VILÁG

FELVILÁGOSITÓ TÖREDÉKEK

VILÁG

VAGY IS

FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK

NÉMI HIBA 'S ELŐITÉLET ELIGAZITÁSÁRA.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

PESTEN,

Füskúti Landerer Nyomtató Intézetében.

---

1 8 3 1.

— aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug, erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung

Jean Paul.

JÓ AKARÓIMHOZ.

Számos példa előttünk, milly ellenkező benyomást tehet ugyan azon könyv különböző olvasóra. Ki azt rokon vonzódással forgatja, mindent észrevesz, mindent lát, a' mit a' szerző világosabban kitenni nem tudott, vagy nem mert; a' kétségest, homályost lehetőleg jóra magyarázza, a' hijányokat kipótolja, szakadásokat összekapcsolja, — szóval: a' szerzővel olly módon bánik, mint barát baráttal; 's valamint ez szivesen tűri meghittje gyengeségeit, 's annak csak characteri fő vonásit tekinti, ugy nem néz amaz a' munka egyes gyarlóságira, hanem az Egészrül hoz itéletet. Ki ellenben a' szerzőt — habár tán sejdítlen is — nem kedveli, 's ugy szólván azon czélbul veszi munkáját kézbe, hogy annak csak

hibáit keresgélje ki, közönségesen sürű kod ben munkálódik; igen közel állván a' tárgyhoz, azt — mint a' nem elég távolságban lévő képet — elfogult szemmel 's csak kitetszőbb és élesb részei szerint itéli, 's igy az egésznek összeköttetése mindig homályban vagy ferde világban marad szemei előtt.

Minthogy tehát könyv - megitélésben részrehajlatlan tán soha még senki nem volt, olly nyájas és hajlandó olvasókra van szüksége a' szerzőnek, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező szinben tünik fel; mert e' nélkül a' legnagyobb fáradozásnak sem lehet legkisebb sikere is, 's kivált ott, hol inkább csak gondolkozásra lehet ingert adni, mint világosan szólni.

Éppen ezen okbul szentelem ez Értekezést Jóakaróimnak, — igen jól tudván, "hajlandó érzelmök nélkül semmiben sem boldogulhatok." — Tekinteni fogják körülményinket, mellyekben élnünk kell; átlátni, milly sulyos 's még is milly szükséges némelly tárgyakrul, ha csak félig érthetőleg is szólni már valahára; 's igy nem annyira igazságos mint inkább barátságos itéletöket várom, mellyre támaszkodván reméllem, azt sem veendik rossz néven, sőt megbocsátnak, ha az egész könyven keresztül, szinte minden lapon, csekély személyemmel találkozandnak; de ezt kikerülnöm lehetetlen, mert némi körülállások következésében olly keserves és szigoru helyezetbe vagyok állít-

va, mellybül nem szabadulhatok ki semmi mód a' nélkül, hogy vagy egészen érthetetlen ne legyek, vagy gondolatim 's tetteimrül igen sokszor szólván, a' társasági szebb rendet ne sértsem meg.

Ezeket előre bocsátván, magamat legszívesb hajlandóságokba ajánlom, egyszersmind kimeríthetlen béketürésöket kérem.

TARTALOM.

TUDNIVALÓ.

Homály 's tévedés elháritása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni: hogy minekutána a' lefolyt esztendőben Gróf Desewffy József Hitel czimü munkám Taglalatját kiadni méltóztatott, ezen felvilágosító Töredékeket egyenesen hozzá intézni legczélirányosbnak tartám, 's e' tekintetben azon szabadsággal élendek: az Előszónak XXI-ik lapja után mindig a' tisztelt Grófhoz szólni.

AZ EGÉSZ MUNKA VELEJE.

A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni, 'hogy Magyarország mindenben hátra van, mert mig ezen önvallomáson tul nem esünk, mindaddig helybül nem mozdulhatunk, vagy előmenetelink reményét palliativákra állítjuk.'

Megmutatni iparkodom, 'hogy a' Magyar egy erőtül pezsgő fiatal nép, melly csudálatos magasságra emelheti magát, 's minden lehet, ha Közértelmességét 's Nemzetiségét tökéletesen kifejti.'

Arrul kivánom meggyőzni Olvasóimat, 'hogy Közértelmességünk 's Nemzetiségünk, habár tiz annyi esnék is még előmenetelünk végett az ország külön részeiben, mint a' mennyi közelebb

időkben történt, még sem fejledhet ki tökéletesen, 's igy a' hon sem emelkedhetik nevezetes 's hozzá illő magasságra, mig annak elbonczolt részei Buda 's Pesten nem egyesülnek.'

Azt vonom ezekbül ki, 'hogy nemzeti közértelmességünk 's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szive megelégedés 's körülményei szerencse-teli'.

Ez veleje az egész munkának, hanem korántsem kimerítő tartalma, vagy rendszeres váza, a' mit mindenkori figyelembe ajánlok.

Én itt sem a' Hitel kimerítő apologiáját irni, sem a' Taglalatban előforduló minden gondolatok — itéletem szerint — helyes vagy helytelen létét vizsgálatra venni nem fogom. A' Hitel hézagi betöltését 's annak hazánkra illesztését idővel tán más munkámban adandom elő; Gróf Desewffy Jósef helyes gondolatit hosszu okoskodásokkal nem fontolgatandom, mert azok ugy is jó helyen állnak; mind azon számtalan kisebb

nyomosságú tárgyakat pedig, mellyek a' Taglalatban fordulnak elő, 's mellyeknek velejét másutt látom feküinni mint Ő, itt előhozni hasztalannak tartom, 's azok józan eligazítását másokra 's az időre bizom; 's igy helytelen hiedelmi 's állításinak csak azon nagyobbikait veendem elő, mellyek hazánk előmenetele vagy további fáradozásim utjában állni látszanak; pedig ezeket is csak töredékek gyanánt, 's nem bilincsező rendszerrel adom elő, mert az első mód kevésb időt kiván — a' miben nem igen bővelkedem — 's gondolkozóknak még is elég világot nyujt; a' másik ellenben tán untatna, engem pedig arra itélne, hogy egyet többször ne mondjak, midőn némellyeket p. o. Közértelmesség, nemzeti fejlődés, eldarabolt erők egyesülése, Magyarság, — — — — — — — — — — — — — — — — — 's több e'félét annyiszor szándékozom ismételni, a' mennyiszer csak lehet; mert azon remény fejében 'elfogadtatom néhány által gondolatimat' szívesen eltüröm a' többség itéletét, ha engem egy magát szünetlen ismétlő szerzőnek tart is. Rendszeres

vázát tehát töredék munkámnak elő nem mutathatom; sőt azt vagyok kénytelen előleg jelenteni, hogy vizsgálatim előmentében sem tartandok kézzel fogható rendet, mert az olly különszinű tárgyak egybekötése, 's egy tárgynak a' másikba folyása miatt lehetetlen, vagy legalább tehetségemet felmulja, hanem hogy felvilágosításim majd egyik majd másik ágára lépendek, 's tán csak az egész munka elolvasta után tünend fel némi világban annak említett fő veleje.

ELŐSZÓ.

Hitel czimű munkám — melly csak kezdete még egy tán idővel általam tökéletesebben kimeritendő tárgynak — rövid idő alatt sok fejtegetésre, gondolatcserére 's fontolgatásra nyujtott alkalmat. Ez hiuságomat nevelé — de valóban nem azon okbul, mintha igen jól át nem láttam volna, minő telisded teli van hiányokkal, hanem mivel előreható sejdítésim pontiglan bételtek. A' Hitelrül szólni kötelességemnek tartám, 's ezt azért, mert világosan fénylék lelkem előtt, milly előre ki nem számítható hatalmas varázzsal emelné honunkat kis idő mulva boldogabb létre

A' Hitel jobb állása.

Illy meggyőződéssel hallgatnom, 's a' mit hazánk javára olly felette hasznosnak tartok, eltitkolnom, lélekisméretem szerint — mert vannak különböző lélekisméretek — igen igen nagy bűn lett volna, 's igy elszánám magam ezen tárgyrul okoskodni, habár Cassandra sorsa várna is rám. Gondolám 'akár szép álom, akár valóság mit látok, hiven elmondom; a' hiteli tárgy komoly, csak végkövetkezeti mosolygók; más régibb ha-

zákban, néhány egyéb hasonlóan kisdednek látszó de hatalmas rugókkal, kopár vidékekbül Édent varázslott 's a' t. Megpróbálom; annyival okosbak mint én, miért nem próbálák régóta már; miért kerengnek félénken azon kutfő körül, mellybül bátran kellene meríteni bő áldást, melly hazánk minden lakosira áradna; miért nem közlik tudományikat, ismeretiket, tapasztalásikat a' közönséggel; miért okoskodnak kis körben olly tárgyrul, melly valóban sötétségre nem szorult, hanem mind bájlóbban fejlődnék ki a' fejdelmi nap legfényesb sugáriban; miért várnak rám, sokkal tehetetlenebbre, mint ők? 's a' t.' igy tanakodám, 's gondolván 'jobb ha én pendítem meg a' húrt, mint senki' munkához kezdék. Mennyit fáradtam, mennyit munkáltam, mennyit aggódtam ezen elhatározás következésében, mig a' darabolt munkát üggyelbajjal összeilleszteni tudtam, azt valóban megismerni szégyenleném, mert magamat olly tudatlannak 's el nem készültnek lelém, hogy több hónap folyt le, mielőtt csak azon igen egyszerű kérdést képes valék elintézni magamban:

'Milly formában 's milly czim alatt bocsássam vizsgálatimat világra!'

Kisded korom óta enmagam 's körülményim megismerése vala vizsgálatim fő tárgya, 's ámbár e' szép, de silány tudományban nem nagy előlépéseket tettem, 's mindennap csalódom: még is ugy látszik, igazságom volt a' Hitelt éppen

azon formában bocsátnom közre, mellyben a' közönség kezei közt forog. A' Hitelrül mondani való, ha minden okoskodás kírekesztőleg rá szoríttatik 's a' tárgy Magyarországra alkalmaztatva lehetőségig tökéletesen kimeríttetik, olly hosszadalmas, olly szigoru, — 's ki ezt nem hiszi, kérem tekintse többek közt csak Nebenius ujabb munkáját — hogy annak kidolgozására több esztendő, kinyomtatására több kötet, olvasására pedig, ki kell egyenesen mondanom, több, figyelmesb 's olvasáshoz szokottabb közönség kell mint a' magyar. Ha kevés kéz közt forog a' könyv, úgy okoskodám, nem használhat, mert azon kevesek, kik minden magyar könyvet megvesznek, úgyis tudják jól, milly égő szükségünk van a' hitelre, külföldi könyvekben pedig mind azt bizonyosan szépen kimerítve találják, a' mit én tán csak igen tökéletlenül 's felszinleg érinthetendek; hanem azokat kell olvasásra gerjesztni, kik mulatságosb idegen munkákon, honi deák (?) törvénykönyveken, vagy kalendáriumon kivül, olvasáshoz eddig nem igen szoktak. Magamrul itéltem a' közönségre, 's nem csalatkozám. Mig bennem az olvasás kedve erősb gyökeret nem vert, száraz és komoly foglalatu könyveket nem olvashaték; elkezdém ugyan többször, de nem végezhetvén, elhajítottam; mig végre kevés esztendő mulva, legnagyobb bámultomra azokat nagy gyönyörüséggel forgatám; a' képzelet-gerjesztő könyveket pedig, mellyek tavasz éltünkben pillanato-

kig mennyekbe ragadnak, felületes 's üreseknek lelém.

Nemzeteknek ugy vannak életlépcsői mint embereknek. Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, 's ifjuságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátság 's tehetséggel bir, melly a' képzelet forrásábul fakad, mint az itélet komolyabb tulajdonival, mellyek inkább régibb nemzeteknél fejlődtek már ki. Tapasztalám néhány költői Remekünk meglehetős sikerét, ámbár azok is szebb sorsra valának érdemesek; tudományos tárgyu könyveink azonban, bármilly jók 's hasznosak is, szégyenünkre 'ha olly fiatalok nem volnánk még' közönségesen érdemes szerzőiken száradtak. Uj methodus — azaz nálunk nem igen ismért, de más nemzeteknél olly felséges következésekkel jutalmazott methodus — látszott nekem illy körülmények közt, leghathatósb, legczélirányosbnak. Versekbe nem fűzhetém, ugymint Alvari Quae maribus solum-át, a' hitel antiköltői komoly tárgyát. Rendszeres systematica munkát irni pedig, — ámbár tán én is tudtam volna, a' nélkűl hogy mindjárt észre vegyék, sok más szerző példája szerint, mind azon értekezésekbül egyet összeenyvezni, mellyeket angol, német 's a' t. nyelvek után ismerek — tanácsosnak nem tartottam, előre tudván, hogy azt dicsérni ugyan igen sokan, de azért olvasni mégis csak igen kevesen fogják, valamint tokaji bo-

rainkat is inkább csak dicsérik, ajándékban édes örömest, de pénzért csak ritkán, 's legfeljebb néhány palaczkkint veszik. A' szigoru tudományt tehát több dozisra osztám, 's a' lehetőségig víg, tarka 's változó köntösbe burkolva kellemesebbé tenni törekedém; 's igy évenkint szándékozám Olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő 's tán erőmet felmuló óriási munka egész véghatáráig. Az első kötetben, mellyet azért nem neveztem a' Hitel első részének — a' mi tán minden taglalattul megmentett volna, hanem csak egyszerűn Hitelnek, mert illyesben előre megkötni magamat resteltem — az első kötetben, mondom, mind azt érintém röviden, a' mi utóbbi rendesb 's komolyabb mintába öntendő értekezésim tárgya fog tán lenni; és szinte csak a' themákat jegyzettem ki, 's legfőbb törekedésem oda irányzott: 'Istenért csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a' classicitas billegét sütné is homlokára, ne irjak, mert ollyakon nehéz, feloldhatlan anathema fekszik, 's hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, melly tán Mátránk alatt rejtezik! Hézagokat szám nélkül, 's mondhatom, készakarva hagytam, mellyeket ha élek, 's Olvasóimat nem untatja, és számátul elnem ijednek, tán 20—30 kis kötettel iparkodni fogok lassankint betölteni. — Eczettel, választóvizzel, erősb méreggel pedig azért irtam sok helyen, hogy néhány a' közjó elősegítésére nehezen ébredő hazánkfiait e g y k e v e s s é k i-

ragadjam aluszékonyságokból, mint azt igen bölcsen említi tisztelt Taglalóm előszava 1ső lapján. Honunk szebblelkű Asszonyinak azért szentelém, mert közűlök néhánynak nyilván bé-akarám bizonyítni az egész világ előtt, milly valódi mély tisztelettel viseltetem én, 's velem az egész nemzet magyarán érző része irántok, ha néhai — szomoru mondani! — anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik — midőn keserű örömmel láttam előre, szegény könyvem milly kellemetlen vendég leszen sok magyar Dáma asztalán, kinek nemzetségi 's hitvesi neve olly magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani — átkozott könyvem, mellyet nem ért, 's melly neki vázul szolgál, 's tán ösztönül arra, hogy természet szerint nevelje utóit, 's ne ugy mint őtet ártatlant honfeledett szülei. Indirecte ohajtottam nemzetünk bájlóbb felére hatni, 's mind magasb mind alacsonyabb születésüeket arra birni, ne hagyják oda szép honi nyelvünket, hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legizetlenebb accentussal. Dilletant tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklándozására, rossz gazdáink magokba térésére, német honfiaink magyarositására. Tükröt tettem néhány elibe, mellyben tisztán láthaták nyomorúlt személyiket, 's mellybe tán csak halálágyokon fognak ismét tekintni, — — fáklyákat gyujték ott, hol gyertyavilág nem vala elég a' rejtett mocskokat kitüntetni, szóval, 'mindent cselekvém, a' mit

legtisztább lélekismeretem 's legbelsőbb meggyőződésem szerint honom 's földieim hasznára sőt szükségére betük által végbevihetni itéltem.' 'S könyvemet meg áldá Isten, mert czéljának meg felelt, és számosakat ébreszte fel. Hanem hogy engem sem fog a' közönséges Olvasó munkám elolvasta után jobban kedvelni, mint a' kisded beteg a' seb vagy fogorvost fájdalmas munkálkodási végeztével, azt előre láttam, de szándékom kivitelében az nem hátráltata, mert nem annyira magam, mint inkább honunk pártfogóit 's barátit kivántam nagyobb számra nevelni, 's még azon gondolat is: tán úgy fog magyaráztatni "az egészet csak hiuságbul eszközlém" azon szebb remény által csendesüle el, hogy egykor tán még is engesztelést nyerend azon hiuságsugta elszánásom: 'soktul gyülölve, még többtül félreértve panaszlan fáradni a' közjóért.'

Könyvem a' sajtó alul kiszabadult, terjedni kezdett 's csak néhány hónap közben, ismételt kiadásokban több kézben, több ajkon fordult meg, mint legjobb magyar munkáink esztendők folytában. Valamint a' gyomra-romlott savanyút, az éjszaki szomszéd égett bort szenvedelemmel kiván, ugy esett Hitelemnek a' csipőst, nem mindennapit 's külön úton járót kedvelő közönség. Sokan szerzék meg, számosan olvasák is, a' min magamban igen örültem, de csak kevesen érték. A' mi másokra volt mintázva, kicsapongó szerénységbül, vagy pedig hogy rajzim tudtom nél-

kül véletlen rájok is illettek, magokra vevék; a' mit egyesekhez szóltam, az egész nemzetre tolák, 's több eféle; 's igy olvasó publicumom nagy volt ugyan, de annál szembetünőbben csökkent hiv 's jóakaróim vélt száma. Hideg visszavonulások, mellyet naponkint kelle tapasztalnom, igen fájt 's busított, de nem annyira azért, mintha hozzám vonzó hazafiui rokon érzések (?) vesztét nem lettem volna mindig kész feláldozni a' Közjónak, hanem azon igen igen szomorú okbul, hogy a' régi példabeszéd szerint 'veritas odium parit' olly számosan árulák el magokat rossz gazdáknak, rendben nem lévőknek, tudatlanoknak, hűtlen honfiaknak 's a' t. kiket én, Isten legyen tanúm, ugyancsak jó gazdáknak, szép rendben gyönyörködőknek, főtül talpig csinosultaknak, anyaföldünket imádóknak 's a' t. tartottam, 's igy a' hazát szegényebbnek lelém, mint gondoltam. Fájt mondom, még pedig égetőleg fájt néhánynak tőlem elfordulta — de nem magamat, csak szegény hazámat gyászoltam!

Illy körülmény 's érzések közt léptem néhány hiv bajtársimmal, egy idő-törlötte minta szerint, hazánk fővárosában épült vizi-házra, nem igen különbözőre azoktul, mellyeken a' régi kor hősei kezdének megvíni a' habokkal, midőn észre 's ügyre vevék 'hogy viznél könnyebb a' fa'. — Usztam sokáig, szenvedtem; de sokat tapasztaltam is, 's annak idejében, ha nyájas hallgatóim leendnek, elő fogom adni: hatalmas Du-

nánk a' helyett hogy most olly csekély hasznunkra van, 's hazánk nagy részének legirgalmatlanabb ellensége, itéletem szerint, mikép árasztthatna egylelkü 's égyszivűségünk által viz helyett bő áldást magyar honunkra.

Hosszas és kifárasztó utambúl visszatérvén, ezen ide mellékelt sorait vevém tisztelt Földimnek, Gr. Desewffy Jósefnek:

Nagyon tiszteltt barátom,

Betegeskedésed a' Török széleken vagy éppen Török Országban minden Magyart meg szomoritott, és igy engem is — noha Taglalója vagyok Hitel czimű munkádnak. Látni fogod abból mint tisztellek, és szeretlek, mind a' mellett hogy igen sokban ugyan, de még sem mindenben vagyok veled egy véleményen. De mind ketten jót, és hasznost akarunk, ez pedig a' vélemények viszonos súrlódása nélkűl nem őrlődhetik ki. October végével már köz kézen fog forogni munkám, mellynek egy példányával kedveskedni fog néked részemről — — — — Pozsonban. Minél több észrevételeket fog szülni munkám, annál kedvesebben veendem azt. Munkádat — — nehézség gyanánt akarta az Ország Gyülésére adatni a' követeknek — — — — de meg magyaráztam neki, mi nehéz olly egy várat erősnek tartani, melly nem ágyúztatik, azonban még kérdés ostromoltad e a' régi fellegvárat? Isten tartson meg Hazánk javára,

diszére, és a' jövendőség boldogulhatására, a' mit tellyes szivéből kiván alázatos szolgád, és barátod Gr. Desewffy Jósef. m. k. Költ Sz. Mihályon Sept. 25-kén 1830.

'S milly jól esett olly kellemetlen út után hazafiui vonzódásának ezen szíves bébizonyitása, nem mondhatom, — 's kivált azért mert török földre mentem előtt a' tisztelt Gróftul nem annyira irántami elhidegülést, mint inkább társaságom 's munkámruli szólás 's értekezés kerűlését kelle tapasztalnom.

Örültem a' Taglalatnak előre, mert reméllhetém: aránysúlyba hozandja az idősb, tanultabb Hazafi ingatag, eldarabolt munkámat; a' veterán Iró fel fogja világositni, a' mit az ujoncz csak homályosan 's zavarva tön ki, vagy tán éppen ki sem mondott; minden nyelvben előforduló kétértelmüségeket, mellyek a' közönség által többnyire a' szerző kárára magyaráztatnak, Ő oszlatja el; szóval 'Ő fogja azon sok hiábavalót, a' mi munkámban tán van, meleg 's engesztelő előadása által a' közönséggel felejtetni; Ő fogja azon néhány helyet, hol hazám szeretete engem is fel nem-kentet költővé varázslott, illustratiói által emlékezetre méltóvá tenni. 'S mind e' szép reménysejdítések lelkemet legédesb nyugalomba ringaták. 'Hála az Egeknek, — igy örvendék magamban — józan, indulatlan elme-vitatások majd eligazitják 's intézik, mi hasznos, mi káros honunkra; el van vetve a' hasznos gyümölcsök mag-

va, 's nevetőbben virul a' jövendő.' Új erőre gyult munkavágyom; 's csak abban ingadozám, mit készitsek előbb el sajtó alá, a' Hitel' folytatását e' vagy pedig dunai utazásom jelentését — mi illene jobban a' jelenkorra? — midőn kétségimbül kiragadott a' Taglalat meg jelenése.

Ha a' tisztelt Grófnak felebb közlött levele előttem nem lebeg vala; ha honszeretetérül, egyenes szivüségérül 's földieihez vonzó legbuzgóbb jó szándékárul már régóta, még személyes megismerkedtünk előtt nem levék vala olly teljesen meggyőződve 's olly bizonyos, mint hazánk egykori magasb állásárul, megvallom: Taglalatja vagy érzékenyen megbántott, vagy legkeserűbb érzéseket szült volna bennem; mert valóban sokáig nem ismertem szegény, elfacsart, ferdén bonczolt, visszásan szeldelt, fonákul magyarázott Hitelemre, 's hogy ezt Gr. Desewffy Jósef teheté, csudálám.

Most kezdém érteni, miért kerülgete a' tisztelt Gróf engem a' Hitel megjelente után: S o k a n k é r t é k ő t a z e m l í t e t t m u n k a b i r á l á s á r a mint azt 9-dik lapján említi, 's feltevén már vagy tán szavát is adván, hogy taglalni fog, tőlem semmi szóbeli felvilágositást nem kivánt, sejditvén tán, hogy taglalásra minden ok megszünne, ha velem egyrül 's másrul, a' mit a' Hitelben csak homályosan tehettem ki, barátságosan értekezendnék.

Hogy tisztelt Taglalóm tudtával ellenem sem-

mi ellenséges érzést nem táplált keblében, midőn munkámat bontogatni kezdé, szeretem 's akarom hinni, de valyon azok, kik birálásomra szólíták 's ösztönzék, mentek valának e a' személyes gyülölet fulánkitul, könyvem bonczoltatását tiszta lelküségbül, az igazság fénylőbb kitüntetéseért kivánták e, vagy csak személyem lealacsonyítása 's gyülöltetése miatt, azt tudni nem, sőt inkább magam előtt is titokban ohajtom tartani. Legyen elég itt e' vallomást tennem: hogy azon vezér gondolatban 'Gr. Desewffy Jósef nem fogta fel, nem értette, hanem becsületes szándékbul recensealta munkámat' minden gyarló ember sorsomhoz ragadt indulatosságom lehetőleg lecsilapult, 's bennem csak ezen forró kivánatot szülé 'világositnám fel mennyire csak lehet Hitelem néhány helyeit, mellyek elég sötétek valának ugy is, 's a' Taglalat által még sötétebbekké válának, 's azon eszközlésimre, mellyek a' Hitelben nincsenek ugyan említve, hanem Gr. Desewffy által mellékesen még is érintetnek, egy kis világot terjesztnék.'

Tévedéseket helyre hozni kötelesség; mert nincs veszedelmesb 's csábítóbb olly okoskodásoknál, mellyek csak suppositiokra 's előítéletekre vannak állitva, ha minden felvilágosítás- 's eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A' bal vélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, 's a' való a' helyett hogy mind jobban fejlene ki, még na-

gyobb homályba vonul a' közönség elől; 's ezen tekintet, vagy hogy jobban mondjam 'meggyőződés' birt elkezdett munkáim félben hagyására 's a' most előadandó értekezés közzé tételére.

Régen nyomta Honunkat már a' megbántott Egek azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, mig a' Magyar Magyarral ellenségeskedvén Kelet és Nyugotnak véres verseny-tárgyává lön, 's végre tőle mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sik 's tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdoníthatjuk e, vagy Eldődink vad 's kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egek! Vélekedjen a' multrul kiki, mint ismeri honévrajzink velejét. Itt hasztalan 's egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni 's világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19-dik században, a' hol állunk! ——— Elég ha mai álladalmunk határi közt mi ujabb 's nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, 's elszánt akaratunk által, mellynek előbb utóbb semmi a' világon ellent nem állhat, Hunniát a' hatalmasb Országok sorába emeljük.

Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet-hosszat, a' lassu, de mindennapi elmagyaratlanodás, ha szabad ugy mondani 'elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a' Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, ugy látszott a' magyar sajátság külső értelmesség súlya által örökre elolvadni. A' Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdíté, hogy majd majd ki leszen törülve a' Nemzetek sorábul; idegen bölcselkedők elhunyandását jövendölék; sokan keserű aggodalommal, mellynek kinzó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék Nemzetök közel végét. És igy vonaglott 's haldoklott a' Haza több lassu 's terhes esztendőkig; mig végre honfiak szeretete 's egyetértése megengesztelé az Istenek régi haragát; 's ők egy szebb hajnal-sejdítésre ébreszték fel a' Magyart.

A' halál 's élet közt vivódott Nemzet ujra lehelni, 's a' honfiakat remény-sugár kezdé melegítni. Elhajíták magokrul idegen Nemzetiség bélyegit 's hosszu Önfeledés után a' természet szent utjára visszatértek, 's ismét Magyarok kezdének lenni. Emlékezzünk 1790-dik 's az előtti időkre! Van e, ki nem értene?

Élt megint a' Nemzet és nőtt azóta, 's mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni közel sírvermétül mint lépett vissza élők közé; a' gyenge, a' bágyadt mint diadalmaskodott ellenségin, ifjuságának 's belső erejének milly jeleit muta-

tá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezvén, uj életre lobbant, a' hogy kíméletlenebbűl tapodni kezdék; — tekintsünk vissza! —

Régente tán a' Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, 's tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, mellynek áldási — — — — — — — — — — — melegitnének minket 's mieinket most, 's egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel ugy volt valaha, 's már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is ugy cselekedjünk? indulatosság 's hiuságunknak mi is feláldozzuk a' közjót? Nem, nem, — mi a' régiek viszongási említésével se kinozzuk magunkat — mert Multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a' Jelent ugy mint a' sors forgatja 's engedi. A' hajdankor élői pedig szenderegjenek 's aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kivánom; mert hálá! szivesb, szelidebb 's reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a' vadság egyéb kisérőivel elhunyt 's temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom. Elég érzenem: "Él Magyar, áll Buda még" 's Jövendőnk habár zavartabb is, mind tisztábbra 's nyájasbra derűlhet; elég nyilván tudnom: köztünk új erő mint fejledez naprul napra jobban, 's hány hazafi van, ki nem kiván, nem ohajt egyebet, mint Hona javát 's Fejdelme hatalmát.

*

Ezen hiv honosak közé méltán számlálhatom Gr. Desewffy Jósefet, 's nem csak saját itéletem, de az egész Nemzeté szerint is. Idősb mint sokan közülünk, — kik hazánk csorbáit helyreállítni, elsőségit kifejteni, jobb létét Magyarságra alapítni, állását magasítni legszentebb kötelességünk szerint, ugy mint gyarló természetünktül telik, törekedünk, — Ő még akkor, midőn anyanyelvünk bágyadtan zenge, midőn életünk ugy szólván inkább csak vonaglás jelei által mutatkozék, Ő akkor még mikor a' remény sugári alig villantak, a' Magyarság hiv 's erős Véde volt; Ő tört kevés magához hasonlókkal nekünk ifjabbaknak utat, sikeresebben fáradhatni a' közjóért.

Illy érzelmek, a' megismerés 's háladatnak illy kötelei kapcsoltak engem mindig a' tisztelt Hazafihoz. 'S azért mivel tán most az Időfárasztott homályosabban kezd egyet és mást látni 's csatákat veszt, soha nem fogom feledni, hányat nyert annak idejében, 's lángesze egykor milly világot terjeszte honiai körül. Ezen fővonások határozzák el hozzá vonzó indulatom köreit, 's igy bennem a' nagyra-becsült Gróf, bármilly kemény itéletet hozna is rólam, minden időben igaz tisztelőjét találandja, mert rendületlenül hiszem szándéka tisztaságát.

Most pedig egyenesen a' tisztelt Grófhoz.

'Köszöntlek másodszori megtámodásodban tisztelt Honfi, 's hálámat im az egész Haza előtt bizonyítom be, hogy most is mint két évvel ezelőtt inkább szembe mint hát mögött támodál meg, 's igy alkalmat nyujtál 'jobban kifejtenem 's lehető legtisztább világra hoznom mind azt, a' mit izlésink, szokásink nemesitésére, nemzetiségünk 's értelmi sulyunk mélyebb gyökereztetésére sajtó által köz vítatás alá bocsátni jónak itéltem. Élesb soraim Minervára józanabb köntöst öltének, 's igy egy kis csata után ismét megbékülénk szerencsésen. Volna bár Hitelemnek 's ez értekezésnek iránylag annyi haszna! 's deritnének azok is hazánkban szerencsét a' már elégedettre, 's elégedést a' még szerencsétlenre; mert hogy Te 's én megint teljesen megbékülendünk a' Világ által, de Világ előtt is, azon egy cseppet sem kételkedem. Mind ketten jót és egyet akarunk 'Hazánk legnagyobb fejlődése 's igy boldogsága által mind magasbra nevelni Urunk hatalmát.' 'S nem ugy van e? Pörlésre tehát ok nincs, 's tudom kebled inkább érzi — valamint enyim is hiheted igen érzi, bár hideg szivünek hirdetsz — a' szeretni vágyást, mint a' gyülölet szükségét; csak a' módokban különbözünk. Azon út, mellyen én járok, igaz nem mindennapi, de rosszabb e azért annál, mellyen Te sok másokkal andalogsz? — Kérdés? Munkád 71-dik lapján ez áll: *A' Gróf — sokkal sikeresebben cselekedett volna, ha így okoskodott légyen* 's a' t.

sok más helyen ismét illyfélét említesz "Máskép, más módon, más formába öntve, más szavakkal 's a' t. kellett volna ezt amazt eszközlenem." Én el akarom hinni: ügyetlen vagyok, sokban csalatkozom, nincs igazságom; de Tőled azt kérdem: miért hallgatál hát illyesekrül 60-ik évedig, ha annyi felsőbbséget érzél Magadban? miért nem irál 's cselekvél inkább Magad a' helyett, hogy mondásim 's tetteimet csendesen bevárván, azokat itélgesd? Te szép bölcsen engedsz a' nyomatlan 's eddig járatlan úton csapást törnöm, 's mig én sokszor torkig esem, bukdozom 's ugrásimban nem ritkán szinte nyakamat töröm, Te csak messzirül ballagva utánam, nézed tévedésimet, hullongásimat 's kárhoztatsz. Menj elől Te, 's törj utat, hol eddig még szinte ösvény sem volt, több szerencséd lesz tán mint nekem, 's bennem hiv követődre találsz. Meg fogom én ismerni becsületes szándékodat, 's bizony, szavaidat nem facsarandom el, 's 'honfiaid előtt gyanuszinessé 's gyülöletessé nem teendlek.'

Erre Barátom tudom azt feleled — — "Helyzeted más egészen, 's én csak a' Te helyeden cselekedném különbözőleg — — — összeköttetésim sokat tiltanak, a' mit tenni egyébként ohajtanék, 's Neked eszközleni könnyü." De valyon isméred e világi állásomat 's minden egyéb körülményimet jól, vagy Te is mendemonda után itélgetsz csak? — — — — — — — — — — — — — — —.

Ezeket baráti birálásodra hagyván, engedd bátran kimondanom: 'Nem hiszem lelked előtt lett volna, mikor munkám taglalni kezdéd, Montesquieu ezen jeles mondása: "Quand on voit dans un auteur une bonne intention générale, on se trompera plus rarement, si, sur certains endroits qu'on croit équivoques, on juge suivant l' intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particulière." 'S hogy lelked előtt nem lebegtek mind ezek, azért hiszem, mert Munkád 9-ik lapján Magad ezt bocsátod elő: *Szakaszról Szakaszra, Czikkelyrül Czikkelyre .... adandom-elő észre-vételeimet.* — — Minek következésében egészen világos, hogy Te, legdrágább Taglalóm, nem munkám philosophiáját, nem annak egész szellemét vevéd fel, hanem csak részei szerint itélél, 's igy éppen egy birálati szempontba jutál azon utazóval, ki a' sz. Péter templomi kisded angyalok orrait magányosan, közelrül 's nem az egész roppant épitményhez idomozva tekintvén, azokat idomtalan 's óriási nagyságuaknak itélte.

A' Kritikának ezen antiphilosophiai methodusa Téged Barátom akaratod ellen is legnagyobb örvénybe sodrott 's minden eszed 's jószivűséged sem menthete meg, 'legigaztalanabbul viseltetned irántam.' Benned a' becsületes ember minden lapon megvíni látszik az indulatos iróval, 's előttem, kinek természet szerint, minden rám irányzott apró csipős eszméid, érintésid, példázatid

szembetünőbbek, mint a' közönséges olvasónak, tisztán három részre oszlik egész Munkád: kezdete gunyoló 's ellenséges érzést árul, közepe szánakozást, vége megint keserűbb tintát. — Ugyan nem fakadtál e, valld meg, sajnálkozásra azon hireknél, mellyek következésiben fent előhozott igen érzékeny leveled irád, 's nem hallgatott e megint később szived, midőn a' veszélyből kiszabadultnak értettél?

'S most midőn tán hidegebb vérrel gondolkozol Taglalatod 's Hitelem felől, örvendesz e hogy tehetségem köreit honunk java felemelésében tán összébb szorítád?

'S ezt kedves Barátom, Te nem akarád, arra merek esküinni — de a' laprul lapra birálás vitt belé, hogy minden jó és szép indulatid mellett sem bántál nagyobb irgalommal Hitelemmel mint legelszántabb ellensége.

Némelly helyeken olly kicsapongva dicsérsz, olly magasra emelsz, hogy azok, kik nem ismérnek bennünket, sem a' Hitelt, sem a' Taglalatot, sem ezen értekezést nagy figyelemmel nem olvassák, a' mit nem is kivánhatni, rólam legkeményebb, legigazságtalanabb itéletet hozandnak. "Ha ön földie, igy fognak okoskodni, ki egy hitü és születésü vele, ki sokat olvasott, sokat látott, ki eszessége 's tudományossága által ismeretes, 's mint számos magasztalásibul látszik, a' szerző nagy pártolója, nagy barátja, őt olly szükszivü és zavart eszünek, egyoldalú és igazság-

talannak 's a' t. tartja; milly bizodalommal lehetünk iránta mi, kik nem is láttuk? Hazafisága tán csak tettetés, 's alacsony hazugság 's a' t." Dicséretid, hidd el, többet ártottak, mint itt ott sárral hajitásid; 's hogy néhány ártalmas előitélet megerősitése 's hazánk mocskai pártolgatása által használtál honunknak — ha most alkalmam nem volna néhány felvilágositás által a' dolgot ismét kevessé rendbe hoznom — azon igen igen kételkedem.

Leveledet a' Taglalattal tisztán hasonlitván össze, látom, 's ne vedd rossz néven, drága Föl dim! valóban nem tudtad mit cselekvél. A' levélben azt mondod: *Látni fogod abbul mint tisztellek és szeretlek.* Már kérlek, a' részrehajlatlan Olvasó, ha se Téged nem ismér sem engem, 's olvasá a' Hitelt és Taglalatot, vetemülhetne e azon gondolatra, hogy engem Te olly annyira szeretsz 's tisztelsz, engem kit könyvedben "animal rafinének, stiglicznek, magyar apostolnak, népszónoknak, hiúságba burkolt patriotának 's a' t. nevezgetsz; eszemet nyulfarkunak mondod, természetemet farkas és oroszlánénál rosszabbnak állítod, zsidó Shylockhoz hasonlítasz 's a' t. vagy ha mind ezeket nem czélzád is egyenesen rám, módnélkül ugy látszik mintha engem illetnének, mert mást kit szurkálhatnál a' Hitel Taglalatjában mint engem; hogy pedig hypocrita nem vagy arra is merek eskünni. Sőt az mutatja inkább lelked tisztaságát, hogy felőlem, Ten szived tük-

rébe tekintvén, valóban a' legnemesb gondolkozással viseltetel. Oh nagyon köszönöm Barátom, hozzám ezen szép, bár sejdítlen, vonzódásodat. Szelidségem 's nagylelküségembe tudtod nélkül is bizodalmat helyzesz. 'Noha legmélyebben sebesítesz meg, még is Barátom maradsz, 's nem is gyanítod, miért válnám ellenségeddé. Oh be nemesen gondolkozol felőlem! De fogadom is a' nagy Istenre nem csallak meg várakozásodban, hanem mind Neked, mind Tieidnek tehetségem szerint szolgálni kész leszek mindenütt 's mindenkor. Volnék bár én is olly szerencsés, 's ne csalatkoznám meg hazámfiaiban, midőn azt hiszem 'Önhasznokra czélzó szabad szólásmódom majdmajd engesztelést nyerend; 's bár engem se játszana meg azon szép remény, hogy idő helyre állítandja majd köztünk a' barátságot'

Te Munkádban engem ifjabbá akarsz tenni, mint vagyok, a' miért bizony nem haragudnám, bár eszközölhetnéd! de felejted, hogy mint minden az ég alatt bizonyos magasságig hat fel, 's aztán lefelé fordul, ugy mi is bizonyos időben elérjük legfényesb zenithünket 's onnan megint lefelé kell gördülnünk a' sir nadiráig. Azon mindennap hallott szójárás "akkor ő még iskolába járt, midőn én már Ezredes, Itélőmester, Al-Ispán 's a' t. voltam, 's most ő akar tanítni minket 's több eféle" okos ember szájában nem jól hangzik, mert ha való lenne, hogy csak idő fejtheti ki legnagyobb tökéletre az emberi agyvelőt, ugy a' leg-

öregebb embereké volna a' bölcseség, kik mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorra térnek vissza. Minek említed tehát annyiszor "Idősb vagy nálamnál, lelki 's testi tehetségimben ugy is már hanyatlónál?" Minek affectálod könyved igen sok helyén fiatal, forróvér-okozta szelességim, szép atyai tanácsolgatásid 's helyrehozásidat? Azt hiszed a' közönség esztendőidnek engedend inkább mint okoskodásidnak? 's ezen utólsókat olly gyengéknek tartod, hogy argumentum 's nyomadék gyanánt ősz hajaidat is tanácsosnak, szükségesnek itéléd felhozni? Hagyjuk esztendőinket, 's lássuk inkább egyenesen állitásinkat, 's ha sokkal ifjabb találkoznék mint mi, a' mint reméllem fog is találkozni, ki generátiónk tapasztalásit sajátivá tevén, vizsgálatit mindjárt ott kezdé, hol mi végeztük 's igy tán mélyebben tekintheti a' dolgok velejét mint mi, tanuljunk tőle. Ne legyen gondunk a' mondó esztendeire, hanem arra, mit mond, 's mi czélbul. Ha már kifáradtnak tapasztaljuk agyvelőnket, örüljünk, hogy helyünkbe szint érdemesek lépnek; ha pedig nagyon is bizhatunk magunkban, örüljünk még jobban ha látjuk 'nagy eszünkön is kitehetnek a' fiatalbak', mert illy jelek a' nemzeti gazdagság valódi jelei; 's mi Barátom, ugy e? inkább honunkat szeretjük látni gazdagnak mint magunkat?

Azért kedves Földim! ősz hajaid miatt, 's mert öregebb vagy mint én, egy cseppel sem be-

csüllek jobban, mint ha ifjabb volnál; mert ez is a' sok hiábavalóságnak egyike, mellyeket az idő penésze fel látszott szentelni nagy kárunkra eko-rig 'Jobban, vagy szint annyira becsülni az időst mint az érdemest.' Van sok öreg, kinek haszon-nal élt idejét néhány perczre lehetne szorítni; van ollyan, ki rövid életben sok századon hatott ke-resztűl. Azon elavult spartai példa — Taglalat 187-ik l. — mellyet előhozál, itéletem szerint nem nyom semmit, mint általányosan spartai példákat köl-tőknek javaslok inkább mint 19-ik században élő törvényhozók 's országos embereknek. Hol több helota jutott egy szabad-emberre, hol mint atyagyilkost bünteték a' helotát, ha élte védel-mében véletlenűl szabad-embert öle meg; ott feudális szennyeinket hathatósabban terjesztő pél-dákat hozhatni elő inkább, mint ollyanokat, mel-lyek szelídebb, józanabb 's igazságosb szellemü időnkhez illenek, mert hol az elv, a' sarkalat ter-mészet-elleni, ott minden rárakott épitmény is gyenge 's nem példának való. Azért Barátom, ha állandó honi szinházunk lenne, a' minthogy Is-tenben, Hazámfiaiban 's egy kicsit magamban is bizok, előbb utóbb leszen is, bizony nem kel-nék helyembül fel Miattad, mint a' spartai ifjak az athenei vén előtt, mivel az idők hava fehé-rité már fürtidet; hanem azért szökném fel leg-kényelmesb székembül is örömmel átengedni Ne-ked azt, mivel nemesen futottad át földi pályá-dat, 's mindnyájunk tiszteletére, szeretetére mél-

tó vagy. 'S ezen vallomásomat nem veended tán rossz néven, kivált ha Magad körül tekintesz, 's annyi hiábavaló, ön, földiei 's embertársi hasznát 's diszét feledő véneket látsz, midőn hazánk számos serdülő fiai közt Ten magzatid legszebb reménnyel töltik be honszerető lelkedet. Illyenekért bár szabad lenne 'Legigazibb tiszteletem nyilványositása végett néhányt neveznem' édes örömest állanék fel én is, 's ha egy század folyt volna is szemeim előtt már le, napestig állnék, lenne bár éltök a' virító tavasz közepén! Vén fő fiatal vállakon, az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!

A' Kritika általányosan nem csak hasznos, de legszükségesb is, 's míg szoros, kemény 's égetésig gúnyoló birálás nem hozand itéletet honi könyveinkrül; addig közönségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagzatink általányosan véve, dicséretre méltók, de nem érendik el a' fejlődésnek azon lehető legmagasb pontját soha, mellyre a' remek-lelküeket a' biráltatási fék 's tartózkodás vezetheti. Szinjáték középszerűségig sem fejledhet ki, mig szigorú 's engesztelhetlen birót nem retteg találni a' közönségben. Arany elválasztásra szered — kényeső — kell; ugy nem válhatik el a' jeles, szép, nemes hozzá ragadt agyag, sár, föld 's egyéb selejtektül savany, keser, marczona sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz szinarany is a' bérczek kebliben, de kevés; a' föld kerekén is

fel feltünnek választottak, az Ég kedvelti, de kevesen; 's nem kell amannak sem imezeknek — kiknek földön élő számokbul nekünk földön csuszóknak keserü veszteségünkre csak minap ragadtatott el egy a' legjelesbek közül, — választóviz, vagy szered, mert magokban is tündöklenek, de a' többségnek homálybul kiragadtatására nem csak hasznos mint mondám, de szükséges is a' Kritika.

Te azonban jól tudod Barátom, milly csekély lehet mai körülményink közt a' remeklelküek száma, kik mind azon terhekkel volnának repülni képesek, mellyeket a' könyvnyirbálóktul kezdve annyian függesztnek szárnyaikra. Szunnyadozó állapotunkbul csak szinte most ébredteket tehát, ugy szólván első rebegésünkkor dorgáló szemölddel feddő, habár legigazságosb helyrehozással is, elijeszteni nem tanácsosb, mint mai Beduin módra tengő szegény jó szinjátszóinkat olly praetensióval 's birói szorossággal itélni, mint a' londoni, párisi 's a' t. szinházakban igen igen czélirányos. 'Il faut encourager les talens' 's igy iróink és szinjátszóinkat, a' milly kisdedek vagyunk, ne feddékeny ajakkal 's kedvetlenítő korholással, hanem érzékeny szives oktatással birálgassuk még most. Nálunk az Edinburg, Westminster 's a' t. Reviewk még nincsenek, még nem lennének most magok helyén, azoknak is fog ütni az óra majd, de fulánkik 's nyilaik mostani literaturánkra nem szebb életet, hanem bizonyos

halált hozandnának. Ez egyébiránt vélekedési tárgy.

Már Taglalatod se nem engedékeny, se nem kemény, 's nem is annyira kritikája vagy taglalatja a' Hitelnek, mint egészen különös munka; mert mondhatom, alig van szakasz, mellyben vagy szavaimat nem facsarnád el, vagy a' tárgyon tul ne vágnál 's kalandoznál, majd ismét másokra mondottimat Magadra ne vennéd, majd igen igen sok jót 's derekast ne hoznál elő olly állítások megczáfolására, mellyek egész könyvemben nincsenek. Többek közt említem itt Taglalatod 18-ik lapjának csak e' sorait: *Nem volt szükség hibáink' javitása végett, oly vétket, sőt bűnt ránk ruházni, melly soha-se fért hiv lelkünkhöz, 's mondani, hogy némellyeknél közülünk, hazafiui Tett Urunk' megbántása. Én koromra nézve talán a' Szerző' apja lehetnék, 's még is az egész magyar nemzet' lelkére esküdhetem, hogy soha se nem láttam, se nem hallottam Magyart, ki Urunk' megbántásában hazafiui Tettet vagy keresett vagy talált volna. Hiszen másutt a' Szerző egyenesen azt mondja, hogy egész Európában ismeretesek vagyunk a' Király és Haza szeretetét sziveinkben egygyesíteni tudó erényünkről.* továbbá: *a' jó Régit a' jó Ujjal, a' jelen-időben kéz-fogásra birni törekedném; de ezt soha sem igyekezném ugy eszközleni, hogy akár gondolatimban, akár pedig elő-adásimban, és kitételeimben, vagy egy oldaluságra, szélsőségekre, vagy

pedig éppen tulságokra vetemedjem, és vagy nagyitsam nemzetem hijányait, vagy a' kevesebségnek gáncsait egész nemzetemre toljam; vagy némelly, bizonyos és közönséges jó tulajdonságaitól az egész világ előtt megfosztani akarni láttassam oly vétket és bűnt kenvén-reá, melly soha se fért, és soha sem is fog hív lelkéhez férni. Ugyan mit fognak felőlünk a' külföldiek hinni? ha egy magyar Gróf munkája forditásában azt olvassák „olly emberek is találkoznak köztünk, kik hazafiui Tettnek vélik Urunk' megbántását.

Ah! nostris istud, turpe atque ignobile crimen
Hostibus eveniat!

Ezen, ugy gondolnám, nem igen barátságos lármádra a' Hitel XVII lapján szemlélhető soraim adtak okot:

— — 'a' meg nem romlott Magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, 's nem az elfajult 's elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbágyai királyoknak, mint Honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiui tett, Urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják 'hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, 's csak az igazi patriota, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmaz, — mint sokan azt tartják igazán Mester-szakácsnak, ki mindent rendkivül paprikáz, 's csak azt ugyan csak Magyar embernek, ki azt szereti is.'

Ha más is ugy magyarázná Hitelem e' helyét mint Te, azt hinném: homályosan, fonákul 's félreérthetőleg fejezém ki gondolatimat. De miután mind két fordítóm Paziazi Ur 's még Vojdisek Ur is igen jól fogák fel 's ugy tevék ki állításomat, mint azt én gondoltam, természetes következés: hogy félre-magyarázásod vagy elcsikarásod oka nem a' hely homályosságában fekszik; 's hol egyebütt? azt itt nem akarom feszegetni. Elég az, hogy Te, ki nem csak korodra nézve, mint Magad mondod, hanem grammatikában 's hermeneutikában is apám 's tanítóm lehetnél, szint olly jól tudhatád mint Paziazi 's Vojdisek fiatal Irók: hogy igenleges — positiva —, nem nyomadékos — non-emphatica — constructióban első a' subjectum, 's utána következik a' praedicatum, 's e' mondás közt — németül teszem ki, hogy megértsed —: "Der unverderbte Ungar — — — nimmt sich nicht jene zum Muster, die da glauben eine patriotische Handlung verletze unsern Herrn" 's e' közt: "Es gibt Ungarn, die da glauben des Herrn Beleidigung wäre eine patriotische Handlung" — egy kis különbség van. Amazt én mondtam 's utánam P. és V. Urak; emezt Te akarád rám fogni. Szintúgy csak a' 'Te magyarázásmódod szerint látszom ellenkezni magammal, midőn másutt ezt mondom: 'egész Európában ismeretesek vagyunk a' Király 's Haza szeretetét sziveinkben egyesíteni tudó erényünkrül'. Magyarázza Hitelem ezen helyeit, nem a' Te szándékod, hanem a' józan

Logika szabási szerint akárki, minthogy 'a' potiori fit denominatio' azokbul nem ellenkezést, hanem azon örvendetes következést hozandja ki: hogy nálunk még, hála Isten, több a' 'meg nem romlott Magyar mint a' megromlott'. Azonban mind azoknak, kiket elfacsart szavaimmal megijeszteni akarál, nyugtatásul szolgálhat, hogy a' külföld nem azt olvassa a' Hitelben, a' mit Te olvasál könnyelmüségedben; mert mint mondám, a' két fordításban, mellyekhez, embeségemre, legkisebb közöm sem volt, jól áll a' dolog; de bezzeg ha összehasonlítja majd a' Külföld, mellynek itéletétül annyira rettegsz, Taglalatod fordítását a' Hitel fordításival, nem fog e inkább azon csudálkozni: hogy a' tudósb, nyájasb, idősb hazafi annyira tudja elcsikarni honfitársa szavait?

Mind ezek után is hinni akarom, hogy 'e p é t t e n t á d b a n e m a k a r á l v e g y í t e n i, h a n e m c s a k o l l y k o r e g y k é t c s e p e c z e t e t ö n t ö g e t n i b e l é, a' mint Taglalatod 9-ik lapján érinted — 's csak némán csudálkozom felséges eczetedcn, az valóban tultesz a' franczia à l'estragon, à la framboise, aux quatres voleurs 's a't. — — — — leghiresb eczetein is, 's ugy látszik hegyaljaibul készült; minden esetre pedig ugyancsak jó házi gazdasszonyra mutat; én első megkóstoláskor méregnek véltem.

A' Hitel egy labyrinthoz hasonló. De Te a' helyett, hogy a' közönséges olvasónak kalauza

lennél, a' mit olly tudós és bő tapasztalásutul reméltem, még nagyobb sürübe vezetéd őtet. Azon jegyeket, mellyeket némi eligazodás — orientatio — végett lehető legnagyobb fényben és számban tűztem ki, Te észrevenni nem akarád. 'S igy munkámat egészen zavartá, érthetlenné taglalád. Ha valakiben biztam, 's valakire ezen mondást 'sapienti pauca' illőnek tartám, az bizonnyal Te valál, mert kinek van arrul több tapasztalása mint Neked, 'körülményink közt milly nehéz világosan irni, 's milly egyoldalu, szárnyaszegett lesz minden munkánk sajtóbul kiszabadulta előtt! Két helyen tevém ki, 's egyszer ugyan csak szemszuró betükkel 'M á s o k k a l n e m p a r a n c s o l h a t u n k' XV és 78-ik lap. de Te nem vetted észre, 's hevedben egyoldalunak hirdetsz, midőn azt akarnád elhitetni a' közönséggel 'Én mindent irhatok, a' mi csak eszembe jő, Te nem, mert 27-ik lapon ezt találom: *Sokat mondhatnék még ezen tárgyrul, de az a' baj ezen mustrálgatásban; hogy a' Szerző mindent bátran kimondhatott, nekem pedig sokat csupán gyaníttatnom kell.* 'S hogy illy dolgokban jártas, Te voltál Első, ki követ dobott ellenem, azon bámulnom kell. Mert ha csak Ten kéziratidra tekintél, mellyek porban hevernek, a' helyett, hogy világon volnának 's világítnának, 's ha csak egy pillanatig képzeléd is Magad helyembe, bizonyos vagyok: eszedbe jutott volna, hogy Hitelemet legjobb akarattal sem irhatám k é t é-

lüleg, 's igy hiszem, Taglalatodat hidegebb vérrel, nagyobb megfontolással szerkeztetted volna. Most méltán ró meg Montesquieunek kemény itélete "Comme il est très-difficile de faire un bon ouvrage, et très-aisé de le critiquer, parce que l' auteur a eu tous les défilés à garder, et que le critique n'eń a qu'un à renforcer, il ne faut point que celui-ci ait tort; et s' il arrivoit qu'il eût continuellement tort, il seroit inexcusable."

"D'ailleurs la critique pouvant être considérée comme une ostentation de sa supériorité sur les autres, et son effet ordinaire étant de donner des moments délicieux pour l' orgueil humain, ceux qui s'y livrent méritent bien toujours de l'équité, mais rarement de l' indulgence."

A' kérdés itt az: jobb lett volna e tán 'a' hitelrül egészen hallgatnom, mert hogy két oldaluan mai körülményink közt irni lehetetlen, azt átlátja minden, ki csak egy kissé pillant maga körül; 's azt a' Jövendő döntendi el. Hogy pedig minden nehézségink közt is a' Hitelnél helyesb munkát lehetne irni, azt nem tagadom, de ahoz több tulajdon kell, mint a' millyekkel én birok. Rövíd idő alatt jobbat nem irhattam 's csak nevetnem kell mind azon pántolódókat 's izgáglókat, kik tán legjobb akaratbul szinte minden tettimben kifogást találnak: "Ezt másképירták, azt másként tették, amazt megint egészen elhagyták volna," 's a' t. de magok semmit, sem jót, sem rosszat — tán gáncskémlésen, utbanállá-

son 's hátráltatáson kivül — a' községért végbe soha nem visznek. Individualitásom szerint annyit tettem, mennyit tehettem, 's igy munkám telisded teli botlással, hibával, mellyeket nem is akarok pártolni, 's mindnyájokba tán én sem esém vala, ha Horácz tanácsa szerint kilencz esztendőig hagytam volna csekély próbáimat heverni; de inkább fel kivántam cserélni jó-irói hirrel hazám hasznát; 's reméllem ezen kis áldozat következésében, munkám bár csekély, de abban még is fog egy kis részt venni, hogy nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a' hitel lábra, 's bővelkedjünk is áldásival, midőn az akkor élendők 's tán mi is alig hiendjük 'hányan szegültek 's feszültek, 's nem annyira rossz akaratbul, mint tudatlan fejességbül, ezen országi legsarkalatosb javítás ellen.

Akkor lett volna Taglatatodnak igazi haszna, ha minden személyesség helyett p. o. hogy kurta farku, magát nem legyezhető 's a' t. lovam levetett, 's jól megütöttem vigyáztalanságom miatt vállamat — lap. 16 — 's több illyesek, Te szorosan csak a' dologhoz tartakoztál, 's igazán csak a' hibákat érintetted volna. Ezek szerint azon gyanuba esél, mintha nagyobb gondod lett volna személyemet tenni nevetségessé, mint a' közjót balvélemény irtogatás által előmozdítni. Oh jobban tudtam volna én a' Hitelt recenseálni Barátom, más hézagokat látok én abban, mellyek szemeid elől elvonulának, 's fogom is recenseálni 's jobb

rendbe hozni, egy cseppet se félj, 's tenném már most is, ha előre lerakott sarkalatimat nem gyengítetted, kisded pesti Intézetinket sárral nem hajigáltad volna, mert hogy személyemet megtámodád, fel se venném. Ollyan mint Te, nem bánthat meg érzékenyül, azért karczolatid, vágásid, szurdalásid nem is fájnak annyira, hogy azokat a' közjóért nem tudnám eltürni békével.

Taglalatodban sok igen jó 's helyes fordul elő, de az csaknem jobbadán valami rám fogott igaztalanságra, melly eszem ágában sem volt, vagy szelességre, mellyet nem követék el, van alapítva. Könyvbirálásnak igen rossz példáját adád, mert ollyasokat itéltél meg elhatározva sőt kárhoztatva is, a' mik szemeid előtt tisztában nem valának még, 's javításidat fenéktelen alapokra telepítéd. De bezzeg e' könnyelmü tetted miatt a' Nemesis szent törvényei szerint már most is bünhödöl. Taglalatodrul ugyan is sokan legigazságtalanabb itéletet hoznak: azt unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mi előtt még olvasák, 's azon állítással vetik vissza "hogy azért irád, mivel könyvem által találva érzéd Magadat, 's egyébiránt a' világot arrul akarád elhitetni, hogy Tenszemélyes Creditumod fentartására hitelre szükséged nincs." 'S illy idétlen kifejezéseket szám nélkül kelle már hallanom. — — — — Te nem csak a' Nemzet, melly ellen in corpore soha sem keltem ki, de még Egyesek hiuságát is tömjénezéd, míg én minden rút helyrül kíméletlenül rán-

tám le a' fátyolt. — Te palástolásid 's dicsérgetésid által gondoltál használni, hol én czélirányosbnak vélém a' vétkeseket önmagokkal megismértetni.

'S bármilly sors várjon is egyébiránt "Világomra," elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühe, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma vagy a' hŏnszeretet Istenasszonya gyámola alatt tán egy kis jótévő meleget terjesztend maga körül, minden esetre meggyujtom; ha hibázom, Te kinszerítél; 's csak azon egyre kérlek Barátom, 'Hidd el, Hazánk javánál semmi sincs egyéb lelkem előtt; mint ismételt érintésim szerint, én is el akarom hinni, hogy nem személyes ellenzés, hanem csak felvilágosítás kivánata iratá Taglalatodat.' Ne vedd Magadra, a' mit tán keserűbben mondandok, mert nincs Rád irányozva; valamint én sem akarom hinni, vagy legalább el akarom felejteni, hogy rám voltak Taglalatod fulánki szegezve.

Ha akarnám, igen igen rövid lehetnék, mert minden egyéb felelet helyett csak azt kellene megmutatnom, a' mi szerfelett könnyü, 's ezen értekezés által hihetőleg ki is fejledend, hogy minden jó gondolatid, gúnyaid — satyráid — atyai javitásid álhiedelmeken 's hypothesiseken gyökereznek, 's igy fel lenne forgatva egész Taglalatod; hanem én szántszándékkal akarok hosszabb vizsgálatba ereszkedni, mert kötelességemnek tar-

tom az előitéletek seregét, — melly hydraként szegezkedik előmenetelünk ellen, 's akárki mit ábrándoz is, vagy más okokra kivánja tolni a' hibát, honunk legkártékonyabb ellensége — ott támadni meg férfias állhatatossággal, a' hol találom; hogy pedig Taglalatod illy harczra némi alkalmat nyujt, azt kénytelen vagyok megvallani.

ÖN- ÉS KÖRÜLMÉNY-ISMÉRETI TÖREDÉKEK.

A' Taglalatban ezeket mondod felőlem lap. 11. :*Előzményeket (praemissae) előzményekre szeret halmozni, hellyel-hellyel azomban hibáznak az előzmények, és még is mintha nem hibáznának következéseik javasoltatnak. Egyebütt az okokat a' következésekkel (vagy viszont) cseréli-fel.* 's alább: *Oly tágos feneket kerít néha gondolatjainak, és oly hegyes csútsot állít emeleteinek tetejébe, mintha Egyiptomi gúlyát (pyramis) építene, olykor pedig holott fel-fordítja gúlyáját, azt akarná még is, hogy az ellensúly' törvényei szerint az emlék fel ne forduljon:* tovább 12-ik lap.: *A' sokoldaluságot gyakrabban emlegeti mint követi. Nem éppen ritkán ismétli magát, azomban még többször látszik maga magával ellenkezni.* 101-ken: *Sok szökések és ugrások lévén e' munkában, mellyeknek okát mi középszerü emberek nem látjuk* 's 195-ik lap. *Igen gyakran cseréli-fel a' Gróf az okokat a' következésekkel és megfordítva.* 'S több efélék eléggé bizonyitják: hogy Te, tisztelt Hazafi! engem "ok és következés-zavarónak, a' körülményeket nem vizsgálónak, magammal ellenkezőnek 's olly építőnek hirdetsz, ki megfordítva rakja épitményit, 's még észre sem veszi sokszor a' födélnek fel-

fordultságát, hanem balgatag képzelni, hogy a' pyramis csúcsán is állhat"; vagy azt akarod elhitetni a' közönséggel, hogy magamat igen különös és ritka embernek tartom, mert magadat középszerűnek vallod, 's bár később dicsérsz is, mint a' többek közt 162 lap. e' sorokban: *Valóban nagy örömmel vonom-ki e' nagy hatásu munkából azon századokra át-menendő alapos és tündöklő gondolatokat, és elő-adásokat, mellyeket nem lehet eléggé emlékezetünkbe vésni; ——————————————, a' sok Jót és Szépet, melly hemzseg a' Szerző e' halhatatlan munkáján.* Még is ugy hiszem, dicséretidet csak ír és gyógyszerként akarád Általad ejtett sebeimre kenni, azoknak könnyebb eltürhetésök végett. Köszönöm e' jószivüségedet, de nem volt szükséges személyemrül gondoskodnod. Csak az ügynek ne ártottál volna! Mert ha van hideg vérü 's indulatlan vizsgálatot érdemlő tárgy e' világon, az valóban nem lehet egyéb, mint az oknyomozásra fordított figyelem. Már a' régiek szerencsésnek tarták azt, ki meg tudá ismérni a' dolgok okait 'felix qui potuit rerum cognoscere causas!' Nagyon jól tudom én, milly nehéz azokat tisztába hozni, 's milly szemtelenség önbelátásába határnélkül bizni. Azon tárgy, mellynek tiszta világra derítéséhez szorosan van a' siker kapcsolva, 's ködben maradása miatt semmivé válik a' legnagyobb erő is, ítéletem szerint olly szent, hogy ahoz közelítni sem kellene belső megilletődés nélkül. Ha tehát valóban olly ok-'s következés-zavaró, egyoldalu vizsgaló, keveset gondolkodó 's magammal ellenkező volnék, mint a' millyennek hirdetsz: enmagam se biznám többé magamban, annál kevesebbé várnék 's várhatnék másoktul bizodalmat 's együttmunkálást azon eszközök előmozdításában, mellyek által a' haza felebb emelkedését gondo-

lom egyedül elérhetőnek, és igy kötelességem lenne minden további munkálódásimmal felhagyni. Ugyan azért nem személyem, hanem az ügy kedviért tartom szükségesnek meggyőződésimet, — mint tetteim egyedüli rugóját — azok származtát, milly okokbul milly következéseket tapasztalék folyhatni, 's mennyire vizsgáltam a' körülményeket? itt egy kissé bővebben előadni.

Taglalatodbul veszem észre, hogy mint sok egyéb közczélra vezető módban nem egyezünk meg, ugy az ön- 's körülmény-isméret iránt is, melly minden javulás 's javíthatás legsarkalatosb alapja, nem kevessé különböznek ideáink —.

Munkád 33-ik lapján B. G. levelét hozod elő, miután a' 31-ik lapon azt állítod rólam: *az eszközökrül, mellyek ön-esméretre és minden körülményeink kitanulására vezetnek, egy szót se szóll; ez pedig veleje a' dolognak* 's a' t. Látom e' levélbül, a' min soha nem ételkedém, Te is, mint minden becsületes ember, ki lelke halhatatlanságát hiszi, munkálódál Tenmagad javulásán; javulásodon mondom, mert a' tökéletes önisméret mindig erényre vezet, a' körülmények minden homálytul ment kitanulása pedig legfőbb igazságra. 'S akarom hinni, jó és szerencsés előmenetelt is tevél, a' mirül könnyelmüleg itélni soha nem bátorkodom, mert ha minden tetted, szavad, sőt legtitkosb gondolatidat tudnám is, bár mint ellenkeznének is azok az enyimekkel, soha sem fognám felejthetni, hogy 'a' Te álláspontodra magamat semmi mód sem képzelhetem tökéletesen, mig szemeim, szivem, agyvelőm, lelkem Tieiddé nem varázsoltatnának; 's igy mindent más szinben, más viszonyban, más kapcsolatban 's a' t. látván mint Te, Felőled mindig igaztalan itéletet hoznék. Hát ha állásod, gondolkozásmódod, czélaid 's akadályidat 's a' t. kö-

zönséges mendemonda szerint 's hallomásbul ismerném csak, 's még is minden szavad 's tettedet megitélném, nem volnék e szánakozásra méltó, habár jókedv, öröm 's vigság látszanék is kísérni minden léptimet? 's nem kellene e magamon pirulnom — ha tisztán kezdendném látni a' község sepreje sorába vegyültömet, melly senkirül nemest, dicsőt, nagyot nem tesz fel, mert ön kebliben csak sárt, epét, 's mérget lel — hogy legtisztább gerjedelmidet balra magyarázám, 's vak tudatlanságomban legszebb kezdetidet tiprottam el.

Felőled lásd sokan azt mondják: legszebb jószágokat birsz, — mellyek igazi kincstárok, ha józanul kormányoztatnának, — hogy azon Sz. Mihályi hatalmas 18,000 hold föld, 200 telkes erővel czélirányosan munkálva, Téged környékedben a' legrendesb 's gazdagabb földesurrá tehetne, midőn most a' sok theoria 's poesis következésében igen rendetlenül tartott házban, csaknem mindig pénz nélkül, 's igy legjobb 's legerősb akarattal is, igen pontatlan fizető vagy, 's csak azért látszol megvetni a' pénzt, mert nem tudsz Magadnak szerezni. — Azt mondják: nagy kár, hogy azon talentumidat, mellyekkel rendkivül bő mértékben álda meg a' Gondviselés, eldarabolád, 's törekedésidet nem annyira nemzetiség - kifejtésre, mint inkább puszta képzelgési tárgyakra irányzád. — Azt mondják: kemény földesur vagy, 's midőn többnyire legaprólékosb részletekbe tüzzel avatkozol, a' gazdaság velejérül megfelejtkezel; 's lóháton vettetsz, hogy szaporábban föld gyomrába jusson a' buza. — Hogy balgaság volt, habár nem olly korán is de még is előbb, mintsem a' civilisáltabb világot bejárád 's elég tapasztalást gyüjtél, házasodnod; — nem jól cselekvél számos 's becses kéziratidat, ha nem tö-

kéletesen is, legalább úgy, mint körülállásink engedik, sajtó alá nem bocsátnod; — nem jól cselekvél, élted fecsérelve rendszerint falun tölteni, hivatalba nem lépni, 's igy reggeltül estvélig!! De mivel sokan igy beszélnek Felőled 's ugy mondják, — azért ugy áll e a' dolog? én kételkedem, 's inkább azt akarom hinni: Összeköttetésid 's körülállásidban, természeted 's tulajdonid szerint senki több jót gyermekinek, több hasznot hazájának, több jelest 's dicsőt az öröklétnek nem tehetett; sőt a' legnagyobb szám, szorosan helyzetidben gazdaságodat rendetlenebbül vitte, még kevésb tapasztalással házasodott, észtehetségidet még kevésb sikerrel használta volna 's a' t. 'S mért ne gondolkoznám engedékenyül Felőled? mutattad e számadásidat 's átvett terheid sulyát nekem? gyónál e szivösztönidrül? közölted e kéziratidat? 's a' t. Soha! Csak azért gondolnálak hát rossz gazdának, mert néha versekkel is bájosítgatod üres pillanatidat? Azért rendetlen fizetőnek, mert köz életben nem mindig tartasz rendet, az órárul felejtkezel, ha ebédre hivatalos vagy, 's nem várnának, többször jőnél ebéd után mint ebéd előtt 's a' t.? Azért kemény földesurnak, mert jobbágyid mindig panaszban állnak Ellened, 's Te közöttük, mint rebesgetik, nem a' legnagyobb bátorságban? Azért költői kereskedőnek, mert más módon gazdálkodol egyben másban mint szomszédid? Azért egoistának, mert javítni törekedél gyermekid sorsát? Azért csekély tapasztalásúnak, mert sokat valál otthon, 's inkább kivánád belülrül tekintni hazádat mint kivülrül? 's a' t. Barátom nem! Ámbár fiad lehetnék, ha valóban igen korán kötött vala Hymen legmélyebben tisztelt Hitvesedhez, nem tudnám felejtni a' sz. Irás azon egyszerü példáját "Magad szemében gerendát nem, de másében szálkát is látsz."

'S ezen előadtakat, tudom, helyben hagyod, mert a' *sok éven keresztül* — 32-[ik] lap. — levelezésedben B. G. Urral önismerésed gyarapultában az is előfordult hihetőleg 'ne kárhoztass mást, nehogy magad kárhoztassál.'

Ezek szerint mikép mondhatod Te, mint e' szent tudományban megvénült, 117-[ik] lapodon azt *a' minden oldalu iró — — — — — meggondolja, hogy azért mert valamelly nőtelen ember, ki sok atyjárul reá-maradt jövedelemmel kérkedhetik, könnyen tehet áldozatokat, midőn más gyermekes ember a' legjobb akarattal sem tehet*, 169-[ik] lap. *Kevés gyengéded érzést és óva-bánást (delicatesse) mutat az, a' hatalmasabb és tehetősebb' részérűl, mikor közönségesen elegendő kárpótlás nélkül áldozatokat javasol, mert a' mi néki könnyü, az másnak igen nehéz; sőt végbevihetetlen is lehet. Ha azt nőtelen ember teszi, még kissebb a' gyengéded-érzés.* 'S 119-[ik] lap. *Ha nem látja a' Szerző a' külömbséget* (Gallia és Honunk közt) *bizony kár volt utaznia;* 's a' t. Ezt én valóban nem érthetem! Mivel azonban éppen arrul szólék most 'nem kell más ember tetteirül szelesen 's balul itélni' Neked sem akarom szemrehányni: mért közléd illy mindentudó jegyzésidet sajtó által a' világgal, holott szavamat adhatom, hogy 'jószágim becse, 's azoknak tiszta jövedelmi mennyisége, Atyám után maradt és szelesb esztendőimben magam tett adósságim kamatja — 's egyéb terheim közlésével 's a' t. Téged soha nem untatálak; soha utazási napkönyveimmel vagy külföldrüli levelezésimmel becses óráidat nem lopám, nem háborgatám; mint nem emlékezem, hogy körülállásim valódi állapotját 's nőtlenségem okát Előtted felfedeztem 's szivembe tekintni kértelek légyen.

Csudálom, ne vedd rossz néven, mért hozád

szóba szép frigyetek bizonyítására B. G. Urnak éppen azon levelét, mellyben legkisebb nemzetemelési szellem sincs, mellyben hangját sem lelem azon férfiui komoly méltóságnak, melly a' lelki fejlődésre törekedők keblét özönlésig szokta buzogtatni. Miért nem idézted inkább későbbi leveleiteket például elő? Be nagy kár! 'S én azt szeretem hinni: 'Ti fellengzéstökben, midőn Szépért, Nagyért, Jóért égő soraitok hamuvá tevék leveliteket, 's igy azok elvesztek, mind jobban magasultatok azon dicső álláshoz, melly minden erények kutfeje 'a' honszeretet'. 'S mivel 'azon eszközökrül, mellyek önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetnek, egy szót sem szólok' mint emlited, ne hidd: nem foglalatoskodtam velök.

Tudnék én is felhozni szent barátság-szülte legnemesb szivömledéseket, de annyi salakkal van vegyítve nyomoru állat-természetünk! Oh nem akarlak, Barátom, javulásunk sötét műhelyébe vezetni; mellyben legerősb emberi akarattal is olly nehezen készül arany, hogy azzal éppen nem dicsekhetni; hanem inkább mindjárt azon következéseket érintendem, mellyek a' szivrokonság tiszta forrásábul fakadtak.

Legyen elég eskünnöm: sok botlásim, sok véres bukásim után, mellyek jeleit bizonyosan más világra viendi lelkem, végre egy szebb ösztön nyitá fel indulatokba merült szemeim, 's a' drágán — szivvéremen — vásárlott tapasztalás teljesen meggyőze: 'Honszeretet, a' lelkünkbe olly mélyen öntött, anyaföldünkhöz vonzó édes aggodalom, a' Nemzet lehető legmagasb emelődésének angyala, valódi erejének isteni védje, 's a' legszebb 's halhatatlanabb erények kutfeje.'

Nézzük a' régi respublicákat, tekintsük ujabb

időkben azon népeket, mellyeknek a' kormányra befolyások 's hazájokhoz ugy szólván jusok van; milly dicső emberekkel találkozandunk, kik halandóságunkat feledtünkor, alacsony agyag létünkkel összebékítnek, 's velünk erényik által földi pályánkat szerettetik meg! Tekintsük azonban a' sötétség azon hazáit, hol egy vagy kevesen aggódnak, vagy sokszor nem is aggódnak a' közjóért, 's a' többségnek szinte nem szabad — hivatali bilincs nélkül — a' község sorábul előre lépni, a' közjót szolgálni, földieiért fáradni; hol mint veszedelmes ál-élet már bölcsőben fojtatik el, 's később sokszor gúny tárgyává becsteleníttetik azon szent érzés, melly az anyaföldhez olly édes varázzsal köt, — ott a' lealacsonyított emberiség salakjai közt — — — erény — — minden földi selejttül kitisztult erény olly ritka, mint a' magas hegyek bérczein, mellyeket a' nap hideg sugára világosít csak, ritka az egekbe egyenesen felnőtt cser! Ott legszebb legjutalmazottabb erény 'keveset gondolkozni, rosszat nem müvelni 's vakon engedelmeskedni'; midőn a' hatalmas Isten az embert, mint halhatatlan lélek birtokosát, gondolkozásra, jó 's hasznos tettek végbevitelére 's csak az országlás-szabta törvények tisztán szembetünő erejöknek hódolni teremté. — Volna fa, volna kő azon lény, mellyben a' dicső 's undok közt holtig versenyg a' viadal, nem gondolkoznék akkor, nem tenne rosszat, 's ott állna béketüréssel századokon keresztül, hová ülteték 's rakták; de ég benne a' jó 's rossz közt ingadozó élet, 's a' fa - vagy kőszerinti velebánás csak rosszait 's undokait fejti ki, míg a' jó 's dicsőnek legkisebb jeleit is elenyészti az idő; a' rosznak 's undoknak kifejtése pedig végre fejtőjét temeti a' féktelenség romjai alá.

Honszeretet hiját semmi tökéletesen nem

töltheti bé. E' létben, hol számos szükségünk kielégítése miatt szünet nélkül fáradoznunk kell, 's hol éppen sikerrel koronázott fáradozásink mentnek minket legjobban a' halálos unalom kinjaitul, csak a' lelkünkben fejledező munkavágy teheti kedvessé sorsunkat, mint a' dologtalanság, munka-előtti nyugvás 's restség mindinkább félre vezetnek azon boldog állástul, hol megelégedésünk és szerencsénk nem annyira testi ingerink kielégítése által eszközöltetik, mint inkább azon öntudatban rejtezik 'hogy keblünkben több a' felfelé vonzó vágy a' lenyomó, letartó indulatnál' 's hogy lelkünk reptében inkább élünk nekünk rendelt elemünkben, mint mikor térden csuszunk 's hason mászunk a' föld állati gyönyörei után.

Munkálódnunk 's fáradoznunk kell, ha türhetetlen unalomra 's tán élet-gyülölésre kárhoztatni nem akarjuk minmagunkat; 's belső illetődéssel fogjuk találni: hogy éppen a' legsürgetőbb életszükségink kielégitésére ösztönző természetünkből — melly egészen állatok sorába helyez minket — fakadoznak, ha lelkünk reptét nem gátoljuk, az emberiség legszebb, legdicsőbb tettei. Az evés ivás kinzó szüksége, melly tán egymás ellen fegyverzé vizözön-előtti eldődinket, a' földmüvelés bájterjesztő áldásit hozá közibünk. Lak 's ruha-szükségünk legszebb találmányokra nyujtott alkalmat. Nemünket fentartani égő vágyásunk a' szerelem mennyei érzelmit, annyi halhatatlan tettek valódi kútfejét, önté szivünkbe, 's a' házi szerencse boldogító szelidebb melegével a' legkinzóbb láng szülöttje! 'S mig emberlét sorsunk, mindaddig számtalan szükségink kielégitésére sarkaló természetünk a' kegyelmes Egek legszebb ajándéka. Ez ösztön varázsolja a' természet-szülte állati embert lassanként honja kicsinosult polgár jává, 's ugy látszott az Istenek-

nek tetszeni, kik a' Mindenséget szoros öszhangban tartják: hogy éppen, mint imént említém, állati szükségink pótlására czélzó éjjeli 's nappali törekedésinkbül eredjenek a' legszebb 's minden állati szagtul ment költői emelkedésink, müvészeti 's mesterségi találmányink 's t. e.

A' henyélés minden hiba, vétek 's bün kutfeje, 's ha nem is az közvetetlenül, minden esetre azok fészke, mellyben a' rossz indulatok magva felmelegül 's életre idül. Mennél több a' fáradozó, munkás, törekedő, annál több az erény. De miben fáradjon, munkáljon, törekedjék a' község minden tagja ifjutul vénig, dústul szegényig olly állhatatos buzgósággal, olly elszánt önfeledéssel, hogy kebliben soha ürességet ne leljen, 's mindennapi foglalatossága, tavasz éltétül az öregség teléig tökéletesen töltse be lelkét? Tekintsük az emberiség közönséges foglalatosságit, nézzük közelrül azon népeknek egyedül magok 's mindennapi élet nyomorjai körül és között kérődző 's pirulás-gerjesztő szük forgásit, hol a' közjó, hazaszeretet semmi egyéb, mint szép hang 's fényes kitétel, 's meg leszünk győződve: hogy a' nagyobb rész csak azon hatáskör hiv 's buzgó folytatásában lelend váltig sziv 's lelki táplálékot, mellynek végiránya az Anyaföld.

Van minden rendszabásnál kivétel, igy lehetnek 's vannak a' legelnyomottabb és sinlődőbb népek közt is emberi alakba öntött dicsőbb 's hatalmasb lények, kik szeliden fénylő csillagzatként a' felhőkbe borult sötét ég nyiladékin előtünnek néha az igazság-keresők világosítására; de csak azon föld marad a' szép 's dicsőnek valódi hazája, hol a' lakosok lehető legnagyobb száma honja emelkedése 's gazdagságában reméll 's kiván magára 's övéire meríteni áldást; 's igy inkább önmagárul felejtkezik el, mint őtet-szülte hazájárul.

'S minél többet 's mélyebben tekinték a' mult idők rajziba, melly leghivebb tükre a' Jövendőnek; minél tisztább világban kezdém látni a' jelenkor eseteit, annál erősb hitté vált keblemben: hogy 'a' munkásságnak legnagyobb rugója a' honszeretet, munkásságnak legbizonyosb követője a' gazdagság, erő 's erény — — — 's hogy igy a' közgyarapodás, nemzeti suly 's lakosok tiszta erkölcse honszeretetbül fakad leginkább.

Kerestem a' szerencsét mint minden halandó; — ki, többnyire sejdítlen is, szinte lépést sem tesz más okbul mint szerencsevágybul —, 's midőn azon számtalan utat, mellyek ezen isteni magzat templomához vezetni látszanak, részint magam tapodám, részint mások által próbálgatni szemlélem, azt következtetém sok sikeretlen tapasztalásimbul, hogy a' szerencse ugy, mint tán szinte minden az Egyetemben nem függ egyes személyek, sőt egész nemzetek képzelete, bévett izlési és szokásitul; hanem bizonyos mathesisi törvények alá van vetve, mellyeket némi rendszerbe foglalni igen érdeklő 's könnyen eszközölhető is lenne. Az eszebódult, mert királynak vagy istenfinak véli magát, nem szerencsés; 's igy lefelé mind azok sem szerencsések, kiknek boldogságok csupa képzeleten, kicsapongáson 's álmakon alapul, mert a' képzelet olly sebesen 's bizonyosan lebben ketté mint a' szappan-buborék, a' kicsapongás ugy széled el mint a' szürkületi köd, 's az álombuli egykori ébrülés bizonyos. Vizsgálatim folyta bizonyossá tön arrul 'hogy a' szerencsének sajátunkká téte felmulja gyarló emberhatalmunkat; mert az csak a' kegyes Istenek ajándéka, 's tőlünk halandóktul semmi egyéb nem függ, mint létünk türhetővé tétele.

'S igy felhagytam ohajtásim elérhetlen czél-

jával, 's **belső csendet**, a' **megelégedés** szüz ivadékát, iparkodám összecsatolni létemmel. De csak hamar fejlett ki előttem, hogy hiába keresem azt is magokkal sokszor ellenkező indulatim utain, hanem hogy a' megelégedés lehető legtökéletesb megnyerésének hihetősége is bizonyos dönthetetlen sarkalatokon nyugszik.

MEGELÉGEDÉS ALAPJAI.

Nincs a' természetben két egymáshoz tökéletesen hasonló falevél, 's igy bizonyosan két ember sem lehet egyenlő. Még is felébred azért a' növény szendergő ékessége téli álmábul, zöldel a' tavaszi lágy szellőkben, örvend a' harmatnak, 's mohón szivja be a' nyári eső csepjeit, összezsugorul az ősz hidegitül, 's végre szárazon hull a' földre. Bár olly különböző alakban, a' természet még is csak egy törvényét követi. Ugy mi emberek is, csillagunk népesülte óta Fejértül Szerecsenig 's ettül Albinosig annyi miliardokig különbözők, csak egy törvény alatt állunk. Mindegyikünk egy módon születik; a' kín mindegyiknek fáj; a' sziv egyikben ugy mint másikban néha tágul 's örömet érez, néha szorong és szenved; a' fő egyben mint másban a' lélek valódi széke; a' halál mindegyik vágyinak, reményinek, munkássági körének határt vág 's a' t. És ezen a' természetnek szent törvényit — bár csekély időre 's egykori vérengző következésekkel elnyomhatni ugyan — egészen azonban eltörülni lehetetlen. Igy a' Megelégedés Alapjait királyfitul a' legalacsonyabb születésü nyomorultig a' lehető legnagyobb lelki függetlenségre állítom. 'S ha van férfihoz illő 's méltó foglalatosság, az bizonnyal nem mindennapi kisded örömink vadászata, 's

nem azon felszínségek hajhászata, mellyek köntösinkre paszomántot, hozzánk szóló levelinkre hosszabb czimzetet tüznek, 's a' t. hanem 'lelkünk függetlenítésére irányzó törekedésünk.'

Senki sincs remény, vágy, czél nélkül, kiki üz valami mesterséget, vagy fáradoz valamiben. Egyik a' szerencse minden kísérőivel könnyen halad az életben, és szinte minden lépte siker; másik a' roppant égboltozat alatt egyedül áll, 's már bölcsőjétül kezdve nehéz bilincs közt izzad, vergődik. De ez a' hatalmas Istenek végzete, kik csillagunkat 365 nap alatt rendelék forogni a' nap körül, mellynek jótévő sugári minket boldogítnak, midőn Saturnus vastag homály közt 's örök télben 10,759 nap alatt végzi napköri pályáját; ugy közülünk is egyiket magasb, másikat alacsonyabb helyre állíták, hanem szinte mindenkinek érző keblet, hatóságot 's módot adának örülhetni létének 's vidám öntudattal élni napjait. A' király hatalmasb, vagyonosb, a' szántóvető ellenben rendszerínt egészségesb; a' tudós bő tanultságu, hanem szolgája tán szebb szinekben látja a' világot; a' pénzes minden móddal bir kielégítni legkisebb vágyait is, de béresinek keble tán tágabb az örömérzés elfogadásra; egyiktül telik Champagneiban, ha tetszik, fürdeni, másiknak a' sör, sőt viz is jobb izü mint annak a' pezsgő bor 's a' t. 'S ha mérlegbe tehetnők az egymás legbelsőjében fekvő megelégedési sulyt — melly soha nem tünik elő egészen — tán a' halandók azon szakaszában lelnénk határnélkül több megelégedést, mint minden másokban, mellyrül Lord Byron igy szól:

— — — — — — — — — — a peasant of the Alps —
Thy humble virtues, hospitable home,
And spirit patient, pious, proud and free;
Thy self-respect, grafted on innocent thoughts;

Thy days of health, and nights of sleep; the toils,
By danger dignified, yet guiltless; hopes
Of cheerful old age and quiet grave.
With cross and garland over its green turf,
And thy grandchildren's love for epitaph:
This do I see —

'S e' boldogabb osztály, melly csak néhány szerencsésb hazában él, fejté ki sejdítlen 's hozá valóságos életbe azon lehető legnagyobb lelki függetlenséget, mellyet én theoriában négy fősarkalatra állítok, 's mellyek:

A' tiszta lélekismeret, élettudomány, egészség és vagyoni rend.

A' tiszta Lélekismeret mennyei érzés, melly boldog napokban kimondhatatlan bájt vonz minden körül, viszontagságokban pedig, ha sötétre borul az idő, 's létünk minden kellemi 's hiveknek vélt jóakaróink sora utólsóig elpártol, olly édes meleget önt lelkünkbe, melly az élet minden esetei ellen férfiui önérzéssel 's elszánással vértez fel minket. Nélküle a' királyszék rideg pusztaság, vele még a' kínpad 's vesztőhely sem ijesztő, 's elsőtül utólsóig mindenkinek e' világ roppant felszinén sajátja lehet, ki becsületesen teljesíti kötelességit.

A' kötelességek azonban, annyi különféle hitvallás, villági állás 's egyéb körülményink közt, természetesen igen különbözők, 's az azokruli tökéletes igazságra jutott képzelet vagy inkább meggyőződés alkotja a' keresztény vallás legmélyebb talpkövét.

Az Isten igen nagy! Számtalan út vezérel hozzá, 's csak egyedül Ő látja keresztül belsőnk tiszta vagy tisztátlan létét. Mi olly gyarlók, olly igen homályban látók 's botorkázók, egymáshozi türedelemnél józanabbat nem gyakorolhatunk; mert csak utóbb válik el, kinek volt több igaza,

's ha van kárhozatra méltó bün, itéletem szerint nincs nagyobb a' türedelmetlenségnél; 's ha felhevült vakhitünk 's fonák buzgalmunk még keresztények közt is fellobbantja az Ármánynak ezen vad tüzét, akkor valóban megbocsáthatatlan. Végezzen a' Mindenhatóval kiki, mint legbelsőbb meggyőződése sugja, mert önbelátásnál emberileg tisztább világ alig van, alig lehet; 's tekintse inkább azon társaságot, mellybe helyzé őt a' Végzés, mert ott mindenkinek munkássági 's kötelességi köre, melly nem csupán és szelid áhitattal elfohászkodott imádságban, hanem inkább hasznos cselekvény 's nemes tettek véghezvitelében áll. 'S im e' pályatéren odahagyván a' Metaphysika partatlan 's örvényes tengerét, forogjon kiki viszonérző szeretettel, 's legyen jó polgár, jó rokon 's jó felebarát. Végre, tökéletességünk felvilágosításában 's kinyomozásában mindig ezen, már Socrates-állította, igen egyszerü törvényekre térünk vissza, 's azok szent teljesítésébül árad a' közönségre mennyei áldás, 's fakad egyesekre tiszta lélekismeret jutalma.

Felebarátit szolgálni, természet ajándékit bölcsen használni annyi, mint Istent tisztelni és szavát fogadni; 's az, ki ezeket hiven eszközli, becsületesen járja földi pályáját. Csak az a' kérdés: a' külön állási lépcsők magasb- vagy alacsonyabbsága szerint kinekkinek milly szolgálatot kell tennie, 's milly életjavakkal szabad örvendenie? 'S e' tárgy itéletem szerint még mindig parlagon hever 's tisztába hozatala jövendőre bízva. Azonban ha egy dicső fejdelem — kinek csak két hibája volt, vetni t. i. szántás nélkül, 's egyszerüség kedviért a' Nemzetiségre hágni — nyilván kimondta: hogy a' király az országnak legelső szolgája, ugy én sem akarom százszor, 's ha nem hallják, ezerszer ismételni, hogy az ország tehe-

tősb birtokosi tartoznak a' közönségnek legnagyobb szolgálattal, 's hogy egy birtoknélkülinek semmirevalósága megbocsáthatóbb mint az ő középszerüségök; mint az egyes közkatonának bátor vagy félénk viselete is csak ritkán nyer vagy veszt csatát, midőn a' főtábornok 's hadak nagyjai tulajdonitul függ rendszerint a' nap sikere.

Minél magasb a' születés, több a' vagyon, annál nagyobb a' felelet 's kötelesség. 'S mind azon számtalan életjó, melly, ugy szólván, csak fentebb születéshez 's több vagyonhoz van csatolva, csak ugy nem válik keserüvé 's néha szinte méreggé, ha nemes 's közhasznu tettek által érdemeltetik meg. 'S a' kellemesb élethez szorosan kötött kötelességek teljesítése állítja csak a' boldogabban szülötteket köztisztelet 's tán önbátorságok azon magas polczára, mellyen mostani időkben a' gyáva, érdemetlen 's csupán örömekben uszó csak ingadozva 's bajjal tarthatja magát fen.

'S hogy se kevés se több terhet ne vegyünk vállainkra, mint mennyit a' közönség 's hazánk hasznára viselnünk kell, tekintsük szorosan azon javak 's áldásokat, mellyek közé a' sors helyze, 's nem fogunk hibázhatni; mert azok kisebb vagy nagyobb mértéke irányozza el kötelességink könnyebb vagy fontosb létét, mellyek különböző állásunkhoz idomzott mindenkori pontos eszközlése szülendi bennünk, akár magas akár alacsony helyen, a' tiszta lélekismeret érzését, a' mi legnagyobb vigasztaló ez életben, 's leghathatósb erősítő halálban.

Az Élettudomány, a' tiszta lélekismeret fentartására vágyó aggodalommal szorosan összekötve, azon lelki 's testi tehetség, melly minden lehető helyzetinkben olly tettekre bir, mellyek körülményinkhez legillőbbek, és soha megbánásra vagy tán éppen megsiratásra okot nem adnak; 's

igy egész létünknek lehető legtökéletesb kifejlődésében fekszik. Nem egyoldalu nevelés okozatja az, mert kirekesztőleg sem a' lelki tudós, sem a' testi ügyes nem mestere az élettudománynak; nem csupán theoriában, de csupán praxisban sem áll: hanem mindenek felett ön 's mások ügyesen használt tapasztalási szerkezetébül ered.

Azonban, lelke kinek tág olly annyira, mint egy Istené, ki minden tudomány velejét egyesíti magában? Senkinek! 'S ennélfogva valamint sorstul nyert javaink mennyisége határozza el kötelességink könnyebb vagy sulyosb létét, ugy szabja ki személyes álláspontja mindenkinek élettudományát. 'S a' magas és gazdag születésüt kedvezőbb helyzete tágasb értelmességre itéli: midőn a' tehetetlent alacsony sorsa szinte minden tudománytul felszabadítja. 'S bár hosszasb idők tapasztalása bizonyítja is azt, hogy a' középsorsuak közt szinte minden tudomány mélyebben fejled ki, mint a' magas és gazdag létüek köriben; az mindazáltal nem ezen utólsók csekélyebb élettudományát mutatja, hanem hogy az egy ágon dolgozók jobban fejthetik ki az előttök fekvő tárgyakat, mint azok, kiknek élettudományok nem annyira öndolgozásban, mint inkább dolgoztatásban 's munkára gerjesztésben áll.

A' legnagyobb élettudományu fejdelem maga szinte semmit sem eszközöl, de mindent eszközöltet. Ő okozza a' hadnak az ellenséggel győztes szembeszállását, útak csatornák vitelét, várak hidak épitését, ő a' honi csend 's rend fentartását; 's midőn mint élesztő erő fenkörén világít, minden mozog és pezsg széke alatt; az időhozta jövendő pedig okozatit, mint tetteit említi, mellyek szorosan véve azok is. Igy épité Minerva templomát Perikles, igy vont hidat Dunánkon keresztül Trajanus, igy vitt útat Simplonon által Na-

poleon. 'S minden odajárultok nem volt egyéb, mint ok-adás, a' mi élettudományokbul erede; minthogy a' szobrászok, müvészek 's a' t. élettudománya építé is fel az Istenasszony házát, hidat 's útat ön rajzaik, mérésik, dolgozásik 's veritékeik által.

'S igy egyiknek élettudománya főkép abban áll: dolgozni, másiknak dolgoztatni; egynek részeket tökéletesen kimerítni, másiknak sok részt egy egészbe kapcsolni.

Ha pedig tisztán akarjuk tudni, részfejtéshez 's dolgozáshoz, vagy részek összekapcsolásához 's dolgoztatáshoz kell e inkább alkalmaztatni élettudományunkat, tekintsük ismét földi állásunk magas vagy alacsony létét, 's nem fogunk csalatkozhatni; mert helyzetünk 's körülményink állapotja legvilágosabban jelelendi ki: — ugy hogy csak szemeinket kell felnyitnunk, ha látni akarjuk — kinek mit kelljen tudni szükségkép, mit haszonkép, mit kellemkép.

Már ezen, a' lelki függetlenséget magán hordozó, második sarkalatja a' Megelégedés Alapjainak, t. i. az Élettudomány 's annak megszerzése nincs ugyan mindenkinek hatalmában annyira mint a' tiszta lélekismeret elnyerése, mert az szerencsésb alkotásu főtül is függ; még is alig van ember, ki bizonyos lépcsőig ne tehetné azt sajátjává, a' mit tudnia kell; 's legfőkép azon többször ismételt okbul, hogy valamint a' szerencsésb születésünek több kötelessége van, 's kiterjedtebb élet tudománnyal kell is felruházva lennie, ugy a' legalacsonyabbnak kötelességei idomzólag csekélyek, munkássági köre igen parányi 's igy azok teljesítése is sokkal könnyebb.

Az E g é s z s é g állati részeinknek magok közt 's a' lélekkel tökéletes egybehangzása; 's ámbár jobbadán szüléink testalkotások, egészségök 's el-

ső esztendőinkbeli velünk bánásoktul függ, még is igen nagy mértékben min hatalmunktul is.

Alig hihető, mennyi befolyásu lehet lelki erőnk testi állapotunkra, 's mennyi viszontagságot, idősanyart 's életfáradságot birhat el a' leggyengébb test is mértéklet, józan életmód 's folyvásti vigyázat 's óvakodás által.

Nincs olly különös erejü 's egészségü ember, kin a' gyengébb, de egészségére ügyelő 's erejét okos mérséklettel használó végre ki ne foghatna. Bizonyságul szolgálhatnak erre az egykori római Legiók, mellyek szüntelen gymnastika következésében Alemannia legvadabb 's leginasb testü nemzetein, nem csak ész után, de még birkozva is győztek; például említhetni az ujabb francziákat, kiknél jobb gyaloglók, bár sokkal erősbek tán, egy hadnál sem valának; hát ha egyeseket tekintünk, tagadhatni e, hogy közönségesen nem a' legerősb, hanem a' legmértékletesb éli napjait minden sulyosb nyavalyátul menten leghosszabb időkig. 'S ha a' legfőbb egészség a' hideg, meleg, rossz eledel 's italnak állati módra és sinyletlen elbirásában áll is: nem találunk e' inkább a' silány alkatuak közt többet, kik bizonyos felvigyázattal az élet minden sulyait hasznosan munkálkodva emberül állják ki? A' ki erejében vagy egészségében módtalan bizik, többnyire mindent elmellőz, a' mi annak fentartására természet szerint szükséges — a' mit ifju korunkban magunk tapasztalunk — midőn a' gyengébb, életmódja 's ügyessége által, mindig törekedik egészségi egybehangzását fentartani. Van egyébiránt annyi mód 's fortély, mellyeket ismervén kettőztetheti a' kisebb egészségü testi tehetségit. Midőn bizonyos, hogy az erős akarat sokszor halálnak is ellentáll, a' nyulszív pedig szinte halál előtt is megszün dobogni.

E' harmadik sarkalatja Megelégedési Alapimnak még kevesebbé van hatalmunkban mint a' második; nincs azonban olly szomoru testállapot, mellyen tiszta lélekismeret 's élettudomány ne enyhíthetne valamennyire, 's igy még hátra van

A' Vagyoni rend, melly annyi mint pénz 's vagyonbeli tehetségünk szerint élni, 's mindenben, a' mi miénk, legnagyobb rendet tartani. Lelki függetlenségünkre milly szükséges e' most említett tulajdon, alig hihető. 'S ámbár ezt Alapim negyedik sarkalatául tevém, még is meg vagyok győződve, hogy a' rendetlenség végre a' legbecsületesb embert is sokszor olly tettekbe keveri, mellyek a' lélekismeret körül vastag fátyolt vonnak; midőn a' jó rendben lévő csekély vagyonnal is számtalan jót tehet magának 's övéinek 's a' t.

'S im e' négy sarkalatbul ered a' lehető legnagyobb lelki függetlenség, melly a' megelégedés 's belső csend talpköve.

Ha valaki nem követett volna el legkisebbet is, a' mit inkább nemtettnek kivánna — soha senkinek tanácsára, segítségére nem szorulna — teste semmi munkálódásiban nem hátráltatná — 's kinek szükségei mindig kisebbek volnának mint tehetsége: az lenne legfüggetlenebb ember.

Az ellenben, ki nem tekinthet szívszorongás nélkül a' multba, semmit nem tud, alig mozdulhat, 's kinek szükségei tehetségit tulhaladják: legfüggőbb.

Ezek a' véghatárok; 's köztök könnyen fejlik ki: miért elégedett sokszor az alacsony, 's elégedetlen a' magas sorsu? Az első ártatlan életben szánt, vet, 's tudja mind azt, a' mit egy szántóvetőnek tudni kell; jó izün eszik, iszik 's alszik, 's kis szükségei után még egy pár garas marad zsebiben; a' másik pedig lethe vizé-

bül szeretne inni — ha olly forrás találkoznék —, a' mit tudnia kellene, nem tudja, ámbár féltudós, egészségét elrontotta, és szükségei után szekrényiben semmi, hanem számadó könyvíben egy szörnyü nagy deficit!

'S bár milly szerencsés helyzetü legyen is valaki, nem lesz belsőjében csend, ha ezen, néminemü épségben lévő négy sarkalaton, nem alapszik léte; ugymint még egy köz katona is, kiről nem mondhatni, hogy független vagy olly igen irígylésre méltó fokon áll, elérheti a' lehető legnagyobb lelki függetlenséget, 's belső legédesb nyugalomban gyönyörködhet, ha nem tettes 's minden vétektül tiszta, bátran tekinthet maga elibe, egyszerű foglalatosságit elsőtül utólsóig emberül végezni tudja, ébren léte erős 's kellemes, álma pedig nyugott, és zsoldja életmódjára elégséges.

A' tökéletesség azonban — 's ezt nem kell soha felejtnünk — mindenütt elkerüli az embert. Tökéletes országlás 's kormány, tökéletes társasági 's házi rend, tökéletes gazdasági 's kereskedési systema, mind annyi chimaerák. 'S igy embersorsunk — melly annyi előre látható 's nem látható eset által zavartatik — sem lehet a' sokszor igenigen keserütül ment; ennél fogva megelégedésre törekedő vágyink sem érhetik el a' tökéletes, hanem csak a' lehető legnagyobb lelki függetlenséget. 'S irigylésre méltónak mondhatni, ki az emberiség ezen legdicsőbb hatáskörében némi sikerrel fáradozott; mint boldognak azon hazát, mellyben a' nagyobb rész méltán örülhet létének.

E' néhány sarkalatra állított egész tudomány odajárul tehát összeleg: hogy mindenkinek hatalmában áll, holnaptul vagy tán még e' pillanattul kezdve, bármilly borult vala is ezelőtt élete, lelki függetlenségén munkálódni, 's igy

lassanként bizonyosan nagyobb belső csendben gyönyörködni; mert a' legnagyobb bünös is jóra térhet, a' legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit, a' legbetegebb is hátat fordíthat a' koporsónak, a' legtékozlóbb is észre jöhet végre. Azonban illy tüsténti, ugy szolván szent Páli roszrul jóra rögtön fordulások időnkben ritkán szoktak történni; mert a' csudák azon idomzatban tünnek el, mellyben a' tudományok világítnak — 's csak halkan müveglenek — operálódnak — azon eszközök által, mellyek önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetnek, a' mint Taglalatod 31-ik lapján említed, 's "mellyekrül," ugy vitatod tovább, "egy szót se szólok Hitelemben, ez pedig veleje a' dolognak" 's a' t. Egy szót se mondtam e Hitelemben, — mint állítod, a' mi önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetne? a' közönség itéletére hagyom; midőn igen el akarom hinni: eleget nem mondtam, 's most e' hiányt iparkodandom betölteni valamennyire.

Szorosb kapocs 's nagyobb értelmesség kedviért czélirányos lenne itt részletesen előadnom: elrendezett 's osztályozott Megelégedési Alapim enmagamra illesztve milly változást tettek, 's milly következéseket szültek egész létemben; de hosszu gyónásim ha Téged nem is, minden bizonnyal másokat igen untatnának, kiknek több 's kellőbb dolgok van, mint csekély személyemmel annyit foglalatoskodni; azért legyen elég azon vallomást tennem: pirulással tekinték a' multba, élettudományom sulyát ellegyintette volna egy tavaszi szellő, testi erőmet elbizottságomban bitangoltam, 's pénzemet oktalanul tékozlottam.

'S többet arrul szólni sem akarok: milly szegénynek és szánakozásra méltónak lelém magamat önismerésre vágyó buzgó kivánatomban! hanem

azonnal arra megyek át, türhető tehetségü, fiatal, egészséges 's jó birtoku született magyar mágnás létemre kötelességim milly szinben fejlettek lassanként lelkem előtt ki, 's körülményink kitanulására vezető eszközök erőm-szerinti használása által, sok utaim, fáradozásim, összehasonlitásim után micsoda világban tünt fel nekem

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA?

'S itt Barátom Téged, mielőtt e' tárgynak indulnék, még egyszer szivesen kérlek, ne vedd rossz néven, ha elég világos nem leszek, vagy egyoldaluságba esni kinszeríttetem. Lásd, ki akarom adni ez értekezést, mert gondolom: hazánknak tán valami kis hasznot hajtand, 's igy körülményinket tekintvén, ugy kell összevonnom, 's itt amott csonkítnom, hogy valami mód világra léphessen, és Scylla meg Charybdis közt — mint hazánkban igen sok vagy kősziklán pattan el, vagy örvénybe süllyed — tökéletesen ne vesszen el.

Gondold Magadat vagy 10—15 évvel vissza 's tekintsd velem honunk akkori mibenvoltát, 's kövess onnan a' most folyó időkig. A' mit kihagyok véletlen vagy kinszerítve, képzeld hozzá.

Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek 's municipális alkotmányunk által. A' pártfelek vagy 5 részre, a' hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re 's igy összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a' Jászok, Kunok 's a' t. kerületeit, királyi Városokat 's a' t. 'S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló test-

hez hasonlóvá, mellyben a' vér nem kereng. 'S ha valóban tisztán kivánunk látni, e' szomoru heterogeneitásban keressük a' mult idők viszontagságit, mellyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e' természet-elleni állásban keressük a' jelenkor szégyenit, melly mindeddig a' nem ismert, meg nem nevezett kisded Nemzetek sorába törpeszt minket.

A' római Clerusrul, görög 's protestans Papokrul egyet sem szólok, 's mindenkinek önitéletére hagyom elhatározni: 'sok részre szakított hazánkban szolgálnak e boltozatot összetartó ékkövekül, vagy sem?

A' főrendü Birtokosok közönségesen — 's nem mondom nincs sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a' honrul, vagy kün költik pénziket, 's élik napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, habár volna is ahoz való tudományok, tehetségök; vagy minden hazai dolgokban járatlanok 's ugy töltik idejöket, mintha legkisebb javaiban sem részesülnének a' Magyarföldnek, 's nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a' kormányba; midőn a' természet szent törvényibül az foly, hogy a' hazátul bő mértékben nyert áldásikért viszony-idomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, mellyekbe őket az Isteni végzés ugy iktatá mint a' fejdelmet királyi székbe, a' legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jusok is vannak kötve. Csak azon felséges just: vármegye- 's országgyülésin, minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasan 's fenékig átvizsgált gondolatokat a' közönségtül elfogadtatni; tudomány 's értelmességi suly által a' kormányra befolyni 's több eféle, hány használja 's gyakorolja józanon

lelkes 's állhatatos pártatlansággal? hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e' most említett elsőséget? mellyet más hazákban sokan szivvérök nagy részéért készek volnának megvásárolni; hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a' leghasznosb ideákat elfojtni, a' legéletrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — míg szólni szabad, 's akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a' mondó érzi szivén 's meggyőződik lelkében, hanem mint mások gondolkoznak 's kivánják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a' magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szivesen, 's ha megjelen is néha különös alkalmaknál, 's úgy szólván, kivétel gyanánt, csak úgy lövell a' számos külföldi szózaton keresztül, mint villám a' borult ég hasadékin. A' szegény számkivetett csak előszobákban 's istállókban cselédek közt tartózkodik inkább, 's a' ház ékessége az asszony, ki mindent elevenít 's a' legszárazb dolgokra is bájt hint, nem érti, 's ha érti is, hátat fordít neki!

A' Nemesség rendszerint, — 's itt is van számtalan módosítás 's kivétel — mellynek a' jó szerencsén kivül egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A' külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén tul becsüli, újabb találmányokrul, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, 's igy számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a' korlátlanságot tartja szabadságnak, 's abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanságaért csak későn sujthatja őt a' törvény,

mellyet sokszor ki is játszhat, a' miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztünk! de annál keményebben bünhödik az ártatlan nagyobb rész, melly néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a' külföld előtt, melly a' magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnek képzi. — Sok, habár nem hiszi is a' féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a' társasági szabadság philosophiáját, 's azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — 's itt a' kivétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieirül nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésül azt mondja "Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofräthe und in solche, die es seyn möchten." Legtöbbeknél pedig hibázik az élettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez.

'S honszeretet, minden önségtül kitisztult honszeretet, Magnásban, Nemesben ahozképest, hogy szinte kirekesztőleg rájok halmosult a' haza legszebb áldása, a' szabad birtok, koránt sincs elég; de annál több az egymásellentiség!

Sokszor nagyobb alkalmaknál — 's e' tárgyrul, érzem, tudnék nehány úgy nevezett 'Vigjátékot' irni, ha tartalma nem volna inkább szomorú — nagyobb alkalmaknál mondom, foly nagy méltósággal a' köztanácskozás. Az Előlülő igen mély gondolkozó hirére kap, mert egyet sem szól; ha pedig szól, deák nyelven konyhaszagot terjeszt, anyanyelvén ellenben nem ritkán bakot lő; vagy más-gondolta 's más-tette-fel érdeklő beszédet olvas, 's természetével olly heterogen elemben látszik lenni, midőn honfitársival közjóért fáradoz, hogy szinte szánakozásra gerjeszt. Tökéletesen végzett munka után számtalan Vivat kiál-

tás közt leforog az ebéd, és kávé 's néhány szépszó-csere után, tisztán válik el a' két felekezet; könnyebben kezd lehelni, 's midőn a' lassan mozgó nap külön eseteit emlékezetbe hozza vissza, az egyik rész elkeseredett gunnyal neveti pipa közt honi dolgok körüli járatlanságát és számos botlásit a' Magnásnak, 's méltán; midőn a' másik rész a' házi asszonnyal, leányival a' Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton ollykori elcsuszamlásin jó izűn kaczag; 's mind a' két rész örül a' barátságosan töltött nap lehunytának. 'S illy scena az életben számtalan, 's annak valóban keserű tanúja: milly gyenge hazánk, hol, úgy szólván, azon egy status — mellynek jusai szinte egyenlők, 's melly a' haza legtöbb áldásit szivja, 's igy legnagyobb tehetségü is — illy rokon-elleni lábon él egymással. A' honi dolgokban tudatlan Magnás sokkal vétkesb mint a' szebb szokásokban járatlan Nemesember; azonban egy részrehajlatlan biró tán igy szólna: "Becsesb a' faragatlan gyémánt a' simított kovánál, hanem a' gyémánt is csak köszörülés által jut igazi értékre."

Azon kevesek pedig, kik valóban szeretik honjokat, vagy ha nem szeretik is annyira, becsületes meggyőződésbül készek tehetségökig érte áldozni, vagy összezavarják a' régi rozsdás rögzött szokásokkal a' nemzeti szellem valódi lelkét, 's nem abban helyzik a' nemzetiség utóbbi kifejlését, a' mit előitéletektül szabad ész javasol; hanem abban, a' mit az idő lassanként életmódunkká szentelt fel, ámbár az is néhány év előtt éppen olly kevessé volt magyar, mint az sem minden magyar, a' mi századunkban igen igen illenék honunkra, — vagy ha előitéleteik néhány legióin diadalmaskodtak is már, és ideáikat valamennyire rectificálták, nem törekednek hazánk javára 's emelkedésére concentrice egy pontbul köz

*

akarattal, hanem excentrice hazánk külön 's egymást alig ismerő részein és szinte magok egyes erejökben bizván.

A' Polgárság, melly úgy szólván egyedüli képviselője az ország müvészeti 's mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, 's nem is vágy azzá lenni; holott a' magyar hon levegőjét szivja, kenyerét eszi, borát issza, 's nincs is egyéb hazája e' tágos világ hátán a' magyar földön kivül. Ellenben az is igaz, a' felsőbb Rendek nem igen édesgetik magokhoz 's nem nagy pártolásra méltatják azon statust, melly practikai értelmessége, kereskedési tudománya 's ügyessége által olly sok jót tehetne hazánknak. Ugy hogy a' szó valódi szoros értelmében derék müvészeti, mesterségi 's kereskedői Rend nincs is hazánkban még, 's mindaddig nem is leend, mig a' törvény személyit 's vagyonit legerősb védelme alá nem veendi, 's azt a' közönség nagyobbra mint eddig, nem becsülendi!

A' Parasztság sok nemzetbelire van tagolva, 's a' Sváb értelmes munkássága, a' Tót irthatatlan termékenysége, az Oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a' Rácz kereskedési ügyessége 's a' t. mind szükebb határok közé szorítják a' törzsökös Magyart, ki tán — ha független férfiui öntartás az izlésnek legvalódibb mérője — minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ezen, a' több 's összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, melly a' Magyarság utólsó gyámola, csekély számban nemz mint az oroszlán; mig Tót, Német 's Oláh úgy szaporodik mint gomba az erdőn. A' Magyar független önérzésében kerüli a' munkát, 's büszke vadsággal félreteszi a' lelki előmenetel 's csinosodás legszükségesb eszközit napkeleti komolyságában.

A' külön Hitvallás pedig e' felekezeti

elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja. Annyi bizonnyal, de tán több — keserű versenygés van Pápista 's Reformatus mint Gallus és Angol közt. Sok derék magyar helység, mellynek lakosi olly egyenesen 's karcsun nőttek fel mint egy fiatal fenyü liget, 's képvonás, állás 's mozgásban olly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körükben egy szivet, egy testet; 's a' kereszt — a' türedelem 's felebaráti szeretet dicső jele — sokszor egy a' mennyországbul kirekesztő vázzá alacsonyíttatik le, 's a' kakas, a' lelki ébredség példázója, ellenséges bizodalmatlanság czégérévé disztelleníttetik. Alig van Társaság, Egyesület, Intézet, melly a' hitvallási irígykedés ördögétül ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a' halál okát. Csak romja látszik itt ott sokszor olly tiszta szándékbul fakadt honi Intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, — legyen a' tárgy, nem születés 's hitvallás, hanem tudomány 's észbeli tehetség szerint szerkeztetve; 's a' Siker, úgy itélem, már lehetetlen! A' honszeretet csekély sulya, a' Szép, Nagy 's Dicsőnek olly kevés kebelben forrón érzett hatalma nem olvaszthatják egy szép nemzeti öszhanggá mind azon nyomorult önség- haszonles- szüklélek- félénkség- hiuság-sugta előitéletek disztelen kongásit, mellyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő 's Erény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejditését is tulhangozzák.

A' hazánkat látogató, tovább köztünk mulató külföldi nem tudja, nem gyanítja — ha tekinti nyelvünket — Magyarországban lételét 's csak három négy mérföldnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyelvöken szeretne szólni a' lakosokkal, három négy nyelv-értésre lenne kárhoztatva.

El van így természetesen 's idők folyta által

bonczolva a' magyar Nemzet — vagy inkább 'Nép' — huszonegy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, azaz éppen annyi vármegyére, vannak mesterségesen elszakítva.

Képviselői Országlás — ha egy Nemzet elérte már az Értelmesség magasb lépcsőjét — municipalis felosztás által tarthatja e fen legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? itt nem akarom fejtegetni, mert egészen félre vezetne; hanem hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipalis Alkotmányunknak köszönhetjük mi Nemesek 's az Ország egyéb privilegiált felekezeti mai álladalmunkat 's valahai előmenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszített gondolkozás után, olly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e' meggyőződésemben élni 's halni kész lennék. A' külön Megyék egymástul tisztán elvált itélő és szabad tanácskozásu székei alkotják egyoldalu szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai menték meg a' magyar hont elolvadástul, bizonyos megsemmisítéstül — úgy mint az elvált több boglyákban is nagyobb a' bátorság, mert ha mennykő üt is néhányba, megtartja Isten a' többit. —

Ellenben e' függetlenségi palladiumnak, úgy mint minden még legszebbnek is a' világon, egy igen rút oldala van, melly a' vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lőcse a' föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a' Hanságnak vet gátot, 's több efféle öröklő országos sérelminkben látható; — 's igy feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 picziny Királyságra, 's a' világ nagy színpadán csak igen lassan, 's végre tán olly út felé halad, mint chinai gálya ferge-

tegben, midőn ahogy beszélik, mindegyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a' hajót, 's ha törik, egyenként merítgetik, lapátolgatják a' beomló vizet, mig a' savanyu nagy hab örökre egyesíti őket.

Legszomorubb pedig, hogy éppen az, a' mi független állásunk valódi oka, 's minket, úgy szólván, gyuladástul ment meg, más részrül egészen elgyengít, marasmus által veszni enged 's így szinte egy serleggel életet 's halált nyujt.

A' felvilágosodásban progressive előhaladó nemzetek sorábul kinyomva, a' réginél maradni lehetetlen, mert a' külértelmesség sulya idővel még nyomdokát 's emlékezetét is kitörli a' valahai Magyarnak; előrelépés, változtatás ellenben egy egészen eldarabolt országban, hol annyi az egymással viszálkodó felekezet, a' kormány pedig egy, veszély nélkül alig eszközölhető.

Palliativ javítások nem érnek semmit, mert a' gyógyszer hevítő vagy altató erejének kigőzölgtével, még nagyobb bágyadságba vagy fájdalmak közé esik a' test; gyökeres javításoknak pedig, habár legczélirányosb sőt legsürgetőbbek is — mint a' közvélekedés tartja, de én nem hiszem — homlokkal állnak ellen legsarkalatosb törvényink. A' régi rozsdábul 's azon kettős dilemmábul, mellybe helyze a' sors, kilábolni tehát szinte lehetetlen; mert vagy czáfolhatatlanul igaz: "el van kárhoztatva a' Magyar hátramaradás vagy elbomlás által veszni, ha t. i. alkotmányával a' perfectibilitas öszve-nem-férhető; vagy a' külön részek egyesítése lehetetlen, 's igy minden fáradozás hasztalan; avagy ha ez nem igaz, olly felette nagy az előitéletek nyommasztó terhe, olly könnyü a' rectificált ismeretek sulya, hogy minden előre 's világra törekedés hihetőleg sikeretlen.

Egyesek szavai, kik világosan látják a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a' mi lehetne, elvesznek a' sok felekezet egymást üldöző vad ordítási, vagy csak önhaszonlesö nyomorult rimánykodási közt. A' köz intelligentia sulya, azon egyedülegy valódi féke az önkénynek, más nemzetekéhez hasonlítva szerfelett csekély. A' hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latán Classicus, rabulistikai törvény, szőrszálhasogatás 's költői tárgyakra van szorítva. Életrevaló isméretek olly ritkán vannak elszórva a' képzelet határtalan mezőin, mint hajók a' tágos Oceán habjain; — szorgalom, gazdasági, müvészeti 's kereskedési értelmesség alig van; úgy annyira, hogy ha gazdasági isméretinken tán nem is, müvészeti 's kereskedési szellemünkön minden bizonnyal kifog még a' Török is. Hány tökéletes magyar mesterember van az egyesült hazában? hány magyar kereskedő? A' Török — bizony pedig nem szeretem idézni például — selyem, gyapju, pamut, bőrben 's a't. olly ügyes kézmüves, mint akár Franczia akár Angol; 's kereskedési ügyessége türhető, 's milly nagy számban! mert nem gondolnám hibázom, ha csak az Európában élő tökéletes mesteremberek 's kereskedők — pedig török, — 's nem mint sokan gondolják görög vagy örmény mesteremberek 's kereskedők számát 300,000 teszem. A' kormány pedig, melly alatt e' szorgalom kifejlett, egészen török! Ezt ne felejtsük.

A' kisebb Nemesség nőtten nő, s' előrelátható: tiz nemesember jut majdmajd egy sovány hold földre. Müvészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, 's méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség 's tudománnyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, 's nemesemberhez illőbb foglala-

tosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni, vagy semmit sem tenni.

Gazdasági mibenlétünk hiányos principiumok következésében, mellyek minden fényesb előmenet ellen szegülnek, nem ép; nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, 's a' mik vagyunk, a' mit tudunk, csak utánzás következésében vagyunk 's tudjuk; a' mi éppen úgy van más nemzeteknél is, csak azon különbséggel, hogy mi utánzásinkban makacsul ragaszkodván a' régihez, 's úgy szólván csak kinszerítve alkalmazkodván a' többséghez, nem velejét 's észleti — rationabilis — okát tekintettük az átvett javítások 's új szokásoknak, hanem csak felszinségeiket ruháztuk magunkra.

Lelki független ember, összevévén minden rendbelit, kik valamelly hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van? Hány mer jobbágyi, hiv 's alázatos, de egyszersmind férfiui önérzéssel királyszék elibe lépni, 's a' fejdelem atyai keblébe a' hon kivánatit bátran kiönteni? Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a' honi előitéletek seregével szembeszállni, 's hazafiait éppen ott támadni meg, hol mint a' nyavalyának gyökér-helye, a' vágás legkinzóbb — — — — —? 'S ha lennének is illy hazafiak, kiknek szándéka olly tiszta mint kristály, valyon van e elég lelki tehetségök 's élettudományok jó szándékaikat nemcsak egekbe fohászkodni, hanem azok gyümölcsit is az élők közé előteremteni? 'S ha tudományok van, van e még hihető élet is előttök? Van e bennök erő a' felbőszült rágalom, megsértett hiuság 's önszeretet marczongásit férfiasan kiállni? 'S nincsenek e hitelezők keziben, 's vagyoni tehetségök van e nemes józan szándékaikat sikeresen előre is mozdítni?

Nagyon elszomorodám e' lelki függetleneket

keresvén, mivel csak néhányt leltem, 's azon kevés — úgy gondolám akkor — a' sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előitéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin, 's a' zsidó markában lévő számtalan külön szinüeken soha, — bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi 's lelki erővel, legjobb vagyonbeli rendben — sem fog diadalmaskodni.

Felhevült 's rendetlen képzelet e vagy a' tavasz életkornak szóval ki nem fejezhető édes vágya? nem tudom: de azon álom; 'egy nagy 's dicső nemzethez tartozni', szivem legtitkosb hurjait édeni harmoniában ringatá mindenkor. Illyesekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartám inkább; mert nagyobb kin alig van — 's forróságban jeges vizbe ugráshoz hasonló — mint: hideg visszavonulással 's zárt kebellel találkozni a' haza szeretettül lángoló tárt szivnek. Marathon mezein, Phile hasadási közt én is — — — — — legédesbeket álmodtam — — — 's milly kicsinynek, milly szüknek lelém hazámat! — — — — — A' rothadás szaga ébreszte fel, 's összezsugorodott mellembe temetém el szivem kinjait. Lelkem olly bágyadt volt!

'S midőn a' hon minden elemeit mély halálnak látszó, önfelejtett elmerülésben találám 's olly néma volt körültem minden, vérzett keblem egy darabig 's így fohászkodván fel 'haj! boldogabb létre lenne tán méltó a' Magyar, 's nemesbre tán én a' halálra vált nemzet szerencsétlen tagja' a' haza sirboltjától könnyező szemekkel szakadtam el, 's valamint a' halandók gondolkozó 's hazátlan része, ugy én is egy álmetaphysika gátatlan térein keresém az én-állitottam lelki függetlenség alapját.

Felforgat a' nagy századok érczkeze
Mindent, ledült már a' nemes Ilion,
A' büszke Carthago' hatalma,
Róma 's erős Babylon leomlott.

Szótlan 's panaszlan mutatkoznak Athene, Ephesus emléki egy valahai fényesb létre, 's hadd forogjon néhány ezred le, a' mi féreg éltünkhöz képest örök, de valóságban olly csekély idő, hogy az örökséget nem is mérhetni vele, 's még csillagunk is ki lesz törülve a' mindenségbül, vagy olly változások alá vetve, mellyeket a' gyarló emberi természet nem állhat ki, 's igy haza, honszeretet, hazafiság, a' jövendő áldása, halhatatlan név mind annyi horgok, mellyekbe az emberi hiuság mohón kap lelki üressége betöltése végett.

Illy áltermészet, mellynek ragálya hazátlanok közt olly veszedelmes — — — engem is egészen elfogott, 's lelkem minden rugóságát, minden erejét lebilincsezé — — — munkássági köröm olly szük — izlésem szerint olly izetlen volt — — — 's bár mindig sejtém, de magamban tisztán ki nem mondám, 's miként is, mert utmutatóm ki lehetett volna? 'hogy végre, ha az örömek minden iskolái tárva állnak előttünk már, férfi korunkban szivösztöninket semmi nem tölthetibé, mint hazánk, vagy ha ez nincs, az emberiség hasznára 's boldogságára czélzó munkálkodásink.

Azonban az, a' mi az ifjunak' hő képzetében nagyobb 's önálló nemzetek szerencséjökrül, 's a' hátramaradt, másokkal összeolvadt kisebb nemzetek türhetetlen szerencsétlenségökrül igen éles szinekkel festekezék, azt a' tapasztaltabb férfi azon szelidebb világra derité: 'hogy tökéletesség 's szerencse kirekesztőleg sehol sincs, hanem van mindenütt váltig tenni 's használni

való, csak akarjon az ember, 's valóban ne a' köz taps és dicséret, hanem valami magasb czélérés legyen fáradási köre; 's bármilly igaz is, hogy városok, nemzetek, sőt planetáknak is vissza kell térniek 's összeolvadniok egykor közanyánk a' nagy Mindenség keblében, még sem vesz soha is el azon angyal-sugta emberi vágy 'a' Mindenlét szebb 's tökéletesb egybehangzása végett tehetség szerint fáradni, mellynek következésében a' földi gyarlóságokon tulemelkedő fejdelem bölcsesége által egész vidékekre virágokat himez, míg a' szántóvető egy fát ültet!!!

A' lehetőt ———— 's nem a' képzelet ábrándozásit akarván életbe hozni, hidegebb vérrel kezdém fontolgatni születésemhez csatolt kötelességimet, 's egyszersmind azon tulajdonokat 's erőt, mellyek bennem vannak kötelességimet teljesíthetni is; de visszaijedtem, midőn a' sorstul nyert magas és független állásomat, magam olly csekély 's mindentül igen függő személyemmel hasonlítám össze. Tisztán láttam: milly nagy szolgálatokkal tartozom hazámnak, mellytül olly bő javakat nyerék, 's keserűn érzém gyarló tehetetlen voltomat, melly egy még sokkal alacsonyabb hatáskörhöz kapcsolt kötelességek teljesítésére sem lenne elegendő. Tiszta szándékon 's jó akaraton kivül — nem csalhatám meg enmagamat — semmi egyebet nem találék keblemben, a' minek hasznát vehette volna a' haza. Tiszta szándék 's jó akarat azonban velem üres agyúval, kiben nyilt szemekkel látáson kivül józan itélő tehetség éppen olly kevés volt mint előitélet, csak szaporán megismértete illy igazságokat: 'egy ember gyenge, habár még olly hatalmas is; divergens lineák soha nem jőnek össze; mindennek van közepe, magva vagy lelke' 's t. e. Másokhoz csatolni magamat látszott legjóza-

nabbnak, 's csak szaporán összehozott a' barátság angyala olly rokon keblü honfiakkal, kikben királyhoz 's hazához hivség éppen olly tisztán ége mint bennem, 's kiknek tehetségeik az enyimeket sokkal tulhaladák. Hazánk eldarabolt, 's így olly mély álomban dermedező gyenge létét úgy láták 's olly keserűn érzék, 's olly nehezen tudák türni mint én; 's így a' hon halál- vagy életsymptomáit 's azon módokat kezdénk vizsgálgatni, mellyek által a' közönséget szolgálhatnók, 's azon nagy gondolat, melly a' törpe születésű ajkait gúnyoló ránczokba vonná, a' félénket pedig megsemmisítné t. i. h o n u n k a t á j u l t s á g á b u l é l e t r e v i s s z a h o z n i, büszke önérzéssel mondhatom, elfért szívünkben. 'S valóban nem elbizottságbul, mintha csak mi lennénk képesek a' lelketlennek látszó testet felébreszteni, hanem mivel azok, kiket még jobban illetne ezen dicső tiszt — fájdalom — önbálványokat 's inkább másokat szolgálnak mint a' hazát, vagy olly vakságba merültek, hogy a' hazát úgy is igen egészséges, ébredt 's erősnek tartják.

Sok van mulaszthatlanul teendő, a' mit a' haza javáért sem a' Kormány nem tehet, 's jó hogy nem teszi, mert ez az önkény ellenzáloga; de a' Nép sem eszközölhet, 's őrangyalunk mentsen ne is eszközölje, mert abbul anarchia támadna; 's igy azok végbevitele egyenesen azon egyes honfiakat illeti, kik sulyosb hivatali terhektül menten, független létben gyönyörködnek a' haza javaival.

A' multban nemzeti Nagyságot, legalább ollyant, mellyen a' Magyar tul ne emelkedhetnék, itéletünk szerint nem találtunk, mert a' mult Nagyságnak kőemlékek 's roppant épületek romjai egyedüli tanúji; minden egyebek, mint könyvek mestermüvek, közhasznu találmányok az idő ál-

tal elenyésznek, nevezetes építmények hijával pedig, mellyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejdelem sem volt még; de hazánkban ollyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg- vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül — melly ugyan a' debreczeni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra.

E' tisztára hozott meggyőződés a' helyett hogy elszomorított volna, inkább felvidámított, 's igy vigasztalánk magunkat: 'hála az Egeknek, úgy látszik még fiatal Nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a' mult, ellenben más nemzeteknek nincs jövendőjök; — kik szerencsésbek?'

Ezen állitást, melly már a' Hitelben is előfordult más szavakkal, Te kedves Barátom, Taglalatod 16-dik lapján egy *szerencse-veder*-okozta történet által nevetségessé akarád tenni, azt állítván *megfeletkezem még kereskedési tekintetben is nemzetünk' állásáról az akkori időkhöz képpest, p: o: I-ső Mátyás 's Nagy Lajos alatt.* Erre csak azt felelem: 'a' Nagyságruli idea különböző, 's én arrul nem tehetek, ha igen nagynak nem látom azt, a' min mások bámulnak, 's arrul sem, ha valamelly magasságot nem az akkori időhez képest, mint mondod, hanem magában tekintek. Általányosan pedig azon, a' külön itéletekben számtalanszor ismételt, eszméltetésed "a z i d ő h e z, k ö r ü l á l l á s o k h o z k é p e s t" józan itélet hozásra igen veszedelmes. Jóllehet egy 5 esztendős gyerkőcze $3\frac{1}{2}$ lábnyi magasságu, 's bármilly jól hegedüljön is — mint van példa — még is csak kicsiny ember azért 's gyenge hegedűs. Rövid időhez képest igen tágult, szebbült Pest városa, azonban nevezetes szépségü nagy város-

nak még sem mondhatni. Tiszántul sok gazdasági javítás jött divatba a' körülállásokhoz képest, hanem azért a' tiszántuli gazdaságot általányosan példa gyanánt nem hozhatni fel; 's éppen így nem hiszem: hogy a' Mátyás 's Lajos alatti időket, mellyeket úgy ismérek mint Te, ha az 'akkori időkhez képest'-et kitörüljük, mint Nagyság ideit lehessen példaképen józanul idézni. Más nemzetek legalább — mint valahai magasságunk egyedüli igazságos birái — illy magunkat tömjénező nagyságrul semmit sem tudnak. Hogy sok elkeseredett hazafi háta mögött keresget valami fényt, mert maga előtt minden beborult 's csak sötétet gyanít, azt igen átlátom 's megbocsáthatónak tartom; hanem Benned, ki igen jól tudod, hogy elszánt hazafiság a' legfeketébb éjt is milly szép reggelre virraszthatja, Benned mondom, nem érthetem: 'szebb reményimet a' magyar honnak egykori magasb állásárul egy lotteriával mikép hasonlíthatod össze? Ki már tizszer nyert, az tizenegyedikszer is nyerhet még, ki pedig már egyszer élt, az nem él másodszor. 'S ha én — tán csalódásban — szegény anyahazánk éltét azon okoskodás szerint, 'hogy élhet, mivel nem élt még — — — — hosszabbítni, 's magam 's kevés jóakaróim jövendőbe-tekintésünket reménysugárral felkivántam eleveníteni, — — — Tenéked kelle az édes báj kettétörésére hideg gúnnyal fagyasztni meleg érzésimet?

De térjünk ismét a' tárgyhoz, 's ne felejtsük e' sorokat olvasván, több esztendőre visszagondolni magunkat.

A' multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, itéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó 'szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkbe me-

rülni' 's inkább a' jövendőt tartánk szemeink előtt.

A' sötét jövendő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozék bíborszinű távolban: ha a' Magyarság köz értelmesség által fejlend ki tökéletesen. 'S minél mélyebben vizsgáltuk a' haza lakosit, szomszéd-közötti állását, geographiai helyzetét, természet-ajándékit 's több efélét, 's minél jobban törekedtünk kitanulni azon okot, mellyből áldott következéseknek kellene a' honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk — a' mi végre tökéletes meggyőződéssó lön — 'hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi sulyunk nagyobbitásában 's csinosodóbb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret; hogy minden, a' mi nem áll valódi nemzetiségen 's valóságos — minden előitélet 's szemfényvesztésektül megtisztult — értelmességen, alaptalan, 's előbb utóbb bizonnyal elbomlik.'

1822-ben az idők folyamatja 's bizonyos esetek felébreszték 'az ébren szunnyadozó' vagy is inkább az alunni igen szerető Magyart, 's valódi honszeretet 's önbizakodású erőnek jelei mutatkozának itt ott; 's bennünk mind erősb hitté vált: hogy ha valami felemelheti még a' hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére 's hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet mint Nemzetiség 's Közértelmesség.

A' sarkalatos nagy ok tisztán feküdt előttünk; hanem a' 'Mikép 's hogyan nyithatni meg a' gazdag kutfőt' homályban maradt.

Magyarosítni! De mikép 's milly eszközökkel? A' világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, 's a' Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, 's tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítni előbb a' Magyarságot minden szennyeibül, hogy elfogadható 's idővel követésre méltó is lehessen.

Hanem megint ezt mi módon valósíthatni olly hazában, hol annyi az előitélet, 's olly kevés a' valódi élettudomány? Előitéleteket kiirtani 's valódi élettudományt terjeszteni pedig milly eszközökkel lehet geographiai szerencsétlen helyzetünkben, melly minket szinte minden közösüléstül elszigetel, 's a' nemzeti versenygés — mellynek más nemzetek legfőkép köszönhetik csudálatos kifejlődésöket — hasznos gyümölcsit velünk nem is sejteti? Külföldet kevesen járják, 's ha járták is, nem ismerik; vagy ha elsőségei tisztán isméretesek is előttök, hátramaradt szegény hazájokat nem merik bátor egyenességgel olly színekkel festeni, mint az nekiek jelent meg; 's így kellőkép nem ismervén 's tulbecsülvén honát 's maga magát a' jámbor itthon-ülő Földi, itéletihez 's tudományihoz makacsul ragaszkodik; mert azokat legjózanbak 's életre legvalódibbaknak tartja; olly tágos tükörnek készitésén pedig — mellyben mindegyik tisztán ismérhetné magát meg elsőtül utólsóig, ki a' hazát tudva vagy tudatlan tapodja, a' közjón vak hévvel ront, vagy azt hideg gunnyal önti le, vagy a' mi legközönségesb, henyélve here gyanánt teng 's a' t. — olly roppant tükörnek, mellyben mind azon számtalan hiven találná magát ábrázolva, kik igazságos 's nemes lelkök sugtában azt hiszik 's hírdetik: "honunk minden lakosinak áldott a' sorsa, mert magoknak, sok birtokban szülötteknek, hála Isten, jól van dolgok"; szóval: illy remek 's legszükségesb munkának létesítésén mi kevesen csak nem kétségbe estünk.

Azonban azon Izlés — nem akarom egyébnek nevezni — inkább sikeretlen fáradni a' köz és haza javáért 's felemelkedésiért, mint sikerrel önhaszon és személyes magasb állás végett, nem engedé elolvadni tiszta szándékunkat férfiui keb-

linkben. Mélyen éreztük: rajtunk a' sor jeget törni 's megkezdeni a' nehéz munkát; nem toltuk mi a' kormányra, hogy elpuhultunk, elnémetesedtünk; mert miért engedtük azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon; nem vetettük mi a' szántóvető, polgárság 's tehetetlenebb nemességre hazánk alacsony állását 's közértelmességünk csekély létét; nem kárhoztattuk mi eldődinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

A' félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragjok 's a' t.

's nem panaszkodtunk mi az Ég végzési ellen, hogy szertebonczolt hazánkat egy testbe szorítá egyéb külön színü nemzetekkel; nem kerestük mi sem a' sors határozásiban a' hibát, sem más felekezetüek szemeikben a' szálkát; hanem egyenesen magunkat 's velünk egy rendüeket vádoltuk hátramaradásunk 's hazánk alacsony állása miatt. Rémvázként szolgáltak a' Véletlentül nyert számos áldásink, mellyek úgy szólván, szemrehányák oktalanul pazérlott legszebb esztendőinket, természeti idomaink fejletlen parányiságát, már a' bölcsőben talált nevezetes vagyonink észnélküli eldarabolását, 's midőn már szinte gyülöletre méltóknak kezdők itélni magunkat, semmi egyéb mint a' még hihetőleg előttünk fekvő élet 's mind azon jó, mellyet még létesíthetni reméllénk, 's erős akaratra gyámított tiszta szándékunk menténck meg az önvád türhetetlen fulánkitul. De midőn azt kelle tapasztalnunk: hogy a' velünk egy rendüek nagyobb száma, 's kiket az Isten hasonlíthatlanul szebb tehetségekkel áldott meg mint minket, még hasztalanabbul élték napjaikat, 's munkátlanság, izetlen örömek, tudatlanság, rendetlenség 's unalom közt vénültek meg, akkor, megvallom: hiuságunk alighogy va-

lami belső megelégedést nem éreztetett volna velünk, ha egy szebb ösztön tüstént nem birt vala egy hozzánk méltóbb elhatározásra 'kötelességinket, mert eddig jól nem teljesítettük, 's éppen azért mivel olly kevesen vagyunk, jövendőben kettőztetett erővel 's állhatatossággal végbevinni. Őrajtok magasb állásuakon, sokkal több vagyonuakon, hosszabb életüeken lett volna a' sor — a' helyett hogy minket kisebbeket, tehetetlenbeket, ifjabbakat állati életek vagy életi álmok által, úgy szólván, inficiáltak — példával előttünk járni, a' királyszék támaszai 's hon oszlopai lenni, a' mik lenni nem tudtak. 'S ha köztük csak kevesen tölték be valódi becsök által az idegen-irígylette helyeket, 's akkor is egyesítés 's minden erőknek egy fő czélra összesítése helyett, inkább egyedül 's igy sikeretlenül fáradtak tisztköreikben, midőn a' nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak; azért mi szent kötelességink teljesitésétül még nem hittük felszabadítva magunkat, 's nem mérvén gyenge erőnket, gyarló tehetségünket, hanem bizván szándékunk tisztaságában 's Isten segitségében, olly érzéssel fogánk a' nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány 's gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját leli, 's azt addig ápolgatja 's iparkodik visszahozni életbe, mig tudósb 's tapasztaltabbak érkeznek.

A' hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékit, 's az örök posványok méreglehelő önkényök mindig kint 's halált szüljenek? Severin bérczei 's Duna kőszirtei mindig gátolják a' világ egyéb lakosival közösülésünket? Szabadságruli idétlen képzetünk 's törvényink bal magyarázata századokig

tiltsa tőlünk el a' közösülés kellemit? Egyetlen egy sovány esztendő gyászba borítsa jövendőben is — mint már annyiszor — a' fél hazát? A' népre vetett idomlag olly csekély adó mind terhesb legyen idő folytával? A' haza szivét, Buda 's Pestet, álló-hid soha ne kösse egybe? 'S elbomolhatlan szinház örökre meg legyen tagadva azon nemzettül, mellynek nyelvén kivül, úgy szólván, semmi sajátja? — — — — — — — — — — — — — — Hát annyi fundátióink — —? — A' földmüvelés jobb isměrete soha ne ruházzon zöld szint naptul aszott meztelen pusztáinkra 's avar fenyerinkre? Manufactura, fabrika, kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje magasbra? Külföld előtt mindig isměretlen maradjon a' Magyar? 's több eféle.

Nem, nem! szebb létre méltó hazánknak ki kell vetkezni e' szánakozást vagy megvetést érdemlő szennyeibül, 's mi illy égető, a' 19-dik századra 's keresztények közé többé nem illő szégyeneket henyélve 's karnyugva tekinteni tovább nem tudtunk. Semmi esküvés, csak honszeretet 's kötelesség-érzés által egyesülve, megállapodtunk néhányan: 'mindent elkövetni, vigasztaljon bár remény-sugár, bár nem, a' mi tőlünk csak telik; mind azt, a' mit fentebb említék, 's még tizannyit, a' mirül egy szót sem szóltam, — jóllehet honunknak rá nagy szüksége van — mozgásba 's életbe hozni.'

Te most, Barátom, hihetőleg nevetsz — — eszelősnek gondolsz 's imígy szólsz Magadban 's később tán még nyomtatni is fogod: "illy óriási munkákat egy két ember akar végbevinni — — 's illyesekkel még kérkedni is mer a' szemtelen — — — — —"

A' mire én azt felelem: hogy valamint az Elkorcsosodás 's Tudatlanság azon ok, mellybül

mindenféle számíthatlan rossznak szükségképen következni kell; úgy a' Nemzetiség 's Közértelmesség azon nagy ok, mellybül előbb utóbb mind az, a' mit említék, 's még tizszer sőt százszor annyi, minden bizonnyal következni fog.

Azon sok ujabb remek munkák, mellyek a' külföldet 's főkép Britanniát dicsőitik, szorosan véve nem kirekesztőleg a' mostani élők vagy csak rövid idő előtt elhunytak eszközlési, hanem lételök már a' mult századokban gyökerezik. Milly számos előitéleteken kelle diadalmaskodni, hány bal isméretet eligazítani 's józanítani, mennyi egyes szerencse-próbálókat egy nagy czélérés végett egyesítni előbb, hogysem egy tökéletes linea- vagy gőzhajó készűlhete; — roppant vashidak 's utak egy testté forraszthaták az országot; a' szántóvető kis kertté változtathatá a' természet kezeibül kopáron átvett szomorú vidékeket! 's több eféle.

Mennyi temérdeknek kelle valóság 's életbe lépni előbb, hogysem illyesek végbevitelérül némi hihetőséggel csak álmodni is lehetett volna! A' bámulásra méltó szigetnek mind azon csudái, mellyek előtt az igazságos ember megilletődéssel nyul süvegéhez, egy Bacon, Gibbon, Young, What, Smith 's t. i. lelkébül vevék valódi eredetöket, 's nem annyira azok eszközlési, kik a' józanon rakott alapokra álliták csak remekeiket. Olly mélyen feküsznek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok mindenki szemeibe nem könnyen tünnek, midőn a' superaedificatumokon bámul a' sokaság.

Te is, tisztelt Barátom, tudom mint sok más, szivkeserüséggel nézitek a' civilisált nemzetek sorában olly alacsony állását honunknak. Ti is szeretnétek látni rakonczátlan vizeink fékülését, mocsárink kiszáritását, honunknak vasut által az

Ádriai- 's Dunánk megtisztítandó medrével a' Feketetenger szoros egybeköttetését; Nektek is jól esnék kemény utakon repülni, midőn most annyiszor helybül sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve zúzott testeitekbül szinte kirázódik a' lélek; Ti szívetek is reszkedne örömtül, ha legelső palotátul a' legutólsó kalibáig mindünnen bőség 's mosolygó kép tünnék Előtökbe; Ti is szeretnétek, ha a' népen fekvő adó könnyü lenne, 's az kétannyit tudna elbirni nevetve; 's mennyire tágulna kebletek, tagadhatod e Barátom, ha álló-hid Buda 's Pestet, a' hon eldarabolt szivét, örökre egybekapcsolná — — — 's nemzeti szinházban Thalia 's Melpomene magyar nyelven üdvözlené a' nemzetiség, honszeretet 's jobbágyi hivség halhatatlan tetteit! Milly megelégedést szülne Bennetek haza oltárára rakott áldozatink valahai haszna; mennyire vidámitná fel lelketeket, ha ábráztalan pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok; 's müvészet 's kereskedés gyarapitná mind a' szegényt mind a' dúst! 'S milly különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha nyugottul keletig nagy 's kicsiny ismerné a' Magyart, 's mély tisztelettel említné nevét 's a' t. Tudom Barátom, Te mind ezeket nem különben mint én, ohajtanád valósulva látni; azonban nem értesz velem egyet azon okokban, mellyekbül itéletem szerint egyedül következhetik Magyarország hihető előmenetele.

TOVÁBBI VIZSGÁLAT.

Hogy pedig azon módokban, mellyek által mi többen a' most említett honi diszek magvát elvetni kivánjuk, Te, tisztelt Barátom, velem nem értesz egyet 's másutt keresed az okokat mint én, azt onnan tudom csalhatatlanul: mivel

Te éppen azon okokat törekedel Taglalatodban guny vagy gyülölet tárgyaivá tenni, mellyeket én, mint annyi remény-alapimat, a' legmélyebbek közé számlálok. Ez azonban úgy áll e mint mondom, vagy sem, csak egész munkám tartalmábul tünhetik szembe.

Abban állapodtunk meg néhányan, mint fentebbi czikkben mondám 'Minhasznunkat hátratevén mindent elkövetni, a' mi honunk javát valami mód előmozdithatná'; nehogy azonban kutainkat olly helyen kezdenők ásogatni, hol viz nincs, 's igy minden siker nélkül fáradoznánk: az ország valódi mibenlétét még jobb 's tisztábban ismérni tartánk szükségesnek; ezt pedig úgy hittük legbátorságosabban eszközölhetni, ha lehetőleg elnyomván minden vakító hazaszeretetet keblünkben, 's az anyatéjjel szítt számtalan előitéleteket, egyenesen azt tekintjük először: milly javakkal ruházza fel a' Magyarhon lakosit? 's csak ennek tisztába hozatala után keressük fel azon kutfőket vagy ok-gátokat, mellyeknél fogva olly sok vagy kevés jó foly a' közönségre.

Igy cselekszik a' jó gazda: megvizsgálja előbb termésit, 's ha hiba van bennök, akkor nyomozza ki annak gyökér-okát, és segít, ha lehet. Igy cselekszik az ügyes orvos: keresztül nézni iparkodik mindenek előtt a' beteg test állapotját, 's csak aztán keresi a' nyavalya okát, 's gyógyít, ha lehet. 'S igy cselekszik szinte minden okos ember, ki javítni vagy gyógyítni akar: tekinti előbb az ideigóráiglani álladalmat, 's aztán törekedik kifejteni az álladalom mibenlétének gyökér-okát, 's javít ha lehet.

Illy moralis Diagnosis vagy Pathologia — ha szabad igy neveznem — látszott azon kalauz lenni előttünk, mellynek utmutatása szerint legbiztosabban remélltük elérni azon pontot, honnan

tisztán láthatni az ország valódi mibenlétét. 'S bár mindenki ez utat tartaná 's követné! akkor valóban tiz esztendő alatt több vitetnék véghez, mint most századok lassu forgása után csak életre kaphat is; mert a' helyett, hogy mindjárt javításhoz kezdenénk, most azt szükség megmutatni előbb: 'hogy javítás kell.' 'S ime létünk e' meg nem ismerése azon leg és legmélyebb gyökér-ok, vagy ha még jobban akarjuk kifejezni, inkább azon 'Semmi' mellybül semmi sem következik, 's mocsár mocsár, rossz ut rossz ut, kereskedésre nem alkalmas bor kereskedésre nem alkalmas bor, 's számtalan eféle marad meg mint volt, vagy helybül csak csigaként mozdul.

Előre gondoláshoz és számitáshoz, józan itélet-hozáshoz 's azon kivánat-kifejtéshez 'valamit javítni akarni, elég a' dolgot ideigóráigi fektében tisztán látni; 's nincs veszedelmesb 's minden nagyobb előmenet- 's javítást megsemmisítő, mint a' körülállások 's összeköttetéseket a' dolog valódi mibenlétének ismérete előtt tekintni, a' mi örök hasonlítgatások által végre minden józan itéletet eltipor. "A' pesti pornál még nagyobb a' berlini; képtelen pusztáinknál még képtelenbek Arabia homokai; szántóvetőink sokkal szerencsésbek mint számos más nemzetek szántóvetői; igen is messze haladott már földmüvelési tudományunk, ha fekvésünket tekintjük 's a't." Minek mind ezek Istenért! Talán hogy mocskaink 's előitéletink közt még mélyebben alugyunk el, vagy magunkat már igen fényes állapotban higyjük, mert mások még nagyobb homályban vannak! Elég tudni 'el van vesztve valamelly csata' hogy az kinek semmi köze hozzá, lódulljon az utbul; elég tudni 'Konstantinápolbul Bécsbe Magyarországon utazni bajos' hogy az utazó inkább más utat válasszon; elég tudni 'a' magyar

bor igen sokszor elromlik ha idegen földre viszik' hogy Európa inkább francziá borokat igyék; elég tudni 'magnásink nem igen törődnek a' közjóért, 's országgyülésre sem mennek' hogy a' külföld ne igen becsülje őket; elég tudni 'hitel magyarországban nincs' hogy a' pénzes külföldi inkább Töröknek adja pénzét mint nekünk 's a't. Józan itélet-hozásra elég tudni: 'milly formáju 's állapotu, jó, középszerü vagy türhető e a' tisztán elóttünk fekvő tárgy'; ki lop, tolvaj, 's az ok, melly őt lopásra birá, akármillyen legyen is, a' tolvaj nevet nem törli le róla; ki szántszándékkal öl, gyilkos, 's a' közönség őt nem az indító-ok, hanem csak tette után itéli. Ki hat lábnyi, az hosszu; ki öt lábnyi, rövid; negyvenedik gradus feletti országok hidegek, harminczadik alattiak pedig melegek; a' tengerviz sós, folyóviz édes 's a' t. 's az, hogy miért nőtt egyik hosszabbra, másik rövidebbre; miért hideg a' polushoz közelebb vidék 's meleg a' távulabb; miért sós a' tenger 's édes a' folyam 's a' t., mind ez sem a' formán sem a' mibenléten legkisebb változást sem tesz. Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj; Olaszországban sok narancs terem, ámbár Portugalliában még több; ki márul holnapra keresi kenyerét, szegény, ámbár az ki mindennapi élelmét sem tudja pótolni, még szegényebb; Csehországnak müvészeti értelmessége nagy, ámbár Britanniáé még nagyobb 's a't.

Ezen itt előbocsátottak velejét átgondolván, mi is a' jó gazda 's ügyes orvos példáját követni tartottuk legtanácsosbnak, 's ennél fogva nem tekintvén a' jó 's rosszat szülő okokat, hanem a' Magyarhon valódi mibenlétét minden körülményi 's összeköttetési nélkül, egyenesen csak factumokra állitók vizsgálati okoskodásinkat.

A' magyar alkotmány, úgy szólván, minden

áldásit egy ép velejü, fiatal, egészséges 's gazdag magnásra összehalmozza. Ő a' hon kedveltje. Képzeljünk magunknak egy ollyant — nehogy azonban a' honszeretet, ànyatéj, első benyomások, a' gyermekkor vágyai, a' hatalmas szokás, vagy mivel jobbat nem látott 's nem képzelhet, disqualificálják őt józanon 's igazságosan itélhetni — hagyjuk őt husz esztendős korában ép itélettel 's minden homályosítóktul menten, a' vizekbül feltünni. Járja be elég tehetséggel de hazátlan a' föld vagy csak Európa néhány vidékit, 's tudja meg végre, hogy van egy ország, mellyrül azt fecsegik: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon boldog ország kedveltje, kit pazérolva rakott meg a' sors legszebb ajándékival. Sietni fog nyakra főre minél hamarébb a' haza szivét a' fővárost látni. Nem tudom, a' hon milly kapuján lépend hazájába; de tapasztalni fogja: ha Austriábul jő, hogy egy szebb országot hagyott el; ha tengeren, hogy igen hiányos 's a' honnal összeköttetésben alig lévő révpartokba ért; ha Török birodalombul, hogy egy a' természettül rendkivül megajándékozott magas tartománybul egy egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványságba lépett le; ha Erdélybül — melly bár magyar, még sem Magyarország, 's tán nem is akar lenni az, habár mi akarjuk 's ohajtjuk is — hogy egy kertbül sivatag homokokra jutott; ha Galliciábul, hogy elhagyá a' jó utat 's nagyobb szorgalmat. Télen utazván — télszakot vesszük érkezte idejének, mert a nyár ollyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól megy — azt veendi észre: hogy úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bizva; ha fagy 's az idő száraz: halad halad; ha enged 's havaz: rab. Érkezik most Buda 's Pest felé; 's ha nyugotrul jő, egy

szomoru, meg nem szünő hosszaságu 's rossz kövezetü utszán ballag lépve mig a' Duna disztelen 's undorodás-okozó partihoz jut, hová minden szemét rakatik. Vendégfogadók igen rosszak; Pestre igyekszik, de nincs hid, legotrombább készületü hajókra ül, ha a' nép salakjával birkozva elérheti azokat. Ha pedig éjszak, kelet vagy délrül jő, 's enged, sártengert kell átúsznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár hogy sárban vagy porban állnak; a' fogadók igen alávalók, külön-szállást bajosan kap. Keresi most az ország, a' honi kincsek tárházit, 's egyéb fő, de még kisebb városokban is közönségesen találkozható szemlélésre méltókat, keresi sokáig, de mit talál — azt az Olvasó itéletére hagyom; megéhezvén, a' legalábbvaló vendéglőknél, étvágyat visszaijesztő mocskos barlangikban, csak jó bort 's igazán sült zsemlyét is alig kap; megyen most theatrumba, de magyar nincs! megyen hát németbe, 's a' világ legczéliránytalanabb szinházába lép; megyen tovább a' közbálba, 's ott, ha tán kordovány vagy bagaria helyett czipőben jár, 's mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, mellyet ha bajnoki mód eligazítni kész, nem egy, de sok ököllel kell végeznie. Keresi most az olvasó társaságokat 's a' t. de hiába keresi. Az utszákat esőn, napon, szélen kivül nem mossa senki, nem száritja. Érkezik a' tavasz: a' természet csudáiba merülve tiszta levegőt szíhatna, de körül belül nincs fa, a' nevető zöld szín számkivetve, minden hamuszinü; 's ha végre népes, szoros, zsidó-lakja utszán, — hol könnyen fel is szedhet valamit — tör keresztül, vagy homok-buczkákon 's ronda sikátorokon tul, a' nap majd minden óráiban halotti szekérrel találkozik, keskeny alléek 's gyenge csemeték közt leli végre magát

's a' t. Ez a' fő város! Jószágira megyen, 's olly roppant terjedékü birtokbul nagy kincseket reméll, de sokszor azon kérdéssel fogadják tisztei: "nem hozott e folyó költségekre pénzt?" vagy rossz árok, kevés jövedelmek, vizáradások, métely, döghalál 's a' t. kellemes hireivel töltik be füleit. A' hol utazik, ha magyar a' fogadós, bizony nem fogadják jól, 's csak azzal fog élhetni, a' mit magával hozott; mindenütt rövid és szük ágyakat találand, 's — hogy ezen leirásomban végtelen hosszu ne legyek — a' hon kedveltje a' rá halmozott physikai életkellemek foglalatját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn moralis állásárul, ha azt hideg vérrel gondolja át, igy lesz kénytelen itélni: "sem a' nemzetnél, sem a' kormánynál nagy fényben nem vagyok, a' mi természetes; mert a' velem egyrendüek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a' nemzetet, mind a' kormányt megvetésünkre kinszeríté, vagy szoktatá."

'S illy szinüek levének vala csak kevés esztendő előtt az első benyomások, mellyek a' néhány hónapig honunkban tartozkodó vizbül ötlött Magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább marad vala köztünk, 's az országos erőmű lassu forgását, a' legdúsbak 's vagyonosbak szegénységét, 's a' javítások ellen vivó előitéletek számithatatlan seregét tökéletesen ismeri vala, akkor bizonyosan igy kiáltott volna fel: "hát ez ama csudálatra méltó, felhőkig magasztalt ország" 's bámulta volna, hogy egy fiatal 's annyi erővel biró nép, melly valóban magasb állásra lenne méltó, olly s z i v e s e n vesztegel alacsony álladalmában.

Ha pedig nem a' jobb-lét is az, a' miért mindenki fáradoz, 's nem a' jólét azon czél, mellynek elérésére egy józan országlásnak minden felett törekednie kell, milly lelki tápláléko-

kat lelt volna köztünk a' felhozott magnás! Miképp becsüljük elhunyt hazánkfiait? Van e a' házában csak egy nevezetes emlék, melly a' századok vihariival megvíhatna, 's valami megdicsőült, de emlékezetünkbül számkivetettnek hamvain méltán emelkedne fel, 's az élőket nemes pályát járni serkentné. — Pedig "voltak nekünk sok nagy embereink, kik ha nem arany, rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a' bitófa" —. 'S hát miképp becsüljük a' még köztünk lévőket, ha hosszu czimzetök 's több eféle nincs? Mind ezeket átgondolván, tán igy okoskodott volna: "azon ember, ki legmegbecsültebb 's legtöbb életjóval bir, az a' nemzet kedveltje; azon nemzet, mellyben a' lehetségig legtöbb lakos becsültetik meg, és sok életjóval bir, az az Istenek kedveltje; bennem concentráltatik a' Magyarhon java; de ha valaki Más, hivatalt vagy czimet nem ruház rám, nagyon megbecsülve nem vagyok, 's minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait birom, én a' magyar nemzet kedveltje! 's igy milly csekélyen lehetnek megbecsülve, 's milly igen kevés életjót birhatnak még mind azok, kikre a' hon kevésb áldási jutottak, vagy kiktül a' hon áldási úgy szólván, megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Isteneknek, 's nem is leend soha, mig fiai rokon szeretet 's egyesült erejü fáradozásik által nem emelik azt szabad országok sorába."

Siker után legjobban itélhetni a' kutfő ép, egészséges, elég 's tartós létérül. Ha a' sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, olly bizonyos mint $2 \times 2 = 4$, hogy a' kutfőkben hiba van. Már ha szorosan sikerek után

itélnénk Magyarországrul, még ez órában is, — habár mai állásunk a' néhány év-előttivel alig hasonlítható, — a' kutfőket módtalan hibás, igen elégtelen 's némellykor szinte kiszáradtaknak kényteleníttetnénk tartani; mert sem a' physikai sem a' moralis jólét tartalmát nem találnók olly szerfelett csekély mennyiségünek egy civilisált vagy civilisatiói praetensióval tömjénezkedő nemzet közt is, mint éppen Magyarországban.

Igy látja a' dolgot a' minden előitélettül tiszta szem, ha értelmességi sulyok által világszerte isméretes országokkal hasonlítja össze a' Magyarhont. Már ha ollyas vidékekkel hasonlíttatik össze, mellyeken csupa 's ollyas önkény uralkodik, melly még a' közvélekedés által sincs néminemüleg zablázva, akkor természetesen valami fényben tünik fel; de milly szegény fény ez! Én legalább — 's ez is izléstül függ — jobban szeretném 'borítná hazámat inkább örök sötétség, mint illy nyomorult fény!'

Hagyjuk azonban visszamerülni magnásunkat a' habok közé. Elég kellemetlen volt jelenése, 's főkép mivel olly számtalan magnáshoz hasonlított — 's bár mondhatnám, 'c s a k k é p z e l e t b e n!' — kik nem a' tengerbül emelkedtek ki, de nagy birtokok örökösivé szép névvel a' magyar honban születtek. Kellemetlen volt jelenése, hanem igen használhat, 's mi is — hogy felfogjam megint beszédem fonalát — azt hittük, igen igen használand; mert arra fog emlékeztetni minden vizsgálatinkban: hogy 'mi is olly hideg vérrel itéljünk honunk állásarul, mintha vizbül keletkeztünk volna ki, 's vérünk — a' hon javáért olly melegen égő vérünk — csak akkor forrjon a' haza magasodását szomjazó szivünkben erős és állhatatos végrehajtó akarattal, midőn már a' csendes 's hideg fő kijelelé a' kutfők hibáit 's

azon módokat, mellyek által a' kutfőket tágítni 's gazdag áldásokkal buzogtatni lehetne.

Igy fohászkodánk az egekbe 'adj Ur Isten tanácskozásra hideg vért, 's önts állhatatos tüzet ereinkbe véghezhajtásra!'

'S itt közbevetőleg mindenkinek tanácslom, fohászkodjék fel igy némellykor; mert valóban legtöbb azért nem diszlik 's virágzik a' világon, 's kivált hazánkban 'mert forró vérrel fontoltatik, szalmalángra lobban, 's csiga vérrel hajtatik végre!'

Lehetőségig hideg vérrel kezdettük a' sikereket vizsgálni. Nemzetiségünket, szokásinkat fejletlen találtuk. Tudományban, mesterségben, müvészetben iszonyu hátramaradtunkat tapasztaltuk, 's hogy végkép hosszas ne legyek, 's a' mondottakat 's még mondandókat más szavakkal még egyszer, vagy inkább annyiszor ne ismételgessem, az ország szegénységén megijedtünk, 's azt voltunk kénytelenek megvallani: hogy akármit tekintsünk is, a' lelki 's testi müveltség egész köriben A-tul Z-ig, mindenben nagyon hátra vagyunk; — ámbár egyszersmind annyi fiatalság, erő, idom 's fogékonyságnak vettük észre csalhatatlan jeleit, hogy nagy előmenetelink közelségét világosan láttuk magunk előtt.

Csalatkoztunk e igy látásunkban, azt csak a' fényesb 'Világ' 's idő döntendi el; de hogy teljességgel igy láttunk, arrul szavamat adhatom, 's arrul is, hogy hátramaradásunk isméréte úgy sérté lelkünket mint szálka a' szemet; a' szebb remény pedig úgy melegíté keblünket mint mennyei sugár a' kétségbeesőt.

Következett most — miután átlátni kínszeríttetének, hogy összeleg csak kevés jó foly a' magyar közönségre a'hoz képest a' mi folyhatna, 's igy a' haza beteg — azon vizsgálat: valyon miért beteg a' haza, 's ugyan mikép lehetne rajta segítni?

A' betegség gyökér-okát — mint fentebb már egyenesen kimondám — kirekesztőleg nemzetiségünk fejletlenségében 's közértelmességünk csekély létében találtuk. A' nemzetiség, magyarság kifejléséhez pedig, mellyet az idő szelleme visz magával, kötelességink hű teljesítése által reménltünk leghathatósblag járulni, mint a' közértelmesség tágitását egyesülés 's elmetehetségek surlódása által gondoltuk legsikeresebben eszközölhetőnek. 'S igy a' hon beteg létén diadalmaskodást nem egy, nem kevés, hanem mindnyájunk egyesült összehatása 's együttmunkája által hittük valósíthatónak. A' nemzetiség felemelése végett mindig elménk előtt lebegett: hogy Magyarok vagyunk, 's azok emlékezetében megujítottuk több kevésb sikerrel magyar születésöket, kik azt elfeledék már; 's hogy nemzetiségünk mind nemesbre fejlődjék, 's ne alapuljon semmi egyében, mint minden homálytul kitisztult igazságokon, azt sem akartuk soha is feledni, hogy egyszersmind Emberek vagyunk.

Központba-egyesítés, a' mi, mint mondám, leghihetőbben adhat gyakori elmesurlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbítja a' közértelmesség sulyát.

Példák által magyarosítni, mesterséges intézetek segítségével egyesítni, ez volt vezér szándékunk 's foglalatosságunk. Hogy pedig a' Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával, 's penészes szokások, káposzta-vagy pipa szagával jártuk a' verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytül megint a' bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a' Magyar revoltál, mert

magyarul beszél — honszeretetre 's honnyelvre mondom, melly egy nemzetnek, úgy szólván, lelke, 's hiányink velős megismerésére 's azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ez útat meggondolással választottuk, előre tudván hogy habár eleinte lassan haladunk is, 's csak néhányan maradunk, idővel még is minden hang és szag elmuland, 's az igazság pártfogó hivei naprul napra szaporodni fognak. Elérjük e azon időt — — — — arrul nem gondolkoztunk. — — —

Mesterséges intézetek által egyesítni, ez volt min megakadtunk. 'S gondolnád e Barátom, hogy sok főtörés 's vizsgálat után, ez előtt már vagy tiz évvel éppen azon balgatagságnak látszó L ó v e r s e n y e z é s t, mellyet Taglalatodban rövid látással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, melly minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással 's erőnkkel megismértethetne, 's idővel a' nagy nyilványosság által az elnyomatott érdemet, vagy usurpált reputátiókat emberben úgy mint lóban eligazítná. Nem titok — 's azt soha nem kerestük — de tán Te nem tudod, hogy mint érintém, vagy tiz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze — hol szabadsággal Szüléimet voltam látogatni — egy Pesten felállítandó Lóverseny végett. Magyarország közepén egyesítni a' honfiakat, 's ez által a' lótenyésztést 's a' t. előmozdítni volt a' czél; a' tanácskozás magyar nyelven folyt. — — — Akkor midőn még mindent rózsaszinübben látott ifjabb lelkem, 's Téged csak jó hirednél fogva ismértelek — Veled találkozni ohajtván — nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a' haza szivében engem összehozand Veled egy általam más kevesekkel felállított intézet, Te légy az, ki legindulatosab-

ban keljen ki azon ok ellen, mellynek következésében, mint a' tapasztalás később mutatá, már sok az előtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezet fogott. A' dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, 's csak az idő fejté ki. 'S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a' vér ereimben. Vonjunk azonban illyesekre vastag fátyolt; mert a' nemesb lelkü kétségbeesvén könnyen kárhoztathatná születése óráját. — — —

Hallom most rosz akaróim gunykongásit: "Lóversenyre alapíták a' mélyen gondolkozók a' nemzetiség nagyobb kifejlését, a' közértelmesség tágitását, — furcsa methodus, meg kell vallani."

Mire azt válaszolom: 'A' tiszta szándékuak nem Lóversenyzésre, de arra, a' mit az eszközöl t. i. Egyesülésre alapíták összebonczolt 's igy erőtlen hazájok lehető előmenetelét.' A' gyenge eszköz sokszor leghathatósb sikerü, 's nem ritkán egy szikra félvárost semmisít meg; 's nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyult 's romlatlan emberi ész átlátni azt: hogy minden, bár legcsekélyebb is, a' mi concentrálhatná excentrica hazánkat, számíthatlan hasznot hajtani kénytelen. E' felett a' sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszu lánczolatjában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a' többirül is minden bizonnyal — pedig szinte magátul — elvész a' rozsda, mert a' tudatlanság 's előitélet egymásra halmozása ollyan, mint egy boltozat, melly legnagyobb erőnek is ellentáll, de legyen kivéve csak egy két köve, 's külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a' hatalmas idő, melly a' kisded Makkbul, ha nem romlott és sen-

ki nem gázolja el, egy termő tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol az élők közé, az 1825-diki Országgyülést. A' pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyítá be a' világnak, hogy Magyarország Fejdelme nagy hatalmu Ur, mert élő 's fiatal, nem vén 's megholt nemzeten uralkodik. Mibennünk pedig milly édes remények tüntek fel, azt betükkel mint érzésinknek olly tökéletlen tolmácsjegyeivel nem irhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúji, csakhogy eldarabolt erőnek! mennyi függetlenségnek, csakhogy tökéletlen irányzatu függetlenségnek! mennyi szabadság-szomjnak, csakhogy tisztán el nem igazított szabadság-szeretetnek! 's a' t. Egy kis egyeztető, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt gyenge hazábul erős egészet alkotni! 'S mind világosabban meggyőzött a' napok folyamatja, hogy nem csalatkoztunk, midőn a' közértelmesség 's nemzetiség kifejtését állítottuk a' hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. Magyarosítni 's egyesítni! im ez vala mindig szemünk előtt, mert ez vagy semmi más, fogja emelni 's képes csak emelni Urunk hatalmát 's Honunk állapotját egy magyar Fejdelemhez 's egy magyar Nemzethez illő 's méltó magasságra. Irtózva hallotta sok Magyar a' közönséges helyen kivül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktul, kizokogott beszédink alig érthetőségét; de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szőve egy hosszu álélet képzeltébe, veszedelmes ujításnak vevék a' természet legrégibb törvényét 'az anyanyelven szólást!' Jó gondolatokra, kaczajra nógata másokat; mások komediának hirdeték 's a' t. de eljő az idő, mellyben a' nevető részt elfelejtendi vagy emlékezetét megvetendi a' közönség, midőn a' jövendő a' szónokok ügyet-

lenségének megbocsátand, kik a' helyett, hogy magokat közitélet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna néminemüleg a' tanácskozás nyelvét a' természet utjára vissza. 'S egy két tiszta szándéku ember, habár nem olly tudós is, e' tárgyban milly fordulást tön, tagadhatni e?

Jött most a' tudós Társasági javalat, 's néhányan sem többet sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesítettük; — egekbe emeltek — Temagad illustráltál verseiddel — 's a' kötelességi tetteket, mert olly ritkák — keserű mondani — nagy lelkü halhatatlan tetteknek hirdeték, mellyeken a' sokaság mint különös jelenésüeken bámult. 'S lesz valaha egy kor, reméllem, melly jobban fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy olly tárgytul vonták segédkezeiket vissza, melly a' közértelmesség 's nemzetiség kifejtését olly hathatósan gyámolja; mint azokon, kik a' nagy hasznot, mellyet hajtanak, átlátván, ahoz erejök szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, melly szintúgy mint a' Lóverseny, egyesülésre vezet; 's az, egy a' haza közepén felállítandó Casino volt, mellyben a' honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, 's idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet 's erő fejledezett, a' legnehézbnek kivitele könnyünek látszott, 's egy uj reggel kezde viradni a' Magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, 's kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban még is igen előre hatott, 's mennyi hasznos mag van elhintve, melly kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb utóbb elmulhatlanul csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tiz, husz évvel tekintek vissza, 's akko-

ri álladalmunkat a' maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a' mai nap sugara még is olly édesen melegít, hogy a' Jövendő is vigan 's bibor szinben mosolyg elömbe.

Most már, miután honunk állását 's a' közelebb mult idők némelly esetit egy két fő vonással festém, arra emlékeztetlek, midőn engem "könnyelmünek, szelesnek, ok és következés összezavarónak" 's a' t. hirdetsz Taglalatodban, most mit felelhetsz mind ezekre? Tán semmi egyebet, mint: hogy szándékim tisztaságát félre magyaráztad, 's azt rontani iparkodál, a' mit én 's mások szent kötelességink szerint csak a' hon diszéért, 's mondhatom, olly nehezen tudánk életbe hozni; mert ha igazságos lélek lakik Benned, munkámnak csak eddig olvasta után sem fogod mondhatni: hogy honunk állásárul 's körülményinkrül nem gondolkodtam, 's azokrul csak könnyelmüleg és szelesen itéltem 's tettem, 's hogy valyon én akarom e következésekbül következtetni az okokat, 's csúcsára állítni a' pyramist, vagy talán Te drága Barátom? de azt sem Te, sem én nem határozhatjuk el; arrul csak a' közönség hozandhat itéletet.

Nem mondom: 'Semmiben nem csalatkozom, és szeplőtelenül látom a' következések fenék-okait, mert tudom én is ember 's csak igen gyarló ember vagyok; hanem hogy könnyelmüleg és szelesen anyaföldem mibenlétét soha nem fontoltam, 's csekély lelki tehetségimet életem egész eszméletü folytában csak azon egyetlenegy gondolatra concentráltam 's feszítettem: 'mikép lehetne alacsony állásu hazánkat magasbra emelni' arra tiszta lélekismérettel esküdhetem.

De térjünk a' tárgyhoz vissza:

Magyarország egy régi vár; 's éppen azért mivel régi, sok nagy javításra 's igazitásra van szük-

sége. Ez a' fő falakat illeti; már azon kisebb javítások 's változások — mellyek mostani közönséges izlés után, mert a' nagyobb rész csakugyan több kellemmel akar élni most mint ez előtt, elmulhatlanul szükségesek — olly rendkivül számosak, hogy azokat rendben kijelelni tultesz minden elmetehetségen. Tekintsünk hová akarunk, mindenütt szükséges a' javítás, 's ki határozandja el: Péter e? Pál e? mi hogy áll, 's min hogyan javíthatni? Egyik sem; az igazság létbe hozására sok elmének sok ideigleni surlódása kivántatik mellőzhetlen feltételül — — — — — — — —. Én teljesen meg vagyok győződve: hogy Magyarország szinte mindenben szerfelett hátravan, 's igy nem igen boldog; mások azt hiszik erősen: 'nincs a' világon józanabb előmenetelü 's boldogabb hon'; köztünk pedig ezernyiek a' külön vélemények árnyékozási. Már ezek közt kinek van igazsága? Én szerényen visszavonulok, mert rész vagyok, 's nem lévén uriszékek barátja, másokra hagyom az itéletet. De kik lehetnek ezen igazságos mások? Külföldiek? azok vagy nem ismerik a' hazát, vagy ha ismerik, hátunk mögött kicsapongva keményen itélnek felőle, midőn képünkben mindent dicsérnek, jól tudván: illy módon boldogulhatni köztünk legjobban! Honiak? azok vagy felém vagy tőlem hajlanak; 's igy biró e' részben más nem lehet mint az idő, melly sok elmesurlódás által némelly igazságokat végre axiomai világosságba állít az emberek közé, min aztán csak a' lágy eszüek vagy igen kemény fejüek tudnak kételkedni.

Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. "Messze távolban számos nagy tekintetü, vénnél vénebb Urak, kiken hószin szakál

lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, 's őket kérőleg 's fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással 's férfiui állhatatossággal védjék. Állottak a' hiv szó- és tanácsfogadók hosszu időkig a' láda mellett, 's bajnoki mód védelmezék, — sok el is veszett miatta; — mig azonban a' rozsda rágni kezdé a' ládát, 's ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, 's csak kevesen használhaták a' vén láda oldalát garádkép. Szivszorongva szántam szegényeket, 's mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítni kivántam őket: 'vennék ki a' ládában hiába heverő kincset, 's adnák kamatra, mert — — — — — — —' midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — 's gondold csak magyar ruhában — a' kincset őrző számtalanok közibe lépett, 's felnyitá a' vasládát, mellyben semmi sem volt — — egy kis kéziraton kivül, 's mondá: "kik Benneteket annyi sanyaruság-türésre kárhoztattak: a' régi tudatlanság 's megőszült előitéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái 's harmad negyed Ősapái 's a' t. voltak, tekintsetek most valódi kincsetekre 's olvasá: "A' m a g y a r e g y g y e r m e k n é p, m o s t s e m m i, d e m i n d e n l e h e t, m e r t l e l k i 's t e s t i e r ő r e j t e z i k f i a t a l k e b l é b e n. M i n d e n l e h e t, h a á t a k a r j a l á t n i, h o g y s e m m i. C s a k k é t e l l e n s é g e v a n, a z E l ő i t é l e t 's E l b i z o t t s á g. S z é p j ö v e n d ő v á r j a h a — — — —" itt egy a' magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német f u r m á n tüdeit-fárasztó lovaira-kiáltozásával felébreszte, — — — — 's akaratom ellen is napestig feudalis alkotmányunk jutott eszembe.

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, 's tán most is álmodoznak: hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön feküsznek, ambrosiát esznek, nectárt isznak, 's több efélét; midőn felébredéskor én azt tapasztaltam: a' fényesb világ előtt rendre visszaijednek a' tudatlanság 's előitélet fejér szakálu hősei; — a' többi álmodók nagy része pedig azt fogja tán venni észre, ha felébred: hogy szalmafödél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt eszik, vizet iszik 's a' t. 'S illy ébredések, ha kellemetlenek is eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő 's kecsegtető álomnak határt vonnak, 's az ébrültek létét egy kis munka 's fáradozás után képzelet helyett valódi életjóval ruházzák fel. A' való pedig, akárki mit mond, többet ér a' képzeletnél.

Már az czernyi álmodók közt ki álmodik józanul, ki balgatagon, ki lát ébredéskor tisztábban? azt én, Te, vagy kihatározza el? kérdem. Te azt gondolod: belső 's külső kereskedés javítná sorsunkat; én pedig azt hiszem: csak birtokink józanabb felosztása, javított törvények, gazdasági systemáink jobb elrendelése 's jó hitel után következhetik belső 's külső kereskedés. Te azt gondolod: előmenetelünk csak részint függ tőlünk; én pedig azt hiszem: csupán tőlünk függ. Némellyek a' külön nemzetek haladtát tekintvén, az országok fekvését tartják legnagyobb befolyásunak; sokan csak a' kormánytul várják a' haza minden boldogulását; én pedig azt gondolom: hogy szinte mindennek virágzása a' lakosoktul 's nemzettül függ. 'S számtalan illy álmot, képzeletet ki igazít el? Érintésem szerint senki más, és semmi egyéb nem, mint elmesurlódások; 's ehez idő 's hely kell.

'S most, Barátom, tekints velem még egy-

szer vissza az idők folyamatjába. Nem volt e már nemzetiségünk szinte eltörülve, 's csak kevés év előtt nem volt e fővárosunk legnagyobb rondaságban? 'S hazánk több részei nem voltak e sivatag pusztaságok! Ezeket nem tagadhatni. Hanem mennyi történt azóta fővárosunkban, mennyi az ország külön részeiben, 's milly különböző benyomást kezd tenni Magyarország a' külföldre, ezek is bizonyosak. Azonban mennyi erő veszett hiába el, és miért? Mert sem nemzetiségen, sem tökéletes értelmességen nem alapult 's excentrice vitetett. Több év óta gyüjtök mind azon számos intézetek romjaibul, mellyek Magyarországban úgy szólván, csak fellobbantak 's kevés idő alatt megint elbomlottak. Ha volna időm — a' mibül mi Magyarok, ha kivánjuk szolgálni a' hont, szinte előbb fogyunk ki mint a' pénzbül, ámbár az sincs sok — rendre és szárazon előadnám 'elbomlások minden okát'; azonban addig is, mig ezt tehetem, azt mondhatom: hogy teljes meggyőződésem szerint, semmi egyéb, mint fenéktelen 's excentrica vitelök volt oka enyésztök- 's haláloknak.

Idő 's hely kell az igazságok kifejtésére. Az időn nem diadalmaskodhatunk, 's csendesen kell bevárni mit hoz; a' helyre lépni ellenben hatalmunkban áll. 'S ezen hely a' Magyarnak nem lehet egyéb, mint a' természettül kijelelt Buda 's Pest, mert ez a' haza szive, — — 's legyen az rendben 's dobogjon teljes életerővel, majd kilövelli a' haza minden ereibe az élesztő vért.

Pest 's Budára a' nap legvilágosb sugárai alatt, mert csak a' bün keresi a' sötétet, összesítni a' Magyart, 's hivni be a' dús idegent, ez czélunk; mert meg vagyunk győződve, hogy nemzeti egylelkü 's egytestüségünk által csak rövid idő alatt háromszorozni fogjuk vagyonunk 's erőnket. Hal-

lom néhány megijedtektül — mert hála az Égnek! sok illyes nincs — mit fog erre mondani

A' KORMÁNY?

Concentratióbul legszaporábban fejlődik a' nemzeti közértelmesség, 's ez egyedül az országi gazdagság 's erőnek valóságos nemző gyökere. "Union est force; division est foiblesse!" régi eldönthetlen igazság, mellyet a' kormány jobban átlát mint mi. 'S ha régi időkben hyperstheniátul tartván, gyengítő gyógyszereket vegyített a' haza ereibe, nem volt e talán igazsága; mert gyuladás symptomái mutatkoztak e valósággal vagy sem, azt ma ki itélheti el a' dologrul felelő elhatárzottsággal? Ne is bajlódjunk azért a' multtal, borítsunk arra fátyolt, 's tekintsük inkább a' jelenidőt, 's annak szellemét átgondolván, nem fogjuk tagadhatni: hogy valamint mi jobbra változtunk, úgy a' kormány is egész systemáját bölcsen megváltoztatá, 's azt a' természet örök törvényi szerint a' jelenkor esetihez illőbbre szabá!

A' legegyszerübb erőmű legtökéletesb. Az országlás szinte egy erőmű, 's annak lehető legtökéletesb kifejtése a' kormány philosophiája; 's igy a' Fejdelem 's egyesült Rendek legszentebb kötelessége az országlást a' lehető legegyszerübb elvekre állítni. Ez axioma. Látni fogunk ennek következésében sok erőmüvet derekasan forogni, mert egyszerük; másokat rendetlenül mozogni 's végkép megakadni, mert complicáltak. Tapasztalni fogjuk nem különben, ha a' jelent 's multat tekintjük, némelly nemzetek ép 's életteli magokban virágzását, másoknak ellenben lassu vérfolyás-okozta hervadását, a' mint t. i. egyszerü vagy többszerü elvekre vannak állítva.

Ennél fogva igen átlátom, hogy az Austriai közbirodalom számosb Fejdelmei a' Magyarságot, a' ki-nem-fejlettet, vagy általunk hibás elvekre állítottat a' több heterogen résszel egy egészbe olvasztani, 's az ebbül természetesen következő nagyobb egyszerüség által az országlást tökéletesb létre birni kívánták. 'S vádolhatni e őket ezért igazságosan? vagy hogy alaposabban mondjam: 'szabad e nekünk a' miatt kárhoztatnunk őket, hogy Magyarságunkat eltörleni akarták, nekünk, kiknek olly számos Nagyai magok vetkeztek ki önkényesen 's édes örömest minden sajátságokbul; nekünk, kiknek olly nagy része a' legczéliránytalanabb maskarákba bujt, hogy latán nyelven szólott Királynénak jobbágyi hivségét mutassa be; nekünk, kiknek legelső képviselői elégtelennek állíták a' magyar nyelvet közdolgok vitelére, midőn az országlás egyszerüsítésérül támada szó; nekünk, kiknek szebb része szégyenlé a' magyar szót hordani ajkin — — — ! Erre is huzzunk vastag fátyolt, 's megvallván 'magunkban volt a' legnagyobb hiba' ne hagyjuk ezután megsemmisítni Nemzetiségünket; mert mikép kivánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, mellyen minmagunk tapodunk.

Azonban egy erőmű, mert egyszérü, azért még nem jó, vagy mert számos részbül van szerkeztetve, még nem rossz — erre példa egy lágy vasu balta 's egy jól járó ütő-óra —; 's igy egy országlás sem tökéletes azért, mert egyszerü, 's egy sem tökéletlen azon egy okbul, mert sokszerü. Az egész feladás csak a' l e h e t ő körül forog, 's bizonyosan azon egy erejü 's hathatásu gőzerőmüvek közt az lesz jobb, melly egyszerübb; szint igy országlások közt is. A' jó mechanikus tekinti: félrevethetni e ime' vagy ama' rugót, karikát 's a' t. az egész megromlása 's

tökéletlenítése nélkül? — — — 's a' mathesis törvényit kifejtni igyekezvén, — — félre teszi vagy meghagyja; igy cselekszik a' bölcs kormány is. Már lefolyt időkben szükséges vagy hasztalan karikának látszott e a' Magyarság az Austriai birodalom nagy erőmüvében, — — azt itt vizsgálni nem akarom, megelégedvén tudni: hogy nemzetiségünk jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondolkodó 's részrehajlatlan itélete szerint egy olly karika 's rugó, melly nélkül az említett közerőmű nem mozoghatna jól.

'S ezt a' kormány igen átlátja, a' mirül nem is kételkedhetni, ha a' közelebb esztendők folyását hideg vérrel fontolóra vesszük; mert magyarosításunknak tán nagyobb gátai találkoztak magunk közt mint a' kormányban, melly azon nagy czélt t. i. a' közbirodalomban lévő minden nemzetnek egy testbe olvasztását, most már egy ki-nem-vihető pium desideriumnak tartja, s' azzal fel is hagyott.

Más a' Gallus vagy Angol körülti eset. Tudjuk, azok is valaha számos és igen sokban különböző kisebb nemzetbül voltak egymásra halmozva, a' minek ideigóráig fen is maradtak csalhatatlan jelei, — ha csak igen szembetünő nyelvkülönbözésiket tekintjük, — 's csak később forrtak erős és compact nemzetekké össze, de soha olly igen heterogen részt nem hordoztak keblökben, millyen Magyarország az Austriai birodalomban. A' kérdés az marad: 'összeolvasztthatni e más nemzetekkel az ásiai sarjadékot, önbecse lealacsonyítása, hogy ne mondjam 'meg semmisítése nélkül?' Ha a' világ történetinek velejét vizsgáljuk, azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy homogen 's egy nyelvü nemzetek, habár elszakadtak is egymástul, legnagyobb hasznokra megint egyesülhetnek; de törzsök nemze-

tek, ollyan mint a' Magyar, mellynek nyelve semmi más Európaival főkép szomszédiéival legkisebb atyafiság vagy hasonlatosságban nincs, vagy magok által 's magokban fejlődnek individualis magasságokra ki, vagy sarkalatjokbul dülnek el, 's csak századok lassu lefolyta után emelkednek hamvaikbul uj nemzetek; de soha egybe nem olvadnak. 'S ez a' magam fentebb tett kérdésére a' felelet.

'S ha szabad mondani — — — az Udvar 's Nemzet közti bizatlankodás valódi oka nem rejtezett e legfőkép 's mindig abban: hogy a' Nemzet ön elolvadásátul mindig rettege 's meghalni irtózott; az Udvar ellenben szerençsétlen látásában azt képzelé "az erős és maga sajátságában kifejlett Magyar veszedelmes." De hála az egeknek! lefolyt azon szomoru idő, 's reméllem nem is tér soha vissza többé. Nyilványos már, hogy a' kitisztult magyar szellem és sajátság a' közerőmü egészséges forgásához szükséges, — — 's naprul napra világosbra derül, hogy a' fejdelmi nagy Erőmüvész dicsőségére, azon rugót 's karikát minden rozsdátul menten 's ép erőben fentartani hiv jobbágyinak legnagyobb büszkesége. Eljött azon idő, mellyben — midőn más nemzetek ön tisztulások crisisében fertelmes convulsiók közt ingadoznak, egy olly hiv néphez mint a' Magyar igen illik férfiui egyenessséggel 's lepleztelen őszinteséggel szólni atyai Urához; — tisztába van hozva azon igazság: hogy a' Fejdelem 's Nemzet jóléte 's bátorsága elválhatlan 's csak egy; 's néhány gyáván kivül senki, tudom, nem kételkedik azon többé, hogy a' Király hatalma 's dicsősége nincs helyeztetve egy erőtlen, elbonczolt 's elkorcsosult népkormányzásban; hanem csak virágzó, erős 's egyesült Nemzet hiv szivében verhet valódi 's örök gyökeret.

'S miként is doboghatna egy nemzet szive mindent elevenítő fiatalság 's egészség erejével, ha fejdelme azt minden sajátságábul — a' mihez a' meg nem romlott ember olly meggyőzhetlen erővel ragaszkodik, — kivetkeztetni 's vére eleven 's természetes forgását gátolni iparkodnék? Csak olly gyengén dobogna az mint haldoklóé! 'S ez nem puszta vélekedési tárgy, hanem talpigazság, melly változni mindaddig bizonyosan nem fog, mig a' most fenálló természet törvényei nem dülnek ki örök sarkaikbul.

Nem gátolandja ennél fogva a' bölcs kormány a' nemzetiség 's közerőnek kifejlését, hanem azt jó irányba fogja hozni; nem nyomandja el az élet forrásit, hanem azoknak áradozásitul fogja óni a' nemzetet; nem oltandja el az értelmesség világát, hanem őrizni fogja a' hazát, hogy 'lángba ne lobbanjon.'

Igaz: 'minél több heterogen részbül van alkotva egy ország, annál bizonyosb, hogy a' nép nem fogja elragadni a' fejdelmi gyeplőt, de annál bizonyosb a' közjó lassu forgása 's végre megakadása is'. Már fejdelmekre nézve mi hasznosb 's dicsőbb valyon? az erőt bölcsen zablázni e, 's az egész nemzettel gyorsan haladni a' jólét, szerencse 's halhatatlan hir magas polczára; vagy az elragadtatástul félvén bilincsek közé szorítni az erőt, 's egy időette 's molyrágta korcs nemzettel helybül nem mozdulni, isméretlen sorvadni 's az emlékezet könyvébül kitörültetni?

A' gyenge sem hiv, sem hűtelen magában; mert ő semmi egyéb mint csak az, a' mivé reménye vagy félelme teszi: szerencsés urához hiv, szerencsétlen fejdelméhez hűtelen. Nem úgy az erős, ki csak ön kebliben hordja tettei rugóját, mellyre az idők esetinek hatalma nincs. 'S használja is bár az elsőket a' fejdelmi Ur, őket bi-

zonyosan nem becsüli, 's csak úgy veti félre, mint a' nedvetlen citromhéjt, ha térden csuszásiknak hasznát többé nem veheti; midőn a' hiv erőseket csak zivatarban ismérheti meg tökéletesen, mikor a' haszon- 's királyi fénybérlők, kik békenapokban mindenütt 's mindenkor hajlongó fővel álltak, rendre eltünnek, 's csak azok tartják fen minden megtámodás ellen a' királyi hatalmat 's fényt valódi bátorságban, kik midőn a' nemzet 's király jusairul van szó, szemközt 's egyenesen állnak a' fejdelmi szék általellenében. Nagy 's dicső csak erőbül eredhet, gyengbül — gyengeségbül — semmi egyéb ocsmány 's undoknál.

'S most midőn mélyen tisztelt Fejdelmünk, kinek székét a' magyar hont ismerő 's azt meleg szivökben hordó férfiak környezik, annyi ujabb bizonyságit adá, hogy 'újraszületésünket hátráltatni nem kivánja, 's nemzetiségünk jobb kifejlését ön erőnkre bízza', a' minél több nem kell, bocsátkozzunk azon eddig olly kevessé ismert édes örömérzésnek, hogy 'valahai nemzeti nagyságunk képét a' jövendőben tekintsük. Ez nem csalfa kép, valóban nem, mert egy telivérü 's erőtül pezsgő nép, ha egyesül 's akar, nemzeti 's értelmességi sulya által annyira kifejtheti 's olly magasságra emelheti maga magát, hogy néhai szerencséjének 's valódi fényének legkicsapongóbb képe sem lenne hyperbole; midőn ellenben az is bizonyos: hogy a' nép tudatlansága 's országos képviselőinek elégtelensége még a' legrepublicanusb fejdelmet is végre önkényes urrá válni kinszeríti — minthogy gyermekeket sem engedhetni tüzbe vagy vizbe ugrani, 's ha máskép nem lehet, hajoknál fogva kell őket visszarántani a' veszedelembül.

Eltiporni minket többé nem akar senki, —

's nem tiporhatna el tán senki, ha akarna is, mert nagyon erősekre nőttünk már; de hála az egeknek! bilincs nélkül nőhetünk, 's Fejdelmünk sem kivánja korcs 's gyenge létünket, hanem hogy Erősek 's Magyarok legyünk, a' mik lenni akarunk is, hogy annál erősb, hivebb jobbágyai lehessünk, mert ezt tanácsolja eszünk, erre kíszt szívünk.

Nem fogja a' külföld — ha e' sorokat tán valaha olvassa — megvetni azon népet, mellynek legmélyebb érzelmit én itt, úgy gondolom, világosan kinyilatkoztatám, 's mellyekrül kezeskedni fejemmel is merek; hanem emlékezvén milly meleg hűséget fejte ki a' Magyar 1741-ben még akkor is, mikor egy áltermészetbe volt burkolva, arrul lesz bizonyos: hogy azon törvényes Fejdelemnek, ki népét az örök végzéstül rendelt helyzetibe visszaiktatja, csak az véthet, ki előbb az egyesült nemzet sirjára tud hágni.

Én pedig egyenesen megvallom, — 's titkot illyesbül soha nem csináltam, hanem mindennek mondtam, ki csak hallani akarta, — hogy sem változékony kedv 's fellobbanó szenvedelem, sem lovakhoz vagy első emeletbe helyzett kávéházakhoz kicsapongó vonzódás nem birt engem 's más keveseket azon kisded intézetek alapítására, mellyek, mint tudva van, itt Pest-Budán hazánk közepén csekély gyökereket vertek már kevés esztendő óta; hanem hogy hideg vérrel átgondolt rendszerrel, municipalis alkotmányunk által 52 részre oszlott hazánk erejét mesterségesen egyesítni kivántuk, 's a' külön felekezetek, hitvallások 's kisebb nemzetek divergentiáit honszeretet-érzésben összeolvasztni reméltük, melly minden becsületes ember mellében hangosabban szól, mintsem hogy azon számtalan agyag sorsához kötött kis hiuság, türedelmetlenség, álsajátság 's több eféle gyengeségein előbb utóbb ne diadalmaskodnék.

A' mi eddig sem okos ember, sem kormány előtt titok nem volt, mert azok igen jól átlátták, hogy olly szerencsés helyzetben születtek, mint mi vagyunk, annyi állhatatossággal csak nem áldozandjuk fel rövid éltünk legszebb esztendeit, 's magunkat annyi sárral, a' mennyit kelle türnünk, dobatni nem engedendjük, egy pár sovány gebe pályáztatása, vagy pipafüstben üldögelés végett, hanem hogy bizonyosan valami magasb 's nemesb czél melegíti keblünket, melly olly könnyen, egyesek visszavonási, mások rágalmazási 's annyinak utban állása miatt még nem hidegül el — — — 's a' mi eddig titok nem volt, mint mondom, most ezen fentebb említettek által tökéletes világosságra jő, 's ez azon atyai állásban, mellybe szeretett Fejdelmünk helyzé magát általellenünkben, csak igen hasznos lehet, — 's erre Te adál alkalmat, Barátom, a' mit igen igen köszönök.

Természetesnek találtuk, hogy jelenésünk annyi elaludt, kötelesség-felejtett 's állati Magnás közt eleinte figyelmet gerjeszte, 's méltán; azonban tudtuk nem szurand szemet sokáig, mert éreztük belsőnk tiszta szándékát, 's egyetlen egy lépésünkre sem tartottuk szükségesnek keresni sőtétet. Voltak kik eszelőseknek, dühöseknek tartottak — valamint egy-helyt-álló plánták, ha gondolkoznának, még a' hideg vérű csiga mozgásitul is rettegnének — hanem csak hamar kitünt, 's idővel még jobban tünend ki — a' mirül tökéletesen bizonyos vagyok: — hogy a' soktul eleinte nyavalyának vélt düh, nem volt egyéb mint élet, melly talán azért mutatkozék gyuladást gyanittató biborszinben, mert a' képnek hátrésze olly halavány volt mint a' halál, 's igy eleyenebbnek látszott, minthogy minden szin világosb árnyék mellett.

Ne higyjük, a' kormány az otrombát, a' tudatlant kedvelné, mert senki sem kedveli a' szegénységet, 's ép velejű embereknél nagyobb kincse a' kormánynak nincs; hanem legyünk inkább meggyőződve arrul, hogy azon hiedelem 'a' kormány nem kiván tudatlanság 's otrombaságnál egyebet', azon számos bujósdi ajtócskáknak — mellyeket rendre előadni a' Hitelben igértem már, de nem vala időm — tán legnagyobbika. Hányat ismérek — 's kérlek ne kételkedjél 's higy szavamnak, mert bizony megnevezem őket — kik mindenben, a' mit tudni kellene, járatlanok, 's hosszu éltök folytában nem tettek magas állásokhoz legkisebb illőt is; 's miért? "Mert nálunk a' kormány mindent elnyom, vagy hátráltat; 's mindennek elbomlani kell," — igy fecsegnek — ; 's azt akarnák elhitetni velünk, a' kormány oka szük eszöknek, bárdolatlan viseletöknek, vagy tán éppen vagyonok tékozlásának 's állati éltöknek is, — midőn nincs olly erő az Istenin kivül, melly egy egészséges 's szabad embernek elme- 's testi tehetségei kifejlését gátolhatná, ha akarja; hanem az a' dolog veleje, hogy sokszor n e m a k a r, 's inkább másra keni a' hibát.

Mi pedig úgy hiszem, kik néhány esztendő óta kisded intézetinknek mind nagyobb kiterjedést adtunk, 's azokat szinte naponként egy egy téglával magasbra emeltük, valami hihetőséggel tudhatjuk: 'a' kormány mennyire szegzi magát előmenetelink 's közjóra czélzó fáradozásink ellen. Nekünk is számos propheta jövendőlé nagy bölcsen intézetink szapora elbomlását, nekünk is számos lágyvelejü 's nyulszivű tanácslá életünk 's erőnk valami egyébre fordítását, mert "nálunk — igy okoskodának — minden fáradozás hasztalan, minden munkálódás sikeretlen,

mivel a' kormány, a' szegénység 's tudatlanság bilincsei közt kiván tartani" 's a' t. Illy mély eszüek 's illy kemény keblüek azonban nem ijesztének vissza minket, mert tapasztalásunk volt, háboruban is hány jövendőli a' legrosszabbat 's a' csata vesztétj, mert elhült párájok melege; 's igy előre látható volt: itt is sok lesz a' Mindentül félő 's a' Semmitül rettegő, mert szándékok nem tiszta 's erős állhatatos akaratok nincs: nem ijeszthete, mondom, vissza mind azon hiábavaló mendemonda, mellyek vázként rakattak előmenetelink utjába, 's nem gyengíté szándékunkat; mert tudtuk, nem isméréndi a' kormány sokáig azokat félre, kik minden tetteik 's gondolatikrul magok vonják le a' fátyolt, 's a' legvilágosb napra állitják magokat. Olly rövid látást pedig nem tudánk feltenni egy bölcs kormányrul, hogy olly földesurak egyesült munkálkodásiktul tarthatna, kik fejenként 20—30 ezer birkát teleltetnek, 's a' köz rend 's csend fentartása végett jobban vannak fizetve mint akármellyik ministere, 's egyébiránt is vagyonokkal, ha fejökkel elillantnának is, kezesek; nem tehettünk mi fel egy régi kormányban olly inconsequentiát, hogy a' jó következéseket várton várván, az okokat, mellyekbül azoknak folyni kellene, tiporhatná el, t. i. hogy a' Magyarhon, adó 's védő tehetségét nagyobbítva látni érzékenyen ohajtván, a' legtehetősb földesurak iparkodási ellen, kiknek az ország mibenlétére legnagyobb befolyások van, hárithatlan gátokat szegezhetne; — nem tudtuk mi azt hinni, hogy egy olly igazságos Fejdelem mint koronás Urunk, ki éjjel nappal dolgozik, olly hazafiakat veszedelmeseknek tarthasson, ha egyszer jól megismeri, kik semmi egyebet nem tesznek, mint az Ő példáját követik, 's Istentül szabott köreikben közjó-nagyobbítás végett.

mint magyar Magnások munkálódnak az alatt, míg Ő fejdelmi székében királyi kötelességit lélekisméretesen folytatja; nem gondoltuk azon anomaliát lehetőnek, hogy egy bölcs Fejdelem híg velejű alattvalóit, kiknek semmi consequentia éltökben, jobban kedvelhetné mint azon jobbágyit, kik velejöknek valami consistentiát iparkodnak adni, 's napjaikat nem fecsérlik el, hanem tetteiket józan planum szerint rendelik 's folytatják. 'S igazunk volt igy gondolkozni, mert legalább ujabb időkben, midőn szinte minden oldalrul kelle nehézségekkel küzdenünk, a' kormány részérül legkisebb akadályt sem tapasztaltunk, — 's ezt háladatos jobbágyi érzéssel itt kijelentni kötelességemnek tartom. —

Kicsinosult 's okos embereken könnyebb uralkodni, mint buta 's oktalanokon, ezen ne kétkedjünk; 's valóban Fejdelmünk, ki egy olly igen complicált erőműnek élesztője 's forgatója, nem kivánja tisztkörének oknélküli nehezitését, hanem olly jobbágyit kedveli 's becsüli legjobban, kiknek eszök és szivökben egyformán bizhatik. Teljes igazsága van: ha névtelen, hontalan 's értéktelenek sötétbeni csoportozásit elzuzza, 's tapasztalás-nélküli ábrándozóknak 's theoriában megvénült képzelgőknek a' kormány zabláiba kapni nem enged.

Hogy pedig a' kormány fáradozásinkat sem előre nem segité, sem azokat nem gátlá, hanem éppen nem avatkozott beléjök, azért legnagyobb köszönettel tartozunk. Vannak, igaz, sokan, kik az igen jól ismert és sokszor említett parisi kereskedők mondását "laissez nous faire," egyszer igen bölcsnek hirdetik, midőn t. i. nekiek mindent tenni, a' mit képzeletök fest, nem engedtetik, máskor pedig azt egészen elfelejtik, midőn szeretnék, ha a' kormány fáradozna helyet-

tök. Mi azonban nem látjuk a' dolgot egy nap' fekete más nap' fejér színben, senkitül segitséget sem kivánunk sem várunk; hanem minden előmenetelünket 's honunk egykori magasb állását az egyesült nemzeti erő józan fejlődéséből reméljük.

Egyoldalunak fogsz tán megint hirdetni! hagyján! mindenkinek saját ideái vannak, 's az egyoldaluságrul im ezek az enyimek. 'Végre minden csak superioritásnak enged, 's nincs valóban más jus, mint jus fortioris — nem mondom az inak 's izmok ereje, mert igy még az ökör is parancsolna az embernek, hanem a' lelki erő! — 'S míg elég lelki erő nincs egy nemzetben, mind addig rab — akárkogy fuvalkodjék is fel — 's csak akkor lesz valóban szabaddá, 's nem állhat többé semmi ellene, midőn lelki ereje egész tökélyre fejlődik. Tökéletes kifejlésünket pedig senki gátolni nem akarja, és semmi sem is gátolhatja; 's igy minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettül függ; ennek kifejlődését pedig senki jobban 's hathatósabban nem eszközölheti, mint a' hon nagyobb birtokosai, azaz: olly születésüek mint Te, én 's hozzánk hasonlók.'

Nem mondom — mert a' honi dolgok felvilágositásában vagyok már — hogy a' kormány, itéletem szerint, némellykor el ne vétené az útat, vagy itt ott rövidebb úton szaporábban ne haladhatna, hanem ez csak saját itéletem, 's annak józanságárul jótállni nem merek; de arrul tökéletesen bizonyos vagyok: hogy Te, drága Barátom, igen sokban egészen megváltoztatnád gondolatidat, ha közel a' királyi székhez az Austriai köz birodalom szövevényes állapotját tisztán 's minden részletekkel Elődbe terjesztenék. Hibát találni könnyü; jobbat 's jobban eszközleni ne-

héz. Egyébiránt ha minden keresztül kasul menne is, 's csak igen kicsi függne tőlünk, feloldana e az kötelességünktül józanul cselekedni, 's legalább azon kicsit végbe vinni, a' mi hatalmunkban áll? E' kérdés eligazitására a' 'Hitel' 119-ki lapjának e' sorait hozom emlékezetedbe: 'Mert az ezredes futásnak eredett, hát én, ki csak százados vagyok, mért állanék meg'. Már kérdezlek, fog e becsületes ember igy okoskodni?

'S most kedves Barátom, midőn Téged az előbbi szakasz végére téritlek vissza, 's az ott tett kérdésre figyelmeztetlek, illy felelettel zárom ezen czikkelyt be: 'a' kormány, melly ezen munkám által teljes bizonyságba helyeztetik, hogy a' sötétet nem keressük, mert czélainkat 's az azokhoz vezető módokat nemcsak nem titkoljuk el, hanem még nyomtatva is néhány száz példány által köz világra bocsátjuk, — a' bölcs kormány állhatatos fáradozásinkat mindaddig nem gátlandja, mig azok valóban emberséges 's tiszta szándékbul fakadnak, — megsemmísitendi pedig reméllem azonnal, ha nem Hazánk 's Fejdelmünkhöz hiv vonzódás lenne tettink egyedüli rugója.' 'S bátorságunkra nézve egyebet nem kivánunk ezentul. —

A' TAGLALATBAN ELŐFORDULÓ NÉHÁNY ÁLLITÁS.

AZ ORSZÁG TERHEI ÉS A' KÉPVISELŐI JUS.

Munkád 21-dik lapján azt mondod: *a' nemesség is részt vehet törvény által a' belső igazgatási költségek' vitelében, valamint az utak', hidak', csatornák', ez vagy amaz módon eszközlendő készitésében és fentartásában*, 's a' t. 228-dik lapon ezt: *hogy az idomzatnak helyre-állitására önkéntesen több terhet kellene neki* (a' nemességnek) *venni magára, p. o. vám-fizetést, a' dietális követek' fizetését felibe, a' vármegyei tisztek' fizetését felibe*: 's a' t. 238-dik és 239-dik lapon: *nem ellenzeném a' Gróf által emlitett kihalgatás végett, ha minden kerületnek, de még most a' jobban elrendelendő köz-nevelés' következései előtt csak egygy-egy szónokja lenne a' diétán*, 's a't. 253-dik lapon pedig: *nem irtóztam sem azon ideátul, hogy a' nemesség ugy fizessen vámot mint a' taksás; sem pedig attul, hogy a' taksás a' vármegye tisztjeinek, és az ország-gyülési követek fizetése' terhét, mellyet eddig csak maga vitt, egészen a' nemességgel megoszssza, és igy e'béli adózásának felét megnyerje; sem attul: hogy minden kerületnek taksássága, szintugy feliben, a' taksásság' feliben a' nemesség' költségén, az ország-gyülésére egygy-egy követet küldjön;* 's a' t. 'S igy számos helyen egyenesen vagy indirecte kimondod, hogy a' Nemes-

ségnek is kellene az országlási terhek egy részét vinni; — — — a' néptül ellenben nem tagadhatni meg a' képviselő-jusbani részvevést.

Nincs igazságosb mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása; 's mig csak egy rész visz terhet, a' másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a' másiknál, vagy egy rész azon terhet, mellyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mindaddig nincs valódi öszhangzásban, 's igy beteg, gyenge a' haza. Édes örömest kezet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a' házitárt, vigyük az országgyülési terheket felíben a' taksással; d e T e b i r d a' n e m e s i k ö z ö n s é g e t i l l y e n g e d é k e k r e, 's én mélyen hajtom meg magamat Előtted! Lásd, illy javításokat ugy szeretek mint Te, azonban következéseknek hiszem, 's azért nem egyenesen velök kezdem javaslatimat; hanem inkább azon okokat törekedem felállítni, mellyekbül azoknak mulhatlanul folyni kell. Rajtad csudálkozom: — — — sok esztendő lefolytában hányszor szóltál Te 's több más publice 's private ezen tárgyrul, mennyire nem fárasztátok tüdeiteket; 's milly szerencsével? — mondhatni 'rák előmenettel'; — mert jóllehet most több szó hallatik is concessiókrul privatim mint azelőtt, azért in publico még sem haladott a' tárgy egy tapodtnyit is, "S vagy nincs idő, — 's nincs helyén, — vagy másutt kell segítni az adófizetőn; 's majd ha ex professo vétetik pertractatióba, akkor — — — — — 's a' t." igy hangzik örökön örökké a' szántóvető sorsára hozott itélet. Nem is könnyült állapotja egy mákszemmel is, sőt érezhetőleg terhesült; mert ki nem tudja, hány jobbágy marhája — az ő legnagyobb kincse — veszett oda jobb útcsinálás miatt; a' házi terhek men-

nyire nevekedtek, 's hányszor olvadtak el — hogy ne mondjam ellopattak — azok kezei közt, kikrül valami homályost feltenni, Isten mentsen, nem is szabad; 's ki nem érzi, hogy az országgyülési terh mind türhetlenebbül nyomja 's nyomandja az adófizető vállait? Nem legtermészetesb e azonban, hogy illy, az igazsággal tökéletesen összekötött lépésekre a' sokaságot mai értelmessége 's vagyonához képest birni általányosan lehetetlen?

Nekem, egy másokhoz képest igen felvilágosodott Uri ember csak ujabb időkben azt mondá: "inkább várok három napig Pesten, vagy jeget törve csónakozom Budára, hogysem én vámot fizessek a' hidon, habár fényes aczélbul lenne is az, 's a' t."

Itt közbevetőleg szavamat adom, hogy ezen állitást szórul szóra — 's eféle állitásokat szám nélkül — hallottam; 's ezt azért hiszem tanácsosnak előhoznom, mert Taglalatod több helyén nyilván teszed ki állitásimruli kétségedet, a' mi valóban olly embertül, ki nekem munkáját bejelentvén azt irja: *Látni fogod abból mint tisztellek, és szeretlek*, igen furcsának látszott; midőn többek közt a' 196-dik lapon ezt olvasám: *Azt se mondta soha senki is nálunk, hogy Brunel* 's a' t. 255-dik pedig ezt: *Senki se mondja azt, hogy egy rettentő crisistül rettegünk*, 's a' t. Meg kell vallani ez ugyan originalis methodusa a' kritikának! Egyenesen azt állitni: "soha senki nem mondta!" Józanabb 's idődhez illőbb lett volna tán így fejezni ki Magad: "én soha nem hallottam, nekem soha nem mondták." Pedig nem hiszem, hogy ez könnyelmüségbül történt; mert munkád 253-dik lapján megint igy szólsz Olvasóidhoz: *figyelemért pedig nagyon esedezem: mert a' ki nagy meggondolással ír valamit* 's a' t. —

'S igy nekem csak bámulnom lehet e' nagy meggondolásod furcsa ivadékán, t. i. hogy azt állítod: "ezt amazt senki nem mondta", mert Magad nem hallottad, 's engedj azon ajánlással visszatérnem a' tárgyhoz: hogy mindent, a' mit a' Hitelben állíték, vagy itt állítok, kész vagyok legkörülállásosabban be is bizonyítni, ha kivántatik, — a' tárgyat pedig a' lap más oldalán megint felveheted.

Nem akart hidtul vámot fizetni a' honfi; a' mi azon időben — mert egy Buda 's Pest közti hid volt akkori álmom, 'álmom' mondom, mert ezen munka végével majd kifejlendik, hogy illyesekrül nekünk még most csak álmodni szabad — igen igen elszomorított. 'Semmibül semmi, kevésbül alig vagy csak felette lassan lehet valami, — a' nagy pedig kirekesztőleg soknak egy tárgyhoz járulása 's egyesség szülöttje' — igy kesergék magamban — 's hogy 'nevetséges vagy szánakozásra méltó olly roppant tárgy lételesítésérül figyelemmel tanácskozni, mig a' nagyobb részben a' vámfizetésrüli képzelet tisztába nincs hozva'.

Azon számosoknak, kik honunkban vámfizetés ellen vannak, egy része — 's gondolom kisebb része — azért nem akar fizetni vámot, mert kellemesbnek tartja ingyen élni azzal, a' miért másoknak fizetni kell; a' nagyobb rész ellenben azért retteg a' fizetéstül, mert a' vámot a' szabadsággal összeegyeztetni semmi mód nem tudja. Már, kérdezlek, illy közönséget, mellynek ismeretei illy alacsony lépcsőn állnak még, valami nevezetesb tárgy eszközlésére egyesítni akarni, nem filius ante patrem e, 's nem hasztalan 's hiábavaló e minden gondolat 's legjózanabb javaslat? Nekem úgy látszik, hogy mindenek előtt az értelmességet tágítni és igazítni 's a' nemzetiséget terjesztni kell, 's Nagyot, Dicsőt

'S Halhatatlant csak aztán vihetni végbe. Azonban nem felejthetem, nagy ok- és következés-zavarónak tartasz, 's igy meg lehet csalatkozom, ha azt hiszem — de hogy hiszem, az bizonyos: hogy kirekesztőleg valódi nemzetiségbül fejlett honszeretetünk 's minden oldalrul kicsinosított értelmességünk vonhat csak valaha — teszem például — Dunánkon hidat, és semmi egyéb; mert hála az égnek eltemeté a' keresztény vallás az egyiptomi 's római önkényt, melly Pyramisokat, Coliseumokat 's a' t. rakott, mellyeken mi olly sokszor ábrándozók nem bámulnánk annyira, ha mindig eszünkbe jutna, az azokat épitette ezernyi ezer rabszolgának mennyi temérdek könyárjaival vannak azok alkotva 's czimentezve!

Ámbár félre magyarázásodtul igen tartok, még sem akarom elmulatni ez alkalommal néhány sorban vám-körülti ideámat előadni. Ha, teszem, a' kormány országgyülésen kivül igy szólna Commissariusi által hozzánk: "Fiaim, közösülési módotok a' mostani időkhez többé nem illik, mert társzekereitek elakadnak, sőt könnyü hintóitokon sokszor Timagatok sem mozdulhattok helybül, a' mi a' kereskedést szinte lehetetlenné teszi, élet-kellemiteken pedig nagy csorbát ejt; systemátokban javítás kell. A' szántóvető azonban jobb utak terhét egyedül viselni nem képes, 's igy Nektek is hű fiaim járulnotok kell az ut költségihez" 's a' t. Ha igy szólna, mondom, a' kormány, jóllehet tökéletesen átlátnám kivánata helyességét, és semmit sem szivelek kevesebbé mint a' rossz utat, még is én volnék az, ki inkább kocsim alatt feküdném árokban, mintsem vámot fizetnék; mert idegen kéz által megköttetni csak czérnával is, ketté vágja a' szabadságot, 's legyen egyszer megkezdve valami, eltünik örökre a' szüzesség bája. Az önmegkötés ellenben —

bár legerősb lánczokkal is — soha sem hoz legkisebb szeplőt vagy homályt a' szabadság fényes szellemére, mert az abban áll: hogy mindenki, mások sérelme nélkül, mind azt eszközölhesse, a' mit ön akaratja javasol; 's az lenne inkább szabadságtul megfosztott, ki önmagát megkötni nem bátorkodnék. 'S ez itéletem szerint a' szabadság fővonása egyesek közt. Országlásban, az-az: olly társasági létben, mellybe sokan bátorság 's jólét miatt léptek össze, már a' többség határoz el mindent; 's áldanám a' Végzést, ha még éltemben tapasztalnom engedné, hogy megkötvén minmagunkat, annak helyén 's annak módja szerint, törvényesen határoznók el az utépitési költségekhez akármi módon járulásunkat; 's igy — bármilly paradoxnak láttassék is, hogy megkötés által nevelhetni a' szabadságot — hasonlíthatlanul nagyobbitnók igazi szabadságunkat.

A' közösülési terhek félig viselésök ellen — a' mi eleinte tetemes áldozat volna, 's csak később jutalmazná meg az áldozót — a' szabadságruli bal képzeteken kivül még egy igen hatalmas gát van, t. i. 'Szegénységünk; 's ha minden egyéb, itéletem szerint szükségkép előre bocsátandó, karika előtt — ha szabad úgy magyaráznom magamat — a' közjó lánczolatját mindjárt fizetéssel akarnók kezdeni, előbb hogysem pénzünk lenne, 's bizonyosan hinnők 's tudnók is már, mi szép kamatokat hajt a' köz tárgyakra rendszeresen fordított adomány: bizony födélnél kezdenők épitményinket; mert ha valaki szorosan véve fizethetne is, nem az következik belőle, hogy őt fizetésre is birni lehessen; hanem úgy áll — legalább vélekedésem szerint — a' dolog, hogy azon közönséget, melly eddig vámot nem fizete, vagy utcsinálásban rendszerint részt nem vön, a' terh részének felvállalására csak azon feltételek alatt

birhatni, ha a' nagyobb rész — mert törvényhozásban csak mindig arrul van szó — tisztán látja át az önmegkötés tökéletes összeférhetőségét a' szabadsággal, 's az ideigóráigi józan áldozatok valahai roppant 's bizonyos hasznát; ha továbbá, tehetsége is van sikerre vezető áldozatokat tenni, 's egyszersmind bizonyos is lehet, hogy a' végrehajtó hatalom egykori befolyása nem dönti ki sarkábul a' terhek elhatározását 's elosztását. 'S ime ezen három 'h a' bástya gyanánt áll az uti terhek közös viselése ellen.

Ki kell előbb vetkezni a' nagyobb résznek káros balvélekedésibül, 's olly állapotban lennie a' közönségnek, hogy magára valami terhet szivesen vehessen is — és caeteris paribus szivesebben fog terhet elfogadni a' tehetősb mint a' tehetetlen — 's azt nem csak egy darabig 's aztán immel-ámmal vagy félrevetve, de mindig viselhesse is; végre lehetőleg tökéletesen bizonyosokká kell lenniek a' terhvállalóknak, hogy azon eleinte önkényesen elfogadott terheknek idő 's körülállásokhoz képesti módositások soha és semmi szin alatt kezeikbül ne csikartathassanak ki, 's önkény által az egykori könnyü terh — mert kiki szabadon vevé vállaira — idővel erőszakos szakmányoztatás által türhetetlen sullyá ne váljék. Egy két nyomtatott lap, egy két ollykori ékes beszéd azonban nem fogja világra 's rendbe hozni a' szabadság és zablátlanság közti iszonyu különbséget; vastag könyveket ellenben a' közönség nem olvas, hosszu tárgymeritő beszédek elaltatják; 's igy csak azon inger, melly valami középpontban mindennapi vizsgálat 's discussióra birhatja a' többséget, diadalmaskodhatik gyökeresen a' meg nem szünő gondolatok surlódása 's idősegítség által a' megrögzött hibás véleményeken. A' szegénységbül kilábolás nem az utak 's egyéb közösülések

jobb lábra-tételének származéka, mert ez már jobb-lét következése, hanem sokkal mélyebb kutfőkbül ered, mellyeket részint alább mutatandok elő, részint valami más munkámba foglalva jobb időkben fedezendek fel. Azon bátorság végre — hogy az eleinte önkényesen átvett terh, öregbedő idomzatban ne rakassék szédülésig az egykori szabad vivők vállaira egy olly országban, mellyben egy nagy rész, ha pillanati haszna javasolja, inkább kész mindenkori 'Igenre', mint a' néhai 'Nemre', 's hol a' zsebek nagyobb számában, ha vizsgálnók, esedező-leveleket lelnénk — kis tekintetü személyes itéletem szerint olly felette csekély, hogy valóban a' némellykori feldülés vagy megakadás, stantibus rerum adjunctis, józanabbnak látszik mint a' terhviselés.

'S végre, ha mind ezen fentemlített 'ha' megszünnék is, 's minden feltételnek tökéletes biztossággal meg is lenne felelve, ki állna jót az utak, hidak 's a' t. józan 's czélirányos elkészítése 's fentartásárul? Valyon a' Megye tisztviselői? vagy a' szolgabiró? — ki az iskolában tanultakon 's a' hazában itt ott szemébe ötlötteken kivül egyebet alig tud 's alig látott, 's rendszerint még utánajárás által sem pótolja ki ismeretinek e' részbeni hiányait; hanem a' felette fontos, de az ő itélete szerint igen könnyü, munka elintézésére a' vármegyei hajdut küldi, ez pedig a' birákra parancsol keményen, azok továbbá az eskütteket jártatják, ezek megint a' gazdákat riasztják; mig végre minden utánalátás nélkül a' szántóvető cselédje visz néhány sajtár, véka, kosár vagy talyiga földet, vagy a k á r m i t, olly közel helyrül mint csak lehet az országutra; 's valóban bolond volna, ha czélnak megfelelőbb szert távol keresne marhája rongálásával vagy éppen vesztivel is olly utépitésre, mellyet csak maga ere-

jével készit, 's mellyen szinte semmi egyéb praerogativája, mint sokszor vele egy-rendüek számos 's jól megterhelt szekereikkel, egy könnyü hintó előtt, mellyben egy olly valaki ül, ki az uthoz egy fillért sem adott, nyakra főre kitérni, — 's ha utban áll — — — — — 's a' t. nem akarom kimondani m i t, mert reméllem, kiki elbocsátja eféle cselédit, mint Te tiszteletre méltó Barátom! ebéli nagylelkü végzésedet tudtunkra adod a' 140-ik lapon; jóllehet igen átlátom, hogy az, ki egy ideig ütésnek volt kitéve, magasb helyre kapván, franczia példabeszéd szerint 'chacun à son tour', ütni, 's igy fojtott boszuját az emberiségen tölteni igen hajlandó. Bolond volna ellenben az is, ki illy manipulatiók hathatósságában bizván, legkisebb terhet is venne magára; mert a' józanon gondolkozó egy garast sem dob szivesen a' Dunába, hogy az ott vesszen minden jel nélkül, midőn kész — ha világosan látja adománya valahai bizonyos és tartós hasznát — ideig-óráiglani legérzékenyebb áldozatokra is. — Ha pedig néhány vármegyében mind e' nehézséget meg is lehetne győzni, mi felette nagy haszna lenne annak? Nem nagyobb, mint mikor egy paralyzált testben a' kar- vagy láberekben lévő vér helybeli dörzsölés által mozgásba hozatik, midőn a' szív azonban dobogtalan 's olly merevült mint a' jég.

Soknak kell, igen soknak, a' mi meggyőződésem szerint valódi ok, még előre hatni, mig illy következések r e n d e s e n 's t a r t ó l a g folyhatnak; szintigy áll a' dolog a' házi pénztár 's országgyülési terhek részének a' nemesség által viselésében. Nagy lelküek, helyesek 's csak kis időforgás után felette hasznosak illy áldozatok; de éppen úgy, mint a' személyes, nagylelkü, helyes 's hasznos gondolat 's tett kirekesztőleg csak

emberi főbül és szivbül ered; úgy a' terhek igazságosb elintézése is valódilag csak a' haza szivében kiforrott elmeharczok által eszközöltethetik.

Az országgyülési terhek vitelében továbbá azon igen fontos észrevétel foglal helyt, mellyet, itéletem szerint, legnagyobb veszedelem nélkül nem tehetni félre, hogy t. i. ki áll jót, nem fog e az országgyülés in infinitum huzódni, 's ez által a' tanácskozó test azon dilemmára jutni: 'önszemélyes dolgaik el-nem-látása 's az országgyülés hosszas ideig nyomó terhei által tán nagyobb kárt vallani, mint haszon folyhatna tanácskozásibul; vagy idő, unalom 's változékonyság által elpuhulva, végre mindenre ráállani, a' mi kivántatik.'

Meglehet sok azt fogja állitni: "magammal ellenkezem, majd kivánom a' teherrüli vizsgálatot, majd nem, 's majd akarok venni terhet nemesemberi vállaimra, majd nem" — hanem e' vádtul bizonyosan felmenekszem tökéletesen, ha idővel fenékig kimerítve adandhatom elő ebéli javaslatimat. Addig is mindazáltal két sort akarok itt felhozni; gondolkozzék felőle kiki belátó ereje szerint, mert világosb nem lehetek.

'Divergens lineák egy pontban soha nem egyesülhetnek, szintúgy divergens vizsgálatok egy köz pontot soha nem alkotnak; a' minek pedig középpontja, 's úgy szólván, szive vagy magva nincs, nem erősb 's tartósb mint egy ékkőnélküli bolt 's a' t.'

'Ha a' magyar nemesség az ország legkisebb terhét veszi is csak magára, már a' szántóvetőhez egy jó lépéssel közelít, 's ez dicső, helyes és hasznos; de mind addig csak úgy forgand ennek következésében az ország nagy erőműve, mint két kerekü kocsi, mellynek csak egy kerekét vevék magasbra. Ha leereszkedik a' parasztság-

hoz a' nemesség, az még nem elég; hanem magához néminemüleg fel is kell azt emelnie, 's csak igy lesz a' hon erős 's boldog — — igy lesznek egyes lakosi tehetségesek 's a' királyszék olly sziklára épitve, mellyet sem külföldi erő, sem időviszontagság nem rendíthet meg.'

A' mi ezen két rendbeli okoskodásim fentebbikét illeti, arrul még ez értekezésben is leszen szó, ha nem is egyenesen bár; az alábbikat ellenben csak annyira érintendem, a' mennyire némi öszhangzásban áll azon javaslatoddal "hogy minden kerületnek — — — egy egy szónoka lenne."

Már e' módban — ha a' dologban tökéletesen is — mélyen tisztelt Taglalóm, ha jól értem okoskodásid velejét — Veled egy értelmü nem vagyok, és szórul szóra azt tartom javaslatodrul, a' mit Te hánysz szememre, midőn 218-ik lapon azt mondod: *de mindennek menni kell, nem szökni*; 's a' t. Én másutt 's nem az országgyülésen kezdeném az adófizető képviselői jusainak talpkövét 's a' t. De errül is majd máskor lehetőségig kimerítve.

NEMESI FELKELÉS.

A' Taglalat 22-dik lapján ezeket olvasom: *ha pedig béhozatnék az évbeli szolgálat a' rendes katonaságnál, akkor az egyenlítésre nem kivántatnék-meg egyéb, mint az, hogy a' nemesség és taksásság számának idomzatja szerint, a' nemesség is a' rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartozzék*, 's a' t. 233-ik lap. *Azért hogy ellágyultak, puhultak némellyek: azt sohasem fogja megismérni, és azt a' szégyent, gyalázatot magára venni a' magyar nemesség*, *hogy vagy nem kész*, *vagy nem alkalmatos akár bé-*

kében, *akár háborukor fegyver-fogásra és forgatásra; igy hát a' rendes katonaság' béhozása tellyességgel semmit-se nyom a' Gróf' okoskodásában*, *és ki mondja ezeket? az a' ki négy katonai érdemkeresztet visel*, *és mágnás*, *'s magyar mágnás.* 's a' t. 254-ik lap. *sem pedig attul*, *hogy mind a' birtokos*, *mind a' birtoktalan nemesség igasságosan kitsinálandó rend-szer szerint békekor*, *csupán nemesi költséggel*, *gyakoroltassék*, *háborukor pedig Királyát és Hazáját védelmezze*, *nem idegenkedtem;* 's a' t.

Mind ezek arra szolgálnak bizonyságul, hogy az ország-védelem sulya jobb elrendeléséről 's nagyobbitásárul sokat gondolkoztál, főkép midőn az Insurrectio tárgyárul hosszas okoskodás után munkád 237-ik lapján ezt olvasom: *Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni*, *hogy rend legyen*, *és legkissebb veszedelem se következhessék belőle*, *az most nem ide való.* Melly utólsó sor azt hiteti 's reméllteti velem, hogy valamelly planumod kész már, 's azt a' világgal meg is fogod ismértetni.

Elmellőzvén a' 236-ik lapon lévő *kevély képtelenség* és *szük 's rövid eszüség* valóban igen szép 's barátságos kitételidet, — mellyek számos efélékkel minden kétségen tul teszik, hogy Taglalatod által minden indulatot emberi kebledben elnyomván, nem személyemet sérteni, hanem az igazságot akarád fényesebben előtüntetni, — azt bocsátom itt elő: hogy most sem időm sem akaratom a' Magyarhon véderejét itt ex asse felvenni, 's hogy ha én a' Hitelben 's mindenütt másutt is minden időben egyenesen kimondám 'nem tartom az Insurrectiót mostani időkhez sikerrel alkalmazhatónak', azt azért tevém, mert 17 esztendei katonáskodás alatt e' részben egy kevéssé több tapasztalásomnak kellene legalább

lenni — nem mondom van — mint azoknak, kik messze a' puskapor szagátul csak gyakorló mustráknál vitézkedtek, vagy oda haza irkáltak firkáltak, 's a' dolog velejérül csak úgy tanácskoznak 's tanácskozhatnak mint theoreticusok.

Kicsinosított vagy csinosodásnak induló keresztény országokban, ha a' dolog legmélyebb velejét fejtjük ki, de jure az egyesült Nemzet Fejdelemtül lefelé az Úr, ki hadakat tart 's fizet, a' katona pedig a' Nemzet szolgája, ki éjjel 's nappal, télen 's nyáron, vizen és szárazon védi Urát a' Nemzetet; de Magyarországban, melly tagadhatlanul hathatósan indul a' csinosodásnak, de facto a' Nemzet még semmi és szolga, a' Nemesség ellenben szinte minden és Ur; 's igy personalis insurrectio mindaddig, mig a' Nemzet nem lesz Valami 's a' Nemesség meg nem szünik lenni szinte Minden, egy olly anomalia, mellybül hideg vérü, sőt mathesisi számítás szerint, semmi egyéb nem következhetik: mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna.

Lenne alkotmányunk a' természet 's igazsággal egybehangzóbb sarkalatu — a' minthogy teljesen meg vagyok győződve, idővel, ha szivünk sugalásit 's eszünk tanácsit követendjük, fel is fog lépni az egyesült nemzet fényesb állásra, vagy a' privilegiált rend levonatni a' nép sorába, — ha makacson akarunk homlokkal állni ellent az idők szelleméneK, melly nem különben mint viz, vagy egyéb megmozdult test, a' természetnek csak egy törvényét követi, 's mind addig ellenállhatlanul dönt le maga előtt mindent, mig tökéletesb egyensulyba helyezkedik; — lenne alkotmányunk már ott, hová azt bölcseségünk emelendi, vagy esztelenségünk dülni hagyandja, akkor a' személyes felkelés rendkivüli esetekben igen

maga helyén lenne; mert a' törvény egyenlően kedvezne, 's egyformán sujtaná a' Nagyot és Kicsit, 's a' nemzeti Nagyságban minden oligarchiai fenség elolvadna.

Napoleon a' puskapor feltalálása után legelső hozott egészen uj háborui methodust divatba, mellyet itéletem szerint systemának nem nevezhetni, mert felhevült szabadsági 's halhatatlansági részegségre, a' mi egykor még is csak kipárolog, 's úgy szólván a' nemzet 's frigyesek vérére, a' mi előbb utóbb kifogy, vala állítva; melly methodus azonban a' nemzetek védő 's megtámadó terheik sulyát olly nehézzé tevé, hogy az a' meg nem szünő kótyavetye következésében 'kinek van több ágyúja, kinek nagyobb hada 's a' t. végkép türhetetlenné vált, 's komolyabb vizsgálatokra nyujtott alkalmat, a' mik azon igazságokat hozák világra: — 'hogy a' nagy szám, habár tudatlan is, csak ügyesen vezettessék, csatákat nyer, de egyszersmind megemészti a' hon minden áldásit, 's igy a' hazának tán több kárt okoz, mint a' mennyinek gátot von; midőn azonban maga helyét tökéletesen betöltő rendes bajnok szám, még bizonyosabban ví ki diadalmakat, 's a' hazát idomzatos mennyiségével nem gázolja el.' — A' nemzetek a' hon védelmét előbb utóbb illy seregekre bizandják, hanem illyesek valódi ereje a' tactica 's háborui erőmüvek legnagyobb kimüveltségében gyökerezhet csak; erre pedig mély tudomány kell, ehez mindigi egybenlét és szinte egész élet. — Nem vádolom én a' nemességet általányosan, 's ha szavaimat nem facsarod el, nem is mutathatod meg sehol is, hogy azt valaha általányosan vádolám; hanem azt mondtam, hogy a' mostani idők szelleméhez a' nemesi felkelés nem ér semmit; 's azt mindig is mondandom, mig valaki, a' helyett hogy 'kevély képtelenséget 's rövid eszüsé-

get hány szememre, okoskodási suly által meg nem győz ellenkezőrül. Jó volt a' balta, fokos, buzogány, mig a' szomszédnak is csak az volt fegyvere, 's most is tán jó lenne, ha valami közelíthetlen szigeten laknánk; de hazánk nemcsak nem megszállhatlan sziget, hanem nagy részint olly térség, mellyen, úgy szólván, nincs ok, a' megszalasztott félnek addig nem futni míg lelke győzi. Illy hazában még sürgetőbb mint hegyek közt — mellyek a' vad függetlenség valódi hazái, — a' szomszédok támadó- 's védelemmódjával nem csak egyenlő fokon állni; hanem azokat mindenben meg is előzni. Illy készüléshez pedig nem esztendők, hanem élethosszak kivántatnak; mert a' valódi katonai hivatal nem alapul szemfényvesztéseken, mellyek egy parádéra, gyakorlásra 's mustrára tán elégségesek; hanem azon tudományokon, mellyek egy háboru szerencsés elintézésére szükségesek; 's nem kevesebbé szövevényes mint minden egyéb mesterség, 's abban is szintúgy mint mindenütt, messze marad a' dilettant azok mögött, kik mesterségöket professio gyanánt üzik.

Ezek felett én legalább nem képzelhetek magamnak egy olly hadat, melly nem az országot rontó száma, hanem tacticai értelmessége által lenne sérelmes, mindenkori egybenlét 's legnagyobb fenyíték nélkül. A' nemességet pedig mindig együtt 's kemény fenyíték alatt gondolni, ha szegénységünket 's antiliberalis alkotmányunkat tekintjük, egyenesen kimondva, képtelenségnek tartom.

'S most az Insurrectiórul csak ennyit! A' mi bár igen csekély — mert mint mondám, 'a' honvédelem erejét itt ex asse felvenni nem akarom — még is elég, úgy hiszem megmutatni azt, hogy e' tárgyrul, ha nem helyesen is — a' mit csak

az idő határozand el — de minden esetre egy keveset gondolkoztam; 's hogy igy azon atyai dorgálásodat tán nem érdemlém, mellyet nagy meggondolással irt munkád 236-dik lapján igy fejezél ki: *A' helyett hát hogy a' Gróf hipokrisissel vádolja hazafiait, sokkal jobban tselekedné k: ha mélyebb bölcsességgel országunk' körül-állásaihoz szabott Hazája constitutiója fundamentomainak megvi'sgálását gondolkozásainak tárgyává tenné;* 's tán józanabb lett volna, szememre nem hányni azt: 'hogy magnás magyar magnás létemre tudtam illyeseket mondani, mert bizony lesznek sokan — kivált ha a' tentásokat kivesszük — kik viszont azt fogják kiáltni: "miként irhat egy magnás, egy magyar magnás olly nagy önhittséggel 's bizottsággal ollyasrul, a' mirül ön-tapasztalása, 's igy tökéletes ismérete nincsen 's nem is lehet; 's miért iparkodik elégséges tudomány nélkül megerősítni az e' részben uralkodó bal hiedelmeket, a' helyett hogy kötelessége szerint, mint magnás 's magyar magnás, inkább törekednie kellene a' vak sokaság éretlen képzeletit felvilágosítni, 's a' dolog valódi fekvését kimutatni 's a' t."

ROBOT 'S TIZED 's a' t.

Munkád 106-dik lapján ez van: *Meglévén egyszer minden történhető devalvátiók ellen a' kezesség és bátorság, a' hol megválthatja tartozásait a' taksás, váltsa-meg ezután egygyezés szerint, és a' földes-ur ezen felváltásnak ne szegezhesse magát ellene* 's a' t. 'S illyféle sor több lévén könyvedben, azt kell hinnem, hogy Te sem vagy magasztalója a' Robotnak, Dézmának, Hoszszufuvarnak, sem kedvelője a' Dézma-vajnak, tojásnak, csibének, kappannak 's a' t. Felebbi

állitásod vélekedésemmel azon két észrevételen kivül, mellyet mindjárt előadok, tökéletesen egybehangzó. — 1-ször ha addig várunk, mig minden történhető devalvatiók ellen a' kezesség 's bátorság tökéletes lesz, akkor soha semmi egyezésre lépni nem fogunk; mert a' pénz, úgy mint minden e' tágos világon a' legőszebb tapasztalás szerint iszonyu 's előre nem látható phasisok alá van vetve. — 2-szor szinte minden határban más meg más körülállások fordulván elő, egy kaptára nem húzhatni a' külön külön eseteket; 's igy természeti törvény ellen lenne a' földesurat akármi által arra kinszerítni, hogy a' robot 's tized-váltásnak ne szegezhesse magát ellene.

Taglalatodban semmi többször nem fordul elő 's annyi lapot nem foglal, mint illyetén okoskodásid "hogy kárpótlás nélkül a' Dézmát, Robotot 's a' t. eltörleni legnagyobb igaztalanság lenne", úgy annyira, hogy ezen két szó kárpótlás — mert mulatságbul más által megolvastatám — 26-szornál többször fordul elő munkádban. Én erre csak azt mondom: 'tökéletesen egyetértek Veled, hogy kárpótlás nélkül a' Dézmát, Robotot s a' t. eltörleni legnagyobb — 's hozzá teszem — szinte mennyekbe kiáltó igaztalanság lenne'; mert mindenkinek, királytul koldusig, Végzés által nyert sajátját szentnek tartom, 's úgy szólván rablásnak itélném, ha egy szabad magyar birtokos, kinek — mint sokat tudok — szinte semmi egyebe nincs Dézmán, Roboton 's a' t. kivül, mindenihül kivetkeztetnék.

Hanem azon kell bámulnom: Te, kedves Földim, esztendeid, hideg véred, mint mondod, 's nagy meggondolásod mellett, megczáfolásomra miképp fárasztathatád eszedet annyira, 's ellenem miképp forralhatál annyi 'eczetet'; ellenem, ki sehol nem mondta, hogy kárpótlás nélkül el kell

engedni dézmát, robotot 's a' t. — Montesquieu azt állítja: "La manière ordinaire est de critiquer sur ce que l' on écrit, ici le critique 's évapore sur ce que l' on n' écrit pas." — 's valóban mindig előttem volt e' néhány sor, midőn mind azon ellentemi keserüségidet olvasni voltam kénytelen, mellyeket, hibás hiedelmekre állítván, rám halmozál.

'S igy szoktad Te keresni az igazságot? Éppen Neked kelle supponálni azt, a' mit kimondani szükségtelennek itéltem! — mert valóban nem hittem valakinek olly nagy vakságában, hogy a' Hitelt olvasván, mellyben mindenféle szavakkal annyiszor mondom: 'inkább többet munkáljon a' szántóvető mint eddig, de sorsa is szebb 's bátorságosb legyen 's a' t. valaki azt tehetné fel, hogy én, csak gyanúlag is, a' sors által a' szántóvető vállaira rótt terheket más olly nagy kárával önkényesen le akarnám venni!

Nem hiszem lehessen valaki olly esztelen, hogy 'éppen azon időben mást irjon 's mást müveljen' és igy reméllem, felőlem sem fog senki gyanítni olly esztelenséget — arra pedig szavamat adhatom, 's illyesek a' velek járó nagy nyilványosság miatt titokban úgy sem maradhatnak — hogy jóval még a' Hitel megjelente előtt, Nagy-Czenk nevü, Soprony vármegyei mezővárosom lakosival a' dézma, robot 's a' t. megváltásárul tanácskoztam; de még eddig sem végeztem semmit, mert ámbár én is, ők is tisztán átlátják a' megváltás nagy hasznát, 's igy igen közelítünk az elhatározáshoz; még sem tudtunk eddig a' principium alkalmaztatásán megegyezni, a' mi csekély idő alatt olly kötésben, melly örökre kötelez, hirtelen, 's mint előbb mondám, általányos rendszabások szerint nem is mehet végbe. 'S igy midőn szelességgel vádolsz, az sül végre ki: hogy Te mentél tovább mint én, mert Te a' birtokost robot 's tized-

váltásra még kínszerítni is akarod, midőn én tanácsosbnak tartom az egyezést szabadon hagyni a' részeknek.

Egyébiránt úgy látszik, mind azon szurdalások 's bökdözések, mellyekkel sértegetsz, soha világra nem jöttek 's valóban a' közönségnek hasznosb értekezéseket készíthettünk volna, — mellyekben több okoskodás 's kevésb személyeskedés fordulna elő — ha azon egyszerü gondolat jő vala eszedbe, — mert Magad is igy szólsz 118-dik lap. *a' Szerző pedig sehol se mondja: hogy helyt kell adni a' kár-pótlásnak.* 's a' t. — mondom azon 4 hónap alatt, mellyet a' Hitel megjelente után Te 's én is Pesten töltének, csak egyszer ötlött volna eszedbe azon egyszerü gondolat — mert azt mondod: "csupán a' világosságot akarád keresni" — igy szólni hozzám: "A' Hitelben nem említesz semmi kárpótlást a' dézmáért, robotért 's a' t.; Te is földesur vagy mint én, hogy érted azt? 's a' t." 'S elszéledtek volna minden kétségid. Te azonban tán sejdítlen — mert nincs ollyas kor, melly tökéletesen ment volna néhai balgatagságtul — jobb világ feltalálása végett engem kerültél, a' sötétet keresed 's hazafitársodat, ki Veled egy értelemben volt, gázoltad. De hagyján, azért jó barátok maradunk, reméllem. — — —

H I T E L.

*Igyekez*nél *megmutatni*, mondod a' 93-dik lapon, *hogy mostani helyhezetünkben elég lenne, a' codex cambio-mercantilist csupán-csak a' városokra, és azoknak fundusaikra alkalmaztatni.* Erre csak azt mondhatom: igyekezzél, törekedjél tehát 's mutasd meg. Én más vélekedésben vagyok — — — de arrul, mikép kellene a' hi-

telt Magyarországban lábra állítni, melly, bár ki mit ábrándoz is, nem áll jó helyen, azt sem Hitel czimü munkámban nem adtam, sem e' mostaniban nem adandom elő; de szükségesnek tartom mindenek előtt azt megmutatni, hogy általányosan a' jobb hiteli rendelkezés legsürgetőbb tennivalóinkhoz tartozik; még pedig ezen igen egyszerű 's világos igazságnak megismerésétül is ugyan távul vagyunk; a' mirül nem kételkedhetni, midőn azt kell tapasztalnunk: hogy még olly tudós emberek is mint Te, drága Barátom, e' részben olly igen elfacsart képzeletekkel birnak, 's azokkal antifinanciai talentumu honfiainkat meg nem szünő szorgalommal a' józan utbul félre vezetni iparkodnak.

A' Gróf' tekintetei ugyan nagyobb szabásuak és vitézebb lelküek a' hitelre nézve; de sem oly sok oldaluak, sem pedig oly bátorságosok, mint az én sokkal szegényebb, és vigyázósággal tellyesebb, 's a' mellett még is, bár valamivel lassabban is a' nemzeti szorgalmat előmozdító pénz-hitelbeli javallataim; ezt olvasom a' 144-dik lapon. De én, mint mondom, egy szót se szóltam sem principiumim kifejtésérül, sem azok alkalmaztatásárul a' Hitelben, a' mit a' legfelszinesb Olvasó is észrevehete, 's igy Te is mint Taglalóm észrevehettél volna; 's ennek következésében tán nem hasonlítád vala össze állításidat nemállításimmal. A' mi pedig nagy szerénységü Tendicséretidet illeti, hogy javalatid sok oldaluak, igen bátorságosak 's vigyázósággal teljesek, arrul itéljen az illető biróság — a' kereskedőség t. i. 's külföld, mellyeket az egész Taglalatra 's legfőkép a' 14-dik 's 66-dik lapokra utasítok, hol ezek állnak: *ugy megbír Nagy-Brittannia egygy oly' pénzhitelbeli rendszert, melly a' mint a' sok bankerottok elárulják, inkább hypothesisen mint hy-*

pothekán alapúl — és: *Már most azt kérdem, hol fenekűl inkább hypothesisen a' hitel? ott é, hol száz ezer font sterlingü fundus után, milliomokkal leket kereskedni, bukni, buktatni, és igy megcsalattatni is, csalni is; és a' hol annyi adósok csalnak, és annyi hitelezők csalattatnak meg? vagy nálunk? hol a' hitel a' Szerző szerint Mongolfier' repke-golyójához hasonló?* Ezek szerint — midőn közbevetőleg, viszont Tőled azt tudakozom, valyon hol mondtam: hogy Britanniának hitele jó, 's annál nem lehet jobb? — Te drága Barátom, a' mi hitelbeli állapotunkat jobbnak hirdeted mint az Angolokét; a' mi által, nem hiszem, nagyot használtál hazánknak, mert a' competens birák külföldön szánakozó mosolygással olvasandják e' pénzügy-körülti tudatlanság nevetséges ivadékát, 's még kevesebbé kivánandnak velünk valami pénzbeli szerződésbe vagy összeköttetésbe jőni, mint eddig; a' honi foglyok ellenben még jobban felfuvalkodnak régi rendetlenségökben, midőn mások, kik tán nem irnak olly jó verseket mint Te, de minden esetre jobb 's rendesb gazdák mint Te, igy fohászkodnak fel: "mi ismértetendi végre a' Magyarhon nagy lelkü lakosit azon tudományokkal meg, mellyek őket minden bizonnyal csudálatos magasságu lépcsőkre emelendnék? Mi? Eszök e, — vagy a' kénytelenség?"

Minek hozod elő a' 49-dik laptul az 54-kig pénzdolgaink régtül maiglani kifejlését olly körülállásosan, olly hosszasan? Nem ügyel arra senki, a' ki pénzt kölcsönadni akar, hanem azt fontolja, milly lábon áll a' hitel most! — 's hogy az jó lábon nem áll, vagy pedig rossz hirben van, arrul nem kételkedhetni, ha nem a' corpus jurist, de a' factumokat tekintjük.

Külföldön sokszor annyira felhalmosul a'

pénz — mert a' legnagyobb negotiátiókat levelek által viszik — hogy jó hypothekára 3—4$^{\text{-ért}}$ 100$^{\text{-tul}}$ legnagyobb sommákat ajánlanak. Már ha nálunk jó hitelrend volna — midőn mi sokszor 5$^{\text{-öt}}$, 6$^{\text{-ot}}$ is adnánk szivesen 100$^{\text{-tul}}$, — azt hiszed: hogy az éjjel nappal szorgalmasan fáradozó külföldi nem adná inkább nekünk nagyobb nyereségre pénzét, mint másnak kisebbre? Nézd Barátom, magam ismérek sok pénzes idegent, ki édes örömest hozná ide milliomit, csak hitelünk volna, de tenni nem meri, 's inkább kevésb nyereséggel mások kezire bizza.

Hallom erre számosak egyszerre kiáltását: "Mert nem isméri törvényinket, és azokat neki explicálni kellett volna — — — 's a' t." Explicáltam eleget, adhatom szavamat, 's fel is nyitottam 's citáltam unalomig, a' mennyire tudtam, vastag könyvünket, de kész volt erre a' felelet, mellyet megczáfolni én legalább nem tudtam, 's az igen kellemetlenül illy módon hangzott: "Ne fárassza drága Uram becses tüdőjét, nem nézek én l a t á n törvényeire, 's mi foglaltatik nagy könyvében — becsület, tisztelet annak — hanem én az effectust tekintem csak, az effectusok pedig az Ur hazájában lassuak 's bizonytalanok, 's igy inkább olly helyre adom pénzemet, ámbár sajnosan — mert igen szeretnék szolgálni az Urnak, ha volna hitele — hol sok évi tapasztalás után az effectusok szaporábbak 's bizonyosbak. Lássa Uram, annyi becsületes hitelező játszatott már ki Magyarországban, hogy mi nem szeretünk vele pénzbeli összeköttetésben lenni 's a' t." Még tovább akartam capacitálni: 'És azért, mert néhány csalárd ember 's rossz fizető, ki mindenütt van, szavát szegé 's fortélyoskodott, azért az Ur szinte az egész ország hitelét rossznak véli? gondolja meg, hány becsületes fizető van? 's a' t.' De

megint kész volt a' válasz: "Hiszek az Ur becsületes lelkében, 's kivált azért, mert annyira bízik az emberekben, hanem annál kevésb bátorságot lelek törvényeiben, mellyek, úgy látszik — a' siker tanúsága szerint — nincsenek alkotva csalárd 's rossz emberek zablázására, hanem inkább azok legyezésére; holott a' törvények általányosan nem szentek hanem igaztalanságra hajlandó bűnösök miatt vannak alkotva." Ezután hallgatnom kelle, mert világosan láttam, hogy a' pénzes nemcsak hiteli álladalmunk, de még a' törvény philosophiáját is egy pár szóval tökéletesen kimeríté. Milly szomorú érzelmekre kelle azonban fakadnom, midőn nem voltam többé képes tagadni azt, hogy a' nagy közönséghez irányozva a' csalárdok 's rendetleneknek csak igen kis száma, mellyet a' törvény sem olly szaporán sem olly keményen nem sujt, mint kellene, egész országunkat legrosszabb szagba hozza, 's legrútabb színekkel festi; — — — 's igy néhány büntetést érdemlő csalfának tüsténti 's kemény nembüntetése miatt, a' valóban jobb hitelt érdemlő ártatlan közönségnek kell bünhödni.

Alig van Magyarországban vidék, kiveszem az igen hegyeseket, hol mostani álladalmunkban, t. i. csekély belső consumtiónk, megszorított kereskedésünk 's a' t. közt, ne hozna még is 100 esztendei 6, 8, sőt 10-et, ha józanon lenne instruálva. Csekély somma nem tünik szembe, 's magában kevés erő sem, azért ezt még világosabban igy mondom: 'nem hiszem, hogy volna mint folyó esztendőnk áll, vidék Magyarországban, hol 100 ezer pengő forint józanon fordítva gazdasági javitásokra, 6, 8, sőt 10 ezer pengő forint tiszta esztendei kamatot ne gyümölcsözne, ha már egyszer — 's ezt nem kell feledni — a' felállított vagy javított tárgy valódi forgásban len-

ne. Bizonyos vagyok arrul továbbá, hogy gazdaságunk jobb elintézésére, vagy pénz állapotunk bátorságosb 's könnyebbé tételére szükséges milliomok, mellyeknek legnagyobb hijával vagyunk, 3, 4 legfelebb 5-tel 100-tul hazánkba gördülnének egy fillérig, ha jó rendelkezésü hitelünk lenne. 'S ezen két előzménybül azt vonom ki: hogy azon iró vagy szónok, ki egy részrül szegénységünk okát másokra mint magunkra tolni akarja, más részrül ellenben mai pénzbeli rendszerünket palástolja 's jónak hirdeti, vagy azt hibás elvekre állítni törekedik: ha sikeresen fáradna, az országnak ki nem számítható kárt okozna, mellyet kipótolni vagy helyre hozni halandó nem volna képes; mert ő a' közönséget, melly mindig hajlandóbb másban keresni a' hibát mint magában, még jobban elaltatná régi apathiájában, 's elégtelen régi rendszeréhez még makacsabbul ragaszkodni ösztönzené, minél fogva ő mind azon nagy sommákat, mellyeket jó rendelkezés okvetetlenül várazsolna közénk, honábul kirekesztené, 's igy annak előmenetelét 's virágzását olly hatalommal gátolná, a' mennyi jó-ellenti gát emberi agyvelőbül csak forrhat. Ezeket lelkedre kötvén kérdezlek, mikép felelsz Te majd egykor mind azon antipracticai okoskodásidért, mellyek burjány-magvát hazafiaid közé hintegetéd? Hidd el 'nincs nagyobb vétek mint másokat oktatni akarni ahoz megkivántató tudomány nélkül.' Azonban nem csak reméllem, hanem positive tudom, nem fogsz fáradni sikerrel pénzbeli hiányos systemáid elfogadtatások végett, mert minden tiszteletünk 's egyéb mély tudományid mellett — 's ne vedd rossz néven, hanem egyenesen ki kell mondanom — senki e' tágos hazában jó 's rendes financiernek Téged nem tart, 's valóban rendetlenül vitt, Ten, idomzólag kis kö-

rü dolgaidnál fogva itélve, nem is hihető, hogy az ország legszövevényesb tárgyát, t. i. a' pénzbelit practice jól tudnád elintézni. Proselytád tehát csak kevés leend, a' min, ha hideg vérrel meggondolod, Magad is fogsz örvendeni, mert jó szivü 's emberséges ember létedre ebéli kis hiuságodat tudom azon nemesb ok miatt könnyen elnyomandod 'hogyha nem is használtál, legalább nem ártottál.'

Taglalatodban nekem több igen jó tanácsot adsz t. i. hogy alkotmányunkat jobban tanuljam ki, deák classicusokat olvassak, 's több eféle, — mellyekért szives köszönetemet jelentem, noha nem tudom ezen atyai tanácsokhoz hitel dolgában mikép jutok; mert valóban úgy hiszem — legalább csekély individualis itéletem szerint — 'azon latán Classicusok munkájiban, mellyeket citálgatsz, 's egyesült törvénykönyvinkben nincs egy javalat is, mellyet pénz- 's hitelbeli dolgaink jobb elrendelésére mai időben valódi sikerrel használhatnánk; hanem tanácsidat azért köszönöm, mert jó szándékbul fakadtak. Legyen azonban nekem is szinte 40 esztendős koromra szabad Neked mint Földimnek egy kis viszon-tanácsot adnom, melly nem egyébbül áll: 'hagyd oda pillanatig, ha lehet, fényes képzeletid bájhazáját, 's tekintsd gazdaságbeli fáradozásid csekély sikerét, pénzbeli helyzeted naprul napra szükebbülését, sajátod rendetlenségét, üres ládáidat 's három nagy reményü fiaidat, kik, mivel emberek, nem élhetnek levegőbül.' 'S im ez minden tanácsom, mellyet, ha jószivüséggel elfogadsz, mind Magadnak 's Tiéidnek, mind nekünk igen nagy hasznot szerzendesz; mert Musák közt igazi elemedben maradván, még olly költői remek munkákkal fogod megajándékozhatni a' hazát, mellyek arra diszt 's fényt hozandnak; földi dol-

gaid vitelét pedig alacsonyabb reptüekre hagyván, azokban jobban boldogulandasz; mig mi inkább a' földhöz bilincseltek a' gyarló emberi szükségeket jobban érezvén 's igy jobban ismervén mint Te, nagyobb hitelen 's honunk abbul folyó virágzásán fogunk iparkodni, 's mind ezekkel hazánkat felruházni. Maradjon kiki abban, a' mihez legtöbb tulajdona! Te nyujts nekünk lelki eledelt, mert nyilványos, erre vagy meghiva; mig én, velem hasonlókkal, törekedni fogunk 'honunk lehető legtöbb lakosinak teli legyen gyomra, zsebe,' mert úgy látszik, ez mi kötelességünk. Sziveink táplálékát pedig várjuk hazánk felemelkedését nemes lelkökben hordozó azon Hölgyeinktül, kiknek Hitelemet szentelém, 's kik olly mélyen érzik honunk hátramaradtát mint szenvedelemmel ohajtják annak előmentét! Már illyesek sokan vannak e, nem tudom; de reméllem.

Nem akarlak sokkal dicsőbb pályádon hátráltatni; de Te se állj gát gyanánt enyimen. Szivesen megvallom: verset irni nem tudok, 's igy másokra hagyom, mert inkább pénz, vagyon 's több eféle körül forga eszem, a' mi nem olly nagy dicsőség, hogy azzal kérkedni lehetne, 's igy csak megvallom 's azt hiszem is, abeli kis tudományim 's tapasztalásimat irígyleni Te, Minerva felkentje! nem fogod, 's éppen olly gyenge mint Richelieu nem leendesz, ki mindig annak akart tartatni a' mi nem volt, 's igy jó poeta névért, mellyet nem érdemle, szivesen elállott volna jobban megérdemlett vagy legalább rá halmazott financiai ügyessége hirétül.

'S ha nem ismernélek személyed 's ahoz kapcsolt anekdotáid után, mennyire van igazam Rólad, tisztelt Barátom, csak igen felszines hitel 's pénzbeli ismereteket feltenni, azt természet

szerint a' competens Olvasóra bizom, ki, tudom, jó izün elnevetendi magát Taglalatod néhány helyein, de kivált 192-dik lapján, hol ez van: *Emez vagy amaz nagy és gazdag urnak felmond a' hitelező* 100000 *forintot. A' helyett, hogy maga a' nagy ur irjon neki egy becsületes levelet, és mondja: hogy a' mostani körül-állásokban a' legtehetősebb urnak is nehéz egyszerre annyit lefizetni, hanem hogy küld neki vagy* 20 *ezeret, megigérvén, egy vagy más-fél esztendő alatt, a' többit részenkint; — nem felel neki semmit, vagy csak igen hidegen, és azt is csupán fiskalisa vagy directora által* 's a' t. Már az, ki hitelünk feneketlenségét többek közt illy procedurára állítja, kérdem, jól teszi e, ha a' hitelpályát tapodja 's azt illustrálni akarja?

Nem mondom egyébiránt Taglalatodban sok jó 's kivált mulatságos ne volna a' hitel tárgyárul; de azt bátorkodom jelenteni, hogy azon sok jó nem egyéb mint hibás elvekre rakott állítmány.

Te arrul vagy meggyőződve: szorosb hitelt eleinte csak kereskedőkre 's a' t. kellene terjesztetni, 's ezt hivod "sok oldaluságnak, bátorságnak, vigyázóságnak" mert előmenetelünk 's gyarapodásunk legelső lépcsőjét bel 's kül kereskedésben helyzed; igy olvasom legalább 20-dik lap. *ha a' belső és külső kereskedés' javaival élhetne mindenütt az országban a' taksás, árendát fizethetne a' bírt földért, és könnyen győzné mindenütt a' köz-adót; —* 24-dik lap. *ott pedig nincs, és nem lehet nagy szorgalom, hol a' belső és külső kereskedés olly állapotban van, mint Magyarországban.* 's 43-dik lap. *Már mi ád ismét rugót ennek az igyekezetnek, melly a' munkás emberrel szükségeinél fogva többet termesztet mint szükségei, és a' mi megint uj*

szükségeket ébreszt benne, tehetőségét azoknak megszerezhetésére nevelvén? a' kereskedés. 'S im ezen hiedelmed annak oka, hogy egy szép okoskodást halmozasz a' másikra, a' nélkül hogy alapjok 's feneketök lenne.

Kereskedésre akarod állítni a' nagyobb szorgalmat? De felejted, vagy hogy határzottabban mondjam 'nem tudod' szinte semmink sincs kereskedésre.

Látom most, milly nagyon mereszted rám szemeid! Te! engem rossz számlálónak hirdetsz, 's a' Taglalatban két vagy három helyen, hamisan is citálsz, a' mit egyébiránt csak tollcsuszásnak vagy bicczenésnek veszek; de én viszont Téged tartlak rossz számlálónak — — — mert mint látszik, minden idomzaton tul becsülöd honunk javait, a' mi néhány könnyen felfuvalkodó honfoglyainkra legveszedelmesb méreg, mert őket ketté pattanás veszedelmébe hozza. 209-dik lapodon azt mondod: *de nem az-az oka, hogy kevesebb vagy roszabb a' magyar-gabona az orosznál, a' miért nem vitetik-ki annyi gabona országunkból, a' mennyi kivitethetnék. A' mi ép borunk, jobb és olcsóbb is mint a' franczíáé, és így nem a' termesztés csekélysége oka a' ki nem vihetésnek.*

Ez állitásodnál károsbat egész Taglalatodban nem mondottál, mivel megint a' régi rozsdás helyzetekbe fogsz néhányt visszarántani, kik már kételkedni kezdének, 's a' tárgyon józan változást tenni képesek is lennének; 's igy a' soha meg nem ismerés 's örök illusio következésében, mellyett úgy szólván inoculálsz, a' gabona- 's borkereskedésnek többet ártottál, mint legnagyobb 's magasb vámok árthatnának.

Hogy boraink jók lehetnének arrul nincs szó, hanem hogy jobbak lehetnének e a' Francziáké-

nál, az más kérdés, mellyet most senki a' világon nem dönthet el. A' bor jóságát annak tartóssága, egy helyrül másra kárnélküli szállíthatása 's a' nagy és fizető szám izlete határozza el. De még efelett is vannak bizonyos törvények, mellyeket némi tekintetbe venni érdemes: t. i. 'a' s z ő l ő h e g y v a g y k e r t é g h a j l a t a 's f e k v é s e, f ö l d v e g y ü l e t e 's m i b e n l é t e, t. i. m e l l y e n a' s z ő l ő á l l, a' t ő k e f a j t á j a 's n e m e, a' t ő k é v e l i b á n á s- és s z ü r e t e l é s m ó d, k á d á r s á g, p i n c z e m e s t e r s é g.' Már ez milly állapotban van Francziaországban 's nálunk? A' helyzet, föld nem igen különböző: Hegyaljai, Budai, Somlai, Badacsonyi fekvés helyes — de ne gondoljuk a' Bordeauxi, Burgundi, Côte- Roti-i 's a' t. fekvést 's éghajlatot kevesebbé helyesnek; jő most a' tőke faja 's neme; már e' részben úgy áll a' franczia szőlő miénkhez mint tiz egyhez. Midőn ők a' legnemesb szőlőfajokat, mellyek csak föld-kerekünkön vannak, hazájokba viszik 's megnemesítik, az alávalókat pedig elhányják, mi a' legnemesb fajtájukat szinte még név szerint sem ismérjük, azon jobb féléket pedig, mellyeket birunk, nem olly gonddal szaporítjuk, mint kellene; sőt sok helyen alábbvalókért, mert ezek több nedvet adnak, kiküszöböljük. A' szőlőkerti vagy hegyi munka — az egész bortárgy hosszu lánczolatjában — azon egyedüli ág, mellyben noha korántsem olly tökéletesen mint Francziaországban, még is türhető lépcsőn áll a' honi értelem; de mi haszna? a' szüretelés hiányos módja, kádárság 's pinczemesterség körülti szivreható tudatlanság mindent elront, a' mit a' kevert 's nem legnemesb szőlőtőken napesti gond, fáradság 's úgy szólván, véres veriték valamennyire javítni képes volt!

'S ha ezek után, mellyek úgy állnak, mint mondom, — a' mi éppen nem sajnos, mert csak tőlünk függ a' javítás — sokkal jobbak a' francz borok, azaz tartósbak, szállíthatóbbak, 's a' világnak jobban tetszenek mint a' mieink, ugyan nagy csuda' e? Én igen igen természetesnek tartom, sőt ama nagy csudán bámulok inkább, hogy magyar boraink, minekutána, úgy szólván, mindent elkövetének 's követünk elrontásokra, még is olly jók, mint a' millyenek; a' mi arra szolgál legnagyobb bizonyságul: milly rendkivül jó boraink lehetnének, ha megismérni akarnók rossz bánásmódunkat, 's magunkon erőt vevén, a' tárgyon fordulást tennénk, 's mindezekre gyökeres javítást hoznánk divatba.

De mit ér minden fáradozás, ha a' nemzeti hiuságokat kecsegtetőleg olly nagy érdemü férfiak állnak elő mint Te, 's azt mondják: "A' mi ép borunk jobb 's olcsóbb mint a' francziáé." Illyesnek milly sikere van? Az elbizott falusi gazda, a' helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Desewffy Jósef egészségére iszik, 's igy harsog az egekbe: "Igaza van a' nagy hazafinak, jobb a' mi borunk a' francziánál, de vám miatt kivinni lehetetlen," 's a' szorgalom félszázadra visszahökken! — Valóban nem illy szolgálatokat vár a' haza egy utazott 's tudós magyar Magnástul ——— nem hogy magának egy kis hirt 's nevet szerezni akarván, tömjénezze a' tudatlanságot 's restséget, hanem hogy a' dolgokat valódi mibenlétökben világosítsa fel, vagy ha azt nem teheti, hallgasson.

Nem akarok bortárgyi 's kereskedési fejtegetéseket itt még mélyebb fontolatra vetni — ámbár minden datumokkal megerősített sajnos elbeszélésekkel foliantokat tudnék tölteni, azonban néhány közelebbi török utamban e' tárgy felül nyert tapasztalásimat most röviden előadni nem

tartom hasztalannak. Fel fogja tán becsületes egyenes szólásmódom, ha keserün hangzik is, nagyobb szorgalom 's tudományra ébresztni azokat, kiket Te, jól meg nem gondolt tömjénezgetésid által, régi előitéletik közt altattál el, 's a' hibát, melly csak magokban van, általok másutt kerestetéd.

Konstantinápolban vagy 10 év előtt egy pénzes idegen Ur telepedék le, 's fényes háztartására szükséges borokat részint Franczia részint Magyarországbul rendele. Megérkezett 3—4 hónap alatt Franczíaországbul a' szállítás. Nagy ládákba voltak rakva a' palaczkok. Egy sem törött; mind egyenlő, jól levonva, jól bedugva — — — 's egy sem romlott, mind tiszta 's kellemes. Az urra, mint háznépire ez jó benyomást tön — — — 's az első örült, mert jóra fordítá pénzét, 's vendégeit jó borral tarthatá, de örültek cselédei is, mert a' házi gazdát olcsó 's jó bora vig kedvben tartá; csinosb lön a' pincze, 's a' borokkal semmi fáradság — — —. Elérkezett végre egy hosszu év leforgása után a' magyar bor, — és a' ládák azonnal kinyittattak; sok széna és szalma közt csak itt ott rejtezék egyegy keskeny nyaku rosszul bedugott palaczkocska, része összetörött, része kifolyt, része elromlott. A' benyomás kellemetlen volt! Még többször próbálá a' hozzám igen szíves Ur magyar borokkal szerencséjét, de hasztalan.

A' mostani Sultan Mahmud hallá vagy 4 év előtt a' Tokajinak hirét. Történetbül volt valakinek hat palaczkja — egész Konstantinápolban hat palaczk! — 's neki hármat átengede. Igen megtetszék a' török Urnak a' magyar serbet, 's lángolva megkivàná. Többen iparkodtak neki nagyobb mennyiséget szerezni; — a' bor unalomig hosszu idő után végre meg is jöve — de romlot-

tan — 's a' Sultán ezóta tokajirul többé hallani sem akart. 'S pedig, tudom, legjobb félébül küldének neki, legalább kóstolóul, mert világosnál világosb volt, hogy az lenne egy valódi debouché és consumo, ha a' török Császár sok millió jobbágyival kezdené meg — több századi vizivás után — a' magyar borivást! 'S ez kezünkben volt, hanem elhibáztuk!

Vagy 12 év előtt, midőn legelőször voltam Konstantinápolban, egy ismerősöm két száz palaczk Champagneit, mellyet adósságban vett át, maga nem élvén vele, nem adhatott el, 's Muszkaországba küldé; taval ott létemben pedig tán 200 ezer palaczkot is el lehetett volna adni, annyira megváltozott e' részben a' dolog Törökországban, 's nem csak az egész roppant város van elöntve franczia borokkal, hanem a' körülötti vidék is; sőt már maga a' Török is termeszt józan principiumok szerint igen jót; 's igy e' kezünkben volt kereskedésbül ki vagyunk szorítva, a' mit azonban elhibáztunk, 's miért? Mert ollyasok mint Te, drága Barátom, azt predikálták szünet nélkül "a' magyar bor legjobb a' világon; de nem lehet kelete a' vám miatt — — 's a' t." 'S igy elaludt a' Magyar; holott ha Pesten ezer palaczkot a' Dunába vetnénk, magában érne tán el ötszáz Konstantinápolba, olly erős még a' Fekete-tengeren is a' viz folyamatja dél felé; midőn azonban a' Franczia a' mappára nézvén 's Dunánkat a' közel török birodalomba folyni látván, még jobban felébredt, 's tudom, félt, hogy mi fogjuk elragadni előle a' pályadíjt, 's nem tömjénezte magát, nem dicsérte borait siker előtt; hanem minden figyelmét, szorgalmát arra fordítá, hogy borait mind kellemesbre készítse, 's egészen köziz!éshez illessze. 'S most honábul vagy 50 millio frank értékü bort visznek ki esztendőnként külföldre!

Nem hiszed Barátom, kün milly rossz hire van a' magyar bornak, 's gondolod tán, hogy ezen örvendek? 's lelkemnek jól esik midőn illy sajnos igazságokkal megrakva kell honomba visszatérnem, hol jobban szeretnének tán, ha illyeseket elhallgatnék. 'S volna bár egyedül borunk rossz hirben!

Azonban csak tőlünk függ e' létbül kilábolni, 's mindenben jobb hírre kapni — — — a' mihez reméllem, hathatósan fogok járulni, mert elég lelki erőt adott a' sors; 's igy kész vagyok hazámfiai gyülöletét szenvedni inkább, mint gyáva dicséretim vagy gyenge palástolásim által rejtegetni előttök azt, a' mire legnagyobb szükségök 's a' mi nem egyéb mint a' Való!

Török birodalombul visszatérvén, még mielőtt azt egészen elhagyám, egy nagy Urnál ebédelék. Borok ezek valának: Semendriai, Champagnei 's Austriai! Az első török, a' másik mindenütt bévett, 's igy ezen nem csudálkoztam; hanem azon kelle bámulnom: mikép jöhete Magyarországon keresztül az austriai egy olly országba, melly honunkkal határos, 's egy olly asztalra, mellyen magyar bor nem állott. Kérdém 'magyar borral látom itt nem élnek, ugyan mi lehet oka, mert hiszen annak elsőségérül kérdés sincs.' "Sokszor hozattunk, de közönségesen romlottan vagy várakozásinknak meg-nem-felelő minémüségben került kezeinkbe, 's igy felhagytunk vele; — — — kevés esztendő mulva magunknak is lesz elegendő." Ez volt a' felelet.

Én nem nyughatám, 's azon gondolat: 'miként jöhete austriai bor Belgrádba, mert onnét vette az említett Ur, fejembül ki nem mehete; nyomozni kezdém, 's gondold csak, mi sült ki belőle: hogy az 'austriai bort közel Pesthez kőbányán szürték — — 's engem a' liferans min-

denekre kért, ne árulnám el 's ne mondanám ki titkát, mert ő azt csak azon okbul tevé, mivel a' magyar bor hirén anathema fekszik, 's igy, hogy ő azt eladhassa, austriainak keresztelé!

Nevetségesb, károsb e ezeknél fogva, midőn majdmajd kénytelenek leszünk a' Tokajit, ha el akarjuk adni, Grintzinginek, vagy tudja Isten, minek bérmálni, ide haza az embereket nagy prosopopaeával arrul meggyőzni "hogy a' külföld nagyon csudálja a' magyar bort, inni szeretné édes örömest — — de a' vám miatt kivinni lehetetlen."

Ki tiltotta 's ki tiltja ma meg 'rendbehozni Dunánkat, 's borainkkal arra, merre a' természet 's vizek folyamatja elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — 's ellentiségünkbül szükségképen következő 'lelki 's testi gyengeségünk.'

Egyébiránt jóllehet Törökország felé borkereskedésünk szinte egészen el van hibázva, mivel éppen azok, kik e' részben nagy változást tehetnek, mert regis ad exemplum etc. — mivel mondom, éppen azok tevék félre a' magyar bort, 's kedvelék meg a' francziát, azért e' szorgalmatlanságon még is néminemüleg segíthetni. Egy ember azonban illy nagy és szövevényes tárgyban hathatós fordulást nem tehet, az kirekesztőleg egy józanon felállított 's minden önkecsegtetést lenyomó Egyesület gyámola alatt boldogulhat csak.

Mindenek előtt meg kell minmagunknak világosan vallani: hogy derék borkereskedésünk, azaz olly boradás 's vevés, melly kereskedési nevet érdemlene, ma, vagy hogy jobban mondjam, mai időkben nem lehet, habár minden vám megszünnék is, sőt ha kivitelre jutalom tétetnék is; mert a' kádárság 's pinczemesterség az értelem legalacsonyabb lépcsőjén áll,

's im ez — a' mint Te igen szereted magyarázni Magad, a' dolog 'Bibéje.'

A' legvitézb embernek csatára előbb készülni kell, mert máskép győri ütközet lesz belőle. Az iróknak előb mindenrül jól értesülniek kell, mert máskép nevetség lesz belőle. A' bornak jól kell előbb készülni, mert máskép, ha jó pinczébül kiviszik, eczet lesz belőle 's a' t.

Vegyük a' dolgot practice. Ha Neked valaki Philadelphiábul, vagy ne is menjünk annyira, ha Konstantinápolbul illyest irna — 's látod az aequatorrul egy szót sem szólok — "Az Ur mint becsületes ember világszerte isméretes, kérem küldjön 50 vagy csak 10 ezer palaczk Tokajit, 50 vagy csak 10 ezer palaczk Ménesit, 5 vagy csak 1 ezer akó Budait, meg annyi Somlait, meg annyi Szerednyeit 's a' t." Magadra mernéd e vállalni ezen iránylag kis mennyiség küldését? Kérlek Istenért Barátom, ne csald meg Tenmagad, 's ne csábits el másokat, mert valóban még keserü könyekkel sirathatnád meg azon nagy kárt, mellyet minden jószivü szándékid mellett, a' dologhoz nem értvén, hazádra hozhatnál. Lásd nekem e részben nagy tapasztalásom van, a' mit datumokkal 's olly okoskodásokkal bizonyíthatok be, mellyekre ellenvetés lehetetlen, mert czáfolhatlanul megmutatható számokra vannak alapítva. Az egész országban négy, öt helyen kivül, nincs egy pincze is olly rendben, hogy abbul messzebb földre, 's kivált tengeren keresztül, borokat bátorsággal küldeni lehetne, embereket pedig, néhányt kivevén, éppen nem ismérek, kik a' bor dolgát A-tul Z-ig ex asse értenék; 's tudnák: mikép kell a' borokkal szürettül kezdve a' dugasz-benyomásig 's elpakolásig bánni. Sokat foglalatoskodtam kün 's ben e' tárggyal, és szőlőtők, szüretelők, hordók, palaczkok közt napokat, heteket töltöttem;

— a' hazában pedig kevés mennyiségben, hanem a' minemüséget 's különbözőséget tekintvén, úgy hiszem, csak kevésnek van jobb pinczéje mint magamnak, külföldre is küldöttem, 's mások által küldettem honi borokat, de minél nagyobb tapasztalást nyerek e' részben, annál erősb meggyóződéssé válik bennem: 'hogy legelőbb is bordolgaink belső organisátióját — szőlőtő nemesitéstül fogva egész a' palaczk-fuvásig — kell tökéletes rendbe hoznunk, 's csak aztán beszélhetünk kereskedésrül.' 'S mikép hiszem ezen jobb organisatiót legsikeresebbül életbe hozni, azt a' pesti Casinóruli czikben adandom elő.

Boraink hire 's kelete minden esztendőben csekélyebb. Itéletem szerint e' kellemetlen valóságot, melly axiomai fénnyel szurja szemeinket 's igy azt legpalástolóbb patriotismussal sem tagadhatni, közelebbrül ez okoknak tulajdonítom: 'elhagytuk régi egyszerü methodusunkat, melly meglehetős volt, a' külföldi jó methodust pedig tökéletesen megtanulni hiuságunk — mert azt gondoltuk 'a' borkörülti tárgy igen könnyü — eddig nem engedé, 's igy bor dolgában olly forma állásba tettük magunkat, millyenbe helyeztetné magát egy ollyas, ki baltáját, mellyel ügyesen hajítni tud, félre tenné, 's puskát ragadna, mellyet sem tölteni, sem czélnak irányzani nem ért; vagy a' millyenbe valóban belé is civilisálta magát a' mostani török lovaskatona, ki bástya-nyergét, mellybül ki nem esik senki olly könnyen, elhagyá, 's csuszamos angol nyeregre ült, azon lavintani nem tanult még meg, 's ollyanokat zuhan a' földre, hogy szintúgy csak porzik. Azon idomzatban, mellyben mi borkörülti értelmünkben veszteg álltunk meg, hátramentünk, vagy éppen köz példabeszédként 'két szék közt pad alá estünk', azon idomzatban haladott a' Fran-

czia, Rajnai, Portugalliai, Siciliai 's a' t. ezen igen szövevényes tudományban, melly chemiai vizsgálatok alá vétetvén, naprul napra nagyobb tökélyre fejlődik, 's csak 30 év leforgása alatt olly nevezetes előlépéseket tön, hogy a' mostan készült franczia bor, jósága, tartóssága, egészséges léte, olcsósága 's egyéb minemüségei tekintetibül, nem is hasonlítható a' régi időkben készülthez. Már, minekutána — 's mind ez általányosan van mondva, mert kivétel mindenütt van — a' külföldinek borkörülti értelmessége mind magasbra ment, és szünet nélkül magasbra megy, a' mi honi borkörülti értelmességünk pedig mind alább szállott, 's naprul napra alább száll, olly divergentia támadott a' külföldi 's mi boraink valódi becsében, hogy az egyik igen tetszik 's drágán, a' másik pedig éppen nem tetszik 's még olcsón sem kél el. Ez állításomat, ha kételkedni akarsz, Európa számos borivói erősítendik meg. Ez tehát egy oka: "miért csekélyebb boraink hire 's kelete minden esztendőben."

Jő most a' másik ok. 'A' helyett, hogy nemes szőlőtőket ültetnénk, ügyes kádárokat, tanult pinczemestereket magunkhoz édesgetnénk, szóval: borkörülti értelmünket nagyobbítnók, tágitnók, 's borainkat a' nagy 's pénzes borivó közönség izléséhez alkalmaznók, mit teszünk?' "A' magyar bort nagy bölcsen legjobbnak hirdetjük a' föld kerekén, 's azt praetendáljuk, hogy izlését a' nagy Világ a' kis Hunnia izléséhez szabja"; mire nézve a' külföldi, soknak rodomontádai után itélvén az egész országrul, legkisebb javítási kivánatot rólunk nem tesz fel, mindnyájunkra anathemát kiált, 's igy még azokat is kerüli, kik borkörülti tudományikat nem irásik vagy szép beszédik, hanem resultátumok által bizonyítják be, mint teszem G. B. I. kinek pinczéje például szol-

gálhat, 's melly csak tán azért nincs külföldön olly hir 's becsben, millyent érdemlene, mert Magyarországban van, mellynek borait a' külföld nem becsüli.

Jő most a' harmadik ok. 'Megcsaltuk a' külföldit számtalanszor, 's vigyázzunk erre: — többször akaratunk ellen mint akarattal' — a' mi azonban a' vevőt tekintvén majd egyre megy, mert romlott borát helyre nem állítandja azon megnyugtatás, hogy valóban nem akartak neki rossz bort küldeni, hanem, tudja Isten miért, az úton biz elromlott; 's e' miatt a' külföldi borkörülti tudatlanságunktul nem kevesebbé tartván, mint néhány rossz lelkü csalfaságitul, lassanként elkerült, midőn azon kevés számu bortermesztő, ki hazánkban él 's tudományt emberséggel kapcsol össze, iránylag hiába fárad, hiába izzad, mert őtet is a' sokaság közé keverik, 's neki sem hisznek. A' mesében sem hitték a' farkas jelenlétét, mikor valóban a' nyáj közt volt, mert sokszor hiába fáradtak; úgy nekünk sem hisznek, ha végre jó borunk van is, mert annyiszor 's olly kicsapongón magasztaltuk az alávalót, 's ők számtalanszor, nolle vagy velle, csalattak meg; — — — azon különbséggel mindazáltal, hogy a' mesében a' hazug pásztor bünhödik legjobban, midőn nálunk a' legbecsületesb 's fáradozóbb borgazdák károsodnak legkeményebben, mivel sokszor nálok több rend 's csinosság lévén, őket borzagyválók gyanánt kerülik, vagy ha jobban adják is valamivel boraikat, korántsem nyerik el megérdemlett jutalmikat, hanem csak szinte azok categoriájába esnek vissza, kik gondatlan szorgalmatlanságokért nem jutalmat, hanem dorgálást érdemlenének. A' Francziа, Rajnai 's a' t. ellenben mikép munkálódik? Nem hiszem természete szerint becsületesb lenne a' Magyarnál — 's mind ez, kérlek ne felejtsd, legáltalányo-

sabban van mondva, mert kivétel nélkül szinte semmi sincs a' világon — nem hiszem, mondom, becsületesb lenne a' Magyarnál, de sokkal nagyobb borkörülti ismérete miatt, véletlen 's akaratja ellen annyiszor nem csal, mint a' kádárságot, pinczemesterséget nem igen értő Magyar, 's igy a' becsületes Franczia, Rajnai 's a' t. nem szed rá annyi vevőt romlékony borokkal mint a' becsületes Magyar; a' csaláshoz hajlandó Franczia Rajnai 's a' t. pedig hosszabb időre számlál, mivel tudja, hogy az, kit már megcsalt egyszer 's ki minden esztendőben jő, mert hazájában sikere van a' borkereskedésnek, másodszor nem jövend, 's igy ő maga veszt legtöbbet, ha csal; midőn Magyarországban, mert a' kereskedésnek sikere nincs, 's igy a' vevő ritkán is fordul meg, a' csaláshoz hajlandó úgy nyuzza bőrét annak, ki egyszer kezibe jött, a' mint csak lehet. Ez bor dolgában úgy áll mint vendégfogadókkal; olly helyen hol több van, 's több vendég fordul meg 's nagy a' nyilványosság, ott a' kicsapongó számolás ritka; olly helyen pedig, hol kevés vagy csak egy korcsma, ritka a' vendég, 's nyilványosság nincs, ott a' dupla kréta 's huzavona mindennapi.

Ez pedig a' negyedik ok: 'jól készült boraink mennyisége igen csekély, úgy hogy azzal rendes, félbe nem szakadó kereskedést üzni nem vagyunk képesek.' Voltam sokszor asztaloknál, hol igy szólitának fel: "már ez a' bor nem jobb e Madeiránál, Sherynél" 's a' t. A' mire felelék 'itéletem szerint, nem; de hagyján, tegyük fel hogy jobb, 's valami kül kereskedőnek igen megtetszenék, 's ez igy szólna: "egy aranyat adok egy palaczkért, hanem vagy 10 ezer palaczkra van szükségem," 's akkor rendszerint az sült ki: csak néhány akó van a' pinczében 's raritas!! Ez pedig kereskedésre nem való. Találsz itt ott

egy jó hordó Neszmélyit, Somlait 's a' t. nem tagadom, de kereskedésre ezer meg ezer hordó kell, mind jó 's egy forma, 's minden esztendőben rendesen. Már a' részrehajlatlan, magát 's hazáját tul nem becsülő Olvasót kérdem: 'ezt ma ki tudjuk e állítni? Én azt felelem rá 'nem; midőn azt nyilatkoztatom itt: hogy csalfa vagy nagyított datumokkal magát 's honfiait tömjénezni 's elcsábítni nem honszeretet, hanem gyenge főbül eredő 's majom-nőre emlékeztető szivömledés, melly mint mondják, fiát hozzá vonzó nagy szeretetbül sokszor karjai közt agyon nyomja. Én azt tartom józan patriotismusnak 'a' helyett hogy resten 's büszkén azt mondjuk "m i n d e n ü n k v a n, inkább ésszel 's ügyel fáradozzunk, hogy "m i n d e n ü n k l e g y e n. A' Franczia, Rajnai 's a' t. olly mennyiségben termeszt jó 's valódi kereskedésre készült bort, hogy nincs azon kicsapongónak látszó kérdés 's vevőszándék, mellynek megfelelni ne tudnának, 's ennek bebizonyítása végett, ajánlom magam néhány száz ezer palaczknak, legyen Champagnei — Medoc, Madeira, Rajnai 's a' t. — esztendőnként tán legfelebb 5—6 percent kárral — a' mi romlik, a' mi törik — oda állítására, hova Te, kedves Barátom, rendelended.

Im az ötödik 's legfontosb ok: 'a' gazdagabb rész természetes gondatlansága t. i. 's a' hatalmas szokás.' Az emberek 's kivált dúsabbak igen kivánják a' jót, de keresni restek, 's nem mindig akarják, vagy ha akarják is, nem tudják rendszerint hol keressék; 's igy nem elég a' jót készítni, hanem azt ajánlani 's az ahoz férhetést könnyítni is kell. Már e' részben mit tettünk? Valóban mondhatni 'semmit', mert mint szokásom mondani: 'a' kevés a' semminek tőszomszédja', 's ha nem keres minket a' vevő, bizony so-

ha vele nem találkozunk; 's igy sem adás sem vevés, mert mi őtet nem keressük. Mit müvel e' tekintetben a' rajnai, franczia Termesztő 's a' t. Ő sem keresi a' vevőt, de azokat megbizotti által k e r e s t e t i, 's illy közép személy, ki a' Termesztő 's Fogyasztó közt áll, az a' minek legnagyobb hiával vagyunk, 's a' millynek a' Termesztő azon nagy hasznot köszöni, hogy az mindig mozogván 's hasonlítván, 's a' vevők izlését nyomozván, őt a' tett javításokra figyelmeztetheti, 's eszközlésit az uralkodó izléshezi alkalmaztatásra irányozhatja; midőn a' Fogyasztót minden gond 's keresésttül felmenti, 's kivánsága szerint a' világ minden borait pinczéjébe állítja. Illy közép személyeknek, kik szorosan sem termesztő, sem fogyasztó sorban nem állnak, köszönhetik a' franczia, angol 's a' t. Termesztők 's Kézmüvészek kész javaiknak olly nagy mértékben eladhatását. A' gazda szeme szükséges a' mezőn 's ház körül, a' müvészé pedig a' fonó-orsóra, takácsszékre 's a' t. midőn a' nagy kereskedő számláló-asztalánál csendesen ül, nagy hajókat mozgat a' világ körül, 's milliókat forgat. Illy közép személyek pedig, kik ezen egymástul, fontos foglalatosságik szerint, különálló felekezeteket érdekletbe — contactusba — hozzák, mint mondám, egy helyrül másra mozognak, mindent kifürkésznek, hasonlítnak; a' termesztőt és fabricánst aemulatióra gerjesztik; a' kereskedőt arra határozzák, milly javakkal kereskedjék; a' nagy közönséget végre különös vagy életkellem nagyobbító 's lehetőségig olcsó javakkal ismértetik meg, 's azt azokkal csábítgatják. 'S ez, Barátom, az adás-vevés lánczolatja. Már nálunk sem kereskedő, sem olly közép személy, kirül szólék — 's kit addig is, mig jobb szót találunk Agensnek hivni akarok — nem boldogulhat, vagy

ha boldogulhat is, hogy a' szóban meg ne akadjunk, korántsem emelkedhetik olly gazdag 's egyszersmind bátorságos létre, mint Európának szinte minden egyéb nemzetinél, 's igy inkább azoknál tartózkodik mint közöttünk; minél fogva más országok nagy mértékben élnek azon haszonnal, mellyet kereskedő 's agens okvetetlenül hajt; mi Magyarok pedig azzal csak igen igen csekély mértékben gyönyörködünk. 'S valyon, miért nem boldogulhat tökéletes 's tartós virágzásig köztünk kereskedő 's agens? 'Mert azt a' P. 1-ac T. 9-nus 's a' termesztői hitelnek hiánya apodictice lehetetlenné teszi.' Ez merész állitás úgy e? Azonban tán megmutatandom, 's e' tárgyat később megint felveheted; mert most még egy pár szót akarok említni a' 'hatalmas szokásrul.'

Ki nem érzi ön keblében, milly erősen ragaszkodik ahoz, mihez már egyszer megszokott? 'S ki tagadhatja, mennyi idő kell, a' legczéliránytalanabb, sőt több kellemetlent, mint kellemest szülő szokások kiirtására is? hát még olly szokásbuli kivetkezésre, mellyek ép itéleten, 's józan izlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a' Francziának, Rajnainak 's a' t. mig a' mi meglehetős borainktul elszoktathaták a' Silésiait 's kivált a' Lengyelt, de végre megnem-szünő szorgalmok 's borok ügyesb készítésmódja által többnyire csak ugyan elszoktaták, 's ők most a' franczia, német 's a' t. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjeli 's nappali gond 's fáradság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat 's tüstént? Hazánk valódi javára kérlek, ne mystificáljuk minmagunkat, mert ennél nagyobb esztelenség nincs. Midőn franczia bort iszol, ha több palaczkot is, tágul jó kedved,

's tán egy kissé hóbortos léssz; a' magyar bortul pedig, ha mélyen tekintesz a' pohárba, fejed fáj, vagy megrészegülsz, 's temperamentumod szerint vagy ujat húzni akarsz 's vért szomjuzol, vagy mindent feketénél feketébbnek látsz körülted, 's legsötétebb melancholiába süllyedsz. E' tulajdon pedig a' hibás lefejtés 's fermentatiónak hiányos procedurájábul következik, a' mi számos chemiai vizsgálat által tökéletes világosságra jött.

Ezen öt főokot összevonván azt következtetem végre: hogy boraink hire 's kelete évrül évre azért csökkentebb; mert kereskedni akarunk borkörülti ismeretink józanítása 's tökéletesb belső elrendelése előtt; a' mi más szóval nem egyéb: "aratni akarunk szántás előtt; vagy — — — — —"

Kérlek mind ezek után félre ne érts, mert igen érzem, mennyire zudítandlak sok másokkal együtt ellenem fel. "Mit mond e' Töredékek szerzője — tisztán hallom e' szavakat — kereskedésünk 's kivált borkereskedésünk nem lehet, 's felejti, még szorító vámaink mellett is mennyi megy ki Austriába, Lengyelországba 's a' t." Tudom én mind ezeket igen jól, 's csak arra kivánok figyelmet: a' kereskedés szó alatt ki-ki mit ért. Ha kevés becsü boroknak jó és szerencsés szüret után közel szomszédhoz vitelét tartjuk kereskedésnek, akkor igaz, a' vám minden lehető nyereséget, 's igy minden kereskedést megsemmisít; mert a' kis becsü bornak árát tulhaladja a' szállítás és vám. 'S Veled tökéletesen kezet fogok: hogy ugyan azon egy monarchiában a' külön országok közti vám egy természet-elleni 's igy káros megkötés, melly úgy szólván az ország egészséges vérfolyását akadályozza. Hanem e' részben a' Hitelre utasítlak vissza, hol világosan mondom: hogy a' monarchia belsejében fenálló vámkörülti tárgyrul szólni bajos, mert minden financiai da-

tumot tudni kellene, t. i. mennyit hoz be a' közkormánynak a' vám, 's a' kormány azon sommát a' köz bevételeckbül csorbulás nélkül elengedhetné e; mert azt akarom feltenni, hogy Austriának, Morva 's Csehországnak 's a' t. Termesztőji nyernének, ha minden magyar-vám eltörültetnék, mint azt igen sok jeles férfi állítja, a' mi azonban még is igen nagy kérdés, mellyet én itt vizsgálat alá venni nem akarok.

Tudom, jobbágyink igen csudálják sokszor, olly csekély kivánatik 's kérésikre miért nem hajlunk, 's miért nem teljesítjük azokat. Pedig igen természetes, hogy nem mindig teljesíthetjük, 's nem azért, mivel örömest nem tennők, hanem mivel azon minden oldalrul jövő, magokban igen csekély kivánatik, egy olly nagy kivánságot tesznek, mellynek megfelelni legszivesb akarattal sem tudunk jobban, mint az sem fizethet teszem ezer forintot, kinek vagyonában csak ötszáz van. Hanem erre jobbágyink nem figyelmeznek, 's tettinkrül nem is itélhetnek, mert datumok kezeikben nincsenek, 's bizonyost sem állásunkrul sem tehetségünk valódi mibenlétérül nem tudnak. Már ők igy okoskodnak: "ezt máskép müvelném mint Földesuram, az idén elengedném a' dézmát, mert silány volt a' termés, borvámot pedig éppen nem vennék, mert hitvány volt a' szüret; 's mit tenne az egy olly Urnak! minket pedig felsegítne 's a' t." Nem úgy van e Barátom, igy beszélnek jobbágyink? Hanem ezt nem szabad minekünk rossz néven venni, mert sokan köztünk minden elmebeli kifejlésök mellett is, szórul szóra illy hangon okoskodnak, midőn a' kormány eszközlésérül 's azon terhekrül van kérdés, mellyeket a' kormányért vinni kell, ámbár ők sem tudnak valami bizonyost sem a' kormány állásárul sem annak tehetségei valódi mibenlétérül.

Mind kettőnknek, Neked tudom úgy mint nekem igen jól esnék, ha jobbágyinknak minden adózásit elengedhetnők, de hogy vinnők magunk terheit, mibül élnénk; 's igy itt az észnek meg kell győzni a' szivet, 's mindenkinek a' sorsához kötött terhet vinni; mindkettőnkben továbbá bizonyosan ébren van azon érzés 'másokrul éppen annyi jószivüséget feltenni mint magunkrul; 's igy bizonyosak lehetünk, atyai Fejdelmünk is édes örömest eltörlené a' vámot, elhagyná az adót, a' sót ingyen adná, a' katonaságot saját költségein tartaná, 's mindegyik szükölködőnek egy egy aranyat nyomna markába 's a' t. de mi tartaná fel a' kormányzást, az egészet? Soha nem kell hát felejtnünk: hogy mi Fejdelmünkhöz úgy állunk mint jobbágyink általellenünkben, 's igazságosabban fogunk egyrül másrul itélhetni. Dolgait a' kormány tán nem viszi olly rendben, mint kellene, meglehet, de ki tudja azt — és szabad e ezt szemére vetnünk, nekünk, kiknek dolgai általányosan véve olly zavartak, hogy szinte félország sequestrum alatt van, vagy ahoz igen közel?

Lehet 's van is köztünk sok, ki a' kormánynak egyben másban igen jó tanácsot adhatna, arrul tökéletesen meg vagyok győződve, ugymint más részrül egy cseppet sem kételkedem 'paraszt gazdáink közt is vannak számosan, kik megint mi dolgainkat vinnék jobban mint minmagunk!

Jobbágynak az urasági terheket vinni kell, úgy minekünk néminemüleg megint a' kormányzás terhét. Már hogy az urasági teher, ha nem kisebb is, de könnyebb legyen, arrul tanácskozni kötelesség, 's uj szabad egyezésektül függ; nem különben kötelesség a' kormányi terheket, ha nem kisebbekre is, legalább könnyebbekre változtatni, 's ez is józan tanácskozástul 's egyezéstül függ.

*

A' kormány tehetséginek valódi mibenlétérül bizonyos ismeretem nincs, mert a' financiai datumokat velem nem közölték; azonban gyanítom, azon somma, melly magyar vám alatt a' kormányi közpénztárba jő, csorba nélkül nem engedtethetik el, 's igy józanul csak arrul lehet szó: nem hogy a' vám törültessék el általányosan, hanem hogy vagy a' kormány költségei tökéletesb systemák által kisebbüljenek, 's igy a' magyar vámi jövedelem elmaradhasson, vagy uj kútfők nyittassanak, mellyek a' magyar vámjövedelem kimaradását helyreütik. Én legalább úgy gondolom, ebben fekszik a' dolog veleje. Következik ezekbül azon kérdés: 'tudsz e Barátom adni módot, mikép lehet practice, azaz kivihetőleg, a' kormány kiadásit kisebbítni, vagy uj kutfőket nyitni? 's ha tudsz inspiratió által valami helyes módot, add elő, kérlek; inspiratió által mondom, mert nem hiszem, bár mint botránkozzál is ezen, hogy az Austriai ház financiai állásárul — mert bizony Neked sem mutatták meg a' felvilágosító szükséges datumokat — egy cseppel is jobb ismereted lenne, mint megint jobbágyidnak a' Te állásodrul, kik, mint mondják, instantiákkal szinte mindig állnak udvarodban, 's olly indiscret praetensiókat tesznek, hogy azokon szinte kaczaghatni.

Én azonban, mert inspiratió nem világít, 's tisztán fekvő datumok nélkül okoskodni nem szeretek, a' tárgyakat úgy tekintem, mint előttem feküsznek, 's ennél fogva borkörülti helyzetünk mibenlétérül igy itélek: 'nagy vám nyomja borainkat, melly kivált azért olly terhes, mert boraink csekély becsüek, azok szállítása, mivel utaink rosszak 's marhagyilkolók, igen drága, 's igy szinte a' vám, bár nem olly nagy is magában, nyeli el azon kis nyereséget, melly, ha nem volna vám, kezeink közt maradna.'

Hogy a' dolog igy áll nem tagadhatni, 's mivel igy áll, mit kell tenni? 'Mindenek előtt a' borkörülti ismeretet lehetőségig kifejteni 's tágítni, a' közösülési módokat pedig könnyítni kell'; mert ezek által okvetetlen emelkedni fog a' bor becse 's igy ára is, szállítása ellenben olcsódni, a' mi által a' vám terhe minden esetre, ha megmarad is, könnyebbül, mert az alkusommábul kevésb rovatik le.

Minden félre-facsarás 's balra-magyarázás elkerülése végett szükségesnek tartom itt közbevetőleg egyenesen kimondanom, hogy én a' Fejedelemnek hozzánk, 's minekünk jobbágyinkhoz való állását 's correlatióját nem diplomatice, hanem csak emberileg 's philosophice tekintve tartom egy irányunak; mert igen is tudom, hogy most fenálló alkotmányunknál fogva a' kormányba némi befolyásunk van, vagy lenni kellene, midőn jobbágyinknak ránk semmi befolyások nincs — — — — — a' minek következésében a' poena talionis kárában bünhödünk is — — — a' mi egyes embereket valamint egész nemzeteket előbb utóbb bizonyosan utól ér — a' mit e' részben a' vámhoz nem, vagy alig járulásunk bizonyít; — 's azért addig is, mig e' részben nagyobb és sikeresb befolyásunk leszen, a' most említett két tárgy eszközlését t. i. boraink 's utaink jobbakká tételét tanácslom minden termesztőnek. Mert a' vám vagy megmarad, sőt még tán magasbra emeltetik, vagy leszállíttatik, sőt tán egészen eltörültetik. Ha az első, kirekesztőleg csak borunk nagyobb becse 's olcsóbb szállítása fogja birhatóvá tenni a' vámsulyt; ha a' másik, úgy hiszem, lesz a' hazában néhány termesztő, ki e' tanácsomat követvén, nekem egykor még egy kis hálával fog tartozni, mert a' valóban jó 's nagy becsü, még bilincsek közt is megjutalmaztatik; midőn ha a'

bilincsek tágulnak vagy szinte egészen megszünnek, legnagyobb kamattal fizeti meg a' valahai fejtörést, szorgalmat 's fáradozást. 'S igy a' borkörülti nagyobb intelligentia 's jobb ut, vagy kisebb vagy nagyobb, de minden esetre hasznot következtetend.

Hihető a' vám le fog szállíttatni, vagy a' mi még hihetőbb, egészen megszünend, mert a' közmonarchia tartományival mostani egybekapcsoltatásunk természet-elleni, 's ekép nem is állhat fen soká már; mivel azonban a' jövendőt bizonyosan nem tudjuk, ne várjuk resten 's karnyugva azon időt, hanem munkálódjunk 's fáradjunk úgy, mintha a' vámbilincs soha nem tágulna, mert igy cselekedvén, egy kicsit minden esetre segítendünk magunkon, habár körülményink kedvetlenek is, állapotunkat pedig nagyon emelendjük, ha a' világ esetei kedveznek, a' mit reméllek 's hinni szeretek!

Ezekhez pedig az járul még, hogy boraink 's közösülésink javitására senkit sem szükséges megkérnünk, mert azoknak lehető legnagyobb tökéletesitése csak magunktul függ, 's tüstént kezdhetünk azok javításához, ha balhiedelminket letenni 's fáradozni akarunk; midőn a' vám-körülti kérdés mások hatalmában áll, 's kár volna mind azon időt, melly még előttünk lehet, a' vám megszünendéséig, isméret-tágítás 's józan munkálódás helyett azon reménynek feláldozni, hogy majd a' Véletlen tesz valamit ládáinkba, holott mint untalan mondom, 'csak tőlünk függ értelmi sulyunk nagyobbítása 's mindnyájunk egy czélra törekedése által bizonyosan kettépattanásig megtölteni pénztárinkat.

Egyébiránt azt, a' mi semmi esetre ártalmas, de igen könnyen nagyon hasznos lehet, minden esetre eszközleni tanácsos is, kell is; már a'

borkörülti nagyobb intelligentia semmi esetre káros, hanem minden bizonnyal 's minden körülállások közt nagyon hasznos, 's igy még azoknak is, kik régi szokások szerint mindig ollyasok körül fárasztják eszöket, a' mi hatalmokban nincs, azt javaslom: 'panaszkodjanak, reméljenek ezután is, de egyszersmind jobb borokat készítsenek'; 's erre, mint fentebb mondám a' Casinóruli czikben addig is, mig majd több időm lesz, egy kis utmutatást adandok.

Hanem hogy megint a' kereskedés szóra térjünk vissza, mellyet a' 161-dik lapon szedhetsz fel — t. i. hogy azt mindenki milly értelemben veszi — 'Én nem tartom azon termesztményt valódi kereskedés-tárgynak, mint teszem olly kis becsü 's romlékony magyar boraink legnagyobb részét, 's igy e' javakat inkább belső fogyasztási czikkelynek teszem; hanem azt tartom kereskedési tárgynak, a' minek becse olly nagy 's megismért, hogy annak ára minden lerovás után megjutalmazza a' termesztőt; 's illy borunk igen kevés van, 's azért mai boraink mibenléténél fogva derék borkereskedésünk nem lehet, ha vám se volna, vagy boraink kivitelére még jutalom tétetnék is, mint azt fentebb említém, 's itt ujra ismétlem.

Szinte hallom erre ezen ellenvetést: "Meg is jutalmazná a' magyar termesztőt bora, ha a' lerovások olly nagyok nem volnának, de a' vám ragad el minden nyereséget." 's a' t.

Én is azt mondom: jó volna, ha vám nem volna, de még az is jó volna, ha a' szőlőt kapálni szükséges nem, volna; jó volna, ha jégeső nem volna; jó volna — — — —!!! 's igy szám nélkül a' v o l n a. Azonban szerfelett kár a' jobb-lét reményét, melly leginkább jó főbül 's két ép tenyér után ered, v o l n á k - ra építni. —

Van e olly boldog vidék, hol a' természet, vagy körülállások 's igen sokszor magok az emberek valami megszorításokat ne tennének? Francziа-Angolországot idézem; mennyi tilalom 's nehézség van ott? 's mennyivel nagyobbak voltak még ez előtt, midőn a' kereskedési viszontorlás — represailles — nagy kárai még annyira sem valának felvilágosítva mint ma — ámbár e' tárgy ma is ködben borong sokak előtt — 's még is minden nehézség 's akadályok közt mennyi hasznos 's óriási módon megjutalmazott munka fejlett ki ottan értelem, egyesség 's állhatatosság által? Az embersors kénytelenít mindenért fáradni. E' végzés, kevés választottan kivül, a' köz emberiséget nyomja. Van sok a' világ hátán, kinek szántófölde 's réte kőszikla vagy jég, de még az sem panaszkodhatik Teremtője ellen, mert habár az elemekkel vérzőleg megvíni kénytelen, még is tehetségében áll legsürgetőbb szükségit kipótolni.

Hunniánál vannak szerencsésb fekvésü 's összeköttetésü hazák; azonban olly igaz, mint a' mai nap, hogy nincs, úgy mint e' most folyó esztendő áll minden szomorubb vagy nevetőbb virányival, az egész honban egyetlenegy lehelő ember is, ki legsürgetőbb szükségét nem szerezhetné meg magának, vagy a' kire, ha nyomorult 's elégtelen, legsürgetőbb szükségei kielégítésére a' többiek egy kis feleslegébül ne folyhatna elegendő; sőt hogy mai álladalmunkban, melly azon magassághoz irányozva, mellyre olly könnyen juthatnánk, igen alacsony, a' legnagyobb résznek nem csak legsürgetőbb szükségi pótlásmódja van önkezében, hanem számos életjó 's kellem megszerzése is. 'S ezen nem kételkedhetik senki, a' ki a' hazát ismeri. De még tovább megyek, 's azt állítom: hogy minden idegen segedelem nél-

kül egyedül magunktul függ ránk, micinkre 's hazánk legtöbb lakosira nem csak életjavakat 's életkellemeket, hanem annyi lelki 's testi táplálékot 's boldogságot is hozni, hogy Hunnia valóban egy kis paradicsom lehetne, mellynek párját ugyancsak keresni kellene!

De nézzük azon állitást is, melly a' 146-dik lapon áll: 'szinte semmink sincs kereskedésre' 's vizsgáljuk ezt is röviden.

Sok balhiedelmink közt az is foglal egy igen nagy helyet, mellyrül már a' Hitelben tevék említést, hogy sokan teljes meggyőződéssel azt hiszik: 'gabnáinkkal az egész világot elborithatnók, a' magyar buzának párja nincs, egyéb termékinkkel pedig t. i. marhával, gyapjuval, ásványinkkal, fánkkal 's a' t. fényes kereskedést üzhetnénk, csak volna derekas tengerpart' —. Ezen okoskodás azonban, mert csak képzeleten 's jó szándéku ohajtásokon alapul, tüstént tönkre dül, ha datumok és számok állíttatnak ellene, mellyek a' józan megfontolót kínszerítik a' dolgokrul ekép itélni: "Ha Magyarországnak legderekabb tengerpartja volna is, azaz ollyan révpartja, melly hegyek által nem lenne a' hontul elszakítva, sőt folyókkal volna szorosan a' házával összecsatolva, még akkor sem lenne Hunniának nevezetes kereskedése; mig szabadsági, birtoki, gazdasági 's pénzbeli rendelkezési azon lépcsőn állnak, a' millyenen állnak ma; ellenben ha szabadsági, birtoki, gazdasági 's pénzbeli rendszerei a' természet törvényi szerint lennének kifejtve, még mai geographiai állásában is, azaz hegyek által megszaggatott, vagy a' Duna-torkolaton más hatalom kezében lévő tengerpartja mellett is, legnevezetesb kereskedése lehetne. Errül most világosabban nem szólhatok, gondoljon felőle kiki, a' hogy érti vagy értheti.

Gabnánk — olly termékeny országra nézve mint Hunnia, mellyet hegyes vidékekkel, hol tizszer több szorgalommal még tizszer kevésb terem, nem hasonlíthatni össze — igen igen kevés marad kivitelre. Legjobb 's termékenyebb esztendőben, ha összesen minden gabnafajbul 2, 3 millió posonyi mérőt vihetünk ki, többet nem, 's mi ez olly nagy terjedelmü, 's olly zsiros telkekhez képest, millyenekkel tán egy haza sem kérkedhetik Európában annyira mint a' Magyar? 'S z i n t e s e m m i mint mondám. Hanem most azt kérdem: mit viszünk akkor ki, midőn az esztendő rossz 's terméketlen? 'É p p e n s e m m i t! vagy ha a' haza egy részébül viszünk is ki valamit, hihetőleg éhségi halál koczogat a' másikban a' szegény szántóvető ajtaján! 'S illyest minek tagadni? hiszen a' dolog úgy-léte nem egyéb mint játékszini titok, melly az egész világ előtt tárva áll. Egy esztendőben van egy kicsi kivinni való, másikban nincs, sőt behozni kellene; 's igy a' gabna nálunk nem rendes kereskedési czikkely: mert a' szükséges kereskedési összeköttetés nem szakadhat félbe, hanem annak lehetőleg mindig szorosan kell fenállni, 's ez hogy lehet, ha egyszer van, másszor nincs.?

A' bánáti buza azt hiszem vagy 20 év előtt nagy mennyiségben legjobb volt a' világon, hanem most az odessai nem csak a' mennyiséget, hanem a' jóságot is tekintvén elibe kapott. Már errül ki tud igazabbat mondani, az e, ki mindig vagy sok esztendő óta odahaza ült; vagy az, kinek Európa nagy részét csak közelebbrül bejárni volt alkalma, kérdelek Barátom? 's állításomat pecsétes oklevelekkel bebizonyítni kész vagyok, ha szavamnak nem hiszesz; szavamnak mondom, mellynek illy tárgyak körül bizony nem azért eresztek egy kís féket, 's valóban nem azon ok-

bul hangoztatom azt egy kissé erősebben, hogy gazdáink borát, gabnáját 's a' t. ócsároljam, hanem hogy őket nagyobb szorgalomra 's kettőztetett munkálódásra gerjesszem 's ösztönözzem.

A' kereskedési concurrentia úgy szólván háboru. Már ha kém gyanánt küldetném az ellenhad mibenlétét megvizsgálni, 's készakarva hunynám bé szemeimet, 's az ellenség egy 's más elsőségit, p. o. több ágyúit, jobb fegyverit, erősb lovait, nagyobb számát látni sem akarnám, 's az ellenhad állapotját megvetőleg jelentném; valyon használnék e? 'S ha éltemnek nagy részét külső országokban töltöttem, 's a' mennyire lelki 's testi tehetségim engedék, mindent kikémlék, a' mi elómbe nevetett, 's szemeim előtt szerencsetelin felvirult 's a' mit valaha honunk javára forditni reméllék, 's ha most azon magvakat, mellyek más hazák valahai kopár 's rideg voltát tündérkertté varázslák, anyaföldünkön is törekedem elvetni, teszek e, midőn a' kül dolgok valódi mibenlétét igazi fényökben rajzolom, egyebet kötelességemnél? Ki illyesekben önmagát csalja, valóban a' hazát csalja, hazámat, földieimet pedig, Isten látja lelkemet, csalni nem akarom! Kedvesb vendég az, ki jó hireket hoz, tudom; azonban használ e annyit mint az, ki a' balhiedelmekrül 's vakító képzelgésekrül erős lélekkel rántja le a' lepleget? kérdem!

Gabna-körülti ismeretinkkel éppen úgy állunk, mint bortermesztésinkkel; 's mivel ez utólsót hosszasabban fejtegetém, habár nem kimerítőleg is, Téged Barátom gabna dolgában arra utasítlak vissza, mivel szinte minden szó egy kis módosítással — a' mit Tenmagad eszközlendesz — úgy illik gabnánk termesztésére mint borunk készítésére.

Jön a' 'marha-kereskedés.' A' mi Gr. St.

ebéli sikeretlen fáradozásit illeti, mellyrül munkád 102-dik lapján tészesz említést, arrul semmi egyéb mondandóm nincs, mert legkisebb datummal nem birok, mint a' Hitel 144-dik lapját itt ujra idéznem: 'közönségesen nem boldogul a' kereskedő-gazda, mint csaknem mindég tenkre jut a' gazda-kereskedő.' Ezt pedig ugyan igaznak találandjuk, ha csak magunk körül tekintni kivánunk. Mindenkinek maga mesterségében kell maradni, mert általányosan kiki csak úgy boldogulhat. Hanem vizsgáljuk egy pillanatig a' marha-kereskedést.

Ezen tárgy hazánkra nézve, itéletem szerint, legnevezetesb, mert legközelebbső bor- 's gabna-kereskedésre sok évi 's több rendü elő-munkálódás szükséges: nemesb szőlőtők ültetése, jobb közösülési módok 's a' t.; marha-kereskedésre ellenben h a t h a t ó s k e z d e t n e k, — mert ökör fajtánk meglehetős, 's élő jószágnak jó ut nem mulhatlan szükség — nem kell egyéb mint földeink természetesb elosztása; 's hogy azok a' természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abbul látszik tagadhatlanul; mert, mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mérföld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más velünk egy éghajlatú országokban, hol a' föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némelly helyein, a' földeknek a' természet törvényihez közelítőbb elosztásánál fogva, egy négyszeg mérföldön számos ember és számtalan marha legszárazb esztendőben is kertben 's virágok közt lakik.

'S hogy csak tőlünk függ — mert kizárólag hatalmunkban van földeink természetesb elosztása — két de három annyi marhát előállítni, mint ma állíthatunk ki, azt úgy hiszem, apodic-

tice meg tudom mutatni, 's igy ahoz képest legalább — hogy szókon ne akadjunk meg — olly marha- kereskedésünk ma nincs, a' millyen könnyen lehetne.

Ennek megmutatása azonban, 's valyon, mit értek 'a' földek természetesb elosztása 's elrendelése által, most igen igen félrevezetne; 's igy még egy két szót a' fentebb megpendített gyapjunk, ásványink 's fánkbeli kereskedésrül.

Gyapjunk: 's tudom sokan, kik gáncsot keresnek e' darabos töredékekben — a' mint hogy abban bizonyosan sokat találandnak is — igy itéltek már: "Elfelejté a' gyapjut!" 'de nem felejtettem' — gyapjunk mondom, mellyet kivisznek azon számosb symptomákhoz tartozik, mellyeknél fogva legbiztosabban kitanulhatni honunk valódi szegény 's tehetetlen létét; mert ha a' gyapju-jövedelembül leróvatik azon pénz, melly posztóra kimegy — a' mit elegendő mennyiségben magunknak is kellene már késziteni — a' fenmaradt somma valóban nagy tekintetet nem érdemel; de bezzeg annál nagyobbat belső fogyasztásunk kis léte, melly ha volna — a' mint hogy e mostani századhoz illenék is, hogy legyen, 's Hunnia számos lakosi ne rongy 's vászonban, hanem posztó köntösben járjanak — minden olly nagynak látszó gyapjunk mennyisége sem volna elég csak minmagunk szükségeire is. 'S im ez azon kutfő, mellyet meg kellene nyitnunk minél hamarébb, 's melly a' bor, gabna, gyapju-termesztőre több hasznot hozna mint minden képzeletbeli, sőt valódi kereskedés is; mert sem vám, sem ut, sem külföldi tilalmak, sem kármentés 's a' t. terhei nem nyomnák a' terméket, melly úgy szólván mindenkinek mezején vagy udvarán kelne el.

A' belső fogyasztás azon tárgy, melly-

nek hasznárul könyveket irhatni, és számtalan beszédeket tarthatni a' nélkül, hogy kimerítve volna; 's ennek köszönik gazdagabb országok valódi virágzásokat 's erejöket. A' belső fogyasztás pedig azon köz kivánaton 's akaraton alapul, mellyre nézve a' lehető legnagyobb rész nem csak sürgető szükségit kielégítni, hanem számos életjóval 's kellemmel gyönyörködni is ohajtozik; számos életjót 's kellemet továbbá a' közönség csak kétszerezett munka 's fáradozás által szerezhet. 'S igy a' belső fogyasztásnak legmélyebb talpköve a' tulajdon birtok, 's a' törvények nem csak papirosan lévő, de valódi oltalma, mert ezek alkotják azon mágusi ingert, melly által, mint a' tapasztalás olly nyilván mutatja, a' legrestebb is munkássá, 's a' legbaromiabb is végre csinosodott polgárrá lesz.

Vannak még ásványink, 's van fánk is. Hanem az elsők inkább a' föld gyomrában, mert az, a' mi napra jön, szinte belső fogyasztásunkra, melly olly kicsi, sem elég; fánk pedig építésre kevés, mert szinte minden deszkát a' szomszédtul veszünk, 's erdőink mind inkább pusztulnak 's bitoltatnak 's a' t.

Sok kivinnivalónk tehát minden esetre nincs, 's hiedelmemben nem igen hibázok, ha azt mondom: 'kereskedésre szinte semmink sincs'; midőn teljességgel meg vagyok győződve arrul, hogy mindenünk lehet. 'S mikép lehessen mindenünk? — többek közt pénzre van legsürgetőbb szükségünk, mert mikép javíthatjuk jószáginkat, mikép várhatjuk be fáradozásink csak később származó jutalmit — mivel, mint tudjuk, azon jószág, melly legrosszabb lábrul legjobbra tétetik át, egy darabig szinte semmit sem jövedelmez — ha pénzünk nincs? De ki ád megint pénzt, ha biztos 'hitelt viszont adni nem tudunk?

'S mind ezen okoskodásokat összevonván, azt következtetem belőlök: hogy a' jobb 's nagyobb belső szorgalomnak 's több 's jobb terményck előállitásának meg kell előzni a' kereskedést, 's igy nálunk ma a' h i t e l nem annyira szükséges a' kereskedőnek, mint inkább a' termesztőnek.

Már a' termesztő mikép adjon hitelt? ingó vagy ingatlan vagyona szolgáljon e hypothekául? arrul a' Hitelben egy szót sem mondtam, mert munkámnak nem az volt czélja, valami hitelmódot javasolni, mivel azt apaelőtti fiúnak itéltem, hanem legelőbb megmutatni, hogy hitelre szükségünk van; most pedig e' hitelrüli czikben sem adandhatom elő, mikép kellene itéletem szerint a' termesztő hitelét practice lábra állítni — mellyrül theoretice okoskodni nem nehéz — 's azért nem adhatom elő most, mert azon időt, mellyet e' tárgy felvilágositására jegyzettem ki, Taglalatod által Te foglalád el, 's igy ezt más időre halasztani vagyok kénytelen, mivel két dolgot egyszerre t. i. Taglalatodat felvilágosítni 's Hitel czimü munkámat folytatni — sok egyéb foglalatosságim mellett nem vagyok képes.

Mig azonban e' részben tökéletesen lerajzolhatom gondolatimat, előrebocsátni nem tartom hasztalannak, hogy a' termesztő hitelét ingatlan jószágára állítandom; mert ingó vagyona hypothekául nem szolgálhat, a' mibül minden oldalu vizsgálatok után minden esetre ki fog tünni, hogy nemesi privilegiumink 's törvényinkkel vagy nem ütközik össze a' hitelnek ingatlan vagyonunkra állitása, 's igy azt bátran alapíthatjuk arra; vagy összeütközik, 's igy kis privilegiuminkat sokkal nagyobb privilegiummal, 's hibás törvényinket józan törvényekkel felcserélnünk kell, ha nem akarunk lenni minmagunk 's hazánknak legnagyobb ellenségi.

Tegyük fel egyébiránt a' dolog jobb kifejlődhetése végett, hogy mind az, a' mit kereskedésünk nem létérül mondottam, alaptalan, és sok kivinnivalónk van, mit fog az gyengítni okoskodásimban: hogy t. i. bor- 's gabona-körülti isméretinket tágítsuk, földeinket természetesebben osszuk fel, gyapjunkat magunk fogyasszuk el, ásványinkkal ügyesebben bánjunk, erdeinket rendeljük el, dohányunkkal, kenderünkkel czélirányosbakat tegyünk 's a' t. Én azt hiszem, legkisebbet sem gyengít, mert ha hazánk minden részeit tekintjük, nem fogunk kételkedhetni, hogy jobb systemák után józan szorgalommal 's hathatósb szorgalmi tőkékkel két, három, sőt tizszer annyi jót tudnánk lassanként előteremteni, mint ma állítunk ki; ollyas haza pedig, melly irány nélkül többet tudna termeszteni, mint a' mennyit kiállít, nincs jobb rendben 's a' müveltség magasb lépcsőjén, mint azon jószág, melly teszem minden egyéb gazdaságbeli ágai mellett 10 ezer birka helyett csak 1 ezer darabot tart, jóllehet 10 ezret is eltarthatna.

Jobb rendszerekre állított józan szorgalmunk pedig közvetetlenül csak tőlünk függ, mert ki gátolhatja előitéletinket letenni, isméretinket igazítni, tapasztalásinkat tágítni 's a' t.? Senki! 'S ekkép pusztáink valahai bizonyos virágoztatása minkezinkben van, mert a' mostani gazdasági eszközlésinkben annyira fecsérlett, sőt ki sem fejlett erő józan rendelések által okvetetlenül kifejledend, 's valódi haszonra fordíttatik, az elégséges szorgalmi tőkepénzek ellenben, mellyek jobb hitel után minden kétségen kivül mindünnen honunkba tolongnak, a' nagy és kis földesurat azon helyzetbe teendik; hogy elegendő pénzhez olcsó kamatért juthatván, 's azt oknélküli felmondástul menten, 's ekép legnagyobb bátorságban bir-

hatván, vagyonikat a' lehető legnagyobb jövedelmeztetésre hozzák; jó hitelt adni végre, bizonyosan égetőleg fogunk ohajtani, ha ebéli előitéletinket letesszük, isméretinket józanitjuk, tapasztalásinkat öregbítjük, mert dönthetlen igazságként tünend előttünk fel, hogy előbb sok, jó 's rendesen kiállított termény kell, 's csak aztán lehet kereskedés; 's igy ha arrul lehetne szó, kinek van e' pillanatban több szüksége hitelre a' kereskedőnek e vagy termesztőnek, 's hiteli állapotja kinek rendeltessék előbb el? a' termesztőnek e' részben meg kellene előzni a' kereskedőt. Minthogy azonban természettel ellenkeznék egy státust a' hitel-adhatásban részesítni, a' másikat pedig abbul kirekeszteni, minden józan fontolgatás után úgy látszik az foly: hogy mind a' kereskedő mind a' termesztő hitel-adhatása javíttassék, 's ugyan az elsőnek hiteli állapotja a' leggyorsabb 's bátorságosb lábra tétessék, a' másiké pedig egy koránt sem olly gyors, hanem hasonlóan bátorságos alapra rakassék.

Hanem ennek eszközlése, félek, még tovább időkre van halasztva, mert olly sokak a' — — —

SZERENCSÉTLEN IDEÁK.

Munkád 134-dik lapján azt állitod: *Egy szerencsétlen idea uralkodik még, melly abban áll, hogy a' köz-keletü dolgokra fogyasztó adót (Consumtions Steuer) kell vetni;* Már ez szerencsés, szerencsétlen gondolat e, azt vitatni nem akarom itt: hanem hogy n e m e g y, de ezer igen szerencsétlen idea uralkodik köztünk, mellyek, mig rendre 's józanra nem igazíttatnak, minden nevezetesb előmenetelünket győzhetetlenül gátolandják, abban tökéletesen kezet fogok Veled.

Igy p. o. a' hitellel természetesen járó megkötést a' legnagyobb rész szabadság-szorongatásnak 's ennél fogva büntetésnek tartja, 's ez okbul retteg tőle, 's azt vagy másra tolni, vagy halasztatni kivánja; holott a' hiteli bilincs — bár ez milly paradoxnak látszassék is — nem kevesebbé neveli a' szabadságot, 's igy nem büntetés, hanem eléggé meg nem becsülhető áldás, mint az országlás egyéb szoros 's józan törvényei 's azok pontos végrehajtása.

A' lehető legnagyobb résznek jóléte, az országlás tökéletessége; a' törvények tökéletessége pedig: jónak kedvezni 's rosszat sujtani. Már felvilágosodott keresztény népek közt a' legnagyobb rész ha nem hajlik is természetileg jóra — a' mit én vizsgálat alá venni nem akarok itt — legalább elég eszes átlátni, hogy a' fenálló törvényeket kijátszani előbb utóbb káros, 's igy legjózanabb minden tetteit azok szerint határozni el; a' szoros hitel a' legnagyobb résznek hasznos, mert mindennek, ki azzal bir, tehetségit szerfelett gyarapítja; tovább csak a' csalárdot, törvény-kijátszót, gondatlant, 's ekép a' kisebb részt sujtja; midőn az emberséges, szorgalmas 's törvény szerint élőnek, 's igy a' nagyobb résznek kedvez; mire nézve a' szoros hitel, mint valódi áldás, a' legtökéletesb országlással egybehangzó.

'S ezen igazságot az emberek általányosan miért nem látják legfényesb világban? azért, mivel a' s z e r e n c s é t l e n i d e á k vastag köde nem engedi!

Valóban szomor-vig—tragico-comicum—eset, egy főtül talpig becsületes embert, ki senkit a' világon nem csalhatna meg, szoros hitel előtt úgy rettegni tapasztalni; mintha éjjel nappal azon törné fejét: 'mikép játszhatja ki a' törvényt, 's mi módon csalhatja meg felebarátját. Hány illy becsületes embert ismérek pedig honunkban, kikrül

ámbár — — — — — — — — — azt lehetne mondani Pope-val: "An honest man is the noblest work of God" még is pénzkörülti csekély vagy zavart ismeretik miatt, ha másokat nem is, legalább önmagokat, 's igy indirecte a' hazát csalják meg legérzékenyebbül; mert a' helyett, hogy jó pénzbeli rendelkezés által birtokikat jó karba tennék, gyarapodnának, 's a' honelősegélléshez hathatósan járulnának, a' közjóért alig tehetnek többet égbe-fohászkodásnál, ohajtásnál 's imádkozásnál, melly hazafiui 's keresztény eszközléseket a nemzetek legfőbb Ura, az Isten, általányosan csak úgy 's akkor szokta megjutalmazni sikerrel, ha nem csak jámborul végeztetnek el, hanem egyszersmind munkálódásra gerjesztnek 's férfiui nemes tetteket szülnek is.

Igen természetesnek tartom, ha a' csalárd, törvény-kijátszó 's gondatlan retteg szorosb hiteltül, 's mindent elkövet hátráltatása végett: ellenben méltán nevetséges 'szorgalmas 's törvénytartó embert ollyantul félni látni, a' mi rá nézve soha káros, de csak hasznos lehet, 's heves állhatatossággal kelni ki azok ellen, kik jobb hitelbeli rendszert javaslanak, — 's végre a' legrozsdásb törvényeket 's leg és leghibásb szokásokat segédül híni, hogy a' régi rendetlenség, melly által senki nem károsodik annyira mint őmaga, továbbá is álljon fen. Szomoru azonban az illy nevetséges látványnak bizonyos következése: t. i. a' népetlen, müveletlen, virágzatlan haza!

Tegyünk fel példát; hanem Gyors Pál helyett hozzuk Lassu Pétert szinpadra — scenára — ő talán több proselytát szerzend, mert úgy látszik: a' Lassuak nemzetsége nagyobb mint a' Gyorsaké, habár mindenütt is, de legfőkép nálunk. Lassu Péter főtül talpig becsületes ember. Birtoka 100 ezer hold, 's Magyarország közepe táján. Nagy

*

része puszta, 's nép szüke miatt az erő a' vagyonhoz csekély. Általányos jövedelme 60 ezer pengő forint; terhek 's el nem kerülhető vagy elkerülni nem akarja kiadási 50 ezer. Fenmarad 10 ezer, 's ezeket Lassu nem fogja adósság-fizetésre fordítni, hanem jószág-javításra, mert hitelezőji pénzét 6-tal tartja 100-tul, józan gazdasági fáradozási után pedig 100-tul 10-et vár. Folyjon ez igy néhány esztendőig rendesen, kérdem, haladand e nevezetesen a' birtok? Igen nevezetesen valóban, sokaknak felette szük keblü mértéke szerint! mert annak vagy ezer év leforgása előtt nem igen lesz látszatja; 's Lassu Péter e' csiga előmenetelt, mert tapasztalá más hazákban az investiált pénzek varázs következésit, nem türheti. Jószáginak nagy része mocsár, nagy része sovány legelő, és szinte az egész jövedelem gabna 's korcsma után. Tetemes, hathatós javításokra tetemes 's hathatós tőkepénz kell, 's minekutána Péter urnak becsület 's pénzbeli hire pontiglan megegyez valódi tulajdon 's jószági mibenlétével, mindünnen ajánltatnak tőkepénzek; 's igy Lassu, kinek feje nem kisded, hanem férfiui vonásokkal teljes, vagy 400 ezer forintot vesz fel 's legczélirányosblag ver jószágába, melly lassanként zöldülni kezd, mocsári száradnak, repke folyó homoki fák, szőlők által állapodást nyernek, eleven sövényeк a' szelek dühеit szelíditni, a' nap sugárit enyhítni kezdik, birkaaklok nevető lóheresek közt, pálinkaházak alig mozogható gőbölyöktül körülvéve, selymészházak viruló szedresek felett 's több eféle a' halálbul feltámadó ridegséget fiatalság bájkorába állítják. 'S midőn a' vándor dicséri Istent, ki a' becsületes ember jó szándéku állhatatos fáradozásit előbb utóbb minden bizonnyal megjutalmazza, felkiált örömben a' nagy lelkü hazafi, 's egész Hunnia egykori hasonló virágzását hordja ohajtó szi-

vében. Hanem annál fájdalmasabban vonul össze annak keble, ki a' dolgok okai 's eseteibe mélyebbre tekintvén előrelátni kénytelen, hogy az emberi szorgalomtul nevető környék egész léte csak Véletlenen alapul, 's hogy az is — mint sok fiatal, ki legszebb reménye a' hazának, igazi férfiuságra soha sem jut, idő előtt hervad 's férgek étke — csak szép reményt nyujt, de még jövedelmet nem, 's igy soha tökéletesen nem fejlődhetik ki; ha sokáig fáradozó, characterében nem változott becsületes Lassu barátunkat, kinek valódi tehetsége még nagyobbodott is, sovány esztendő vagy egyéb veszély éri, pillanatnyi szükebb állapotba jő, tüstént fizetni nem tud, 's ez által jó hire hanyatlik 's a' t. mert a' felriasztott hitelezők serege részint banditai előre kiszámlált kegyetlenséggel, részint lágyvelejü 's előre semmit nem látó otrombasággal, lassanként mindenibül kivetkeztetik, 's őtet minden bizonnyal tönkre teszik, a' 100 ezer holdnyi birtok régi halálos álmába visszadül, a' becsületes Lassu Péter pediglen, ki megérdemlené, hogy hazája emléket emeljen neki, ha elkerülheti a' csalárd hirét, legalább is eszelősnek tartatik 's nevetség vagy szánakozás tárgya leend.

Én Lassuban egy ritka példát hoztam elő, mert ugyancsak kevés van köztünk, ki 60 ezer forint jovedelemmel, terh 's életköltség után minden esztendőben rendesen 10 ezer forintot fordíthatna jószág-javításra, felette kevés, ki több esztendőig ment lenne a' jövedelem néhai csorbáitul, 's a' kiadások előre nem látható szaporitásátul, 's végre igen kevés, ki 400 ezer pengő forint tőkét kaphatna törvényes kamatra, 's azt több esztendőig bátran birhatná is. De éppen illy rendes helyzetü ember kell mint Lassu Péter annak megmutatására, hogy pénzállapotunk ellenünkisége ránk

nézve milly nagy kár; 's valyon mi tette semmivé Lassu fáradozásit? Semmi más mint jó hitel nem léte; mert először is ingatlan hypothekára szoros hitelrend mellett 3, de legfelebb 4-el 100-tul megkapta volna Lassu a' 400 ezer forintot, 's igy csak e' somma kamatját vevén fel — mert régi adósságit nem is számítom ide — 8 ezer kevésb teher lett volna rajta esztendőnként, a' mi ugyancsak figyelmet érdemel; néhány sovány esztendő pedig vagy egyéb veszély, feltéve, hogy a' jószág igazi becse valóban nőtt, nem lázitotta volna hitelezőit úgy annyira fel, hogy tönkre tegyék őtet; mert a' hol szoros hitel van, ott a' hypothekákruli nyilványosság olly nagy, hogy minden még a' leglágyabb velejü is tudja, pénze veszélyben van e vagy nincs; 's igy pénzeiket minden ok nélkül a' hitelezők nem is mondják fel.

Hibája pedig Péter Urnak mi volt? Semmi egyéb, mint hogy hazája abderitai pénzbeli összeköttetésit nem ismervén 100 ezer holdját nem hagyá szinte porban 's mocsárban, mint volt; mert igy talán a' helyett, hogy most nevetik, szánják vagy éppen gyülölik, jó 's okos gazda névvel büszkélkedhetnék, ki nem hagyja magát olly theoreticus bolondok által, mint Young, Thaer 's t. i. elcsábíttatni, hanem a' régi jó rendnél marad meg! Oh tudatlanság, mikor virad felvilágosodásod!

Volna bár időm azon gondolkozó 's próbáló gazdáink biographiáit, kiket hitel hija rontott meg, mint számos sequestrum-alatti birtokosink naprul napra mélyebbre süllyedésit, 's azoknak végre a' tehetetlenség fenekén csendes nyugvását itt rendre körülállásosan leirnom! akkor világosan tünnék szembe: hogy, midőn a' szoros hitel ellen kelünk ki, nem cselekszünk máskép, mint

ha egy ellenünk fordított kard markolatjával csapdoznók ellenséginket, mig annak hegyével minbeleinket hasogatjuk. Azonban szükség e mind ezen honunkban olly igen ismeretes eseteket itt vizsgálat alá bocsátni? Nem gondolom; mert számos Olvasóm — minden sértés nélkül legyen mondva — tudom vagy sequestrum alatt van már, vagy ahoz közelít: 's igy nem tagadhatja, ha hideg vérrel át akarja gondolni, minő lépcsőken szállott mindig alábbra, 's hogy semmi egyéb mint szoros hitel hija juttatá őt szomoru állapotjába, mert — 's fel merném fogadni — minden sequestruminkban közt tán kevés van, hol az elbukott azon sommának, mellyel adós, csak feléhez nyult volna is, 's igy akármint fordítsuk is a' dolgot, valóságosan 100-tul 100-at adott, a' mi végre egy Croesust is megrontana. 'S e' systemához — irgalmazz kegyes Isten! — makacson ragaszkodik a' Magyar, 's azt nemesi privilégiumnak tartja! Számos józan Olvasóm pedig, ki rendetlenség 's zavarban nincs, igen jól tudja, milly igazam van azt állítni, hogy pénzrendszerünk mellett jószáginkat hathatósan javítni, 's nevezetesen szebbítni 's kellemesítni legnagyobb megbukási veszély nélkül általányosan véve szinte lehetetlen; minek következésében — 's erre, kérlek Barátom, vigyázz — számos nagyobb földesuraink jószágikat kerülik 's külföldön laknak, mert egészségtelen posvány, disztelen bozót, árnyéktalan homok-lapályok közt, mellyek úgy szólván a' civilisált világtul elszigetültek, éltöket feláldozni nem akarják, 's kivált olly országban, hol a' legnagyobb elszánás, legtisztább szándéku tett sokszor annyira félreértetik, hogy hasznoknak végre alig marad legkisebb nyoma is!

Az emberekrül úgy kell itélni, mint vannak, 's nem úgy mint lenniek kellene; mert másképp

mindig theoriai regiókba ragad fel képzeletünk, 's valódi emberisméretünk soha sem lesz. Nem kell azért az emberektül ollyast kivánni, a' mi szerfelett nagy áldozatba kerülne, vagy éppen homlokkal állna gyengeségik, izlésik, szenvedelmik ellen. Nem fogja e' szerint a' józan gondolkozó praetendálni — én legalább úgy hiszem — hogy egy fiatal, öröm-elfogadásra tárt keblü, 's az élet bájforrási után szomjadozó földesur, kinek tehetsége nagy, olly rövid életet mint az emberi, k e v é s o k miatt áldozza fel, — 's ezt feleségestül, gyermekestül, ki megint tanítók, orvosok 's több illyesek által olly nagy függésben van, még kevesebbé kivánandja, — az elvénülttül pedig, ki lefutotta már életpályáját, éppen nem; de talán azon fog törekedni, hogy mind a' fiatal, mind a' feleséges, mind a' vén izlése, szenvedelme, szüksége 's a' t. szerint ne kivánkozzék a' honbul ki, hanem szivesen maradjon ben.

Az okos ember s e m m i é r t v a g y o l c s ó n sem pénzét, sem idejét, sem életét nem áldozza fel, hogy pedig általányosan, semmiért nem mondom, hanem igen olcsón áldozza fel az pénzét, idejét 's életét, ki a' Magyarhon nagy részint sivatag, egészségtelen és szomoru tájékin lakik élte fogytáig, azt bizony nem tagadhatni. Mi következik ebbül? Hogy le kell tenni azon s z e r e n c s é t l e n i d e á t, mellynél fogva a' honszeretettül mámoros honfi H u n n i á t f ö l d é d e n é n e k h i r d e t i, 's nagy bölcseségében azt állitja: "laknának csak nagy birtokosink jószágikon, minden jó lenne akkor"! azon józanító ideával pedig lassanként meg kell barátkoznunk, hogy sokkal férfiasb 's nemesb, józan rendszerek és számos összevetett vállak állhatatos ereje által, a' hont inkább disztelenségibül vetkeztetni ki, azt szebbítni 's virágokkal ruházni fel; mintsem

mindig csak dicsérni, 's örökön örökké mocsárok, népetlen puszták 's a' t. közt maradni meg.

Földesuraink pedig nem fognak azért itthon lakni — a' mit én úgy kivánok, 's az egészre olly hasznosnak tartok mint akárki a' világon — mert Te kedves Barátom sok mással azt prediká-lod: "milly nemes, dicső, halhatatlan lenne az"; hanem talán úgy lehetne lassanként a' hazába csábítni őket, ha az élet legtöbb kellemit köztünk fel is találnák; 's igy azok kifejtésin kellene iparkodnunk; hanem azt pénz nélkül hogy tehetjük? elegendő szorgalmi tőkepénzeket pedig mikép szerezhetünk, ha hitelünk nincs? hitelünk végre miért nem lehet? mert azon szerencsétlen idea uralkodik, vagy is inkább tyrannizál a' nagyobb részen: hogy a' szoros hitel csorbát üt a' magyar nemesi szabadságon! Midőn olly igaz, mint a' fényes nap, hogy csak az szabad, kinek hitele van; az ellenben, kinek nincs, rab.

Ha bizonyos volna, hogy valaki köztünk egész vagyonát feláldozván, hazájának 's az emberiségnek legnagyobb hasznot hajthat, tökéletesen meg vagyok győződve 's szeretem hinni: Lenne sok, ki nemes elszánással ma lépne a' koldulók sorába; ellenben azt is hiszem, hogy józan eszü egy garast sem hajít el haszon nélkül. Nem kételkedem továbbá: van számos hazánkfia, ki a' külföld minden kellemeit ismervén, azokat szeretvén, azokhoz szokván, kész lenne ez órában is Nádudvarban telepedni le, 's onnan nem mozdulni, mig élte órája lepereg, ha t. i. bizonyos lenne ott létével igen nagy jót tenni hazájának; mint viszont, tudom, sok azért kerüli honunkat 's vigad kün, mert itt léte nevezetes hasznot nem hajt. Akarom hinni végre: vannak köztünk olly nagy lelküek is, kik a' közjó-

ért éltöket lennének feláldozni készek; mint azt valóban eszelősnek tartom, ki minden ok nélkül, legcsekélyebb sebet, legkisebb fájdalmat okoz is magának.

Mindent a' világon józan áron 's becsben kell venni; már ki egész vagyonát sárba és sánczba veré, 's legkisebb haszoni nyomot sem hagya maga után: az pénzfecsérlés mestere; — ki éltének egész idejét hiába tölté, 's létének semmi jele nem mutatkozik: az időfecsérlés mestere; ki végre minden ok nélkül nyakát töri: az bolondok mestere. Ezek a' véghatárok, 's köztök tünik elő, mindegyik miképp gazdálkodik pénzével, idejével, éltével. 'S valóban szomoru — de nekem igaznak látszó — hogy az, ki Magyarország sok helyein sivatag, néptelen, müveletlen 's egészségtelen vidékit lakja, ha tehetsége lenne Olasz-, Német-, Franczia-, Angolországban is lakni, valóban sem pénzével, sem idejével, sem éltével józanon nem gazdálkodnék. 'S igy — mondjuk ki egyenesen, mert mit ér honfiak közt a' mindigleni himezés — ki marad a' honban, ha tehetsége van másutt is tartózkodni? szinte senki más, mint a' kinek ben dolga van, jobbat nem ismér, 's körülállási a' házához kötik. Ezt pedig nem tagadhatni, mert világszerte ismért factum.

Szinte hallom néhánynak kiáltozását, kik közé Téged is számlállak: "'S hát a' nemesb érzések, honszeretet, anyaföldhöz vonzó aggodalom 's a' t. hol maradnak." A' mire minden szerénységet félretévén igy felelek: 'én is ismérem azon érzéseket egy kissé, 's midőn ezeket irom, nem vigadok oda kün, hanem ideben fáradok; egyszersmind igen jól tudom különböztetni a' költői patriotismusnak régi mesékbe illő ideálját a' józan honszeretettül, melly bármilly tiszta angyali vágy is, halandó kebelnek érzése, 's igy bizonyos ha-

tári vannak, quos ultra citraque nequit consistere rectum.'

Egy hazafitul sem várok azért felette nagy áldozatot, hanem mindegyiktül csak egy kicsinyt, 's tovább fogok haladni reméllem, mert magam gyarló ember lévén, mások gyengeségi, izlési és szenvedelmi iránt is kimélettel viseltetem. Soha sem fogom ezek következésében, mint számos hazánkfia, — ki azt gondolja, milly nagy jót eszközöl! — földieimet felszólítni: lakjanak, 's költsék pénzöket köztünk, nyáron a' jószágokon, télen Buda 's Pesten 's a' t. Soha nem fogok annak megmutatásával bajlódni: mennyivel kellemesb, jobb 's a' t. az itthoni lakás, mint az odakünti, mert azt megmutatni apodictice lehetetlen. Szóval: soha nem fogom sem időm sem erőmet az által fecsérleni, hogy az embert agyaglétéhez kötött természetébül kivetkeztetni törekedjem; hanem inkább azon fogok munkálkodni — ha egészen magam maradok is — hogy földesuraink szeressenek lakni jószágikon 's Buda-Pesten.

"Ez lehetetlen, mert igen is elszoktak 's elkülföldiesültek már, 's hazájokat semmi annyira nem emelheti, hogy a' külföldrül lemondjanak" — illy hangu lehetne tán néhány ellenvetése, kikhez Téged is csatollak Barátom. 'S ha ez igaz, t. i. hogy ellenvetéstök helyes, hidd el Barátom, akkor e' részben rajtunk nem segít többé semmi; mert nem csak azok kerülendik tovább is a' hazát, kik most odakün laknak, hanem még azok is azon idomzatban, mellyben a' külföld kellemei 's elsőségivel jobban megismérkednek, fognak szegény honunkbul takarodni, kik most tán csak azért olly állhatatos magyarországban-ülők, mert a' határszéleken tul nem voltak, 's azokon kis tapasztalás végett tultörni nem határozhaták még

el magokat. 'S igy, hidd el, e' részben minden fáradozásunk hasztalan.

Naturam furca etc.

Hanem én a' dolgot máskép látom — 's majd kisül, kinek van igaza, — 's azt hiszem, hogy korántsem olly nehéz nagy birtokosink számosb részét a' hazába édesgetni, mint sokan gondolják; 's hogy legnagyobb kárára lenne a' honnak, ha tehetősbink lemondanának a' külföldrül; sőt inkább azt kell ohajtanunk, bár mindenki ismerné azt, 's nem csak könyvek, hanem ottlétel által is. Vizsgáljuk ezt egy kissé.

E' töredékek 75-dik lapján azt állítám: 'hogy végre ha az örömek minden iskolái tárva állnak előttünk már, férfi korunkban szivösztöninket semmi egyéb nem töltheti be, mint hazánk — vagy ha ez nincs — az emberiség hasznára 's boldogságára czélzó munkálkodásink!' A' Hitel czimü 's Lovakrul irt munkácskáimban pedig több helyen azt törekedém megmutatni: 'hogy az ember azon állapotban, mellybe őt egy magasb hatalom e' planetára iktatá, egyenlőn megkivánja a' lelki, szivi 's testi eledelt.' — Ezekre visszaemlékeztetvén, azt bátorkodom állitani: hogy az ember mig ember olly kevessé birhatja minden test- és sziv-eledel nélkül lelke reptét, 's ellenben olly kevessé zárhatja ki természetébül a' sziv- 's lélek-eledel utáni esengést, mint hihető sejdítésünknél fogva, hogy vannak dicsőbb lények, kik csak lelki eledellel élnek; mint viszont, úgy látszik, vannak olly állatok is, mellyek lelki eledelt nem ismérnek, 's természetök szerint azt el sem birhatják. 'S ha ez áll, csak azon kérdés marad hátra: a' három különféle eledelnek milly idomzata birandja az ember complicált létét lehető legnagyobb tökéletességre? A' mire a' világ legjelesb, józanabb és szerencsésb

agyú férfiai azt fogják felelni: "A' halandót legnagyobb tökélyre a' neki rendelt eledelnek azon idomzata emelendi, mellyben a' lélek legtöbb, a' sziv sok, 's a' test elég táplálást nyer." Már az emberi külön részek tagolatját 's annak elhatárzását, mi a' legtöbb, sok 's elég, kinek kinek ön észélire bizom, 's egyenesen az egész emberre megyek át, kirül azt állitom: **hogy ő, mint Istenség szikrája, csak abban talál váltigi eledelt, ha — teremthet!** Nézzünk a' leghatalmasbtul lefelé az egész emberi nemre, 's mindegyik kevés kivétellel sejtve vagy sejdítlen teremt, vagy teremteni törekedik. 'S valóban a' rossz principiumnak kevés bálványzója van az emberek közt, mert készakarva rontani csak kevés akar, 's ha nem teremt, oka nem egyéb mint tudatlanság 's gyengeség; de a' teremtési vágy az ember keblébül csak sirparton szakad ki, 's tán csak aztán fejlődik valódi erőre 's diszre.

'S kérdem mindegyikét azoknak, kik az emberiség javára teremtének már valamit, nagy gazdákon, atyákon, tudósokon, müvészeken, mesterség-üzőkön 's a' t. keresztül a' legszegényebb napszámosig, nem érzett e' mindegyik valami könnyen ki nem fejthető kellemes érzést — melly a' halhatatlanok országábul látszik venni eredetét — azon időszak vagy pillanatban, midőn valami felállitásán vagy eszközlésén jó sikerrel munkálkodott, problemákat oldozgata, verset, értekezést irt, képet feste, házat épite, fát ültete 's több eféle?

'S tagadhatja e valaki, kivált ha élete tavaszát általélte, 's ingadozó vágyai valamelly határzottságot nyertek már, hogy semmi olly kellemes malaszttal egész létét nem tölti el, semmi őt annyi varázzsal szinte maga magán tul nem ragad-

ja, mint midőn hatáskörében, bármi legyen is az, Correggióval igy kiálthat fel: anche io sono pittore! — legyen érdeme egyébiránt való vagy képzelet!

'S Te Barátom, ki lelked erejét annyiszor érzéd, mert annyiszor adád mult időkben lelki erőd jeleit, nem érted e tökéletesen, mit akarok a' fent mondottakkal kimagyarázni? 'S nem fogsz e kezet velem, hogy azon correggiói pillanatok — ha szabad úgy mondani — mellyekben tán valahai hatalmasb 's most agyag által összeszorított létünk, úgy szólván, felrázódik 's földi ragadékin tultör 's mennyeket ér, a' halandónak azon egyedüli Világ sugárjai, mellyek élte borújira remény- 's örömbájt derítgetnek!

Rád hivatkozom pedig, éppen Rád; 'néhány fő vonással rajzolt emberi miségünknek tán legrejtettebb 's még is leghatalmasb titkát 's annak a' kérdésben lévő tárggyal szoros összekapcsoltatását fel fogod e tökéletesen? mert ha annyi eszü Olvasó, mint Te, nem látja át 'olly tágos feneket miért kerítek néha gondolatimnak; akkor valóban nem reméllhetem, hogy a' közönség illy előzményeket egyébnek tarthasson, mint elmefuttatásnak, vagy a' tárgytul egészen félrecsapó okoskodásnak!

Hiedelmem szerint azonban éppen azért dül 's bomlik szerte annyi kezdet 's állitmány a' világon, mivel feneke nem elég tágos, 's ekép, midőn javalatokrul forog az okoskodás; csak két cselekvésmódot tartok józannak t. i. vagy a' dolgok egész mélyére bocsátkozni le, 's azokat egész tágosságokban világosítni fel, vagy — — — — hallgatni. Az első bizonyos sikert vonhat maga után, a' másik legalább minden hiábavaló fáradozástul ment meg.

Már itt arrul van szó, mikép lehetne nagy

birtokosink számosb részét a' hazához édesgetni, mellyben sok életkellem nincsen; 's én igen átlátom, hogy azon Olvasók száma, kiknek elég világosan nem irhatni, 's kik az okoskodás fonalát mindjárt elvesztik, ha az kötél-vastagságban nem tapogatható mindenben, nem érthetendi, mikép vághatok a' metaphysika legtávulabbi birodalmába, midőn szinte csak az van fontolgatás alatt: milly jó volna, ha nagy birtokosink számosb része hazánkban laknék.

Igy csak azokhoz fordulok, kik a' dolgok philosophiáját szokták tekinteni, 's ekép szólok: 'a' kérdésben lévő két tárgyat én nem csak legszorosb kapocsban találom, sőt azt merem állítni, hogy minden e' tárgyruli okoskodás alaptalan, 's igy csak hiábavaló munkálódásokra ösztönözhet, 's ekép hasztalan, sőt néha káros is; ha nem ereszkedik le a' természetnek, vagy inkább az egész világi egyetemnek azon legmélyebb törvényeire, mellyekbül minden következik, 's mellyekben eként az emberi tettek legvalódibb okai is gyökereznek. Az ember tettei pedig, általányosan 's legfőkép, a' most említett teremtési ösztöntül 's haszonvágytul nyerik valódi irányzatokat; a' teremtés ösztöne továbbá vagy szinte állati 's csak pillanati, vagy földi salaktul jobbára ment, 's még a' siron is tul hat; a' haszonvágy ellenben vagy nemtelen vagy nemes; 's ezek szerint magyar nagy birtokosink számosb része mindaddig kün fog lakni 's nem ben, mig neki a' hazai törvények által nem csak mód — mert az tán most is van — hanem könnyüség is nyujtatik, minden veszély nélkül, sőt 'haszonnal', a' legszomorubb pusztákbul is legmosolygóbb vidékeket teremteni.

Errül pedig álmodni sem szabad, mig hitelünk olly erős lábon nem álland, hogy egy millió

forintot érő jószágra 3 legfeljebb 4-el 100-tul legalább is 600 ezernyi tőkét ne kaphassunk, 's azt legnagyobb bátorságban ne is birhassuk; 's mig a' szabadságruli számos szerencsétlen ideák józan vágásba nem helyeztetnek, — mint p. o. hogy egy alább fekvő birtokos vagy megye vetoja egy felebb fekvő birtokos vagy megye legszebb határit büntetlen viz alatt ne tarthassa, és számtalan több eféle.

Birtokosink legnagyobb része nem is gyanítja okát legbelsőbbje vagy is inkább 'léte' ürességének, a' mi egyedül abbul származik: hogy csak parányi körben forgódik, keveset teremt, még kevésb hasznot arat, 's a' mit kiállít is, csak mulandó, 's a' mit nyer, jobbára csak nemtelen! 'S mind ennek megint mi az oka? Semmi egyéb, mint azon szerencsétlen és sok életkoron keresztül mintegy átkul ránk hagyott, 's még tán ágrul ágra gyarapodó idea: 'hogy magunk által magunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztül kell várnunk 's reméllnünk segítséget, a' minek természetes következésében ma éppen annyi a' kérő 's esengő, mint jobb rendszerek után az önállók 's függetlenek száma lenne.

Szeretném tudni, belső jobb organisatiónk ellen ki lehetne? A' kormány? ne toljuk arra, mert annak, mint mondám, eszes, gazdag, erős 's hiv jobbágy kell. A' törvények tehát? azokra se fogjuk; mert azokat szükség szerint 's szabad uj egyezések által javítni, változtatni sőt eltörleni is lehet, mint egészen ujakat is alkotni. — Mi egyéb tehát? Semmi más, mint a' szerencsétlen ideák lenyomó hatalma.

Kérlek Barátom! tekints azon időre vissza, midőn Magad ura levél, 's vagyonod mibenvolta tisztán feküdt Előtted; nem jól esett volna e ak-

kor ha 3, 4-el 100-tul néhány 100 ezer forintot kaphatál vala, 's azokat maiglan éppen azon feltételek alatt minden háborgatás nélkül tarthatnád? Sem akkori sem mostani állapotodrul legkisebb bizonyost nem tudok; de minden esetre vagy feküttek jószágidon adósságok, vagy nem; ha feküttek, jobb lett volna 3, 4-el fizetni 100-tt mint 5-el 6-al 's tán többel is — kivált ha terhesek voltak az adósságok — ha pedig nem feküttek, bizonyos vagyok: néhány 100 ezer, czélirányos tudománnyal jószágidra fordítva, azok valódi becsét minden körülményink, helyzetink, szorításink, bilincseink 's a' t. közt is öregbedő idomzatban nevelték volna. 'S ezt Barátom nem tagadhatod, ha előre nem tevéd fel Magadban, hogy okoskodásimnak semmi esetre sem engedendsz, 's igy már előre bé nem dugád füleid, 's ha szivedre akarod tenni jobbodat! Hypothekául adni ingó, ingatlan jószágodat, sőt Magadat miért irtóztál volna? Több pénzt felvenni, mint a' mennyit visszafizethetni, csalás — 's igy bizonyosan csak annyit vettél vala fel, mennyinek értéked mindig meg is felelt volna; 's ekép hypotheka-adásodbul akár ingó, akár ingatlan jószágidat, akár Magadat kötelezéd vala le: se Rád se Tieidre soha legkisebb kár sem hárulhatott volna, hanem bezzeg annál több haszon, t. i. a' nagy, bátorságos 's olcsó szorgalom-eszközlő tőkepénzek — feltéve hogy czélirányos 's practica tudománnyal lettek volna forgatva 's gyümölcsöztetve — ki nem maradható következései, azaz: virágzó határ, csinos ház, teli láda, mindenben bőség 's több efféle.

Jó hypothekának legbizonyosb sikere a' tőkepénzek olcsósága, t. i. a' kamatok lejebb szállása; úgy hogy van példa — mert a' kamatok azon idomzatban kisebbülnek, millyben a' hy-

potheka tökéletesb — hogy némelly országokban, hol a' hitel jó lábon áll 's a' pénz igen fel van halmozva már, 100-tul ingatlan jószágra esztendőnként csak kettőt adnak. Sehol sincs pedig olly tökéletességre vive a' hitel még, hogy javításra képes ne lenne. 'S igy eldönthetlen igazság, hogy csak tőlünk függ igen olcsó tőkepénzekhez jutni, 's azokat legnagyobb bátorságban birni; mert hypothekát adni hatalmunkban áll, nem különben a' hitel dolgát is legtökéletesb rendbe hozni, ha t. i. s z e r e n c s é t l e n i d e á i n k a t szerencsésbekkel váltjuk fel; — 's igy a' helyett hogy az elégtelen eddigvalónál maradnánk meg, vagy számos theoriáinkat experimentálgatnók, vagy lyukas zsebeinkre egy egy palliativ foltot varrogatnánk: inkább régiebb nemzetek tapasztalásit vesszük tanácsul, a' jót elfogadjuk, a' rosszat visszavetjük, 's a' tárgyon gyökeresen segítünk.

Ha az uj rendnek — mellynél fogva pénzt kölcsön kapni vagy jószág után szerezni könnyebb lesz, de egyszersmind a' tőkepénzek becse le is száll, mert azok akkor keveset kamatolnak — a' nagy tőkepénzesek szegeznék ellen magokat, elérteném; hanem miért gátolják annak felállitását tehetségök szerint termesztők, kik vagy birói zár alatt nyögnek, vagy elégséges szorgalom-eszközlő tőkéjök hija miatt csak igen keveset termeszthetnek, 's mocsár vagy homok buczkák közt ülnek; azt én nem vagyok megfogni képes, 's világunk azon történetinek sorába állítom, mellyek azt bizonyítják sajnosan, hogy 'az embernek nincs nagyobb ellensége mint önmaga' — midőn kérdem: 'ugyan mi birhatja a' szabad magyar Nemesembert arra, hogy maga magát olly kegyetlenül büntesse, 's hevült képzeletü remeteként önmagát sanyargassa?

Reméllem azonban, nincs messze már azon időszak, mellyben a' haza valódi hasznát, 's igy tulajdonkép csak minmagunkét tisztán látandjuk át, 's hitelünket olly lábra helyezzük: hogy mind a' nagy, mind a' kis birtokos elégséges és olcsó szorgalmi tőkékhez nyulhasson, 's azokat minden háborgatás nélkül birhassa is. 'S valyon ennek mi lenne legtermészetesb következése? A' kisebb birtokos, ki esztendőrül esztendőre tehetetlenebbé lesz, erőre kapna, jószágit javíthatná, 's néha néha külföldre is rándulhatna, 's ön szeme szerint birálhatná azt, mirül most csak elbeszélések vagy nyomtatványok 's ekép más szemei után kénytelen itélni. A' nagy birtokosak ellenben uj, eddig annyitul nem is sejdített életrugót tapasztalnának ön keblökben, 's szebb reggel viradna előttök! A' helyett hogy most odakün idegen fény haszonbérlői, 's úgy szólván, csak mások által lehetnek 'Valamik' — ideben magok terjeszthetnének fényt, 's magok által lehetnének igen Nagyok; az Egész, a' haza pedig, melly csak úgy lehet gazdag, ha lakosi előitéletektül mentek, tisztán látók, józanok, szorgalmasak, jó birtokuak 's erősek, — naprul napra jobban fejledne ki homályosító ködeibül, 's olly tiszta fényben állna előttünk, hogy örömiben még a' 100 esztendős hazafi vére is úgy buzogna mint a' legfiatalbé.

A' haza ollyan mint a' sziv, mellybül a' vér eredetét veszi, hanem ha nem tér abba vissza megint, megáll; úgy a' hon sem haladhat, ha a' belőle származtak mind csak benne maradnak, vagy az abbul egyszer kirándultak abba soha vissza nem térnek. Előmenetel végett egybehasonlítni szükséges, mert csak az által ébred fel a' vetélkedés, melly nélkül — az ősz tapasztalás szerint — előmenetel nincs, vagy ha van

is, csiga lassuságu. Önmystificatio nélkül egybehasonlítni pedig hogy lehet, utazás 's idebenti 's odakünti tapasztalás nélkül? A' Magyar hátra akar e nyomatni, vagy a' világ végnapjáig csak egy helyt állni? Nem; lehetetlen! Azon eredeti törzsöknép — melly annyi század viharain keresztül szinte csak belső életereje által tartá fen lételét, 's örök árnyékba állítva nap- 's reménysugár nélkül, csak ön melegétül nyert eledelt, 's mind nőtt 's erősbült — azon nép nem eshetik hátra többé, annak csak egy kilátása lehet — a' Magas! 'S ki köztünk azon szerencsétlen elfajult 's természet-elleni korcs, ki szivének legtitkosb hurjait megzendülve ne érzené 's azok édeni öszhangzásit önkebliben ne sejditné, midőn anyaföldét egy lépéssel haladni 's emelkedni tapasztalja? Van hibánk tetemes, számos, mellyeket én gyengelmüleg, mint tudva van, palástolni nem szoktam; hanem ha más nemzetek nálunk annyival régibbek, 's tán szerencsésb helyzetüek, minket mindenben megelőztek is — — — egyben tán még is mindnyájan mögöttünk állnak: 'a' tiszta lelkü honszeretetben'. Ez érzés pedig, mellyet az állati nem ismér, 's csak a' lelkes foghat fel, olly ki nem mondható mágusi erő, melly a' leghátulsóbbakat is egykor mindnyája elébe teheti. Hanem itt fekszik a' titok! t. i. hogy csak t e h e t i, 's nem minden bizonnyal t e s z i! Valamint azon had, mellynek embere, lova, fegyvere 's a' t. tökéletes, de rendszerezve, disciplinázva, a' tactika törvényei szerint idomítva 's egybehangzással vezetve nincs, csak kis erő; — úgy a' honszeretet, bármilly tiszta 's erős legyen is, 's bár hány rokon kebelben lángoljon is, csak vajmi kis hatalom, ha egyesítve, józanul kifejtve 's egy czélra irányozva nincs. 'S ezt semmi egyéb nem eszközölheti, mint

a' nemzetiségre alapított közértelmesség; mert az okos hazafi átlátandja: hogy ő egyedül nem vihet végbe szinte semmit, mindent egyszerre nem kezdhetni, hanem egyet kell a' másik után köz erővel létesítni, 's végre hogy rá a' legbiztosb 's nagyobb haszon csak a' köz gyarapodásbul folyhat tartólag 's huzamosan.

A' nemzetiségre állított közértelmesség pedig — melly mint már többször említém, 's még ezerszer mondani szeretném — az önkénynek egyedüli zablája — semmi által nem fejlődhedik ki olly hathatósan, mint midőn a' lehető legnagyobb rész olly állásba helyeztetik, mellyben végzett munkája után, még olvasásra 's gondolat surlódásra is fenmarad egy kis idő, 's az élet legelső szükségei kipótlása után, egy kis tehetség könyveket vásárlani, az idő 's értelmesség józan lelkével előhaladni 's a' t.; igen sok pedig olly tehetőssé lesz, hogy nem csak a' hazát, de még a' külföldet is beutazhatja, hol a' Magyar, ha éppen akar, annyit tanulhat, mint a' mennyit fiatal 's tapasztalatlan gazda, régibb 's tapasztaltabb gazdák, részint jól elsült részint szétbomlott próbálgatásikbul, utánazás vagy kerülés által tanulhat.

A' lehető legnagyobb részt 's igen sokat továbbá illy helyezetbe állítni semmi egyéb nem képes, mint az örök természet dönthetlen törvényei, — mellyekrül reméllem nem sokára tökéletesen minden homály nélkül kifogom mondhatni gondolatimat, 's mellyeknek egyike, a' szoros hitelt érděklő, igy hangzik: 'Add vissza mi nem a' tied, 's teljesitsd, a' mire tenmagadat kötelezted, itélted.'

Ha addig is, mig egyéb szerfelett fontos eszközlések napját felvirasztandja nálunk az idő, az örök természetnek csak e' néhány szóbul álló tör-

vényit állitnók fel, mellyeken minden Hitel, Codex Cambio-mercantilis 's több eféle alapul; meglátnók mikép vagyonosulna a' lehető legnagyobb rész, 's mint gyarapodnék a' számosb rész.

Hidd el Barátom, nem lépend hazánk hozzá illő magasságra, mig lakosiban némelly tökéletes fordulások nem esnek, mellyek közül itt csak azon elmulhatlan szükségest érintem: hogy 'mind azoknak, kik eddig a' honhatáron tul nem voltak még, külföldre kell sietniök, 's ott tovább maradniok is; kik pedig eddig csak a' külföldet lakták, végre haza kell térni, 's köztünk telepedniök le'; — mert igy a' legtehetősb felekezet nem fog tovább javításoktul rettegni, kicsinységekért ujat huzni, hanem Hunniát magasbra emelni; 's nem csak azért mert más nemzetek fentebb állnak, hanem mivel az alacsony magában is törpe 's alacsony, ha nincs is magasb körülte.

"Hisz én is éppen azt kivánnám!" tán illy jegyzést fogsz a' mondottakra tenni. Hanem nézzük, milly módokkal akarja mindegyikünk e' czélt elérni, 's vizsgáljuk, ki köztünk az ok 's következés zavaró?

Én a' lehető legnagyobb résznek több kellemet 's több pénzt akarok szerezni; mert azt gondolom, igen számos nagy birtokosunk szivesen laknék a' hazában, ha abban több életkellem találtatnék, mint a' mennyivel dicsekhetünk; sok pedig, ha elég pénze volna, kertté varázsolná jószágát, 's ezen nagyobb örömet érzene, mert a' teremtés nagyobb körében élne, mint ma, midőn a' természet ösztöne, melly az embert jobbnak keresésére szüntelen izgatja, 's a' haza törvényei, mellyek pénzben szükölködésre itélik, őtet, úgy szólván, mintegy számkivetik honjábul. Azt gondolom tovább: számos szép eszü 's jó tanultságu hazafi ma ülne kocsira, 's a' félvilágot figye-

lemmel járná be 's tapasztalással gazdagon térne vissza honunkba, ha — — — — — pénze volna. Pénzt pedig sem Selmecz, sem Körmöcz nem ád, hanem a' szoros hitel által nyerhetendő szorgalmi tőkékbül folyó ész 's munka utáni nyereség.

Te ellenben szinte 4-dik lapján a' Magyar Ifjusághoz irányzott Taglalatodnak ezt mondod: *Érzenietek kell, minő egészen más, és főképp' a' pénz-becsével ellenkező felszámolások, 's mértékek' fontossága szerint ragadtatnak, és ragadják egekbe a' port, 's emelnek halhatatlanságra halandót, a' mindent elbájoló 's a' t.* — 190-ik lapján: *hogy éppen azon javak, mellyeket a' Gróf legfőbbeknek állít az emberi társaságban, t. i. a' jobb-lét, és az élet' örömei* 's a' t. 46-ik lapján: *A' regiség' nagy iróji főképp' azzal külömböztetik-meg magokat az ujabb idők' nagy iróji' többségétül, hogy amazok a' haszonczélzást soha-se vevék summum bonumnak, sem a' privatusoknál, sem a' Hazára nézve. 's a' t.* — 56-ik lapján: *A' nevelőknek és neveltetőknek mindazonáltal a' pénzes tehetség felül még valami mással is kell birniok, annyi észszel és erénnyel t. i. a' mennyi megkivántatik azt tanítani, hogy a' pénzt nem kell nagyra becsülni*, s' a' t.

A' miket előrebocsátván nem hiszem, hogy ezen mondottaknál, kevés szavakkal, plausibilisebb formákba öntve, 's józanoknak látszóbb szinekkel festve több hibás 's alaptalan hiedelmeket lehetne kitenni, akár a' Hitel czimü munka megczáfolására, akár a' pénz 's élet kellemek körülti zavart eszmék megigazítására; mellyek, mint szinte a' kereskedési tárgyak, nálunk, úgy szólván, a' tudatlanságnak legalsóbb lépcsőjén állnak. A' mi az elsőt illeti, t. i. a' Hitel czimü munkának methodusod szerinti megczáfolására szolgáló észrevé-

teleket 's jó gondolatokat, mint teszem: a' Magyar Ifjusághoz egyenesen irányzott szavaidat, 's hogy én az emberi társaságban legfőbbnek állítom a' jobb létet 's élctörömeket 's a' t. — mellyek miatt az, ki nem ismér, engem, úgy gondolom, egy undorodásig örömekben uszó sybaritának lesz kénytelen tartani — arra semmi egyebet nem felelek, hanem hogy azon szép reputatiót, mellyet tán némellyek előtt szerzél nekem, békén türöm el; azt ellenben, a' mit állítasz, a' Hitel czimü munkában előmutatni nem tudod; 's ez állitásod éppen azon képzeleteden alapul, mellytül annyira megijedél azt véltedben, hogy kárpótlás nélkül ki akarlak vetkeztetni dézmáidbul, robotidbul. — Lásd 134-ik lap. Robot, 's Dézma.

A' mi azonban 46-ik lapodon áll, az által — és sajnálom, hogy annyi helyre-nem-hozható kárt tevél Tenhirednek — világosan és nyomtatva vagy 1500 példányban bizonyítod be az egész világ előtt, hogy sem a' Lovakrul, sem a' Hitelrül irt munkáimat, sem az ujabb idők nagy irói többségét nem érted 's azok szellemét fel nem fogád! A' mi az én csekély munkáimat illeti — mellyek még a' középszerüségen alul is messze vannak — hogy azok velejét nem látád, azt szemedre nem hányom, mert tán kevés velő van bennök; ámbár meg vagyok győződve, hogy a' nyereség lehetőségét első munkácskámban, a' pénzt 's életkellemeket a' másikban egy principista is eszköznek, 's nem czélnak veendi. De hogy az ujabb idők nagy iróit — nem tudom egyébirant kiket tartasz azoknak, mert egyet sem nevezel — nem érted, azon méltán lehet 's kell bámulnom; mivel én lagalább egyet sem tudok, 's ha Te tudsz, mutass kérlek csak egyet, ki a' haszonczélzást,

pénzt 's életkellemet állitá okoskodásiban legfőbb jónak.

'S miután csak annyi belátási erőd sem volt, az eszközöket megkülönböztetni a' czéloktul — — — még birói, taglalói, helyreállítói 's dorgálói tisztet mersz bitorlani!

Forogna e' tárgy egyedül köztünk, 's az egész kérdés csak személyem körül, biz egy pillanatig sem bajlódnám vele; hanem midőn egy iró olly országban mint a' miénk — hol annyi a' pénzkörülti rendetlenség, 's olly számosak a' rendetlenség legszomorubb, de legtermészetesb következési — arra iparkodik gerjeszteni a' sokaságot, hogy a' pénzt ne becsülje nagyra 's a' t. 's igy a' fecsérlők számát, ha még lehet, nagyobbítni törekedik, akkor úgy hiszem hallgatni nem szabad!

Térj vissza Te becsületes, hanem akaratod ellen rossz magot hintegető hazafi a' fentebb előadott megelégedés négy alapira, mellyek éppen annyi sarkalati az emberi erénynek. Tiszta lélekisméret, élettudomány, egészség, vagyoni rend. Nemzetek kifejtésére ezek szint olly szükségesek, mint az ember tökéletesbülésére. A' Magyar egyenesen nézhet maga elibe, mert hiv hazafi, hiv jobbágy, 's öntudat melegíti belsőjét. Élettudománya, igaz, nem legnagyobb, hanem mi gátolhatja egy fiatal jól organizált fő legtőkéletesb kifejlését? Egészsége, életereje pedig nagyobb mint maga gondolja, csak ébredjen fel, 's haláli álom ne zsibbassza mindig vére folyását. Jő most a' vagyoni rend — — — ebben valóban 3-dik osztály a' helyünk, ez a' rut 's gyenge oldalunk! ezen kell segítnünk, 's hála az égnek! hogy mindenek vagyunk inkább mint számlálók, — hanem ez is szükséges; 's bármilly nagyon irtózzunk is tőle — a' mit igen igen átlátok, mert legszebb életidőmnek vagy 10 évein én sem néztem számadásim

után, 's alig hogy el nem buktam — szükség még is némellykor gondolkodnunk vagyoninkrul.

A' pénz-'s vagyon-körülti szüntelen aggódás legbizonyosb jele a' kislelküségnek, ezen legsulyosb embernyavalyának, mellyet nem gyógyíthatni; mert hol az anyag — materia — hibázik, ott a' kifejlés éppen olly lehetetlen, mint kavicsbul emberalakot szobrázni; 's azon fiatal, ki szük lélekkel olvasgatja pénzeit, soha sem fog felemelkedhetni a' selejtesek szomoru sorábul, 's vén korában készebb lesz néhány aranykáért éltét koczkáztatni, mint legkisebb olly tettet vinni végbe, mellynek rugója nem földi. Azonban a' pénz-'s vagyon-körülti könnyelmüség — a' tágkeblüek ismértető jele — nem kevesebbé von maga után rossz és szerencsétlen következéseket; 's tán illy lépcsőken vonja az egykor lelki tisztaságában olly magasan állottat a' szegénység 's kétes tettek zavarába: 'A' tágkeblü 's könnyelmü nagy vonásokban látja maga előtt a' világot, 's midőn csak szeretet 's bizodalom hevíti szivét, vagyonára csekély a' gond; innen lassanként — mert a' mindig ébren lévő pharisaeusok száma mindenütt igen nagy — rendetlenség támad; ebbül pillanati zavarodások. De ezekbül a' könnyelmü mint Julius Caesar három tettel diadalmaskodva emelkedik ki: 'Megyen a' pénzeshez, nézi az obligátiót — ez egyébiránt nem mindig úgy van, mert rendszerint jól meg se nézi — 's aláir! Elérkezik a' visszafizetési nap — — — uj zavarodás — — hanem a' tágkeblü 's könnyelmü a' fatumon ismét könnyen győz, mert uj kötelezést ir, 's mély eszü ügyességén még örül, 's azzal nem ritkán dicsekszik is; 's igy rakatik egy folt a' másikra, mig végre a' foltok többé nem győzik, 's a' tágkeblü szegény léte mindünnen kilátszik! a' szerződők közt pe-

dig igen furcsa fordulás esik, t. i. 'az előtt mikor financiai alkudozásokrul volt szó, az aláiró álla uri módon hátrameredt derékkal, a' pénzhozók pedig szolgai mód hajlongva csüggedező fejjel; most ellenben egészen változva állanak: t. i. a' sokszor aláirt előre görbedezve, a' néhai pénzhozók pedig hátramereszkedve.' 'S illy kellemes 's valóban irigylésre méltó helyzetben, mellyben egykori legdúsabb honfiainknak olly nagy száma volt, van, 's mindaddig lesz is, mig valódi 's nem egyedül képzeletbeli hitelrend alapíttatik, a' számolás nagy napján végre annyi mindenféle, valóban igen nemes, jő világra. A' könnyelmü mások csendes szolgálatiban lévőket magához csatolt, 's örök kenyeret igért, legjobb barátinak kisded tőkéit felszedé 's a' t.; tisztei azonban jószágin özvegyek, árvák pénzecskéit, kik ezeken kivül semmi egyébbel nem birnak, felkérik, 's ezek teljes bizodalommal 's bona fide, bizván a' könnyelmü ur tágkeblében, édes örömest viszik, 's azok minden nehézség 's kislelküség (!) nélkül fel is veszik. De számoláskor az sül ki, hogy a' jószág valódi becse szerint a' tőkék 3nál-, 4-nél többet mostani időkben nem gyümölcsöznek, 's igy a' tiszta jövedelem alig elegendő a' kötelezéseket leróni, 's az adósságok kamatit pontosan fizetni! 'S valyon mit müvel a' tágkeblü, ha tisztán látja ezeket, 's mind mélyebbre sülyjed állapotja? Legjobb akarattal sem egyebet — mert 'a' hol nincs, ott német példabeszédként, még a' Császár is elveszti jusát' — mint a' mit a' legkegyetlenebb lelkü ember, legroszabb akarattal tehetne, t. i. megőszült cselédit a' nagy reductiók miatt kenyér nélkül bocsátja el, legjobb barátit zavarba hozza, özvegyeket, árvákat 's a' t. kamatikért sóvárogva esdekelve elégittetlenül siránkozni hagyja.

Tekintsünk körül 's tagadjuk, ha merjük, hogy számos néhai legdusabb gazdáinkra pontiglan illik ezen festésem!

Nagy jövedelmekkel sokáig lehet éldegélni rendetlenül, és sok 100 ezer forint adósságot csinálni; azonban előbb utóbb minden bizonnyal eljő a' pillanat, midőn a' kut ki lesz merítve, 's akkor a' legtágabb keblü 's legnagyobb lelkü megbukott ur hitelezőinek által ellen 's az effectusra nézve nem egyéb mint csalárd vagy tolvaj.

'S illy nagy szerencsétlenség elhárítása vagy legalább kevesitése végett ugyan tesz e valamit a' nevelés, a' törvény? Nagy szerencsétlenség elhárítása végett mondom, mert ugyan lehet e annál nagyobb, mint emberséges kebellel, nemes szivvel, mellyek hibához, bünhez nem szoktak, számos keserü könynek, és sokszor a' legkinzóbb nyomoruságnak valódi oka lenni? A' nevelés egyenesen nem tesz semmit, mirül a' sikernél fogva legjobban itélhetni; 's ez nem egyébre mutat, hanem hogy magát könnyen aláiró, 's aztán rendetlenül fizető nincs az egész civilisált világon annyi, mint Magyarországban. Ez állitásomért azonban kedves antifinanciai Barátom, ne haragudjunk meg — a' mitül egyébiránt félek 'car il n' y a que les verités qui blessent' — mert valóban nem érdemli, 's azt sem, hogy miatta elszomorodjunk; mivel hatalmunkban áll, mint minden rossz szokást, melly csak akaratunktul függ, márul holnapra letenni, úgy itt is általányosan tüstént rendes gazdákká 's fizetőkké válni. A' mihez egyéb nem kell, mint erős akarat, minek hijával, hála az égnek nem vagyunk! 's igy inkább néhány más nemzeteket, kik sokkal jobb számlálók mint mi, kell sajnálnunk, mint magunkat; mert mi lehetünk még jó számlálók, ha akarunk; ők pe-

dig sem fiatalok sem erősek nem lehetnek, 's költői emelkedésre többé nem képesek, bármint akarnának is. Egyébiránt a' Magyart senki egész világ hátán jó financiernek nem tartja, azért jót állok; 's igy e' részben legalább reméllem senki nem mondandja: 'hogy nemzetemet ócsárlom.' Lásd Barátom, ha — teszem például — Görög volnék, bizony egy szót sem irnék a' hitelrül, 's hazámfiait nem serkenteném számolásra; hanem tán a' szabadságrul, nemzeti függetlenségrül 's költésrül beszélnék mint Te most. De nekünk Magyaroknak nem kell az intés, ha szabadságrul vagy Pegasusra ülésrül forog a' kérdés; mert ha az elsőrül van szó, mindegyikünkben hevül a' vér, noha nem is tudja mindegyikünk mi valóban a' szabadság; ha pedig a' légbe-nyargalás javasoltatik, mindjárt készek vagyunk, mert szeretünk ábrándozgatni egy kissé, 's Istenek közt az Olympuson tartózkodni; minél fogva fájdalom, igen sokszor ebédünk 's vacsoránk nem egyébbül áll mint képzeletbül! 's egyéb elsőségink is csak agyvelőnken szeliden átfutott álmok. Ezekben tehát — mert minus mint kellene semmi esetre nincs — buzdítás szükségtelen; hanem az annál szükségesb, pénz 's vagyon körül, mert ott valóban a' minus — mint meg nem szünöm mondani — más nemzetekhez képest nagyon szembetünő. A' nevelés pedig általányosan e' pontra nézve valyon miért nem tesz semmit? mert a' nagyob bszám távulrul sem gyanítja, mi a' nemzeti gazdaság — oeconomia politica — 's még czim szerint sem ismeri, vagy annak jobb szellemét latán irókban akarja fellelni, mint Te drága Barátom; 's igy vagy nem tartja szükségesnek, vagy hamis elvekre — principiumokra — állitja.

A' törvény ellenben, melly elavult időkben jó lehetett e, vizsgálni nem akarom, mai napok-

ban elégtelen 's korántsem oltalmazza 's védi a' hitelezőt annyira, mint azt a' természet törvénye 's közönség biztos jóléte kivánná; a' minek bebizonyítását egyébiránt hosszasan támogatnom nem szükséges; mert annyi szomoru eset harczol mellettem, hogy az okoskodás a' történtbül a' lehetségre maga magátul foly, 's nagy számu özvegy, árva, ügyefogyott 's kivált nemtelen 's idegen, állításom valódiságáért minden pillanatban kész kezes; 's igy minden további vítatástul felment.

"Eféle szomoru esetek mindenütt fordulnak elő, 's az emberlét gyarlóságihoz vannak csatolva, hol tökéletesség lehetetlen; 's igy mindenütt, fájdalom mondani, a' tehetősb igen sokszor nyomhatja el a' tehetetlent büntetlen" Illy ellenvetésre sok kész, tudom, kik minden javítás elleni buzgódásokban igy kiáltoznak: "Utopia lehetetlen." 'S én fegyverik ellen — mellyekkel olly szép elszánással védik azokat, kik még elbuktokban is csak igen kevés kellemeirül mondottak le az életnek a' nélkül, hogy legjobb lelkü hitelezőiket fizetik, 's igy tán jobbadán csak magokat védelmezgetik — kikelni nem kivánok, nehogy enmagamat mocskoljam bé — — — 's inkább azt akarom feltenni, hogy más hazákban még könnyebben 's nagyobb számban játszák ki a' becsületes hitelezőket, mint Magyarországban, a' mint Te is előhozod Taglalatod 68 és 89-dik lapján, hogy Bécsben és Lembergben is hat esztendőnél tovább kelle vesződnöd pénzedért. Hanem ez mit erősít? Tán azt, hogy nálunk bátran foroghat hibásan 's lassan a' pénzi rend, mert másutt egészen megakad? Nem hiszem, hogy ezt lehessen belőle következtetni, hanem inkább azt: hogy egy igazságszerető ember csak igy okoskodhatik: 'A' lehető legnagyobb pénzrend igazságos, 's igy hasznos is, 's azért azt minélelőbb tökéletesen el is

kell intézni, akár jó akár rossz lábon áll is egyébiránt a' hitel másutt.'

'S ha minden összehasonlitástul óvakodunk is, 's csak magában szemléljük a' dolgok velejét, ugyan mikép fogunk itélni azon törvényinkrül, mellyek nem ismérik az Anatocismust; 's igy bár iskoláinkban taníttatik, szerintek a' kamatok kamatját fizetni nem kell? 'S valyon milly szinben álland előttünk a' Sequestrum? Az elsők néhány környékben azon szép szokást vonák magok után — mert az emberek mindig hajlandók a' rosszra, ha tilos is az, 's annál inkább, ha azt sub aegide legis — még büntetlen — eszközölhetni is — hogy sokan mintegy financialis operatio gyanánt minden szükség nélkül kölcsönvesznek jelesb tőkéket, 's azok kamatját soha nem fizetik. Ebbül természet szerint pör támad, de azt számos esztendőig vonhatni — 's legrosszabb esetben a' tőkét vissza kell fizetni az elmaradt kamatokkal, a' kamatok kamati pedig az adósnak szinte tiszta nyereségül maradnak. Teszem: ha valaki 100 ezer forintot 6-al 100-tul kölcsönád, első esztendőben 6 ezer forint kamatot huz, 's ha ezen 6 ezeret megint kiadja, másodikban már 6360 forintot vesz be, 's igy ha a' kamatokat mindig a' tőkéhez csapja, 12 év leforgása alatt 100 ezer forintnyi tőkéjét kettőzteti 's 200 ezret bir. Már az, ki olly szerencsétlen 's egy fentebb említett financiernek adja pénzét, 's legelső esztendőben sem kapja tőkéje kamatját, ha 12 évig tart a' pör, végre 100 ezer forint tőkéjét visszakapja, 's a' 12 esztendei elmaradt kamatokat esztendei 6 ezer forinttal, összesen 72 ezer forintot, 's igy károsodik 28 ezer forinttal — egyéb kis költségeket (?) ide nem számlálván — a' mit nem is szabad hivni csalásnak, mert már törvényes divatu, usu et consvetudine

receptum! Hanem milly usus ez? Igaztalanságra van alapítva, 's azért nem is hozhat áldást! Hát a' Sequestrumnál — jóllehet a' mi szerencsétlen pénzbeli viszonyinkban néhány jó következései lehetnek az által, hogy még nagyobb igaztalanságoknak némi határt 's korlátot vet — ha magában tekintjük, van e nagyobb utálat — abominatio! — Huzzunk azonban ezekre, — mig illy rut állapotban vannak — fátyolt, 's valljuk meg őszintén, hogy pénz- 's vagyonkörülti isméretink, sem a' divatban lévő nevelés, sem fenálló törvényeink által tökéletes kifejtést 's eligazódást nem nyerhetnek. Mire nézve tegyük a' pénz 's vagyon dolgát gondos nevelés tárgyává, 's a' törvény előtt szentté; mert igy igen sok becsületes embert mentünk attul meg, hogy könnyelmüsége által 's akaratja ellen károsítson meg valakit; azon számos eseteket pedig, mellyekben a' hatalmasb a' tehetetlent nyomja — a' mit mig emberek vagyunk, 's igy minden intézetink is csak emberiek lehetnek, tökéletesen nem kerülhetni el — legalább kevesítendjük

Egy bizonyos közép ut, itéletem szerint mindenben — tehát pénz 's vagyon körülti aggódásban is — legjózanabb, 's igy legtanácsosb; 's én olly ifjat vélnék e' részben közép uton lenni, ki természete szerint, kivált a' véletlentül nyert pénzt 's vagyont nem becsülné nagyobbra, mint a' véletleni magasb születést; hanem azzal belső meggyőződése szerint, legnagyobb rend 's gonddal bánna; minthogy a' magasb születés is arra ösztönözné csak, hogy nemtelen tettek által soha ne disztelenítse szép állását úgy szólván pelengérré. —

Látjuk a' pénz 's vagyon-bálványzás gyakor szomoru következésit minden nap — noha köztünk ugyancsak ritka esetben, 's igy errül tán senki sem vádolhat igazságosan, — — tapasztal-

juk ellenben szinte minden órában és számtalan módosításokkal a' könnyelmüség 's rendetlenség szerencsétlen okozatit, mellyekért valóban szigorú itéletet érdemlünk — 's igy gondolom, kötelességünk felvigyázni magunkra, 's azokra, kiknek charactere még hajlékony, minden módon hatni; 's nem annyira hogy pénz és vagyon-bálványozók ne legyünk, mert ahoz általányosan hajlandóságunk nincs, hanem hogy könnyelmü 's rendetlen tettink zavarba ne hozzanak minket; minek következése, mint fent elég világosan megmutatám, sokszor egyenlő a' csalásé 's lopáséval.

Van ezek felett valamelly kötelesség a' földbirtokosok lelkére kötve, t. i. 'jószágikbul annyi hasznot nyerni, mennyit csak lehet; mert a' gazdaság azon ágait parlagon hagyni, mellyeken sok ember élhetne, nem egyéb mint az emberiség kincsét csonkítni; jószágokat pedig nagy nyereségre emelni pénz 's vagyon-körülti könnyelmüség 's rendetlenséggel általányosan lehetetlen, 's igy kötelesség pénzzel 's vagyonnal leggondosabban 's pontosabban bánni — — — 's nem úgy mint Te tanácslod, hogy t. i. a' pénzt nem kell nagyra becsülni 's a' t. A' pénz, 's vagyon-körülti gond 's rend mennyiségét végre, a' justum medium elérése végett, semmi nem határozhatja igazabban el, mint mindenkinek önhelyzete. A' ki földet nem bir 's nőtlen, az pénzével 's vagyonával legszabadabb, mert ha mind eltékozolja is, legfeljebb magának árt; — a' nőtelen földbirtokos ellenben már vétkes, ha gondja 's rende nincs sajáta körül, mert ok nélkül parlagon fekvő jószági csorbítják a' hon lehető jólétét 's erejét; a' gyermekes földbirtokos végre, ha könnyelmü 's rendetlen, valóságos bünös, mert ha szorosan véve nem rosszat is, a' rossznak minden esetre rosszakat szülő magvát hinti példája

által el, több ágon nyit utat szerencsétlen következéseknek, és számosnak árt.

A' Magyar általányosan mivel nem szük lelkü, nem is fösvény, hanem annál könnyebben esik ellenkező hibába — 's tékozló.

'S im ezen eset, szavam adhatom, vagy is inkább egyedül azon meggyőződés, hogy pénz 's vagyon-körülti isméretinkben vagyunk leghátrább, 's azok tágítása 's józan helyrehozása ki nem számítható hasznot árasztna honunkra, birt arra engem, hogy pénz, vagyon, nyereség, haszon, hitel 's több illyesek körül annyit fáradozzam, azok velejét felfogjam, 's véleményimet hazámfiaimmal férfiui egyenességgel közöljem. Gazdasági combinatio, nyereségi összehasonlítás, felvetés, számitás 's több eféle mindig legizetlenebb foglalatosságom volt, és sokszor magamon kelle nevetnem: eleinte jó szándékom, később a' kénytelenség — mert az ellenvetésekre vagy nehézség-támasztásra előkészület vala szükséges — milly messze vittek azon tudományokban, mellyekhez nem csak természeti kedvem nem, sőt inkább viszásérzésem volt. 'S most is úgy, mint munkád 37-ik lapján mondod: "hogy a' rendszer szükségét prédikálom 's aztán gondolatim menetelében könnyen érezhető rendszert magam se tartok" bátran vetheted azt is szememre, hogy ollyasokra akarok tanitgatni, mikben magam is inkább csak tanuló lehetnék; mert nem tagadhatom, hogy pénzem 's vagyonimmal korántsem gazdálkodom olly jól 's czélirányosan, mint kötelességem volna; hanem tudja Isten miért, de szinte jól esik az embernek fizetésit továbbacskára halasztgatni, számadásit nem ma, hanem holnap nézni át 's a' t. szóval egy kissé könnyelmüskedni; — 's e' felett

úgy látszik, mintha a' pénznek lába vagy szárnya volna, mert erszényinkbül 's szekrényinkbül olly könnyen szalad vagy reppen ki, hogy azok szinte mindig előbb üresek mint gondolnók.

'S igy Barátom nem is hozom például magamat, hanem csak arra kérem a' közönséget, méltassa okoskodásimat hidegvérü fontolgatásra, mert valóban úgy látszik — nekem legalább — ezen kérdés alatt forgó tárgy jobb kifejtése egyike azon világoknak, mellyeknek, olly tetemes kárunkra, legnagyobb hijával vagyunk.

Az egykori Teutonok 's valahai Scythák független létöket, annak megmutatására, hogy a' pénz 's nevezetes vagyon nem egyik sarkalatja a' szabadságnak, példa gyanánt, itéletem szerint, nem idézhetni fel; mert ők inkább csak külső hatalomtul voltak függetlenek, mint belsőkép olly szabadok, millyeneknek lenni emberhez illő, ki magasb lények rokona. Az elsőkrül Tacitus azt mondja: "pigrum, quin imo et iners videtur, sudore aquirere, quod possis sangvine parare". Ellenben hihető Eleink, a' Scythák, minden jó tulajdonik mellett, nyugalomban az állatoktul nem igen különbözőleg éltek, fellázitva pedig nem alkotás, hanem csak rombálás által ismérteték meg magokat. Vérrel szerezni 's rontani azonban — legalább úgy látszik — nem foly a' valódi szabadság szellemébül, 's igy bár ki mit mond is, a' régi Teuto 's Scytha csak rossz példája a' szabadságnak; hanem a' dolog veleje inkább igy áll: a' szegénység kirekeszti az értelem kifejlését, mert a' szegény nem csak utazás által nem hasonlíthat össze, 's igy csak keveset tapasztalhat, hanem még a' legszükségesb tudományok megszerzésére is tehetetlen; az értelmi fejletlenség pedig előbb utóbb minden bizonnyal függésbe hoz; mert értelmi suly, hacsak kissé több

időt foglalunk is össze, egyedüles valódi felsőbbség e' világon; 's igy a' szegénység, legalább mostani világban, szolgasággal páros. Ezen állitásom pedig nem theoria, mert csak ujabb történeti az emberiségnek — ha multrul hallgatunk is — nyilván bizonyítják, hogy az elszegényülésnek legbizonyosb következése az elaljasodás, az elaljasodásnak pedig a' szolgaság. — Ennél fogva, úgy hiszem, a' pénz 's vagyon-körülti gond 's rend, bármilly szük keblünek láttassék is, 's bármilly unalmas, sőt gúny 's nevetség tárgya lenne is, egyenesen lelkünkre van kötve, ha semmi egyéb okbul nem is, legalább azért, hogy — Istenért! — el ne aljasodjunk, és szolgaságba ne törpüljünk! A' mondottakat pedig minden Olvasóm szives és jó akaratu fontolgatásába ajánlom, mert valóban e' kicsinységnek látszó tengely körül forog, főkép ránk nézve, a' lenni 's nem lenni közötti kérdés!

Tudom igen jól, számos ellenvetést szülend mind az, a' mint a' nevelés 's törvény gáncsairul itt röviden előhoztam; — ki lenne azonban mind azon megjegyzéseket előre látni képes, mellyek a' bévett szokások védelmére — akár jók, akár rosszak legyenek azok — mindünnen burjánzani fognak? Senki a' tágos ég alatt! Azért nem is várom eszméimnek — mellyek szorosan véve nem is sajátim, hanem régen tapasztalt igazságok — tüsténti helybehagyatásokat; hanem bizom az időben, melly azokat minden kétségen kivül igazi egyensulyba hozandja. Lesznek számosan, kik azt mondják: "Korántsem esik Magyarországban annyi csalfaság pénz, vagy inkább adósság dolgában, mint a' mennyit állitásim után feltehetni". Mások pedig: "Azért mivel a' hitelező nem jut mindenkor hamar pénzéhez, még nem veszti el azt." Mások megint: "Hol

annyi uzsorás hitelező van mint honunkban, ott a' törvényhozó test bölcseségét dicsérhetni csak, hogy inkább kedvez az adósnak, mint a' hitelezőnek", 's több illy megjegyzések, mátul esztendő végéig!

A' mi a' csalfaságot illeti, mondjuk ki tökéletesen az igazságot, tagadhatatlan: hogy fenálló törvényink mellett számtalanszor több pirulást okozó történhetne még, mint a' mennyi történik; ha kivált ujabb kori törvényszékink — ujabb kori mondom, mert a' neoacquisticait et Comp. nem hiszem példányul idézhetőnek valamelly haszonnal — jobbadán főtül talpig valóban nemes emberek 's önálló birákbul szerkeztetett törvényszékink, a' törvény hiányit méltalmas itéleteikkel nem pótolgatnák ki valamennyire? Azonban milly nyomorult igazságsiker vagy törvénydivat az, hol többet ér 'favor in judice, mint lex in codice! Nem elég itéletem szerint, hogy igaztalanság ne történjék, hanem az szükséges, ha hozott törvényinkben egyszer már meg akarunk nyugodni, 's azokat többé nem kivánjuk javítni, hogy igaztalanság büntetlen ne is történhessék; az pedig csak világos és szoros törvények által eszközölhető; mert ember csak ember marad, bármilly nevezete legyen, 's akárminő magas polczon álljon is.

Azon ellenvetés pedig, melly sajátunknak, ha nem tüstenti is de bizonyos visszanyerhetését illeti, tagadni nem lehet, nem egészen helytelen; ha t. i. olly hitelezőkrül van szó, kik kamatik rendes felvételére nem szorultak, más jövedelmeik is vannak, 's igy egy kis zavaron kivül tán legkisebb alkalmatlanságot sem szenvednek; hanem valyon mikép áll a' dolog, midőn olly hitelezőket érdekel a' kamatok későbbi fizetése, kik teljes bizodalommal kölcsönzött tőkéjöken

tul semmi egyébbel a' világ hátán nem birnak, 's úgy szólván márul holnapra egyedül kamatikbul élnek? 'S milly szomoru fordulást vesz még akkor e' tárgy, midőn a' kamatok, illy minden más jövedelmekben szükölködő hitelezőknek, nem nappal, héttel, hónappal, hanem évekkel később fizettetnek a' határidő után? Ezekre mindenki maga magának felelhet, 's tudom, a' jobb lelkü érzékenyen kivánandja az e' részbeli törvényjavítást; midőn én közbevetőleg egy igen isméretes 's több milliomot valódilag 's nem csak levegőben biró Banquiernek állitását a' fizetésrül itt Veled Barátom közleni bátorkodom: "Elég lenne tökéletes megbuktatásomra — igy szóla — ha minden nekem járandó pénzek jóllehet egy fillérig is, hanem csak 14 nappal fizettetnének később a' határidő után." 'S im ezen, pénz 's vagyon-körülti egy két szó a' practicus ember ajkán többet nyom állitásim megerősítésére, mintsem mind azon theoreticai lágy szivü 's nem keményebb velejü költői okoskodások — mellyeknek táborával szünet nélkül szembe szállni vagyunk kénytelenek — képesek lennének azon sarkalatokat felforgatni, mellyekre a' hitel philosophiáját alapítom.

Jő végre a' harmadik ellenvetésre rövid feleletem, melly ebbül áll: 'Hazánkban, ha a' dolog fenekére bocsátkozunk le, szoros értelemben szinte nincs is uzsora; mert azt sem nevezhetni uzsorának tulajdonképen, ha valaki veszendő 's ingatag becsü 's ennél fogva kereskedést veszedelmeztető portékáért 100-tul 100-at kér. Hogy azonban szavakon ne akadozzunk, 's én e' tárgyat kimeritőleg előterjeszteni 's vitatni ne legyek kénytelen, a' mi nem szándékom, hivjuk, nem bánom, ursorásnak azt, ki 6-nál többet veszen 100-tul — ámbár a' kamat természete szerint az nagyobb uzsorás, ki biztos helyre ád 100-at 5-tel, mint az, ki

nem biztosra kölcsönzi 100-át 7-től—; 's ha ez értelemben annyi úgy nevezett uzsorásunk van az országban, valyon mi annak oka? Semmi más mint e' tárgybeli törvényünk elégtelensége, mellynek néhai szerzőji nem dicséretet, hanem dorgálást érdemlenének! 'S ugyan van e állitásomnál valódibb 's világosb? Feleljenek érettem, minden hosszas vitatás helyett a' hazának néhány 's a' külföldnek számos pénzesei —; feltéve becsületes tiszta lelkü pénzesei — 's azok, merek fogadni, részint igy fognak beszélni: "Álljon fel bizonyos, 's a' szükségnek practice megfelelő hitel Magyarországban, 's mi akkor szivesebben adjuk oda pénzünket alacsony kamatra, mint ma legmagasbra"; részint pedig igy: "Ha hitel lesz Magyarországban, adunk kis kamatra pénzt, a' mennyi kell, 's fel se mondjuk; ha pedig megmarad a' régi sötét zavar, akkor Magyarországgal legkisebb pénzbeli viszonyban sem kivánunk jőni". Hogy pedig igy fognak szólni — — most jut eszembe, nem is fogadhatok, mert magam előtt látván az élő factumokat, arrul szinte bizonyos vagyok. A' tőkepénzesek nagyobb része, ha pillanatig igen is, de hosszasabb időre nevezetesb tőkéivel nem szeret loteriázni; hanem inkább kisebb nyereségre biztosb helyre adja, mint azt a' külön fejdelmi udvaroknak kölcsönző legnagyobb kereskedő házak bizonyítják; 's igy nem tagadhatni, hogy nekünk Magyaroknak is adnának untig tőkepénzeket, ha viszont hiteladásra el tudnók határozni magunkat; hogy pedig sokan mostani pénzálladalmunk mellett semmi feltétel alatt nem akarnak velünk összeköttetésbe jőni, azt ha kivánod nyomtatott bizonyítványokkal is, kész vagyok megmutatni; mert több hitelező intézetet ismérek, mellyek rendszabási szerint csak egy nemzetbeli, kinek t. i. semmi feltétel

alatt pénzt kölcsönadni nem szabad, van kivéve, 's e' nemzetbeli a' Magyar!!! 'S illy, nemzetünknek valóban nagy dicsőségére váló rendeletek ki voltak nyomtatva, már sokkal előbb hogysem én Hitel czimü munkám irása vagy közrebocsátásárul legtávulabbrul is álmodtam volna, 's aztán azt hirdetik némelly hazámfiai Veled együtt nagy bölcsen: "Nemzetemet ócsárlom, rossz hirbe hozom." Nekem azonban úgy látszik — 's nem hiszem, csalatkozom — hogy azok, kik illy rendeleteket alkottak, mellyek olly czáfolhatlan tanúji pénzdologi hirünk rút álltának odakün, hajlandóknak érzenék magokat eltörleni azokat, ha sok ember gondolkoznék honunkban a' hiteltárgyrul úgy mint én; ellenben: statutumok azon kellemetlen czikkelyét, melly a' Magyarokrul szól, még szűkebb korlátok közé szorítnák, ha hitel-körülti gondolkozásidrul Taglalatod után itélnének, 's azt hinnék, hogy a' nagyobb rész is úgy nézvén a' dolgot mint Te, javalná szempontidat.

Megnyugtatásodra egyébiránt azt mondhatom, senki Taglalatodat hitel, pénz 's vagyonbeli vallomás gyanánt nem veendi; mert kiki át fogja látni, hogy se hely, sem idő nem volt a' hitelt, pénz és vagyon tárgyát, tökéletesen kimerítned; mivel a' Hitel czimü munkában sem volt azokrul igen sok szó, 's igy a' Taglalatban, melly a' Hitel czimü munkának czáfolása, vagy inkább illustratiója (?) — — — — — sem lehet azokrul egészen kimerítő értekezés. A' közönség végre lassanként olly bizonyosan 's annyira meg fog győződni a' jó hitel számtalan áldott következésirül; hogy egy pár vastag deák könyv imponens tekintete, mellyben pénz 's vagyon-körülti törvényink össze vissza vannak torlasztva, nem fogja hátráltathatni azon üdves rendszabások lé-

tesítését, mellyek következésében nem lesz mindig formának a' dolog feláldozva, 's nem lesz örökön örökké csak képzelt szabadság állítva valódi szabadság helyébe!

Azon jegyzésedre, mellyet a' régiség nagy embereirül teendesz hihetőleg megint — miután Taglalatod 135-dik lapján igy szólsz: *Kár volt ebben a' Czikkelyben, és nem is tartozott a' dologhoz oly felülegesen és leny-elmésen (légèrement) beszélleni a' régiség' nagy embereirül* — igy válaszolok: 'Ha nem olvastam is Plutarchust görögül mint tán Te, nálam annyival tudósb Barátom, 's ha a' latán classikusokat olly jól citálgatni nem tudom is mint Te, nálam annyival jobb memorista; azért még kérdés, ki fogta fel közülünk az elhunyt időkor dicső lényeinek lelkét tökéletesebben, Te e vagy én? 'S ugyan hol szólok én könnyelmüleg egy Aristidesrül, Phocionrul, Brutusrul, Catorul 's t. i.?' Lásd Barátom, e' szelességemet csak képzeléd, mint igen sok egyebet, 's rám akarád fogni. A' Hitelben szórul szóra ezt mondom 125-dik lap. 'Némelly tudomány, müvészet 's mesterség egészen ujabb idejü, 's több évek előtt a' legokosb ember esze ágában sem volt. Nem is álmodott p. o. Hannibal vagy Julius Caesar puskaporrul, ágyukrul, Augustus gőz hajórul, Pithagoras vagy Solon a' nemzeti gazdaság valódi alapjairul, papiros-pénzrül, bankrul 's a' t. 'S igy ha sokrul még legkisebb ideánk sincs, lehet azért még több velőnk Socratesénél, eszünk több Themistoklesénél, ismeretünk kiterjedtebb Aristotelesénél; 's azért higyjük el, hogy nem szégyen 's éppen nem kötelességünk mindeneket ismerni 's azon dolgokba avatkozni, mellyekhez nem értünk, sőt inkább dicséretes 's kötelesség volna ollyanokat magunkrul lerázni.' Már kérdem a' részrehaj-

latlan Olvasót, talál e ezen sorokban egy felülleges és lenyelmés szót a' régiség nagy emberei ellen, mint azt Gr. Desewffy állítja?

Hogy pedig nem csak a' Hitel czimü munka külön tárgyihoz igen tartozott a' régiség nagy embereirül néhány szót említeni, sőt hogy ez ott felhozott szavak ismétlése 's azok némi felvilágosítása legnagyobb hasznot hajthatand, arrul, legyen szabad kérkednem egy kissé, tökéletesen meg vagyok győződve.

Magyarországban azon szerencsétlen idea, hogy az már ugyancsak országos-ember, ki iskoláit cum eminentia végezé, classikus deák 's törvényinkben Doctor, olly közönséges 's úgy annyira meggyökerezett, hogy néhány egyéb szerencsétlen idea rectificatiója közt nincs hasznosb, sőt szükségesb, mint a' régiség nagy emberei valódi becsét teljes világosságra állítni. Ezek szerint kérdelek, mi van abban felülleges 's lenyelmés, midőn az mondatik: Hannibal, Julius Caesar puskaporrul, Augustus gőzhajórul, Pythagoras, Solon a' nemzeti gazdaság valódi alapirul, papiros pénzrül, bankrul 's a' t. nem is álmodott? továbbá: hogy Socrates nagy velejével, Themistokles fényes eszével, 's Aristoteles kiterjedt isméretivel még sem tudhattak mindent, 's kivált nem anticipálhaták — erre vigyázz, kérlek, mert itt a' dolog bibéje — az ujabb idők találmányit 's elmeszüleményit? Milly tisztelet-elleni kitétel van ez állításimban a' régiség nagy férfiui ellen?

A' mindenség mechanicája sötétben volt, 's azt, kezdve az Ari 's Eri nemzetségek bölcseitül, mellynél feljebb alig megy a' világ évrajza, 's szinte a' vizözönben gyökerezik, lefelé Chaldaea, Babylon, Phönicia, Hellas 's Roma bölcseiig, senki nem deríté fel t. i. a' minden-

ség mechanicáját, mig az utóbbi Newton nem tünt fel.

"Nature and all her works lay hid in nigth,
God said: Let Newton be, and all was ligth."

Az emberek még most is 'olly kevés lármával, de egyszersmind annyi dühhel öldöznék csatákban egymást mint azelőtt; ha az aranyat készítni akaró Schwartz nem találá fel véletlen a' puskaport, melly találmány á l d o t t következésiben — áldott mondom, bármilly furcsán hangozzék is — a' háborui szokások igen szelídültek, 's a' felebaráti vérontás, az emberiségnek ezen legrútabb salakja, már sokkal ritkábban gyakoroltatik annyi ellenséges indulattal 's vadsággal mint az előtt, 's olly sokszor se csatamezőn, se kettős viadalban nem mártja ember emberszivbe fegyverét mint Hannibal, Julius Caesar idejében, vagy a' Coliseum véres fövényein; hanem a' Strategia 's Tactica más elvekre állított tudománya 's egy láthatlan golyó, melly találhat, de hibázhat is, döntik most jobbadán el a' nemzetek közti pöröket, 's a' katona — kinek valódi becse nevekedett, mert inkább vétetik most lelki mint testi ereje fontolatra, 's igy midőn úgy szólván a' ragadozó állatok sorát elhagyá, csinosodott emberek társaságába lépett — a' katona mondom, jobbadán megszünt úgy szólván gyilkos lenni, 's reméllem, sőt a' tökéletesedés ideáljára támaszkodva hiszem is: jön még idő, midőn háborui erőmüveink annyira lesznek kifejtve, 's általok a' mai Strategia 's Tactica tudománya megint elannyira változva 's javítva, hogy ember ritkán vagy tán soha többé nem lesz kénytelen, nemzeti vagy egyesek viszályai eligazítása végett, embervérrel fertőztetni kezeit. Mi tovább most is csak úgy vésegetnők a' sziklákat utcsinálásban, bányászatban mint az egykori Roma-

iak, ha nem találtatott volna fel a' puskapor'. 'A' tudományi vizsgálatok még ma is minden valódi rend nélkül eszközöltetnétek, ha Baconnak Novum organum Scientiarum-ja az inductiva methodust velünk nem ismértette volna meg.' Mi is csak 'olly otrombán készült gályákon hajóznánk mindig közel a' partokhoz mint a' Romaiak 's Görögök, ha az ujabbiak a' vitorlát használni nem tanulták, 's What a' gőz erejét ki nem fejtette volna.' Köztünk is csak 'olly ritkaság lenne a' könyv mint Romai 's Görög közt, ha Guttenberg nem találá fel a' sajtót' 's a' t. 'S ugyan mind ez állításim által, mellyeket szinte végtelenig szaporíthatnék, kisebbítem, vagy ócsárlom e valóban a' régiség nagy embereit? Én legalább azt gondolom, nem!

E' tárgy azonban itéletem szerint olly fontos, hogy még valóban egy kissé jobb felvilágosítást érdemlene; 's igy e' szerencsétlen ideákruli czikket most félbe fogom szakítni, később megint talán felvenni 's közbevetőleg egyenesen kimondani, némelly dolgok körül miképp gondolkozom, 's egyben másban milly meggyőződéssel birok.

VALLOMÁSOK.

Az emberiséget a' szerencsétlen ideákon kivül tán még sokkal nagyobb baj zsibbasztja t. i. a' zavart ideák, mert azok korántsem szegzik magokat olly makacsul az előmenetelek ellen, mint ezek, 's inkább tudatlanságbul erednek, 's nem sokat gondolkozó elmékben fészkelnek, 's igy irthatékonyabbak; midőn a' zavart ideák többnyire az igen sok, de főtlen képzelgések szülötti, a' tudálékosokban, úgy szólván, már nedvvé 's vérré váltak, 's mint az irthatlan mirigy, a' legjózanabb javítások ellen nem csak rémítő 's visszaijesztő vázként állnak, hanem mint a' pestis, ragadékonyságok által a' legépebb, de még ki nem fejlett elméjüeket is megfertőztetik, 's magok körül élet helyett halált terjesztnek.'

Nem tartom ennél fogva hasztalannak, hosszas és unalmas fejtegetések helyett, néhány tárgyrul vallomásomat itt inkább egyenesen kimondanom. Ha nincs is igazam, legalább megfontolásra fogok gerjesztni, 's igy a' Való hihetőleg szaporábban tünend elő, mint ha hallgatnék, 's a' közönségnek minden esetre nem ártok; habár magamnak nem használok is. Vegyük tehát lehető rövidséggel rendre mind ezeket: 'Az Ó és Uj. A' Gazda 's Hazafi. A' Magyar nyelv. A' Character 's Bizodalom. A' Divat. A' Mania.'

AZ Ó ÉS UJ.

Több esztendő előtt Athenében a' Theseus templuma oszlopihoz támaszkodva, mély gondo-

latokba valék merülve, 's midőn a' jelen 's jövendő előlem visszavonula, csak a' multban éltem; 's ezen önfeledés sokáig tartott, mert a' képzelet legédesb képei varázslának a' hajdankor nagy emberei közé — körültem minden a' legmélyebb csend 's álomban fekvék, 's egy szép őszi nap vég sugári aranyzák a' körülti bérczek ormait. A' levegő legtisztább 's balzsami volt — — — és bennem milly keser-édes, és remény 's kétség érzelmi gerjedeztek akkor, 's keblemet milly édesen kinzó vágyak tölték bé, azt ki nem magyarázhatom, és azon érzést csak azok ismérhetik, kik hosszas elválás után lelkök ideálját megint feltalálják, 's édeni öröm közt kénytelenek tapasztalni, hogy az egykor értök hiven lángoló sziv — — — — elhidegült; — vagy azon hazafiak ismérhetik csak, kik hajdan szabad honokbul, mellyet imádnak, a' nép vakheve által számkivetve, visszatértökre rabszolgaságban lelik azt! — —

'S ezen eleinte olly édes, később olly kinos álmombul egy fiatal, egészség- 's bájteli görög leány megjelente ébreszte fel! 'S nem fogom felejthetni soha, lelkemem mi villana akkor keresztül, 's milly haloványoknak látszottak a' görög remek márvány oszlopi, a' báj-fiatalság virító képviselője mellett! — 'S bennem örökre változhatlanul el volt határozva, hogy a' mult a' halál, jelen 's jövő az élet; 's igy az élő embernek nem a' multban, hanem a' jelen 's jövendőben van igazi helye.

'S mennél többet jártam, mennél többet láttam, olvastam, tapasztaltam; annál erősb meggyőződéssé lön bennem Montesquieu ezen állitásának valósága: "Transporter dans des siècles reculés toutes les idées du siècle où l'on vit, c'est des sources de l' erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes

tous les siècles anciens je dirai ce que les prêtres d' Égypte dirent à Solon: "O Athéniens, vous n' êtes que des enfants."

E' szavakat keblemben tartván óvakodom: ne zavarjam össze a' régiség nagy embereinek követésre méltó tulajdonit, az ujabb vagy mostani generatiók igen sokban iránytalan felsőbbségikkel. Igy legmélyebb tisztelettel nevezem Socratest; Aristides 's Phocion agyag sorsommal engesztelnek meg, mert ők is emberek valának; Regulus nagy lelkén bámulok; a' Brutusok előtt mélyen hajtom le magam; Aristogiton Harmodios, Leonidas sirhantin térden álltam, 's az emberiség diszhamvait örömkönyekkel üdvözlém! — — Hanem azért sem Homerost, kinek költői szellemét tán senki túl nem haladá, tábornoki zsebkönyvül; sem Horatiust, kinek józan philosophiáját nem győzöm eléggé csudálni, politikai kalaúzul; sem Virgiliust, ki hatalmas remekletü Epicus, gazdasági tanácsadóul 's példányul felhozni nem fogom. De még tovább megyek, 's azt állítom: ki Polybiost, Xenophont 's Julius Caesar Commentárait könyv nélkül tudja, de a' mostani háboru szellemét nem fogta fel, csatákat nem nyerend; nem lesz az továbbá practicus gazda vagy különös naturalista, ki Aristoteles, Plinius vagy Lucretius munkáit tökéletesen sajátévá tevé, ha ezen az idők folyamatja által annyira tökéletesült tudományok nagyobb felvilágosítását ujabb idők müveiben nem keresé. 'S igy ha ma támadnának fel: sem a' Phoeniciaiak ügyes hajósok, sem a' Siciliaiak Archimedessel együtt practicus erőművészek, sem a' Romaiak Columellával összeleg és egyetemben nagy gazdák 's a' t. nem lennének.

Sok veszett el a' régiekkel, nem tagadhatni, de korántsem annyi, a' mennyit festeni 's hirdetni szokott az ábrándozók rendetlen képzete.

Hanem az emberi gyengeség a' multat 's régit mindig nagyobb fénybe szokta állítni, mint a' jelent 's jövendőt; mert a' gyengeség, többre hatni 's nagyobbat véghezvinni képes nem lévén, reminiscentiákhoz ragaszkodik: midőn az erő tettek után szomjadoz. 'S az, a' mit Horatius az aggkorurul bölcsen mond, hogy t. i. 'laudator temporis acti 's a' t. a' gyengékre is igen felillik, kik Montesquieu szerint "a' mult századokat mostaniakká akarják varázsolni untalan."

Minden kornak van érdeme, 's ki tagadhatja, hogy a' jelenkor a' régiek tudományira alapitá minden további előmentét, úgy mint a' régiek a' még régiebbekre az övékét, 's a' mai idő a' jövendő századoknak lesz legbizonyosb alapja.

'S ha Apollodorusok, Praxitelesek, Phidiások 's t. i. építő 's szobrászó isteni-szikrájok elaludt is, 's Canova iránylag nagy remekei csak ujoncz probákként állnak a' görög mesterek fenmaradt halhatatlan munkáik mellett, mellyeknek legjelesbit tán örökre eltemeté a' vak hevü tudatlanság 's az idő; azért a' civilisált ujabb 's igy idősb memzetek évrajziban — habár azok is elég borzasztóval teljesek — még sem találtatik Dionysius, Nero, Caligula 's az embervérrel mocskolt istenoltár, arena, 's a' kínveritéktül el-elalvó Autodafe tán soha nem disztelenítendi többé gyászkönyvvé az emberiség történetinek jegyzeményit, 's bizom a' nagy Istenben! eljő még azon idő is, midőn az ártatlannak, bármilly alacsony sorsu legyen, egy hajszála sem fog, még a' leghatalmasbtul is kiszakittathatni büntelen! 's a' természet-ellentiségnek legcsufabb undokai, az emberadás 's vevés, a' rabszolgasággal együtt ki lesz minden időre törülve a' megint történhetők sorábul —, 's azt hiszem: soha, legalább addig, mig évrajzink hatnak hátra, magasabban az em-

beriség nem állott még, mint ma, 's hogy minden nevekedő idomzatban előbbre fog hatni csillagunkon, mig tán nap-systemáki rendülések megint nem temetendik el mind azt, a' mit emberi agy 's tenyér gondolt 's állított, 's csak azon szikra maradand fen, melly valaha nagy, szép 's nemes tettekre melegíté keblinket.

Ne zavarjuk azért össze a' régi nagyságot a' mai tudományokkal, 's ha, teszem például, gazdaságunkat kivánjuk magasbra emelni: kövessük Cincinnatus dicső példáját, Cicero tanácsát, 'quod nihil pulchrius 's a' t., de ne keressük az igazi előmenetel rugóit, görög vagy latán könyvekben, mert azokban hiába keressük; hanem használjuk az e' tárgykörülti ujabb angol, francz 's német munkákat. Ha Dunánkat akarnók egykor rendbehozni, 's valódi kereskedésre idomítani, vagy azon keresztül hidat vonni: vegyük a' régiek nagy lelkü 's férfiakhoz illő erős akaratjokat például, — de Istenért, ne véssük mint Traján a' régi Dacia dunapartinak sziklait, 's ne rakjunk olly nyomorult hidat mint ő, mellynek néhány század után szinte legkisebb bizonyos jele; hanem használjuk a' puskaport, parancsoljunk a' szirteknek, és szórjuk ki a' folyam medrében fekvö sziklákat; hidainkat pedig mély alapra telepítsük, 's ha viz feneke gránit, esztergáljunk abba gőzerőmüvekkel helyeket, 's eresszünk azokba le öntött vasoszlopokat; nehogy a' gyenge jég vigye vagy rombolja hidunkat el, 's még földindulás se rendíthesse meg, hanem szinte több kivántassék mint a' természet közönséges járása annak elbomlasztásához.

Merjünk nagyok lenni — 's valóban nem olly nehéz — de legyünk egyszersmind bölcsek is! —

A' GAZDA 'S HAZAFI.

Valamelly jó ismerősömet, egy angol Asszonyság Nápolyban igy szólítá meg egykor: "Valyon mi tetszik az Urnak jobban a' St. Carlói Szinház e, vagy London?" 'S számtalan illy hangu kérdések, mellyeket már éltemben hallék, ha nem voltak is olly kézzel fogható képtelenségek, nagyon figyelmetessé tettek arra: hogy az embereknek szerfelett nagy száma össze szokta zavarni, vagy egyenesen felcserélni a' dolgok valódi mibenlétét, 's ha valamirül tudakozik vagy valamit egybehasonlít, sokszor nem cselekszik józanabbul, mint ha valaki kérdené, vagy analysálni akarná, valyon mi jobb: "fáczán-hús e vagy széles ágy; — mi hasznosb: széna e vagy vas; — mi szebb: arab-ló e vagy angol-kert 's t. i." — Az ideáknak illy felcserélése pedig nem egyébbül ered, hanem hogy a' dolgok valódi 's bel becsét, hasznát, szépségét, szóval mibenlétét nem szoktuk tökéletesen 's legmélyebb velejökig keresztül nézni. Ennél fogva látunk sokat kis dolgok körül heveskedni 's állhatatoskodni, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulni 's mellettek elaludni; másokat munka közben enyelegni, társaságban pedantoskodni; másokat ismét békességben nagy katonai tulajdonokat mutatni, háborukor ellenben inkább a' szelid polgárság jeleit — — —; másokat végre, kik egyenesen azon szerencsétlen Persára emlékeztetnek, ki — bűbájos hatalam alatt lévén — ágyban soha nem aludt hanem társaságban, jó asztalnál soha nem éhezett hanem ebéd előtt vagy után, mindig szomjuzott csak friss forrásnál nem, szerelmi vágy belsejét szüntelen égeté, 's csak közel az öröm forrásihoz hidegült el.

A' Gazda 's Hazafi-körülti ideákkal — a' ki-

sebb részrül szólok — szinte igy állunk, 's azokkal se vagyunk nagyobb tisztában, mint az itt előhozott polgár, katona 's persa felebarátink az ő cselekvésmódjok 's balsorsokkal! A' Gazda korántsem olly szorgalmas, minden garasra néző és, szinte szeretném mondani, olly kis lelkü, mint egy gazdának lenni kellene; a' Hazafi ellenben adakozási 's tetteiben sokkal körülnézőbb, fösvényebb 's korántsem olly nagy lelkü, mint hozzá illene; 's midőn földbirtokosban a' gazdával mindig egyesül a' hazafi, legmulhatlanabbul következik az elsőnek t. i. a' Gazdának hélyenkivüli generositásábul a' másiknak t. i. a' Hazafinak tehetetlensége; 's igy a' közjóhoz semmi egyéb mint csak fohászkodó járulása!

Már csak ló dolgában mennyire van honunkban a' gazdasági idea a' hazafisággal összezavarva, mindennap tapasztaljuk; 's egy fő oka, mondhatni, hogy szinte egész Európában nincs idomlag minden czélokra nézve olly kevés jó 's haszonvehető ló mint Magyarországban. 'S ezen állitásom valósága — melly minden nap világosabb lesz 's csak ollyasok által hozatik már kérdésbe, kik úgy mint Te drága Barátom — ne vedd rossz néven — lóháton soha nem ülnek, 's csak Virgiliusban et Comp. keresik a' lótenyésztés alapit — valóban csak onnan ered, hogy gazdáink nagy része a' lótenyésztést hazafisági osztályba helyzi, holott az egyenesen a' gazdaságiba tartozik; midőn más részrül sem említésre méltó utaink, sem hidaink, sem szinházaink és számtalan illyesek nincsenek, mellyek tán már Magyarok közé is illenének, 's mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászkodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek mint a' régi Scythák, mert nagy lelkü patriotismussal gazdálkodván, (!) ha szó van hazafiui áldozatokrul, a' zavart ideák

okvetetlen következése t. i. a' szegénység annyira bilincsezi le szép lelkünket, hogy sas repte helyett szarka társaságban leljük magunkat, melly, mint tudjuk, sokat akar, de 's a' t.; e' helyzetbe pedig senki más nem iktata bennünket, mint minmagunk; vagy inkább a' 'zavart ideák!

'S e' néhány sor tán megfejti okát annak: miért feleltem Lovakruli munkámban az Anonymusnak levelére olly nyersen.

Nagyobb szemtelenség alig van, de egyszersmind keményebb büntetésre méltó is, itéletem szerint, mint másokat oktatni akarni ahoz kivántató tulajdon nélkül. A' sokaság szinte mindig készebb bal itéleteket elfogadni, mint józanokat; mert azok miliárdok, ezek azonban csak kevesek, 's nem hozhat sokszor — köz példabeszédként "ezer bölcs olly dolgot megint rendbe, mellyet egy bolond rontott el." Már pedig olly iró, ki egy sort sem tudott orthographice irni, nem hihető igen mélyen tekinté a' gazdaság, kereskedés 's Oeconomia-Politica rejtett vázát, hanem hogy sokat elcsábítni még is elég ügyessége volt, 's igy igen nagy kárt tett is, azt abbul gyanítom, mert Taglalatod 118-ik lapján, hol hozzám vonzó tisztelet-szeretet-érzésedben igen nagy barátságot áruló ironiával *magyar apostolnak* czimzesz, 's ijedtedben azt gyanítván, hogy kárpótlás nélkül majd majd elvesz dézmád kilenczeded, azt mondod nagy bölcsen: *A ki csak más kárával tudja a' nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéllyen az efféléknül.* 'S az Anonymusrul, kinek igen nagy pártját látszatol fogni, igy szólsz: *Megfelejtkezett a' Szerző azon keserü, és érdemetlen észre-vételekrül, mellyeket egy becsületes embernek levelére bényomtattatott a' lovakról írtt munkájába. Az a' de-*

rék ember azt a' becsületet tevé a' Szerzőnek, hogy őt' szíves, magyar-szivű embernek gondolván, megkéré: engedné-meg némely szegényebb jó hazafiaknak kanczáit, drága ménjeivel, patriotismusból ingyen meghágatni. Ez a' Szerzőnek akkor felette nevetségesnek látszott; most pedig azt akarná, hogy a' földes-urak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék-el a' kilenczedet 's a' t.

Mindenek előtt kérdelek Barátom: milly jussal hozod itt elő e' levelet egy olly munkában, melly illy nevezetü: *A' Hitel czimü Munka Taglalatja?* Nekem úgy látszik, egyedül akkor lehetett volna mind azt, a' mit munkádbul kiirék itt, 's számtalan egyebet, a' mit felmelegítni restellek, de az Olvasó könnyen feltalálhat, néminemü illendőséggel előhoznod, ha munkád czimjéhez ezt ragasztád vala még: "'s Széchenyi István lovakrul irt munkájának 's egyéb gondolati 's tetteinek rostálása 's megitélése."

A' mit pedig az Anonymusrul mondasz: "hogy becsületes derék ember!! akarom hinni, mivel Te mondod; hanem levele után — mellyben hazámfiai szeretetét, sőt még apotheosisomat is előreható mély 's valóban asmodaeusi ésszel jövendöli, ha méneim ingyen fognak nemzeni — őtet még becsületes, de kivált derék embernek nem tartottam volna; hanem inkább olly persa forma individuumnak, kit fentebb érinték, kinek esze 's gondja mindig másutt van mint a' hol lenni kellene. Azonban a' zavart ideák 's lágy sziv — mellynek a' fő nem parancsolhat, 's melly több kárt okoz a' világ hátán, mint a' mennyit szép 's nemes, de annyiszor éretlen gerjedelmei, valóban érdemlenének — minden embert engedékenyül festenek, 's igy szinte szo-

kássá rögzött azokat, kik legkisebb fényes vagy kitünő tulajdonokkal nincsenek az anya-természettül megajándékozva, 's ekép nem dicsérhetni őket általányosan, 'Jó embereknek' nevezni; 's ha vitatni nem akarom is a' szegény gyáva lelküek ezen jó szándéku, bár meg nem érdemlett 's egyéb nyelvekben már egészen más értelmet jelentő 'jó ember' czimzetét, mindazáltal becsületes derék embernek nevezni valakit kényesb vagyok, 's illy nagy 's szép tartalmu czimet nem szoktam bitangolni olly mazur ábrándozókra, kik lágy szivök 's éppen olly lágy velejök sugtában tanítni, oktatni, jóslani akarnak; jóllehet magoknak van legnagyobb szükségök tanulásra, tanácsra, vezető kézre!

Hogy sok jó szivü — kirül még tudva sincs becsületes derék ember lesz e, ollyan t. i. ki nem csak rosszat nem cselekszik, a' világ kecseitül távul jók között, hanem az emberiséget szédítő csáboktul körülvéve is, minden halálos sebektül meg tudja menteni lelkét — nem lehet mindenben mester, azt igen átlátom; hanem ollyan okik 's nem oktat, kérdez 's nem tanít. 'S ha az Anonymus mint szabad ember, ki nem bujkál sötétben, hanem a' világot keresi, levele alá irta vala nevét, soha őtet idézni 's nevetség tárgyává tenni nem lett volna szándékom; de igy kötelességemnek tartám a' lótenyésztés körül forgó zavart idea néminemü eligazítása végett az egyest feláldozni az egésznek, 's azon előitéletet tehetségem szerint gyengítni, mellynél fogva Te 's mások azt állítjátok: hogy patriotismusbul kell nevelni lovat; 's igy nincs is ló a' hazában, midőn a' ló, mint minden egyéb tenyésztés egyenesen gazdaságbeli tárgy, mellynek megint úgy lehet igazi 's tartós sikere, ha bizonyos vagy hihető vagy legalább lehető nyereséget ád;

melly józanlátás következésében Britannia, hol senki patriotismusbul lovat nem nevel 's minden olly drága, a' lótenyésztésben legelső a' Világon. Lásd Barátom, 17 esztendei lovas-katonáskodásom után, független 's tehetős létemre mint vagyok, kötelességemnek tartám, az elaljasodott lótenyésztés felelevenítésére tehetségem szerint járulni; mert úgy hivém: inkább engem illet ezen tárgy mint teszem egy Püspököt, vagy ollyast, kit foglalotossági nem hoztak annyiszor össze lóval mint engem. 'S igy igen igen sokat vesződtem vele, 's mondhatom: Európa nagy részének leghiresb méneseit jártam be, számos 's nem csak angol, hanem más legtapasztaltabb lótenyésztőkkel társalkodtam; és keleti utazásimban, fogadni merek Veled, több úgy nevezett arab-lovon ültem, mint a' mennyit Te drága Barátom egész most élő nemzetségeddel együtt éltedben csak láttál. Hanem e' tárgyrul mindaddig hallgaték, mig annyira elkészültem, hogy felőle nem csak mint ujoncz 's theoreticus okoskodhatom, hanem kész vagyok bármilly rigorosumot is kiállni.

Számos egyéb hátramaradásink közt 'az elaljasodott lótenyésztést is nagyon fájlalom; 's mondhatom: tetemes áldozatokra vagyok kész előmozdítása végett. Hanem annak eszközlésére methodusom egészen más, megvallom, mint a' Tied, ki azt mondja: "engedné-meg némelly szegényebb jó hazafiainak kanczáit drága ménéivel, patriotismusból ingyen meghágatni" 's egészen más mint legszámosb méneses gazdáinké, kik előkelőkép forgódának a' lótenyésztés előmozdítása körül.

A' birka-nevelés, mert sokkal nagyobb nyereséget hoz, lassanként elhagyatá számos földbirtokosinkkal a' lótenyésztést, mellybül általányosan csak veszteség háramla; nemde úgy van?

'S ezen a' közönségre káros tendentiának mikép akartak gátot vetni, az emberi cselekedet rugóit olly mélyen (?) vizsgáló bölcselkedők mint Te, kedves Barátom? Patriotismus által! Mellyre alapult okoskodástok illy hangon, de hiába, zenge: "Szégyen a' lóra született Magyarnak ménest nem tartani; azon szép honi lovakat, mellyeket a' külföld csudál, többé nem nevelni. Illőbb lenne inkább kevés birkát tartani, 's több lovat" — 's a' t. Én pedig azt bátorkodom állítani: hogy kivált ménesbeli lovainknak szinte semmi eredetiségök sincs többé, 's valahai meglehetős honi fajtáink spanyol, holstein, nápolyi, dán, 's tudja Isten milly zavarék vérrel vannak már össze vissza, keresztül kasul zagyválva, melly okbul olly keresztül kasul mennek is; — hogy továbbá: nincs ország, hol a' tehetősb felekezet olly keveset jár lóháton mint nálunk, 's csak azon külföldi csudálja e' részbeli gazdaságunkat, ki képzetekre állítja okoskodásit, 's lórul csak gyalog vagy ülve, de nem rajta ülve szokott itélgetni; 's hogy végre: csak birka lesz mezőinken 's nem ló, mig minden hasztalan ábrándozásinktul nem bucsuzunk el, 's mint Lovakrul irt munkámban elég körülállásosan előadtam 'a' lótenyésztés által a' pénzbeli nyereséget b i z o n y o s s á vagy h i h e t ő v é vagy legalább l e h e t ő v é nem tesszük. Ez pedig mikép eszközölhető, nézd a' pesti Lóversenyi Czikket.

'S midőn a' lótenyésztő patrioták csak veszteségeket tudnak előmutatni, én mint lótenyésztő gazda, 's nem ló-patriota, minden figyelmem arra fordítom, hogy lovaimbul, ha haszon nem is, legalább felette nagy kár ne háramoljék. Én is, Ti is egy czélt akarunk; 's én hiszem, több proselytát fogok szerezni — ha tüstént nem is, idő jártával bizonyosan, 's igy többeket lótenyész-

tésre gerjesztni, 's ekép e' részben a' hazának tetemesebben használni — ha számadó könyveimbül megmutatom: hogy lótenyésztés által nem vesztek, ámbár méneskémet a' hon szinte legdrágább tájékán 's piaczon vett zabon, szénán, 's mesterséges legelőken tartom, — mint Ti drága Barátim, kik egyebet nem tudtok mondani, mint egy néhai jó ismerősöm, ki szomszédját lótenyésztésre birni akarván, ekép szólitá meg: "Én már sok ezret szenteltem lótenyésztés végett hazámnak, de magam nem győzöm, az Uraknak is kellene már tenni valamit" 's a' t. A' mire a' szomszéd, ki semmit se felelt, de lovat azért továbbá sem tenyészte, tudom igy okoskodott magában "Gróf N. N. nagy ember 's ugyan jó patriota; hanem tehetsége is nagy, ő teheti, de én szegény legény illy terhekre nem vagyok képes."

'S ha olly nemes hazafiui tettnek véled egy pár gebe kiállitását, valyon miért nem tartasz Magad is ménest? Hallom erre feleletedet: "Mert körülállásim nem engedik!" 'S miért nem engednék? "Mert veszteséget hoz maga után a' ménestartás!" Aha! 's hát itt vagyunk végre. 'Te nem akarsz veszteni!' 's igazad van; de ne vedd rossz néven, ha más sem akar veszteni, 's ne felejtsd, hogy más is éppen olly körülállásokban lehet 's van is, mint Te.

Én tehát minden himezés nélkül megvallom: hogy valamint a' gazdaság minden egyéb ágazatibul a' lehető legnagyobb nyereséget törekedem kivíni: úgy minden figyelmem oda czéloz, hogy a' lótenyésztésbül is, mellyet gazdasági tárgynak tartok, hasonlóul hasznot arassak; vagy ha ez lehetetlen is, veszteségem legalább ne legyen olly érzékeny, hogy azzal megint felhagyni kénytelenítessem. 'S ezen elhatárzottságom két okbul ered t. i. hogy jó gazdagság után

's kellemes élet mellett, mivel kellemesen élni szeretek, még szép tehetségem is maradjon a' haza magasb felemeléséhez egy egy követ hengeríteni; 's többi hazámfiait is ösztönözzem hasonló tettre, kik közül számosan nem zavarván össze az ideákat, csak úgy fognak, teszem például, lovat tenyészteni, csak úgy szederfát ültetni 's több efféle, ha valaki megtudja mutatni: hogy belőle nyereség 's nevezetes nyereség, kár pedig minden esetre csak igen kevés következhet. 'S hogy lóval, selyemmel nálunk a' nyereség hihetősége sokkal nagyobb mint a' kárasodásé, az világos. Angliában hasonlíthatlanul drágább minden mint nálunk, 's a' lótenyésztés még is igazi divatban áll; nálunk ellenben minden olcsóság mellett is a' lótenyésztés legkisebb divatban nincs. Úgy sokkal több szederfát ültethetünk tágos határinkon mint Európa sok más nemzeti; 's igy csak tőlünk függ a' mezei gazdaságnak ezen két igen gazdag 's nálunk szinte még ismeretlen kútfejét megnyitni, két uj ágon vagyonink 's tehetséginket tetemesen nagyobbítni, 's ekép személyinkben dus gazdára inoculálhatni a' hazafiságnak olly tetteit, mellyeknek néminemü látszatjok is van.

De e' gazdasági két czél elérésére se Ciceroban, se Senecaban nem lelünk elegendő utmutatást; hanem kirekesztőleg a' zavart 's facsart ideák helyreigazításában. Ehez képest a' hazafiság Geniusát sem istállóba sem undok hernyók közé állitni többé nem fogjuk.

Lótenyésztésre serkentő methodusink csak abban különböznek, hogy Te és társaid lónevelés által a' közönséget veszteség-türésre akarjátok birni, én pedig nyerésre. Már ezt nem eszközölhetem máskép, mint tanácsim 's példaadásim által; mert a' közönség szinte jó sikernek sem hódol, szavaknak 's puszta theoriáknak pedig ép-

pen nem; — követésre méltó példát adni továbbbá csak úgy vagyok képes, ha számadó könyveimbül, nyereség vagy csak kis kárasodás tünik ki, 's a' honban olly intézetek állnak fen, mellyek által egy előkelő csikó, 20 esztendei kis kárasodásimat egy tavaszban helyre ütheti; nyereséget végre úgy várhatok, ha többek közt, méneimet nem ingyen, hanem pénzért használtatom, 's olly jutalmak felállítására járulok tehetségem szerint, mellyek által változatlanul fenáll a' l e h e t ő s é g egy jó lóval, n e v e z e t e s nyereséget tehetni.

Ekép ha az Anonymusnak kanczáit, ki, mint mondod, "a z o n b e c s ü l e t e t t e v é, e n g e m s z i v e s é s m a g y a r s z i v ü e m b e r n e k g o n d o l n i," nem akartam ingyen méneim alá eresztni, azon okbul történt, mellyet tán Te nem, mert a' dolog ellen fogulva 's igy vak vagy, hanem a' hideg vérü pártatlan Olvasó az imént mondottakbul tökéletesen átlát, 's a' mi más szóval nem egyéb, mint azon meggyőződés: hogy lótenyésztés dolgában sokkal több hasznot hajtok honomnak, ha méneim ingyen használtatások helyett — mi által tán néhány jobb csikóval gazdagodna hazánk, a' mi nem igen nevezetes terno 's még egyébiránt kérdés; mert felmerném sokban fogadni, az Anonymusnak szerencsés stylusa szerint itélvén, legkisebb józan ideája sincs a' csikó-nevelésrül, — ha méneim ingyen használtatása helyett, elzúzni iparkodom azon bal hiedelmek legfőbbikét, hogy t. i. "a' Lótenyésztés hazafiui tett!"

Egyébiránt miképp győzném magam is — szép vagyonom 's nőtelenségem mellett annyival tehetősb 's függetlenebb mint sok más — szerezni 's tartani olly drága méneket, mellyek darabja sokszor ezer 's több arany, 's mellynél kisebb na-

gyobb becsült már 16-nál többet hoztam, 's hozattam ki Britanniábul, ha nyereségre vagy legalább kárpotlásra nem néznék minden szorossággal. Tudod e mi lenne következése? Hogy azt, a' mit generose, fényesen 's igy tán sokaknak, 's kivált Néked 's az Anonymusnak, nagy megelégülésére kezdettem el, házasodás vagy más körülállások által szükebb helyzetbe korlátozva, bomladásra hagyni volnék kénytelen; a' mi a' hazának nem csak azzal ártana, hogy én nem nevelek többé lovat, hanem főkép az által, hogy a' többi nevelők is, kiknek sem annyi tehetségök, sem annyi tapasztalások mint nekem, a' lótenyésztéssel felhagynának, vagy többé azzal nem bajlódni hajlandóbbak lennének. — Végre mi haszna lenne a' honnak, ha csak a' felesleg pénzüek nevelnének lovat? Nem nagyobb, mint a' mai zavart 's elfacsart ideák következésében, igen véknyan szivárgó haszon; mert ugyancsak kevesen vannak köztünk, kiknek megint a' szerencsétlen ideák következésében valami felesleg pénzök volna! — A' dolgot tehát aként kell intézni, hogy éppen úgy mint sziate kiki birkát tart, mert bizonyos nyereség van belőle: vagy sokan gulyát tartanak, mert hihető hasznot várnak; úgy számosan indíttassanak lótenyésztésre is, a' lehető nagy nyereség által. 'S ez miért ne lehetne, egy olly országban mint a' mienk, hol annyi, olcsó 's jó a' mező; minekutánna Britanniában, Mecklenburgban, Holsteinban — hol általányosan kevésb, drágább 's alábbvaló a' föld — dus és szegény, ki csak egy kis mezővel bir, lovat nevel? azt én átlátni nem tudom, sőt bizonyos vagyok: hogy a' lótenyésztés józan elvekre állítva, mindenkinek, ki vele foglalatoskodnék, hasznot hajthatna, soknak pedig nem csak hajthatna, hanem minden hihetőséggel, sőt minden bizon-

nyal igen nagy hasznot hajtana is. E' józan elveket pedig, mellyekbül, a' tapasztalásnál fogva, legszebb következések folynak, nem én találtam fel, hanem régibb nemzeteknél — mellyek alkotmányos intézeteit vigyázattal szemléltem, 's jó és hasznos következésök okait vizsgálgatni, fejtegetni törekedtem — már készen lelém, 's három év előtt közrebocsátott Lovakruli munkámban lehetőleg világosan 's megfoghatólag elő is adtam. Mit kelljen továbbá a' tárgy sikeresbítése végett tenni még, azt egyes emberi tehetségem szerint practice úgy is eszközlöm; ha pedig a' Kormány akarna e' részben olly fordulást eszközleni, melly által 10, 20, 30 esztendő alatt éppen azon idomzatban virágoznék a' hazai lónevelés, mint a' mennyiben Maria Theresia idejétül fogva mindig jobban jobban 's elannyira hanyatlott, hogy többnyire vagy kis macskáink vannak már csak, vagy szálas kajsza lábu, kos orru, öszvérhez hasonló puha gebéink, 's igy maholnap kénytelenek leszünk gyalog katonáskodni 's kivált ágyuinkat régi török módra ökrökkel vagy bivalyokkal vonczoltatni — — — — — mit kellene a' Kormánynak tenni, azt igen is jól tudom, 's a' sikerrül felelni is merek; hanem arrul inkább hallgatok, mert fogadatlan prókátor lenni nem akarok; 's reméllem jön idő, midőn a' kormány is inkább ollyasoknál fog keresni javalatokat, kiknek e' részben tapasztalások lehet is, van is: mint mindig ollyanoknál, kiknek lókörülti igazi tudományok 's tapasztalások nem is lehet, nincs is; 's azon időt bevárom, addig pedig azt eszközlöm, a' mit saját tehetségem 's erőmmel végbe tudok vinni.

Ezek szerint láthatod Barátom, hogy az Anonymus kanczáit nem rossz akarat, fösvénység vagy tétovázó szenvedelem miatt nem akarám méneim-

mel összeházasítni, hanem hideg vérrel megfontolt 's erős határozatu principiumbul! E' nyilatkoztatásomnál fogva reméllem az Anonymus, kinek mint látom, Te vagy organumja, 's ki tán most szivtelen és korcs szivü embernek tart — mert a' kérés 's megtagadás előtt, mint mondod, szives és magyar szivü embernek tartott, 's igy rólami jó véleményében maga magát csalta meg — jobb megfontolás után engem nem fog olly könnyelmüleg 's keményen többé kárhoztatni; 's olly hiábavalóság miatt, mint néhány kanczának nem-vagy meghágatása, szivemet és magyar szivemet kétségbe hozni, 's rágalmazni; 's igy ott sebesítni meg, hol az emberséges embernek legfájdalmasb a' kín!

Egyébiránt mindenütt a' Világon hamis 's fenéktelen sarkalatokbul csak hiányos építmény emelkedhetik; 's igy a' lótenyésztés is, ha patriotismusra 's nem gazdasági elvekre van állítva, csak igen csekély sikerü lehet, a' mit a' tapasztalás és factum czáfolhatlan gyámokkal bizonyít be.

Én a' lókörülti ideák zavarodása 's felcserélése okát — hogy t. i. miért nem akarunk vagy miért tartjuk szinte szégyennek lónevelés által éppen úgy gyarapodni mint birka vagy egyéb gazdasági állat által — legfőkép ezekben találom: 'Eleink lóháton kerestek szerencsét 's hazát; igy természetes, hogy nálok, mint ma Beduinnál, a' ló, mellynek igen sokszor köszöntek szabadságot 's életet, nagy becsben volt, 's az úgy szólván házi barátok sorában állott. Már hogy illy állat — melly hiven osztozott a' csaták veszélyében urával, 's bátor hűsége által olly sokszor határzá el a' nap sikerét, vagy ön vére vesztével is mentté meg urát fogság 's haláltul — pénz, haszon 's kereskedés tárgyává általányosan nem alacsonyíttathatott le, az igen összehangzó az emberi ér-

zéssel; igy a' ló, kivált nagyobb 's tehetősbek közt, inkább ajándéki tárgy volt, vagy tőle ura önkényt soha nem vált el. Ezen szokás, mellyet csak dicsérhetni, mély gyökeret vert. Megváltoztak azonban az idők; 's mint hajdanta sisak, pánczél, vért, vasüng 's t. i. éjjel nappal igen illett a' Magyarra: úgy igen nevetséges lenne mai szelidebb 's jámborabb hazánkfiait buzatelkeik, birkaaklaik körül, vagy káposztás-kerteik közt sisakkal, pánczéllal, vérttel, vasünggel sétálgatva vagy kocsizgatva látni; mint nem különben igen nevetséges, ha valaki ma — mint t. i. e' részben munkád 140-ik lapján igy nyilatkozol ki: *más volt midőn kaczagányos apáink ló-háton utaztak; de most hintós kocsikban teszszük utainkat* — kivált ollyan, ki soha lovon nem ült, vagy Istennek hálát ád, ha arrul valamelly cerimonia vagy solemnitás után megint ép kézzel lábbal szállhat le, különös vonzódást affectál egy olly állathoz, mellytül fél, rá soha vagy csak igen ritkán ül, 's melly életét nem csak soha nem mentheti meg, hanem azt, kocsit ragadva, néha még veszélybe is döntheti; olly különös vonzódást affectál mondom a' lóhoz, hogy annak tenyésztését pénz, haszon 's kereskedés tárgyán tul emelje. — Hogy a' katona, vagy az, ki lovát sokat használja, vagy vele sokat nyert, egy egy lovát különösen kedveli meg, 's azt vénkorában pensióra méltatja: azt igen természetesnek, sőt helyesnek tartom; midőn azon szenvedelmet valóban lágy velőben fogantnak itélem: ha valaki egy olly ménest gazdasági ágon tul becsülhet, mellynek vérét, tulajdonit igazán senki nem ismèri, 's mellyet sokszor félnapig is keresni kell mig megtalálhatni, 's melly végre nyomorult 90 forintos remondákat sem állít ki elegendő számban, 's igy gyönyörüség helyett csak galibát, nyereség helyett kárt

okoz! — Már hogy illy állatok a' régiek generositására minket most élőket is gerjesztenek néha, 's azokkal nyerekedni 's kereskedni nem akarunk, hanem azokat inkább elajándékozzuk, vagy megtartjuk, az is természetesnél természetesb; csak azon különbséggel, hogy a' régiek, kiknél a' jó ló olly igen szükséges házi butor, vagy barát volt — nem is tudom tulajdonképen mint nevezzem — tán igazi generositásbul ajándékozták meg egymást az ő köztök leghasznosbbal t. i. lóval; midőn nekünk korcs ménesinkben annyi hiábavaló gabancsunk van, hogy azokat — mivel senki sem veszi meg — nagylelküleg elajándékozni valóságos nyereség; vagy ha senkinek sem kell, jószivüleg örökös kenyérre méltatni lehetségig legjózanabb tett! 'S igy sok, ki birkát, ökröt 's a' t. világért sem adna ingyen másnak, mert azokért, bármilly sinlődők is, néhány forintocskát csak fizet a' mészáros, lovat ajándékoz el, mellyett olcsón adni a' ménesi renomée nem enged; 's igy a' szükségbül virtust tévén, kettősen nyer: 'a' hasztalan lótartás megszünésében t. i. 's a' generositási szagterjesztésben.' 'S ha kevésb ló ajándékoztatik el köztünk, mint a' mennyi néhány még megmaradt ménesinkre a' lehető legnagyobb nyereség volna: az valóban nem egyébbül ered, hanem hogy igen számos ménes-gazdáink nem tudnak a' számoláshoz; 's igy sokszor több esztendőig tartanak egy egy lovat, hogy aztán 40 vagy 50 forinttal drágábban adhassák el, vagy elajándékozás helyett rájok két három annyit költsenek, mint a' mennyiért végre nagy üggyel bajjal 's nem ritkán csiszárkodással kelnek el; midőn ellenben — 's erre vigyázzunk — jól számláló gazdáink, de kik a' lótenyésztés valódi principiumit még nem fogták fel, méneseiken túladtak, 's készebbek minden egyébbel bajlódni mint lóval

Mind ezeknél fogva, ne cseréljük fel az ideákat 's a' dolgok valódiságát, hanem legyünk békében szelidek, háboruban haragosak, halhatatlan dolgok körül hevesek 's állhatatosak, 's inkább kicsinységek körül álmosak 's a' t.; a' becsületet pedig Istenért ne zavarjuk össze a' haszonnal, 's nem méneink ingyen hágatásában, vagy lótenyésztésben keressük a' halhatatlanságot, hanem olly tettekben, mellyek mentek minden istálló- 's haszonszagtul.

'S most Barátom, midőn Neked azt tanácslom: ne fogyaszd 's kisebbitsd erődet mások védelmére, mert valóban Magad számos botlásid eligazítására sem leend tán elég tehetséged, mond meg kérlek az Anonymusnak: hogy levele, mint arrul 118-ik lapodon tevél emlitést, korántsem látszott akkor, midőn vevém, olly felette nevetségesnek — ámbár akkor is igen jó izüeket nevettem — mint ma, midőn azt kell tapasztalnom, hogy mély látásu eszméltetési még ollyanok közt is nyertek proselytákat, kik atyai 's birói gravitással taglalják az ujabb munkákat, 's csak világosságot kereső hidegvérü meggondolással — hanem a' dologhoz egy cseppet sem értve 's okoskodásikat csak képzeményi báb rajzakra állítva — azt hirdetik nyomtatva: 'hogy azon ember, ki méneit patriotismusbul nem engedé párosításra, *most azt akarná, hogy a' földesurak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék-el a' kilenczedet.* Az Olvasót pedig arra kérem, tekintse most e' munka 134-ik lapját!

A' MAGYAR NYELV.

Ezen szakasz — előbb még hogysem hozzá fognék, 's magam is jól tudnám, mennyire bocsátkozom belé — érzem: egész előttem fekvő szapora munkácskámban tán legtöbb megjegyzés-

re 's criticára nyujtand alkalmat; pedig csak azon okbul: mivel az emberek az ideákat összezavarják, 's mint a' fentebb szakaszban mondám: "kis dolgok körül heveskednek 's állhatatoskodnak, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulnak, 's mellettek gyakran el is alusznak."

A' szó a' lélek egyedüli organuma. Állati vágyinkat hangok, jelek, képvonásink, mozdulatink 's testünk által nyilatkoztatjuk ki; de a' mit a' földi salaktul tiszta lélek érez, csak szó fejezheti ki, 's az is csak gyengén 's igen felszinleg!

Van e köztünk, ki a' világ jelesb iróinak néhányit olvasván, hellyel közzel nem döbbent vala meg valamelly érzelem világosb kitételén, mellyet sejtve sokáig horda önkeblében, 's annak ott létét, mintegy homályon keresztül, mindig gyanítá is, de kimondani vagy nem tudá, vagy arra ösztöne nem volt? 'S ki az, ki élte néhány pillanatiban legalább nem érzette volna keblét szinte pattanásig olly édeni öröm 's édes kínteli, mellyet emberszó egészen nem ejte még ki soha? — 'S ki azon szerencsétlen, kiben a' lélek legmélyebb gerjedelmi soha nem ébredtek fel, 's a' szivnek áradozási nyelvét soha tökéletesen nem nyomák el? 'S ki végre azon szerencsés szerencsétlen, ki egészen ki tudta volna fejezni, a' mi lelkében vala? szerencsés, hogy a' nyelvnek olly nagy tehetségével birt; szerencsétlen, hogy csak olly parányi volt lelkében, a' mit még emberi nyelv is elő tudott rebegni!

Több van bennünk, sokkal több, mint a' mennyit szóval le tudunk ábrázolni, 's azon idomzatban, mellyben lelkünk — nemes érzésink, tudományink 's erényink által — mind inkább tágul 's nagyobbul; azon idomzatban némulunk el, 's hallgatunk végre, ha nyelvünk kicsinosít-

va, gyarapítva 's gazdagítva nincs. 'S valamint sokban az ok következés is, 's következés megint okokat szül; szintúgy nő a' lélek, szó, — 's a' szó, lélek által.

Azon ifju, ki nem romlott keblében, az első szerelem édes kínait érzi, 's az által nemesbül, ugyan ki tudja e szóval csak század részét is ejteni annak, mit öröm - 's fájdalom - szaggatja mellében tapasztal? 'S valyon a' legfellengzőbb költő 's legvalódibb bölcs, kinek szó 's nyelv legnagyobb hatalmában áll, tudja e csak féltökéletesen is kifejteni azt, a' mi néha lelkén villan keresztül, vagy abban mélyen de világosan fekszik? 'S csak egy szép tavaszi hajnal, egy őszi napalkonyat, egy kies vidék nem foglalják e úgy annyira egész létünket el, hogy szivünk áradtában, csak némán szívjuk a' lelkünkkel rokon természet bájörömit! —

A' szó tehát csak felszines tolmácsa lelki érzésinknek, szintúgy mint a' festő a' természetnek csupán külvonásit rajzolja szemeink elé; 's valamint ez, habár legügyesb is, messze marad a' természet dics-csudái mögött, 's szinei azokéhoz képest csak holtak: úgy nem teheti ki a' legtökéletesb nyelv, legékesb szózat, legédesb zengedelmű ajak 's legbájlóbb előádasi tulajdon is, olly világosan, olly elhatárzottsággal 's renddel mind azt, mi az ember legbelsőjében rejtezik! A' bölcselkedés 's költés legjelesebb remekei szinte érthetlen tárgyak a' közönség előtt; a' legfellengzőbb irók olly homályosak, hogy azok fenségét 's mélységét a' velek rokon keblüeken kivül alig értheti 's érheti el egyéb. 'S mennél üresb a' fő 's kisebb a' lélek, annál nagyobb az önelőádásbeli megelégedés; mennél gazdagabb 's tágasb ellenben amaz, annyival bizonyosb — ha szabad úgy mondani — azon Virgiliusi vágy, ki

remekeit, belsejének, — önérzete szerint — még is olly gyenge rajzait, elégettetni kivánná.

Az embernek legékesb tulajdona a' szép lélek, 's csak az, 's nem egyéb határozza el valódi becsét. Kétszer kettő minden esetre négy 's nem öt, azt akár mondja valaki akár nem; szintúgy jó az ember lelke vagy rossz, akár itélje azt el egy magasb hatalom akár nem; a' lélek tökéletességét azonban belbecsre éppen nem, külbecsre 's hatásra pedig csak kevessé nagyobbítja az előadás, irásmód, 's igy a' valódi érdemet nem határozza el az: ki mikép szólott, mikép irt? hanem mit szólott, 's mit irt? 's kivált hogyan élt 's mit cselekedett?

A' tett tehát első, a' szó második; 's éppen úgy: az ember, a' hazafi, elöl áll, 's csak aztán jő az iró.

Már a' szó tökéletessége megint korántsem áll abban, legfökép hogy hangja kellemes zengésű legyen a' fülnek, hanem hogy vele mind azt a' lehető legnagyobb tökéletességgel ki lehessen fejezni, mit a' legnemesb, tanultabb 's legnagyobb erényű férfiu, vagy asszony ép fejében, romlattlan szivében az idő, tér, képzelet 's gerjedelmek határtalanságában, lelki tehetsége szerint, gondolhat, érezhet, sejdíthet! S ebben áll a' szó vagy nyelv philosophiája, 's nem egy n a k vagy n e k kiküszöbölésében; egy y, vagy j, o, v a g y u 's több illyes kéreg-aprólék heves pártoltában; 's valóban nem azon szánakozást gerjesztő kofaságokban, mellyeknél fogva a' hazafiak feledvén, gyenge hazájoknak mennyire szükséges az egyesség, a' nagy tárgy mellet hidegen állnak, midőn vak tüzökben egy betüért, egy kiejtésert, egy szoros grammatikai 's tán szennyes szobatudós-gondolta rendszabásért, egymás élteket tehetségökig keserítik, 's készek len-

nének, mint önhiuságok törpe bálványzói, a' közönség hasznát nyomorult személyes villongásik 's csatáiknak feláldozni, mellyeket nem itéletek, nem dolgok; hanem csak szók, csak betük, csak accentusok miatt küzdenek. — — —

Minden hasztalan szó, időölés; — minden olly irás pedig, mellynek czélja nem ember-javítás 's nem az emberiség jobbléte, előbb utóbb felébreszti a' Nemesist. 'S ha egy felsőbb hatalomnak, melly a' dolgok valódiságát tisztábban látván mint mi, itélete alá tétetnék mind azon számtalan könyv, melly csak azon időtül fogva iratott is, mennyire a' mi évrajzink hatnak vissza, valyon nem azon munkáknak nyujtaná e a' pályadíjt, mellyekben több a' tiszta philosophia mint a' hibátlan philologia; több a' javitni kivánat mint a' tetszvágy; több az emberiség mint a' felhőkben evezés! 'S valyon nem állana e egy halhatatlan biró előtt sok, mi itéletink szerinti remek, sötétben, midőn tán — — — — — — — Epictetos, Franklin, Penn közhasznu munkáji mindig zöldelő repkénnyel koronáztatnának meg!

Azon elfacsart szerencsétlen idea, mellynél fogva annyian álliták az irót az ember 's hazafi elibe, valódi 's egyedüli oka, hogy olly sokan, kikben több lélek volt mint előadási tulajdon, azok által egészen elkeseríttettek, kikben tán kevésb volt a' lélek, hanem annál több a' philologia; 's igy néhány jó munkással szegényebb lön a' haza.

Minden ember ön productumának örül, bármilly hiányos legyen is az; 's ha egy vén, vagy gyenge atya csudáknak tartja nyomorult, már bölcsőben hervadó ártatlan kisdedit, szükség e annak szemeit felnyitni 's képzelgési mennyébül lerántva őt boldogtalanná tenni?

Rossznak magvát hintő könyveket megigazítni, 's veszedelmes következésiket, ha máskép nem lehet, tüzzel, méreggel, türhetlen guny-fullánkkal rontani 's megsemmisítni, itéletem szerint kötelesség; — de jó szándéku, ártatlan 's csak r o s s z u l 's h i b á s a n i r t munkát ökrendő szidalmakkal lemenydörgeni 's dühös tajtékkal önteni le, vétkesnek találom, 's azon hibát csak fiatalság tüze teheti megbocsáthatóvá. Szelid és senkinek nem ártó ábrándozásikbul felebarátinkat felriasztani, nem nemes; 's igy ha valaki nagy munka, izzadság 's veríték közt, egy egy könyvecskét hoz világra, mellyben se lélek se Révai, hanem csak mák: azt — mert a' nehezen elalvóknak is kell auctor — ellenségesen birálni nem illik, barátságosan elrendezgetni szabad azonban; mert jóllehet az irót alávetem a' hazafinak, a' philologiát a' philosophiának, a' szép hangot a' jó 's világos értelemnek: azért mindazáltal az irói tulajdonnak, a' helyes irás, a' szép 's kellemes hangnak mélyebben nem hódul senki mint én, 's főkép azért, mivel illyesekben felkent 's avatott nem vagyok.

A' vad ember nyelve, kinek koránt sincs annyi nemessége, tudománya 's erénye mint a' felvilágosodottnak, igen szük. 'S a' mint az emberek nemes érzése, — képzelet, emlékezet 's itéleti tehetségei a' jó rokonság, szelid polgáriság 's nagy lelkü hazafiság varázs érzelmi jobban fejledeznek; úgy kell a' nyelvnek is tisztulni, tagulni, simulni, nagyobb határzottságot nyerni. Nem különben mint a' nemzet növése 's haladása által a' nyelv is nő 's halad; úgy rejt a' nyelv fiatalsága, kifejthetése 's tágulhatása egy mágusi viszonyhatást magában, melly megint a' nemzetet emeli 's dicsőíti. 'S ha van a' nemzeteknél egy bizonyos aggság vagy halál jele, az

semmi egyéb, mint ha nyelvők holt, vagy többé nem haladhat!

Azon szüzesség pedig, mellyet nyelvünkben annyi ábrándozó álpurista csudál köztünk — ámbár az is csak képzeten alapul 's facsart idea; mert szüz 's a' mellett pallérozott nyelv kész contraszt az értelmes előtt, 's igy teljes igaza van egy Irónknak, midőn azt állítja: hogy szeplőtelen szüz nyelvet csak Amerika vagy Polynesia sivatagin kalandozó vadcsoportok közt kell keresni; e' facsart ideának tulsággal 's végsőséggel határos theoriája szerint, minden görög, latán, francz, német 's egyéb szavaknál, bármilly tökéletesen billegzik is gondolatinkat, olly kifejezéseknek kellene adni helyt, mellyek, mint állítják, magyarok, de korántsem teszik ki azt, 'a mit mondani ohajtunk olly tökéletesen mint az indigena szók — ezen szüzességi szerencsétlen idea mondom, bár önerejének kellőbb 's valódibb kifejtésére birja is nyelvünket, 's ellenzi: hogy keletiségi bájszőnyege idomtalanul összetorlott idegen fonák férczek 's viszás foltok által caricatur-quodlibetté 's zavarrá ne fajuljon; mindazáltal mint Napoleon Continentale systemája Európát, ez is olly szük korlátok közé szorítja a' nyelvet, mellyeknél fogva ennek külhoni józan tágíthatása kimondhatatlanul csonkul, 's igy tán szüz marad ugyan képleg és szinleg, de valóban csak egy szegény összezsugordott szüz, mellynek árva hajadoni ügyefogyottságában tanácsosb lenne gyámoló pártvédet ölelnie 's férjhez mennie; a' nemzet ellenben, mellyre olly csudálatos befolyása van a' nyelvnek, a' helyett hogy emelkedne, dicsőülne, csak ön kis körében fénydegél 's ismeretlen éldegél.

Ha van saját szavunk, ne türjük az idegent, ha pedig nincs 's nyelvünk bányáibul nem te-

remthető, vagy pedig honi szavunk csak egy arányzattal is — nuance — mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító 's az anyanyelvvel majdmajd összeforrandó szó iránt éppen annyi hospitalitast, mint a' mennyível régi magyar szokás szerint fogadjuk a' jövevényt; bár általok a' hon nem mindig gazdagul, 's ők sokszor, mint szálka csak sértik a' magyarságot 's azzal még eddig legalább nem, 's igy tán soha sem vegyülnek össze! Az ember legszebb szabadságát végre: hogy szinte mindent kitehessen a' mi lelkén rémlik, sejdül vagy benne rejtezik, ne áldozzuk fel egy felszines előitéletnek, mellynél fogva a' lélek 's philosophia rabja lenne a' nyelvnek 's philologiának.

A' nemzet jövendősége szoros kapocsban áll nyelvének fiatal 's kifejthető, vagy fejthetlen 's holt létével; 's valamint a' lelkes embernek, ki nem áll egészen agyagbul mint a' fazék, legerősb szivösztöne 'hona előmeneteléért fáradni', úgy nem fog az igazi bölcs holt nyelvhez makacsul ragadni, hanem élő nyelvének tisztulását 's tágulását minden módon eszközleni 's előre segítni. 'S valóban kik anyatéjjel szítt előitélet, lágy velejű vakság, vagy hiu indulatosságbul mindig azt akarják, hogy az élő nyelven örökön örökké uralkodjék a' holt nyelv, azok itéletem szerint, mellyet itt himezés nélkül egyenesen kimondok, nem tesznek bölcsebben, mint ha az élőket halál uralkodása alá törekednének állítni; 's azt merem nékiek jövendölni: hogy hazafitársaik egykor sirhantjokra csak hervadt virágokat 's kórót fognak tűzni; mert éltekben holt nyelvü lehelletikkel a' jelenkor annyi fejledező bimbóit gyászba boríták, 's az anyaföld virágira halál- lepleget vontak. Az anyanyelv tökéletesítése tehát — mert az által a' nemzeti jó nőtten nő — kötelességeink egy leg-

főbbike; 's midőn igazi nemességünk, értelmi sulyunk, 's az által lelkünk esztendőrül esztendőre, naprul napra bővül 's tágul, nyelvünknek is egyenlő idomzatban tágulni 's haladni kell; 's igy ki magyar nyelvünk kifejlését, gyarapodását, gazdagulását hátráltatni akarja, egyenesen a' hon legbecsesb javát gátolja, 's ekép mint sértője 's ellensége nemzetiségünknek, nem dicséretre, hanem büntetésre, átokra méltó.

Mind ezen rövid 's a' fontos tárgyat korántsem kimerítő okoskodásimat öszvevonván, azt következtem: hogy a' magyar nyelvnek, melly értelmi 's nemzetiségi kifejlésünk leghatalmasb rugója, minden esetre haladni kell; 's e' pontra nézve csak az lehet vélekedési tárgy: minő idomzatban 's melly korlátok közt haladjon! Ezen idomzatot pedig ki jelelheti ki? Vizsgáljuk.

A. igy szól: "Az uj most jobban tetszik mint az ó, 's ezen veszedelmes ujításbeli kórság még számíthatatlan rosszakon kivül, mellyeket szülnie kell, még a' magyar nyelvet is gyökerébül ki fogja fordítani! Ugyan itt is mint egyébben minek az innovatio? Én aztat soha nem láthatom által! Olvasnák csak a' mai szerencsétlen ujítók régi manuscriptumainkat, — magamnak is vannak nagy számban — milly szép az akkori nyelv, 's micsoda szépen folyik, milly érthető, melly világos 's a' t."

B. pedig igy: "Nem vagyok én az ujítások ellen, mint ama vén pedánt A., mert tudom, hogy a' mindenségben nincs nyugvó pont, 's a' világon minden előre vagy hátra megy, 's igy a' magyar nyelvnek is kell haladni, nehogy hátra tolassék; hanem olly merész röviditéseket 's bénitásokat, millyekkel C. csonkítja nyelvünket, azokat már jóvá hagyni képes nem vagyok 's a' t."

Jő most C. "Ezen B. jó ember, de a' szegény mindig falun ült 's az idő szellemével nem ment elő, — ő egy n a k, n e k-ben, s á g, s é g-ben 's több illyesekben helyezteti a' nyelv törzsök sajátságát ; pedig ez nem maradhat, 's kötelességünk a' nyelvnek több kerekdedséget, tömöttséget 's deliséget adni, csakhogy az ne történjék a' nyelv geniusa ellen, mint azt sajnosan D-ben kell tapasztalnunk, ki felforgatná egész nyelvünket."

Felkiált most D. "Haj ezen átkozott szobaszennyesek A. B. C. mint a' házi madarak csak egy szederfára képesek szállni, 's azt hiszik: oda a' nyelv, ha magasb emelkedés 's bájosb hang miatt egy egy rendszabás — melly csak a' nyelv alkán 's vázán simítva változtat 's módosít, de korántsem természetén 's eredeti tulajdonin, — uj mintába öntetik. Hanem más részrül azt is meg kell vallani: hogy E. megint olly szavakkal kivánja népesítni a' nyelvet, mellyeknek se fülök se farkok, 's olly szokatlan kitétel formákat kohol, millyeket mi régiebbek nem is értünk, úgy annyira, hogy nem sokára érthetetlen Galimathiássá 's Bábellé korcsul szegény anyanyelvünk."

E. pedig igy itél: "Milly csonka a' franczia nyelv, mellyen az Académie française olly önkényesen uralkodik, 's azt csak tisztitá, midőn növését gátlá, 's csak szorgoskodott, midőn mernie is kellett volna! Mi lenne a' német nyelv, ha egy Gotshed, Adelung 's t. i. rakta bilincsein Wieland, Schiller, Herder, Goethe 's t. i. nem törtek volna tul? Mi az angol, ha Schakspeare óriási lelke a' pulyaság 's törpeség nyomorék rendszabásit, mellyek a' dolog velejéhez nem is tartoznak 's csak észrepti békók, szét nem tiprotta vala? Merni kell tehát nekünk is, 's kifürkésznünk az ó és tájszavakat, mellyeket a' vén tu-

datlanok 's járatlanok azért tartanak ujaknak, mert nekiek mint régiség-buvároknak vagy megyéjökbül ki sem bujtaknak, 's igy a' hazai nyelvdivat egyetemi kincstárával ismeretleneknek, valóban ujak is azok, de magokban régibbek 's divatosbak mint ők; — uj találmányoknak egészen uj nevet kell adni, hol hiány van, azt betölteni, 's hol belsőnk titkos gerjedelmit honi gyök- vagy származékszóval ki nem tudjuk tenni, ott vegyük be az idegent. — Már csak ezen kevésbül láthatja kiki, hogy a' dolgot mostani nyelvválladalmunkhoz képest, minden csalódás 's önkecsegtetés nélkül igazi világban látom; hanem azon kicsapongó szószaporitást, 's általányosan mindent magyarul kitenni vágyó viszketeget, a' hyperpurismusig bőszült Neologomaniát, mellyet néhány eszelősnél mint p. o. F-nél tapasztalunk, valóban kaczagásra méltónak itélem; annálinkább mivel számosakra a' százados zsarnok divat sanctiói 's indigenátusi billeget 's czimerletet tüzött már mint látszik öröklegi; sőt maga a' müveltség — melly egy láthatatlan láncczal közelíti 's rokonítja minden őt pártoló 's ölelő, bár egészen különböző tulajdonu nyelveket — mellőzhetlenül testvérít némellyekkel, mint p. o. számos tudományok 's a' t. czimneveikkel." 's a' t.

Szófelekezetink csak e' néhány nyelvkörülti okoskodásit hozván elő, azon kérdést ismétlem: valyon ki fogja azon idomzatot kijelelni, mellyben honi nyelvünknek haladni kellene, ki a' non plus ultrát? Mire azt bátorkodom felelni: 'Sem az Országgyülés, mert annak fontosb tárgyakkal is lesz elég dolga, 's a' magyar nyelv körül semmi egyebet nem tehet, mint azt hathatós gyámola alá venni; sem a' tudós Társaság, mert annak önkénykedését vagy tán dictátori Areopagosságát a' Nemzet reméllem nem fogja szenvedni,

's tőle nem egyebet mint állhatatos szorgalom-utáni józan javaslatokat vár; sem a' külföld, mert nem hihetni 's fel sem tehetni ennek eddig alig élt honi nyelvünkrül rövid idő alatt annyi ismé-retre jutását, hogy annak haladási gyorsaságárul legtávulabb is alapos itéletet hozhatna; 's legfő-kép nem egyesek, mert azok A-tul Z-ig, — egyet sem véve ki — mind részek, kiket a' biróság sem-mi esetben nem illethet; 's igy senki az egész Világ hátán nem döntheti el ezen nagy kérdést igazsággal mint a' nagy közönség; úgy t. i. "hogy mind az, mit idő, szokás által sajátává teend, magyar lesz, az ellenben idegen marad, a' mit nem fogad el."

Már a' szokásnak helyes irányt adni, 's azon időre, melly a' tökéletesb nyelvet közénk hozand-ja, szárnyakat fűzni, úgy hiszem mindenkinek kötelessége, kinek hazája drága. A' szógyárnok — valamint a' bányász csekély arannyal sok egyebet is hoz felszinre — felséges kitételekkel gazdagít-ja a' hont, midőn becsnélküli találmányit felejteti a' velek nem-élés, az idő. Egyesek, kritikusok, tudós társaságok ellenben elválasztván itéletök szerint a' becsest a' becstelentül, a' feltalált kü-lön szinü tárgyakat nagyobb világba 's a' közön-ség elibe teszik, melly azokat elfogadja, türi vagy visszaveti. A' szóbányász felette nagy kö-szönetet érdemel, mert nélküle szegény vagy leg-alább hátramaradna a' nyelv; 's ki őt mérges vagy gúnytajtékkal fecskendi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A' szósimító 's tisztító sem érdemel kisebb tekintetet; mert valamint nem tudná a' közönség elválasztani sa-lakitul a' becses érczet, úgy nem képes az avatat-lan a' sok hasztalan 's helytelen közt rejtező szé-pet 's helyest kinyomozni 's elkülönzeni; 's az, ki megint őt kárhoztatja, nem tesz máskép,mint

a' ki homlokkal áll nemzeti csinosodás ellen, mert — 's ezt ugyancsak emlékezetben tartsuk — valamint mágusi befolyása van nyelvnek a' nemzetre, 's viszonhatóságok által egyiknek a' másikra: úgy csak szép nemzet, vagy csak az, melly valaha az volt, beszélhet szép nyelvet; 's viszont a' nyelvnek mibenléte t. i. férfiasb, nemesb, emelkedettebb vagy puhult, nemtelen 's alacsony léte határozza leginkább el — pedig sokkal nagyobb mértékben mint illyesrül gondolni szokás — a' nemzet értelmi 's igy szabadsági állását. 'S itt fekszik itéletem szerint az emberi halhatatlan lélek organumának, a' szónak 's nyelvnek, philosophiája!

Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, mellyben rejtezik minden, 's melly a' lehető legmagasb fénypontra birhatja nemzetünket, t. i. a' férfiui erő, megvan; 's mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, 's ha van, legalább nincs több. 'S im ezen ereje nyelvünknek — mellynek törzsök eredetét Ásia négy vizei közé állítni korántsem olly balgatagság mint azt sokan gondolják — tartá fen eddig létünket; 's azon nagy csuda, mellyen olly sokan bámulnak, hogy a' Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes, 's minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, olly lépcsőken 's időirányban fog állítni magasbra; vagy hozzánk nem illő középszerüségbe lebilincselni: millyenben egyesült fáradozásink, egy szivü 's emberséges munkálódásink által azt csinosítni, nemesítni, emelni fogjuk; vagy egymás utjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni 's a' hazafiság isteni homloka körülti virágkoszoruk helyett a' hiusági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúkat!

'S igy itéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szivében; az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon fütyölni tanult kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekit csattogja csak; azért az ember becse, ha áltermészet sugtában az anyanyelv helyett idegent állít, nem nagyobbul, hanem kevesül, mert a' holt nyelvü Classicus messze áll a' hazafi mögött; 's valóban csak áltermészet szomorú szineivel van felékesitve az, ki — — — — — — — — anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, 's csak idegen szózatokkal teheti ki korcs érzelmit.

'S véntül fiatalig, dustul szegényig, a' legjelesb férfiaktul legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését 's egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért a' mit tehet; mert vele Mindent, a' mi nemzetünk sőt az emberiség diszére méltó, kivihetni, nélküle Semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más müvelt nyelvek csinossági állásfokához, 's a' tudományok, müvészetek, mesterségek 's találmányok mindegyre fejledőbb haladásikhoz idomulva, 's mind ezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintsék nyelvünket mint eddig; fejtegessék ki minden kecseit, kellemeit e' nagy kincsünknek, 's hathatós erejébe bizván ne gondolják megpattan mindjárt keleti zománcza, ha nemesb, delibb, fellengősb, 's tán csak szokatlan mintákba alakíttatik, 's némelly még kopár vidéke dél 's nyugot mosolygó virányival, vidító 's lelkesítő csemetéivel gazdagíttatik.

A' Magyarnak még nem volt olly időszaka, hogy igazi társalkodási — conversatiói — tonusa

lett volna. A' hajdankor komolyabb vonási, a' bajnoki tulajdonokhoz — mellyeknek a' testi erő vala legfőbbike — természetesen ragadó durvaság, a' csata vihari 's fegyver-közti élet, a' nyájasb, szelidebb 's gyengéd érzésü kebelnek saját gerjedelmit elnyomák; 's igy mind azon varázsteli kivánat — melly csak Musák 's virágok közt fejledez, 's előitéletleni társaságokban tudomány, tetszeni vágy, nemesb szerelem 's a' kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásiban nyerhet egyedül néminemű lételt — a' Magyarban, kinek sorsa olly kaján volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy uj, egy szebb aerat derítének az emberek közé; 's azon idomzatban, mellyben a' lélek 's annak érzelmi mind jobban tágultak, 's az emberi szükségek mind számosbakra szaporodtak, lön naprul napra elégtelenebb a' honi nyelv, 's a' természet szent törvényi szerint — mert az érző sziv csak ömledésben lel nyugtot, 's a' főnek szülötte világot kér — mintegy hiánypótlékul csusztak be az idegen szózatok, mellyeket kivált a' gyengébb rész az asszony, a' tudós, a' csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott, 's korántsem annyira ujságszomjbul, vagy a' honi nyelv vétkes megvetésébül, hanem azon ellenállhatatlan okbul, hogy a' kebelnek mind azon gyengéd íhletit és sugalmit — mellyeket a' szép nemnek csak legjelesbei ismérnek, 's azok létét sok, kivált szobatudós nem is sejti — 's a' főnek mind azon villanásit, mellyeket megint még többen, 's kivált asszonyok nem gyanítnak, honi nyelven korántsem lehetett kifejezni olly könnyen 's olly jól, mint a' németen, franczián 's a' t! 'S im ez egy fő oka, miért bágyadt el annyira, 's olly haldoklólag élt a' különben olly erős fiatalságu magyar nyelv azóta, hogy a' világosság mind jobban kezde diadalmaskodni a' sö-

tétségen. A' zavart ideák sulya azt hiteté el a' nagyobb résszel, hogy a' szelid, a' nyájas, a' gyengéd érző, — gyenge; 's erős csak az, ki faragatlan, durva 's érzéketlen. 'S igy sok tudósink 's előkelő országos emberink nem csak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra állíták 's állítják okoskodásik 's befolyásikat; 's egy részrül a' szép nemet kárhoztatják, hogy inkább németez, francziáz, mint magyaroskodna, azon irót pedig hazaárulónak itélik, ki külföldieskedik: más részrül pedig a' nyelv ujra öntése, tágítása 's nemesítése ellen szegülnek tehetségök szerint; 's igy nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedne mellyet önmaga zárt el; mert az, ki még mostani bár müveltebb nyelvünkkel is kiakarná tiltani a' jobban nevelt asszonyok 's tudósok közül a' nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a' szebb nemet 's a' müveltebbeket, hogy keblökbe temessék 's fejökbe fojtsák érzelmik 's gondolatiknak azon leggyengédedbeit, mellyeket még most csak inkább azon, a' nagy világban már századok óta zengő nyelveken tehetni ki; 's ez felmulja az emberi hatalmat, mert a' természet törvényeivel ütközik össze; midőn viszont a' magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségire raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, mellyben annyi a' fiatalság 's erő, úgy kifejteni, hogy mind a' szép nem, mind a' tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi 's gondolati tolmácsául a' honi nyelvet, mint az idegent; 's igy, mint mondám, a' rossz következéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azon okokat iparkodnak p a r a l y s á l n i, mellyekbül a' jó következéseknek mulhatlanul kellene folyniok!

Ha tehát inkább zeng most még a' csinosult magyar asszony ajkin vagy szebb társaságokban az idegen szózat mint a' honi; azon ne csudálkozzunk, 's ne tulajdonítsuk éppen annak, mintha hazánk leányai megvetnék a' hont, hanem a' természet azon kivételnélküli törvényének, hogy előbb utóbb a' felsőbbség mindig elnyomja a' selejtességet. 'S igy ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, 's nem egy két szót, vagy néha néha áldozatbul, hanem természetes vonzódás 's izlésbül, 's magok közt is: szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket; annak fogékonysága pedig — minthogy nyelvünk óriási fejlődésre képes — minden kétségen tul van; de ahoz se szoba-philologia, se könyvekbül tanult philosophia koránt sem elég; hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, melly az emberi szót nem mint c z é l t tekinti, hanem mint e s z k ö z t; melly által a' nemzetek magasbra, 's egyes emberek az erény felsőbb állására juthatnak, 's igy a' mindenség tökéletesíttetik.

Közelebbrüli esztendőkben nyelvünk csudálatosan haladott; de azért igen távul van még a' tökéletesség azon pontjátul is, mellyet egy állandó J á t é k s z i n kiván, hol nem csak hősi vagy bohósági darabok adatnak, mellyeket a' közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyu, fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa 's több illy ál-inyt csiklandó látvány 's táplálék bőven nyujtatik, — hanem hol az életnek olly scenai is festetnek, mellyek kirekesztőleg csak nemesb 's fentebb társaságok tulajdonai.

A' Magyar mint ásiai sarjadék valaha egy kicsit keleti mód bánt a' szebb nemmel, 's ámbár azt, valamint minden civilisált nemzetek, most nem csak maga mellé, hanem még maga elibe is helyzé, azért nyelvében még most is megma-

radt a' régi uralkodás jele. A' férj bátyját kendezi, 's öccsét tézgeti, feleségét is tézgeti, midőn a' feleség őt viszont kendezi. 'S ezen egyenetlenség, — melly tanúja, hogy egykor a' Szépnem erősebben volt a' férfi uralkodása alá vetve mint most, bár kicsinységnek látszik, még is igen fontos — egészen ketté töri a' jobb társaság lehetőségét, 's igy a' társalkodási nyelv soha nem fejlődhetik ki. A' Török, bár mi szép 's kivált bájhangu legyen is nyelve, távulrul sem sejti mi a' szép társalkodási szózat; mert az asszony, mint életpályánk egyedüli virághintője, 's szivvágyink legfőbb czélja, nem áll egy soron a' férfival, hanem messze alatta; 's a' helyett, hogy az embernek leghivebb társa lenne, szinte portékává alacsonyíttatik nála. Nézzük keresztül a' nyelveket, még pedig a' latánt 's görögöt sem véve ki, 's azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy bármilly nagyon voltak is kicsinosítva a' hajdankor nyelvei — mint azt költői, dramai, évrajzi, szónoki 's a' t. remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismeretlen dolog vala még is, 's az kirekesztőleg a' keresztény vallás által megnemesült ujabb emberek találmánya; megnemesült mondom, mert az ujabb generatio közt olly irány-idomzatban, mint a' tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban jobban fejledeztek; 's ne zavarjuk össze az ideákat, nem azon theatrális erények, mellyeknek többnyire emberi taps vala fő czéljok, hanem — azon házi 's négy falközti erények, mellyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanújok van.

Magyar nyelvünk bizonyos lépcsőig ki van fejtve költésre, dramára, évrajzra 's a' t. hanem most még szép társasági, természetes, nem mesterkélt 's úgy szólván mindennapi haszonvé-

telre, őszintén kimondván saját vélekedésemet, általányosan elégtelen. A' Török nem is sejti, hogy van valamelly szép társasági tonus, 's igy e' részben szinte szerencsésb mint mi, mert török nyelvénél marad, melly neki elégséges; midőn mi igen is jól érezzük mi az a' szebb társasági hang, hanem minmagunkat mystificálván, a' helyett hogy nyelvünket a' mai idők szükségihez alkalmaznók, anathemát kiáltunk a' nyelvtisztítókra, csinosítókra. Néha feltésszük magunkban erősen, csak magyarul fogunk beszélni, de a' nélkül hogy észrevennők a' t e r m é s z e t-e l l e n i patriotismus ismétleni hamar kihültét, t e r m é s z e t-s z e r i n t i okokbul akaratunk ellen is németre vagy francziára bicczen nyelvünk. 'S ez nem ered egyébbül, mint az e l f a c s a r t i d e á k b u l, hogy t. i. sokan nagy hazafiságnak tartják, ha valaki a' szép társasági szükségre még elégtelen magyar nyelvvel él mindig; midőn más részrül szinte hazafitlansággal vádolják azt, ki a' nyelven olly javításokat bátorkodik tenni, mellyek első tekintetre tán iszonyuk 's borzasztóknak látszanak; azonban valóban olly szükségesek, egyszersmind olly hathatósak, hogy velek játékszin sikeresülni fog, 's a' magyar szó mind palotában mind boudoirban zengend egykor; nélkülök pedig, mint eddig, csak kis körben, tudósok által fog nagyra magasztaltatni, kis szám által olvastatni, csak ritka esetekben hallatni, és soha olly nyelvvé nem válni, mellyet a' nagyobb rész szabad választása által tenne sajátévá.

A' szántóvető szokását, hol t e és k e n d használtatik, azért említém, mert szinte csak ő volt századokon keresztül a' házi társalkodó magyarszózat kifejtője 's képviselője, 's a' te és kend sokkal nemesb 's a' természettel összehangzóbb szólításmód, mint azon czikornyás czimszavak, mellyekkel a' magasb születésüek nevez-

getik egymást. 'S ha tőlem valaki azt kérdezné: valyon mi az a' szép társasági szózat, mellyet annyiszor említek, 's mellyre, mint mondám, a' magyar nyelv még elégtelen, vagy legalább igen hátramarad az angol, francziа, német, olasz 's a' t. mögött; — én tőle viszont azt bátorkodnám tudakozni: hogy ugyan érez e magában valami természet-ellenit, 's nyelvünkben némi hiányt, ha életének, teszem itt csak például, olly pillanatiban, mellynek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, melly lelkének ideálja, 's mellytül a' sors örökre elválasztá őtet, 's mellyhez csak a' szivrokonság legtisztább gerjedelmi 's lelkének csak angyali vágyai kötik 's hódítják — ha ollyan lényt, mondom, Tenek, Magának, Tensasszonynak, Nagysásasszonynak, Kegyednek, Nagysádnak, Szivemnek, Lelkemnek, Galambomnak, Gyöngyvirágomnak 's t. i. nevezni volna kénytelen; 's ha valami kellemetlen érzést 's nyelvben hiányt, illy 's hasonló körülállások közt nem talál, akkor azt felelem: nem tudja, mi a' szép társasági szózat, 's én koránt sem vagyok képes azt megmagyarázni neki; ha pedig érez néminemü kellemetlen zavart, 's tisztán érzi: nem folyhat beszéde olly nemesen a' nélkül, hogy feszes, mesterkélt 's mintegy természet-elleni ne legyen, a' mint érzelmi nemesen ringatják keblét; akkor azt mondom, tökéletesen felfogta gondolatomat, 's ekép további magyarázás csak idővesztés.

'S most e' tárgyrul csak ennyit! midőn a' mindig réginél maradókat arra bátorkodom figyelmeztetni — mert nem győzöm hallani panaszokat a' mai magyar nyelv érthetetlensége miatt — hogy nem azért nem értik a' mai magyar nyelvet, mert az haladott; hanem mert ők álltak meg, 's

a' helyett hogy ők ültek volna az előreható hatalmas időre, ez fekszik rajtok, 's még emlékezeteket is eltörlendi!

Azokat pedig, kik azt gondolják, hogy szón 's nyelven kivül emberben valami más is van, a mi ezeknél még tökéletesebben fejezheti ki a' lélek legnemesb, legmélyebb vágyait — 'egy ki nem mondható sympathia' — azokat rokon kebellel üdvezlem!

CHARACTER ÉS BIZODALOM.

Országos dolgok körül forgó ideák, mellyeket lágy velő kever össze 's gyenge itélet bir álnövésre, vagy elfogultság vakon vesz át 's rostálatlan adja tovább, legbizonyosb elölő maszlagi minden honi előmenetelnek. Igy p. o. számosan characternek tartják a' fejességet; bizodalmokat pedig, úgy szólván, hófuvatokra állitják, gránit sziklákon ellenben remegnek.

'S ezen ideák tisztában nemléte valódi oka, hogy a' politikai magyar életben csak kevés tartja ama józan 's igazságos középutat, melly ámbár a' közönségtül szinte mindig félre értetik, a' nemesb lelkü egyedüli ösvényének kellene lennie.

A' kormány 's az ország képviselői közti kérdések számosak, 's mind számosbakra nőnek, a' mint t. i. a' közerőmű, rozsdáitul, penészeitül köztanácskozás által mind jobban tisztíttatik, 's mind elevenebbül 's rendesebbül kezd forogni. Már olly számtalan tárgy közt lehetséges e hogy csak mindig egy résznek legyen igazsága, kérdem? 's van e a' világon olly merész hizelkedő, ki azt állitni volna elég szemtelen: hogy a' kormány soha nem csalatkozhatik, 's neki felvilágosításra soha szüksége nincs? vagy ellenben, olly elvakult democrata, ki azt bátorkodnék fentarta-

ni: hogy a' nemzet csalhatatlan? 'S csak e' néhány sor nem teszi e legnagyobb világba a' közönség, országos emberek-körülti, itéletének csak nem mindenkori helytelenségét?

Ki mindig a' kormány mellett, vagy mindig ellene van, bár keményen, bár engedékenyül itéli a' sokaság, általányosan még is ollyannak tartja, kiben a' character bizonyos; sőt annyira megy ezen fallacia, hogy azokban, kik vén korok által 3, 4 fejdelem uralkodásán éltek keresztül, 's mindig a' kormány mellett, vagy mindig az ellen voltak, — a' dicső character állhatatossága bámultatik; midőn hihetőleg nem lehet némellykor a' képviselőknek kivánatikban el nem ragadtatniok, 's néha a' kormánynak el nem hibázni egy kissé az utat; 's apodictice lehetetlen, hogy 3, 4 fejdelem mindenben egyenlő legyen, 's a' királyi szék körül némi változások ne történjenek. — 'S igy az sül ki, ha nem lágyveleüleg vagy elfogultlag itélünk a' dolog valódi mibenlétérül: hogy annak, kire a' változhatlan character reputátióját kené a' sokaság, igen sokszor nem csak legkisebb charactere nincs, hanem olly változékony mint a' nád, melly majd balra, majd jobbra hajlong, a' mint a' szél fuj; mert arrul, legalább itéletem szerint, nem tehetni fel mindig egyenlő szándékot — 's tán ez a' character alapja — ki minden kérdésnél mindig Ának vagy mindig Bnek ád igazat; — sőt azon fejdelem ellen éppen úgy szegezi magát, ki népe jólétét szomjuzza csak, mint azon ellen, ki mindent lábaival tapod; — vagy azon nemzet ellen, ki csak ön erejét akarja kifejteni, éppen olly kemény, mint azon törvény-törte nép ellen, ki semmi felsőbbséget ismérni többé nem akar.

Ezek szerint, vallomásomat egyenesen kimondván, bármilly szokatlan czimü legyen is az: azon

embert köszöntöm erős tiszteletre méltó characterünek, ki egyszer Ával 's másszor Bvel tart, a' mint t. i. — mert ő soha nem változik, — néha Á. 's néha B. van vele egy vélekedésen; 's igy az, ki a' character hirét nem akarja csak bitorlani, 's ollyasok által, kik csak a' vak fejességet tartják characternek, illyesmit magárul kikiáltatni, — hanem öntudatban érezni a' férfiui állandóság 's egyvéleményüség melegét, mindent elkövetend, hogy a' kormányt, melly tán a' törvényes 's józan utbul kibicczent, abba visszasegítse megint, — midön viszont a' kormány törvényes 's józan eszközlésit tehetségi szerint előmozdítandja; 's ekép valamint semmi tekintet őt nem hátráltatja, a' nemzet jussaiért élni 's halni: úgy kész lesz törvényes ura ellenségei ellen, 's ha a' féketlen nép lenne is az, még hazafitársai ellen is, kardot rántani, 's igazságos királyáért önteni vérét.

Hogy illy cselekvésmód, mint azt évrajzink 's mindennapi tapasztalás legkisebb kétségen tul teszi, a' legnagyobb résztül szinte mindig félreértetik, igen természetes; mert az igazi józan alapokra állított állandóságrul sokaknak ideája még tisztában nincs, — vagy mert sokan csak ön keblök tükre után itélhetnek másokrul, 's azon tükör számosak keblében nem mutat egyebet, nyomorult hiuvágynál 's alacsony haszonlesnél. — Nem is józan mód az illy felekezetek- közti magánállás arra, hogy valaki saját javát emelje, — hanem hogy van e azon lelki független pontnál, melly úgy szólván a' kormány 's nemzet közt van, 's mellyet a' közönség 'két pad közti földszinnek vagy gyanuszines állásnak' szokott nevezni, szebb földi helyezet, azon egy kissé kételkedni merek. — 'S azon pontra állni nem olly nehéz, 's köztünk igen soknak van hatalmában, hanem kevésnek

jut eszébe; mert a' sokaságtul, melly inkább azt hajlandó tartani nagynak, kinek nagyságát titulusa, vagy oppositiója szerint megmérni képes — se nem irigyeltetik, se nem tömjéneztetik. — — — — — — Azonban vigyázzunk ezen sorokra: "— — — — — — — — le Magistrat qui avoit rendu la justice plus pure, les lois plus impartiales entre le puissant et le foible; le Guerrier qui avoit perfectionné l'art de rendre la victoire plus éclatante en la rendant moins sanglante, l'art de triompher par le génie plus que par la force; le Ministre qui, a' côté du trône, avoit travaillé pour la Nation, comme s'il avoit reçu sa mission d'elle; le Poëte qui, au milieu des puissantes et douces émotions de la Scène, avoit fait servir les jouissances d'un grand Peuple aux progrès de sa raison et de sa morale; le Philosophe, dont le génie avoit cherché les lois de l'Univers, et trouvé quelques-unes des meilleures règles que l' esprit humain peut suivre dans ses recherches: tous ceux qui, dans tous les états et dans tous les genres, avoient servi avec éclat, avoient illustré et éclairé la Nation — — — — — — — —."

'S ha ezen mondottakat 's kihagyottakat átgondoljuk, nem érezzük e keblünkben tisztán, hogy van a' földön annál még dicsőbb pont is, mint a' millyenre csak ember emelheti embert; 's hogy azon pont a' lelki függetlenség azon foka, mellyre kiki csak ön lelke ereje 's tisztasága által léphet; de más részrül nem jut e eszünkbe Aristides a' számkivetett, Socrates a' halálos serleg üritésére itéltetett, Galilei ki a' világ sarkolatiba lánczok közt ereszkedék le, Tasso ki szerelmét börtönben lihegé ki, Hospital — — — — 's számtalan mások, kik a' velek élőktül nem csak elhagyattak, sőt el is gázoltattak? 'S mind ezek után nem leszünk e a' földi állás lehető leg-

magasb polczán, vagy a' sokaság legvastagabb tömjénfüstje közt számtalanszor kénytelenek Phocion szerint megvallani: hogy tán éppen akkor, midőn az érdemkereszt függesztetik mellünkre, vagy a' sokaság kiáltozási legharsányabban hirdetik egekbe nevünket — tán éppen akkor legcsekélyebb valódi becsünk, — 's illy jutalmakat, mellyeknél a' nagyobb rész édesbeket nem is sejdít, nem azért nyertünk, hogy characterünk volt, hanem valóban azért, mert characterünk nem volt, vagy más szavakkal: 'azért hogy akárhogy álltak is az idő 's körülmények, tiszti helyzetünkben mindig igen, független állásunkban pedig mindig nem volt szánkban.'

E' veszedelmes elfacsart idea pedig, melly olly kézzel fogható 's még is olly közönséges, mennyi pirulás-okozó gyengeséget szül, 's mennyire csábitja el 's ragadja ki balra vagy jobbra a' haza polgárit az egyenes utbul! tagadhatni e? 'S nem szorul e a' becsületes ember melle össze, ha egy részrül e' facsart ideának, mert az ember becsét hozza kétségbe, gyászos következésit gondolja át; más részrül azt tekinti: milly könnyü volna helyre igazitni azt! Gyászos következésit valóban; mert a' helyett hogy rendületlen állnának a' hon képviselői, 's mindig csak egynél maradnának, bár azt a' kormány, vagy nemzet fejtse ki, most sokkal nagyobb és szinte türhetetlen számban, ingadozó jegenyeként vagy a' nyugoti szél által hajlíttatnak le szinte földig, vagy a' keleti szél dönti ki őket nagy zajjal — és semmi haszonnal — gyökerikbül; 's a' sokaság bámul, midön számos sziv vérzik, — mert olly közel fekvő 's könnyü a' facsart képzeleti eligazitás, 's még is mindig olly távul fekvő 's nehéz!

Lelkét mindenki magasbra helyzi mint tes-

tét, 's hogy ez igy jól van, 's ennek igy kell lenni; még az sem hozza kétségbe, kinek teste ur, 's lelke rab. Már pedig nem hiszem, volna valaki, ki jobban szeretné, ha őt a' világ tartaná egészségesnek, midőn beteg, mintha az egészség érzése valóságosan melegítné ereit, habár szinte mindenki szorgolódnék is szine miatt. 'S igy a' character-körülti facsart ideát igen könnyen lehetne helyre igazítani, ha mindenki csak azon olly könnyü, közelfekvő 's egyszerü kérdést tenné magának: 'valyon mi jobb: ha öntudat emel magasbra, vagy hatalom és sokaság —? mi jobb: ha a' lélek valóban tiszta e, vagy ha csak tisztának tartatik? — mi szerencsésb: mellen e a' kereszt 's mellben tán tövis; fülben sürü 'Éljen' 's szivben tán halál; vagy belsőben igazi keresztény, 's lélekben az élet?

Tudom Barátom, illy predika hangon szólván, gunybirálásod mássának teszem ki magamat, mellynek originálját Taglalatod 65-dik lapján illy szavakban olvasom: ***Ez a' huzalékos beszéd (tirade) az erkölcsi tudományban is diszlenék, és bele illenék még Páter Albach' szájába is.*** — mire azt válaszolom — nem találhatván jegyzésednek attikai sóaknáját fel, mellyen hiszem, senki sem neveté olly jó izün el magát mint Temagad —: 'igen örülök ha a' száraz Hiteli tárgyban szerencsés valék olly beszédeket szőni, mellyek az erkölcsi tudományban is diszlenének, még nagytiszteletü Albach ajkai közé is illenének, 's azon mosolygok: hogy éppen midőn 'elmésgunyt vélsz önteni taglalt munkámra, 's nevetségesre csavarni, éppen akkor dicséred azt, a' nélkül hogy legmesszebbrül is sejdítnéd, a' lehető legnagyobb 's koránt meg sem érdemlett kicsapongásig; "mert az erkölcsi tudomány minden egyébnek talpköve elannyira, hogy azon Társaság, melly ezen áll,

mind a' Hitelt, mind a' Hitet csupán eszközül tekintheti. — Ez az egyetlenegy tudomány visz bennünket legközelebb az Istenség ideájához, — melly emberi létünk legfőbb czélja. — Archimedes egy talpalatnyi helyet kért, hol a' föld kerekségén kivül megállhasson, 's e' nagy masszát sarkábul azonnal kifordítja; — Canning csak szabad nyomtatást kért, 's a' Parlamentet oda engedé: 's nekem, az 'Erkölcstudományt engedd csak Barátom bevinnem a' nép szivébe: örök álláspontom fellelém, 's minden más tudományt kiforgatok sarkábul; — népeket boldoígtó theoriás szándékommal felhagyok; mert az Erkölcstudománybul practice merítgeti akkor a' moralis nép a' társasági élet legédesb örömeit, nem lévén többé szüksége Hitelre, 's annál kevesebbé Taglalatra" —. B. — — — — — — — — — — —
'S ki a' Hitel philosophiáját olly mély kutfőbül lenne képes merítni, 's azt világosan 's jó renddel a' közönség elibe deritni is tudná, az volna tán a' Hiteltárgy-körülti legmélyebb iró, 's hogy ezen törekedém, azt minden tulszerénység nélkül, állítni képes, de egyszersmind megvallani is kénytelen vagyok, hogy jó szándékom, fárodozásomon kivül, minden egyéb tehetségim korántsem voltak a' tárgy fontosságához elégségesek, 's hogy igy olly nagy dicséretet, mint Te halmozál rám gyanítlan, nem érdemlettem. Hogy pedig egy olly n a g y tiszteletre m é l t ó emberhez hasonlítsz mint Albach, ha távulrul is, sőt ha ironice is, azért Neked csak háladatos lehetek, mert elég megbecsülésnek tartom, ha nevemet, — bár gunyolva is — azon egy lapon olvassák, mellyen az övé áll! 'S nem kivánnék többet, volna bár tehetséginek század része enyim; hogy értelmi sulyunk parányiságát 's nemzetiségünk fejletlenségét 's még is olly sokszori elbi-

zottság 's felfuvalkodásunkat, olly erős vonásokkal tudnám a' közönség keblébe festeni, 's úgy tudnám hazámfiait egyesítni a' hon javára, a' mint ő az emberi lélek legmélyebb 's annyiakban mindig alvó hurjait, felrázó szavakkal megrendítni érti, 's nagy 's kicsiny tolakodva egyesül széke alatt! —

'S ha én a' characterkörülti zavart ideák helyrehozása végett az erkölcsi tudomány mezeire vezetlek, Barátom; 's azt a' mirül csak könnyeden 's felszinleg szokott itélni a' többség, mélyebb fontolgatás tárgyává törekedém tenni, kárhaztathatsz e azért? 'S valyon nem szükséges e' világosságra hozni 's józanra intézni egy olly zavart ideát, mellynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, ki nem érdemli, 's igy nem ritkán a' bitorlott reputatio emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét? 'S valyon időn kivül van e, legerősb ecsettel, a' valódi érdem hószinét a' felruházott vagy a' néptömjéntül felduzzadt álérdem éjfél-szinére állitni, midőn még olly vastag a' characterkörülti idea, hogy nem csak nálunk, de a' régibb Galliában 's még a' régibb Britanniában is, számos országi képviselő, még a' kérdés legfelszinesb tudása előtt is már végkép határozta el magában, hogy kormány vagy nép embere lesz; — 's ha ennél feszesen megmarad, legnagyobb igazságnak sem enged, 's egy kormány alatt midőn a' nemzet mondja 2×2=4, ő is azt mondja; ha pedig jön eset, midőn a' nemzet 2×2=5^nek^ kiált, ő is vele kiált; vagy viszont egy kormánnyal 3×3= 9^nek^ tart, másikkal pedig hogy 3×3=10—, 's igy vagy mindig teszem verest lát a' kormánnyal éltén keresztül, ha a' szivárványnak minden szineit elibe hozta is az idő 's az esetek folyta; vagy feketét kiált a' nemzettel élte fogytáig, habár a' fehér vakulásig kápráztatja is sze-

mét, — 's ha mondom ezen systemáját állhatatosan követi, el nem maradhat, sőt legbizonyosabban éri el a' hatalom jutalmát, vagy a' sokaság tömjénjét, 's minden esetre a' két felekezet itélete szerint, az állhatatos character hirét! 'S igy ánnyira megy a' sokaság ebéli ideáinak facsartsága, hogy sokszor vak hevében kész lenne chamaeleonra ruházni az egyszinüség természetét, ámbár az olly sok szinü; midőn az egyszinüség itéletem szerint nem egyéb mint erős character, melly minden időben 's mindenütt azon egy, 's igy, bár fehér mellett állván sötétnek, fekete mellett világosnak látszik is, még sem változik soha egy cseppet.

'S illy birák kedvező itélete megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a' lelki függetlenséget? 'S hány nem kiván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is tán csak romja egy kiégett világnak! —

Ezekután, nekem legalább úgy látszik, világos, hogy azon kevesek — — — — — — — — — —; 's azon számtalanok, kik megint másokat emelnek a' popularitas legmagasb polczára, nemcsak nem tudják, sőt arrul leg távulabb ideájok sincs, valyon mi a' character, 's az emberekrül szinte úgy itélnek, mint ahogy a' szép almát, szép szilvát is, ha fán függ, nagyra magasztalják, habár féreg eszi is szivöket. 'S illy szinpadon, illy auditorium előtt tapsra vágyni, 's azt az élet, egy lelkes élet legfőbb jutalmává választni, — 's kis taps végett a' nagy szinjáték szinte minden rolláit átvenni! Nagy Isten, szánakozásra vagy kikaczagásra méltó e teremtésidnek olly nagy száma!

Ha pedig csak a' mindennapi factumokat tekintjük, valóban nem hozhatni a' mondottakat két-

ségbe, — sőt eltörülhetlen betükkel fognak azok előttünk állni, ha néhány, sokaság-itélte "character-teli" honfiaink életét vizsgáljuk keresztül. Azonban, valamint minden halad a' világon, úgy lassanként az ideák is talpra fordulnak, 's már a' sokaság is józanabbul kezd az érdemrül, a' valódi nagyságrul itélni, 's véletlen születés, bölcsőben lelt kincs, titulus 's a' t. korántsem olly nagy auctoritási criterium már, mint ez előtt csak 20, 30 évvel is vala; — 's előre látható: jön idő, midőn semmi olly nagy tekintetben nem lesz, mint a' tiszta, kifejlett, tágas lélek! A' min, természet szerint, mind azok igen fognak örülni, kiknek aféle kincs van keblökben; midőn az ellenfél, veszélyt, jajt, halált fog a' honra kiáltni, 's már most is kiált; mert nyilványosan érzi, hogy csakugyan parányi marad, ha sem születés, sem kincs, sem titulus nem nyom többé sokat! 'S az e' részbeni pro et contrábul, mert sok tudta nélkül árulja el önmagát, szinte csalhatatlanul itélhetni kinekkinek belbecsérül, lelki fundus-, 's öntudatjárul!

A' hatalom és a' sokaságnak character-körülti zavart ideáját tehát, mert a' nagyobb rész inkább vadász ál fényt, 's erősebben szomjaz néptömjént, mint belső csendet, minden tulállítás nélkül, a' honi előmenetelek legbizonyosb elölő maszlagának nevezhetni. Ezen hatalom és sokaságnak bal itélete, melly a' tapasztalás szerint bűbájos erejü, az egykor legtisztább lelküeket is elcsábitja az erény egyedüli ösvényébül, 's őket, a' helyett hogy mindig csak a' szent igazság hősei lennének, bármilly oldalrul jön is az, az egyoldaluság vak bajnokivá alacsonyítja. Hanem rossz következésinek ez korántsem legnagyobbika — mert egyesek romlottsága, ha igen érzékeny is a' honra nézve, még se hozza az egészet végve-

szélyre ; — 's valódi mérge, melly annyiszor gyászba borítá hazánkat már, nem magában fekszik, hanem azon zavart ideákban, mellyek szorosan ösze vannak vele kötve, 's mellyek 'a' bizodalom körültiek.' — Már ezeknél a' honra nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a' változékonyt, az elégtelent hatalom-polczra, 's letérdeltetik sokszor a' népet ollyasok előtt, kiknek becsök nem nagyobb mint az egykori pogányság fa-vagy kőbálványié! 'S ha van átok, mellyel a' Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, mellynél fogva olly számtalanszor éppen azok nyerik a' Kormány vagy Nemzet bizodalmát meg, kikben legkisebb vezető, alkotó vagy rendező tulajdon nincs, hanem annál több az elakasztási maszlag, vagy rontási hév; 's igy sokszor az országos erőmű, a' helyett hogy azon két rugó — a' kormány t. i. 's a' képviselők, gyengéd nyomási közt valódi egyensulyban forogna, veszéllyel fenyegetve ingadoz, 's egészséges 's compact mozgás helyett, alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés 's lárma által, mellyel mozog, bizonyítja bé, hogy még nem állott meg. — 'S nyissuk fel évrajzinkat, tekintsük udvari, 's népbálványinkat — — — — számos országgyülésinket — előttünk leend, a' most ábrázolt erőmű!

A' mi egy sorba állítja az embert állattal, az emberiségnek tán legnagyobb büntetése ; 's a' bizodalom-körülti facsart idea, mellynél fogva mint imént mondám, sokan bátran állnak szinte hófuvaton, midőn úgy szólván gránit sziklán remegnek, sokszor nem csak egy sorba, hanem még állat alá helyzi az embert! Ugyan is ha retteg is a' ló sokszor, és gyeplőt ragad egy az utban lévő kis széna miatt, mellyen már tán vagy

husz esztendeig rágódik, 's nagy bizodalmatlanságra ok nincs; — 's viszont, egy maga felett égő padlás alul magát kivezettetni nem hagyja, bár bizodalmatlanságra egy kis ok van, — azért a' lovat még is néminemüleg mentegethetni; mert a' szénátuli bokrosság közönségesen csak rossz szem következése, midőn tapasztalás szerint minden állat — bármi okbul is — a' világfelé, mellyet sok álphilosophus az ember előtt el akar zárni (!), mondom a világ felé siet, — 's igy, mert a' tüz is világít, a' sejditlen veszélytül nem retteg. — De ha az ember, az okos, előrelátó, halhatatlan lelkü ember bokros bizodalmatlansággal tekinti azt, a' mibül csak haszon folyhat; más részrül pedig a' határtalan bizodalom álmaiba ringatkozik éppen akkor midőn legközelebb a' veszély, valyon mikép menthetni őt ki a' szük 's homály eszüség vádja alul? 'S nem áll e valóban az oktalan 's vak állat sora alatt? Hogy pedig soknak bizodalom-körülti tehetsége nem nagyobb, — azt tökéletesen bizonyítja bé a' mult idő, 's még a' jelenkor is! Hány emlegeti, teszem például, az 1741- 's 1764 közti időket, mint az ujabb magyar évrajznak legdicsőbb szakát; ámbár akkor nem gyuladás — azt nem mondhatni — hanem inkább vizkórság által már egy lábbal szinte koporsóban volt a' Magyarság, ezen egyedüli életszikránk; 's a' nagy veszély, a' közel megsemmisedés közben, leghatártalanabb bizodalomban, úgy szóllván az egész Nemzet mélyen aludt el; és milly feketén nézik viszont, az éppen most említett okoskodók a' mai időt, 's kivált a' jövendőt; ámbár nem tagadhatni, hogy éltünk 's állásunk garantiai ma nem csak sokkal nagyobbak mint akkor valának, hanem nemzeti fejlődésünk 's férfiasodásunk már minden haláli veszedelmen diadalmaskodott, sőt annyi fiatalságot 's erőt mutat, hogy azok

csak örülve tekinthetik a' jövendőt, kik a' szerencsét nem annyira cosmopolita czirkalmával mérik, ki azt hirdeti: "ibi patria ubi bene" 's nem bánja, bár milly szinü parókát nyomnak is fejére 's bármilly nótára tanitják is, ha csak pénze 's elég tehetsége van, hanem inkább a' Nemzetiség nemes kifejtésében keresik azt, 's inkább ezen sor értelmét hordozzák keblökben: 'minden becsületes szivnek legszentebb a' hon'. —

Már ezek szerint, akármint forgatjuk is a' dolgot, azon igazság tün végre ki, hogy a' mai határnélkül bizodalmatlankodó, ki a' lefolyt időkben megint a' határnéküli bizodalom édes álmában hortyogott, nem tesz józanabbul mint azon fentebb érintett ostorhegyes, melly szénátul ijed 's tüzben bizik; sőt hogy halhatatlan lelke szerint, még az állat mögé állitja magát, mellynek értelme nincs!

Nézzük a' közelebbi időket, 's tekintsük 1825-iki 's 1830-iki országgyülésinket, azok is nyilván bizonyítják, hogy a' nagyobb rész távulrul se sejti, mi a' character, 's mibe kell bízni mibe nem. — 1825-ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönyveinket tanácskozásink palotáiba, és sokan kételkedtünk: valyon van e még alkotmányunk! — — — — már akkor hiv jobbágyi 's szabad emberhez illő egyenes szó helyett a' hizelkedés szózatját választani, 's mind azt palástolni akarni, a' minek a' fényes nap vala tanuja, — itéletem szerint — nem vala tán legszebb rolla; 's nem mutata sok olly charactert, melly csak mindig igazság mellett harczol, akár keletrül, akár nyugotrul jöjjön is az. Le folyt azonban néhány év, 's a' bátor, és igazszólók nagy része királyi hivatalban van; fő törvényszékinkben olly férfiak ülnek, kiknek néhányival minden nemzet 's minden idő dicsekhet-

nék. — A' Királyi Magyar Tanács a' magyar történetek lapjaiban egészen uj aerat jelel, 's mint phoenix úgy támada fel h — — — — —, hamvaibul, 's fejledező életerejének már több szép jeleit adá; a' törvénytelen utbul lassanként szinte minden a' honi törvény nyomaiba helyeztetett vissza; szóval: a' hon egy szerencsés crisisen ment keresztül, melly előtt a' haza beteg vala, midőn most szinte már több mint lábodozó — 's egy atyai Fejdelem, a' hirnek legszebb koszoruját foná az által halántéki körül, hogy fejdelmi magas fokán az emberiség gyarlóságin tulemelkedve nem képzelte magát; 's halhatatlan nagylelküséggel azt megint helyre hozá, a' mire szerencsétlen tanácsosok birni tudák a' halandót! —

Elérkezett végre a' mult országgyülés, 's a' Fejdelem nem kivánt egyebet, mint: Örököse koronáztatását, katonát, az országos küldöttség munkáinak kinyomtatását, 's igazság-szolgáltatásban olly gyorsitó javitást, hogy az országgyülés tartása alatt is folyhassanak a' felek közti pörök!

'S valyon az ország szélén tartott, e' kivánatok körülti, tanácskozásokra, nem mentek e számosan, e l ő r e e l h a t á r z o t t c h a r a c t e r r e l, hogy opponálni fognak? 'S valyon mi okbul? mondhatni semmi okbul, vagy pedig mert rontani könnyebb mint épiteni, 's a' sokaságtul még is jóbban bámultatik; vagy pedig mert azt gondolták, a' kormány majd mindig az opponenseket emeli csak, akár helyesek azoknak ellenző szavaik akár nem, akár észbül folynak, akár rontalmi vágybul 's a. t. — úgy annyira hogy néhány kérdésnek, mint p. o. a' katonaállitásinak, eleinte több tagadó votuma volt, a' törvényes uton, mint 1822-ben; midőn legszámosb Megye, minden cerimonia nélkül a' törvénytelenségre állt, sőt néhány azt még szé-

pen meg is köszönte! — 'S valyon képviselési consequentia 's character e ez? 's volna e csuda, ha egy erős kormány illy kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki? — — —

Ki II. Jósef Császár ideire gondol, 's azon nehéz napokat hozza emlékezetébe vissza, mikor honi koronánk számkivetve volt, hálaérzéssel lesz kénytelen az elött hajolni le, kinek velején villámlott legelőször keresztül, a' fejdelmi-feladások legelsöbbike; 's ámbár nem tudom, sőt legtávulabbrul sem sejdítem, ki volt azon szerencsés, itt igazi tisztelettel üdvezlem nevét! 'S ha hideg vérrel akarja az Olvasó megfontolni Magyarország mibenlétét, olly külön szinü lakosinak számtalan divergentiáját, hol szinte annyi a' Vélekedés, mennyi a' Fő, — 's nem akarja felejteni, kis alkotmányunknak mennyi 's milly hatalmas ellenségei vannak, tán kezet fogand velem: hogy 1830-ban a' mint az ég csillagai állnak, egy könnyen nem lehetett volna boldogítani a' Magyart nagyobb jóval, mint ifjabb Királyának koronáztatása volt; 's megvallom itt egyenesen, mert én hazánkra nézve ezen történetet igen fontosnak 's felette sok jót szülhetőnek tartom, hogy valóban örömmel mennék kész siromba, ha ezen tanács, mellybül ránk bő áldás folyhat, az én agyamban fogantatott volna, 's vigyázzunk miért? Reformatióra szükségünk van, 's bizonyosan reformáltatni fogunk; már az érintett eset pedig a' mi időnket hihetőleg hosszabbítá, 's igy, mert hosszabb idő több hihetőséget nyujt: annak később leforgása közt tán eszünkbe jutand, hogy inkább akkor kellene magunkat reformálnunk, mikor az idő még a' mienk, 's kezünkben a' hatalom, 's ekép mi jelelnénk ki a' változások utkörét; mintsem addig várnunk — mert hiába! haladnunk kell — mig vagy igen kevesen

vagy igen is sokan fognak minket reformálni, és sem az idő sem hatalom többé nem lesz mienk, 's idegen kéz tüzendi ki további pályakörinket! Azonban eszünkbe jutand e ez? más kérdes — de én reméllem! — Hanem ezen fejdelmi tett — akár veszszük hasznát akár nem — minden esetre csak bizodalomra nyujthatott okot.

A' királyi feladások másodika pedig — t. i. hogy az országos küldöttségek rendszeres munkálási myomtattassanak ki, a' Megyékben fontolóra vétessenek, az ország képviselői 1831-ro October 2-kán megint országgyülésre seregüljenek — mind azon bokrosságok o k á t — 's meg e mindnyájoknál az oknélküli bokrosságot is, azt nem tudom — egyszerre megsemmisíté; mellynél fogva, mielőtt a' királyi feladások lettek volna kihirdetve, igen számosan 's többek közt magam is, éppen nem tagadom, igen féltünk; hogy a' küldöttség által kidolgozott, hanem a' Megyéktül még nem ismért javalatokat, mindjárt tanácskozás alá venni akarandják — a' mit én, ámbár félelmemet magamba zártam, minden tehetségem szerint annak helyén 's idején hátráltatni törekedtem volna — mert vallomásomat e' részben egyenesen kimondván 'egyetlen egy organica törvényünket sem tartom olly nagy fontosságunak, mint azt, hogy a' Fejdelem 's Nemzet közt forgó legkisebb kérdés se határoztathassék el, a' nélkül, hogy mind a' két rész, szabadon, elfogultlan 's a' tárgy tökéletes ismeretében ne járulhasson hozzá. Már pedig olly tárgyakat, mellyek fejtegetésmódja 's elintézési oldala olly magasra emelhetik a' hazát, de gyászba is borithatják, józan megfontolás előtt tanácskozásba venni, vagy a' küldöttség javalatit, hallgatva 's vakon igenezni, — nem férhet össze a' velős gondolkozóval, 's a' tárgyakhoz szólhatási jussal! — A' királyi levél azonban megnyug-

tatott; 's örültem, hogy előre ok nélkül lármát nem ütöttem mint sok más, ki legfeketébbet jövendölt, 's most tán a' kinyomtatott munkákat sem veszi meg!

A' harmadik királyi előadás mint országgyűlési tárgy, kelleteként 's annak rende szerint fontoltatott meg, 's világosb törvény által, mint a' régiek voltak, erősb 's igy nyugtatóbb lábra állittatott. Már, a' katonai dolognak az országgyűlésén, annak törvényes rende 's módja szerinti felvétele adhata e okot bizodalmatlanságra, kérdem a' részrehajlatlan Olvasót?

A' negyedik királyi előadás végre, úgy hiszem, minden becsületes embernek csak kedves lehete. — 'S igy a' királyi kivánatok veleje nem kevesebbé czélzott a' Nemzet jobb 's bátorságosb létére, mint annak javára, ki azokat tevé.

Mind ezekbül azt következtetem: hogy valamint távulabb időkben szük eszü vagy bünös volt az, ki a' határtalan bizodalom tompa álmába tudott merülni; úgy lágy velejü, vagy a' szent igazság ellen vétkezik viszont az, ki ma forral a' kormány ellen fekete bizodalmatlanságot, 's az idők mai folyamatjában találhat okot bokrosságra. Ugy továbbá nem tudhatja a' becsületes 's nem ingatag characterü ember előre, milly részen fog jövendőben állni, mert viseletét nem a' részek több vagy kevesb hatalma, nem változékony esetek, hanem csak igazság határozhatja el —; 's igy meglehet, hogy az lesz leg és legconsequensebb 's változhatlanabb képviselője egész hazánknak, ki 1831-ben a' kormánnyal, 1834-ben a' nemzettel, 1837-ben megint a' kormánnyal, 1840-ben ismét a' nemzettel tartand! — 's igy élte fogytáig; sőt ugyan azon egy országgyülésen tán egy tárgyban a' kormánnyal, másban a' nemzettel, harmadikban megint a' kormánnyal 's a' t. tartand.

Oppositióra legnagyobb szükség van; mert a' Való, azon egyetlenegy czélra-vezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások által szokott lépni a' halandók közé. Hanem olly ellenzés melly a' tárgy ismérete előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bibelődik — soha nem idézheti fel az igazságot, 's éle annyira eltompul, hogy lehető későbbi nagy homályokon keresztül vágni többé nem képes; 's odafen — — — az oppositio illy bajnokirul ekép szólnak, 's tán méltán: "Legyen a' törvény szent, legyen sértve: okoskodások csak lárma és zaj".

Tompa bizodalom, bokros bizodalmatlanság constitutionalis emberekhez nem illik. Az elsőnek tőszomszédi: az elfásulás, semmivel nem gondolás, hazai dolgok-körülti elhidegülés, 's végre minden befolyás elvesztése; a' másik következéki ellenben: a' bokrosság', vak elfogultság, elpártolás, a' hon hátramaradása 's a' t. 'S ekép azon 'Valamit' — mellynek minden ember keblében kellene lennie, kinek az országlásban része van — 'Férfiui ébredségnek' akarom nevezni.

Minden a' mi ezen tul van: 'Hypersthenia'; minden a' mi alul: 'Asthenia'. 'S ez okbul, éppen azon egy ember — ki csak egyet akar, és sem a' kormányé sem a' nemzeté, hanem csak magáé, 's igy csak annak védelmére akarja szentelni szavát, a' mi bélátása 's legtisztább lélekismérete szerint igazság — kirekesztőleg sem a' kormány, sem a' nép embere soha nem lehet; hanem ő messze a' bizodalomtul 's még távulabb a' bizodalmatlanságtul, férfiui ébredséggel 's mindig egyenlő characterrel, majd a' kormány, majd a' nemzet vélekedésén fog lenni, miként t. i. itélete szerint egy vagy más rész kivánja a' Valót.

Már azon idők közt, mellyek az 1825-iki országgyülés előtt folytak, 's mellyek megint azóta

jöttek ránk, 's azon okok közt, mellyek az 1825-iki országgyülésre nyujtottak alkalmat, 's mellyekbül megint az 1830-ki folyt — saját itéletem szerint olly nagy különbség van, mint az éj 's reggel, vagy tél és tavasz közt. 'S ha igen józan is volt az előtt nem csak gyertyát, sőt fáklyát is gyujtani, később a' hasadozó szürkület azt szükségtelenné tevé; midőn viradat után lámpással járni oktalanság, ha csak azon egy okbul tán nem: 'hogy férfiakat keressünk! — A' nehéz bunda nem különben, nemcsak nem nevetséges öltözet, sőt a' hideg nyugoti szél ellen, nem ér vele fel semmi; hanem tavaszi langy szellőben, ha nem fekszik az ember benne pásztorként napestig, ugyan alkalmatlan fárasztó 's hasztalanul izzasztó. 'S ekép: alunni veszély közt, félni semmitül nem józanabb, mint éjjel fujni el a' világot, 's azt nappal gyujtani meg; vagy hidegben feküni bundán, 's meleg napban bujni alá!

A' férfiui ébredség sem elkábulást sem remegést nem ismér, hanem békében fegyvertelen jár, háboruban fegyveresen. — 'S valamint hófuvaton nem alszik, 's ha oroszlánt vagy más ragadozó állatot sejdít, megtölti a' kettőst; úgy viszont jó ágyban odahaza mélyen alszik, 's kisértetektül nem fél, házi állatok pedig őt olly könnyen nem ijesztik meg.

'S ezen egy sor, 'csak ott 's akkor óvakodni, a' hol 's mikor ok van, meríti mind azt ki, a' mit eddig a' bizodalomrul mondottam; 's csak e' törvény lehet kirekesztőleg azon örökkévaló, melly szerint a' magánálló 's emberséges ember, minden időben 's minden körülállások közt fogja elhatározni kormány-iránti viseletét.

'S e' szerint reméllem — kivált mostani időnkben, midőn ma nem az a' legerősb ur, kinek legtöbb a' katonája, hanem kit legjobban sze-

retnek mindnyájan—úgy nevezett 'udvari emberek' fogunk lenni; mert Fejdelmünk, ki atyai szándékinak már annyi jeleit adá, hihető egy ujnyira sem fog kitérni a' törvények utjábul ezentul, sőt velünk utóbbi hasznunk miatt atyai mód tanácskozni; józan 's helyes kivánságinknak engedni, 's mind azon módokat közelebbső hiveivel kifejtegettetni, vagy saját fáradozásinknak átengedni fogja, mellyek által nemzetiségünk 's igy erőnk is mind magasbra emelkednék; a' miért — midőn a' fejdelmi Úr tulajdonkép leginkább ön erejét nagyobbítná, 's főképp saját hasznát eszközlené legsikeresebben — egy hiv nemzet szivében, melly, ha sajtátsága szerint kormányoztatik, 's erejének jobb kifejtése nem gátoltatik, csudákat müvelhet, a' háladásnak olly mély gyökerét verné, melly még a' legkésőbb maradéknál is örök hirét hangozná vissza.

'S hogy e' jövendőbe-látás nem képzeleti gőz 's nem csalfa kép, hanem a' mai körülményeket tekintvén, minden hihetőségek szerint valóság, 's ekép több ok van bizodalomra, mint bizodalmatlanságra; azt eszméleti tehetségem 's lélekisméretem sugtában állitani bátor vagyok. Csak a' magyar nyelv ujraszületése, mellyet mély belátásával nemcsak nem gátola Urunk, hanem fejdelmi valóságos gyámola alá is vevé már valahára, csak rövid idő alatt egy uj reggelt virasztand honunkra, azon számos sötét századok után, midőn, a' kiknek a' törvényekhez szabni kell magokat, nagyobb része azokat nem érté, 's a' külföld szánakozással bámulá, hogy a' 18-ik században lehet még nemzet, mellynek törvényei abderitaként, apró betükkel irva, magas oszlopon függnek, hogy azokat a' nép ne olvashassa! — csak a' magyar nyelv ujra születésének fejdelmi pártolása mondom, melly valódi nemzetisé-

günket bámulandó fejlésre birandja, azaz: 'birandhatná' — hatalmas Urunk bölcseségének 's irántunki tiszta szándékának olly nagy garantiája, hogy a' hihetőleg Pest és Budán az ország szivében tartandó ha nem legközelebbső is (?) hihető utóbbi országgyülései hozzá járultával — melly eldarabolt erőnket egyesíttendi 's fejletlen értelmünk sulyát viszongondolatink surlódása által csudálatos magasságra emelendi — hazánkat egy szebb jövendő várja, 's a' Magyarnak egy egészen uj aerája közelít, melly anyaföldünkre az arany idők szellemét fogja hozni, 's Hunniát még eddig ismeretlen fényre magasítandja — — — — ha tanácskozásink közt több lesz a' philosophia mint a' rabulismus, több a' praxis mint a' theoria; képviselőink közt több a' nemesen gondolkozó mint a' privilegiált ember, több a' hazafi, mint a' kormányfi vagy népfi; 's a' Nemzet keblében senkihez sem határnélküli bizodalom, sem oknélküli bizodalmatlanság, hanem csak ezen sor:

"Ébren légy Magyar: őrt ki fog állni hanem Te, hazádért"

V........y.

'S ha a' Fejedelem is ezen közép utat tartandja; 's valamint az érdemetleneket nem fogja ruházni fel királyi bizodalmával: úgy soha nem is fog azon nép hiv lelkén kételkedni, melly mindig akkor fejtett ki legtöbb hűséget, midőn saját erejét legjobban érzette; 's a' legnagyobb méltatlanságokat nagylelküleg felejteni tudta, 's mindig kész volt ontani vérét, ha egyenesen 's atyai módszólt hozzá törvényes királya!

Egy lelkü, egy szándéku fejedelem és nemzet, hol a' királytul le a' legutólsó zsellérig, nagyobb kisebb körben mindegyik csak a' köz javát lehelli, 's önmagát felejteni tudja, egy olly boldog lét 's olly erő, hogy az se magában, se

emberi hatalom által nem enyészhet, nem bomolhat el. 'S illy létre, illy erőre birni a' hont — nekem legalább úgy látszik — a' Király és Zsellér közt álló Magnásnak 's Nemesnek Istentül rendelt valódi tiszte! 's ha van mit köszönnünk a' sorsnak; az, sem az 'Illustrissimus, Magnificus, Spectabilis 's a' t. titulusunk; sem a' gyapjubul, gubacsbul, pióczábul 's a' t. kerekedő jövedelmink; sem a' rajtunk függő kulcsok, mellyek a' világnak egyetlen egy ajtaját se nyitják fel — sem számtalan eféle szinte bölcsőben lelt elsőségünk: hanem azon dicső állás, mellyen annyi hasznost, szépet, 's annyit a' haza, sőt az emberiség diszére valót vihetünk végbe — azon boldog állás! mellyen állunk — vagy hogy alaposabban mondjam, — "állhatnánk"! ha fejünkben tisztára volna hozva, mi a' character; mitül kell tartani, mitül nem; mi a' szó philosophiája; mikor illik józan gazdát, mikor hazafit játszani; mit kell a' multban, mit a' jelenben keresni; szóval: ha facsart 's zavart ideáinkat, mellyek a' honi előmenetek legbizonyosb elölő maszlagi, agyvelőnkben józanítani törekednénk; mert szivünk elég jó helyen fekszik, 's az mindig csak a' szépet, nagyot, dicsőt szomjazza, — ha néha az álhiedelmek, előitéletek, elfogultságok 's a' szerencsétlen 's facsart ideák nem tántorítnák el azt józan utbul, 's az elme milliárd csalképzeleti gyászos labyrintba nem bonyolítnák azt!

'S im itt a' hely 's idő 'egyesült erővel lépnünk előre, 's a' szent igazság zászlója alatt a' Nemzetiség hiv védeivé 's a' királyi szék erős támaszaivá lennünk! — —

Köz intelligentia, egyedüli valóságos erő; ennél előbb utóbb nagyobb hatalom nincs; 's azt a' lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb hazafiui kötelességünk;

mert annál nagyobb jót nem tehetünk hazánknak.

Az idő szelleme minket is viszen, 's valamint a' hatalmas Duna — honunk áldása, ha folyamatját mi jeleltük ki, 's viszont átka ha korlátlan dühében maga tör utat magának — úgy a' mostani felvilágosultabb nemzetek geniusa is, csak áldást deríthet honunkra, 's nem az Anarchia gyászos leplegit; ha mi a' hazának Birtokosai, 's Megkülömböztetti állunk mély jobbágyi tisztelettel 's férfiui elszánással a' királyi szék 's az emberiség jussai közt!

'S a' Kormány, melly egy kissé hangosb tanácskozástul nem tart, mert az csak fiatal vér vagy egyenes őszinteség jele — midőn a' bün néma — több melegen érző kebelre találand a' hon szivében, ha az egész nemzethez szól, mint a' haza vég határin, hol csak a' hon képviselői hallhatják fejedelmi szózatját. 'S ha nem csalatkozom, 's szivvágyaim bételnek: azon időszak melly Európának szinte minden nemzetit véres betükkel fogja a' világ évrajziba feljegyezni, 's midőn több fejedelem koronátlanná 's földönfutóvá lön, — éppen azon időszak fogja Buda 's Pesten, még erősebben kötni Atyai Urához azon népet, melly nem kiván egyebet mint magyar, erős és hiv lenni! —

Most van idő, csudákat müvelni, most vagy tán soha!

'S ezen sorral végzem a' zavart ideák-körülti szakaszt. Bár világosabban tudnám magamat kifejezni! —

ÉSZ ÉS SZIV.

Munkád 245-dik lapján ez van: — — *én Gróf Széchenyi Istvánt, (bár nem hiszem hogy nem árt némelykor esze szíve érzeményeinek) mint — — — — becsülni, szeretni, 's tisztelni fogom.*

Ugyan Barátom, meggondolád e, midőn e' sorokat irád, mit tevél; 's valyon van e elég mély tehetséged átlátni, milly könnyelmüleg sértél meg éppen ott, hol embernek emberrül itélni nem szabad, 's hol biró csak Isten lehet, ki a' sziv legbelsőbb rugóit 's mind azt, a' mi halandó kebelben szép 's rut, világosan látja!

A' földi biró embertársát — köz csend 's rend végett a' törvények értelmében — sokszor halálra itéli, hanem szivén kételkedni nem szabad; és sokszor történt már, hogy az itélő, ki tán egész nemzetségeket rabolt ki, hanem illendően kitudott eviczkélni minden gyanu fonadékibul, mellében rodhadt szivet viselt, midőn az elitéltetett, pillanati vérokozta indulat közt olly tettet vitt végbe, melly őt vesztőhelyre hozá de nem szivébül erede. 'S igy sokszor az fujá el embertársa földi éltét, kinek lelke örökre haland meg!

'S ha nem tudnám Barátom, hogy nagy distractióid közt sokszor éppen Te gyanítod legkevesebbé mit csinálsz; 's ha nem akarnám hinni, hogy költői képzetidben tétovázva néha Magad sem tudod mit mondasz vagy irsz: valóban nékem volna némi jussom nem csak szivedrül, de még fejedrül is kételkednem. Azon-

ban valamint más embereknek csak lucidum intervallumi vannak, úgy hihető Téged megint néha a' homály pillanati látogatnak meg, mikor nem is sejted szavaidnak értelmét, — 's távulrul sem gyanítod állításid velejét. 'S tán illy pillanat lehete az, midőn földidnek, kit éppen nem ismérsz, szivét hazafiaid előtt gyanuszinessé tenni törekedél; a' min valóban nem igen szomorkodnám, ha saját hasznom forogna csak szemeim előtt; de hogy állásomban, minden fáradozásim közt, egy becsületes hazafi hozá gyanuba azon egyet, mellynek tiszta szándékán 's hazafiui melegén kivül minden egyéb tehetségim legkisebb figyelmet sem érdemelnek, — az, egyenesen megvallom, több keserü pillanatra adott alkalmat; — 's ha czélod volt fájdalmasan megsebesítni, azt tökéletesen elérted; mert ha olly hazában, hol annyi a' felek-közti irigység, 's igy olly felette nagy a' gyengeség, még azon kevés egyrendüek is kételkednek egymás szivökrül, kiknek egyenes lelkü 's egyesült fáradozásit várja a' hon, az valóban szomoru.

Szivemet pedig nem csak az említett lapon, 's fentebb érintett Anonymusi pártolásodban hozád kétségbe, hanem Munkád igen számos helyein; 's 181-dik lapodon annyira mész, hogy engem a' természet legundokabb teremtményéhez, melly soha nem is élt, 's csak Shakspear erős képzeletének szülötte — a' zsidó Shylockhoz hasonlítasz! — — 'S valyon a' külföldi Olvasó, ha Munkád fordítását kezibe veendi, 's felőlem semmit nem tud, nem lesz e kénytelen vagy engem tartani szivnélküli pénzbálványzónak, kiben semmi emberiség; vagy Téged ábrándozó szivtelen öregnek, ki azon hittségben 's képzeletben, milly szelid 's nyájas, vak elefántként sejdítlen maga körül összetipor mindent, 's ha valakinek szivét zúzza

el, 's ollyasokat hoz kérdésbe, a' mi az embernek legszentebb: azzal vigasztalja, hogy az csak eczet, 's tökéletesen hiszi, hogy hideg vérrel taglal, 's fáradozásinak minden czélja nem egyéb mint igazság-keresés; holott minden lapon kilátszik az igen is meleg vér, a' felette zavart ész, 's itt ott a' megbántott legkicsinységesb hiuság! —

Már ha B. G. Urral volt levelezésed csak illy keveset használt, 's csak olly nyomorult lábon áll önisméreted: még azt sem tudnod, hogy mindenhez több tulajdonod van tán mint kritikához, 's jobb lett volna ezzel fenhagynod; akkor valóban azt hinném 'hiába veszett papiros, tinta 's idő, 's az egész levelezés inkább csak franczia exercitatio vagy hiu fitogtatás volt, mint önisméreti vágy.' 'S mi birhata vén napjaidban Téged — a' helyett hogy eredetieket irj, a' mire tán több talentumod van — arra, hogy másokat birálgass, ideáikat elfacsargasd 's állításikat hamisítgasd, valóban nem foghatom meg; 's kérdelek, **sz i v e d** vagy **e s z e d** tanácsa volt e? Mert hogy nem csak kritikára nincs tulajdonod, de szinte azt sem tudod mi a' kritika, azzal árulod el, hogy tagolásidban nem vagy képes a' tárgynál, a' dolognál maradni, hanem többnyire az iró személyét 's characterét hozod kérdésbe; 's a' helyett hogy okoskodásid sulya által törekednél győzni, nem annyira vágod 's bonczolod azt, a' mi irva van, mint inkább a' szerzőt gyanuszinessé tenni 's annak személyét hol csak lehet szurni, döfni iparkodol. 'S hogy az ideákat nem csak elfacsarod, a' mirül az eddig mondottakbul is bizonyos már az Olvasó, hanem az állításokat meg is hamisítod, azt itt mutatandom meg.

Taglalatod a' Hitelben előforduló állításimat cursiv betükkel terjeszti elő; 's ez helyes, mert igy az Olvasó, ki a' két munkát összehasonlítja,

könnyebben elkülönözheti az eredeti szavakat a' kritikátul; hanem éppen azért, mivel ezen betükülönbség által a' Taglalóban maleversatiót nem is képzelő Olvasó szinte elaltatik, 's a' cursiv betükkel irottakat szórul szóra 's bona fide a' szerző eredeti szavainak tartja, éppen azért a' cursiv betüknek sem többet sem kevesbet mondani nem szabad, mint a' mennyi a' taglalandó munkában van. 'S úgy e, ezt kérdésbe sem hozhatni? 'S az, ki a cursiv betükkel többet vagy kevesbet mond, nem csak az ideákat facsarja el, hanem az állításokat meg is hamisítja — — — úgy e? Számos egyéb falsificált helyen kivül, Taglalatod 64-dik lapját hozom itt elő, hol cursiv betükkel ez áll: *a' Magyar' mostani apathiája, és elkorcsosodása miatt oly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésébül; hogy számos ártatlanra nézve ő nem jobb, egy rablónál, egy gyujtogatónál nem külömb;* jön ezután, legközelebbső észrevételed, melly igy hangzik: *azt kellene gondolni hogy nálunk adóst soha sem exequálnak, uzsorás soha se marasztaltatik törvényes sententzia által, és hogy minden hitelező, mindég minden pénzét elveszti adóssánál, a' tőkét a' kamatokkal egygyütt.*

'S ezen állitás megint a' Taglalat 65-dik lapján áll 's az egész munkán keresztül szinte minden lapon, majd szuró guny, majd atyai dorgálás, majd siránkozó szivömledés "hogy egész hazámat ócsárlom, hazámfiait egyáltalában rut szinekkel festem, 's a' t.;" mig végre a' 258-dik lapon illy plausibilis látszatú szavakkal végződik a' Hitel Taglalatja: — — — — — — — *nem harag, nem gyülölet, hanem fájdalom azok részérül, kik érzik azt a' benyomást, mellyet oly jeles férjfiu' munkája okozhat a' külföldön: mert a' fatyolnak, le-*

pelnek lerántása szükséges volt ugyan a' sebek' meglátására; de mi hajthatta a' Szerzőt a' külfölddel azokat nagyító üveggel nézetni: itthon pedig lanceta helyett bárdal forogni körülöttök?

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

'S ezek szerint az Olvasó — ki nem is gyaníthatja, hogy mind azon számtalan állitás alatt, mellyel Te honbajnokként a' hazai becsület fentartása végett, ellenem kardot rántasz, 's engem mint haza-ellenséget sárral dobálsz, csalás lappang — megbocsátandja ellentemi indulatoskodásidat; sőt tán magasztaland is, hogy olly sikeresen vítad ki a' nemzeti becsületet 's a' t.

Hogy pedig csalás lappang egész Munkád alatt, 's az által akarád gyülöletessé tenni személyemet, hogy rám fogod: mintha egész nemzetünket gáncsolnám, holott én mindenütt csak egyesekrül szólok; arrul itéljen maga a' részrehajlatlan Olvasó, kit az egész Taglalatra, 's többek közt itt csak a' Hitel 65-dik lapjára idézek, hol ez áll: 'Most sok, a' Hitel hija 's mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i. hogy Hitelünk nincs, magát olly szomoru állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszentebb kötelességinek se tehet eleget, 's a' neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkéjét se kamatját nem fizetheti, melly talán egy becsületes háznépnek mindene! A' nemzetiség soha szembetünően 's szivrehatóan nem szólott hozzá, hogy illy hátramaradásbul hazafiaival kilábolni törekedjen — 's igy most apathiája 's elkorcsosodása miatt olly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésibül 'hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb,

vagy egy gyujtogatónál nem különb!' Most kérem —, hasonlítsa ezen állitásomat fentebb érintett 's a' Taglalat 64-ik lapján cursiv betükkel kitett sorokkal össze — 's mit fog találni? Csaknem szórul szóra mindent, a' mit én mondok, azon egy kicsinységen kivül, hogy a' Most sok helyett — a' mire kézzel-foghatólag minden értelem hárul — a' Taglaló im ezt: A' Magyar tenni méltóztatott; 's igy midőn vagy Magát vagy a' közönséget csalta meg, engem nemzet-ócsárlónak fest; engem, ki csak egyesek romlottságit említém.

'S valóban ha gondolni lehetne, hogy ezen ártatlan szép kis escamotage, mellynek igen számos párját lelhetni a' Taglalatban, 's mellyek állitásim mibenvoltát 's a' dolog valódi fekvését tökéletesen megváltoztatják, készakarva folytak volna tolladbul, 's Mephistophelesi ügyességgel szántszándékkal burkolád vala el mérgedet, úgy hogy senki se vehesse könnyen észre, 's a' perfidia fulánki közt áldicséretid úgy legyenek rejtve, mint ahogy kigyó szokott lappangni virágok közt, — akkor valóban szivedet egészségesnek 's hó szinünek tartani nem lehetne; 's igy Barátom, mert ön nem isméreted miatt szerencsétlen valál Tenmagadat olly keserves dilemmába helyezni, mellyben Téged vagy rossz szivü vagy gyengefejü embernek tartani minden részrehajlatlan kénytelen, — valld meg inkább: nem tudtad hol járt eszed, midőn illy hamisítgatásokat koholál, 's Taglalatod legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázásid 's zavart isméretid kis compendiuma! —

A' Taglalat 198-dik lapján ez van: *Ha csak a' hitel felállitása viheti véghez a' Gróf szerint, a' közember' erkölcsiségét; mivel az akasztófa, egy pár elégett falu csak nem-leges, de*

nem igen-leges hasznot hajt — 's eddig a Ha, 's a' Gróf szerint kivül minden cursiv betükkel, 's aztán megint: *úgy törüljük-el minden büntető törvényeinket.* 'S hát ha erre azt mondom: hogy egész rám fogott állitásodban egy igaz szó sincs; a' mirül az Olvasó itélhet, ha a' 207-ik lapon kezdődő 's 215-ikén végződő Hiteli szakaszt átolvasni nem terheltetik, hol illyesek vannak: 207-ik lap. 'A' kemény büntetések 's vesztőhely lecsilapíthatják, le is csilapítják a' rablási 's gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, 's nem bot, nem hóhér képes birni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre; 's nem annyira szép okoskodások 's magas helyen fénylő példák tartják a' közembert az emberség utján, mint inkább azon helyeztetés, mellybe tesszük, hogy t. i. fáradozási után jobban 's bátrabban élhessen.' 208-ik lap. ''S igy világos, hogy az akasztófa 's egypár elégett falu csak negativa — nemleges — de semmi positiva — igenleges — hasznot nem hajt; igy soknak pénz és vagyonbeli elbukása tagadhatatlan, szinte az egész ma élő generatióra nagy negativa hasznot hajtott, de positiva jót egyenesen éppen semmit sem tett, mert azt csak a' Hitel felállítása viheti végbe; mint a' közember erkölcsiségét csak jobb értelme 's nagyobb tehetsége emelheti fel; a' helységek 's épitmények bátorságát pedig csak kő, tégla 's eféle alkothatja; szóval: jobb systema.' Már mind ezekre — midőn csudálnom kell, milly szerencsétlen hiusági szesz hajthat Téged vén napjaidban arra, hogy másokba gáncsoskodjál, midőn inkább köszönned kellene, hogy számos bohóságid 's botlásidat csak hallgatva vagy nevetve türi az igazságos közönség, melly velem együtt nem felejtheti el, hogy egy időben tán más ember valál mint ma, 's már időfárasztott vagy —

nekem mondom, ki soha Téged nem támada vala meg, 's csak védelmezve menti magát támadásid ellen, semmi egyéb mondani valóm nincs, mint azon kérdés: 'Valyon mi birt most érintett elfacsarásodra, melly engem lágy-velejü bolondnak fest a' közönség előtt, ki olly buta, állítni azt, 'hogy csak a' hitel felállitása viheti véghez a' köz ember erkölcsiségét!' — Valyon mi? a' sziv e vagy az ész?

A' Hitelben 119-ik lapon azt mondám: 'De ha A. K. V. B. valami köz czélra jövedelmek felét tudják adni vagy tizedét, mért ne adhatná a' 10 ezres okoskodó jövedelme 20—30-ik részét a' közjó előmozdítására? 'S milly mathematikai számolás szerint foly az, hogy az 50 ezer forintos jövedelmü nagy áldozatokat tenni köteles legyen, a' 10 ezer forintos jövedelmü pedig egy garassal se tartozzék anyaföldének?' 'S hogy e' számolásom helyes, helytelen e, mert nincs mathematikai rendszerrel alkotva, 's én az 50 ezer forintos fél jövedelmérül, a' 10 ezer forintos jövedelmének pedig csak 20,30-ik részérül, 's megint az 50 ezer forintos nagy áldozatirul 's a' 10 ezer forintos garasárul szólok —; ezen számolásom helyes, helytelen e, azt vitatni nem akarom, mert az kirekesztőleg vélemény dolga, 's én mint rész, a' közönség itélete alá vetve. —

Hanem nézzük mikép világosítja fel ezeket a' Taglalat, mellynek 128-ik lapján ez van: *A' Szerző nem igen szerencsés mindenkor a' felszámolásokban, azt gondolja p. o. hogy ha az, kinek* 50,000 *forint jövedelme van*, 10,000 *f-tot tehet a' Haza' oltárára, miért ne tehetne az százat, kinek* 500 *a' jövedelme? A' felszámítás mathematice igaz, de sem politikai sem erkölcsi tekintetekben, mert amannak még* 40,000 *forintja maradt-fen; ennek ellemben csak* 400:

és p. o. ha 5 *vagy* 6 *gyermeke van, és még* 500 *f-tal is nehezen szerezheti-meg a' legszükségesebbeket, kivánhat é a' Haza tőle* 100 *forint áldozatot? illy eset pedig több van, mint nem; kivált a' devalvatzio után, az országnak a' főbb városoktól távolabb eső részeiben. A'* 10,000 *forintot nyujtó tehát, kevesebbet ád a' százat adónál. Mi kár a' Szerző' jó szándéku, — ('s a' mint Tettel bebizonyitá) áldozatokra kész szép elméjü lelke mellett hogy nem apa, és soha-se szenvedett nyomoruságot! mert könnyü ám mikor* 150,000 *forint jövedelmünk, és se feleségünk, se gyermekeink, ugy szánakozni a' szegény taksáson, hogy a' valódi szükségéhez képest arányosan, még szegényebb földes-ur' áldozatjai mellett kivánunk elegendő kárpótlás nélkül rajta segíteni!*

'S ezen számítási helyreigazításod azt mutatja: hogy vagy nem tudod, mi a' fél és 20, 30-ik rész, 's mi a' nagy áldozat, és garasközti különbség; vagy Hiteli állításimat csak keresztül futottad, azokat legkisebb fontolatra se vetted, 's tulajdonképen nem azt taglaltad, a' mi az én munkámban van, hanem azt, a' mi a' Te, sem ész sem sziv által el nem rendelt képzetedben volt. 'S hogy illy tulajdonokkal vén napjaidra kritikára vetemültöd — mellyhez hideg vér, 's jól elrendelt ész kell — nem felette nagy önisméretet sejdíttet Benned, azt egyenesen képedbe mondom!

A' Taglalat 63-ik lapján ez áll cursiv betükkel — a' mi szerint az elfogultlan bizodalommal teljes Olvasó azt gondolná, hogy a' Hitelben is úgy áll —: *az többet használ hazájának, ki hátra-maradásit fejtegeti, boldogulásában elősegélleni fáradozik; mint a' ki idejét annak dicséretére pazérolja, mert a' gyémánt magában*

is fénylik, de a' balgatag dicsérő tárgyát nevetségessé teszi, annak többet árt hogy-sem használ; és nem lehet nagyobb szerencsétlenség, mintha gubó, sőt barátunk azt akarja, hogy a' Magyar, Magyar maradjon, és lassan tökéletesedjék; külömben a' hirtelen változás veszélybe hozhatná egész organismusát, és aztán: *E' szerínt nem kellene semmi nemzetnek ön-javait nemzeti büszkeségbül hántorgatni; hanem minden magasztalásokat külföldiekre bízni, hogy p. o. az ángoly lovakat csak Magyarok dicsérjék; valamint otthoni ön-gyalázatjainknak csak ön magunktól kellene feltakartatni, és bizonyosabb orvoslás végett egész világ láttára óriási nagyságban elő-állíttatni. Hát az Ángoly még minekelőtte jelenlétü kimiveltségére vergődött, nem akart é Ángoly maradni? és a' Magyarnak meg kellene é szünni Magyarnak lenni, hogy mind inkább inkább fejlődjék és csinosodjék?* — Melly sorok elolvasta 's több eféle Taglalatodbeli t a l á l m á n y i d után az Olvasó azt gondolná, hogy én ki akarom irtani a' Magyarságot 's a' t. melly bényomásrul én legjobban itélhetek, — mert szinte magam is megijedtem, midőn legelőször jött a' Taglalat kezemhez, s' taglalt munkám kéznél nem lévén, mell szorongva igy kiálték fel — — — 'Istenem! olly szerencsétlen iró valék e, hogy legnagyobb vágyimnak éppen ellenkezőjét lehete kivonni homályos szavaimbul?' Hanem midőn a' Hitelben álló kifejtésemet átolvasám, — nem voltam azokkal ugyan megelégedve, mert még erősb 's világosb ecsettel kelle vala festenem, hogy a' Nemzetiségen, 's igy a' Magyarságon alapul minden lehető szerencsénk; de megnyugasztalva legalább tökéletesen valék, hogy senki a' világon, kinek esze fel nem fordult 's ki nem ficzamodott, Hitelem philosophiájábul azt nem fogja kivonhatni: hogy

én meg akarnám szüntetni a' Magyart Magyarnak lenni, a' mit Te akarnál, e s z e d vagy s z i v e d sugtában rám kenni!

Hamisítgatásidbul, 's akarom hinni sejdítlen hamisítgatásidbul 's inventióidbul, most csak e' néhányt hozom elő, mellyeknél még sokkal vastagabbakat is találnék könyvedben, ha keresni akarnám, de bizony restelem; 's eképp csak a' legközelebbsőket érintém, mellyek nem csak a' facsart ideák némi helyrehozására, de arra is nyujtnak alkalmat, hogy a' közönség, ha még továbbá is folytatni akarnád eféle Catoi censorságidat, citatióidnak vak hitelt ne adjon többé.

A' jó sziv-körülti zavart idea, minekutána senki a' szivrül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló darab hús, mondhatni, szinte természet-ellentiségekre csábítja a' lágy velejüek nagy részét; 's az emberi nyomoruságok tán legfőbb oka ezen zavart ideábul eredő, 's már dajka-szájbul hallott azon szójárás, mellyel az emberiség nagy része felnő, sejdítlen több rosszat mint jót müvel, 's hasztalan sőt káros élet után megint elrothad. Látunk ennél fogva sokat, kik állati vért szemlélni nem tudnak, 's n e m e s m e g i l l e t ő d é s s e l nézik a' dézma csibe vég vonaglatit, — midőn az igazi szabadságért véröket ontó dicsőknek tetteit kaczagják; másokat, kik szinházakban, keresztelési, egybekelési cerimoniáknál olly j ó s z i v ü l e g tudnak pityeregni, — mig sinlődő jobbágyik miatt nem lennének képesek legcsekélyebb áldozatra is; másokat megint, kik a' versenyló sorsárul, mellynek minden ló közt bizonyosan lehető legjobb dolga van, j ó s z i v ö k sugtában azt kiáltják: "Milly irgalmatlanság igy futtatni e' szegény állatokat", — mig ha postán vagy forsponton járnak, nem jut eszökbe, hogy egy posta ló a' ter-

mészetnek tán legszerencsétlenebbike, kivált magyar uton, sokszor élte folytában ezernyi ütést kap, 's olly számtalanszor érzi párája szakadtát, — 's ők jószivüségökben a' szegény szántóvetőtül megtagadják a' nagyobb borravalót, ha őket szinte lóvesztiben nem viszi. — — 'S számtalan eféle scenák az életbül nyilván bizonyítják, hogy azon mindennap hallott szójárásnak, melly szerint egynek szive jó, másiknak szive rossz, tulajdonkép legkisebb értelme sincs, 's a' lélek tiszta vagy tisztátlan létét nem csak legmesszebbrül sem határozza el; sőt a' lelki erőst, kinek állására nem emelkedhetik mindenki fel, rossz szivünek hirdeti, midőn a' gyenge 's kis lelküre jó sziv hirét ruházza.

Azonban a' zavart ideának eddig előadott következése ahoz képest még ártatlan, mellyet minden esetre neki szülnie kell, — t. i. hogy közönségesen az emberek inkább a' már megtörtént szerencsétlenséget szokták ápolgatni mintsem annak elejét venni törekednének; 's igy — mert a' praeservativum sokkal nagyobb jótétemény, 's annak nyujthatása nem haladja fel a' jó szándékot, mint a cura, melly után csorbább a' test, 's mellynek eszközlése annyiszor felmulja az ember ügyességi 's vagyonbeli tehetségét — 's igy mondom az emberiség, a' jó szivkörülti zavart idea következésében, olly számos és senkitül sem enyhíthető nyomoruság közt szenved mindig, mellyeknek nagy részét olly könnyen el lehetne háritni; 's ekép egy zavart idea számtalan kín 's epedésnek egyedüli oka!

Ha teszem ma törekednék valaki olly tárgyat mozgásba hozni, mellynek hasznos következései a' népközti szegénység kisebbítésére 's ritkábbá tételére bizonyosak, de nem vissza, hanem előre hatók, mint teszem: a' nép szükséges is-

méretinek tágítása, erkölcsiséginek magasítása, gazdasági iskolák, szabad birtok, törvény-előtti egyenlőség 's a' t. mellyekbül önbecs ered — manufacturák 's több illyeseket akarna divatba hozni, korántsem találna annyi jó akarót, pártfogót 's aláirót; mintha a' sokaságra a' legelső isméretek, jobb erkölcsiség, modus merendi 's t. i. hija miatt szükségkép 's mulhatlanul háramló 's már rajta fekvő rosszat 's kárt iparkodnék egy kissé könnyítgetni, 's néhány pillanatokra enyhítgetni; sőt a' rossz következések nemző okait nyomozó 's azokat gyökerestül kiirtani. törekedő sokszor nem csak jó akarót, pártfogót 's aláirót nem találna, de a' nagyobb rész sokszor még tehetsége szerint gáncsolná, gátolná 's hasztalanná is tenné minden fáradozásit; — midőn azoknak jó szivöket csudálná, kikbül egy garast sem facsarhatni ki olly intézetek létesítésére, mellyek számos baj 's jajnak elejét vennék, hanem készek a' már sinlődők gyámolítására 's nyomor éltök hosszabbítására néminemü áldozatokat tenni.

Az embernek ezen szinte mindig hátra 's csak ritkán előre ható jó szivüsége — jóllehet szép indulatnak bizonyos jele, csak többnyire lágy 's nem jó rendelkezésü főbül ered — azon mindennapi jelenés, mellybe az emberiség legnagyobb kárára szünet nélkül ötlenünk kell, 's azon legfertelmesb zsibbasztó, melly a' józan előmeneteknek tán azért szegzi magát legmakacsabbul ellen, mert az 'alamizsna-körülti zavart ideával párasodva, szint olly szent helyen látszik alapulni mint a' frigyszekrény valaha; 's igy azt a' sok lágy velő miatt, mellyeknek consistentiát adni nem olly könnyü, személyes veszély nélkül még fontolóra is alig vehetni, 's azon szinház körülti görög törvény sorába tartozik, mellyet kérdésbe sem volt szabad

hozni, és a' becsületes embert ön halála 's a' haza elbomlása közé állítá!

Soha ezen említett megesett kárkörülti jó szivü forgolódás egy részrül, más részrül pedig a' megint történhető kárgátolás-körülti gondatlanság szembetünőbbleg 's nagyobb contrastban nem áll előttünk, mint nagy tüz-vagy vizveszély után. Az elégett falu lakosinak, több vagy kevesbet szinte kiki ád, vagy adni hajlandó; ha pedig egy helység collectát akarna tenni, hogy minden cseréppel legyen födve, arra tán senki egy garast sem adna —. Az 1829-iki Duna-áradás Austria egy részét gyászba borítá, — 's milly jó szivü elevenséget szült e' szerencsétlenség! de egy cseppet sem arra, hogy valahára már egyszer a' Duna tökéletes regulatiójárul 's gyökeres segítségrül támadott volna elevenebb szó; vagy legalább komolyabb figyelemmel mind az rendeltetett 's vitetett volna végbe, a' mi illy veszélyeket hihetőleg eltávoztatni vagy egészen elmellőztetni volna képes; korántsem, — hanem hogy egynek házát 's tehenét, másiknak nadrágát 's üngét 's a' t. mellyet elvitt a' viz, néminemüleg helyre tegyék; mellynél fogva, mint az illy körülállások közt mindig történni szokott, a' legnagyobb résznek — mert a' kár nagysága minden lehető kipótolást felülhaladt — csak igen kevés segedelme lön, midőn azonban a' kisebb rész 's kivált az ügyesek, sokkal több jóban részesültek mint a' mennyivel birtak az előtt, 's igy, mert a' köz kár által gyarapodtak, sokan közülök jó szivüleg ekép fohászkodtak az egekbe: "Bár küldene az Isten minden esztendőben vizáradást!"

Ezek szerint tudom a' lágy szivüek serege rám fog rohanni 's igy dorgálni.: "Nem jó sziv jele illy keresztényi tetteket gunnyal önteni le;

's valyon segitség nélkül kellene hát hagyni a' tüz, viz 's egyéb veszélyek által elnyomorult felebarátot 's a' t.?" Mire azt felelem: 'Legelső vagyok azok munkálódásit, kik csak kész sebeket tudnak kenegetni, 's mindent a' mit adhatnak úgy szolván csak tapasz-szerzésre áldoznak, jó szandékok miatt — mellynek azonban nagy sikere nincs — nem csak szánakozásra, hanem még mentésre, sőt némi megbecsülésre is méltatni; mindazáltal azt hiszem, hogy minden józan irányontuli eszközlés káros; 's igy éppen olly helytelen a' már megtörtént szerencsétlenség enyhítése végett minden tehetségét kimeríteni, mint bünös: a' valóban magán többé segítni tudatlan embertársat minden gyámol nélkül hagyni, 's e' középutat csak a' sziv Mentora, a' fő, jelelheti ki; melly velem a' fentebbi dorgálás tökéletes megczáfolására ezen vallomást tételi: 'Ha elég tehetsége volna az embernek a' szerencsétlenséget 's kárt ott pótolni ki, ott változtatni szerencsére, a' hol találtatik, akkor én volnék legelső azt mondani: tegyünk jót, segítsünk felebarátunkon mindenütt, mindenkor, minden módon, előre 's hátrahatólag; minthogy azonban az emberek ügyességi 's vagyoni tehetsége igen határozott — a' mit, 's ügyességöket tán nem annyira, mint azt, a' mit adhatnak 's adni hajlandók, szinte valami számra állíthatni, mellyet itt 1000-nek tegyünk fel, — egészen máskép okoskodom, 's igy szólok: 'Barátim, az emberi nemet meg-meg-látogató nyomoruság ellen erőnk = 1000; kötelességünk pedig annyi nyomoruságot felebarátinktul eltávoztatni, mennyit csak lehet; mert azért él halhatlan lélek bennünk, hogy Istentül adott és szerencsétlen embertársinkat gyámolitható tehetséginkkel jól gazdálkodjunk. Már valyon ezen erőnk, melly = 1000, mi mód hajtand több

hasznot: ha vele a' veszélynek vesszük elejét, vagy a' veszély következésit igazítjuk el? — Ha teszem, egy erős gátot vonunk, melly megmenti határunkat vizáradástul, vagy azoknak kenyeret süttetünk 's a' t. kiknek mezeit, réteit 's a' t. gát hija miatt elpusztítá az özön? Ha jó iskolák 's tanítók által gyermekink tehetségit 's erkölcsit elannyira kifejtjük, hogy mint becsületes emberek 's ügyes munkások férfiasan 's jó sikerrel lábolhassanak ki az emberi nyomoruságok ragadékibul; vagy ha a' tudatlanság, restség 's ezekbül származó korhelység következésében sinlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat ápolgatjuk, gyógyítgatjuk?" 's a' t. —

A' mibül, ha szoros igazsági okoskodás ellen nem akarunk szegezkedni, az foly: hogy azon jótévő eszközlések, mellyek előre hatók, t. i., a' rossznak elejét veszik, az emberiségnek számíthatlanul nagyobb hasznára vannak, mint a' hátra hatók, t. i. azok, mellyek az emberek közt már meglévő rosszat paralysalgatják 's irtogatják csak; 's hogy igy az, ki igazán jót akar tenni embertársával 's fentebb czél miatt még azon nagy örömet is, mellyet a' felsegített nyomorultnak hálája gerjeszt, feláldozni képes, — forintját, ha adnivalója több nincs, nem vizbe süllyedtekre hanem gátra, nem kórházra hanem iskolára szentelendi, nem egy vén végzőnek hanem inkább egy fiatal kezdőnek adandja 's a' t. —

E' sorokra megint illy hangu lehetne a' megjegyzés: "Az egyiket 's másikat is kell eszközölni, t. i. részint a' jöhető veszélyeket hárítni, részint a' már szerencsétleneket gyámolítni." Ez minden kétségen kivül legjobb lenne, ha mint mondám az ember tehetségét fel nem mulná; hanem minekutána olly bizonyos mint $3\times3=9$, hogy

a' közönség irgalmi tehetségét 's hajlandóságát valami hihetőségi számokra állítni lehet, 's hogy 1000 sem több sem kevesebb mint 1000, természetesen mind az, mi a' már megesett kárpótlásra fordíttatik, többé nem fordíttathatik a' lehető kárgátolásra, mert egy forint teszem, nem mehet egyszerre jobra 's balra; 's ekép az 1000, melly irgalmi tehetségink képzete, nem hajt annyi jót, a' mennyit hajthatna; mert a' pillanati kis haszontétnek áldoztatik fel a' jövő nagy haszon, 's igy felebarátinkat segítő tehetséginkkel nem gazdálkodunk olly jól mint kötelességünk; 's ezek után mindent összevévén az úgy nevezett j ó s z i v, ha positive nem is, de minden esetre negative több kárt hajt mint hasznot.

'S valyon mind ezen okoskodásbul mit következtetek? korántsem azt, hogy a' most köztünk lévő sinlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat két részre osszuk, 's azokat, kik elaljasodásokban ártatlanok, néminemüleg gyámolítsuk, azokat pedig, kik tudatlanságok, restségők 's korhelységöknél fogva nyomorulának el, veszni hagyjuk; valóban nem! hanem hogy lágy szivü ábrándozásinknak határt vonjunk, 's jótévőséginknek helyes irányt adjunk, mellyhez képest a' helyett hogy minden szegényeknek látszók közt egész tehetségünket feldarabolnók, csak a' valóban nyomorultak legsürgetőbb szükségit pótolgassuk, — midön más részrül előreható jótéteményinkre irgalmi erőnkkel intézendő józan gazdalkodásunk után, annyi tehetségünk maradand fen, hogy a' rossz következéseknek lassan lassan eleit is vehessük.

A' megörökített alamizsnának, 's az elszegényülteket úgy szólván készen váró segedelemnek milly gyászos következési vannak, még Britanniában is, hol a' szorgalom iránylag olly nagy,

mindenki tudja; úgy hogy hazánkban, hol a' szorgalom olly felette csekély, előbb állítni olly intézeteket, mellyek a' már köztünk lévő szerencsétlenek számára lennének, mint ollyasokat, mellyek által a' józan munkásság gerjesztetnék, egyenesen kimondván, károsb mint hasznos, ha t. i. nem egy vagy két, hanem több esztendőt veszünk össze — melly esetben okoskodásom józanságárul szinte felelni mervén, mert számokon 's tapasztaláson alapul — még azt bátorkodom egy kis például ide toldani: hogy az, ki törvényes uton, azaz országgyülési szabad elhatározás által, a' Duna tökéletes regulatiójára tudná birni a' közönséget, több jót tenne embertársinak mint az, ki a' jövö 30 esztendők leforgása alatt elöforduló kárt minden módon enyhitni törekednék, mellyet a' korlátlan Duna mulhatlanul okozni fog; — — hogy az ki szántóvetőinket, a' fentebb említett uton, emberhez illőbb lépcsőre, az emberiség jusaiban, 'szabad birtokban 's t. i. részesülhetésre állítni volna szerencsés, — határ nélkül több nyomoruságnak venné elejét, 's igy felebarátinak sokkal többet használna, mint az, ki minden vármegyének minden járásában egy kórházat és mellé egy pensio-itézetet építne 's dotálna 's a' t.

A' gyógyszer maga által nem segíthet, hanem csak a' testben lévő élet, mellyet az természeti munkálódásira ingerel; úgy áll a' dolog jótévőségünkkel is, — "Felebarátinkon gyökeresen mi nem segíthetünk máskép, mint azon ingerek 's módok által, mellyek őket arra ösztönzik, 's lehetőséget is nyujtnak, hogy becsületes 's bátorságos létőknek ők magok legyenek szerzői! Ezt pedig soha hátra ható, hanem kirekesztőleg csak előre ható jótétemények által eszközölhetni.

Ezen annyiszor említett előreható jótéteménynek pedig korántsem az legnagyobb áldása, hogy a' nyomoruságok nagy részét elhárítja, hanem hogy egyszersmind a' jobb lét, bőség 's polgári boldogság kutfejeit is megnyitja; 's ekép midőn a' rossz következések eleit veszi, egy uttal a' közönségre nagyobb tehetséget áraszt, az embereknek azon irgalmi jó szivü eszközlésit is könnyíti, mellyel a' már megesett kárt szokták orvosolgatni; mert ki több tehetségü, többet is adhat kórházra, tüz viz által károsodtakra 's a' t. — 'S igy sokkal jobban tenne a' nagyobb rész, a' helyett hogy mai szegénységünk közt, itt ád egy garast, ott egy másikat, minden tehetségét eldarabolja, és fillérezésével senkin gyökeresen nem segít, midőn más részrül vak hévvel szegzi magát a' józan fő tanácsa ellen, 's jó szivrül ábrándoz, — ha inkább irgalmi erejével gazdálkodván, lágy szivének parancsolván, zavart ideáit helyre hozván, ismeretit tágítván, tehetsége nagyobb részét előreható jótéteményekre fordítná; a' mi által nem csak kevésb nyomoruság érné az emberiséget mint ma, hanem azon nyomoruságok is, mellyeknek eleit nem vehetni, a' nagyobb tehetség miatt tökéletesebben enyhíttetnének mint ma.

'S hogy a' közönség jobban cselekednék, ha irgalmi tehetségivel az előadott mód szerint bánna, azt tán kérdésbe sem vehetni; mert bizonyos, teszem például, hogy Dunánkat rendbe hozni tehetségünket fel nem mulja, minél fogva nem csak a' Duna, hanem minden a' Dunába folyó vizek árja is dühének nagyobb erejét elvesztné, 's ez által sok kár lenne távoztatva — hanem egyszersmind egész tartományokat is megszabadítná az örök posványoktul, 's ekép nem csak veszélyhárítólag hanem haszonhajtólag is tenne jót hazai felebarátinknak. Nem különben

bizonyos, teszem más például, hogy a' szántóvetőnek józan törvények által szabad birtokot adni, czélirányos iskolák által erkölcsét nemesítni, isméretit tágítni 's a t. korántsem mulja fel tehetségünket; minek következésében, nem csak a' mai szegénynek volna megnyitva egy eddig isméretlen kutfő; hanem a' mai magokat már meglehetősen biróknak sorsa is szembetünőleg javulna; — 's igy számos más esetekre csak e' két példa után itélve az foly ebéli okoskodásimbul: hogy midőn mai csekély tehetségünk szerint nem vagyunk képesek tetemes 's bizonyos sikert nemző áldozatokat tenni kórházokra 's egyéb illy nemü intézetekre: — csekély tehetségünket inkább olly intézetekre fordítsuk, mint vizregulátiók, iskolák, egyesületek, mellyek, által a' valódi élettudomány nevekedik 's a' t. — mert ezek veszélyhárítás által nem csak sokkal több kárt távoztatandnak el hazánkrul, mint a' mennyit kórházok 's eféle intézetek néminemüleg lennének kipótolni képesek; hanem a' közönség valódi tehetségét elannyira nevelendik, hogy aztán olly kórházakat 's gyámolintézeteket is állíthassunk, mellyek józan 's elöreható rendelésik által a' sinlődők 's szerencsétlenek kevesbült számát tökéletesen el is tarhatják.

Hanem a' közönségnek illy érettsége, melly a' Nemzet egyedüli ereje, — ugyan mikor emelendi azon hazát magasbra, mellyben a' még annyira tudós 's tanult emberek is mint Te drága Barátom, olly igen összezavarják az okokat a' következésekkel, 's a' már bévett legvilágosb igazságokat is olly keresztül kasul kevergetik mint Te? 'S valyon milly időszak lesz azon szerencsés, melly mind azon j ó s z i v ü de nem j ó f e j ü elmeáradásokat megint rendbe 's józan korlátok közé fogja szoríthatni, mellyekkel a' so-

kaság szokta kétségbe hozni a' természetnek legrégibb törvényit, 's szövevényes át-nem-lábolható galimathiásba keverni a' legfényesb igazságokat is.

Minekutána a' Hitel 85-dik lapján illy szavakkal végződő fő tehetségrüli okoskodásimat — 'Hát ugyan mi az ész? Itéletem szerint jobb érteményét az észnek nem adhatni — azoknak t. i. kik érteni akarnak — mint igy: "Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életre 's ennek századokra, öröklétre.' — egész Taglalatodon keresztül, hol csak eszedbe jutott, szurkáltad 's bökdösted; a' mi által legjobban bizonyítottad be, hogy ebbéli okoskodásimat nem akarád érteni vagy nem értheted. Munkád 174-ik lapján azt állítod. *Nem való hát, hogy igazabb súlly és erő az agyvelőnél nincs; mert az agyvelő az: melly mindent végig, mint-egygy a' semmiségig feltaglal, ez az infinita vis centri-fuga az erkölcsi világban, holott az erős, jó akaratban fekszik a' vis centri-peta; de valamint a' nagy, és véghetetlen Mindenség' systemája mind a' két erőn elválaszthatatlanul feneküll, ugy ne szakitsuk-el az erkölcsi világban is egymástól e' két minémüséget, t. i. a' sziv jóságát és erejét az ész taglalásaitól és felszámolatjaitól. Maga az ész is adhat ugyan szerencsét, de jó és erős sziv nélkül soha-sem adhat boldogságot.*

'S hogy e' Chaos szerint itélve a' hosszu 's rövid ész-körülti okoskodásimat nemcsak nem akarád érteni, hanem valóban nem is értheted, 's hogy nem tartod az emberi agyvelőt, azaz főt 's észt legigazibb, legvalódibb sulynak, hanem nem tudom mit, azt igen természetesnek látom; mert nem csak az úgy nevezett jó szivrül tiszta képzeted nincs, a' mit theoretice 's

practice részint taglalati okoskodásid, részint hamisítgatásid által tökéletesen bébizonyítál, hanem legtávulabbrul sem látszatol csak sejdítni is az észt!

E' merész állításomon tudom nem csak Te, hanem az Olvasó is csudálkozni fog, 's azt tán tulállításnak nevezni. Azonban nyisd fel munkád 166-dik lapját, hol az én állításom vagy is inkább a' világ-elismérte igazság, hogy t. i. 'az ész erő, 's igy az ész boldogság' megczáfolására, több egyéb magokban tulajdonkép semmit sem mondó fényes szójárások után, "a' Cartouchei ügyességet teszed anthithesisbe a' Kristusi, Titusi, Socratesi szivességgel" — —.

Már ezek után Magad is azt mondandod tán — vagy legalább a' részrehajlatlan Olvasó —, hogy bizony nem tudod mi az ész, vagy minden esetre nem látod által: 'mi a' hosszu ész, vagy legalább hogy nem igen vala eszed ébren, midőn "C a r t o u c h e i ü g y e s s é g g e l b i r ó, m e r ő t u d o m á n y o s e m b e r e k b ü l á l l ó t o l v a j t á r s a s á g o t hozál elő azon állításom megczáfolására, hogy az ész boldogság."

Hogy pedig éppen Te nem érted mit akartam én a' hosszu ész-körülti vizsgálatim által kifejezni, azon valóban bámulnom kell; mert Taglalatod által éppen Te mutatád levilágosabban meg: hogy az ész rövidebb vagy hosszabb is lehet; mert ha eleinte az Olvasó eszedet csudálja is, 's jó 's nem mindennapi gondolatidnak bálványt állít is, mindazáltal rövid idő mulva a' közönség megint fel fogja dönteni azt 's eszedet kétségbe hozni, a' mint lassanként észreveendi, hogy számos helyen hamisan 's egészen félre csavarva citáltál; a' mit tagadni hiábavaló fáradozás, mert azt nem egy szelesen irt oklevél, hanem egy n a g y m e g g o n d o l á s s a l készített könyv száz

meg száz példányi, 's igy az eltörülhetlen betű, minden kétségen tul teszik; rövid és hosszu ész-körülti állításomat pedig az egész Taglalat illustrálja legjobban, mert a' benne lévő sok fényes 's eredeti kitétel 's okoskodás, mellyeket sok tán csudált, arrul tesz bizonyságot: 'hogy rövid időre eszed van, — midőn más részrül azon számos elfacsarás 's hamisítgatások, mellyekkel okoskodásimat felforgatni szándékozál, ismét annak tanúji: 'hogy hosszu időre eszed nincs! — mert illy könnyelmü tettek, vagy készakarti falsificatiók előbb utóbb kitudatnak, 's végre az igazság feltüntekor, nem az szokott a' köz vélemény által verembe döntetni, kinek az tudatlanul vagy kajánul ásva volt, hanem ki azt lágy velejüleg vagy kemény szivüleg ásogatta.

E' kellemetlen állásodba pedig tudod e mi hozott? 'Éppen azon hiba, mellyet Taglalatodban szememre hánysz, 's mellyet, mint látszik, Magadban messzirül sem sejdítesz — t. i. a z ö n s' k ö r ü l m é n y - i s m é r e t h i j a! Lásd Barátom e' hiba vitt Téged kritikai pályára, — mellytül hihető távul maradtál volna, egy kis ö n i s m é r e t után; 's éppen e' hiba valódi oka, hogy egyszer már a' kritikai pályán lévén olly könnyelmüleg taglalád az Előtted lévő tárgyakat, a' mitül tán tartózkodtál volna, Magad 's a' k ö r ü l m é n y e k néminemü i s m é r e t e után. Hanem igy, Magadat nem ismervén, olly munkához fogál, mellyhez hideg vér, indulatlanság 's hosszu ész kell, 's ekép nem fogsz jó sikerrel haladni; a' körülményeket nem ismervén pedig az Olvasókat csak kicsire becsüléd, gondolván, 'soha nem fogják facsarásidat 's hamisítgatásidat észrevenni; 's ekép a' józan 's igazságos rész helyben hagyását ferde taglalásidra soha sem nyerended el, a' sokaság ellenben óvakodni fog olly kriti-

kustul, ki nem mindig azt szokta taglalni csak, a' mit mások gondoltak, hanem ollykor sőt többször azt bonczolgatja, a' mit senki sem mondott, 's csak maga képzelt vagy talált fel!

E' mostani szakaszban eddig érintetteket hideg vérrel átolvasván, senki nem mondhatja, hogy Veled igazságtalanul bántam; mert okoskodásimat nem képzeletre, hanem factumokra állítám; lehetnének azonban sokan, érzem, kik felvilágosításomat igen keménynek tarthatnák, — 's tudod e miért? 'Mert igen sokan, éppen olly kevéssé tudják, ha indulatosak, a' szavak valódi értelmét megbecsülni mint Te.'

Egykor jelenlétemben egy Tábornok, egy gyalog osztályhoz, mellynek öltözeti egydedségében némi hiányt talált, igy szóla: "Ti nem vagytok katonák" 's a' t. Mire az ezredbeli tiszt 's legénység nagyon elkeseredvén panaszt tön; a' Tábornok pedig, ki nem is gyanítá mennyit mondott, soha sem érheté fel, hogy illyes kicsinység (!) annyira szomoríthatá el 's bánthatá meg a' sereget, — 's a' panasztételt az idők veszélyes szellemének tulajdonítá, mellyben legkisebb észrevételt sem tehetni a' nélkül, hogy megbántást ne szüljön.

Te éppen úgy cselekszel mint ezen Tábornok, 's midőn csak az e' szakaszban előhozott állításid szerint, szivemet, házámhoz köteles tiszteletemet hozod kétségbe, 's olly képtelenségeket fogsz rám, mellyek soha eszem ágában sem voltak; legotrombább számolónak hirdetsz, — 's még azt is kennéd rám, mintha én mondanám: "Hogy a' jobb kifejlődés és csinosodás miatt a' Magyarnak meg kell szünni Magyarnak lenni" — 's igy, midőn tehetséged szerint gyalázol 's rágalmazol, most tán Te bámulsz legjobban az érintett Tábornokként, — ha én ezen kicsiny-

ségeket (!) hallgatva nem tűröm, Ellened ideig óráig elhidegülék, facsarásidat eligazítom 's hamisítgatásidat Magaddal 's a' közönséggel megismértetem.

Én Téged akarva 's tudtommal soha nem bántálak meg, 's nem is bántandlak meg soha; hanem ha Te támadsz meg, 's nem annyira engem mint hazafiui eszközlésimet, 's védelem közt azon gyalázat 's rágalom, mellyet rám akarál önteni, tán Rád fecskend vissza, arrul nem tehetek, 's annak csak Tenmagad vagy szerzője; mert én bizonnyal soha nem öltem volna időmet azzal, hogy Beléd pántolódjam.

Valakinek szivét kérdésbe hozni, egész Nemzet előtt kérdésbe hozni: sokkal több, mint a' mennyit illy kéteskedés jelenteni látszik; 's annak tökéletes valódi értelmét csak az becsülheti igazsággal meg, kit érdekel, vagy az, ki annak helyibe tudja magát néminemüleg gondolni, ki érdekeltetik; 's igy csak én 's a' részhajlatlan Olvasó. Már ezen utólsót kérdem, mit itélne azon ember szive 's eszérül, ki nevetni tudná, hogy a' devalvatiót nagyba veszi a' közönség azon — — — — — — — — — — — Bankroutot, melly annyi keserü epedésnek vala kutfeje! Ugy e' nem igen sok dicséretest? Hanem viszont mit tartana azon kritikusnak szive 's eszérül, ki taglalatja 212-ik lapján ezen szavakat tenné: *Neveti hogy a' devalvátiót nagyba veszszük* — 's később azt találná, hogy a' censurált iró sehol nem n e v e t i olly számos felebarátinak azon szerencsétlenségét, — hanem azt csak szivére vagy eszére akára kenni igazságos Taglalója? Mit mondana akkor? Nekem úgy látszik, a' legkimélőbb Biró se mondhatna mást, hanem hogy a' jámbor kritikus bizony nem tudta mit mondott, vagy a' szavak valódi értelmét felfogni nem képes. 'S min-

den egyéb retaliatio helyett én is Neked csak azt mondom! — — —

A' mit pedig legnevetségesbnek látok, hogy éppen az, — ki teljesen van meggyőződve, hogy kárpótlás nélkül kivánnám eltörültetni a' Dézmát, Kilenczedet 's t. i. 's ezen hamis hiedelmébül folyó okoskodásival könyvének nagyobb részét tölti be mint Te, drága Barátom, — éppen az mondhatja rólam ezt: "Nem hiszi hogy nem ártana némellykor eszem szivem érzeményinek" — mert ha volna egy olly szelid ábrándozó, ki mai körülállásink közt a' Dézmának, Kilenczednek 's t. i. eltörlését minden kárpótlás nélkül javasolná, 's mint pénz 's vagyon-körülti iró még elő is lépni elég szemtelen lenne, arrul valóban nem azt lehetne mondani, hogy esze árt szivének, hanem éppen az ellenkezőt t. i. hogy szive csábítá eszét el; — hanem ez — — — — nem jutott eszedbe.

Azon hamisitgatásod, mellyel megint azt akarod rám tolni, hogy a' Magyart festem rutul, midőn én csak egyesekrül szólok, még nagyobb bizonysága: hogy a' szavak valódi értelmét felfogni nem tudod, vagy nem is sejdíted mit beszélsz; mert valamint az, ki a' fejedelem szent személyét sérti meg, önhalála itéletét irja alá: úgy nem érdemel a' nemzet-ócsárló egyebet mint halált. 'S igy elfacsarásid által e' részben nem bánol máskép velem, mint bánnál, ha más részrül megint önérző egyenes szavaimat fejdelembántásnak zavarnád! Azonban kisül előbb utóbb az igazság; 's ekép valamint a' nagy fejdelmek nem a' hizelkedést hanem az igaz szót szokták becsülni, 's azt megbántásnak nem veszik: úgy a' Nagy nemzetek is! — 'S reméllem jön idő, hogy hazámfiai nem fognak neheztelni egyenességemért! — — — —

'S tudod e oknak mit gyanítok, hogy azt képzeled 'az egész nemzetrül szólék, midőn csak egyeseket festegeték? Semmi egyebet, hanem hogy a' Hitelben előforduló számos képmásolatimban, — itt, ott, sajátképedre ismerél; 's hidd el:

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

A' mi azon gyenge eszüségemet illeti, mellyet rám kensz, — hogy t. i. csak a' hitel felállítása emelheti a' közönség erkölcsét; 's hogy szinte az egyszer egyet sem tudom — nem kevesebbé állít engem a' bünösök sorába; mert olly felszines ismeretekkel 's olly kevés számoló tulajdonnal — mint Te hirdetsz felőlem — a' szövevényes hitel-tárgyrul szerzősködni, valóban legvakmerőbb szemtelenség lenne. — Azonban ezekrül t. i. ismeretim 's tulajdonimrul, mennyire azokat a' Hitelben felfedezém, itélni mindenkinek 's igy Neked is szabad vala. 'S nem is azt érintém itt szemrehányólag, hogy állításimat helyben hagytad vagy nem hagytad, azokat barátságosan vagy ellenségesen taglaltad; hanem hogy sok, a' mit ajakim közé tevél, nem úgy áll mint előterjesztéd, 's igy nem igaz.

Azon 5-dik elfacsarásod végre, mellyet olly számos falsificatióid mellett csak e' szakaszban említék, 's mellynél fogva gyanu örvével azt szeretnéd rám fogni, mintha én állítanám, hogy a' Magyarnak meg kellene szünnie Magyarnak lenni 's a' t., legvilágosabban mutatja bé, hogy Veled nem csak igazságtalanul, de még keményen se bánok, ha védelem közt azt mondom: nem is gyanítod mit beszélsz, vagy a' szónak valódi értelmét felfogni nem tudod.

Azon Magyar, ki a' Magyarságot megszüntetni törekedik, nem kisebb utálatra méltó, mint a' szülegyilkos; — mert az, ki nemzetiségire hág, a' közanyát sérti meg. — — 'S illy gyanuba csak

legtávulabbrul is hozni ártatlant, ha szántszándékkal esnék, valóban az emberi tetteknek tán legfeketébbike lenne. Azért tudom, hogy valamint egyéb elfacsarásid is könnyelmü tollbul folytak, úgy e' borzasztó Vád gyanúja 's ürügye is csak tudtod nélkül került sajtó alá; 's ekép midőn jó szivedrül egy cseppet sem kételkedem 's fejedben is bizni akarok, ha nem vagy Musák közt Olympon, ezen okoskodás 's kivánattal végzem e' szakaszt bé:

"Valamint a' jó szivü pipázó több helységet tesz hamuvá sejdítlen, mint a' rossz szivü gyujtogató készakarva: úgy foly több szerencsétlenség az emberiségre jó szivbül, mellynek ura rossz fő, mint rossz szivbül, mellynek ura jó fő."

"Volna bár minden hazának fejedelme Cherub, 's minden jó hazafinak felesége Seraph! —"

EGYESÜLETEK.

Munkád 37-dik lapján ez van: *A' mit a' Gróf munkájának ezen észre-vételi szakaszában az egyesületekrül mond, az valóban arany betűket érdemel, mert a' dolog' bibéjét ütötte-meg, és minden hasznos egyesület' fő feltételeit érdekli. Ez már egészen magunktul függ. Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek' lelkét bennünk 'ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem.* — 152-dik lapodon pedig: *A' jutalmat az erkölcsi világban nagyon igazán és nagyon szépen a' hypomoklionhoz a' mekhanikában hasonlítja.* —

Csak e' helybenhagyó sőt dicsérő néhány szó után, mellyeknek rokon párjait a' Taglalat egyéb helyein is untig találhatni, átláthatja az igazságos itélő: milly consequentia szerint magasztalhatja az egyesületeket, 's dicsérheti azok megpendítőjét éppen azon iró, ki más részrül megint azon intézetek ellen kel ki tehetsége szerint, mellyek mint hypomoklionok, a' megpendített egyesületek szellemét, hihetőleg életbe is hoznák; mint teszem a' Casino, Lóverseny, mellyek itt Pest-Budán hazánk közepén, elég nagy fáradozással, korántsem mint Czélok, hanem mint czélhoz vezető Eszközök állíttatanák fel, 's mellyeknek lábra tételében nekem is vala egy kis részem; 's a' pártatlan, ki eszközlésink rugóit 's velejét át akarja gondolni, nem

kénytelen e Téged azok sorába számítni, kik égve ohajtják a' jó következéseket, de nem nyulnak azon módokhoz, sőt elgázolják azon okokat, mellyekbül az ohajtott következések hihetőleg folynának.

Már lásd Barátom, ha a' sokaság, a' közönség sepreje azt gondolá — minthogy gondolá is: versenyzést azért állítánk, hogy néhány lovat futni lássunk, vagy a' tapasztalatlan zsebébül egy pár szomoru aranykát facsarjunk ki, vagy az Angolt majmoljuk 's a' t. — Casinot pedig azon okbul, hogy karszékekben nyujtózva alugyunk, vagy napestig pipázzunk, 's a' t. az igen természetes; mert a' selejtesek, részint szük keblü irigység, részint tompaság által elvakítva, minden tett 's eszközlésben csak azon nyomoru haszonlest 's önséget látják, mellyel önkeblök van bélelve, 's a' legnemzőbb okok erejét, ha csak egy kissé vannak is rejtve azok, átlátni nem képesek. — E' szomoru sorson állók, Amerika vadonságira emlékeztetnek, hol, mint mondják, sokszor illy esetek adják elő magokat. 'Az örök erdők közepette nagy tüzet raknak az utazók, 's e' jelenésre megrémül a' számtalan majmok visításitul a' vadon, mellyek ha képesek lennének, tán gátolnák a' korhadástul eldült fák gyüjtését 's egymásra halmozását; odébb utaznak megint a' vándorok, 's legcsilapul a' vadzaj; 's im az egész rengeteg majma a' tüzet körülüli, 's örvend a' melegnek —, de lassanként megint elalszik az, mert a' majmok közül egy sem képes átlátni: fát kellene rakni a' tüzre, hogy el ne alugyék!'

'S igy bár előre láttuk is, hogy a' közönség selejtje, nem csak távulrul sem fogja felfogni munkálódásink valódi czélját, 's azt eszközinkkel mindig összezavarandja, sőt mindenben gátolni 's mindenütt utban állni is fog; mindazál-

tal más részrül bizonyosak voltunk: lesznek megint ollyanok — mint számosan voltak 's vannak is — kik tökéletesen átlátták 's látják mit akarunk, 's azon mit milly eszközök által gondoljuk végbevihetni. 'S hogy Te Barátom ezen utólsók számába nem akarál, vagy indulatosságodban nem tudál állni, azon valóban busulok; mert mennél több a' divergentia 's a' külön ágon munkáló, annál gyengébb a' haza; 's ezen utolsónál a' becsületes emberre busítóbb nem lehet.

Hogy pedig megszünjél fáradozásink ellen szegülni, 's inkább Te is barátságosan munkálkodjál velünk; engedj azon kutfők tökéletesb megismerése végett, mellybül tetteink erednek, egy kis félreszökést tennem.

Számosb év előtt — midőn Te 128-dik lapod szerint "Hazánkban sokat gyalog járva utazál, 's paraszt házakat látogatál, mig én London 's Paris piaczinak kövezetit, mint mondod, tapodám" — összehozott ez utóbbi városban a' Véletlen egy nagy Urnál több angol Agenssel, kik nevezetesb angol társaságoktul küldetve, a' nálok mód nélkül felhalmozott tőkepénzeket a' continensen kamatkölcsönre adni kivánák. Ez éppen közel azon időszak előtt esett, melly az akkor Britanniában történt olly számos bukás — fallimentum — miatt, szinte mindenki előtt, 's igy bizonyosan Előtted is ismeretes! Olly nagy volt azon időben bizonyos okok miatt a' pénzáradás, de egyszersmind a' pénzkörülti könnyelmüség is Angliában, — hogy alig vala tárgy, mellyre legnevezetesb tőkéket nem lehetett volna kapni. Azon időben koholtattak a' columbiai, görög, spanyol 's több illyes pénz-kölcsönzések és szerződések! 'S mondhatom, éltemben akkor láttam legtisztábban: milly könnyüden 's kevés formalitással vitetnek

sokszor a' legóriásibb dolgok végbe; midőn más részrül a' leghiábavalóbb kicsinységek körül annyiszor olly felette nagy a' gravitás, cerimonia 's pompa! — Igy szólíta meg az említett Agensek legelsőbbike:

"Az Ur hazája úgy e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják — — —; ugyan vannak e benne jó közösülések, vizcsatornák, vasutak 's t. i.? 's nem ohajtanának e az Urak egyet 's mást, mint hidakat, posványok szárításit, vizek regulatióit eszközöltetni, a' mihez nagy tehetség kell, mellyel az Urak nem birnak még — —? mi készen vagyunk akarmit is átvenni; 's nem csak pénzt adunk hozzá, de végbe is visszük, a' mit az Urak kivánnak, 's a' sikerért jót is állunk 's a' t.! —"

Erre felelni nem voltam mindjárt kész — mert szivemen fekütt mind azon határnélküli jus proprietatis, vámfizetés-körülti zavart idea, 's azon szóval ki nem mondható egymásellentiség 's több eféle, mellyek összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztve tartanak; 's e' régi rozsdákba 's émelygető penészekbe az idegent vezetni nem kivánván, igy válaszoltam végre: 'Volna bizony szükségünk egyre másra drága Uram, — azonban igy is megvagyunk némileg; 's nem hiszem, az Urnak ajánlását, őszintén szólva, becsülettel elfogadhatnók, mert pénzbeli törvényink még nincsenek tökéletesen kifejtve, 's egyesek sem adhatnak bizonyos vagy legalább tüstenti visszafizetésbeli hypothekát — — — — az egész nemzet pedig még eddig nem szokott illy tárgyakat k ö z-ü g g y é — 'cause commune' — tenni — — — —; 's igy bizony csak később fogunk kérni néhány hid, vizeink 's egyéb közösülésink rendbehozása 's több

eféleért, majd mikor Hitelt adni képesek leszünk; mert most tudom, az Urak inkább másuvá teszik le milliomikat, mint nálunk, hol van ugyan becsületes ember szám nélkül, 's több mint hitszegő, de jó törvényü pénzhitel még nincs!"

Ő erre megint igy: "Nincsenek még kifejtve a' hitel törvényei az Urak közt? Ez valóban nagy baj és szomoru; mert illy megrögzött képzeteket eligazítni, 's a' közönséget maga legnagyobb hasznával megismértetni, egy emberélet hossza alig elég; ezt mutatja még Angliának egykori pénzkörülti sötétes időszaka is; azonban nem hihető, hogy az Urak, kiknek olvasottságok 's isméretik tudom nagy, a' mostani felderült 19-dik században, olly annyira lehetnének önmagok ellenségi — — — hogy törvényikben illy javításokat, más nemzetek példáira — — — rövid idő alatt ne eszközölnének — — — vagy legalább más módokat ne találnának, ha a' törvény nem javíttatik is, — mellyek által a' hitelezők néminemüleg megnyugtathatnának — — — teszem például: hogy bizonyos sommáig egy földesur jót álljon a' másikért — — — 's az egész szerződés, — — — melly köztünk fenállna, úgy szólván a' Nemzeti becsület oltalma alá lenne állítva; — — — 's igy, bár nincsenek tökéletes hiteltörvényeik is az Uraknak, azért tán még is léphetnénk valami egyezésre."

'S a' sok millióra meghatalmazott — ha akarám vala, 's azon nagy Ur unszolásinak, kinél vele megismérkedém, engedék vala — Parisbul 8 nap alatt velem együtt honunkban lett volna. Azonban ezt tenni nem akarám, 's minden biztatásnak ellen is álltam! 'S valóban nem azért, hogy P a r i s k ö v e z e t é t továbbá is t a p o d j a m, — hanem mert nem tudtam megcsalni magamat, 's belső keserrel kénytelen valék igy okoskodni: —

— — 'azon helyzet, mellyben ezen ember áll, azt hozza magával, hogy néhány hét alatt, több millió iránt végezzen; már ennek eszközlésére ugyan hová fogom vinni őt, ha teszem Magyarországban volna is már — — ugyan hol leli fel a' Nemzetet? Csak az initiativát hol kezdjük? — — — ? Vagy a' pesti hét választó fejedelmi kávéházban? Vagy vármegyérül vármegyére, városrul városra, várrul várra, curiárul curiára utazzam vele forsponton? Mennyi előitélet 's gőgre, milly elfogultság 's elbizottságra fog akadni, 's mennyire döbbenend meg az éretlen képzetek 's költői theoriák azon fertelmes oceánján, mellynek szinte minden határon más szinü habján lesz kénytelen evezni! — Mai körülállásinkban hazámba menetele legkissebb jót sem következtethet, mert annyi divergentiáink közt lehetetlen legkisebb egyezésre is lépnünk vele, — 's igy megjelenése csak árthat; mert óvakodni fog, 's visszatartóztatni másokat, ne vesztegessék jövendőre idejöket hasztalanul egy olly honban, melly a' felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud 's maga magán segítni nem mer; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy minden előmenetelét az isteni gondviseléstül vagy a' kormánytul várja, még azt sem sejdíti, mi a' közlélek — public spirit —! Velem utazása Magyarországba tehát most nem használhat, sőt bizonyosan elrontja illy esetekre nézve a' jövendőt; mert minden elhibázott 's igy hasztalan fáradozás és próba a' siker óráját mód nélkül hátrítja, késleti; 's ekép szivszorongva bucsuzám el pénzesemtül.'

E' történet azonban — 's történetnek nevezem, mert éltemre nézve valóban az volt — sok komoly fontolgatásokra nyujtott alkalmat. Egyrész-

rül igen elszomorodám, midőn azt nem valék képes tagadni, hogy honunkban annyi sok jó áldoztatik fel a' formának, annyi javítás a' bévett ideáknak, annyi élet-philosophia puszta theoriáknak; más részrül pedig azon sejdítés vigasztalt, hogy előitéletinkbüli emancipatiónk napja majd majd felderülend, 's hazánk még éltemben olly szép világban álland, melly egy annyi erőtül pezsgő néphez, mint a' Magyar, ugyancsak illenék, — 's melly előitéletleni szabadlét a' nemesbre szült embernek egyedüli hazája! — E' sejdítésem pedig azon okoskodáson alapult, mellynél fogva magamban igy tanakodám: 'Ha régiebb időkben, midőn nyomtatott könyvek 's közösülések hija miatt olly ritka 's nehéz volt az elmesurlódás, 's igy csak bajjal tünt fel az igazság, — ha akkor a' nemzetek csak hosszu 's véres pörök által 's kínszerítve reformálák magokat ön javokra, mint azt a' tapasztalás minden kétségen tul teszi; úgy hihető, vagy lehető legalább, hogy mi Magyarok egy szerencsésb század fiai, midőn alig van már akadály mindent olvasni, mindent látni 's tapasztalni, 's csillagunk több helyein nem csak pillanati vendég, de már hazafisított lakos is az igazság, — nem hosszu 's véres pörök hanem rendes idejü 's barátságos értekezések által, nem kínszerítve hanem önkényt fogjuk alkotmányunkat az örök természet törvényihez józanul módosítni; — — — — — 's akkor mind az, a' mi ma szinte lehetetlen, mint vizeink tökéletes rendbehozatala, tengerparthoz alkalmas jutás 's több eféle könnyü leend, mert mi nehéz egy Nemzetnek — — —!! de ma hol van a' Magyar Nemzet? — —

'S azon napot, midőn majd a' Magyart, nem csak szójárás 's rossz szokás szerint, hanem az értelem valódiságában is, Nemzetnek, 'Szabad Nemzetnek' híni lehet, — azon fényes napot, né-

hány pillanattal előbb feltüntetni honunkra, — mondhatom önérzéssel, meg nem szünő fáradozásom vala. — 'S bár emelkednék közülünk fel egy Jósue! 's nem hogy a' napot emberi vérontás végett állítsa meg, hanem hogy az emberi jobblét miatt gyorsítná mind azon számtalan napok leforgását, mellyeket még szegény kis privilegiumink 's egyoldalu szabadságunk képzelete közt élnünk kell! — — —

Még jóval a' fentebb érintett történet előtt, melly engem az angol Agensekkel összehoza, sok más jelenés birt a' legfeszültebb eszmélkedésekre, 's legszorgalmasb vizsgálatokra. — Britanniában utazván, hol az ujabb emberiségnek minden bizonnyal legtöbb remekei vannak — a' mit a' legnagyobb kajánság 's tudatlanság sem tagadhat — sok olly tárgy ötlék elömbe, mellyen nem tudék eléggé bámulni, 's mellyen szintúgy bámuland minden odamenő, ki nem vak, 's utazási idejének nagy részét el nem theoriázza, el nem pipázza 's el nem alussza! — 'S bámultomban a' tudnivágy is kinzott. — 'S meg nem szünėm — mindenek unalmára mindegyre tudakozni: 'Ugyan ki építé ezen hidat, melly olly könnyen lebeg 's még is olly erős; ki azon roppant gátot, melly a' tenger düheinek olly uriásan parancsol; ki azon számtalan jótévő intézetet, mellyekben az elnyomorult embertárs gyámolíttatik; — ki okozta azon számos vizcsatornát, mellyek majd hegyek alatt, majd völgyek felett úgy szólván függve hordozzák a' vitorlás hajót; — ki teremté azon számnélküli erőművet, közösülési módot 's a' t. mellyek meg nem szünnek az ébren utazó figyelmét szinte minden perczen 's nyomon magokra ragadni? — Ugyan kik voltak azon dicső Uralkodók, azon tiszteletre méltó Előkelők, kik mind ezen remeket nagy lelküleg honok 's az emberiség hasznára 's diszére

alkoták? hadd tudjam én is 's üdvözöljem emlékezetöket, áldjam hamvaikat!" — — Hanem az Angol hátat fordított, 's fogai közt igy mormogott: "Ez úgy látszik ábrándozó poeta, ki mind azt csudának, nagy lelküségnek 's a' t. tartja, a' mi nem egyéb, mint jó rendeletü munka következése, mellynek rugója nem volt egyéb, mint jobb lét 's haszonutáni vágy. —"

Hanem mondhatom, — mert később átláttam, milly fertelmesen untatják sokszor az eféle ábrándozók, mint akkor én valék, a' practicus embert — illy mindennap tapasztalt hideg elfordulások, mert nem gyengítének el, tudakozásim 's vizsgálatimra nézve nemcsak nem károsak, sőt felette hasznosak voltak; mert félre tévén a' hasztalan emphasist, lassanként meggyőződni voltam kénytelen: hogy minden nagy tett végbevitelekor 's nagy tárgy felállításakor, ha sikert ohajtunk, félre kell tenni az ábrándozást, a' poesist, — 's ezen utólsónak akkor kell csak előre lépni, midőn a' tett már lefolyt, már áll a' tárgy, hogy azt dicső ének által a' jövendőség örökké szép példa gyanánt zengje; — mint hogy teszem sem az Iliad, sem az Odyssaea nem támodhata, ha a' két isteni ének hőse csak ábrándozó 's poeta lett volna, 's olly bajnoki tetteket nem vittek volna végbe!

Hidegebb vérü 's rendesb nyomozások után — mert illyesekrül felette kevés van irva Britanniában — lassanként végre rájöttem: hogy szinte mind az, a' min legjobban bámulék, nem csak a' kormány által nem állíttaték fel, hanem a' kormány még legkisebb segedelmi részt sem vön benne, 's egyesek szinte soha egy nagy egészet nem létesítettek; hanem hogy azon tárgyak vagy inkább remekek, mellyekrül igazságos itélethozás végett nem hallani vagy olvasni, hanem azokat látni kell, — általányosan e g y e s ü l e t e k munkái 's

állítványi, mellyekre egyeseknek, megpendítésen, bölcs irányzáson, szorgalmas 's állhatatos hozzájáruláson kivül, egyéb nevezetes béfolyások nem volt.

A' dolgok illy állapotja ezen egyszerü 's a' közönségtül még is sokszor olly távullévő igazságokkal ismértete meg: "Sok nagy erő; Kevés vagy Egy ellenben csak igen kis erő" hanem azon sok is csak úgy nagy erő, ha közösen dolgozik egy czélra; közös dolgozás, egyesülés pedig a' sokaság olly számtalan különszinesei közt csak úgy eszközölhető 's tartós, ha minden, ki a' tárgyban munkás, fáradozási után bizonyos vagy várható haszon következésében jobblétét emeli, vagy emelni reméllí; 's igy azon nagy vagy is inkább legnagyobb egyesítő csat, melly minden rendüeket egy czél-érés végett tartólag összekapcsol, nem egyéb mint a' perfectibilitas szellemébül folyó "jobb 's bátrabb-lét utáni vágy!" —

Ezen ok köti a' szerencsétlenséget, az ollykor egészen eltipratott nemzeteket össze, — mert mindenki a' nyomoruságot, nyomást türhetlenül érezvén, jobb 's bátrabb léti szomjában elfojtja a' hiuság, irigység 's megbántott önszeretet azon számtalan maszlagit, mellyek az embernemen 's kivált a' szerencsésbeken, 's a' sorstul kedvezőbbleg megajándékoztattakon olly irgalmatlan önkénnyel uralkodnak, 's lassu de annál kegyetlenebb dulásikkal egész nemzeteket gyönge részekre bonczolnak fel! — A' közös érdek — interesse — azon nagy titok, melly mindent egyesít, 's a' nemzetek hosszu éltöknek egyedüli garantiája. — 'S az, ki a' Mult évrajzit olvasá, fontolá, sőt emlékezetében birja is, 's nem tanulta ki, hogy ha a' legnemesb gerjedelmek, legszivrehatóbb hazafi tettek pillanatokra csudákat müveltek is, kirekesztőleg csak a' köz interesse volt azon nagy kapocs,

melly a' nemzeteket évekig egyesíti, vagy is inkább azon 'Élet-principium, melly a' legnagyobb, nemesb 's legdicsőbb fejlődésre birá azokat; 's ha e' nagy igazságot nem tanulta ki, akkor a' mult philosophiája valóban elkerülé értelmét, 's a' betü, mellyet olvasa, hasznára nézve nem volt több, mint azon szó is, mellyett a' psitta madár ejteget, csak hasztalan!

Nézzük a' világ, de nézzük csak honunk évrajzit; 's mindenütt olvashatjuk egyesek legékesb beszédit, legtörekedőbb munkálkodásit 'az egyesség eszközlése 's fentartása végett; hanem e' tanácsok 's fáradozásoknak csak ott lelendjük sikerét, hol közhaszon egyesíté a' részeket. A' fejdelmi szövetkezésekben éppen igy áll a' dolog. A' hajdani Palaestina-ostromlók vég sikere, sok vérontás 's idővesztés után, semmi sem vala, mert erejöket nem egyesíté közhaszon; úgy nem vala Nagy Fridrik ellen az egyesült Hatalmasságok sikere nevezetes, mert a' közhaszon szorosan nem köté a' fejdelmeket össze. — 'S e' principium szerint győzött a' Sainte Alliance az ujabb kori Gigászon, mert nyomása, önkénye türhetetlen lön 's a' köz-interesse oldhatlan kötelekkel barátosítá össze a' szövetségeseket, míg a' bálvány leomlott!

'S az emberiség tetteinek e' legmélyebb rugóján, melly a' közhaszon 's jobb és bátrabb lét utáni vágy, csak ábrándozó szomorodhatik el, ki a' theatralis erényeket becsüli mindenek felett. Mert ha az erény nem egyéb mint a' legfőbb jó, — 's igy az emberi erény abban áll: hogy lehető legtöbb embertársinkat szerencsésítsük; úgy valóban az, ki egy két nemzetség házi boldogságának eszközlője, az erény magasb fokán van, mint a' régiség mind azon hősei, kiket csak földi hirszomj hajta 's ösztönze úgy nevezett halhatatlan tetteik végbevi-

telérc. 'S a' természet törvényinek eddigleni kifejtőji — kik fáradhatlan okoskodásik által nem csak egyeseket szerencsésitének, hanem egész előbb a' sötétség fertelmes sulya zsibbasztotta vidékeken az emberi méltóság és szabadság legjóltévőbb világát gyujták meg — nem szerzőji e számtalan több szerencsének, mint a' multnak mind azon előkelőji 's daliáji, kiket a' sokaság 's idő 'Nagy nevezettel ruház fel, 's kiknek pályájok sokszor annyi embervérrel 's epedési könyekkel van befecskendve? 'S valyon azon fáradozás 's munka, melly embertársunk haszna, jobb-léte 's igy nagyobb szerencséje körül forog nem legszivmelegítőbb 's lélekemelőbb e minden emberi foglalatosságink közt? — — 's van e ok keseregnünk, hogy az idealis jók 's nagyságok a' régi sötétséggel el vannak már félig temetve; 's mi a' helyett, hogy madár-nézők, álom-magyarázók, vagy a' háromlábu asztalnak ösztönére lépjünk a' világ szinpadára fel, vagy Jordán vize körül egy felhevült képzelgés áldozati, vagy egy pár kék vagy kökény szem troubadourai 's bajnoki legyünk éltünk fogytaig; ha mind ezek helyett, kérdem, mi egy boldogabb század élőji, az emberiség legközelebbső hasznát előmozdítni vagyunk meghíva, 's mai ismeretink, szelidebb szokásink 's azon hitvallás következésében, mellynek legfőbb tanítmánya 'a' felebaráti szeretet', minkeblünkben találálunk elég indító-okot: nem annyira üzni pompát jótéteményinkkel, mint jót tenni habár tanútlan is —! Elszomorodásra tehát ok nincs, hogy a' régi mythossal eltünt a' sok költői ábrándozás; 's az emberiség többé nem idealis, hanem realis haszna, a' valóságos jobb lét, forog kérdésben.

Ezeket előre bocsátván, térj velem vissza a' 314-ik lapra, hol kértelek: 'szünnél meg fáradozásink ellen szegezkedni,' 's Te is inkább barátságo-

san munkálkodnál velünk' 's a' tárgy fonalát megint felleled.

Hazánkban sok az erő, hanem mivel ezen erő igen el van darabolva, olly sikere nem lehet, 's nincs is, mint a' mennyi szükséges lenne az országos erőmű egészséges 's rendes forgására. — Annyi hátramaradásink helyreigazítását pedig mint a' mennyiek közt még sorvadunk — midőn egyetlenegy tökéletesen regulázott folyónk, szeretném mondani patakunk, egyetlenegy becsületes hidunk 's a' t. sincs az egyesült hazában — a' kormánytul, országlástul várni, — vagy illy mechanikai előmenetelink reményét mindig az auctum salis pretiumra állítni akarni: a' szerencsétlen ideák legszerencsétlenebbike. Valamint nem kivánhatja jobbágyunk, hogy érte szántsunk, vessünk 's a t. úgy nem kivánhatjuk megint mi az országlástul, hogy vizeinket regulázza, egyesülési módainkat jobb lábra tegye 's t. i. mert ez megint egyenesen minket illet; 's mig e' tárgyak-körülti elfogultságokon nem fogunk diadalmaskodni, 's mindig csak más kezétül várunk segítséget, saját tenyerinket pedig kiméljük; mindaddig honnunk állása a' két padköztihez lesz hasonló! Sok van, a' mibe jobbágyira nézve a' földesur nem avatkozhatik, 's a' mi egyedül az ő értelmök és szorgalmoktul függ; szintúgy van számtalan, a' mi nem a' kormányt 's országlást, hanem kirekesztőleg a' közönséget, a' Nemzetet illeti, mellyekre megint a' kormány 's országlásnak semmi egyéb befolyása nem szükséges, mint bátorság- 's oltalomadás. — 'S azon férfiak — kiknek legelőbb jutott eszökbe, hogy nem tehet a' kormány, az országlás mindent, 's hogy egyesek még kevesebbé eszközölhetnek nevezetes tárgyakat, melly két adatbul a' perfectibilitas principiuma szerint mulhatatlanul foly az egyesületi szellem — azon férfiak tet-

tek az emberiségnek tán legnagyobb jót, 's hogy azok Britanniában éltek — minél fogvást azon csudálatra méltó sziget egy valóságos angolkert, 's a' civilisatiónak középpontja — azt tagadni nem lehet.

Ha ezen okoskodást, melly azon két adaton fenekül, hogy sem az országlás sem egyesek mindent nem tehetnek, psychologice fontoljuk, még tökéletesebben meg leszünk győződve: hogy éppen azon dilemmábul, — melly szerint a' nemzet olly sokféle előmenetele lehetetlennek látszik, mert azokat sem az országlás sem egyesek nem eszközlik — okvetetlenül folynia kell az 'Egyesületi szellemnek, melly emberek közt a' lehető legnagyobb, de egysersmind legszelidebb erő és hatalom. —

Minden ember sejtve vagy sejdítlen, saját jobb-léte után vágy; 's ezen előreható ösztön lépteté őt az állatok sorábul ki, 's e' hálhatatlan szikra birandja őt előre nem látható magasságra. E' lelki rugósság pedig, melly minden kebelben nagyobb kisebb mértékben van, 's melly előbb utóbb minden akadályon diadalmaskodik, úgy fejtődik legbizonyosabban 's legnagyobb erőre ki, ha az ember néminemüleg 'magára hagyatik,' — azaz: ha részint hatásköre nem szoríttatik össze, reszint felette nagy idegen gond rája nincs. Tekintsük azon embert, ki a' szolgaság hervasztó terhei alatt 's el nem szakítható bilincsei közt zsibbad, — vagy viszont a' világ azon kedveltét, kirül mindig mások gondoskodnak: 's lelki rugósságokat csak parányinak lelendjük; tekintsük ellenben a' független szabad embert, ki fáradozási 's munkálkodási után határ nélkül emelheti jobb-létét, de kinek szinte nem segít senki, mint ön esze 's ön tenyere: 's benne nem csak a' lélek legnagyobb rugósságát tapasztalandjuk, ha-

nem a' lelki rugósságnak azon irigylésre méltó kisérőit is, melly az ember legszebb disze 's tán legtöbb négy-falközti erény kutfeje, 's nem egyéb mint a' férfiui öntudat 's önmegbecsülés! Ezekhez képest az, ki embertársának részint lelki, részint testi tehetségit positive vagy negative csonkítja, ellenségesen cselekszik vele; úgy nem különben az sem tesz jót vele, ki érette gondolkozik 's dolgozik; 's igy embertársának csak az legjobb 's leghivebb barátja, ki testi lelki erejét kifejti, előmentelére módot ád, 's hozzá igy szól: 'fáradozz 's magad légy jobb-léted szerzője.'

Nemzetekkel szint igy áll a' dolog. Sem azok közt, mellyeken vad önkény uralkodik, 's hol gondolkozni 's tenni nem tanácsos; sem azoknál, hol csak a' kormány gondolkozik és tesz, nem fejledhet ki tökéletesen a' lelki rugósság, a' nemzeteknek e' legjótevőbb élet-principiuma, melly a' sokaságot, midőn azt practica életbe helyzi, az elkeseredett szolgaságnak, rakonczátlan képzeletnek 's meg nem főtt theoriának mind azon veszélyitül ója 's menti meg, mellyek szolga vagy elalúdt nemzeteket annyiszor vérbe borítni vagy elgázolni szoktak. — Már ezek szerint megint — mert egy részrül semmi nem gátolhatja tehetségink tágitását, más részrül pedig szabadon foroghatunk a' törvény körei közt, 's bátran tehetünk — csak rajtunk áll nemzetünk lelki rugósságát kifejteni, 's henyélés 's idegen segítségbebizás helyett, saját értelmink és saját tenyerinkkel magasra emelni Hunniát! 'S ehez nem kell egyéb mint: 'egyesség! Egyesség mondom, melly köz-interessén alapul — — — melly ismét egy liberalisabb alkotmánynak következése 's a' t.

Átlátván tehát, hogy Magyarhonunk állása igen szerencsés, mert mibenléte 's összeköttetése szerint vagy egészen el kellene aljasodnia, a' mi

éppen nem hihető, vagy lelki rugósságát kifejtvén, magasbra emelkednie kell, a' mi viszont igen hihető, 's igy a' jobb lét bizonyosb mint a' rosszabb lét; korántsem azon tanakodtunk többé, m i t kelljen végbevinni, hanem hogy azon m i t m i-k é p p e n lehetne eszközölni; mert hogy m i t akartunk, m i t akarunk 's m i t fogunk mindig akarni, azt úgy hiszem már eléggé világosan kimondtam. Azonban mert a' jó 's emberséges szándék csak nyerhet a' nagyobb világ által; itt ha lehet, még egy világosítóbb fáklyát gyujtok, melly aztán minden homályt 's kétséget reméllem tökéletesen eloszlatand.

"Hazánkban, kivált mechanikai tekintetben — melly azonban szorosan össze van kapcsolva az erkölcsiséggel, valamint általányosan egészségesb is ép testben a' lélek — számtalan eligazítni, felállitni, elrendelni való van. — A' kormány azonban legjobb akarattal, legtisztább szándékkal hátramaradásink és szükséginknek csak legkisebb részét sem volna képes eligazítni, felállítni 's elrendelni, a' nélkül hogy ne önkényeskedjék, 's erszényink 's egyéb tehetséginket directe vagy indirecte ne használja; mert honunk hátramaradási nagyok és szükségei számtalanok; a' legnagyobb királyi vagy országlási kincs ellenben könnyen kimeríthető; 's ekép — mert ha a' kormány még tizszer többet tenne is érettünk mint a' mennyit tesz, azért legsürgetőbb szükségink század részét sem pótolná még ki; 's mivel továbbá nem hihető, hogy egy Deus ex machina fogja vizeinket regulázni, utainkat mac-adamizálni 's a' t. ekép mondom, senki a' tágos világon rajtunk segítni nem fog, ha értelmi sulyunk 's férfiui tenyerink nem; 's igy az értelmi sulyt, melly megint Nemzetiségünket nemesitni 's emelni fogja, jobban jobban kifejteni 's a' hazánkban lévő számos henye

kezet egyesítni; szóval: a' nemzeti lélek rugósságát, vagy a' közlelket felébreszteni, az a' mit akarunk."

A' közlélek pedig, melly soha nem tekinti, az országlás segít e vagy nem, semmi egyéb mint a' közönségnek azon értelmi sulya 's adakozási készsége, mellynél fogva a' nagyobb rész átlátja: hogy számos kis tehetség concentratiója óriási erő, 's azon ideig-óráiglani áldozat, mellyet kiki a' közjóra szán, minden bizonnyal legnagyobb kamatokkal megint rá háramland vissza. 'S e' közlelket, melly nem változó szenvedelmeken, vagy költői ábrándozásokon, hanem egyedül köz-intelligentián alapul, hazánkfiaiban terjeszteni, az a' mit akarunk.

A' köz-intelligentia továbbá a' sokaságot — például veszem Britanniát 's az Amerikai szövetséges országokat — a' Methaphysika, Theoria 's képzelet veszélyes hináribul, a' Physika, Praxis 's Valóság józan határiba vezeti — hol a' physikai tudományok által kiki azt látja át, hogy emberi társaságban tökéletes egyenlőség nem lehet; a' praxis által, hogy Utopia vagy Eldorado a' világon nincs; 's a' valóság által, hogy az emberiség minden lépcsőin elérhetni a' megelégedést; 's igy a' sokkal nagyobb rész minden lehető esetek ellen fentartja a' köz-csend 's rendet; 's ez a' mit akarunk.

A' köz-csend 's rend végre, kivált olly században, mellyben szinte minden forrásban és sok még lángban is van, — nemzetekre nézve a' lehető legnagyobb áldás; 's hogy azzal szakadatlan boldoguljon hazánk, az a' mit akarunk.

'S igy, mivel bizonyos, hogy sok nem a' kormányt, hanem egyenesen a' közönséget illeti, a' kormány tovább áttörhetlen gátokat előmenetelink ellen nem szegez, ha szándékunk becsü-

letes, 's állhatatossággal birunk, 's végre honunkban szinte mindenütt van elég javítni való, természetes következés: 'hogy mocsárink 's poraink közt fogunk ezentul is örökké senyvedezni; — ha t. i. úgy mint eddig, ezután is mindig csak idegen kéztül vagy csudátul várandjuk a' segítséget; vagy Hunnia magához illőbb magasságra lépend, ha t. i. nemzeti lelkünk kifejlett rugóssága által ösztönöztetve, semmi egyébben mint saját értelmünk 's tenyerinkben bizandunk! —

'S ha ezen Egyesületek legmélyebb talpkövét, — 's mint 38-dik lapodon áll: *Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek' lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdemnek* mondod, — én azt valóban korántsem nevezem érdemlett dicséretnek, hanem egyenesen birtokosi 's nemesi kötelességnek tartom. — Nem Barátom, e' hur megpendítése kimondhatlan érdemet 's diszt még nem von maga után; mert ha illy könnyen lehetne kimondhatlan érdemet 's diszt nyerni, akkor valóban minden becse megszünnék —, 's én inkább azon utánunk élendőket dicsérem 's üdvözlöm, kik szerencsésbek 's ügyesbek mint mi, nem csak megpendítik, de tökéletesen ki is fejtendik azon egyesületek szellemét, mellyeknek mi csak alapárkot ásni törekedénk 's törekedünk. —

Már illy alapárkok gyanánt, minekutána egyenesen kimondám mit akarunk, 's igy a' miképrül is kell említést tennem — a' pesti Casino 's Versenyzés szolgálhat e: az természet szerint kérdés; 's olly kérdés, mellyet sem Te mint felpörös, sem én mint alpörös nem határozhatunk el, 's melly egyenesen az Olvasó 's közönség itélete alatt van.

Ha azt mondod: "A' Casino 's Versenyzés csak felette gyenge hypomoklion, 's az egyesü-

letek lelkét nem hozandja életbe," arra azt felelem: 'igazságod van, a' hypomoklion nem erős; de kérdelek, néhány egyes ember rövid idő alatt állíthat e erősbet? 'S ha állíthat, valyon miért nem állítál vagy legalább miért nem javaslál 60-dik évedig erősbet? 'S hogy a' Casino 's Versenyzés minden bizonnyal életbe hozandják e az egyesületek szellemét, azt sehol nem mondom, de reméllem hihetőleg életbe hozandják; 's egészen bizonyos vagyok, legalább ártani nem fognak.

'S ha csak ezen utólsó sor lett volna szemeid előtt, 's csak jó szándékunk 's fáradozásinkat tekintéd vala, midőn mélyebb gondolatink 's távolabb czélainkat nem valál képes felfogni, sőt azokat még nem is sejdítéd; nem hiszem, annyi felszines, csak zavart ismereteket áruló és szivtelen megjegyzéseket tehettél volna a' két intézet ellen, mint a' mennyikkel tömve Taglalatod.

Azonban korántsem kivánom, 's nem tartom szükségesnek az irgalom pártolását e' két intézet mellett; legyenek azok csak igazság szerint itélve.

Ha e' munkámban lévő ön és körülmény-ismereti szakaszt emlékezetedbe akarod hozni, látni fogod némileg, milly módok által 's milly lépcsőken fejlett ki e' munkában előforduló egy és más tárgy; a' minek veleje im ez: 'Megismervén saját helyzetinknek a' sorstul nyert megkülönböztetett létét, hazánkhoz tartozó kötelességinket ahoz szabtuk; kötelességinket továbbá abban alapítottuk: hogy "a' törvények körei közt, mint törvényes fejedelmünk leghivebb jobbbágyi hazánkat szolgáljuk tehetségünk szerint. Megismérvén más részrül hazánk számos szükségit, mellyeket sem országlás, sem egyesek nem pótolhatnak; az által gondoltunk tehetséginknek adni legtöbb erőt, 's igy hiv 's buzgó szolgálatinknak legtöbb sikert, ha a'

nemzeti lélek rugósságát kifejtjük, 's az egyesületi szellem talpárkát megássuk. Ezen egyesületi talpárkot végre megnyitni, saját körülállásink, idő, értelem 's vagyoni tehetségink szerint, legczélirányosbnak tartánk egy fenálló pesti Lóverseny 's Casino által.'

Már hogy miért jutott, 's mondhatom sok komoly fontolgatás után, éppen e' két intézet-állítás eszünkbe, 's miért nem fáradozánk inkább egyéb intézetek lábra tételén; azt Barátom, Neked egyenesen itt meg fogom magyarázni, netalán tovább is hidd, hogy eszközlésinkben semmi combinatio nem volt.

Vedd többek közt csak Schwartner Statistikáját kezedbe, 's látni fogod, hány különszinü intézet állott fel Magyarországban csak a' közelebbi 50—60 esztendő leforgása alatt; 's Magad körül tekintvén, ma csak néhánynak lassu 's bágyadt folyamatját fogod tapasztalni; 's e' szerint lehuzván az elkezdett intézetekbül a' még fenállókat, az eldült 's elbomlott intézetek felette nagy száma méltán vonandja legnagyobb figyelmedet magára. — 'S im ez velünk éppen igy történt. —

Jött most természet szerint annak fejtegetése: valyon mi volt eldülésök 's elbomlások valódi oka? Mindünnen igy harsoga fülünkbe: "a' kormány, a' kormány!" 'S minekutána sokkal könnyebb sok gondolkozásira támaszkodni, mint magának gondolkozni; mi is egy darabig — vagy én legalább a' sokasággal, a' nélkül hogy legtávulabbrul ismértem volna a' dolgok valódi mibenlétét, hasonlóan azt kiáltám: 'a' kormány, a' kormány!' —

Hidegebb vérü fontolgatás és skeptikai vizsgálat után azonban a' sokaság illyes itéletének teljes igazságárul kételkedni kezdénk. 'S mennél több tapasztalásunk lön, milly iszonyu nehézségekkel kell más hazákban is víni azoknak, kik

valamelly intézetet mozgásba hozni akarnak, 's mennyi férfiui állhatatosság kivántatik azok fentartására; annál hajlandóbbak levénk hinni: 'hogy számos intézetink elbomlását nem annyira a' kormány, mint azok tehetetlensége 's állhatatlansága okozá, kik azokat egykor mozgásba tevék.' Mennél több napot élénk továbbá, annál nagyobb meggyőződéssé vált bennünk: hogy nincsen olly bonyolított dilemma, mellybül az emberi hiuság kibujni ne tudna; mert nem mindennap de szinte minden órában, nem csak másokon, hanem magunkon is azon ellent-nem-állható hajlandóságot vevénk észre, mellynél fogva sikeretlen fáradozásink okát soha vagy csak ritkán keressük saját restségünkben, tudatlanságunkban, ügyetlenségünkben, hiányos combinatióinkban, állhatatlanságunkban 's a' t. hanem körülményink mostohaságában, a' hatalom nyomásában, velünk vagy alattunk dolgozók kajánságok 's rossz akaratokban, a' visszás elemekben, bal sorsban, boldogtalan csillagzatban, szerencsétlen fatumban 's t. i. Van, ki megrészegszik 's kocsirul esvén lábát vagy kezét töri, 's im a' 'szerencsétlen fatum őt koldusok sorába állítja! Másik pipájával gyujtá meg ön kazlát, 's a' bal sors tönkre teszi a' szerencsétlent! A' gazda nem trágyáz, rosszul szánt, tisztátlan magot vet, 's im a' kedvetlen időjárás, rossz esztendő tetemesen károsítja őtet! Az erőmüvész csak minta 's a' fabricans puszta theoria szerint gyártván, a' dologhoz nem ért, 's im a' malevolentia, az irigység megakasztá a' müvet, vagy nem engedé megmozdultát is, 's a' fabrica nem sülhet el. A' földbirtokos soha nem néz sajátja után, vagy igen sokat is néz, váltógazdaságot állít, buza helyett korompélyt termeszt, jószágira fényes épületeket rak, systemáját minden évben változtatja 's a' t. és sokkal

többet költ mint bevesz, 's im a' hatalom nyomása, a' kormány zsibbasztó systemája, körülményink mostohasága 's t. i. sequestrumba keverik a' jámbort! 'S e' mentegető palástot 's hiusági kibujó ügyességet vagy hajlandóságot, melly soha vagy csak olly ritkán engedi a' hibát magunkban keresni, legkisebb tárgyakban is észrevehetjük: a' vadat elhibázzuk, a' golyót nem jól találjuk, lovunk ledob 's t. i.; 's nem ügyetlenségünket, hanem a' puska rossz elsültét, a' billárd egyenetlenségét, nyergünk elfordultát 's a' t. kárhoztatjuk; 's így nevezetesb tárgyak körül, hol a' hiuság 's önszeretet csábjai annyival erősbek, még nagyobb mértékben vagyunk az önmystificatio vakító sulya alá vetve. 'S ha van dilemma, mellyből nem szabadulhatni ki, az csupán csak a' mathesisi.

Már tehát ezek szerint minekutána bizonyos, hogy legtöbb magányos vagy egyesületi intézetinknek csak romjait látjuk, 's a' közvélemény megakadások vagy eldülésök legfőbb okát szinte mindig a' kormánynak tulajdonítja, azt hittük leg és legelső szükségnek: 'Mindenek előtt lehető legszorosb igazság szerint kitanulni, valyon a' közönség véleménye e' részben általányosan véve helyes, helytelen e? Mert ha helyes, igy okoskodánk, annak idejében 's annak helyén jobbágyi bizodalommal 's férfiui egyenességgel a' királyi szék elé terjesztendjük igazságos panaszinkat; ha ellenben helytelen, további próbatételink 's fáradozásinkban több vigyázat 's ügyességgel, 's nagyobb szorgalom 's állhatatossággal fogunk viseltetni 's előmenni mint eddig. — A' közvélemény íllyetén helyes vagy helytelen itéletét pedig az által gondoltuk állítni néminemüleg mathesisi dilemmára, ha olly intézeteket teszünk lábra, mellyekben a' kormány hihetőleg

semmi részt nem veend, mellyek által a' hazafiak számosabban egyesülnek mint eddig, 's igy idő 's elmesurlódások által előbb utóbb minden bizonnyal feltünik a' Való, — 's mellyek úgy szólván, még nem egyesületek, de felállítandó egyesületeknek csak műhelyei; mellyek által nagyobb contactusba jő a' hon a' külfölddel, 's könnyebben ismérkedik meg hazafi hazafival. Illy ártatlan intézetek gyanánt végre, — mellyek szemet nem szurnak, 's általok a' hazafiak nagyobb számban bizonyos időszakként gyülnek össze 's ismérkednek meg, az idegen Kereskedő, Agens vagy Müvész pedig egy helyben 's egy nap alatt számos hazafival találkozhatik, 's igy országgyülésen kivül még másutt is feltalálhatja némineműleg a' Nemzetet —, illy ártatlan hypomoklionok gyanánt mondom, a' pesti Casinot 's Lóversenyt türhetőleg megfelelőknek láttuk 's itéltük.

A' nemzeti gazdaság igen összehasonlítható egyes gazdasággal. Már ha egy olly jószágon, mellyen a' mechanikai mibenlét még felette hiányos, tetemes javításokrul volna szó, 's azon kérdés fejtegettetnék: "Valyon min kellene kezdeni a' javításokat, utcsináláson, kutásáson, birkaaklok épitésén vagy min? én azt tartanám legszükségesebbnek, 'hogy mindenek előtt a' munkákat rendelő 's forgató gazdáknak 's munkákat végbevivő munkásoknak építtessenek az idő sanyari ellen tökéletes menedék-helyek; 's igy a' tiszti, béresi lakást tartanám Á-nak.' Szinte igy Á-nak tartom olly hazában, mint a' miénk, hol mechanikai hátramaradásink véghetetlenek, olly intézetek felállitását, mellyek a' haza közepén nagyobb 's kisebb birtokosinkat 's hazánk minden rendeit 's felekezetit némileg 's rövid vagy hosszabb időre egyesítik, 's mellyek részint mezőn, részint fe-

dél alatt, szünetnélküli elmesurlódásra legtöbb alkalmat adnak.

Ezek szerint nem egy vasut, nem egy fabrika, nem vizeink regulatiója, nem egy magyar szinház, nem egy hid 's több eféle volt az, a' min kezdeni akarók az egyesületek lelkét honunkban mozgásba hozni, hanem olly intézetekre gondoltuk legtanácsosbnak alapítni hihető előmenetelink reményit, mellyek annyi részre darabolt hazánk lakosit előbb némileg egyesítnék, egymással megismértetnék, 's minden hiábavaló fáradozás helyett a' dolgok valódi mibenlétét úgy annyira terjesztenék a' tanácskozók elibe, hogy tisztán előttök lenne, teszem például: 'Vasut körülállásinkhoz illenék e már vagy még kora volna e? Fabrikának mai megkötésekkel 's vámmal hihető sikere lehetne e? Vizeink hathatós regulatiója nem ütköznék e a' természet törvényivel össze? Egy Pest-Buda közti álló hid, vagy egy nem örökké kolduló, hanem nemzetiesen vagyonosított magyar szinház, nem haladná e tul tehetségünket? 's t. i.

Illy egyesítő 's elmesurlasztó intézeteket gondolánk a' szükségkép teendők 's honunk diszére végbeviendők hosszu abcje első betüinek. Már e' tekintetben mi láttunk e' mélyebben 's mi tudtuk e kifejteni tökéletesebben az egyesületek nemző okát, mi e vagy eleink? azt az idő határozandja el, mellyet nyugott lélekkel 's legszebb reménnyel várunk be, mivel eddig is megáldotta az ég becsületes szándékunkat érdeminken tul; továbbá is fáradhatunk 's fogunk is fáradni a' közjóért; 's minden esetre munkálkodásinknak sokkal kisebb sikere nem lehet, mint az előttünk éltek törekedésiknek vala, minthogy eleink fáradozásinak nem annyira egyesítő, mint inkább egymástul szakító nyomai mutatkoznak csak.

Sokan tudom azt fogják mondani: "Illy egyeztetések a' kormányt illetik." Mások: "Mind azon mechanikai javítások, mellyekrül szólék, az országlás dolga." Mások: "Ebéli köz-tanácskozások a' Megyékre, az Országgyülésre valók, elmesurlódásra ott a' hely 's idő." Megint mások: "Nincs az elszegényült közönségnek elég tehetsége a' szükséges utak, hidak, vizcsatornák 's a' t. eszközlésére." Mások: "Bár ne volna annyi elmesurlódás 's fejledező intelligentia, mert ezek fognak mindent hozni végveszélybe." 'S megint mások számtalan több efélét. Hanem éppen azért, mivel nem csak hihető, sőt bizonyos, hogy szinte minden ajak más és más sententiával 's itélettel szokta illustrálni a' dolgok 's körülmények mibenlétét, 's szinte mindenki más és más javaslattal áll elő, éppen azért hittük olly intézetek lábratételét legczélirányosbnak, mellyek magokban úgy szólván semmi egyebek, mint tanácskozási műhelyek, mellyek fentartása tehetséginket nem mulja fel, 's mellyek nagy publicitások által a' kormánynak elég biztosságot adnak, hogy nem homályt keresők vagy félre vezetők, 's igy fenállások hihető.

Te pedig Barátom, mind ezek után hihetőleg azt mondandod: "hiszen, nem vagyok én ezen Intézetek ellen, 's a' t." A' mire igy felelek: 'hogy directe 's tudva ellenök nem vagy, azt hiszem, mert mindegyikhez adakozál; hanem indirecte és sejdítlen nem vagy e ellenök? arrul itéljen a' részrehajlatlan Olvasó Taglalatod után, 's a' már itt mondottakbul és még mondandókbul.

C A S I N O.

A' szabadság még nem elég az előmenetelre, nagyobb civilisatióra, hanem ahoz bizonyos vetélkedés is szükséges. Vetélkedés pedig csak ugy támodhat, ha mások előmenetelinek, úgy szólván, képe szünet nélkül szemeink előtt lebeg. E' szünet nélkül szemlélt jó példa nemzetek előhaladására olly magusi erő, melly — habár a' szabadság tagadhatlanul legmélyebb 's valódibb talpköve is minden lehető hathatós előmenetelnek — sok tekintetben mindazáltal a' legszolgaibb nemzeteket sokszor ollyasok elibe teszi, mellyek némi szabadságokkal birnak, 's minden esetre szolgaságtul messze vannak.

A' geographiai helyzet tehát tagadhatlanul igen nagy befolyással bir a' nemzetek gyorsabb vagy lassubb, nagyobb vagy kisebb kifejlődésökre. Mindent azonban, vagy szinte mindent geographiai helyzetnek talajdonítni, mint sokan cselekszik, felette nagy csalódás, melly tüstént szembe tünik, ha külön országok fekvését 's bennök lakó nemzetek régiebb 's mostani civilisatiói állásokat tekintjük. "Britanniának nagy civilisatiója nem csuda, mert azt geographiai helyzete szükségkép maga után vonja" igy bölcselkedik sok; hanem felejti, hogy valaha Britannia igen szüken civilisált ország vala, midőn Hellas, 's még a' keleti Romai birodalomban is a' cultura iránylag magas fokon állt; 's nem jut eszébe, hogy most megint, ámbár az érintett országok topographiai helyzetökben azóta nevezetes változás nem tör-

tént, Britannia a' culturában úgy áll mint 100, Görög 's Törökország pedig tán mint ½. 'S valyon mi okozá azt? az elemek, a' véletlen, az idők járása 's több eféle? korántsem! Ámbár azoknak is volt némi részök ez óriási változásokban, azért még is egyedül ember okozta és semmi egyéb e' csudálatos metamorphosisokat. "Amerika feltalálása tevé azon fordulást, melly szerint a' civilisatio keletrül nyugotra siete" igy bölcselkedik egy másik. 'S igaz! De valyon miért nem találták fel Amerikát a' Görögök, Carthagóiak, Romaiak? 'S ha nem találhaták fel, mert sok egyéb közt még éjszak-mutatójok sem volt, 's csak közel a' parthoz szereténck evezgetni, — kérdem: miért nem vevé tehát Spanyolország az uj Világ feltalálásának hasznát? miért maradott hátra ott a' civilisatio? Geographiai helyzete tán rossz? 'S a' practica élettudomány, a' valódi civilisatio miért van nevezetesen hátrább Galliában mint Britanniában? Hiszen Amerika egyhez annyira van mint másikhoz? Vagy tán Gallia fekvése nem olly kedvező? 'S valyon miért van százszor több cultura Saxoniában mint Siciliában, miért nevezetesen több Teutoniában mint Italiában? holott bizonyos: hogy Németország fekvését 's mibenlétét az olasz tartományokéhoz képest csak ugyan mostohának nevezhetni! — 's a' t.—. Miért van mind ez, 's valyon mi virágoztat egy országot, bár fekvése nem kedvező, 's hervasztat egy másikat, bár fekvése felette kedvező? 'S ugyan hol van e' titkos majd élet-majd halálok rejtve? — 'A' lakosokban!!! A' bölcs, sziklák közt kertet állít elő, 's a' tudomány még Palmyra fövényire is bájt ruház; a' buta ellenben a' legmosolygóbb vidékekre gyászleplcget von, 's még Arkadia virányit is szomoru vadonsággá diszteleníti. —

Az emberi halhatatlan lélek 's annak legfőbb széke 'az emberi agyvelő' jeleli ki a' cultura ösvényét, 's csak az birja a' nemzeteket lehető legmagasb civilisatiói fokra és semmi egyéb! Ha egy határban 100 ezer ökör van, 's esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak; de ha csak egy két ép 's tökéletesen kifejlett emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőbül előbb utóbb hasonlíthatlanul több ökör 's gabna, 's mind az, a' mi a' nép gazdagságával összekötve van, mulhatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend; midőn viszont a' Világ minden termékei 's ökrei, lombikozva 's összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt! melly minden nagy, szép 's nemesnek nemző oka, 's e' csillagon a' legnagyobb hatalom: a' mit csak azon egy okbul nem tud 's nem gyanít a' sokaság, mert uralkodása olly könnyü 's olly szelíd! —

Ezen állításom igazlása végett, hogy t. i. a' lakosok több vagy kevésb értelmi sulya határozza föképen el az országok culturai 's civilisatiói lépcsőit, 's igy egy intelligens nép mostoha honát igen kellemesre varázsolja, egy elfogult nép ellenben paradicsomi hazáját is igen kellemetlenre változtatja, — számos kézzel fogható példát állíthatnék. Azonban csak Hollandiát 's Törökországot akarom itt előhozni, mellyeket egymás után meglátogatni csak rövid idő előtt volt alkalmam. — Az éjszaki éghajlat, számos ködök, az alacsony lapály tartomány unalma, melly szinte egyetlenegy domb által sincs ketté vágva, 's a' környező tengerek kis mélysége 's igy felette nagy veszedelme Hollandiát a' világ mostoha vidékeinek sorába állíták. 'S az utazó,

ki tengeren jő, szomoru sártavakon kénytelen evezni keresztül, mig a' messzirül olly haloványoknak látszó o r s z á g partira érkezik. — Azonban az emberi értelem 's szorgalom nem csak zöld szinnel ruházá fel a' természet kezébül olly szennyesen átvett tartományt, hanem egészen uj vidékre — mellyet előbb örök viz birt, 's mellyet úgy szólván a' tengerekbül emele ki — egy olly kertet bűbájolt, minőrül éltünk tavaszában álmodánk, midőn létünk még félig tündér világhoz tartozott! 'S azon ország, mellynek természeti mibenléte szerint a' világ legvirágtalanabbjának kellene lennie, mesterség által legszebb leg számosb virágok hazája lön; 's az ember, midőn felebarátja józan fáradozásinak mélyen örül, szivesen tartózkodik az emberi agyvelő-emelte kellemes honban!

Mindig változó báj-jelenések, uj meg uj 's világosnál világosb szinek ezreitül elragadtatva ereszkedik azonban a' Bosphoruson le a' vándor; 's midőn a' természetnek egy kiesb scenája váltja fel a' másikat, kristály-kék habok közt emelkedik elébe a' sors kedveltje Stambul, 's a' körüllévő bérczek 's ligetek varázsi, Scutari cyprus-erdejének sötétlő árnyéka, a' messzirül látszó Olympusnak fehérlő havai a' helyzetnek számtalan 's ki nem mondható egyéb csudáival e' bájlak helyét a' világ legszebb pontjai közé állítják; a' kellemes éghajlat, tiszta lég, termékeny föld, helyes tengerpart, 's a' természetnek mindenben pazérló ajándéki pedig az egész roppant Török birodalmat Európának 's tán a' Világ 5 részinek minden országi elibe teszik. — Azonban e' kellemesnél kellemesb bényomás nem sokáig tart 's csak szaporán tünik el, midőn azt kell tapasztalni, hogy éppen azon ország, melly Európának legkiesbike, 's olly könnyen lehetne valóságos

éden, szolga lakosi által — kiknek úgy szólván minden tizedike hóhér — nem csak igen kellemetlen lakhellyé vált; hanem a' sötétség, önkény 's pestis hazájává lön, hol csak kereset 's kötelesség maraszthat, 's honnan mindenki minél előbb szivesen szabadulni vágy.

Hollandiában alig tett valami jót a' sors, de mostohaságát helyre pótlá némileg az értelem, szorgalom; Törökországban ellenben a' sors alig tön valami rosszat, de a' szerencsét szinte egészen ketté töré a' fanatismus 's restség! — Az első közelebb megismérkedés után tetszik jobban, a' másik csak messzirül 's első meglátáskor; — 's igy egyiknek magához vonzó ereje tartós érdem, másiké mulékony báj.

Egyéb országokkal közelebb 's távulabb éppen igy áll a' dolog. Számosnak fekvése helyes, de lakosi gyávák, 's ekép a' cultura, civilisatio csekély; mások fekvése ellenben mostoha, de lakosi lelkesek, 's igy a' cultura 's civilisatio nagy. Britanniának mind fekvése helyes 's kedvező, mind lakosi értelmesek 's szorgalmasak, igy ott legtöbb a' cultura 's civilisatio; Afrikának közép tája pedig hihetőleg sivatag, mellynek mind fekvése mostoha, mind lakosi gyávák, 's ott megint legkevésb lesz a' cultura 's civilisatio.

Már ha mind e' jelenések okát tekintjük — minekutána tagadhatlan, hogy a' culturai 's civilisatiói magasságot nem annyira az ország fekvése, mint az ország lakosi határozzák el — azt fogjuk találni: 'mennél nagyobb 's általányosb a' szabadság, mennél több a' vetélkedési ösztön, annál nagyobb 's több a' cultura és civilisatio, 's viszont. Azonban valamint egyedül a' szabadság, vagy egyedül a' vetélkedési ösztön által is fejlődik ki lassanként némi cultura 's civilisatio,

úgy tökéletesen el van döntve tapasztalás által: hogy a' lehető legnagyobb cultura 's civilisatio megint kirekesztőleg csak úgy fejledhet ki, ha szabadság a' vetélkedési ösztönnel együtt jár.

A' Török nem szabad; 's még is némi tekintetben a' culturában, civilisatióban előttünk áll. Hajóépitő 's hajós ügyessége, selyem, pamut, gyapju, bőr, fegyver 's t. i. körülti értelmessége sokkal tulhaladja miénket! 'S valyon miért? Mert geographiai helyzete kínszeríté őt illy ügyesség 's értelmességre. Tengerei által ő a' világ minden nemzetivel naponként összejő; 's igy lehetetlen, hogy végre rá is ne ragadjon valami. — Mi Magyarok ellenben tengertelen 's valóban mostoha geographiai helyzetünk következésében a' vetélkedési ösztönnek csak felette kevés áldásival kérkedhetünk, 's még is culturánk 's civilisatiónk halad; mert ámbár szabadságunk csak egyoldalu 's nem általányos, még is egy olly alkotmány vázát birjuk, melly szabad, 's mellyet tágítni 's reformálni lehet.

Ezek szerint a' Török, mert geographiai helyzete szükségkép szül vetélkedési vágyat, csudálatos kifejlésre birhatná a' culturát 's civilisatiót, ha hitvallása, szokási és alkotmánya fanatismus bilincseitül, előitéletek maszlagitul, és önkény átkátul mentek lennének; vagy, más szavakkal: 'A' Török kedvező fekvése következésében cultus és civilisált nemzet lehetne, ha szabad volna.'

Mi Magyarok viszont — mert a' szabadság vázát birjuk már — mód nélkül magasb lépcsőjén állnánk a' cultura 's civilisatiónak, 's abban határ nélkül gyorsabban haladnánk elő, ha geographiai helyzetünk nem volna olly mostoha 's országunk nagy része úgy szólván ki nem lenne szorítva a' vetélkedés áldásibul.

A' cultura 's civilisatiónak első talpköve a' szabadság, másik a' vetélkedési ösztön. — 'S ámbár mint mondám, 's Montesquieu igen jelesen megmutatja, egyre 's másra milly nagy befolyásu az éghajlat 's geographiai helyzet; azért a' szabadság még is legfőkép emberi agyvelőbül foly; nem különben emberi agyvelő fejti ki a' vetélkedés ösztönét leghathatósabban, 's a' fekvési hiányt némileg helyre üti, — úgy hogy az ép 's kifejlett emberfő a' cultura 's civilisatiónak egyedüli nemző kutfeje.

Már mind ezek után arra szorítom okoskodásimat: hogy minekünk Magyaroknak mai körülállásink 's mostani mibenlétünk közt semmire nincs annyi szükségünk mint vetélkedési ösztönre; 's ezt nem szülheti egyéb mint más nemzetekkel való contactus. Más nemzetekkel pedig érdekletbe hozni a' Magyart — mert geographiai helyzetét nevezetesen nem változtathatni — csak két mód van t. i. 'ha mi megyünk többször ki külföldre mint eddig; 's ha viszont azt eszközöljük, hogy a' külföldi is többször és sürübben jőjön hozzánk mint eddig.' A' külföld-látogatásra csak akarat 's pénz kell, az ottan haszonnal utazásra pedig előisméretek; pénzt továbbá jobb Hitel-állítás által szerezhetünk, a' szükséges előisméreteket viszont szorgalommal tehetjük sajátinkká; 's ekép néhány előmunkálat után közülünk igen soknak módja leend legnagyobb haszonnal bejárhatni a' külföldet. Az Idegent ellenben többször és sürübben közénk édesgetni mint eddig, az elsőnél nehezebb feladás; mert kimenni hozzá szinte csak magunkon, behozni őtet pedig, már kettőn áll! Azonban ennek eszközlése sem olly felette nehéz, mint látszik, mert az emberiség legnagyobb részét csak két rugó ösztönzi; 's az, ki azokat ügyesen és sze-

rencsésen használni tudja, vele szinte azt tesz, a' mit akar.

E' két rugó pedig nem egyéb mint a' haszon- 's kellemvágy! Meggyőzte az ember a' tengerek hatalmát, leszállott a' föld örök éjébe, vadonságokat kertekké varázslott, 's lehet mondani: 'bámulandó csudákat müvelt; 's valyon mi volt mind ezek legfőbb, legtörzsökebb nemző-oka? Semmi egyéb, mint haszonvágy! Ezernyi utazó lakja Italia világos legét, Paris úgy szólván az egybejövők 's látogatók pénzeibül épüle, Spaa, Brigthon, Bath 's a' t. pezsgenek a' lakosokat módtalan gazdagító idegenektül. 'S valyon ennek megint mi valódi 's legmélyebb oka? Semmi egyéb mint a' kellemvágy! 'S igy ki a' haszon 's kellem reményét sőt bizonyosságát elő tudja állítni, embertársai nagy részét oda csábítja, hova neki tetszik. —

Ez azonban lehetetlen egyeseknek, de korántsem lehetetlen Egyesületeknek. 'S im Barátom, a' dolgok 's emberi természet illy mibenléte határzott el fővárosunkban egy olly intézetet állítnunk, melly által nemcsak directe nagyobbodik hazánk szivének kelleme 's kivált idegenekre nézve, hanem indirecte olly javítások és szebbítésekre is nyujtand hihetőleg alkalmat, mellyek által kecsegtetve a' honfi 's idegen többször és sürübben forduland meg köztünk mint eddig, 's mi, midőn pénzét hagyja itt, — vagy bohóságin kaczagni, vagy felsőbbségit követni, 's igy egyesülés által erősödni 's negative vagy positive ismeretink 's tapasztalásinkat tágítni fogjuk, a' mi nem egyéb, mint vetélkedési haszon!

Azon intézetet pedig, mert valami nevének csakugyan kelle lenni, Casinónak kereszteltük. — 'S hogy ez már eddig is némileg na-

gyobbítá a' két város kellemit, nem tagadhatni, de korántsem olly nagy mértékben, mint azokat hosszabb idő által jövendőre hihetőleg nevelendi, midőn a' dolog velejével jobban jobban megismérkednek a' részesek 's közönség. —

Kivált nagyobb városban, hol természet szerint a' társasági felekezetek — coteriák — több részre szakadnak, 's hol mindenki több különféleséget reméll mint kisebb városban vagy falun, egy olly intézet szerfelett emeli a' kellemeket, melly nemcsak arra nyujt alkalmat, hogy minden szinü ember néha néha contactusba jöhessen egymással, hanem főkép az által tesz valódi szolgálatot, hogy azok választási köre, kik benne részesek, némileg nagyobbíttatik; mert vagy társaságba 's theatrumba mehetnek, vagy utszákon sétálhatnak, vagy pedig otthon ülhetnek mint azelőtt 's a' t. — de ha akarnak, Casinóba is mehetnek, melly az előtt nem volt, 's mindig nyitva áll, — ha nincs is társaság, csukva is a' theatrum, hideg is van az utszákon, 's már úgy is napestig otthon ültünk 's a' t. Ezen most érintett választási körnek nagyobb vagy kisebb léte határozza legfőkép el egy helynek másik feletti vagy alatti kellemesb vagy kellemetlenebbségét; — 's azért olly unalmasok rendszerint a' kis városok; mert azokban részint a' választási kör csak parányi, részint nem szokták igazán az emberek magokat elszánni egészen falusian élni, 's házi körön kivül semmi más kellemet nem keresni, 's igy csak mindig azon két három águ dilemma közt lenni kénytelenek t. i. vagy odahaza ülni, vagy kávéházban, 's a' városnak mindig csak egy két társaságába menni, hol mint a' számos 's isméretes krähwinkeliádok bizonyítják, az örök egyformaság 's a' jelen idő szelleméhez félszázad-utáni kullogás következésében annyira

szokott menni néha néha az unalom, hogy a' lakosok, kiknek sem nevezetes dolgok, sem nagyobb czélirányzó vágyok nincs, abban találják legnagyobb mulatságokat — a' mi végre szenvedelemmé fajul — hogy egymást rágalmazzák tehetségök szerint, valamint sok elunt eb is azzal rövidíti magányos pillanatit, hogy a' holdat ugatja. 'S valóban igazsággal állíthatni, hogy rendszerint több epe 's méreg forraltatik az emberiség ellen egy két kis városban, mint tán a' világ minden metropolisaiban — — — — hol a' sok különféleség, érdeklő tárgy 's mulatság olly annyira el szokták foglalni a' nagyobb részt, hogy az ex professo rágalmazókon kivül, — senki nem csak nem kémezi, nem rostálgatja, balra nem magyarázgatja felebarátja gondolatit 's tetteit — mert sokkal jobb 's kellemesb dolga is van, — hanem azzal szinte, ha vele nem egy izlésű, össze sem jő, mert minden izlés, minden kivánat, minden szenvedelem felleli ohajtási 's nyomozási körét, 's ekép rendszerint csak rokon keblüek közt folynak az órák, a' mi tán legnagyobb kelleme az életnek. Paris teszem, mellynek fekvése 's éghajlata ámbár korántsem éri el Nápoly kies vidékét 's édeni egét, még is sokkal több utazót egyesít rövidebb 's hosszabb időre, mint ezen utólsó, vagy a' continens egyéb városai; 's csupán azon okbul, mivel ott a' választási kör legnagyobb, — 's mind az egészséges, vig, életszomjuzó, semmit nem cselekvő 's a' t. mind a' nyavalygó melancholicus, életunt, munkás 's t. i. legbizonyosabban felleli saját hatási ágát.

Már Buda-Pesten a' város nagyságához 's népességéhez képest, melly naprul napra nő, 's mellynél fogva kilábolt már a' kis városok sorábul, koránt sincs elég különféleség, 's igy iránylag csak parányi a' választási kör, minek követ-

kezésében nem csak a' most érintett unalom ivadéki t. i. az egymás tetteinek kémlése, birálgatása, 's az ebbül folyó rágalom 's egymás-ellentiség nem engedik a' két város legtöbb lakosinak olly egyesülését, mellybül előbb utóbb tiszta rendeletü dunapartoknak, állóhidnak, kies sétahelyeknek 's t. i. okvetetlenül eredniek kellene, hanem az ország külön részeiben tartózkodó hazafiak 's idegenek sem csábíttatnak a' haza szivébe annyi sikerrel, mint a' mennyi olly eldarabolt honra mint a' Magyar lehető legnagyobb áldás volna; mert egyesülés erő, 's erő a' nemzetek legnagyobb kincse, melly megint az egész hazát emelné ki posványbul, porbul, 's a' nagyobb cultura 's civilisatio magasb lépcsőire iktatná.

A' pesti Casino, melly koránt sincsen még legjobb lábon, csak néhány év forgása közben már némi javításokra adott alkalmat. A' vendéglők — bár messze vannak még a' tökéletestül — vetélkedési ösztön által némileg javultanak 's idővel mindegyre javulni fognak, mert már hathatósan meg van e' húr pendítve; honi boraink különböző nemeit sokkal nagyobb mennyiségben leljük egy helyütt mint akármikor ezelőtt; ha idegen vagy hazafi érkezik ide, szinte első pillanatban megismérkedhetik a' két város néhány lakosival 's a' t. 's minden esetre van egy 'pis aller' — a' mit nem tudok magyarul kifejezni, hanem a' mi annyit tesz, 'van egy olly utólsó menedék, melly az által is nyujt némi kis kellemeket, hogy abba minden dibdáb ember nem mehet, 's melly szolgálatunkra napestig nyitva áll, és igy ha jobb 's kellemesb dolgunk nincs, sem theatrum, sem társaság, vagy az öltözködést restel-jük, vagy odahaza maradni nem akarunk, vagy tán haza nem is mehetünk, mert inasunk elvitte a' kulcsot 's a' t. utszán futókká azért még sem

leszünk, mert legrosszabb esetre végmenedék gyanánt — 's im ez a' 'pis aller' — fenmarad a' Casino, hol válogattabb férfiak, vagy ha azoktul üres, könyvek 's ujságok közt néhány pillanatot, ha nem nagy kellemmel is, legalább 'nagy kellemetlenség nélkül tölthetünk el. Azon idea pedig 'ha mindenütt zárva is előttünk az ajtó — a' mi sokszor megtörténik — egy legalább még is mindenkor nyiltan áll, életkelleminket némileg nagyobbítja; midőn az által, hogy egy olly intézetben is részesülhetünk, melly előbb nem állott még fen, választási körünk tagadhatlanul nagyobbodik, mellynek szük vagy tágabb léte, mint mondám, 's a' tapasztalás mutatja egy helynek másik feletti vagy alatti kellemesb vagy kellemetlenebbségét határozza el, 's azt vagy krähwinklik vagy fővárosok sorába állítja.

'S igy jóllehet a' Casino semmi egyéb mint műhely 'nevezetesb kellemek 's hasznok kiállítása végett', azaz: semmi egyéb mint eszköz, melly által 'magasb czélok érethetnek el'; azért még is maga által nemcsak indirecte hanem directe is nagyobbítá már némileg olly rövid idő alatt is, hazai fővárosunk kellemit. — Azonban a' kellemutáni vágy korántsem olly erős 's hatalmas rugó, mint a' haszonutáni; ennél fogva nézzük elfogultlan 's pártatlanul: valyon e' fejtegetésben lévő intézet nem hajtott 's kiváltkép nem igér e némi hasznot is?

Valamint már a' Lovakrul 's Hitelrül irt értekezésimben, — mellyek végiránya nem egyéb volt, mint hazafiak egyesítése, értelem - tágítás 's magyarság - kifejtés — untig elő adám: hogy alig van tárgy, mellyet mai ujabb időkben nem pendítne meg a' közönség valamelly tagja, — úgy az Olvasó elibe akarom elevenen ábrázolni most, 's erősen emlékezetébe hozni, hogy azon

javítási köz-kivánatnak 's előre törekedő szellemnek, melly e' folyó század dicsősége, csak úgy lehet hazánkra nézve haszna, ha mind azon számtalan javaslatok, mellyek a' köz képzelet tengeribül ötlenek elő, nem egyszerre 's nem felette nagy számban vétetnek munka 's létesítés alá — mert igy egy ágra sem jutván valóban elég erő, azaz 'eléggé kifejlett értelem 's elég vagyoni tehetség, egyiknek sem lehet valódi sikere — 's mind azon áldott javítási 's előre törekedési hatásnak, mellytül honunk pezsg, nem lehet nagyobb haszna, mint a' mennyit hajt a' diadalra egy opium-ittas spahi sereg, mellyben semmi rend 's összetartás nincs, 's mellynek eszeveszett tagjai egyesen nyargalnak a' veszély közepibe, 's hasztalan vesznek. —

Nincs nagyobb szerencsétlenség mint olly szüléktül származni, kiket nem becsülhetni, vagy olly vidéken születni, melly úgy szólván nem haza 's mellyet nem lak nemzet, 's igy már bölcsőtül fogva az emberiség számkivetettje lenni; 's ha van ennél nagyobb kín, azt tán csak az ismérheti, ki tiszteletre méltó szüleit nem eléggé becsülé, irántok háladatlan volt — vagy a' természet irtózatjává lehete, 's őket meggyilkolá, — vagy ki anyaföldét 's földieit megveté, sárral dobálá, — 's annak elbomlásán törekedett! — Isten mentsen illy tettektül! — mert a' felébredési pillanatok iszonyubbak lehetnek, mint a' mennyi kínt felfoghatni emberi kebel alkotva van. 'S a' mi a' tett sötét szinét az önismeret tükrében világosbra változtatja ugyan, — de a' végbevitt szerencsétlen eseten nem változtat semmit — az nem egyéb, mint mikor nem szántszándék hanem csak Véletlen volt a' szomoru tett nemző oka!

Már magyar honunk — kivált ránk nemesekre nézve — milly anyaföld! lehet e tagadni? Azon-

ban nem bizonyos e viszont az is, hogy ha nincs is köztünk egyetlenegy szántszándéku hazagyilkos, mind azok még is sejdítlen gyilkolják hazánkat — mellynek vagy előrevagy hátramenni kell — kik vagy positive dulják azt, mert érette nemcsak nem tesznek semmit, hanem még a' törekedőknek is utjokban állnak, 's a' nemzeti fejlődést, a' Magyarságot gátolják; — vagy azt negative birják az által lassanként bomladozásra, hogy egyes erejöket elpazérolják, másokat is arra csábítnak, 's igy azt okozzák, hogy mind azon pezsgő erő, — melly honfiaink keblében rejtezik 's melly egyesítve hazánkat még magunktul is bámulandó magasságra birhatná — nyom nélkül párolog el 's haszontalan a' levegőbe pezsg!

'S valóban az, ki hazánk elbonczolt létében — mellyrül elég világosan szólék e' munka 63-ik lapjátul kezdve — hiuságbul, éretlen meggyőződésbül sőt legtisztább szándékbul is, azon törekedik, hogy úgy is elkonczolt erőnket, melly nem egyéb mint gyengeség, még jobban darabolja el, 's javítási hatásunkat még szertébb irányoztassa, — a' hazának nem tesz kevésb kárt, sőt többet, mint az, ki egyenesen szegzi magát előmenetele ellen, mert ezen utólsó legalább ébresztő gyanánt szolgál, 's magyar ellennyomást okoz.

A' jó építőmester nem engedi, hogy mindegyik embere külön egyegy nehéz kő mögé álljon, 's annak emelgetésében hasztalan fogyassza erejét vagy szakadjon meg; hanem mindnyájokat összeleg egyegy kő magasb emelésére egyesíti, az erő igy megfelel a' sulynak, senki meg nem szakad, 's az épület lassanként felemelkedik.

A' honunkban emelendő tárgyakkal éppen igy áll a' dolog. 'S mig in partibus akarunk állítni magyar szinházat, mig egyik megye fabrikát, a' másik gazdasági társaságot, harmadik dologhá-

zat vagy eszelős-apoló intézetet 's a' t. kezd! vagy néhányan rajziskolán, más kevés paedagogián, mások tudja Isten min törekednek, — nem teszünk egyebet, mint külön-külön állunk egy-egy nehéz kő mögé, melly helybül nem mozdul, 's közülünk sok megszakad — mint a' tapasztalás nyilványosnál nyilványosabban mutatja — vagy századokon tulható intézetink nincsenek, hanem csak sártéglábul épültek, mellyek igaz — — — — egyesült nagy erőre nem szorultak, mert szerkeztető részeiket kis tehetség is elbirja! Hanem illy örök fecske-fészkü vagy vályog emlékek, mellyeknél alig tudunk előmutatni egyebet — én legalább ugy érzem — a' mai gyorsan fejledező Magyarhoz többé nem illenek! Nem csak egyetlen-egy classicus emléket — mint a' Hitel 225-ik lapján mondám — kellene állitnunk, nekünk nemesb század fiainak, mellyben a' véletlentül nyert ajándék becse naprul napra lejebb száll, 's a' valódi érdemé felebb; hanem számost 's ollyasokat, mellyeket gyermekinknek 's a' külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk is, 's mellyek egy olly Nemzethez — mint a' Magyar könnyen lehetne — valóban érdemesek volnának már! 's ennek eszközlése csak magunktul függ, mert olly fiatal nép mint a' Magyar, hazafiui egyességgel csudákat müvelhet; egyességünket pedig idegen béfolyás mikép gátolhatja? — — —

Csak magunkban van a' csudákat müvelhető erő, 's az azért olly rejtett és sokak előtt olly csekélynek látszó, mert annyi számtalan részre 's részecsékre van eldarabolva, hogy hatása szinte észrevehetlen.

E' számtalan centrifuga erők egyesítése pedig sem a' kormány sem az országlás által nem eszközölhető, mert a' legkisebb parancs 's törvény, vagy a' mi azoknak csak legtávulabbi szinét vi-

selné, minden bizonnyal ketté töri az egyesületek lelkét, melly kizárólag a' lehető legnagyobb szabadság 's legszabadabb hozzájárulás között fejlődhetik csak ki. 'S eképaz eldarabolt erők egyesítése egyenesen azokat illeti, kiknek sem több sem kevesebb, hanem éppen annyi tekintetök 's tehetségök van, mint a' mennyi kell, hogy egy részrül a' szerfelett magas állás 's hatalom fénye ne folyjon bé az egyeztetésre — a' minek bizonyos következése: egyoldaluság és schisma — más részrül pedig az igen alacsony lét 's tehetetlenség homálya megint ne burkolja az egyesítés előmenetelét sötétbe, a' mibül viszont a' kormány 's közönségnek bizodalmatlansága szokott eredni, 's igy minden fáradozás sikeretlen. 'S már e' két véghatár közt honunkban ugyan ki áll? Senki más mint a' független birtokos! Mert különvéve egynek sincs érdemtuli tekintete 's felette kitündöklő tehetsége, ellenben mindegyiknek csak az által is van elég tekintete 's tehetsége, hogy tiszta szándékárul kezes is lehet.

Minket független magyar birtokosokat illet tehát honunk eldarabolt ereinek egyeztetése. 'S ehez nem kell egyéb, mint minden salaktul ment tiszta honszeretet 's hazánk mibenlétének 's körülményinek lehető legtökéletesb ismérete, mert csak az első fojthatja el mind azon vezetési 's építő-mesteri kis hiuságokat, mellyek kisebb nagyobb mértékben mindenkinek mellében lappangnak, ki javításra 's előmenetelre törekedik; midőn csak a' másik jelelheti ki a' felállítandó tárgyak józan rendsorát!

A' vezetésrül, építőmesterkélésrül le kell mindegyiknek mondani, 's nem határozhatja el senki: valyon milly intézetre kellene legelőbb egyesítni a' hon egész erejét; mert ez felmulja az emberi tehetséget, — a' hon egész erejét mon-

dom, mert hinni akarom: mindegyik átlátja, hogy sok nevezetest egyszerre kezdeni nem lehet 's balgatagság; hanem csak egyet kell a' másik után végezni, 's igy épitőmester 's a' felállítandó tárgyak rendsorának kijelelője csak azon axiomai igazság lehet, melly kirekesztőleg számos elmetehetség surlódása, hidegvérü 's hosszas vizsgálatok 's minden oldalu kifejtések 's felvilágosítások által szokott emberek közt feltünni; 's erre tán idő jártával a' pesti Casino több alkalmat nyujtand — 's im ez egy haszna — mint hazánknak eddig felállított akármillyen intézeti, mellyek nem valának műhelyek — a' mi tán még is mindenben legelső — hanem inkább olly intézetek, mellyek úgy szólván rendes műhelyen kivül készültek, 's azért is bomlának el olly nagy számban, vagy csak olly gyengén 's bágyadtan lézengnek!

A' pesti Casinót tehát minden más intézet előtt azért gondolánk szükségesnek 's azért is állítánk fel, mert csak a' sikert ohajtván nem mineszünk vagy mások tanácsát, hanem kizárólag az axiomai igazságot akartuk választani utóbbi fáradozásink vezéréül.

Minden maga sorában alkotott egyesületi intézet — mellynek ekép sikere is van, akár tüstént hasznát, akár kellemét, akár fényét 's hirét emeli a' honnak — minden esetre hasznos; mert a' tüsténti haszon nem kár hanem haszon; a' kellem 's fény-kiállításra 's hír-érdemlésre törekedő vágy pedig az által hoz előbb utóbb bizonyos 's ki nem számítható hasznot, hogy az értelmi kifejlésnek, józan szorgalom 's állhatatos munkálkodásnak leghathatósb rugója, 's minden kéznek, melly csak valamihez fogni akar, foglalatosságot ád — a' mi tán legnagyobb áldása a' hazáknak!

Azonban az emberek azon adományokat, mellyek egyenesen nyomorult felebarátink gyámolítására szolgálnak, el szokták választani azoktul, mellyek csak közbevetőleg tesznek azokkal jót, 's könnyü láthatósággal inkább csak a' haza kellemit, fényét 's hirét emelik. 'S ámbár ezen fallacia helyre igazítására nem kellene több szó mint a' luxus-körülti zavart ideák elrendelésére — fel akarom tenni mindazáltal, hogy a' keresztény jótevő adakozási vágy különböző a' hazafiui honfelemelési vágytul —. Az elsőnek előre- 's hátraható erejérül szóltam az ész és szivkörülti szakban; 's valamint keresztényi jótévő adakozásink készségét 's tehetségét ott valami képzeleti sámra állitám, — úgy van egy bizonyos somma, melly megint képzete lehet azon adakozási tehetség 's készségnek, melly a' hon emelkedéset tárgyazza.

Tegyük e' sommát esztendőnként 2 millió pengő forintra, 's világosnál világosb lesz, hogy mennél kevésb részre osztatik ezen erő, annál nagyobb a' siker hihetősége 's viszont. Ebbül pedig az foly, hogy minden, ki hazája emelkedését emberségesen hordja szivében, tegye félre a' hiuságot 's könnyelmüséget, 's azon erőt, mellyel bir, 's mellyet honjának szentelni akar, ne vesse vakon az óriási elemeknek martalékul, hanem fogjon kezet 's vessen vállat hazafitársival, — mert egyesült 's egyszivü erő mindenen győz, 's még az elemeknek is parancsol.

Már mikép 's milly módok által eszközli a' pesti Casino azon axiomai igazságok elő-előtüntetését, mellyeknek, mint mondám, minden egyesületi kezdet egyedüli vezérjének lenni kellene, az igenigen egyszerü. Rendszerint asszony az intézetbe nem jő 's ekép rendes szép szócsere nincs; titkai kitálalására senki olly közönséges 's nyilványos helyet nem választ, — kártya már

nincs igen divatban, ott pedig mindig némán ülni csak nem lehet, 's igy néha komolyabb tárgyakra is gördül a' szó; birtokos, kereskedő, müvész, idegen 's a' t. benne megfordul, 's a' kellem- 's haszonvágy principiumi szerint sokszor olly tárgyak jőnek fejtegetésbe, mellyek mindenkinek legközelebb hasznát 's kellemét érdeklik — — — az ideák józaníttatnak, az értelem tágul. — — — Többek közt hadd említsek csak egy esetet, mellyre a' Casino adott alkalmat. Egy valaki azt állítá: "igaz igaz nagy hasznok van az egyesületeknek, — de ha pénzünk nincs, mit ér, 's hogy állíthatunk ollyasokat?" 'S ezen igen sokszor hallott 's plausibilisnek látszó okoskodáson megnyugodott minden. Nagyobb képtelenséget pedig egy könnyen nem mondhatni; mert éppen azért kell állítni egyesületeket, mivel egyeseknek pénzök nincs, kiknek ha pénzök volna, az egyesülési szükség megszünnék; a' további vítatás hozá azonban a' felette hasznos adatot közinkbe. Felnyitánk a' Casino- könyvet, mellyben az intézet rendszabásin kivül a' részesek nevei is fel vannak jegyezve, 's kezdénk mindenkinek tiszta jövedelmét — azaz: a' mit bizonyosan kiki kezébe vesz 's elkölthet — a' mennyire tudtuk felszámlálni. Leggazdagabb Uraink (?) nagy számának nem birtoki jövedelmét vettük computusba, hanem azt, a' mit a' sequestrum szab évenként számokra; úgy semmibe sem számláltuk azok jövedelmit, kikrül bizonyosat nem tudtunk; általányosan pedig inkább kevesebbet irtunk mint többet, 's még is csak a' Casino részesinek — kiknek száma nem volt akkor egészen 300 — tiszta disponibilis esztendei jövedelme 12 millió váltó forintot felmult; úgy hogy e' pillanatban, midőn a' részesek száma 370-en tul nőtt, az, ki a' Casinói egyesült részesek tiszta 's disponibilis — 's itt

fekszik a' dolog ereje — jövedelmét 15 millióért megvenné: nem vesztes, de nyertes lenne! Már ebbül nem foly e az: hogy egyedül a' Casinói társaság, azaz 370 részes, esztendei 15 milliónyi jövedelmével csudákat művelhetne, ha mindegyik keblében annyi honszeretet, 's mindegyik fejében annyi értelem volna érezni, hogy anyaföldért áldozni édes, — 's átlátni, hogy az ideigóráig tett áldozat leguzsorásb kamatokkal előbb utóbb minden bizonnyal visszafizeti magát. — 'S milly szám 370, habár mind igen tehetős is, 10—12 millióhoz, Magyarország hihető népességéhez! 'S im ezen adatnak nagyobb világra hozása egy másik haszna a' Casinónak!

A' dolog mindig igy állott; de azok, kik nem szoktak számlálni, 's nem gondolkoztak sokat az egyesült tenyerek 's vállak úgy szólván felrázó erejekrül, azt még sem találták volna tán soha fel; hanem ahoz egy szerencsés Véletlen vala szükséges, hogy illy pénztelen honban mint a' miénk, 's annyi fecsérlők közt, csak 370 ember is rejthet magában olly tehetségi erőt, melly magában elég lenne 20—30 esztendő leforgása alatt — 's mi az egy nemzet életéhez? — a' legbámulandóbbakat létesítni, ha c s a k e g y k ő e m e l t e t n é k e g y s z e r r e, 's a z t á n a' m á s i k. 'S hát még az egyesült Nemzet!

Illy nemü adatok feltalálása 's világosítása pedig az által hajt legnagyobb hasznot, hogy olly tetemes önbizodalmat nemz, mellynek úgy szólván semmi sem állhat ellent; mert akárminek eszközlésében 's véghezvitelében az önbizás, ha józan számolásra van állítva 's elbizottsággá nem fajul, bizonyosan a' lehető legnagyobb sikerokozó, melly legjobban fejt ki minden lappangó erőt. 'S mondhatni szinte soha nem jutott még nevezetes tárgy létre ott, hol a' mun-

kások másokban 's nem magokban biztak; mint viszont alig van nehézség, mellyen olly erős lelkü fáradozók nem diadalmaskodtak volna, kik senkiben és semmiben, csak önakaratjok és állhatatosságokban biztak. — 'S ha a' pesti Casino csak arra adott volna vagy adna valaha legtávulabb alkalmat 's okot, hogy a' Magyar bizzék magában, segítséget senkitül se ne várjon se ne kivánjon, hanem egyesüljön, merjen 's maga magán segítsen: akkor valóban több hasznot tett volna vagy teendne, mint a' mennyit legforróbb várakozásink velünk létesítőjivel egykor csak sejtetének is!

A' komolyabb tárgyak-körülti gyakor fejtegetések lassanként eligazítják 's egyensulyba hozzák a' szerencsétlen 's zavart ideák tengerét, mellynek iszonyuságábul nem szabadulhatni ki egy két értekezés által, vagy egy két hónap alatt, hanem ahoz számtalan eszmélkedés 's év kell; a' practica életisméret pedig minden esetre bővül, melly két sarkalatra állítva, a' körülmények valódi mibenléte tisztán tünik fel, 's azon józan 's egyedüles rendsor jő valóságra — 's ez a' dolog veleje — melly a' felállítandó tárgyak mathesisi összeköttetését 's egyiknek másikbuli folyását jeleli ki. 'S e' rendsor az, melly ha helyes, bizonyos sikert, ha helytelen, bizonyos elbomlást következtet.

A' hon felemelkedését tárgyazó adakozási tehetség 's készség képzetét esztendei 2 millió forintra tevém. 'S ez akár több, akár kevésb, 's változó, okoskodásomnak azért nem árt; mert az egész nem egyéb, mint suppositum, 's bizonyos, mint mondám, hogy ezen adakozási vágyat valami hypothesisi számokra állíthatni. Már kérdem: ha valaki olly tehetségü lenne, 's ezen 2 milliót utolsó fillérig csak egyetlenegy tárgyra con-

centrálhatná, valyon milly tárgyhoz kezdene teszem 1832-ben? 'S ha ezen igen egyszerü kérdést átgondoljuk, 's igazságosak vagyunk, kénytelenek leszünk megvallani: hogy honunkra nézve semmi szerencsésb 's kivánatosb nem lehetne — mert a' siker bizonyos volna — mint ha valaki köztünk olly tehetséggel birna, mellynél fogva az említett 2 milliót nem csak egy tárgyra lenne képes szorítni, hanem azt is ki tudná jelelni: mellyik azon tárgy, mellynek legmélyebbnek lenni, 's így mellynél tenni kellene a' nagy kezdetet! Hanem ez nem mulja e határ nélkül fel a' gyenge ember tehetségit? 's nem pium desiderium e! Nincs Cherub köztünk, nincs; 's az van tőle legmesszebb, ki azt gondolja: ő fogja kijelelni a' józan rendsort, 's az eldarabolt erőket mind egy tárgyra szorítni. Egy ember azt nem teheti, hanem csak sok ember, azaz: tanácskozási, fontolgatási Egyesületek; 's még ezek sem fogják teszem a' 2 millioi erőt mind egy fillérig egy egy tárgyra összesíthetni, hanem azon erőnek tán csak 20, 10, 5-öd részét; mint különben nem fogják a' felállítandó tárgyak lehető legjózanabb rendsorát olly pontossággal és szoros tudományi renddel kijelelhetni, mint a' millyen a' természet titkos törvényi szerint valósággal van, hanem azon rendsorhoz néminemüleg közelítni. Azonban az erők némi concentratiója 's a' józan rendszerhez némi közelítés már nagy haszon, 's gyarló emberek közt, kiknek a' tökéletesség mindenütt hátat fordít, nem lehet egyéb kérdés mint: 'a lehető legtöbb erőnek olly tárgyakra egyesítése, mellyek sarkalatok 's nem felülépítmények' — — — 's e' kérdés, melly a' plus és minus körül forog, ítéletem szerint csak olly egyesületek által határoztathatik el hihető legtöbb igazsággal, hol legszabadabban, minden korlát vagy alkalmatlanság-

tul menten, leggyakrabban 's szinte maga magátul gördül 's foly a' szó olly tárgyakra 's olly tárgyak körül, mellyek mindegyiknek, 's ekép a' közönség 's hazának legközelebbső kellemét vagy hasznát érdeklik. 'S illy bilincstelen fejtegetések 's fontolgatásokra lehető legjobb 's legtöbb alkalmat ád egy Casino, mellyben nincs házigazda, ki iránt valamelly deferentiával viseltetni kellene; nincs feszes pedant tanácskozás, melly megint többnyire nem engedi a' tárgyak tökéletes kifejtését; 's végre nincs a' véletlen fejtegetők 's tanácskozók közt azon zsibbasztó egyenletlenség, melly annyiszor visszaveti a' helyest 's elfogadtatja a' helytelent; mert az által, hogy minden, ki benne részesül, fizet 's egyenlőn fizet, némileg egy sorba állíttatik a' nagyobb a' kisebbel, 's igy az okoskodásokban nem annyira rang, czím 's több illyes, hanem inkább értelmi suly győz! 's annak közelebbrül messzebbrül éppen ellenkezője történik, a' mirül Montesquieu tesz említést "Une loi de Constantin veut que le témoignage seul de l' évêque suffise, sans ouir d'autres témoins. Ce prince prenoit un chemin bien court; il jugeoit des affaires par les personnes, et des personnes par les dignités." Azon igazság, hogy sok nagy erő, egy pedig vagy egyes csak parányi erő, 's egy szivü, egy akaratu egyesülés ellenállhatlan erőt alkot, mindennap nagyobb világra fejlődik; 's midőn az önbizás, 's az ezzel járó nemes öntudatot módtalan emeli, azon irányban egyezteti a' hazában rejtező 's szendergő felállítási erőket, mellyben nagyobb 's atláthatóbb fénybe állíttatik azon rendsor a' közönség elibe, mellyet a' felállítandó tárgyak körül szemmel tartani kell, mert mindenki adománya után sikert vár; 's ekép ha világos, teszem: hogy Á-nak sikere lehet, B-nek pedig nem, minden esetre

Á-ra több tehetség fog összekerülni természetesen mint B-re.

A' lehető legjobb 's józanabb rendsor elhatározása 's felállítása tehát a' dolog veleje! 'S annak megmutatására, milly felette nehéz e' velőt kifejteni, a' sarkalatokat a' felülépítményektül megkülönböztetni, szóval: az okokat a' következékekkel össze nem zavarni, legyen itt szabad egy pár szót a' magyar tudós Társaságrul szólanom.

Midőn ezen Intézet az által kapott lábra, hogy néhányan közülünk némi kis áldozatot vivénk honunk oltárára, több jeles 's magas fokon álló férfiak engem e' tárgykörülti részvétem miatt dicsérének, de egyszersmind illy szinü megjegyzéseket is tevének: "Kár volt olly nagy sommát adni nyelvpallérozásra, olly nagy sommát, mellyel sokkal okosb 's hasznosb tárgyakat lehetett volna megpendítni, mint vasutakat, vizcsatornákat, hidakat, manufacturákat 's a' t. szókoholó úgy is több van mint kell, hanem mechanikai része honunk mibenlétének hiányos, annak javítására kellene inkább ügyelni, mert lenne csak a' közösülés, a' modus merendi hazánkban jobb 's könnyebb lábon, 's igy elevenebb a' kereskedés, 's ebbül nagyobb az industria, volna akkor mindenre 's tudós és egyéb társaságokra is elég tehetség, elég idő 's a' t." — Mások pedig illy hangon okoskodának, 's azok közül ollyasok is, kik úgy szólván még az iskolábul sem bujtak egészen ki, mellyekben nota bene semmit sem, vagy csak igen keveset tanultak: "Tisztelem hazafiui tettedet Barátom, de lásd én inkább egy Pest 's Buda-közti hidra, vagy a' Ludovica ut megváltására 's illyesekre adtam volna pénzemet 's a' t." —

Melly okoskodásokra hasztalan szóvesztés 's mellfárasztás helyett inkább hallgattam, vagy

igy válaszoltam: 'már megesett, változtatni többé nem lehet' — — vagy: 'igazad van Barátom, egy hid tán jobb lett volna; hanem tudod e mit? állíts Te hidat! 's a' t.' hasztalan szóvesztés 's mellfárasztás helyett mondom; mert éppen olly czéltalan 's hiába tikkasztó munka a' következések kutfejeirül okoskodni ollyanokkal, kiknek illy tárgy-körülti ismeretek legelső elveirül sincs tiszta képzetök, 's hiuságok 's elbizottságok minden kételkedési szerény józanságot kirekeszt, — mint czéltalan 's hiába fárasztó munka vakkal szinrül, sikettel hangrul okoskodni, 's teljességgel lehetetlen egy csöbört pintes palaczkba önteni. Azonban minden skepticismusom mellett részint nevetnem kelle magamban azok balgatagságin, kiknek értelmi reputatiójok bár semmi egyében nem alapul mint komoly tekinteten, görög profilon 's tágas öblü homlokon — azért még is igen erős alapon nyugszik, mert egy illy ábrázat milliókat ér, 's a' sokaságban sokszor több bizodalmat szül, mint a' legkézzelfoghatóbb igazságok; — részint pedig boszankodtam, hogy szinte mindig azok szoktak legtöbbet tanítni, tanácsolni, javasolni, kik legkevésbet tanultak, legtöbb tanácsra van szükségök, 's más helyén mindig legszebbeket tennének, de magok helyén soha semmit nem visznek végbe; részint elszomorodám, hogy egy olly hazában, mellyben annyi teendő 's felemelendő van, a' nagyobb rész inkább tetejére akarja 's törekedik állítni a' hazai előmenetel építményit, mint annak örök természeti sarkalatira. —

A' mechanikai javításoktul reméllik az értelmi suly nagyobbodását, jobb közösülések 's könnyebb kereseti módbul elevenebb kereskedést, ebbül pedig nagyobb szorgalmat, ezután tehetséget 's időt, tudós társaságokat 's több efélét

állítni! Már valyon nincs e tökéletesen felfordítva ezen egymásra halmozás? Én azt hiszem tökéletesen fedelén áll, mert nem az ut csinálja az embert, hanem az ember az utat, 's nem a' vad ember, hanem a' már némileg kifejlett ember; 's a' nemzetiségre rakott közönséges értelmi suly fejti ki, nem egyet kettőt, hanem a' sokaságot azon emberi méltóságra, melly a' henyélést 's czéliránytalan munkálást a' nemzetbül lassanként kiirtja, szinte mindenkit magával 's körülményivel megismértet 's a' nagyobb részt előbb utóbb arrul győzi meg, hogy minél több veszen részt az alkotmány bátorságot 's hasznot hajtó vázában, annál nagyobb az erkölcsi tehetség, több a' munkavágy, közönségesb a' szorgalom, bizonyosb a' kereskedési szükség, 's legbizonyosbak nem csak a' jó közösülések, hanem a' nemzeti nagyság és szerencse is!

Valyon a' világ sok népei miért laknak éveken keresztül szinte minden közösülés nélkül erdők, vadonságok 's mocsárok közt, 's miért nincs munka 's kereskedési vágyok? mert értelmi sulyok parányi. 'S viszont miért van, teszem például, az Amerikai szövetséges országokban olly sok 's helyes vizi 's földi közösülés, olly nagy szorgalom 's eleven kereskedés? mert ott az értelmi suly nagy. — Ha teszem Amazon vize körül valami magasb hatalom estvétül reggelig, éjszakán keresztül, egy ott tengő vadnép hazáját csak olly tökélyre rendelné el, mint p. o. ma Csehország mechanikája van elrendelve, de a' lakosok értelmi sulyát nem emelné, ugyan nem dülne e minden csak kevés időforgás alatt ismét régi vadságba és sötétségbe vissza? Ha pedig viszont azon magasb hatalom holland vagy angol intelligentiát öntene egy éjszakán keresztül az Amazon körülti vadnép közönségébe, habár me-

chanikájára semmit nem tenne is, nem bizonyos e, hogy a' most vadságban és sötétségben lévő része a' világnak mind jobban jobban fejledne culturára 's civilisatióra ki, 's a' lakosokban annyira ébredne a' munka, kellem- 's haszonvágy, 's ekép a' kereskedés szüksége, hogy sok egyéb 's ki nem számítható előmenetel közt a' közösülési módok is előbb utóbb bizonyosan legjobb lábra állíttatnának? Ezeket kérdésbe hozni 's tagadni nem lehet, mert valótul lehetőre az okoskodás bizonyos; a' való pedig azt bizonyítja: hogy a' legvirágzóbb országok is gyászba boríttattak, mint az egykori Hellas és Roma, vad nemzetek beözönlése által; a' legnagyobb vadonságok ellenben emberi intelligentia és szorgalom által csak kevés idő alatt a' cultura 's civilisatioban óriási előmenetelt tevének, mint p. o. a' mostani Pensylvania, Columbia 's a' t.

'S ha mai körülményink közt meg kell vallanom, itéletem szerint mit tartok én a' magyar honban minden lehető előmenetelink és szükséges felállíttandóink leg és legmélyebb talpkövének — a' minél kezdeni kell, 's a' mi előtt minden egyéb hasztalan, mellyel mindent kivihetünk, 's nélküle semmit, melly mindennek Á-ja, fenékköve, kutfeje — egyenesen kimondom: a' nemzeti értelem lehető legnagyobb kifejtését tartom azon nemzőoknak, mellybül nemzetiség, honszeretet, köz-lélek, polgári erény, köz-boldogság, 's nemzeti dicsőség fakad.

Ezen állításom pedig korántsem képzeletem találmánya, vagy tán éppen saját theoriáim 's systemáim ivadéka, hanem a' világ régibb 's ujabb történetinek azon egyike, mellyrül földünknek szinte minden nemzeti bizonyságot tesznek, mert úgy találjuk, hogy mennél több valódi, azaz: életrevaló intelligentiával birt egy nemzet,

annál jobban 's tökéletesebben fejté ki saját nemzetiségét, annál több hazafiui halhatatlan tettekkel dicsőiték egyes polgárok a' hazát, annál közönségesb lön a' közlélek 's erény, 's annál nagyobb a' közboldogság 's nemzeti dicsőség.

Az ország mechanikáját tehát annak moralis kifejtése elibe tenni, itéletem szerint annyi, mint az Ábc-t nem Á-nál hanem Z-nél kezdeni; vagy pedig — mert szorosan véve azt Z-nél is lehetne kezdeni — 'egy építményt nem sarkárok ásással, hanem sindelyezéssel kezdeni. 'S illy rendsor milly következéseket szülhet, azt átlátni nem nehéz: "a' leg nagyobb erő 's fáradozás után t. i. csak annyi sikert sem, hogy annak nyomai észrevehetők volnának.

Egy Pest 's Buda-közti állóhid p. o. — melly minden bizonnyal nem csak jég által nem rontatnék el, de egyszersmind a' két várost nagyobb vizáradási veszélybe sem hozná, a' mi a' feltételek nehézbike, 's kőbül vagy vasbul, 's annyi jövő századra lenne építve, a' mennyit a' Magyarnak mindig emelkedve keresztül élni ohajtanék — legalább is 4 millió pengő forintba kerülne. 'S hogy annyiba minden bizonnyal — ha nem többe — arrul jót merek állni, mert állításom olly számokon alapul, mellyeket senki más kérdésbe nem vehet, mint azok, kik jó szivü ábrándozásik közt szántszándékkal akarják elcsábíttatni magokat mind azon szánakozásra méltó lágy-velejü projectansok által, kik a' legóriásabb tárgyak könnyü, felette olcsó 's bizonyos végbevitelét igérik, 's így theoretikai ki nem főtt javaslatikkal annyiszor csak-nem bolonddá teszik, a' szép 's jó, de egyszersmind a' felette olcsó 's könnyen kivihető után vágyó közönséget; a' mi egyáltalában képtelenség. — 'S valyon illy sommát hihetőleg ki fogunk e állíthatni 's

állítni egy hid építésre, ha nem nézzük mai adakozásink készségét 's legfőkép tehetségét nagyító-üvegen? Feleljünk erre inkább őszinteséggel mint önmystificatióval, mert ez valóban nem csak férfihoz illőbb cselekvésmód, hanem hazánk előmenetelére olly elhatározó út is, mellynek egyikén a' nemzeti felemelkedés éppen olly bizonyos, mint a' másikon a' vég elaljasodás; mert őszinte megismerése hátramaradt álladalmunknak, áldás; az önmystificáló felfuvalkodás alacsony létünkben lehető legnagyobb átok. Feleletünk pedig illyen leszen: 'Nemcsak most nem álmodhatunk olly nehéz 's drága tárgyak felállitásárul mint p. o. egy Pest 's Buda-közti kő- vagy vashid, hanem ollyasokat soha nem is fogunk végbevihetni, a' mik említésre vagy irígylésre méltók, 's a' nemzeti nagyságnak valódi jelei lennének; mig előbb egy 's más nem kap még életre!' És ezen utólsó sorra figyelmezzünk, mert ezen fordul meg teszem egy hidnak építése, vagy fel nem építése.

'S valyon miért nem építhetünk már most hidat, azaz: miért nincs már ma 4 milliónk? Korántsem azért, mintha 4 milliót nem birnánk, 's nem tudnánk könnyen kiállítni; hanem azért, mert azon köz intelligentia eléggé kifejtve még nincs, melly egyedüli nemzőoka — nézzük a' régit, nézzük az ujat — ama' csudákat müvelő honszeretet 's nemzeti sajátságnak, mellynek alig állhata valami ellent, mig Görög Görög, Romai Romai volt; 's mellynek minden, még az elemek is hódolni kénytelenek, mig Angol Angol marad, Franczia még Francziább, a' Teuto pedig Teuto, — 's mi végre igazán Magyarok leszünk! —

A' köz intelligentia valamint szinte mindent igazi világba 's valódi egyensulyba hoz, úgy a'

józan izlést is eligazítja; 's mondhatni, hogy a' kimüveltebb nemzetek, mellyek mindig akkor állnak legsajátabb nemzetiség 's leghivebb honszeretet fényében, midőn értelmiségök legjobban kifejlett, az örömeknek is sokkal tágasb 's nemesb körében élnek, mint azon népek, mellyek inkább csak az állati kellemek szük bilincsei közt sorvadoznak.

A' szebb izlés 's nemesb örömek kifejtése pedig szorosan függ össze a' honszeretet 's közlélekkel, — mivel minden szép és nemes, rokon; — 's a' közönséget lassan lassan arra birja, hogy a' nagyobb rész inkább szomjaz 's eseng azon nemes 's annyival édesb örömek után, mellyek a' honfiak jobb 's szerencsésb létébül 's a' nemzeti emelkedés 's dicsőségbül erednek, mint a' milly szük örömek, csak saját jólétünk, kissé hosszabb titulusunk, vagy telibb erszényünk miatt szokták kecsegtetni bágyadt 's hiú lelkünket.

Valamint egy ki nem mondható édes érzés azon lényt, kit szeretünk, nem csak szolgálni, hanem érette szenvedni is; úgy felette nagy 's tiszta öröm, nem csak fáradni a' honért, hanem annak előmenetele végett érzékeny áldozatokat is tenni. Az ember közönséges öröminek köre olly szük 's jobbadán olly izetlen, hogy az elért vágy kielégítése alig mulja fel az esengés kellemit. De nem úgy azon öntudati meleg érzés köre, mellyet csak józan republicanus ismér, 's mellynek tág 's dicső pályáját minden becsületes ember tapodná, ha csak egyszer kóstolná is meg, mennyivel édesb egy takarékos házban egyszerün 's gazdálkodva élni, 's inkább köz-intézetekhez járulni hathatósan, magasodást 's fényt nem czim, nevezet 's idegen kéztül, de csak érdem 's bel önbecs után keresni, 's inkább a' hazafiak háladó

szivében verni mély gyökeret, mint idealis 's elszigetelt hatalmi felemelkedés végett törekedni; mennyivel édesb egy dicső nemzet elsőségit említhetni büszke érzéssel az idegen előtt, mint mindig saját kastélyinkat, saját angol-kertinket, saját birkaaklinkat, saját gyüjteményinket 's a' t. mutogathatni csak? 'S valamint édesb az által is anyának saját gyermeke, hogy fájdalmak közt szülé azt, úgy önt vérünkbe édesb meleget viszont azon érzékeny áldozat, mellyet anyaföldünk felemelése 's boldogítása végett tevénk, — 's tudom számos magyar kebel inkább volna igazán örömteli, ha nem annyira őt, saját elsőségit 's véletlenül nyert vagy gyüjtögetett kincseit neveznék, mint inkább Hunnia magyarosodását, hatalmát 's dicsőségét bámulnák, mellyekre élte legtöbb idejét és személye 's tehetségi legtöbb erejét szentelé. —

'S valyon sok kebel, melly a' legnemesb örömek elfogadására van alkotva, miért nem vágy 's nem szomjaz azon republicanus józan örömek után, mellyekrül szólék? Mert nem is sejti, hogy olly örömek vannak, vagy azok elnyerhetéséhez magában nem bizván kétségbe esik. 'S miért nem sejti azon örömeket, 's miért nem bizik magában? Mert a' közértelem 's ekép a' közizlés 's nemesb örömek-utáni szomj még tökéletesen kifejtve nincsenek, 's a' sok sikeretlen fáradozás, hasztalan erőfecsérlés 's az elhibázott tárgyak számtalan romjai a' legerősbet is csaknem elcsüggesztik! A' közértelem pedig miért nincs tökéletesen kifejtve, 's miért dült el annyi kezdet? Mert a' sok álbölcs a' haza előmenetelét nem moralis, de physikai részénél kezdé, 's ekép a' felállítandók rendsorát nem csak kissé vété el, hanem azt tökéletesen meg is fordítá. 'S végre mi oka a' sok álbölcselkedésnek? A'

hazai erők darabolt léte, 's ekép egy tárgy körül számos emberfő vizsgálatinak híja, 's igy azon egyoldaluság — a' hiú önkény ivadéka —, melly halálos lehelletivel mindent már kezdetekor hervaszt el! A' közértelem 's nemzetiség, a' honszeretet 's közlélek anyja pedig, mikép fejlődhetik szaporább 's bizonyosabban ki, mint a' lélek organuma, a' nyelv bővítése, nemesítése 's felemelkedése által?

Mind ezekbül — nekem legalább úgy látszik — mathesisi szorossággal az foly: hogy a' magyar tudós Társaság, melly nemzeti nyelvünk 's ekép a' magyarlélek organumának leghathatósb kifejtője 's nemzeti értelmünk tágitásának legerősb eszköze, nem csak oka lehet, de reméllem, minden bizonnyal lenni fog is — — hogy teszem például: kő- vagy vashid támadjon Buda 's Pest közt, közösülésink javuljanak, mocsárink csapoltassanak le, szóval: hazai mechanikánk tökéletesüljön; mert a' tágasb értelem 's fejlettebb nemzetiség mindezeket eszközölheti 's előbb utóbb eszközlendi is; midőn más részrül apodictice lehetetlen, hogy az ország jobb mechanikájábul, melly nota bene maga magátul nem támadhat, tudós Társaság eredjen, mert soha nem fog hid, ut, vizcsatorna embert alkotni, de viszont a' kifejlett 's egyesült emberi lélek nem csak ezen parányiakat, hanem ezeknél sokkal nagyobbakat 's dicsőbbeket is teremtend idő jártával minden bizonnyal. A' mi más szavakkal ennyi: "Buda 's Pest-közti hid magátul nem teremhet, épitése ha kőbül vagy vasbul van, a' kormány 's egyesek tehetségét felmulja, 's ekép jövendőre is télen mindig csak nyomorultan fogunk csónakázni mint eddig, ha nem segít rajtunk a' közlélek; a' közlélek pedig az értelmi suly nagyobbodásábul 's a' nemzetiség nemesb kifejlésébül foly, ezek továbbá concen-

tratio által fejlődnek ki legszaporábban; 's igy a' tudós Társaság 's a' Casino felállítása azon természetes rendsorhoz közelebb fekszik, mellyrül már annyit szólék, mint hid, ut, vizcsatorna 's több eféle mechanika; 's mi, kik ezen intézetek felállításához járulánk, 's csekély tehetséginket jobbadán azok gyarapítására concentráltuk, tán józanabbul cselekedtünk, mintha mi is a' teendőknek egy egy mechanikai ágát különkülön ápolgattuk volna — mint eddig vala szokás — 's mi is most egy kis szalmatüzi fény 's hir után elbomlott intézetink romjain üldögelnénk.

Azonban korántsem vítatom azt, mintha a' tudós Társaság 's Casino legmélyebb talpkövek volnának, 's mi, eszközlésinkben csalhatatlanok lennénk, — valóban nem; mert bizonyosan vannak olly férfiak, kik a' dolgok valódi mibenlétébe határnélkül mélyebben tekintenek mint mi; hanem inkább azért gondoltuk azokat 's minden concentráló 's tanácskozásra gerjesztő intézeteket úgy szólván minden rendsor-előttieknek, mert magunkat nem csak könnyen hibázhatóknak, de illy fontos tárgyak körül felette gyarlóknak is tartjuk, 's inkább azoktul várunk világot 's utmutatást, kiket intézetink által a' hon szivében hosszabb 's rövidebb időre egyesítni elég szerencsések valánk 's leszünk.

'S mondhatom e' skepticismus 's itéletünkbeni bizatlankodás naprul napra azon idomzatban nevekedik, mellyben körülményink 's mibenlétünkrül bizonyosb 's rendeltebb lészen ismeretünk, — Volnának mélyebb sarkalatok is, tagadhatlan, mellyek nemzeti értelmességünket határ nélkül szaporább 's bizonyosabban nevelnék, mint egy tudós Társaság, Casino 's több eféle egyesítő intézet, mint, teszem például: nemzeti paedagogiák, község-nevelő iskolák, sajtói szabad-

ság 's t. i.; azonban azoknak jobb 's terjedtebb lábratétele egyenesen magunktul függ e kérdem? 'S erre feleljen kiki maga magának.

De még tovább megyek, 's arra sem merem koránt is adni szavamat, hogy a' teendő 's magunktul függő tárgyak közt nem lehetett volna annyi tehetséggel valami józanabbat is felállítni, mint a' mennyi idő, fáradozás 's pénzbe került az eddigleni Casino 's tudós Társaság, 's e' kételkedésem abbul ered, mert magam is ahogy idősödtem, látásimban, itéletimben némileg változtam, 's 20 esztendős koromban azon tárgyakat tartám a' teendők talpköveinek, mellyeket most 40 esztendős koromban felülépítményeknek látni vagyok kénytelen. Hogy azonban mai körülményink közt, helyemen sem időmet, sem fáradozásimat, sem pénzemet, hazánk előmenetelét tekintve, jobbra nem fordíthattam, mint ezen érintett 's még érintendő egyesületi intézetekre, arrul saját eszem 's lélekisméretem szerint tökéletesen meg vagyok győződve, mint szinte arrul is, hogy számosan, a' helyett hogy külön külön egy egy követ törekednek emelgetni, sokkal sikeresebben dolgoznának, ha vagy mellettünk, vagy előttünk, csakhogy egyesült erővel akarnák ők is mind azon módokat állítni lábra, mellyek elbonczolt hazánkat Buda 's Pesten egyesítnék, a' nemzeti lelket emelnék, a' Magyarságot kifejtenék, 's a' Magyart végre a' Nemzetek sorába iktatnák.

Honunk felemelkedése végett az erők egyesülését legfontosbnak tartám minden időben. 'S volt idő, midőn a' teendők sorában egy Pest 's Budaközti állóhidat szinte legelsőnek tekintém, 's megvallom nem annyira haszon miatt; mert az ország kereskedésére nézve egy állóhidnak mind addig nagy hasznát nem vennők, mig —

— — — — és az utcsinálás más sarkalatokon nem alapul, mivel nyáron úgy is van hajóhid, télen pedig a' kereskedés járhatlan utaink miatt megszünik, 's az egész hid legnagyobb haszna szinte abban concentráltatnék, hogy a' portékákat Budárul Pestre 's viszont Pestrül Budára át lehetne szállítni, — ezek pedig akárhol feküsznek is télen át, nem igen fontos; 's igy eleinte kirekesztőleg szinte csak kellemét nagyobbítná a' két városnak. Már hogy a' két városnak eggyé tétele által, 's azon nagy kellembül, melly a' hon 's külföld számos lakosit egy pontba hozná, idővel felette nagy haszon is eredne e, az vélekedési tárgy, mellyrül azonban én most is, mint éltem tavaszán egyenlőn itélek 's tökéletesen meg vagyok győződve, hogy azon tehetség, melly egy Buda 's Pest-közötti állóhid építésére fordíttatnék, a' lehető legjózanabb tárgyra lenne fordítva, mert a' határnélküli nagyobb kellem honunk szivében számosakat egyesítne, 's ezek előbb utóbb a' leghasznosb tárgyakat is lételesítnék. 'S ha ebéli látásomat a' dologra nézve nem változtattam soha egy cseppet is, csak abban tön az idő, tapasztalás 's hidegebb vér némi módosítást, hogy most egy Pest 's Buda-közti állóhidat nem látom a' teendők sorában elsőnek mint valaha, 's azt hiszem, hogy valamint nem állhat fen az első emelet földszinti építmény nélkül: úgy nem fog soha is állni kő-vagy vashid Dunánkon, ha előbb még némi eszközlés 's előkészületek nem történnek hazánkban.

Többek közt csak azon szinte bizonyos adat,— hogy Pest 's Buda közt a' Duna 6—10 lábnyira lejebb szállna, ha mind azon akadály el lenne hárítva, mellyek folytában 's kivált Moldva 's Gladova közt vannak, 's mellyek Magyarországnak úgy szóiván egyedüli természetes csatornáját olly magasra

duzzasztják, — elég annak megmutatására: hogy a' mai teendők sorában egy álló kő-vagy vashid nem legelső; mert hogy Dunánkat tökéletesen regulázni fogjuk, arrul kételkedni sem akarok, pedig két okbul, — először mert a' Duna rendbehozása mód nélkül emelné az által honunk fényét, hogy hazánk szivét úgy szólván tengeri kikötőhellyé varázslaná; másodszor szinte mindenkinek megint az által hajtana hasznot, hogy részint a' földbirtokosak mentek lennének az áradás átkaitul, minthogy a' Duna szinte egyedüli levonó csatornánk, — részint a' munkátlan birtoktalanok nyernének, minthogy azon földek, mellyeket eddig örök viz birt, haszonvehetőkké lennének, 's igy a' kézbér ára nevekednék. Ha pedig legelsőben építtetnék hid, 's aztán rendeltetnék el a' Duna, nem állna e hidunk mint egy hosszu lábu gólya két városunk közt? — A' mi igen fontos, mert ha érzékenyen áldozunk — 's érzékeny áldozatok nélkül soha nem fogunk állítni semmi említésre méltót, legyünk arrul meg győződve — nem csak azt kivánhatjuk, hogy áldozatunk tárgya hasznos, de azt is, hogy szép legyen. Egy gólya vagy daruforma hidat pedig én legalább szépnek nem tartok; azonban ez legkisebb tekintet.

Ha valamelly folyam természetes vagy mesterséges gátja és zátonya elháríttatik, a' viz szine természet szerint leszáll, de egyszersmind, habár lassan, medre mélyebbül; 's ha ez áll, 's a' Duna szine regulatio által Buda 's Pest közt valóban 6—10 lábbal lejebb szállna, ugyan a' hid oszlopinak alapi nem gyengülnének e? 'S ez már nevezetesb szempont.

Azonban ha mind ez nem áll is igy, mint mondom, a' mirül felelni nem akarok, mivel hydraula nem vagyok, még is úgy látszik — leg-

alább nekem — mintha azon tehetség, mellyel most birunk, számtalan tekintet miatt sokkal nagyobb hasznot hajtana, ha Dunánk regulatiójára volna concentrálva, mint egy Pest 's Budaközti kő-vagy vashid-építésre. Egyébiránt ez is fenéktelen okoskodás lehet, 's errül sem merek felelni, mert körülményinkben minden honi mechanikánk közül tán valóban a' hidnak kellene lenni legelsőnek! De 4 millió pengőt ugyan ki fogunk e ma állítni egy hidra? Én nem hiszem; 's mind addig, mig nem csak olly kevés egyetértéssel fogunk élni egymás közt mint ma, hanem egymásnak még utját is álljuk, mint ma, illy tárgyakrul lemondok. Kezdjék meg azokat mások, kik az illy eszközléseket olly felette könnyüknek tartják 's hirdetik — jó szerencsét kivánok nekiek —; én azonban minden tehetségemet arra fordítandom, hogy egyesülési intézetink által mind jobban fejlődjék moralitásunk. 'S ha valamit hajlandó volnék már most legközelebb időkben mozgásba hozni, az egy magyar pesti Szinház lenne, mert nekem valóban úgy látszik, annak tökéletes felállítására már most, hogy az soha többé ne bomolhasson el, könnyen lehetne elég tehetséget concentrálni; 's milly nagy haszna lenne nemzetiségünk kifejtésére egy állandó jó Szinháznak, arrul valóban napokig tudnék okoskodni. De térjünk most a' Casinóra vissza.

Mind az, a' mit eddig bár rendetlenül 's bár félig sem kimerítőleg mondottam a' Casino kellemeirül 's hasznárul, még is nyom már valamit; azonban korántsem érdemel annyi tekintetet, mint azon két felette nagy haszna, mellyet előbb utóbb minden bizonnyal szülni kénytelen, 's mellynek egyike abbul áll: hogy a' legszegényebb legénynek is, ki benne részes, neveli öntudását 's módot nyujt életi kellemit 's hasz-

nát nagyobbítni; másika pedig, hogy a' legféktelenebbnek is alkalmat nyujt átlátni, milly sarkalatokon alapul az igazi szabadság.

Ha nálunk közlélek volna, mint reméllem, leend is, a' pesti Casinónak legalább is 1,500 részese lenne. 'S akkor az esztendei részvényt 20 pengő forintra kellene szállítni. A' jövedelem igy esztendei 30,000 pengő volna. Már kérdem, — 's mind ez nem theoria, mert Britanniában akármennyi illyes intézetet láthatunk — jó 's szoros gazdálkodás által nem állíttathatnék e lassanként egy olly intézet lábra, mellyben reggeltül estig minden részes feltalálhatná némileg saját vágyi 's hatási körét. Londonnak számos illy intézeti közt, mellyek czélaik 's rendszabásik tekintetében némileg változnak, csak egynek fővonásirul, melly korántsem legelső 's leggazdagabb, itt rövid de philosophiai említést kivánok tenni. Az intézet számosb év óta áll. Tagja 1,400. — Első felvételnél mindegyik 25 — aztán évenként 5 font sterlinget fizet. Egy font szinte 10 pengő forint. Szoros 's állhatatos gazdálkodás után a' társaság egy tulajdon ház birtokába jöve, úgy hogy házbért sem kell többé fizetnie; 's így a' roppant jövedelem : 7,000 font = 70,000 pengő forint — csak az intézet belső, naprul napra jobb 's tökéletesb lételére fordíttatik. A' vendéglő a' község pénzibül fizettetik, úgy hogy nem csak jobban, mert választott ember, hanem szinte annak fele árán is szolgál, mint a' mennyit közvendéglőknél fizetni kell, mert sem házbért, sem adót, sem cselédet nem fizet, 's egy fillér tőkéje sincs ezüstben, porczellánban, üvegben, abroszban 's a' t. mert azzal untig bővelkedik a' társaság; sem fűtésre, sem világításra 's a' t. legkisebbet sem ád, mert mind ezt a' roppant jövedelem könnyen győzi; 's igy az intézet vendéglője, kire nagy

felvigyázás van, minden egyéb közvendéglőnél sokkal olcsóbb is lehet. A' borokat egyenesen termési helyökrül hozatja az intézeti igazgatóság, 's mivel azokon senki nem nyerekedik, mint hogy azon áron adják, mellyért a' legelső kereskedő kézbül vevék, az intézetbeliek legalább is egy harmadával olcsóbban isszák rendszerint sokkal jobb boraikat, mint az intézeten kivül tehetnék. Legalkalmasb 's mindennemü fürdők legkisebb nyereség nélkül készen várják a' részeseket; 's hosszas volnék, ha mind azon physikai kellemeket elő akarnám terjeszteni, mellyek az intézetben találtatnak; de parányik ezek azon moralis kellemekhez hasonlítva, mellyekre illy intézet ád alkalmat. Nem csak a' világ minden ujsági, érdeklőbb könyvei 's földabroszi, mellyek a' legalkalmatosb szobákban használtatnak, de számos festési és szobrászati remekei is, mellyek megint a' legékesb palotákban tartatnak, olly kellemes tartózkodó -'s lakhellyé varázsolják ezen már most tökéletes rendeletü intézetet, hogy kiki reggeltül estig szivesen mulatoz 's tölti ben idejét, 's milly érzéssel! 's im ez neveli annyira egy férfiu öntudalmát, azon kellemes érzéssel, hogy annyi kellem 's haszonközti élhetést senkinek nem kell köszönnie, mert az senkinek sem jóakaratjátul, vagy tán éppen kegyelmétül nem függ, hanem kirekesztőleg mindenkinek, ki benne részesülni akar 's arra qualificált, 5 fontjátul, mellyek után minden, ki benne részes, úgy szólván maga házában lakik és sajátjával él. Ezek felett időjártával azt is okozta ezen intézet — 's mint mondom illyes számos van ott, hogy több vendégfogadó épült szomszédságában, hol szinte semmi egyéb nem találtatik, mint felette kis, de csak éjjeli hálásra tökéletesen készült lakások, mellyek

azért, hogy olly takarékosak, iránylag nagyon olcsók is.

E' rövid leirást előre bocsátván, gondoljunk magunknak, egy minden lehető elsőséggel, a' vagyonin kivül, megajándékozott férfiut. Valyon nem lesz e egész éltén keresztül azon keserü dilemmára kárhoztatva, hogy vagy kénytelen legyen az élet számos kellemirül tökéletesen lemondani, vagy magát azon leacsonyításoknak kitenni, mellyekkel a' gazdag, a' dus olly számtalanszor szokta tapodni 's gázolni a' szegényt! 'S valyon Magyarhonunkban nem lakik e számos nagy hazafi, ki jelenlétével a' legremekebb parosi márvány-palotát is nemesítné, magányban, sivatagi vagy rengetegi közt; mert részint csekély vagyona nem engedi azon életmód szerint élnie, melly egyéb elsőségihez illő lenne, részint előszobákban állni, hajlongni 's kegyelmeket koldulni 's vadászni nem tud.

Angliában mondhatni a' pénz legalább is három ötödrésszel kisebb becsű mint nálunk, úgy hogy nálunk 10 és 2 font annyi mint nálok 25 és 5 font; — melly sommák az érintett intézetbe lépésre 's abban megmaradásra megkivántatnak. — Azonban köztök számtalan van, ki kezdetkor és egyszer 25, 's aztán esztendőnként 5 fontot adhat, úgy mint nálunk is van sok, ki megint felette nagy erőltetés nélkül kezdetkor és egyszer 10 fontot = 100 pengő forintot 's aztán esztendőnként 2 fontot = 20 pengő forintot adhatna.

Már Angliában valyon, józan számolás után tiszta haszonkép mit nyer illy intézet részese? A' közel fogadói lakásért — mert az nincs készítve kellemes nappali társalkodásra, a' mi neki nem szükséges, mert egész nap az intézetben van — iránylag felette csekélyet fizet; az intézetben, ha ott reggeliz, ebédel, legalább éppen olly jól él mint

másutt, 's minden bizonnyal nem drágábban mint odahaza faluhelyen, 's napjában 3 shillinggel — husz shilling egy font sterling — olcsóbban mint akármilly közvendéglőnél — csak ez milly takarékosság hosszabb időre? — fűtésre, világításra, borravalóra felette parányit ád, mert mint mondám csak éjjeleit tölti otthon; a' legtökéletesb könyvtárokkal ingyen él 's a' t. úgy hogy józan számítás szerint 5 fonttal alig nyerhetni több valódi hasznot 's kellemet véletleni sorshuzás által, mint a' mennyit egy illy jó rendeletü intézet minden bizonnyal nyujt. E' hasznot azonban sokkal felmulja azon megszámíthatlan nagy nyereség, mellynél fogva mint mondám a' legszegényebb legény is, minden protectio nélkül, 's csak saját elsőségei után, mind azon kellemekbül vehet részt, mellyek illy intézetek nélkül, úgy szólván, csak az úgy nevezett 'Nagyok' palotáiba vannak szorítva. 'S im ezen öntudat, hogy nem szorultunk másnak olly sokszor változó kényire, hanem mintehetségünk után szebb 's kellemesb palotában mulathatunk, 's az élet több kellemivel élhetünk sajátunkként mint akármilly nagy ur — lassanként a' közönségben olly fordulást tesz 's olly önbizodalmat szül, melly igaz nem használ nagyon azon aristokratiának, melly kirekesztőleg genealogiai tabellájában, jószágai terjedésében 's nexusában alapítja többi embertárs-feletti elsőbbségét; de annál több áldást terjeszt az által előbb utóbb a' honra, hogy a' népbül végre Nemzet lesz! 'S igy midőn a' Véletlentül nyert elsőbbség igazi állására szállíttatik le, az ébredség 's fáradozás által szerzett érdem ellenben illő magasságára emeltetik fel, azon természet-ellentiség némileg megszüntetik, mellynél fogva olly sokszor parancsol a' tudatlanság, midőn a' bölcseség hallgatni 's szótfogadni kénytelen; más részrül pedig az illy intézetekkel járó

szoros 's feloldhatlan sorsozás — melly nélkül senki, bár ki legyen is, intézeti taggá nem lehet, 's melly már most Britanniában olly szorossággal vitetik, hogy egy nemlő voks kilencz igenlő voksot is megsemmisít, sőt néhány helyen egy nemlő huszonkilencz igenlőt — a' közönség fiatalságát olly nagy önbecsülésre birja — mert a' kin becsület-elleni homály van, az illyen intézeti tag élte fogytáig sem lesz —, hogy nem hiszem, volna haza, hol annyi becsület-szerető 's igaz ember élne mint Britanniában. A' közönség birálása — ámbár csak ott hol a' publicitas nagy 's igy az alattomos rágalom örök gyökeret nem verhet — legjóltevőbb 's tökéletesb itélőszéke a' serdülő ifjuságnak; 's illyes intézetek mennyi publicitást nem okoznak — — — azt valóban látni 's Angliában kell tapasztalni, mert tökéletes ideát azokrul csak úgy szerezhetni, ha már valódi rendes forgásban vannak, ahoz pedig sok idő kell, kivált olly honban, hol még olly tudósok 's annyi tapasztalásuak is mint Te, taglaló Barátom, nem csak eféle intézetek lehető hasznát nem látják át, de azt távulrul sem sejdítvén, azokat megsemmisítni törekednek.

Taglalatod 29-ik lapján egy franczia nyelven irt levélnek e' magyar forditását hozod elő: *Mondják, nagyon pompás vala a' börze' uj palotájában adott bál, — könnyen hiszem, olly igen szép és terjedékeny a' szála, egy szóval az egész hely-fekvés felette alkalmas, nagy; sőt igen is fényes olly egygy országban, hol oly személyek is találtatnak, kik csak kétszer vagy háromszor esznek húst esztendőt által. Tartok tőle, ne hogy Hazánk boldogsága megállapitóji valaha egyebet lássanak virágozni Honnunkban á' börze' tornáczán csuprokba fel állított virágoknál. Valóban uj nemü nagy emberek ezek, kik*

(ugy látszik nekem) inkább karszékre születtek, abban henyécskén lankadni és csínosan szunyokálni, vagy más által kiügyesített lovon magokat hordoztatni; mint törvényeket oly Hazának javallani, mellyet nem szeretnek; de a' mellyben ugy szeretnék mulatni magokat, mintha Angliában lennének, az általok csudált tartományban, mellyet főképp' pénzt nyerhető fogadásokban követnek; szükölködvén elegendő okosság nélkül, előre-látását, vagy elegendő erénnyel buzgalmát a' köz-jó, és a' nemzeti dücsősség eránt utánozni; úgy hogy rövid üdőn ugy fog lehetni veszteni, nyerni 's tánczolni Pesten, mint Londonban; de utaink megmaradandanak britanniátlan helyhezetökben, 's folytában kirekesztőleg német játék darabok fognak játszattatni a' fővárosban; és Minden, eddigleni állapotjában fog sinleni. Sajnállom ezeket az embereket ha halhatatlanságra vágynak, mert meghalnak még minekelőtte sírba szállottak. Ha egyébiránt, elég nékik mulatságosan és kedvetöltőleg élni, halgatok; csak azt mondom, hogy nem nagy emberek, hanem kifinomitott nagy állatok.

Én azt gondolom: Egy szerző más valakinek szavait csak két okbul szokta citálni, vagy hogy idegen organum által mondja ki önvélekedését, vagy az előhozott gondolatokat fejtegesse, 's azok helytelenségét mutassa meg. Ez utólsót pedig Te csak annyiban tetted, hogy a' tapasztalatlan fiatal embert, kiben még csupán csak a' sziv beszél, mint mondod, engedékenységre méltónak tartod, 's igy a' Levél tartalmát Tenvéleményi vallomásodnak vagyok kénytelen venni. 'S ha ebben hibáznék is, minden esetre nem kárhoztatom az ifjut, mert egész levelét inkább franczia exercitatiónak tartom, mint esze, vagy

szive tükrének, mivel valóban egy illy rút tükröt fiatal kebelben nem tehetek fel; hanem inkább könnyelmüségedet csudálom, mellyel Te azt bizonyítád bé, milly távul volt mindig itélő tehetséged csak annak sejdítésétül is, milly sok évi fontolgatás után, 's milly tiszta kutfőbül eredének munkálkodásink, — 's átlátni soha nem valál képes czélaink, 'mondhatom önérzéssel', nemességét.

Lásd Barátom, ezen Levél által Te sokat köztünk nagyon elszomorítál, mert ámbár tudtuk, hogy az okos ember mindigleni vigasztalója nem lehet egyéb, mint a' belső csend 's tiszta lélekisméretbül eredő öntudat; azért megvallom még is tovább ment reményünk, 's azt vártuk: legalább néhány választott, ki az előitéletek maszlagitul ment 's tendentiánk fonalát felfogni képes, hazafiui rokonérzéssel fogja itélni 's előmozdítni — Isten tudja — becsületes 's állhatatos fáradozásinkat — 's ezek közé Téged is számláltunk! — —

'S hogy ezen említett Levél képes e becsületes embert elszomorítni, sőt egészen elcsüggeszteni, arrul itéljen az Olvasó; Te pedig hidd el Barátom, számos hazánkfiaira, kiket olly nehezen édesgetének ide néhány napra csak, szerfelett kellemetlen bényomást tevél. Hagyjuk azonban e' szomoru jeleit a' nemzeti rothadságnak nyugodni. 'S dobáljon bár sárral sőt méreggel a' szivtelen tudatlanság 'holtunkig; ne fakadjon bár virág, hol munkálunk soha; legyen bár kitörülve nevünk hazánkfiai emlékezetébül előbb hogy sem a' hideg föld borít, — mint az érintett levél jövendőli, — ne gyengüljünk el azért Barátom; 's Téged, és azon Ifjat, — ki tudom meg fogja egyszer még bánni, hogy olly igazságtalanul itélhete felőlünk — Titeket szólítlak fel: 'tegyünk

a' mennyit tehetünk Anyaföldünk magasítása 's egykori dicsőitése végett! mert azon Valami — melly tul fogja élni az előitéletek 's balvélemények mulandóságit, 's méllyet megint 257-ik lapodon taglalsz a' nélkül, hogy legtávulabbrul is fogtad volna fel gondolatomat, 's a' mi nem egyéb mint azon isteni lehelet, melly a' halhatatlanságot önté mellünkbe, — nem földi siker által nyeri magasb lelkek tisztaságát, hanem azon nemes szándék emeli tán egykor az embert dicsőbb sphaerákba — a' tiszta 's becsületes szándék t. i. 'fáradni 's munkálni a' közjóért, habár sikeretlen 's dicséretlen, sőt félre értve 's rágalmazva is!' —

'S ekép ha valaki féltében, vagy tán ohajtában (?) intézetink elbomlását jövendöli is, azért ne szomorodjunk el. Hihetőleg el fognak megint pusztulni — magunk is azt vagyunk kénytelenek hinni — mert egyenesen kimondván: valódi jóakaróink számát felette csekélynek tartjuk, a' mirül Taglalatod legjobban nyitá fel szemeinket; mert Téged is jóakarónknak vélénk. Senki azonban nem képes többé tökéletesen eltiporni 's megsemmisítni azon magot, melly egykor, midőn többé nem leszünk, intézetink romjaibul kelend, 's az akkoriakat arra gerjesztendi, hogy hazánk javára 's dicsőségére életbe hozzák mind azt, a' mit mi csak távulrul valánk megpendítni képesek. 'S im ezen tökéletes meggyőződés — 's nem csak remény — azon Valami, melly melegíti keblünket, 's mellyet sem Te sem senki a' világon megfagyasztani nem vagy elég hatalmas; azon Valami, melly még akkor is fog élni, midőn a' leghangosb rágalom is régen elnémult már.

Az említett Levéliró nevét pedig Barátom, kérlek tartsd mély titokban; mert hidd el: töb-

bet ártanál neki, mint a' mennyit ártani itélsz. Ő csak gondolatlanul tett, de a' közönség ezt sem szokta megbocsátni; 's bizonyosan jön idő, midőn mind az, a' mit e' töredék munkámban szándékink 's czélainkrul előadtam, tökéletes világosságban álland, 's akkor azon ifju, bárki legyen is az, a' Nemesis szent törvényei szerint azon émelygető sárba merülne tán egészen el, mellyet hihetőleg megsértett hiusága indulatosságában hajigált ránk.

Térjünk azonban vissza a' 374-ik lapra, hol azt állítám, hogy a' Casino arra is ád felette nagy alkalmat, hogy a' legféktelenebb is lassanként átlássa: mi az igazi, valódi

SZABADSÁG.

Az Istenek ezen legszebb ajándéka, mint gyémánt a' bérczek keblében, úgy van az emberek előtt mélyen rejtve, 's az, a' mi őket legbizonyosabban boldogítná, előttök úgy szólván ismeretlen jó.

Van sok, 's kivált privilegiált országokban, ki magát tökéletesen szabadnak tartja, ha teszem például: vámot nem fizet; tartozó tőkéi vagy kamati nemfizetésiért rövid uton nem sujthatja őt a' törvény; a' közönségnek bármilly nagy megbántásáért, vagy botránkoztatásáért személyéhez nem férhet semmi; ha ollyast, ki nem privilegiált ember, büntetlen zaklathat; kötelezésit, aláirásit 's igy szavát csak akkor teljesíti, mikor kényére válik 's a' t. 'S nem úgy van? Pedig lehet e ennél, kérdem, törökebb szabadság? Az illy szánakozásra méltó szabad, igaz, vámot nem fizet; de nem csak maga süllyed sárba, 's dül nem ritkán árokba, vagy helybül sem mozdulhat — a' Szabad! ha ha ha! — hanem a' rossz ut miatt azon haszonnak nagy részit is elveszti, mellyet a' vásárra vitel ró le sokszor olly nehezen

's annyi fáradsággal termesztett productumibul, midőn más részrül azon nagy szerencséje (!) van, mind azon kül-productumokért, mellyek nélkül nem lehet, 's mellyeket megint egyéb eféle szabadsági principiumok miatt maga honában kiállítni nem képes, — határnélkül többet fizetni, mint a' mennyit jó rendeletü vám tenne, mert a' kereskedő, a' helyett hogy portékáit bizonyos helyre, teszem három nap alatt, kapná, 's a' könnyü szállításért keveset fizetne, rossz ut következésében heteket veszít 's szállításért sokat fizet, — a' mit ő azonban fel sem vesz, mert ott a' szabad ember, ki azt megint megfizeti, 's szép privilegiuma szerint úgy szólván 'egy forintot ád, hogy garasát menthesse meg! — Adós tőkéit 's kamatit nem fizeti, vagy fizeti mikor akarja; 's éljen a' szabadság! De valyon mi a' következése e' gyönyörü szabadságnak? Ha megszorul az állapot — minthogy az igen sokszor megszorul ez életben — csak felette nagy kamatokkal kész a' segítség, 's rendszerint a' dráma vég-felvonásában a' szabadság karöltve jelenik meg a' szükölködéssel, vagy sequestrummal! — Közönséges helyeken nem tekinti sem a' szép nemet, sem a' társaság törvényit, sem a' természetes illendőséget, hanem tartaléktalan teszi, a' mire rakonczátlan szenvedelme, vagy a' fejében lévő bor kíszti, 's az álszabadság a' község örömeit vagy veszedelmek közé állítja, vagy végre egészen megszünteti 's ekép a' nemzet ünnepeit megsemmisíti. Azt, ki csak úgy szólván félig van a' törvények oltalma alatt, mert privilegiuma nincs, uri hatalmábul veréssel fenyegeti, vagy meg is vereti, — de egyszersmind annyira is visszaijeszti a' valódi szorgalom 's kereskedés szellemét, hogy hona soha sem léphet ki a' szegénység mostohaságibul, melly aljasodást, 's ez végre

szolgaságot szül. Kötelezésinek eleget tesz, ha akar 's mikor akar, 's minden előrelátást, minden combinatiót hiábavaló fáradozássá tesz, 's az egyesületek szellemét gyökerestül dönti ki 's a' t.

Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte legkisebbjéért is fáradjon 's kinos verítékkel legyen kénytelen megvíni az elemekkel. Már pedig a' szabadság legfőbb jó, 's ekép bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest 's önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétül ösztönöztetve, 's csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem ajkin forog-csak, de törülhetlen betükkel szivébe is van vésve a' keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: "A' mit magadnak nem kivánnál, másnak se tedd." Ezt azonban éppen olly könnyü kimondani, mint nehéz teljesítni, 's egy ember élete nem elég hosszu ezen isteni javaslatot, melly a' valódi szabadságnak egyedüli talpköve, olly nagy tökéletességre hozni, hogy azon a' polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknek születni 's halni kelle, Nemzeteknek lenni 's szünni előbb, mig szerencsés századunkban teljes elismért igazsággá lön: hogy nem csak veszély nélkül minden, ki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem hogy csak azon országokban legbátrabb a' hatalmas fejdelemtül lefelé a' legtehetetlenebb napszámosig a' lehető legnagyobb rész, mellyekben mindenki sorstul nyert körei közt szabadon foroghat — —; 's valamint a' szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos 's kifejlett ember ismérheti, úgy csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, mellyek a' cultura 's civilisatiónak azon lépcső-

jén állnak már, mellyrül azt látja a' nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes valósággal 's tartólag, ha mindenkinek sajátja megbecsültetik 's igy természeti jusa szentnek tartatik.

Illy culturára, illy civilisatióra azonban, melly a' nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mérlege, a' közönséget kevés év és egy eset soha nem birhatják, hanem ahoz hosszabb idő 's számos eset összefolyása szükséges, mint teszem: más nemzetek példája, bölcs törvények, mellyek a' divatos 's mindig előreható szellemhez alkalmaztatva időrül időre javíttatnak, szabadsági iskolák, 's nem ritkán kirekesztőleg, hosszu 's türhetetlen nyomások 's a' t. 'S fájdalom mondani, valamint a' nyomoruság legjobb tanítója az embernek 's a' szükség az iparkodási rugónak leghathatósb kifejtője, szintúgy legtöbb nemzet is csak nyomoruság crisise által jutott el azon érettségre 's felébredési pillanatra, mellynél fogva most az Istenek legszebb ajandéka 'a' mennyei szabadság' bátran él közötte, 's nem csak néhány palotára szorítva 's ott is csonkítva, hanem a' szántóvető kalibáiban is. — Azonban mert más és előbbi nemzetek, kik előtt úgy szólván példa nem volt, csak hosszu sanyaruságok után értek meg 's ébredtek fel ön boldogságok 's dicsőségök eszközlésére, azért nem szükség, hogy a' későbbi nemzetek is, kik előtt nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a' véres nyomoruság éveit, hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt olly érettségre ébredhetnek, mellynek következése köz szabadság 's igy a' nemzeti boldogság 's dicsőség!

Hasznos példa-felfogásra értelmi suly 's más nemzetekrül tökéletes ismeret kell, — józan törvény-hozásra pedig keresztény philosophia; — szabadsági iskolák gyanánt végre mind azon inté-

zetek használhatnak leghathatósabban, hol a' részesek egyenlő jusokkal élvén, nincs első 's nincs utólsó, 's hol a' köz szabadság fentartása végett — 's im ez a' dolog philosophiája — mindenki szoros törvények alá van vetve, 's így a' természeti szabadságnak egy részét a' társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen; a' mi nem egyéb mint a' vad függetlenséget, melly inkább ragadozó állathoz illő, felcserélni azon keresztényi szabadsággal, melly a' halandót lehető legmagasb fokára állítja.

Más nemzetek tökéletes ismeretére soha könyv és szobai müveltség nem elég, mert ámbár Multon nyugszik a' Jelen 's ezen a' Jövendő, 's csak józan theoriák által fejlődik a' praxis némi magasságra, azért még sem ismértetheti meg egyéb velünk más nemzetek lelkét 's valódi mibenlétét valósággal, mint saját szemtanúságunk 's a' hosszabb velök társalkodás. A' keresztény philosophia pedig — melly minden igazságos tettek 's ekép minden lehető törvények egyedüli talpköve — sem puszta imádság vagy szelid élet, sem a' törvények legtökéletesb theoriai ismérete által nem nyerheti azon nemes rugósságot 's emelkedést, mellyek nélkül a' törvényhozó soha semmi egyéb nem lehet, mint egyoldalu privilegiumi tárnok, — 's mellyeket rendszerint csak az ismer, ki kénytelen vagy önkényt sokat forgott embertársai nyomorusági közt. — 'S az — ki ez állítás valóságát hiszi: "A' szabadságot mindenki szereti, az e n n e n e s azonban csak magának az igaz ellenben az egész emberiségnek", 's nem pirul az énesek nyomorult sorában állni — ne üljön mindig csak törvénykönyvek 's privilegiumi diplomák közt, mellyek annyira ki fogják szárítni keblét, hogy abban végre az emberiség előmenetelének, emancipatiójának 's boldogságának

lehetetlensége diplomatikai betükkel irva álland, 's az ebbül eredő vakság még azt is mint veszedelmes ujítást kárhoztatni 's visszavetni fogja, a' mi a' természet legrégibb 's legszentebb törvényibül ered; ne üljön viszont mindig lován, vagy semmit sem téve ne lopja meg magát legbecsesb kincsétül, az időtül; — ellenben ne halmozza a' felszines ujságok 's számnélküli javítási theoriák mostani árját fejébe, mert ezen tudatlanság vagy meg nem emésztett ismeretek özönébül eredő fermentatiói állapotja úgy annyira el fogja csábítni értelmét 's felhevítni látását, hogy midőn a' szent szabadság 's örök igazság leghivebb bajnokának képzi magát, éppen akkor fogja tudatlan vagy zavart önkénnyel tapodni az egyesek legszentebb, legrégibb jusait, 's igy nem az emberiség nemes véde, de annak legnemtelenebb átka leend. Ne essék tehát az, ki honának igazi szabadságát lelkében szomjuzza, e' két veszedelmes véghatár közé, hanem merítsen bölcseséget az életbül; járja be a' mennyire tehetsége birja az egész világot, ne hagyja elgyengítni magát fejdelmi paloták fényétül, 's álljon maga helyén mindenkor 's mindenütt férfiui öntudattal — melly vajmi nagy auctoritás a' világon! — de viszont ereszkedjék is le a' szegénység lakhelyeibe, ha távul tartá őt azoktul a' sors, 's önkényt keresse ott az igazság legbiztosb tanítóját a' nyomoruságot — — — — — —. Illy készülettel használhat más nemzetek példája; — illy nemes készületbül csak nemes törvények folyhatnak! — ?

A' Casino végre, mint minden egyesületi intézet, csak úgy állhat fen kellemkép, haszonkép 's tartólag, ha minden, ki benne részes, önkényének egy kis zablát vet, 's az intézetben lévőket

nem csak úgy szólván kicsinységig becsüli meg, hanem legnagyobb vigyázattal kerüli a' nekiek legkisebb alkalmatlanság-tevést is; 's ezt nem csupán azon okbul, mert mindenkit megbecsülni illő, 's viszont valakinek alkalmatlanságot okozni illetlen, hanem mivel azon idomzatban, mellyben másokat becsülünk 's kímélünk, jussunk van kivánni, hogy mi is becsültessünk 's kíméltessünk meg. 'S im ez a' társasági szabadság veleje!

A' fejdelem megbecsüli első herczegtül fogva lefelé a' legutólsó koldusig minden jobbágyinak természettül nyert jusait, sorstul vett sajátit; — e' szerint a' fejdelem viszont azt kivánhatja, hogy az ő jusai és sajáti is szentül becsültessenek meg; 's hogy illy cselekvésmód csak békes áldást terjeszte mindig a' nemzetekre, azt a' historia bizonyítja; a' birtokosak pedig megbecsülik a' fejdelem 's birtoktalanok jusait és sajátit, 's ekép méltán várhatják, hogy az ő jusaik és sajátik is kiméltessenek 's becsültessenek meg; a' birtoktalanok végre megbecsülik a' fejdelem 's birtokosak jusait és a' sorstul nyert sajátit, 's igy kivánhatják, hogy az ő természetes jusaik és sajátik, bármilly parányiak lennének is, viszont lélekisméretesen becsültessenek 's kíméltessenek meg.

Már illy szép lelkü moderatio szellemét egy török fejdelem, egy beduin jobbágy nem is sejti; az csak olly fejdelem 's jobbágy mellében éghet olthatlan de szelid lánggal, ki ember, 's valósággal nemes ember! 's kinek halántéki körül maga magátul fakadoz a' polgáriság — civismus — dicső koszorúja! Illy magasodásra pedig, azaz illy nagy igazság-szeretetre, mellynél fogva egyike a' másik helyére tökéletesen tudja képzelni magát, nem egy nap, nem egy év,

mint mondám, de nagy lelki ébredség, hosszas, ugy szólván mindennapi szokás kell 's kivántatik. Valamint nem lesz senki egyszerre rosszá, de csak lépcsőkön ereszkedik a' bünös élet homályiba, úgy nem születik minden çsábnak, minden varázsnak ellentállható erény, — mert az csak önfejtés 's önnevelésnek lehet dicső következése, mellyet nem kell azon mindennap dicsért 's magasztalt álerényekkel összezavarni, mellyeknél fogva sok nem töri soha rosszan fejét, mert semmin sem töri; nem csal, mert buta; nem csábít, mert madárváz; nem tettes, mert büntetéstül fél. — Oh nyomorult ivadéki a' gyávaságnak! nem ti előttetek hajlom le, hanem azon erősek előtt, kik személyes, születési, vagyoni elsőségeik 's varázsaik közt szomjazó kebellel, vágyó szivvel képesek ellentállni az ambitio kisértetinek, az arany csábjainak, a' szépség bájainak — — — — 's kik a' tiszta-lelküség tán csak egykor megjutalmazandó isméretiért 's mert a' jó magában is jó, van bár tanuja, bár nincs, képesek lemondani mind azon örömekrül, mellyek közt az emberiség mindig ingadoz, 's mellyeken tul az ember mint ember semmi édesbet nem ismér, 's csak képzelhet; kik tántoríthatlan, mindig 's egyedül csak az erény utját, mondjuk ki egyenesen, az erény 'nehéz, tövises utját' járják 's követik. Illy magas álláson azonban nem születik senki, 's arra kizárólag szünetnélküli önügyelés, önbárdolás, önidomítás vezethet csak. 'S igy van szinte minden egyébbel. Mester nem jő készen a' világra, 's a' legnagyobb természeti ügyesség, idom 's talentom is csak szorgalom 's némi fáradozás által fejledhet ki — 's igy a' valódi szabadság isméretе is, e' szent tudomány! melly az emberiséget legközelebbrül érdekli, 's mellynek tökéletlen kifejtése olly sok

királyszéket forgatott fel 's annyi nemzetet borított gyászba már; mint annak tökéletes kifejtése viszont, itéletem 's teljes meggyőződésem szerint, minden erőszakos revolutióknak, zendüléseknek 's véres rombolásoknak egyedüli biztos 's tartós antidotja. —

Minden idomítás pedig alulrul kezdődik, azaz kicsinységeknél fogva és lassan. 'S az, ki, teszem például, kis dolgokban tart rendet, hihető nagy dolgok közt is, ha azok közé fog helyeztetni, rendtartó leend; szinte igy az, ki a' köz 's mindennapi életben meg szokta becsülni mindenki sajátját, 's megkíméli kinekkinek jusait, az élet komolyabb 's nevezetesb pillanatiban sem fog önkényre, igaztalanságra, ennenes egyoldaluságra fakadni, ha t. i. a' valódi szabadság szelleme úgy szólván már vérré vált benne — a' mi a' dolog veleje — mert nincs nagyobb homályosító mint az önhatalmi nimbus, mellyen igazságosan látni keresztül — — — legnagyobb ritkaság.

Más kis jusainak megbecsülését végre tanulni semmi nagyobb alkalmat nem ád, és semmi a' szabadsági tudományra sikeresebben oktatni nem képes, mint olly intézetek, mellyekben minden részesnek okvetetlenül meg kell zablázni önkényét, a' mi conditio sine qua non, 's a' minek nem eszközlése egyedüli halál-oka annyi kezdett 's csak szaporán elbomlott egyesületeknek.

Azonban a' társasági szabadság szelleme valami olly gyengéded, hogy azt sok észre sem veszi, de nem is sejti mi? 's igy a' nélkül, hogy tudná mit cselekszik, sokszor maga szakítja el 's dönti ki sarkábul azt, minek fenállását ohajtja, 's a' mit hathatósan támogatni képzel!

A' pesti Casino felállitásakor több szükséges rendszabás közt az is megállapíttatott, hogy csak

az lehet intézeti részes, ki magát a' már benlévő részesek által sorsoztatni engedi, 's kit a' többség bevesz; — szükséges rendszabások közt mondom, mert csak illyesek által rekeszthet ki a' társaság minden cerimonia 's izetlenség nélkül olly alkalmatlanokat, kik egy illy rendszerető intézetnek minden kellemit megsemmisítnék, 's azt közönséges kávéházzá tennék, mellyeknek hasonlóan lenniek kell, hanem mellyek úgy is elég nagy számban vannak már. E' rendelet azonban, bár felette jó 's tökéletesen kimeríti a' törvény philosophiáját — melly abbul áll, hogy a' jónak kedvezzen, a' rosszat ellenben zablázza — igen számos hazánkfiát visszaijeszte, kik az által hogy magokat magyar nemesember létökre sorsoztatni nem engedék, nyilván azt árulák el, hogy nem csak a' társasági szabadságrul, melly az egyesületek egyedüli palladiuma, hanem a' törvények philosophiájárul sincs legtávulabb ideájok!

Hogy van, 's számos ember van, ki a' szabadságot annyira szereti mint én, azon nem kételkedem, sőt arrul bizonyos vagyok; mert ki ne szeretné az emberiség legnagyobb javát? hanem hogy van e valaki, ki ezen legfőbb jót nagyobbra tudná becsülni mint én, ki élni sem akarnék inkább mint szabad nem lenni, azon viszont nagyon kételkedem, 's mind a' mellett még is kész lennék e' pillanatban magamat legerősebben megkötni, teszem például: hogy a' törvény legrövidebb uton 's kiméletlenül sujtsa személyemet, ha pénz, vagy akárminő tartozásimban csak egy nappal is rövidítném meg hitelezőmet, vagy neki legkisebb alkalmatlanságot okoznék; hogy semmi, sem születésem, sem privilegiumim ne menthessenek a' büntetés alul ki, ha a' község örömit, a' nemzet ünnepeit faragatlan betyárkodásim által megsérteni elég oktalan 's szemtelen volnék;

hogy semmi ne oldjon a' legsulyosb felelet terheitül fel, ha jobbágyomnak csak egy hajszálát görbítném is igazságtalanul meg 's urasági törvényes hatalmamon tul, vagy tőle egy mákszemmel facsarnék is többet ki, mint a' mennyivel nekem tartozik — — — 's a' t. De még tovább megyek: 's nem csak kész lennék e' pillanatban édes örömest megkötni magamat illyesekre nézve a' legerősb 's többé soha ketté nem szakítható lánczokkal, hanem áldanám is azon boldog napnak hazánkra viradtát, midőn köz határozás 's nemzeti törvény ezt tennem parancsolná! — mert az volna honunknak azon nagy napja, mellybül nem éveknek de századoknak dicsőségei folynának okvetetlenül a' Magyarra! 'S valyon miért vagyok kész erre, sőt miért ohajtom annyira ezt? Nem csak azért mert igazság-szeretet kíszt arra — a' mi már magában is elég ok — hanem, mert agyvelőm világosan mutatja, hogy mostani világban azt, ki semmiben nem akarja megkötni magát, előbb utóbb mindenben meg fogja kötni az igazságos idők szelleme! 'S ezt Istenért nem kell feledni! —

Azonban illyes megkötésre, — melly által magyar nemesi privilegiumom ugyan csonkulna, a' mit nem tagadhatni, de igazi szabadságom mód nélkül nőne, a' mit még kevesebbé tagadhatni — csak két feltétel alatt állnék — t. i. hogy mindenki szinte éppen azon törvény alá lenne vetve mint én; 's pöröm ne rejtett helyen 's tán sötétben, hanem a' világos nap 's nagy közönség előtt folyjon — 's im ezt, úgy hiszem, minden becsületes ember kivánhatja, valamint egy becsületes ember sem tagadhatja meg. —

Érintett nemesi privilegiumimat mint kisebb jót tehát szivesen feláldozom nagyobb jóért, a'

valódi szabadságért. 'S ezt azért, mert senkinek nem kivánok vétni. Ha pénzt veszek fel, nem akarok csalni, 's azt olly meggondolással teszem, hogy vissza is fizethessem; a' közönség örömeit inkább előmozdítni törekedem, mintsem gátolnám; jobbágyimtul pedig nem kivánok többet tartozásiknál; 's ekép ebéli nemesi privilegiumim semmi hasznát, de bezzeg annál nagyobban tapasztalom átkát! "S valyon milly privilegiumok szerint tehetni mind ezeket impune!" szinte hallom ezen felkiáltást, — de tudok rá felelni! Azon privilegium szerint, mellynél fogva néhány, egész nemzetünkre szégyent vonó — pirulással mondom — 'hazánkfiai' nem csak szavokat törték, de török önkényökkel külkereskedőket örökre visszaijesztének a' hazátul, 's ekép ezt egyenesen meglopák; mások sokszori állati viseletök által a' gyengéd szebb nemet a' közvigasztalás helyeibül úgy szólván kirekeszték; mások végre, kik jobbágyikat tönkre tették, 's mind ezt impune — a' mit akármikor száz példákkal bebizonyítni kész vagyok. — "De ennek a' törvények értelme szerint nem kellene igy lenni" Más észrevétel! A' mire azt mondom: 'bizonyosan nem; hanem egyszersmind azt is kérdem: 'hát valyon miért történik még is? A' minek felvilágosítására egy kis citatiót akarok tenni — gondolkozzék felőle kiki a' mint akar. — Több év előtt egy bizonyos Johanna Schoppenhauer derék, tudós, német asszonyság Britanniát meglátogatá, hol, nem tudom mi okbul, sokan hátat fordítának szegénynek; minek következésében haza érkezve ő a' szigetnek egy kis keserüvel vegyített leirását terjeszté a' közönség elé, mellyben többek közt illy forma megjegyzése is van: — 's ezen annak idejében nem tudtam eleget nevetni, mert állitásának, ha nem

is annyira igaz, mint furcsa voltát, igen sokszor vala helyszinen practice tapasztalni alkalmam. — "Az utszákon sokszor találkozánk részegekkel, — 's minő gondot mutatott irántok a' közönség, azt elegendőleg ki nem magyarázhatni — a' mi azonban tán nem annyira jószivüségbül történt, mint inkább azon nagy közönségi öntudatbul, mellynél fogva a' nagyobb rész magában igy okoskodott: Ma engem birnak lábaim, 's azért segítek azon a' mennyire lehet, kit övéi nem birnak; mert igy reméllhetem, hogy majd holnap megint, mikor tán az enyimek nem birnak engem, viszont rajtam fognak segítni azok, kiket lábaik akkor birnak!!" — 'S e' valóságos 's mindennapi esetek nemző-okai ki nyomozásában mennyire van igaza Johanna Schoppenhauer ő Tudósságának, azt fejtegetni legkisebbé sem kivánom; midőn más részrül azt merem állítni: hogy azon felette tág fejtegetés, mellyel a' törvények szoktak köztünk magyaráztatni, midőn nemesemberrül van szó — — tán legfőkép azon okbul veszi eredetét, melly az érintett elbeszéléssel némi kis analogiában van! "Hodie mihi, cras tibi" —.

Hasznát az érintett privilegiumoknak sem én, sem a' velem egy rendüek nagyobb része — melly sem csalni, sem betyárkodni, sem felebarátját sanyargatni szivösztöne 's esze tanácsa szerint nem akarja, — soha nem veszi 's nem veheti — — de viszont az iránylag felette kis száma a' csalárdok, féktelenek 's embernyuzóknak annál bátrabban és szemtelenebbül foroghat, midőn maga körül mindent tapod 's gázol, a' nyomorult egyoldalu törvények körei közt! a' mi a' privilegiált nagyobb részre 's közönségre azon átkot hozza, hogy köztünk a' legbecsületesb ember sem kap könnyen pénzt; hogy közörömink,

nemzeti ünnepink alig vannak, vagy azokat csak félve üljük; hogy nincs kereskedesünk — 's ez egyik legfőbb oka hogy nincs —; hogy valódi jó sikerü egyesületekrül álmodni sem szabad 's a' t. — — — — 'S ez természetes, mert olly törvények, mellyek a' féktelennek 's a' felette kis számnak kedveznek, midőn más részrül a' becsületeseket 's nagyobb részt eléggé nem oltalmazzák, mikép is szülhetnének egyebet, mint természet - elleniségeket, mellyeknél fogva Hunnia alig ismérve, 's ha ismérve is, alig nevezve áll az alacsony 's szegény nemzetek sorában.

"Illy esetek felette ritkák, 's egy 10—12 milliói népességü országra olly kevesek, hogy azokrul az egészre nem hozhatni igazságos itéletet." Uj megjegyzés! mellyet azonban tökéletesen helybenhagyok 's még azzal toldom: 'Legnagyobb mérsék jele, hogy olly tágas korlátok közt, olly kevés törvény - ellentiség történik honunkban, mint a' mennyi történik; a' mibül nyilványos, hogy tán senki nem tudja jobban megbecsülni magát mint a' Magyar — hanem éppen azért, mivel általányosan véve olly kevés törvény - ellentiség történik, 's a' Magyar rendszerint annyira meg tudja becsülni magát — — — az lenne kivánatos — legalább az én ohajtásom szerint —: hogy nem csak azok előtt gyönyörködnék is a' Magyar ezen valóban igen megérdemlett hir 's névvel, kik őt közelebbrül ismérik, — de éjszaktul délig, keletrül nyugotig az egész világ nagy közönsége előtt is olly hirben és szagban volna, mint hogy azt bizony meg is érdemli. Ez pedig nincs úgy!

A' külföld, a' sokaság nem szokott igazságosan itélni, hanem hallomásbul; 's a' hir a' mint halad, nőtten nő 's elevenebb szineket veszen magára, úgy hogy valamint egy két hideglelős

a' fél országot közhirben egészségtelenek közé állítja, egyetlenegy kirabolt zsidó a' sokasággal minden fa alatt egy zsiványt képzeltet: úgy elég a' magyar nemesemberi önkénynek egy két esete a' nagy magyar közönséget, melly valóban jobbat érdemlene, olly hirbe hozni, mellyen külföldön sokszor keserüen összezsugorodék mellem; midőn más részrül nem tudtam, boszonkodjam e, nevessek e, hogy a' nagyobb rész elég jó 's szeretném mondani 'elég jámbor', maga jó hirét 's nevét úgy szólván feláldozni néhány féketlen 's csalárd rendbontó pártolása végett!

Manufacturák állitására többek közt a' dologhoz tökéletesen értő emberek is kellenek mulhatlanul 's kivált eleinte; 's mennyire van befolyása sokszor egy embernek az egészre nézve, azt azoktul kérdem, kik illy tárgyak körül már practice forgolódtak. Nekem egyszer egy igen ügyes 's ismeretes mechanikus, ki Britanniában lakik, midőn egy tőle feltalált erőmű tökéletességét csudálám 's dicsérém, illy megjegyzést tön: " 'S lássa az Ur, ezen erőmű mégis olly tökéletlen, 's nagyobb tökélyre alig vihető — — — hogy nem foroghatna, ha azon egy ember, ki ott áll — 's számos munkási közt mutata egyet — arra nem ügyelne szünet nélkül, — — — — — — néhány hét előtt megbetegedett — — 's nem mehete a' mű — — — sem én, sem többi emberim nem tudtuk rendes ingadozatlan mozgásba hozni — — 's a' t." 'S ez Angliában adta elő magát, hol a' mechanikai intelligentia olly felette nagy! — Most már tudom több ember lesz, minthogy lassan bele tanultak, kik az érintett 's igen helyes, de nagyon complicált erőművet mozgásba tenni tudják; — úgy nálunk is reméllem, sőt bizonyos vagyok, mindennemü gyárokra tökéletes emberek fognak fejlődni időjártával, ha azok-

nak legelső sarkalati helyesen lesznek rakva — — — ezt azonban hihetőleg csak tanult practicai mesterek eszközölhetik, kiket megint legtöbb manufacturák 's fabrikákra nézve nem honunkban, de külföldön vagyunk kénytelenek keresni. "Hisz ez nem nagy baj, hozassunk tehát külföldrül olly embereket, 's fizessük jól" Ekép fognak sokan okoskodni; a' mi ellen — mert az okoskodás igen helyes — semmi egyéb kifogásom nincs, mint az, hogy mostani egyoldalu szabadságunknál fogva, mellybül a' kézmüvészi osztálynak tökéletlen pártolása, 's ebbül megint ebéli rossz hirünk 's szagunk foly, felette nehéz vagy szinte lehetetlen külföldrül, bármi feltételek alatt is, olly embereket hozni hazánkba, kiknek értelmes, szorgalmas 's becsületes viseletök után a' hon, a' közönség valósággal nyertes lenne; — midőn azonban theoriai szerencse - vadászokat, korhelyeket, ügyes erszényürítőket, tagadhatlan, untig találunk, kik azonban nem köszönetet, de inkább a' törvények kemény büntetésit érdemlik; mert ők az által, hogy a' közönség előmeneteli vágyát elhibázott kontárkodásik és csalfa zsarlásik 's bitolásik által fél századra is visszalökik, hazánknak olly kárt tesznek, mellyet kipótolni szinte semmi többé nem képes. Ezen állításom igazlására mind azokat hivom tanúkul, kik e' tárgyra nézve competens birák, azaz: 'kik okoskodások talpkövéül nem képzeletöket 's jó szándékokat állítják kirekesztőleg, hanem illy dolgokban practica ismeretek 's tapasztalásokkal is birnak.

Külföldi utaim némi müvészekkel 's gyártókkal hoztak össze, kik közül sokat gyakori alkalmakban hivogatva kináltam: 'nem akarnának e velem Magyarországba jőni 's ott telepedni le?' — midőn más részrül nekiek olly fényes igérete-

ket 's ajánlásokat tevék, mellyek sokkal tulhaladák mind azon hasznokat, mellyekben élének; — 's mondhatom mindenütt 's mindenkor olly kevés jóakarattal 's készséggel találkozám — t. i. igazán hasznos emberek 's nem szerencsevadászok részérül — hogy azon nem győztem eléggé csudálkozni. Mindig lebegett valami gát-ok 's titok a' dolog körül, mellyet habár sejdíték is, világosan még sem valék képes megfejteni magamnak. Hosszasb idő 's az abban természetesen előfordult esetek többfélesége azonban, bár kellemetlenül, de tökéletesen felnyiták e' részben szemeimet. Akármikor foglalatoskodtam illy tárgyakban — a' mi mondhatom sokszor történt — mindig tudva volt azok előtt, kiket hazánkba édesgetni törekedém, hogy Magyar vagyok; 's így az igazságot nyersen 's minden lepleg nélkül soha nem hallhattam, mig egyszer véletlen egy más nemzetbeli — 's a' nélkül hogy legtávulabbrul sejtette volna valaki, hogy én Magyar vagyok — illy szép sententia-mondásra kisztetett egy igen jól ismért derék belga manufacturanst: "Magyarországba szivesen mennénk, ha a' törvény oltalmazna; de igy, mint a' dolgok most állnak ott, lehetetlen olly országba menni, hol úgy szólván 'senki nem fizet 's mindenki üt.' Ezt voltam kénytelen hallani! a' mi mind azon nehézségnek 's nem értett titoknak — mellybe már előbb annyiszor ütközém, 's mellyeket egészen soha nem fogtam fel — kimerítő kis compendiuma volt! — A' mit azonban hallgatva nem türhettem, 's az állitás nem csak tökéletes alaptalan, de felette igazságtalan volta ellen is lehető legnagyobb mérsékkel igy keltem ki: 'Hogy állíthatni azt: senki nem fizet, mindenki üt; midőn szavamat adhatom, hogy ezek olly ritka esetek, mellyekrül felette kevés példa van 's a' t.' 'S hosszasb

okoskodásim után — mellyen sokan bámultak, mert szegény honunkrul, mint valami sötét terra incognitárul leghiányosb, de egyszersmind legrutabb képzetök volt — némileg megbékéltetém Magyarországgal hallgatóim nagyobb részit, mig közülök egy — 's mind ez vagy 12 év előtt történt 's többé el nem felejthetém — hozzám igy szólt: "Én el akarom hinni, igen ritkán történnek az Ur hazájában olly esetek, mellyek a' kézmüvésznek, gyártónak, kereskedőnek bátorságát és sajátját veszély közé tennék; hanem azt kérdem az Urtul, mondja meg mint becsületes ember: valyon illy esetek történhetnek e büntetlen, mert ez a' dolog veleje; — 's erre az Ur, a' mennyire csak én tudok több bizonyos esetet, tagadólag nem képes felelni. A' ragadó nyavalyát mindenki kerüli, 's nem azért, mert mindenki megkapja, hanem mivel mindenki megkaphatja; szalmafedél alatt lakni veszedelmes, 's nem azért mert bizonyosan vagy hihetőleg elég, hanem mert könnyen eléghet 's a' t. 'S im illy damoklesi kard, melly ha soha nem szakadna is le, csak az által hogy az Ur hazájában mindenkinek feje felett szünetlen lebeg, ki a' nemesi privilegiumokbul ki van rekesztve, elég hátráltatni azt, hogy oda jó birtoku, ügyes 's becsületes müvész, gyártó 's kereskedő általányosan véve, — mert mindenütt van kivétel — letelepedni kivánkozzék — — — —. Mi munkás 's béke-szerető emberek vagyunk, 's azért a' törvények leghathatósb pártfogása nélkül nem lehetünk, mert egész lételünk kirekesztőleg személyes 's vagyoni bátorságon alapul —, 's minekutána mi senkinek nem vétünk, 's ha vétünk meg is büntettetünk — a' mi ellen panaszunk nincs, mert igazság — úgy mi is nem csak azt kivánhatjuk, hogy ellenünk sè vétsen senki, de ne is

véthessen büntetlen. Mi is emberek vagyunk, kiket nem egyedül a' pénz szerencsésít, hanem kiknek a' becsület is szükséges — — — 's kik bátorságokat 's jólétöket nem egy privilegiált osztály jó kedvének, önkényének, vagy tán éppen kegyelmének akarják köszönni, hanem fáradozásinknak, csendes 's becsületes viseletünknek; 's egyenesen kimondva: inkább élünk olly hazákban, hol mi is részesülünk némileg az emberiség jusaiban, habár sanyaru munkálkodásink után is, mint ollyanokban, hol egy hatalmas felekezet el is nyomhat bennünket, ha kénye úgy akarja — habár a' világ minden kincsei tárva állnának is előttünk; mivel mi egy tág-körü bár fényes lételnek, ha bizonytalan, szivesen elibe teszünk egy kis-körü, de bizonyos lélelt — — — — a' mi sorsunkhoz nem illik létünkkel lotteriázni — — — 's a' t."

'S ezen okoskodás, melly rám igen kellemetlen bényomást tön, 's mellyre megczáfolólag felelni nem valék képes, bennem a' legellenkezőbb érzelmeket ébreszté fel. Sokáig nem tuda lecsilapulni belsőmben egy különös büszkeségi vagy inkább hiusági szesz, melly szünetnélkül illy hangon zenge füleimben: 'Maradjanak tehát hazájokban e' kényes nagy uri emberek! mit bánjuk mi azt; nem szorult hazánk ő kegyelmökre 's a' t.' De később, megvallom pirulva, midőn az indulatosság vakító hevei elpárologtak, 's bennem egy nemesb valami igy szólott: 'Ugyan tedd magad az ő helyökre' tökéletesen más szinben tünt előttem fel a' dolog, 's nemcsak nem tudám többé azon férfiui érzést kárhoztatni, mellyet a' müvészi, gyártói 's kereskedői osztályok közt tapasztalék a' külföldön, hanem lassanként tökéletesen megváltozott e' részkörülti vélekedésem úgy annyira, hogy most nem azokat tartom

csak igen csekély becsülésre vagy szinte megvetésre méltóknak, kik munka 's fáradozás közt illy férfiasan éreznek, hanem inkább azokat, kik — mint számos példa van — felette henye 's hasztalan létökben némi születési elsőségöknél fogva minden egyéb osztályt ki akarnak rekeszteni az emberiség jusaibul.

Bennem pedig e' fordulás az érintett keresztényi szerfelett egyszerü javaslatnak enmagamra illesztése által történt, melly szerint nem tudtam tagadni: nekem is valóban milly jól esnék, ha alacsony helyen születve szorgalmas 's állhatatos munkálkodásim 's emberséges életem után, nem csak ki tudnám pótolni magam 's otthonim legsürgetőbb szükségit, 's megszerezni az élet némi kellemit, hanem köz megbecsültetésbül is olly nagy részt vennék, mellynél fogva házi szerencsém kis körét a' leghatalmasb sem volna önkény által megtörni képes. 'S világosan érzem, mennyire forrna bennem is, bármilly alacsonyan születettben, hanem azon férfiui öntudattal keblemben a' vér, hogy soha nem vétettem senkinek, 's a' mit birok verítékem szerzeménye — ha egy a' sorstul privilegiált, kiben sokszor se velő se sziv, csak testi 's lelki gyengeség, velem éreztetni akarná, hogy kegyelmétül függök; sőt ha engem — mert a' törvény oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok — lábaival tapodna, mint arrul tagadhatlan példák vannak! Nem; illy hazában élni nem akarnék 's azon lehetőség, hogy legbékesb létem közt egy sorskedveltje minden szerencsémet megzavarhatja, 's én nem is tudom úgy szólván kinél panaszkodjam — — —, úgy annyira elkeserítné belsőmet, hogy azt a' világnak minden más kegyelmeitül függő kincsei 's kellemei sem volnának felvidámítni képesek.

Nem csak arany után él az ember, keblének még más is kell: 'tökéletes bátorság 's megbecsültetés'; 's valyon miért akarjuk e' legfőbb jóbul kirekeszteni számos embertársinkat 's milly jussal? Tán vakságunk azt meri gondolni: vérünk, csontunk 's a' t. tán nemesb materia — — — —? Mi se szeretnők; 's azért ne kivánjuk: mások is türjék —.

Ha pedig meggondoljuk hideg vérrel: illy főbb-rendü 's nemesi köz elfogultság általányosan mibül veszi valódi eredetét? kénytelenek leszünk megvallani: azon egyetlenegy lépés elmulasztásábul, mellynél fogva minden itéletinkben helyünkön mozdulatlan meg szoktunk állni, 's igazságos itélethozás végett nem veszünk erőt magunkon magasbra vagy alábbra lépni, a' mint t. i. helyzetink magasbak, vagy alacsonyabbak. 'S e' mozdulatlanság, 's az abbul folyó igazságtalan itéletek árja valóban az emberi nyomoruságok tán legnagyobbika. Az alacsony születésü a' sorstul kedvezőbben megajándékoztakat sokszor irigy szemmel nézi, 's keményeк és igazságtalanoknak tartja, mert nem tudja képzelni magát helyökbe, 's igy nem is sejdíti sokszor, mennyivel jobb izün esik neki munka után nyert darab kenyere, mint azoknak henyélve bevárt fűszeres ebédjök, 's mennél szerencsésb sokszor mint azok, kik irigysége tárgyai; — a' magasb születésü viszont azokat, kik eke 's borona, vagy orsó 's reszelő 's a' t. szóval tenyerik után keresik élelmöket, nem ritkán szinte állatoknak tartja, kiknek semmi bajok többé, ha teli hasok; 's igy velök sokszor baromként bánik is, 's éppen azon okbul, melly szerint megint ő nem akarja magát az alacsony rendüek állásába képzelni; — 's igy sokszor azt hiszi "napszámosak,

parasztok, mesteremberek nem is sejtik az ember szebb érzelmit. — — —"

Azonban lehet, csalatkozom, ha azt gondolom, hogy nálunk a' privilegiált nagyobb rész igy itél — 's bár csalatkoznám, semmin jobban nem örülnék; de félek igazságom van, mert a' mindennapi tapasztalás mind jobban bizonyítja, hogy részint minden előmenetelinket a' kormány segítségétül várjuk, azt képzelvén, annak kincsei 's tehetségei ki nem meríthetők; részint országi mechanikánkat, mint: utakat, hidakat, vizárkokat, csatornákat, medrezést 's a' t. csak a' paraszt pénzével igazítgatjuk — megint azt képzelvén — — — bizony magam se tudom mit! Eszünkbe pedig soha nem jut, vagy igen ritkán 's közülünk igen kevésnek, ujunkkal egyenesen magunkra mutatni, 's igy szólni: "a' legnagyobb igazságbul legnagyobb haszon foly! Kössük meg tehát minmagunkat minden lehető emberi gyarlóságink 's indulatosságink ellen. Mint mi nem akarunk idegen kegyelembül élni, úgy ne kivánjuk, hogy más megint a' mi kegyelmünktül függjön; — itéljen a' törvény egyiránt, és sujtsa a' féktelent 's oltalmazza az igazat!"

'S im ezt miért ne eszközlenők? Azt gondoljuk tán veszély származik belőle? Éppen ellenkező — — — a' lehető legnagyobb bátorság. Mitül félhet a' becsületes ember — — — valyon? A' legszorosb Dracoi törvények sem ijesztők rá nézve, mert ő a' törvényeket ismérni 's azokat áthágni soha nem fogja, 's ekép, midőn saját utját egy lineával sem szorítja össze, mind azon veszély 's alkalmatlanságtul menti magát 's övéit meg, mellyekkel a' minden nemzetek közt előforduló rendbontók 's féktelenek a' közönséget néha néha szerencsétlenítni szokták; ha pedig egy boldogtalan pillanatban megszegi egy becsületes ember a' törvényeket,

valyon fog e kivánkozni csalárdul, vagy térden csuszva kiszabadulni a' törvény bilincseibül? — — — —; én az ellenkezőt szeretem 's akarom hinni — — 's arrul vagyok meggyőződve: hogy egy becsületes embert, kivel a' bün nem rokon, önmagával némileg nem békéltetheti meg egyéb, mint a' törvények tökéletes teljesítése!

Illy okoskodásimat sokan tudom theoriák 's ábrándozásoknak fogják hirdetni, de korántsem azért, mintha valóban theoriák 's ábrándozások volnának, hanem azon okbul, mert az enség szük 's szomoru határin soha nem tudta bágyadt lelkök az ő igen is nehéz személyiket tulemelni. Ennek felvilágositására tegyünk fel példát: Ha egy tökéletesen szabad fejdelem, kinek akaratja törvény, olly népen uralkodnék, melly gyermekkorbul már némileg kilépett 's maga lábán állni tud, a' közönséghez ekép szólna: "Fiaim szívesen fáradok éjjel nappal boldogságtokért, hanem azon aggódom 'lelki rugósságtok soha nem fog tökéletesen kifejlődni, ha mindig csak én gondoskodom Rólatok, 's Ti magatok soha nem fogtok gondolkozni 's kissé fáradozni mind azért, a' mi úgy is legközelebbrül csak Titeket érint; — efelett Fiaim, ha remèllem is sziveitekben sokáig fogok élni, mert valóban atyaként szeretlek Benneteket, 's Ti is annyiszor adtátok fiui érzéstek jeleit, azért még sem felejthetem 'halandó vagyok; 's ekép ha többé nem leszek, sorsotok bizonytalan. Marcus Aurelius fia 's fejdelmi követője Claudius volt, Titusé Domitianus 's több illyes; 's igy — — mert Istenen kivül ki tudja mi fekszik az ember legbelsőjében, 's a' legnagyobb reményü ifjubul millyen férfi leend, — olly Alkotmányt akarok adni Nektek, melly által a' fejdelem némileg meg van kötve — — —, csak a' törvény itél, mellyet ismét nem más csak a' fejdelem a'

közönség képviselőivel együtt közösen alkothat, javíthat, módosíthat, vagy törülhet el — — — — 's igy nyugodtabban reméllek siromba szállni, mert jövendőtök nem puszta reményre, hanem erősb 's bizonyosb alapokra lesz állítva — — — —" ha ekép szólna egy fejdelem — mint tán szólna is némellyike, ha népe már olly serdülési kort mutatna, mellyben hihetőleg maga magárul gondoskodni tudna — — 's ha — — — — — —, mit mondana a' világ? Azt hiszem: el volna csábítva az emberiség, 's olly fejdelemnek, annyi halhatatlanságnak apotheosisát az egész emberi nem örömkönyekkel ünneplené! —

'S ez ellen senkinek sem volna, úgy hiszem, legkisebb kifogása, és senki azt ki nem vihető dolognak, theoriának, vagy tán éppen ábrándozásnak nem tartaná — — — 's kivált Magyarországban senki. — — Azonban 20 úgy áll 10-hez, mint 10: 5-hez, tagadhatni e ezt? Szinte illy lépcső-idomzatban áll a' privilegiált magyar nemesember az adófizető néphez; 's ha az előhozott fejdelmi szó helyes, 's abban hézag nincs, éppen úgy nem lehet theoria vagy ábrándozás, ha viszont egy magyar nemesember igy szólna: "Jobbágyim jóléte 's boldogsága legközelebbrül fekszik szivemhez, 's tudom mig élek, igaztalanság rajtok történni nem fog — ha t. i. elég szerencsés vagyok bajaikat meg is tudni, 's azt tiszteim nem mellőzik, vagy előttem nem titkolják el; — mivel azonban halandó vagyok 's successorimrul jót nem állhatok, szivesen kötöm le magamat, hogy én 's nemzetségem a' törvény minden sanyarinak vettessünk alá, ha jobbágyinkon a' legcsekélyebb igaztalanságot lennénk végbevinni képesek 's a' t." 'S valyon hány állna illy valóban nemes concessióra, — hány mondom mind azokbul, kik a' constitutionalis fejde-

lem tettét magasztalva egekbe harsognák! — Keserüséggel mondom: azt hiszem 'kevesen' —. 'S miért? Mert a' nagyobb rész inkább javasolni szeret nemes tetteket, mint azokat gyakorlani; 's ha hibárul van szó, inkább hajlandó másra mutatni mint magára.

Ez pedig a' társasági szabadság tökéletlen ismeretébül származik, mellynek tudománya országos embernek legszükségesb, mert csak abbul eredhet tartós közboldogság. 'S annak megmutatására, mennyire van e' tudomány nem csak nálunk, de a' világ legszabadabb nemzetei közt is még hátra, itt egy kis történetet akarok előhozni. Több év előtt egy fiatal angol Lord egy fregáta kormányát vette át, — 's ez alkalomnál mindent megelőzve alattvalóihoz ekép szólott: "nem türhetem látni, hogy embertársával sok úgy bánik, mintha állat volna; közülünk minden testi büntetést ki akarok küszöbölni, ezentul csak a' becsület indítson, az mozdítson kötelességink legtökéletesb teljesítésére 's a' t." Melly igen liberalis beszédre önbámultára, mert azt hivé 'mindenki nagyon fogja köszönni, 'egy két helybehagyó hangon kivül a' 300 vagy több lélekbül álló hajós nép némán szélyedt egymástul el. Több napi tanácskozás után a' legénység egy kis küldöttséget bizott meg e' tárgy felől az ifju kapitánnyal közelebbrül értekezni, kit a' szónok minden tisztelet mellett igy szólíta meg: "Uram, igen köszönjük irántunki tiszta szép szándékodat, melly nemes lelked tanuja; legyen azonban szabad meg kérnünk, hagynád a' dolgot régi rendben. Te új ember vagy, mi pedig régiek, kiknek tapasztalások nagy; nem fogsz liberalis szándékiddal eszközlésiddel boldogulni, 's a' mi több, mi hajós néped virága, kik annyi csatákat vítunk férfiasan ki, mi leszünk a' legsulyosabban büntetet-

tek. Lásd Uram sok semmirevaló állati ember van közöttünk, — 's annyi 's olly külön színü nép közt mikép lehetne is ez máskép? — — — Már, ha azok tudni fogják, kémény fenyíték, testi büntetés nincs — ugyan nem mi leszünk e kénytelenek érettök fáradni, érettök virasztani 's gondatlanságikat kipótolni? — Nem; kegyes Urunk! ne légy ellenünk kegyetlen; maradjon csak meg az állati büntetés, mig állati 's becsülettel nem törődő emberek vannak. Véletlen hibáért úgy is csak figyelmesekké tétetünk, vagy dorgáltatunk, készakarva pedig eddig sem hibáztunk, és soha nem is fogunk; — — — efelett nem Te itélsz rólunk önkényesen, hanem a' törvény, 's ha áthágod azt, előbb utóbb Téged is kétség kivül elér a' legvéresb bosszú; 's ekép Uram nem félünk mi a' kemény testi büntetéstül, hanem annál inkább mind azon féktelenek rendtörésétül, kik emberek közt, mig emberek lesznek, mindig is találkozni fognak, 's kiket egyéb rendféken nem tarthat, mint a' kemény testi büntetésektüli félelem. — — 's a' t." 'S a' fiatal kapitány meghagyá a' régi rendet, mert józansága ellen, azt jól átgondolván, igazságos kifogása nem lehetett.

Én pedig midőn közbevetőleg arra figyelmeztetek, hogy nem csak Britanniában de az éjszak-amerikai szövetséges tartományokban is, 's igy a' világ legszabadabb országiban kemény testi büntetések által is kínszeríttetnek a' törvény körei közé azok, kikben több az állat mint a' lélek — azt vonom ki a' most említett történetbül: 'hogy a' kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a' féktelen 's becstelenre nézve pedig legnagyobb szükség, kit pártolni nem csak a' legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a' törvények legnevetségesb parodiája, mellyek nem azért vannak, hogy azok

mögé bujhassanak 's rejtezhessenek a' csalárdok, szótörők, gondatlanok 's a' t. hanem hogy azokat a' törvény, ha el volnának bujva 's rejtezve is, napvilágra rántsa, 's velök irgalmatlanul de igazságosan bánjék tetteikként.

Ezeket előre bocsátván munkád 37-ik lapját hozom ismét emlékezetbe, hol ezt mondod: *A' mit a' Gróf munkájának ezen észre-vételi szakaszában az egyesületekrül mond, az valóban arany betűket érdemel, mert a' dolog bibéjét ütötte-meg, és minden hasznos egyesület fő feltételeit érdekli. Ez már egészen magunktul függ. Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem. Nem is kételkedem, hogy a' Gróftól elé-adott feltételek szerint elő-adandó akarminő egyesületek, bizonyosan nem csak számos-rész-vevőket fognak találni Hazánkban, és már eddig is találtak, hanem virágzással is fogják magokat kecsegtethetni. Csak egy kivánságot merném kinyilatkoztatni, azt t. i. hogy valamelly hasznos köz-czélju költséges intézetnek okok mellett birálóji 's javallóji, végre-hajtáskor minden önhaszon-keresés gyanúja eltávoztatására csupán ut-mutatók, nem pedig végrehajtók is lehessenek, és hogy minden illyes intézetek minél több rész-vevőkre találhassanak, minél kevesebb legyen az Actia, mert hiszen a' tehetősebb több actiát is vehet.* Melly sorok szerint úgy látszik Te drága Barátom, az egyesületek lelkét soha legtávulabbrul sem fogád fel; mert legelőször is azt állítod: hogy Hitel czimü munkámban a' dolog bibéjét ütöttem meg, 's minden hasznos egyesület fő feltételeit érdeklém, 's azután a' tárgy tökéletes kimerítése végett azon két észrevételt ragasztod okoskodásimhoz, hogy a' javaslók soha végrehajtók ne lehessenek, 's az actia minél kevesebb legyen. Mind ez pedig sem-

mi egyéb mint forma, 's nem a' dolog veleje; mert hidd el Barátom, ha pontig teljesíttetik is mind az, a' mit a' Hitelben az egyesületek felállításárul mondék, 's a' Te javaslatid is tökéletesen elfogadtatnak, hogy t. i. projectans soha ne legyen exequens 's a' részvény — actia — minél kisebb; azért bizonyos 's tartós sikerrel még sem fog felállni honunkban egyesület soha. Azok sarkalatja nem puszta forma, hanem valóságos realitas; 's miért nem merítém ki e' szükséges tárgyat fenékig a' Hitelben, lásd azt Neked megmondhatom: 'Nem akartam — német példabeszéd szerint — ajtóstul esni a' házba, mert egészen visszarettentek volna tőlem — — — eképp a' Lovakrul irt mnnkámban is csak távulrul tevék az egyesületekrül egy kis említést; már a' Hitelben annak lelkét egy kissé jobban ráztam meg, úgy hogy számosakban mondhatom jócskán felébresztém annak szellemét, 's ime most — 's valóban nem tudom nincs e még időn kivül, de Te kinszerítesz ezen, valamint egyéb koraságokra 's időelőttiségekre — ki fogom kereken mondani: itéletem szerint 'min alapul általányosan az egyesületek lehető, bizonyos 's tartós sikere.'

E l ő s z ö r: hogy a' titulus nonus partis primae annyira javíttassék, hogy annak sinuositásaiközt, senki, első herczegtül kezdve a' legtehetetlenebb nemesemberig, ne bujhassék el, hanem minden rendsértő legrövidebb uton 's egyenlőn érezze a' nemzet-hozta törvény hatalmát. —

M á s o d s z o r: hogy a' hitel közönségesen de kivált a' privilegiáltakra nézve olly szoros lábra tétessék, mellynél fogva — — — nem vissza, hanem előrehatólag lassanként megszünjék a' mai pénzkörülti 's sequestrumi scandalum.

'S hiszem: ez elég kereken 's világosan ki van mondva! Pedig ennyire kelle jutnunk, 's min-

dig ide is czélzottam, megvallom himezés nélkül. Hanem ha e' szavakkal kezdém vala meg irói pályámat — mellyre magam sem tudom mint botlám, 's azért mivel legkisebb szerzői praetensióm sincs 's fáradozásim oka semmi egyéb, mint tiszta 's becsületes szándék, reméllhetem az igazságos Olvasó engedékenységet is — valyon a' közönség egy része nem kövezett volna e meg? Félek, egészen elnyomott volna, mert a' valódi kutfők távulrul mutatása miatt is — —, — már elég követ dobott rám. Most azonban kis publicumom némileg már megszokta némellykori erősb mondásimat, mint a' millyeneket mindennap hall, 's mint a' millyeneket sokan hallani is szeretnek; 's igy — habár még kora tán most is — minden esetre időhez illőbb ma, mint ez előtt 3-4 esztendővel, fejteni ki olly tárgyakat tökéletesebben, mellyekhez a' sokaság, mint valami felette nagy jóhoz, vakon ragad, midőn úgy szólván kigyót szorít kebléhez, melly a' haza életét gyökerinél rágja, 's mellyet csak kevés idő előtt szinte halálos bün és személyes veszély nélkül megtámodni nem lehete; — — — — ma mondom, midőn annyira haladott a' közértelem, hogy mind azok, kik az előitéletekkel — az emberiség legnagyobb ellenségivel — szállnak szembe, 's azokkal vínak, már nem állnak magányosan, hanem itt ott nagylelkü hiv 's elszánt bajtársokra akadnak, 's az egész veszedelem néhány kék foltra 's némi karczolásokra szoríttatik, mellyeket a' közjóért eltürni valóban nem szerfelett nehéz!

Azonban valamit olly nyersen kimondani, hogy az a' közönségnek meg is tessék, nem igen nehéz, 's számosb szónokink hire tán csak azon alapul, hogy felette nyersen szoktak szólni; okoskodásiknak van e nincs e alapja? azt a' közönséges hallgató nem igen vizsgálja, megeléged-

vén hogy idejét jól tölté, azaz magát éppen olly jól mulatá, mint azon szinház-járók, kik akkor elégesznek meg a' darabbal legjobban, midőn minden össze vissza, keresztül kasul megy 's több az actio mint az okoskodás! Ennélfogva vizsgáljuk kissé 's hideg vérrel: két nyersecske állításom valyon nem egyéb e nyersnél — — — 's józan alapon nyugszik e?

Azon hiedelemre támasztván okoskodásomat, hogy az eddig előadottakbul már elég világosan 's mindenkinek teljes meggyőződésére kitünt: hogy az önkénynek legkisebb lehelete is elég ketté törni 's tökéletesen megsemmisítni az egyesületek szüzességét, a' mi conditio sine qua non; 's ekép egyesületben sem első sem utólsó nem lehet, mint azok, kik a' közönség — az egyedüli Úr — parancsai végbevitelére szabadon választatnak, 's ideig óráig végrehajtó hatalommal ruháztatnak fel — kérdem egyenesen ki zárhatni e az önkényt olly egyesületi intézetbül tökéletesen, mellynek számos részvényesi annyira különböző törvények alatt állnak, hogy azok hatalma őket, mint egyesületi tagokat is, mások felett pártolja? Mit felelhetni erre igazságosan? Csak azt: hogy valamint a' Töröknél egyesületrül nem álmodhatni, — — — úgy embergondolta privilegiumok által elbonczolt hazákban sem kaphatnak azok valódi életre, 's a' közjó úgy megakad, vagy csak nyomorultan halad, mint azon társzekér se mozdulna helybül igen gyorsan, mellyben telivér, ökör, bivaly, szarvas 's a' t. vegyest volna fogva, 's egyenlő huzás helyett mindegyik külön külön rántana néha néha egyet az előmozdítandó terhen.

Nevezetesb egyesület alig állhat fel csak kirekesztőleg egyfelekezetü részesekbül, hanem abban termesztőnek, fabricansnak, kereskedőnek

's a' t. lenni kell; mert nem csak a' sok részvényes pénzbeli tehetsége alkotja azon magusi egyesületi erőt, melly szinte minden nehézségen diadalmaskodik, 's idővel, ha egészen ki lesz az emberek közt fejtve, homályba fogja állítni mind azt, a' mit a' hajdankori véres tyrannismus rakott vala egymásra, — hanem az egyesületek ereje legfőkép azon sok 's különböző részvényes értelmiben 's tapasztalásiban gyökerezik, mellyeknek több oldalusága és sulya olly világosságra hozza végre a' valót, hogy minden rá állított munkálkodásnak sikere, ha nem bizonyos is, legalább bizonyosb, mint ha csak egy ember értelmétül 's tapasztalásátul függne az, melly a' legfényesb ész 's leghosszabb élet után is egy halandóban csak egyoldalu 's igen parányi lehet. — Ezen kivül egy bonthatatlan lánczolattal kapcsoltatik az emberi társaság egy felekezete a' másikhoz; — kereskedő nem lehet, ha nincs termesztő 's fogyasztó; termesztő pedig mi által ösztönöztetnék munkára, ha nem volna fogyasztó, — ez pedig hogy juthatna minden szükségihez, ha viszont nem volna kereskedő — —; a' nyers termények azonban drága szállítás miatt a' termesztő 's kereskedő minden nyereségét megemésztik, mert a' fogyasztó nem birhatja a' drága javak terhét — — 's ime a' kézmüvész, a' fabricans áll elő 's mindenkin segít. Már hol a' kézmüvész 's gyárnok tökéletesen nem boldogulhat, — — — ott természetesen legtöbbet veszt a' termesztő, 's aztán a' fogyasztó 's kereskedő, 's igy némileg az egész közönség, — — — 's ezen állásban élünk mi Magyarok! Ha pedig vizsgáljuk, ki szegzi magát nálunk leghathatósabban a' müvész, fabricans 's kereskedők ellen? azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy senki makacsabbul 's állhatatosabban nem, mint éppen a' termesztők; — a' mire

csak azt kiálthatjuk az egek felé 'Uram bocsáss meg nekiek, mert valóban nem tudják mit cselekesznek!' — — Iránylag felette szegények, pedig nem akarnak szegények lenni; — ha ezt nem szokták is mindig megvallani — de olly módokhoz nyulni nem engedi előitéleteik nyommasztó terhe, mellyek által gazdagok lennének — — 's ha nagyobb kincsekre szükségök nincs, elférne az a' haza oltárán, 's ott fénylenék legszebben.

"A' termesztők szegzik magokat müvész, fabricans, kereskedő ellen; hogy mondhatni azt?" Sok igy fog felkiáltni; 's Te még ezt teszed tán hozzá: "mikép kenhetni illy balgatagságot az egész nemzetre" Mire azt felelem: 'Nem a' nemzet, mert azt honomban sehol sem lelem fel úgy is, 's azon nevezet nálunk nem egyéb, mint czifra szójárás, mellynek tulajdonkép igazi értelme nincs, — 's nem a' termesztő szegzi magát általányosan müvész, gyárász 's kereskedő ellen, hanem a' privilegiált status nagyobb része!

Látom, e' nem gyönge lélekkel leplezett, hanem férfiasan kimondott állitásomon sokak elbámultát; de önmystificatióra többé idő nincs — — 's beszéljen bátran müvész, gyártó, kereskedő: igazam van e vagy nincs! Mondják ők — mert kiki jobban tudja, hol nyomja saruja — miért nem boldogul nálunk se gyár, se kereskedés úgy mint kellene? czáfoljanak meg ők, ha nincs igazságom, a' mire őket ezennel kihivom. — Mondásimat szentirásul nem adom, lehet csalatkozom; de jőjön a' dolog végre világra, senki rajta veszteni nem fog, mert mindenkinek legközelebb javát 's jobblétét érdekli.

Itéletem szerint a' müvészi, gyártói, kereskedői felekezeteket általányosan fel kell emelni, úgy hogy személyök 's vagyonok legkisebb megtámodtatástul is ment legyen, 's az ebbül lassanként

folyó tökéletes bátorság a' dolog veleje, ez az egyesületek talpköve 's philosophiája, 's nem az, hogy egy actia 100 vagy 50 forint legyen, a' javasló soha végrehajtó hatalommal ne ruháztasssék fel, mikép kelljen aláirni, mikor fizetni 's a' t. mint Te azt a' tárgy bibéjének 's az egyesületek fő feltételeinek tartád vagy még most is tartod!

Nem ott fekszik az Barátom; korántsem lelketlen mechanikában, — egy moralis Valami az, a' mi embert egy hazához vonz, másiktul elijeszt, 's mindaddig, miglen mi azon Valamit — mellyet mindenki jobban érez, ha azon helyre akar állni mellyen az éreztetik, mintsem én azt felvilágosítni képes lennék, — minden embertársunkban tökéletesen meg nem fogjuk becsülni, termesztő mindaddig por vagy mocsár közt fog szegénykedni, a' fogyasztó ellenben hazánk sok reszében alig emészteni valamit, 's azon keveset, a' mit a' tehetősb rész fogyasztgat is, többnyire külföldrül hozatni — — — külföldre pedig soha semmi nevezetest kiállítni. — — — 'S illy marasmus közt élni, valóban nem nagy boldogság, 's nem felette nagy dicsőség!

De vegyük a' dolgot practice 's próbáljuk: állítsunk most theoriában egy manufacturát, 's fejtegessük, hihetőleg minő előmenetele leend? — Ne kezdjünk pedig valami igen szövevényest, hanem csak ollyast, mellynek életbe hozása 's tartása nem felette nehéz 's Magyarország mibenlétére 's körülményire illeni látszik. Én egy szőnyeg-gyárt gondolok legczélirányosbnak most, azaz olly gyárt, melly a' legdurvább pakrócztul kezdve a' legfinomabb kárpitokig mindent készít, a' mi gyapjubul készülhet. 'S tegyük fel hogy igazságom van, 's vizsgáljuk egy illyes gyár lehető 's reméllhető előmenetelét.

Mindenek előtt egy aláirás-ivet küldözgetünk

körül, mellyre 500 pengő forintnyi actiával 200 aláirót javaslunk 's kivánunk. Egyenesen ki lesz mondva: — 's ím ez a' dolog mechanikájának legföbbike — hogy senki, mivel aláirta nevét, azért még nem tartozik fizetni, hanem kötelességinek pontos teljesítése csak akkor kivántatik 's kezdődik, midőn az aláirók által szabadon választott társasági küldöttség a' javaslatot tökéletes megrostálás után helyesnek találá 's elfogadá. — A' gyár minémüsége ollyan, hogy annak hasznát leginkább a' birkás-gazda 's igy hazánk legszámosb gazdáji vehetik, mert általányosan csak durvább gyapjut emészt, — mellynek kisebb ára haszonnal nem igen engedi a' külföldre vitelt, 's ekép hihető, számosb földbirtokos, azaz privilegiált fog venni részt az egyesületben. Tőkepénzesek, kereskedők az uj intézet által szintugy nyertesek lehetnek, 's igy feltehetni, hogy több felekezet közt a' 100 ezer pengő forint elegendő aláiróra talál — a' mit annál bizonyosabb kivihetésünek gondolok, mert minden aláiró tudja előre: hogy csak akkor fizetend, ha a' tárgy lehető tökéletes felvilágositás után, magát hasznosnak mutatta; a' tárgy tökéletes felvilágosításához pedig minden aláiró szabadon járulhat, mert vagy maga választatik a' vizsgáló 's rostáló küldöttséghez tagul, vagy ollyanra adja szavát, kiben legtöbbet bizik, 's minden esetre nem csak az egész társaságra, hanem a' küldöttségre is szabadon befolyhat, mert a' küldöttségnek minden ülés-jegyzéki kinyomtattatnak, 's azokat minden tag rostálhatja 's azokhoz, ha directe nem is, legalább indirecte szólhat; — — a' minek ha helyes az észrevétel, bizonyos foganatja is szokott lenni, 's valyon miért? Mert ha van is az egyesületben sok, ki pénzével nem törődik; vagy a' dolgot olly heves indulattal üzi, hogy elvakultában nem igen

láthatja előre a' hihető haszon vagy kár következésit; mindazáltal a' nagyobb rész, mellyben a' pénz- és haszonkörülti aggodalom a' legerősb érzés, — annyira fékzendi majd a' könnyelmüek 's szenvedelmesek türedelmetlenségét 's felszinségét, hogy minden hasznos és helyes felvilágosítás, bármilly oldalrul jőne is, legnagyobb figyelemre fog méltatni.

Tegyük fel ezek után, hogy az aláirás mind a' 200 részvényre tökéletesen betelt, 's a' 21 tagbul álló küldöttség szabad választás által ki van nevezve, 's képzeljük magunkat a' küldöttség első gyülésében.

"Gyapju elég van, 's azt egyenesen a' termesztőtül fogjuk venni, de semmi privilegium szerint, hanem hol legolcsóbban 's legjobb minemüségben találjuk" — — — Helyben hagyatik! — Közbevetőleg e' gyárbul minden patriotismust kirekesztünk, 's csupán csak gazdai, kereskedői 's pénzért munkálói szemmel fogjuk a' dolgokat tekinteni 's fejtegetni. — "Pest számos tekintetnél fogva illy gyártelepítésre legalkalmasb helynek látszik." Hosszu fejtegetés után az határoztatik el: hogy a' tárgy tökéletes elintézésére szolgálandó további javaslat Pest városára alkalmaztassék! "Illy gyárhoz némi kül-productumok mellőzhetlenül szükségesek, mint teszem indigo, cochenille 's a' t. 's igy mindenek előtt a' kormányt örök vagy bizonyos időre olly privilegiumért kell megkérnünk, mellynél fogva sem korona-változás sem egyéb történetek e' külföldi tárgyakkörülti vámot ne emelhessék fel" Helyben hagyatik! "Ezen kivül magunkat előbb, még valami egyébrül is, tökéletes világba kell helyeztetnünk: valyon t. i. készített pakróczinkat, kárpitinkat 's a' t. szabadon vihetjük e Urunk egyéb örökös tartományiba ki, — vagy legalább transito kül-

földre? 's ha nem, 's a' kivitelt is vám nyomja — akkor örökre vagy bizonyos időre hasonlag ki kell előbb eszközlenünk a' kormánynál azon biztosságot, mellynél fogva bátrak lehetünk, hogy márul holnapra a' kiviteli 's transitoi vám nem fog felemeltetni, vagy visszaijesztő formalitások 's nehézségek által — — — olly mintába öntetni, mellyek egyenlők a' felemeléssel." — Helyben hagyatik! — "A' vám-körülti kérdést fel kell tehát mindenek előtt tökélctesen világosítni 's azt a' kormánnyal rendbe hozni — — erre pedig a' társaság 3 küldöttségi tagja bizassék meg." Helyben hagyatik! — 'S az első gyülésnek, melly tán több ülésre is terjedt, vége lön. — A' három biztos azonban lehetőségig mindent kinyomoz, 's a' kormánytul hosszasabb idő lefolyta után, — — — — — — — — vagy pedig, mert a' dolgok helyes végbevitelére sok idő kell, végre választ nyer, 's összeül megint a' küldöttségi gyülés 's a' nyert válasz biztosító 's kedvező létét rostálja. 'S tegyük fel most — mivel később az ellenkezőt fogom feltenni — hogy a' válasz minden lehető előlátás 's felszámolás után annyi bátorságot 's kedvezést nyujt, mellynél fogva a' gyár lehető sikere, a' mennyire azt vám érdekli, ha nem tökéletes bizonyosságu is, legalább igen hihető. De vizsgáljuk mi fog ezután a' gyülésben vélhetőleg előfordulni? "A' tárgynak egy nyomos feltételén diadalmaskodtunk, melly conditio sine qua non; azonban most egy nem kevesebbé fontos van előttünk, t. i. mikép hozzuk a' tárgyat o l l y é l e t b e — 's erre vigyázni kell, mert valamit bágyadt életre hozni nem nehéz — olly erős egészséges életbe mondom, hogy a' báb nem csak hosszu de virágzó életet is élhessen? Ennek elérésére szükséges a' gyár mechanikai részét olly értelemre 's kezekre bizni, mellyek jót, igen

szép izlésüt 's olcsót tudnak készítni — mert isméretes dolog, teszem posztógyárokban, hogy az ügyes munkás, mód nélkül finomabb 's igy drágább posztót készít iránylag nem felette finom gyapjubul, mint a' tudatlan 's ügyetlen a' legfinomabbbul, 's efelett jó rendeletü gyárban egy ember több portékát készít, mint rendetlenben négy annyi szám. — — Ezen ügyességi fogások pedig naprul napra jobban fejlődnek a' külföldön ki, úgy annyira, hogy a' legnagyobb honi olcsóság sem képes azon nyereséget kipótolni, mellyet a' tudós 's ügyes munkás hajtani képes; — — — 's ekép a' tárgynak tökéletesen megfelelő embereket külföldrül kell közénk édesgetni — — — 's e' mesterek 's kézmüvészek megszerzése 3 küldöttségi tagra bizatik." Helyben hagyatik! "Ezen emberek el nem érkeztökig azon kérdést végkép nem határozhatni el: valyon Pesten álljon e fel a' gyár, mert viz, föld, fa 's egyéb tekintetek miatt illyeshez az e' részbeli competens biráknak is kell szólni; 's ekép a' kézmüvészek 's gyárászok elérkezésökig, megint elszéledhet a' gyülés." Helyben hagyatik.

Hanem e' megbizás teljesítésében gondolom elakad a' három biztos. Ha mint Magyarok fogják keresni a' gyárhoz szükséges individuumokat, vagy ollyanokat lesznek a' küldöttségnek javaslani kénytelenek, — 's ebben kivétel lehet, de arrul jót állok, felette kevés — kik a' társaságnak hasznot nem hajtandnak, vagy mindig 's mindenütt a' fabricansoktul illy hangu szavakat fognak hallani: "annyira fel vannak halmozva nálunk a' munkák 's igy a' kereset felette nagy, hogy valóban most idegen földre menni nem kivánkozunk — — — 's a' t." a' mi egyébiránt nem igaz, hanem puszta ürügy—praetextus—melly tökéletes világra fejlend, ha az érintett biztosok nem mint Magyarok, hanem

mint ismértelenek mennek a' dologban elő, mert akkor éppen azt fogják hallani, a' mit én már igen sokszor valék nyelni kénytelen: "Mi a' Magyart személyesen igen becsüljük, mert egyenes szivü, becsületes, nagy lelkü; — de köztök is van némi kivétel — 's ezek iránt a' törvény nem ád elég oltalmat; — 's ekép bizony nem megyünk hazájokba. Ha egy szeles nemes urfi pofon üt, vagy egy másik lehuzat, — — milly satisfactiót várhatunk? nyert pénzünket nem merjük kiadni, mert akkor fizetik vissza mikor akarják 's a' t. — — — köszönjük, köszönjük, ezen becsület nekünk igen is nagy, de inkább másutt élünk!"

'S hogy illy szép tapasztalással gazdagodva fog a' dolog mibenlétérül a' három biztos jelentést tenni, arrul igen kevés kivétellel, mint mondám, szinte kezes merek lenni, 's állításom tanúiul azokat hivom — — — kiknek e' részben olly külföldi tapasztalások van, mellyet máskép nem szerezhetni, mint ha valaki nem mint rész, azaz ezen esetben nem mint Magyar, hanem mint indifferens, 's ekép pártatlannak látszó forgolódott 's forgolódik odakün. Hasznos mestereket tehát hazánkbá édesgetni nem fogunk, 's miért? Mert a' 1ae titulus 9us homlokkal áll a' szőnyeggyár ellen — — mivel mindaddig, mig annak kanyargási és tekervényei közt bujkálhat egy felekezet — — — vagy az nem terjed ki a' haza minden lakosira egyenlően 's általányosan, mindaddig számos, vagy elegendő becsületes 's ügyes kézmüvész 's gyártó hazánkba telepedni soha nem fog. 'S hacsak egy szőnyeggyárt semmisítne meg ez öblös törvénynek tulcsapongó tág, vagy felette szük léte, akkor a' tárgy nem érdemlené a' megpendítést, hanem úgy kell felvenni a' dolgot, hogy ezen gyárt azért állitánk theoriában fel, mert legkönnyebb, 's ekép az következik: hogy ha

már a' legkönnyebbet is elakasztja a' hiányos törvény, mikép fog meg nem javításaiglan mind azon számos gyár boldogulni, mellyeknek életbe hozása, a' tökéletesen megfelelő emberek csekély száma miatt még sokkal nehezebb? Azon dilemmában vagyunk tehát helyeztetve, hogy vagy össze kell szorítnunk a' primae nonust ránk nemesemberekre nézve, vagy azt módosítva honunk minden lakosira terjeszteni — — — szóval: a' törvényt annyira javítni, hogy az a' természethez közelebb álljon, — vagy egyenesen le kell mondanunk nem csak arrul, hogy szükséges fabricatumink legnagyobb részét magunk állítsuk ki lassanként, — hanem azon ki nem mondható áldásrul is, melly az okvetetlenül ébresztendő nagyobb szorgalom által nem csak az egész közönség physikai, hanem moralis mibenlétére is olly jóltevő 's valóban csudálatos befolyással volna, hogy néhány évtized mulva Hunnia meg nem ismérhető díszfokra virulna fel! Azokat tehát, kik e' sorokat olvasandják, honunk javára kérem: ne vessék ezen okoskodásimat gondatlanul félre — mert valóban nem theoria, a' mit szólok, — hanem méltassák hideg vérü 's igazságos fejtegetés 's fontolgatásra, 's világosan fogják tán látni, hogy — a' mit szerencsétlenségünkre a' legnagyobb rész tán távulrul sem sejt — éppen azon törvény áll, felette tág magyarázhatása vagy nem elegendő terjedelme által, leghathatósabban nemzeti szorgalmunk ellen; — éppen azon törvény mondom, mellyet sok, minden lételünk legbiztosb palladiumának tart, — 's kérdem valyon mi józanabb: — 'egy törvényt úgy szólván világra hozott előitélet sugtában javítlan hagyni e, 's az által a' szorgalom szellemét egészen elijeszteni, 's azt századokra lökni vissza; vagy azt annyira igazítni, hogy csalárdon, rendsértőn 's féktele-

nen kivül az egész nagy közönség annak oltalma alatt bátran örüljön személyi 's vagyoni sajátsága és szabadságának?'

Tegyük azonban fel, hogy a' fentebb érintett 3 tagu biztosság olly embereket talált, kik a' szőnyeg-gyárt tökéletes mozgásba hozni képesek, — a' mi mint mondám egyes esetekben 's kivétel gyanánt igen könnyen történhető — 's hogy igy szinte a' legnagyobb nehézségeken 's a' felállítandó egyesület derekán már tulhatott a' társaság — — — — valyon mit fog tenni a' küldöttség? — Egy uj gyülésében ki fogja nevezni először: azon megmaradandó kisebb tán 7 tagbul álló küldöttséget, melly a' szőnyeg-gyárt kapcsolatban fogja tartani az egész társasággal, úgy hogy ezen utólsó befolyását az egészre pillanatig se veszítse el, — 's legkisebbrül is tudósítva legyen, mert tul-világosság, tul-nyilványosság egyesületek körül nem lehet; másodszor: külön külön embereit szoros korlátok közt 's nyilványos felvigyázat alatt meg fogja hatalmazni a' gyár-felállitásra, a' mi több ágra oszlik, hanem két legfőbbre t. i. a' dolog gazdasági 's technikai részére — — — 's im a' pillanat, mellyben a' társaság tagjai megkéretnek negyed vagy fél részvényök letétele végett — — — 's tegyük fel — ez pedig ugyan merész feltétel — hogy a' részvények negyede vagy fele mind pontig 's órára fizettetik le; 's igy sok fáradozás után végre a' gyár forogni kezd.

A' felette száraz tárgy nem engede még több részletbe bocsátkoznom, mert unalmig hosszasnak kelle vala lennem, de úgy hiszem — — elegendő bár korántsem felesleg szemüggyel állitánk gyárunkat fel, 's én az illy körülmények közt mulhatlanul szükséges eszközlések fővonásit türhető világban rajzolám elő; azonban ne kiáltsunk azért még győzedelmet, mert ámbár nem olly

könnyü a' legegyszerübb gyárt is a' hihető siker sarkalatin életbe hozni, mint azt a' mondottakbul láthatjuk, mindazáltal illy intézetek életbe hozása még csak gyermekség azoknak életben tartásokhoz képest! Itt Barátom, a' Te igen kedves "Bibéd" Ez a' nehéz feladás! 's valyon nem nehezíti, vagy szinte nem semmisíti e meg a' privilegiumtalanra nézve előhozott bátorság-ellenti törvény 's a' hitel hiányossága illy egyesületek életét? Istenért! lehet e azon kételkedni? Nem csak nehezíti, de minden bizonnyal meg is semmisíti. Az értelmes, ügyes 's becsületes müvész — 's ha nem illyen, nagyobb gyárokra, egyenesen kimondom, semmi hasznát nem vehetjük, mert minden vásáron a' mienknél szebb 's olcsóbb portéka meg fogja ölni gyárunkat — nem csak ki nem akarja tenni magát becstelenségnek, de férfias öntudatja szerint a' megbecsülést is megkivánja, nálunk pedig egy pajkos deák, vagy ha az nem is, egy atyai hatalom alul kiszabadult hiábavaló nemtelen nemesember, vagy még sokkal nemtelenebb 's hasztalanabb magnás úgy szólván büntetlen bánthatja meg ötet, — mert a' személyes elégtételnek nem parodiája e az, ha a' büntetés szinte fél századdal kullog a' tett után? büntetlen bánthat meg mondom olly müvészt, kit másutt fejdelmek becsülnek, 's kinek a' külföld leghatalmasb herczegi sem véthetnének büntelen. — — — És aztán édesgessük őket hozzánk! A' mi annyit tesz: "Viz siess a' sz. Gellért hegyére!" Nem, nem; a' természet ellen nem történik semmi, 's ha értelmes, ügyes 's becsületes fabricánsok kivétel gyanánt közénk jőnek is rövid időre, tökéletesen közöttünk letelepedni soha nem fognak, mig a' szorgalomra nézve mostani felette hiányos törvényink nem javíttatnak. Az oktalan állat puszta ösztöne szerint nem rak fészket 's nem tanyáz ott, hol

nyugalmát veszély közt sejti — — nézd a' fecskét, nézd a' hódat, vidrát — — — 's az okos ember, ki némileg előre láthat — — ne kerülje olly hazákat, hol sem személye, sem tulajdona kellő bátorságban nincs — — — 's ne keresse inkább azokat, hol mind kettő valódi bátorságban van? Nem nevetséges kivánat e ez? —

E' szerint, ha eleinte tökéletesen megfelelő embereket édesgetnénk is magunkhoz, nem hihető, hogy azok mostani körülményink közt nálunk telepednének le, 's olly nagy számban kivánkoznának is letelepedni nálunk — — hogy viszont mi ne legyünk az ő uralkodások alá vetve, a' mi, mint a' tapasztalás mutatja, igen sokszor történik, ha egy gyárnak egész boldogsága néhánytul vagy csak egytül függ; 's ezt nem kell felejteni. Mig tehát értelmes, ügyes 's becsületes fabricansok úgy szólván csak kivétel gyanánt, — vagy költöző madárként csak kikelet 's nyaratszaki rövid időre szállongnak honunkba látogatásul, mindaddig jó sikerü gyár sem lesz egyéb anya-földünkön, mint különös tünemény 's ritkaság — — — 's valyon ez annak, ki nem annyira magát 's privilegiumit, mint inkább hazáját, hazafiait 's az igazi szabadságot szereti, — — — kellemes — keserü gondolat e, kérdem? Midőn azt teszem hozzá, hogy azok, kik nagy gravitással ön 's hallgatóik mystificatiójára néha igy okoskodnak: "Magyarország pastorális szántó-vető haza, melly csak nyers productumokat állíthat ki 's mellybe gyárok még nem valók" a' legnagyobb képtelenséget mondják — — — mert ha volna is közel tengerpartunk, 's igy nyers terményinket könnyen kivihetnők is, még akkor sem állna illyes okoskodás; mert valamint nagyobb szorgalom a' fogyasztást neveli, ez pedig több javak kitermesz-

tését okozza, ez továbbá a' kereskedés gyarapodását eszközli 's a' t. 's ekép mind ezen ágak szakadatlan lánczolatban vannak, 's egynek bágyadtsága a' többieket is elgyengíti, — — — úgy a' gyárok is nevelik a' több termékek kiállítását, több marha-tartást 's a' t. Milly képtelenség tehát az érintett okoskodás főkép olly elszigetelt országra nézve mint Hunnia, melly bizonyosan soha nem fejtheti magát ki kül kereskedés, vagy kül nemzetek segítsége, hanem kirekesztőleg csak ön ereje által, melly vagy sehol sem vagy bel szorgalmában rejtezik, azaz — — — sehol sem, mint értelme tágitásában 's nemzetisége nemesítésében! —

Szőnyeg-gyárunk tehát hihetőleg nem forgand tartólag jó sikerrel, mert vagy nem lesznek olly ügyességü emberink, kik készítményiknek meg is tudnák adni azon elsőséget olcsósággal párosítva, melly a' nagy concurrentia miatt vásárokon szükséges; vagy olly kis számban fogják honunkat lakni, hogy a' köztök nem választhatás miatt tyrannismusok nekünk végre tűrhetetlen 's ekép a' szükséges gyárász intelligentia soha nemzetivé nem lesz — a' mi egy fő feltétel.

Tegyük azonban, hogy részint a' gyár-igazgatóság olly jó móddal bánik a' mesterek 's művészekkel, mellynél fogva ezek szivesen megmaradnak, részint ezen utólsók indiscretióra nem fakadnak, bár nyilván tudják, hogy nélkülök a' gyár egy tapot sem mehetne, 's más emberek közel nincsenek, kik mindjárt helyikbe léphetnének — — — tegyük ezt fel, 's mondhatni a' feltétel elég merész, de mit használ? gondoljuk a' nehézségeken diadalmaskodtunk már? koránt-sem, mert ime itt áll a' második Cerberus "a' hitel hiányossága t. i. —

Fentebb azt tettük fel: "a' 25 vagy 50 ezer

pengő for. pontig 's órára tétetett le, 's ez is merészke suppositum volt — — — hanem hagyján, mert lehet hogy eleinte a' szalmatüz — kiki érthet mit akarok mondani — azt tán eszközöltetté; — ez azonban csak a' gyár életbe hozásához tartozott, — a' mi könnyebb oldala — — — tekintsük azért most a' gyár életben tartására nézve viszont — 's ez már nehezebb oldala — milly phasisok alá lesz vetve a' pénz dolga.

Mindenek előtt nem kell feledni, hogy egy gyár összeköttetése részint az egyesületek, részint a' kereskedők 's vásárokkal olly complicált állapot, mellyet szükségkép — ha siker ohajtatik — a' legegyszerübb elvekre kell szorítni — — azon egyszerüség veleje pedig "az idővel gazdálkodó rend 's pontos takarékosság — azaz: hogy szinte semmit kétszer ne kelljen eszközleni, 's ekép az, a' minek ma kell végbe menni, holnapra ne halasztassék. 'S practicai emberektül kérdem, ezt állítnom igazam van e vagy nincs, — 's ebéli okoskodásom ábrándozás e mikor még azt teszem hozzá — — — 'ezen idővel takarékoskodó rendpontosságot, egy kereskedő, vagy a' mit a' Német 'Geschäftsmann' szóval fejez ki, 's mi tán Dolgász névvel mondhatnók, soha elég szorosan nem tarthatja meg, 's azt neki minden ügyeleti 's eszközlésiben tulcsapongásig, szeretném mondani 'kicsinységig' szemei előtt kell tartania — mert a' kereskedői siker vagy bukás jobbadán e' tengely körül forog. — — — 'S most nézzünk gyárunkra.

Ki fogja a' hátralévő pénzek beszedését vinni? Az, bár ki legyen is, jó szerencsét neki! Én inkább a' gyár kerekeit fogom zsirral kenni vagy hajtani, mint sokkal könnyebb 's kellemesb munkát. A' gyár eleinte nagy sikert nem

mutathat, mert míg igazi forgásba jő 's hasznot hajthat, ahoz évek kellenek — — ekép a' részvények kamati osztalékja nem lehet nagy — vagy tán hosszasb ideig semmi sem fog lenni; ehez több nehézség és szerencsétlenség is járulhat, mellyet a' legnagyobb észbeli concurrentia sem láthat tökéletesen előre — — — 's im megijed a' szalmatüzesek nagy serege — — — 's kinek közülök egy kis privilegiuma van, mögéje bujik. A' pénzszedő koptatja újait 's éjjel nappal irkál, de nem válaszol neki senki, pénzt pedig éppen nem küld — — — a' küldöttség zavarba jő, 's a' társaságnak egy szivreható értekezést küldöz a' másik után — mellyek a' hiányos posták miatt soha czéljokat nem érik, vagy akkor érik el, mikor a' gyár már elbomlott; vagy ha jó időbe érkeznek, alig olvastatnak 's némellykor tán pipa-gyujtásra is szolgálnak. — A' küldöttség azonban védelmezi az intézetet tehetsége szerint, 's annak megmentésire minden módhoz nyul — 's végre megbizotti, — mert az iró új nem elegendő — pénz-beszedés végett megint lábaikat koptatják. 'S most kezdődnek a' legfurcsább scenák, mellyek mindannyi vigjátékra adnának felséges tárgyat. — — — Jelenti magát az incassator, 's im a' különféle bujósdi hátulsó ajtócskák! — — — "Jőjön az Ur máskor, most dolgom van" — — "Rajtam nem kell busulni megfizetem én azt" — — "Mit alkalmatlankodik az Ur annyiszor, azt gondolja elszököm?" — — "Van még a' tárban elég pénz tudom, majd én később fizetek" 's a' t. Mások pedig igy: "Jőjön az Ur holnapután reggel, de ne felette korán — — majd akkorig elkészítem" — 's megyen a' boldog pénzszedő, de az Uraság 4 órakor már elutazott. — — Mások végre egyenesen a' küldöttségbe kötnek: "Mi olly pontos fizetők

vagyunk, 's közönségesen azoknak ismértetünk is, hogy minden illy nem felette gyengéd figyelmeztetés csak megbántás lehet — — — 's igy azért sem fizetünk" ezen utólsó nem fizetési menedékvár mondhatni legremekebb gondolat, melly egy Vaubannak is becsületére válnék. Akármilly oldalrul jön is az incassator, mindig szem közt áll vele a' restans, 's im ez a' vár tökéletessége: ha nem figyelmeztet, eo ipso el marad a' fizetés — — — ha pedig figyelmeztet — neheztelnek rá, 's valóban méltán, de éppen azért sem fizetnek!!! — — 'S illy élet-scenákkal könyveket tudnék tölteni; — fontoljuk azonban hideg vérrel 's igazságos lélekkel, lehet e illy körülállások közt egyesületeknek boldogulni? A' mire azt leszünk kénytelenek egyenesen felelni: 'Lehetètlen'. 'S kinek agyvelejében ez máskép látszik — — — ugyan kérem olvassa Laplace értekezését a' hitetőségekrül, a' mi után velem tán kezet fogand. — — — Minden emberi társaság egyébiránt illy körülmények közt vala, minekelőtte gyermekkorábul némileg kilábolt, 's ez két okbul; először is: mert csak igen kevés szülének vagy nevelőnek jutott eszébe gyermekik 's nevendékikkel igy szólni: "Ne hagyjátok magatokat soha valami aláirásra kínszeríttetni, 's ne irjátok soha önkényt is neveiteket valami alá, a' mit utóbb teljesítni nem akarnátok, vagy nem tudnátok; — ha azonban már ott áll nevetek: ne becstelenítsétek azt le 's ne mocskoljátok azt az által soha bé, hogy kötelezéstek nem teljesítése miatt — — érdemelve azt irhassa valaki hozzá: p. o. N N szótörő — — csalárd — — 's nem csak minden kellemrül mondjatok le, hanem adjátok el inkább a' legszükségesebbet is, sőt dolgozzatok pénzért, minekelőtte szókötés-vagy hit-szegők lennétek." Másodszor pedig, mert a' törvények nem voltak eléggé kifejtve,

hogy a' szüléket 's tanítókat illy tanács-adásra gerjesztették, vagy azok szorgalmatlanságát némileg kipótolták volna.

Állítsuk végre hasztalan szószaporítás helyett — mindezek után a' csinosbult külföldet hátramaradt honunkhoz. Ott a' müvészi 's kereskedési felekezetek a' törvény által nem csak minden megtámadástul oltalmaztatnak, hanem az egész közönségtül nagy becsben is tartatnak, — az aláirás pedig vagy becsületbül — 's ha ez nincs — kinszeritve teljesíttetik. Nálunk ellenben a' müvészi 's kereskedői felekezetek nemcsak a' közönség által nem becsültetnek úgy mint illenék, hanem őket számos megtámadástul a' törvények sem oltalmazzák eléggé, az aláirások pedig se becsületbül nem teljesíttetnek rendesen 's pontosan, sem azok teljesítése a' törvények által nem kinszeríttethetik kivántató vagy kötelezett idő-'s költség-takarékossággal! Már illy auspiciumok alatt valyon hol lesz a' siker, künt e, vagy köztünk? Felelet: "künt virágzás, bent téli fagy!"

Sokan tudom illy okoskodásim után azt mondandják: "milly összeköttetésben áll mind az, a' mit előhoztam a' társasági szabadsággal, a' pesti Casinóval?" Mások: "hogy a' par. 1ac: 9ra tett észrevételim sarkibul kidöntik nemesi privilegiumink lelkét" Megint mások: "későbbi törvények minden általam felhalmozott nehézségnek tökéletesen megfeleltek már" 's több eféle.

E' néhány pedig, tudom, koránt század részét sem teszi a' fellázult 's lázulandó ellenvetéseknek, 's igy magamat nem csalhatom meg — ámbár saját vélekedésem szerint azt hiszem, hogy mind a' 300-nak, sőt ha 1000 volna is, tökéletesen megfelelni képes lennék — — — mert a' mit itt csak érintve mondék, rég időtül fogva jól átgondolt 's agyamban meglehetős rend-

del fenálló meggyőződésem folyadéka; — magamat nem csalhatom meg, mondom, hogy azoknak részint felvilágosítására, részint megczáfolására hosszu évek 's egész könyvtárok kellenének. — — — Már az előttünki évek mennyiségét ki tudja? egész könyvtárokat pedig irni, azokat olvasni 's tagolni, 's viszont felvilágosítni 's ismét taglalni 's a' t. se nekem sem a' közönségnek ideje nincs, 's kár is volna a' becses időt 's a' minket nemes tettekre buzdító dicső jelenkort irka-firkálással vesztegetni. Egy barátságos szóvita jobban és szaporábban fejti ki a' valót, mint száz nyomtatott értekezés; — — illy szorgalmi, kereskedési vitákra pedig ugyan milly intézet adhat jobb alkalmat mint a' pesti Casino, melly minden felekezetbül szerkeztetve 's a' haza közepén van? 's im ez azon összeköttetés, mellyben én legalább, — az egyesületek szellemét, a' gyárok lelkét, a' társasági szabadságot vele némi kis lánczokkal egybe kapcsolva látom. Igazam van e, vagy mennyiben van, vagy tán éppen nincs e? elmesurlódások által fog legszaporábban kifejlődni, 's ez az, a' mit szivembül ohajtok, — mert nem azt kivánom, Isten mentsen 'hogy én mondjam ki a' Valót, mellynek legnagyobb hijával vagyunk, — hanem hogy ki legyen mondva 's tőlünk megismérve! Elmesurlódások fogják legbizonyosabban felvilágosítni: hogy valamint a' par. 1ae: 9. 4ik sorának eltörlése által törvényink javultak, mert ha nem szabad is ezentul ártatlanul elnyomattaknak önbirájokká torzankodni, mindazáltal ez az egészre nézve iránylag kisebb baj, mert a' közönség az anarchia ördögitül megmenekedett, a' mi felette nagy áldás, — úgy a' többi 3 sornak, mellynek fő vonásirul 's velejérül élve soha sem fogok lemondani, mert azok mentenek meg legitime a' hatalom önkényitül,—

philosophiai javítása 's tán nagyobb kiterjesztése sem fogja a' magyar nemesi privilegiumok lelkét sarkastul kidönteni, hanem törvényinket nemesítni, 's ez által hazánkra egyoldalu privilegiumok bágyadt szine helyett, — — — egyéb kis javítások segítségével — a' köz szabadság fényét derítni.

Ki fog sülni: hogy későbbi törvények, sem a' privilegiumtalannak személyes bátorságát, sem annak vagyoni sajátját elég 's biztos pártolás alá nem veszik — 's ekép azokat annyira kell javítnunk, 's az idők szellemihez alkalmaznunk, hogy a' szorgalmi felekezetbeliek seregesen tóduljanak honunkba, 's inkább köztünk telepedjenek le, mint a' Világ akármilly szegletébe.

Meg lesz ismérve, hogy a' jobb ember, bármilly lépcsőin áll is a' tehetség 's hatalomnak, nem annyira sok pénzt 's nagy hasznot vágy és szomjaz, mint inkább azon elme- békét 's házi csendet, melly tiszta lélek 's ön fáradozás gyümölcse, mellyet önkény nem törhet ketté 's melly szerint a' szabad ember igy szól: — "Mindenkinek melle megelégedési kutfeje"; "hajléka bátorságos menedéke" — 's igy érzeni, 's azokat becsülni, kik igy érzenek, isteni sugár 's ihlés által azok lelkébe lesz öntve remélem, kiknek a' törvényjavítás kezeikben 's hatalmokban áll, 's a' törvények csak akkor fognak valódi áldást 's halhatatlan hirt ruházni hazánkra, ha az erényt és sajátot mindenkiben egyenlőn pártolni — — a' vétket pedig mindenkiben egyenlőn sujtani, valamint az álsajátot senki birtokában szenvedni nem fogják. Csak illy törvények magasíthatnak népet nemzetté — — — csak illyenek igérnek nemzeti fényt, erős, boldog 's hosszu életet, mert csak illyenek alkotják végre azt, hogy nem csak iránylag kis felekezet — — kivánja

's ohajtsa az országi erőmű változhatlanságát, hanem a' nagy közönség — 's nem mystificatio vagy igéretek után, vagy álképzelet miatt — hanem természeti vágybul 's con amore kész legyen, valóságosan pro aris et focis ontani vérét.

Fel fog világosodni: hogy valamint a' legjelesb familiák közt, ha tagjai számosak, minden bizonnyal ollyanok is lesznek, kik a' jó fajbul kicsaptak és semmirevalók, éppen úgy nem lehető 's hihető, hogy egy több millióbul álló közönségben, számosb rendbontó, csalárd 's a' t. ne találkozzék. De egyszersmind azon igazság is meg fog ismértetni: hogy egy büszke nemzet, mellynél erény a' legfőbb érdem, 's becsület a' legfőbb jó, soha nem fogja pártolni a' törvénytörte bünöst, vagy a' becsület-sértette selejtest; mert valamint szálkát nem türhet szemében, úgy nem szenvedhet bünöst, selejtest anyakeblében, — hanem ki fogja őket vetni a' honfiak számábul, — 's nem csak azért, mivel nem közibök valók, 's egy két alávalónak jelenléte egész vidékeket undokít, de legfőkép azért, hogy egész világ lássa, mennyire heterogen a' gyalázatos élet 's becsületellentiség a' nemzeti sajátsággal. Illy cselekvésmóddal fogják egyes nemzetségek is becsületöket fentartani, 's valóban ennél nem csak józanabb, de más mód szinte nincs is. — Szép példát adott az emberiségnek e' részben — — Brutus — — Atila — — — 's ha mi egy ismeretlen nép közt tartózkodnánk — — — 's annak egy tagja rajtunk igaztalanságot üzne, 's honfitársinak nagy része pártját fogná, — nem volnánk e kénytelenek azt megvetni? Viszont nem gerjesztene e legnagyobb tiszteletre minket azon nemzet — mellynek közönsége inkább minket, bár idegen 's tehetetlen külfiakat, pártolna ártatlanságunknál fogva, mint a' sértegető belfit? Vajha lágy vele-

jébe nyomná e' sorokat néhány gyáva itéletü honfi, ki az által gondolja szolgálni a' hazát 's annak emelni hirét, ha általányosan mindent a' mi benne rút 's aláváló is palástolni 's rejtegetni törekedik; — 's bár mentene Isten mind azon otromba barátoktul meg, kik a' bünök leplezgetési által honunknak több kárt tesznek, mint a' mennyit tiz annyi elszánt ellensége okozni képes lenne.

Igazi irány 's egyensulyba fognak számos ideák jőni — — p. o. hogy szinte minden országlási eszközlés úgy szólván egy csata, mellynek philosophiája "lehető kis veszteséggel a' legnagyobb diadalmat kivíni, azaz hogy mindenkor csak a' lehető legnagyobb szám jóléte foroghat kérdésben, — mert tökéletesség a' földön nincs — 's ekép olly országlás sem lehet, melly annyira érné a' tökély legmagasb fokát el, hogy a' honban egyet sem véve ki, mindenkinek sorsa boldog legyen; hanem az egész feladás csak az lehet: hogy senki, ha nem boldogul is az országlás eszközlési következésében, azok által legalább ne károsodjék; — 's mindenki nagyobb értelme 's szorgalma után gyarapulhasson azok előtt, kik tudatlanul 's resten élik napjaikat! —

Át fogja látni a' nagyobb rész: hogy többi embertársi felett elég privilegium, nem adózni, ingatlan jószágot szabadon birni; 's azokat, kik nagy terjedelmü, sokszor 1, 5, 10, sőt 20 négyszeg mérföldnyi urodalmakat birnak, úgy is annyira megkülönbözteté már a' kedvező sors, hogy nekiek még ezek felett emberektül gondolt privilegiumok nem is szükségesek; — — — — hogy a' törvények, ha tökéletesen igazságosak nem lehetnek, minthogy azok ollyanok valóban mindig nem is lehetnek — — inkább a' tehetetlent mint a' hatalmast pártolni hajoljanak, — mert a' hatalom hajdan, most és jövendőben is,

— s' míg ember ember marad, mindig könnyebben tudott 's fog magán segítni, mint a' tehetetlenség — 's ennélfogva inkább szorulna a' közönség a' p. 1-ae t. 9-us kedvezésire, mint a' hatalmasb rész; 's inkább lenne szükséges a' hatalmasb részt megkötni szoros hiteli törvények által mint a' közönséget, mivel ha tehetetlen sérti meg a' hatalmast, van ezen utólsónak elég módja, — mert est modus in rebus — a' sérpótlást megvenni 's torlani az elsőn — de viszont nem könnyen! Szintigy ha tehetetlen adós a' hatalmasnak — — — sokkal könnyebben meg fogja kapni ezen utólsó az elsőnek tartozását, mint viszont — — — 's a' t. — — —

Szóval: mód nélkül sok hasznos jövend világra 's többek közt az is, a' mit a' 417-ik lapon említék — hogy t. i. — azon vámkörülti privilegium 's bátorság, mellyet a' fejtegetett szőnyeggyári küldöttség 3 biztosa nyert a' kormánytul, tán olly csekély 's bizonytalan lesz, hogy sem ezen, sem más gyár sikeri hihetőséggel felállíttathatni nem fog. — — — 'S ez, a' mirül most senki teljes, sőt hihető pontossággal nem is szólhat, végre lehető tökéletes nyilványra jő, a' mi ki nem mondható nagy nyereség. Mert ha hidegvérü, mindent ellátó 's mindenre ügyelő számolás után az foly, hogy még a' vámok magas 's kivált ingadozó léte mellett is, hihetőleg sikere lehet gyapju, üveg, vas, vászon 's több illyes gyároknak, — — — a' min egyébiránt kételkedem: akkor minden bizonnyal időt veszteni 's mástul várni segítséget többé nem fogunk, mert annyira elsüllyedve hála! még nem vagyunk, hogy hazánk magasodását ne kivánnók, 's ha ezt eszközleni hatalmunkban áll, ahoz tüstént ne fognánk; — hanem egyesülés 's józan rend által mind azt fel fogjuk állítni, a' mi nem mulja tehetségünket fel,

's hazánkfiai nagyobb szorgalmát felébreszthetné 's igy nagyobb moralitásokat, 's ekép nagyobb boldogságokat okvetetlenül következtetné. Ha ellenben a' combinatiókbul az fejlik ki — mint valósággal hiszem ki is fejledend — hogy nem annyira a' vám, mint inkább annak ingatag léte, 's mind azon nehézségek — mellyekkel a' portékának víni kell, ha hazánk határin be vagy kitörnek, 's melly nehézségeket könnyítni vagy elhárítni szinte csak tudós képes — sarkalatos okai hogy a' gyárok sikere Magyarországban nem hihető — — — akkor mint hiv jobbágyokhoz illik, férfias egyenességgel a' királyszék elibe fogunk lépni, — — 's nem egy ketten, vagy ollyanok kik mindenöket elpazérlották már, 's hosszu életöken kivül semmi egyéb érdemök, 's igy bennök egy bölcs fejdelem nem is igen bizhatik; — hanem számosan 's ollyanok, kiknek sajátjok renben, 's kik önhasznokat pártolják ugyan, de nem úgy, — 's erre figyelmezni kell — hogy az a' köz jó 's haszon elibe tétessék, hanem hogy az csak abbul folyjon, — 's kik indiscret praetensiók helyett igy szólnának Urokhoz: "Fejdelem! hiv jobbágyidnak valljuk magunkat, mert Te törvényes Királyunk vagy — őseink elszánt bátorságát fel fogja mulni a' miénk, ha székedet veszély környezné, a' mitül mentsen Isten! — — hanem éppen mert hiv jobbágyid vagyunk, 's azok is akarunk lenni holtig, tehetségünket is tetemesb szolgálhatásunk végett emelni kivánjuk, — ezt pedig nem uj privilegiumok által, hanem a' köz gyarapodás 's honunk felemelkedése után. Lásd Urunk geographiai helyzetünk nem kedvező, 's ekép soha nem fogunk boldogulhatni, mig nyers termesztményinket nem változtatjuk honunkban becsesbekké, ez pedig csak gyárok által eszközöltethetik. A' Dunát magunk költségin szándéko-

zunk rendbe hozni, az ádriai tengerrel közösülést eligazítani 's igy igaz, fekvésünk mostohaságin némileg orvoslani — — — nem különben olly törvényjavításokat közlendünk országgyülésinken Veled, 's hihetőleg el is határozzuk, mellyeknél fogva szivesen le fog telepedni köztünk idegen kereskedő, gyártó 's a' t. Azonban Urunk! mind ez még nem elég, mert a' hazánkat terhelő vám győzhetlen gát gyanánt feszül minden iparkodásink ellen; 's ennek elintézése az, a' miért esedezünk. — Mi nem akarjuk sem magunk, sem honfi-társink hasznát más jobbágyid kárára alapítni, mert igen is jól tudjuk, hogy azokrul is gondoskodni szent tiszted, sem lehetetlent nem kivánunk, hanem csak azt: lépnénk olly Javitásokra, mellyeknél fogva se kincstárodnak csorba, se másnak kár ne okoztatnék, hazánknak pedig legnagyobb haszon szereztetnék, — a' mit mi felette könnyen kivihetőnek gondolunk; mert nem hihetni, hogy kincstárod 's Monarchiádnak az valódi hasznára lehetne, ha Magyarország, melly birodalmidnak leggazdagabb részévé válhatnék, — ön zsírjába fulad, 's vére akadozása miatt csak tengődve nyomorog, a' helyett hogy élne, 's legfőkép a' Te dicsőségedre élne —. Tanácskozzunk errül 's hadd legyen nekünk is szavunk hozzá" 's a' t. — S' illy egyenes lelkü szózatnak milly következése volna? Én azt szeretem 's akarom hinni, nem csak az Austriai közbirodalomnak felette nagy haszna — mert előttem legalább axiomának látszik, hogy mennél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a' vele összeköttetésben vagy kormányszövetségben levő szomszéd népek is — hanem Fejdelem 's Nemzetnek azon rokon egyesülése is okvetetlenül következnék, mellynek híja a' mostani Európai borzasztó vérnapoknak tán egyedüli igaz oka, 's

mellynek léte a' nemzetek legnagyobb boldogsága 's fejdelmek leghalhatatlanabb disze.

'S ezek szerint ha valaki mind azt, a' mit én az egyesületek 's pesti Casinórul eddig érintettem, pártatlanul és szenvedelem nélkül át akarja gondolni, 's elégtelen 's darabolt okoskodásimat némileg elrendelendi, nem fogja e mondani: hogy jobban cselekvénk 's cselekszünk, midőn olly intézet-állításban fáradánk 's fáradunk, melly se vámokkal, se józanabb törvényekkel, sem egyéb illyessel szoros kapcsolatban nincs, 's ekép egy részrül hihetőbben felállhat mint minden más intézet és gyár, más részrül pedig számos egyéb dolgon kivül azt is lehető legnagyobb világra hozandja: valyon további előmenetelink végett kell e egyet 's mást előbb még megnyernünk, határoznunk 's javitnunk, vagy minden előzmények nélkül kezdhetünk e mindjárt vizregulatiókhoz, közösülésekhez, gyárokhoz 's a' t. Én pedig még tovább megyek, és szép reményim közt azt merem állítni: — a' mit két év előtt tenni nem bátorkodtam volna — hogy sokan lesznek, kik noha ebéli intézetinkben csak rövid idő előtt is semmi egyebet nem találtak, mint gáncsra méltót, lassanként még is azoknak jóakarói leendnek, 's további fentartások végett velünk kezet fogandnak; 's hozza Isten! A' franczia nyelvben magát gyakorló fentebb említett levelező pedig tán ezentul megbocsát, ha kifáradt csontinkat, mellyek valóban nem mindig henyéltek, egy kissé kinyujtjuk a' Casino karszékiben — — — 's tán ő fogja továbbá legelőször megülni csikóinkat, a' mit neki igen meg fogunk köszönni, mert mi bizony illyesekkel nem szeretünk már igen bajlódni, hanem azt inkább lovászinkra bizzuk. Te végre Barátom reméllem nagylelküleg megvallandod: 'hogy Tenbelátásodat tán kissé igen nagyra, mienket pedig szerfelett parányira becsüléd.

Lenne csak a' pesti Casino már olly karban, mint a' millyenben annak lenni kellene, 's nyujtana csak hazánk szive Buda 's Pest annyi életkellemet 's commoditást, mint a' mennyit Magyarország fővárosában már méltán lehetne várni, hány idegen fordulna meg 's költené ott pénzét? — — — 's hány hazánkfia, ki most sem a' hazát, sem ez őtet nem ismeri, tartózkodnék, 's telelne ott! Még az állatok is keresik az enyhelyet, 's tehetségig kerülik az idő sanyarit; miért ne tenné ezt az ember? Nem képzeljük egyeztethetőnek az erényt 's férfiasságot a' kellemmel 's honossággal — comfort —? Igen, igen csalatkozunk! Mindenben van czél 's irány, 's az élet kellemit és lakosságit — — — tulságig kerülni nem csak haszontalan önsanyargatás, de ha szerfelett közönséges, minden nagyobb szorgalomnak legbizonyosb megsemmisítője is. Ez olly világos, hogy tán senki előtt sem fog paradoxnak látszani; még is több év előtt tanuja voltam egy okoskodásnak, melly a' mi több, nem egy fiatal — francz nyelvet tanuló — hanem országos ember!! ajkairul folyt, 's ekép zengett, vagy inkább kongott: a' mostani Luxus valóban nem sokára megrontja hazánkat, azelőtt úgy szólván csak az Udvar néhány palotáiban használtattak szőnyegek, — — — magányos embereknél ez hallatlan dolog vala; most pedig hány tapodja már a' legfinomabb kárpitot, sőt hány födi be lovait fültül farkig durva posztónál sokkal drágább szövénnyel, mig azonban annyi embertárs van kitéve sanyarnak, hidegnek, — — ez valóban borzasztó! Oh ez a' mai generatio — o tempora, o mores!" 's a' hallgatók fejcsüggesztve 's busulva álltak a' bölcselkedő körül — — én pedig tökéletesen elvesztém minden hitelemet azon házban, hol ez mondatott, mert nem csak sirni nem tudtam a' többiekkel e' vénasszonyi sopányko-

dáson, hanem a' hallgatók legnagyobb botránkoztására szörnyen elkaczagám magamat 's illyest találtam kissé nyersecskén mondani: 'ennél nagyobb képtelenséget nem könnyen hozhatni elő', 's a' tárgyfejtegetésbe akarék bocsátkozni — — de nem volt auditoriumom, mert mind elfordultak tőlem, mintha hamis proféta lennék — — Ezen kis anekdota pedig hány mindennap hallott észkotlásokkal, vagy is inkább észnélküliségekkel van analogiában, — mellyek varázsi azonban a' legegyszerübb okoskodás által tüstént megsemmisülnek, minélfogva a' kellemutáni józan vágy, mellyet nem kell az irányon tulcsapongó luxussal vagy is pazarfénnyel összezavarni, azon leghatalmasb hypomoklion gyanánt keletkezik előttünk, melly a' nemzeti szorgalomnak egyik legerősb rugója! Ha teszem minden, kinek tehetségében áll, kárpitok kelleme után vágyna, — 's dolgoznék, fáradna 's gazdálkodnék, hogy azokat meg is szerezhesse magának, — a' tehetősbek pedig minden lovaikat gyapba takarnák — micsoda következése lenne lassanként ennek? "Nagyobb lenne a' gyapjuszükség és fogyasztás; ez által nyerne a' birkás gazda, mint nem különben a' kézmüvész; gyárok, — mert nem kellene külvásár, 's igy szinte bizonyos lenne hasznok — előbb utóbb kétségen kivül állíttatnának fel; mozgásban tartásokra pedig sok kéz kivántatnék 's a' t. — — — —. 'S ekép nyerne az öreg Ur, ki a' mai generatio hatását kárhoztatá, 's nem csak az által, hogy köszvényes lábainak teletszaka szerfelett jól esnék egy egy kis kárpitocska, de legfőkép az által, hogy lassanként, ha illy belső fogyasztások derekasan terjednének — a' mi nemzetekre nézve legnagyobb áldás — minden bizonnyal drágábban mint ma, 's ide haza adná el gyapját — a' min tán cseppet sem busulna — midőn most Verviers,

London 's a' t. szóval a' külföld határozza el gyapjaink árát, annak becsét machinatiók által sokszor szerfelett lenyomja, és sok gazdának úgy szólván egyedüli jövedelem-kutfejét legváltozóbb phasisok alá iktatja, a' min az öreg Ur ismét mód nélkül busul!!! De nyerne a' szegény napszámos is, ki most rongyban jár, ha t. i. fáradni, dolgozni akarna, 's kivált gyapjubul készítendők körül, mert alig van olly gyenge, sinlődő 's buta teremtés, kinek hasznát gyap-gyároknál annyira nem lehetne venni, hogy az által életfentartása némileg ne pótoltatnék ki 's a' t. Ezek szerint én igy okoskodom: 'Eleinknek Verbőczyvel együtt, kinek kereskedési tudományirul nagy ideám nincs, legkisebb képzeletők sem volt a' nemzeti gazdaságrul, 's hála az egeknek, hogy az idők szelleme lassanként mindünnen számkiveti az irányhaladó egyenetlenség 's feudalis systemák szégyeneit, 's hogy mostani időkben már a' világ olly számos vidékin szintannyi, ha nem több, életkellem 's lakosság találtatik a' szántóvető kalibájában, mint mennyi a' mult sötétség századiban csak néhány privilegiált váraiba volt szorítva.' 's a' t.

E' néhány sor hiszem más illy esetekben is fog azoknak kulcsul szolgálni, kik a' nélkül is megértik a' mondottakat, ha itt ott betűaccentusok hibáznak is.

A' nemzeti jólét 's gazdaság kutfejei nincsenek olly közel a' földszinhez, hogy azokat könnyen 's minden fáradság nélkül mindenki feltalálni képes volna. A' nemesb fiatal kebel, melly csak az emberiség javát szomjuzza, rendszerint másutt keresi azt, mint a' hol fekszik, — 's a' puszta pium desiderium sem ád elég utmutatást azon mélyen rejtett okok feltalálására, mellyekhez némi közelségig csak érettebb ész, generatiók

tapasztalása 's kifejlett tudomány vezethet. Ezek pedig rendszerint ellenzékben állnak a' sokaság bévett gondolkozási és szokásival. — Smith életrajzában, ki legelső rakta dönthetetlen sarkalatokra le a' nemzeti gazdaság elveit, 's úgy szólván egészen uj, előtte csak sejdített tudománynak vala feltalálója — ezen sorokat találom, 's azok feljegyzése nem lesz tán itt felesleg, ámbár az ő tudományával csak annyira van összeköttetésben, a' mennyiben ő nem vala vak dicsérője a' régi intézeteknek: "It is to be lamented that we know so little of the life of Smith during that part of it which was passed at Oxford. What he thought of that university, of its discipline and its studies, he told the world many years after in a memorable passage of the "Wealth of Nations," which has never been forgiven by the worshippers of Oxford, and by all those who are prone to consider it a crime to point out the defects of any ancient institution. Strange it may seem that there should always be a number of persons prone to such a course, seeing that the corruptions and abuses which are incident to establishments of this kind, like the diseases in the animal body, have a natural tendency to bring on decay, and that the best friend to such institutions, like the best physician, is he who first discovers the disorder — a discovery necessarily antecedent to the suggestion of the remedy. Yet there are few mistakes so common as this in the world, and few more fatal to its improvement. It is the error of preferring the means to the end, the mere instrument, an instrument often worn out, and sometimes become useless, to the excellent purposes it was designed to work."

A' kellemes időnek mindenki örül, 's a' clima jobb vagy mostohább léte kétségen kivül hathatós befolyásu a' nemzetek több vagy kevésb szerencséjökre. Ezen azonban cultura és szorgalom által mód felett segíthetni úgy annyira, hogy egy nagy 's tisztán tartott 's számos kellemet nyujtó városban szinte észre sem vétetik a' rossz idő, midőn faluhelyen, vagy rondán tartott kis városokban egy kissé több eső, vagy hosszabbacska szárazság a' lakosokat két igen kellemetlen végsőség, t. i. sár 's por közt tartja örökké. A' mit pedig fentebb több helyen érinték, az bizonyos, hogy az emberek általányosan sem hazafiságbul, sem egyéb gerjedelem miatt nem szoktak egy helyrül távozni, másikba ellenben sergesen tódulni, hanem oda fog lassanként a' nagyobb rész jutni, a' nélkül hogy sokszor maga is észre venné, hol olcsóság, kellemek, mulatság, kényelem, társalkodás 's több illyes okok miatt azt találják számosan, ha kérdik magokat: 'hogy jól van dolgok' — — — 'S e' szerint minden fáradozásunknak oda kell czélozni: hogy két városunkat, mennyire csak lehet, szebbítsük, tágítsuk, összekapcsoljúk, 's bennök olly külön, olly sok oldalu kellemeket állítsunk, hogy mind az idegen, mind a' honi utazó, tudós, kereskedő, müvész, birtokos, társalkodó, embergyülölő, nyavalygó, szerencsehős 's a' t. lelje fel ön hatási 's szenvedelmi körét; szóval: mindent végbe kell vinnünk, a' mi csak tőlünk függ, hogy hazánknak felette sok — — de egészen eldarabolt erejét concentráljuk, a' mi által egy évtized alatt több józan közintelligentia fog kifejlődni, mint mostani elkonczolt 's igy gyenge létünkben, századok lézengése közben törhetné magát keresztül a' világra; — józan intelligentia pedig, melly nem téved 's merül el a'

Metaphysika 's értlen theoriák feneketlen özönibe 's nem hagyja elcsábíttatni magát az álbölcseség vagy inkább bölcskélkedés illy szép hangzatu de lágy velejü okoskodási által: "A' világnak csak két nemzete van, a' jók t. i. 's a' roszszak" — — — a' józan intelligentia mondom ki fogja jelelni azon utat, mellyen járnunk kell, 's a' nagyobb 's nemesb rész mellébe öntendi azon szent igazságot, hogy egész belbecsünket 's minden külbecsületünket elvesztjük, ha megszününk Magyarok lenni; 's hogy más nemzetek, kik annyira kifejtik önsajátságokat, egykor ujjal 's megvetéssel fognak ránk mint elaljasodott korcs népre mutatni, mellyben többé semmi eredetiség nincs, ha sajátságunkat, nemzetiségi tulajdoninkat jobban ki nem fejtjük 's tovább is — keserü mondani, de igaz, 's a' jövendő tán nem hiendi! — "szebb nemünk nagyobb része eltagadja nemzetiségét, 's anyaföldének nyelve értetlen szózat előtte"; s' hogy mi csak úgy léphetünk említésre méltó 's tisztelt nemzetek sorába, ha Magyarok maradunk, és saját nemzetiségünk további kifejtésére alapítjuk minden előmenetelink 's reményinket, 's ha gondaink hiv osztozója, éltünk legédesb gyámola 's annyi vágyink czélja az Asszony, kinek uralkodása alul, mondjuk ki egyenesen, fejdelemtül lefelé a' legtehetetlenebbig egy sincs kivéve, a' természet szent utjára visszalépend 's csak azoknak fon repkény-koszorut, kik nemzetöket dicsőíték.

'S ha mind erre csak legtávulabbi alkalmat adott volna is a' pesti Casino, — minthogy nem ritkán parányiaknak látszó dolgok roppant következéseket szülnek, 's viszont — akkor valóban azon pillanatok, mellyeket felállítására szentelénk, 's mellyekben fáradozásinkért nem ritkán guny 's

rágalom tajtékával fecskendeztetének be, éltünk legszebbei 's édesbei lennének.

'S ez alkalommal a' pesti Casinórul csak ennyit!

Azonban most jut eszembe: 'még két szó mondani valóm van, minekelőtte ezen tán úgy is igen hosszu 's a' tárgyat még is csak némileg kimeritő szakaszt bérekeszteném. A' Szabadságrul 413-ik lapon azt állítám: 'a' privilegiált status nagyobb része szegzi magát müvész, gyárnok 's kereskedő ellen.' — A' minek felvilágosítására, 's megerősítésére még ezeket ragasztom: 'azon törvényeknek, mellyek a' müvészi, gyártói 's kereskedői felekezetek személyit elegendő bátorságba helyzenék, 's a' hitelt mindenkire egyenlőn kiterjesztenék, hija 's nem léte közvetetlen oka annak, hogy müvész, gyárnok 's kereskedő — ha bár a' vám körülményi legkedvezőbbek lennének is — Magyarországban, úgy mint kellene, nem boldogulhat; illy törvények hozatala, vagy e' tárgybeli régiek józan módosítása pedig egyenesen a' privilegiáltak nagyobb részétül függ, mivel azért jót merek állni, hogy illy tetemes javítások ellen a' fejdelemnek — kivel együtt alkot, javít, vagy el is törül a' privilegiált status törvényt — legkisebb ellenvetése sem leend, 's igy semmi egyéb nincs, ámbár közvetve, e' felekezetek ellen, mint a' privilegiált status n a g y o b b r é s z e; mert ha a' n a g y o b b r é s z máskép gondolkoznék — mivel törvényhozásra csak majoritás kell, — bizonyosan a' szükséges illőbb törvények alkottatnának; illyesek pedig még alkotva nincsenek, 's ekép állításom mindaddig dönthetlen axioma, mig azt jövendő történetek nem czáfolják 's czélirányos törvények nem hazudtolják meg, a' mit adna Isten minélelőbb! —

A' második szakaszban 154-ik lapon végre azt igérem: hogy itt röviděden előadandom a' mai körülmények közt itéletem szerint mit kellene tenni

BORAINK JOBB SIKERE VÉGETT.

A' borkörülti fentebb okoskodásim vagy helytelenek, vagy helyesek, 's azokat a' borral foglalatoskodók vagy józanul felfogni, vagy elfacsarni fogják. — Ez mikép áll, mindenek előtt practice tökéletes világra kell hozni, mert hiedelmem szerint mindenben a' leg és legelső teendőnk, világosan megismérni 's tudni a dolgok jelen pillanati mibenlétét. Ezt pedig csak úgy tartom bor dolgában eszközölhetőnek: 'ha Magyarország lehető minden borai, lehető legjobb minémüségök ben egy pinczében egyesíttetnek.' Ennek szükségét 's az ebbül hihetőleg származandó nagy hasznot, számosb év előtt több nagyérdemü hazánkfia átlátta már, 's egy illy pincze felállitásán tanácskozott. Miért nem állíttatott azonban eddig is fel, azt valóban nem tudom; nem volt e a' dolog eléggé kifejtve; mellék szempontok nem engedék e a' közjó tekintetét, 's a' t. előttem isméretlen; — egyébiránt tudni is tökéletesen felesleg, midőn a' fő dolog nyilványos t. i. "hogy illy pincze nincs" 's ekép a' külföldi kereskedő többféle nemét magyar borainknak, 's olly jó minemüségben, millyennel azok birnak — az egyesült hazában sehol nem találja némileg concentrálva, mint tán néhány Nagyaink asztalán, 's ott is nem mint adás-vevési czikkelyt; vagy néhány kereskedőnél, — — — kik előtt a' közhaszon nem legelső — — — —! 's ennél fogva a' külföldi nem tudja — — — de még tovább megyek, 's azt mondom — 'még magunk sem tudjuk elhatárzottan: mit birunk bor dolgában'.

Legyen veres, fehér, ürmös 's csemegeborainknak olly nagy számu különfélesége, a' mennyi a' hazában terem, csak egy helyütt összesítve, hogy azokat könnyen láthassa 's izelhesse mindenki, — tüstént meg lesz állapítva, igazam van e azt mondanom: 'hogy boraink legnagyobb része mostani bánásmódunknál fogva nem lehet rendes kereskedési tárgy' vagy ezt mondván csalatkozom e? Ha a' legjobb minemüségüeket sem fogja nagyobb mennyiségben senki is venni, akkor a' factum mellettem szól, — 's a' dolog valódi fektét igy látván, olly módokhoz fogunk nyulni, mellyek körülállásinkban legjózanabbak; ha ellenben illő áron nagyobb mennyiségben fogja borainkat venni a' világ, — akkor én leszek első, ki azt kiáltandja: 'Igen megelégszem, mert csalatkoztam!'

Csak ne áldozzuk fel saját véleményink vagy theoriáink fentartása végett magát a' dolgot; mert egy rendes 's kiterjedett borkereskedés hazánkra nézve olly tetemes hasznu lenne, — hogy az valóban megérdemlené minden ebéli személyes kis hiuságok félretételét. Legyen csak e' részben a' dolog egyszer önkecsegtetés 's önmystificatio nélkül elhatározva 's felvilágosítva, a' haszon — bármilly oldalra düljön is a' Való — minden esetre ki nem számítható leszen; mert vagy a' külföld átfogja látni boraink elsőbbségét, ha egyszer velök tökéletesen megismérkedik, 's azokkal élni kivánand 's igy azokat fizetendi, a' mi nem egyéb mint kereskedés, a' mit ohajtunk; vagy mi ismérendjük el bor-dolog-körülti elégtelenségünk 's hátramaradásunkat, a' mire természet szerint mert senki alacsony lépcsőn veszteg nem marad, ha tudja hogy ott áll, — ebéli ismeretinket minden módon tágítni 's szorgalmunkat tizszerezni

fogjuk, — a' minek megint egykori kereskedés fog következése lenni, a' mit ohajtanunk kell.

Illy pincze-felállítás egyébiránt csak használhat de semmi esetre nem árthat, 's ekép azt minél-előbb elrendelni kötelességünk volna, a' mi ellen tudom a' tágas hazában, tán néhány borhamisítót kivéve, senki nem csak nem szegezné magát, sőt az egész közönség, a' termesztő úgy valamint a' fogyasztó, örülne rajta. Ezek után csak arrul lehet kérdés: mikép kellene illy honi példány- vagy mustra-pinczét kezdeni 's fentartani? —

A' Casinóban most is vannak többféle, 's néhány jeles borok, de korántsem olly nagy különféleségben 's olly jó minemüségben, hogy azoknál fogva, bár ki is a' magyar borokrul általányosan véve az igazsághoz csak legtávulabb járuló itéletet is hozhatna. Az intézet felállításakor többek közt a' bor-állapot is különös szemügyre vétetett, 's az intézkedők számos tanácskozási közt előfordult ezen tárgy-körülti fejtegetés — — — de csak az idő hozta azt olly világba, hogy arrul már most tapasztalás után, 's igy józanabbul lehet okoskodni. —

A' társaság egy lehető tökéletes honi példány-pincze által két czélt akart érni, — t. i. hogy a' termesztőknek egy uj ág nyittassék, mellyen boraikat a' világgal még jobban megismértethetnék mint eddig, és minden interventio nélkül; 's hogy az intézetben megfordulók honunk lehető legtöbb 's legjobb boraival illő áron élhessenek. Az intézeti pénztár azonban sem a' külön borok megvásárlását, sem az abbul folyó rendes pinczemesterség költekezésit nem engedé; 's ekép a' különrészesek kérettek meg: "küldenének öntermésikbül csekély mennyiségü borokat, 's már palaczkba fejtve a' Casino pinczéjébe, — 's hatá-

roznák tetszésök szerint meg boraik árát" — midőn más részrül az intézet udvari-mesterére, ki közvetetlenül a' Választottság 's Igazgatóság felvigyázása alatt van, bízaték az e' borok körülti gond, 's az azokruli szoros számadás. — Számos részes szives készséggel teljesíté a' társaság ezen kivánságát; 's rövid idő alatt többféle jó borral volt az intézet pinczéje ellátva. — Azonban — 's mondjuk ki a' dolgot mint van, mert minek hizelkednénk egymásnak tulcsapongólag, a' mi illy dolgok körül valóban csalással egyenlő — a' bor legnagyobb része olly hibásan volt palaczkra fejtve, bedugva 's a' t., hogy nemcsak nem lehete a' borok jóságárul itélni, vagy azért jót állni — hanem sok már megérkezte előtt eczet vala, vagy nem sokára azzá vált. E' kellemetlen tapasztalás után — hogy t. i. hazánknak csak igen kevés részeiben értenek tökéletesen a' bornak palaczkba vonásához — a' társaság megkérte a' részeseket: "küldenék ezentul boraikat hordóban, ha odahaza nem lenne alkalmok azokat czélirányosan palaczkra fejthetni 's ideig-óráiglani pincze-mesterséget állított, azaz: egy közönséges kádárt fogadott, ki az udvari-mester szoros ügyelése alatt a' hordóban érkezett borokat palaczkokra fejtse. Ezen uj rendelés azonban sok munkára 's izetlenségre adott alkalmat, 's a' dolog olly kevés pontosságu felvigyázat alatt vitetik, hogy az hosszabb időre jó következést apodictice nem szülhet. 'S e' mellett a' factum szól legerősebben; mert nem tagadhatni, hogy az intézet pinczéje felállításakor sokkal jobb lábon állt, mint ma, minekutána most már több évig forog; 's így ha nem lenne is rosszabb lábon, csak az által is ment hátrafelé, hogy előre nem ment! — A' dolog tökéletesítése miatt egyébiránt mint mondám már sok szó váltatott — javaslatok készültek, 's minden közgyülésbül több

részes küldetett ki: 'vennék a' dolgot fontolóra 's fejtenék ki, milly módon lehetne czélt érni?' Gondolkoztunk, én legalább e' tárgyrul eleget; de megvallom nem nagy sikerrel, mig az idő 's a' vele összekötött tapasztalás e' részben egyre 's másra tanított; 's most már practice szólhatunk a' dologhoz. Saját javaslásom e' részben im ez:

'Válasszon az egész társaság önkeblébül három férfit, kinek honszeretetében 's közjót előmozdító állhatatos fáradozásiban tökéletesen bizhatik; 's legyenek ezek azon hatalommal felruházva, hogy a' Casino költségin olly pinczemestert fogadjanak — a' világ akármilly szegletében keressék és találják is — ki a' borkörülti szövevényes mesterséget Á-tul Z-ig tökéletesen 's practice érti. — Ha ezen ember megjött, — ki alatt nem közönséges kádárt vagy ollyant értek, ki egy palaczkbul másikba tudja tölteni a' bort, 's kire általányosan azért rója a' közönség a' pinczemester nevet, mivel e' mesterséget igen könnyünek hiszi, a' mi legfőbb oka, hogy e' részben olly hátra vagyunk; mert bizonyos, hogy azt soha tökéletesen nem tanulhatni meg, a' minek valódi tudalmában 's isméretében valaki már magát hiszi, a' nélkül hogy valóban tudná 's ismérné azt, — ha ezen ember mondom megjött, tartassék választottsági ülés, 's vizsgáltassék mindenek előtt meg a' társaság pénztára, 's a' mi költhető pénz van, azon vétessék, 's ha czélnak tökéletesen megfelelőket nem lehetne találni, fuvassék — de Magyarországban — az első szükségre kivántató több ezer nagyobb kisebb palaczk, — a' mi pénz fenmarad, azon vásároltassanak honi kész borok 10—20 akóként 's a' lehető legjobb minémüségben, 's igy nem szorosan a' termesztőknél, kik mint tudjuk nem ritkán a' legrosszabbat birják, — hanem ott, hol kaphatni. A' bevásárlás

pedig, nehogy a' nyilványosság áldása elmaradjon, vagy az említett biztosság kellemetlen szemrehányásoknak ki legyen téve, ekép történjék: a' választottság az intézeti kiadható pénzalaphoz képest egy kis számítást készít, mellybül némileg kisül, milly mennyiségü, 's milly nemü bor vásároltathatik mindjárt kezdetkor, 's ezekre nézve felszólítja a' küldöttség az egész közönséget ujságok által, — hogy t. i. a' Casino 10—20 akó Somlait, Neszmelyit, Kőbányait 's a' t. vásárlani kiván, 's ez okbul két két kis palaczkot kér kóstolás-példányul. — — — Ha ez meg van — a' min nem kételkedhetni, mert a' kereskedőket ha kiveszem is, hihető hogy illy intézetnek néhány termesztő jóakarója csak lesz — felnyittatik egy választottsági ülésben, mellybe még a' társaságba nem keblesített, de e' tárgyhoz értő személyeket is meg lehetne hivni, egyik palaczk; — 's ha a' bor legjobb minemüségünek találtatik, alkura lép a' bizottság — — — a' Pestre szállítást az eladóra hagyván. — Ha pedig megjön végre a' hordóban lévő bor — néhány nap alatt, a' bizottság, udvar- 's pincze-mestere által összehasonlíttatik vele a' fentartott második palaczkban lévő, — 's ha ugyan azon egy, általadatik a' hordó a' pinczemesternek, ki azzal mestersége szerint bánik 's lassanként palaczkra fejti; ki azonban az udvari-mesternek nem parancsa, hanem ellenőrsége alatt van, 's efelett minden lehuzandó borbul, azaz: midőn már palaczkba vonásra megtisztult és elcsendesült, 2 vagy 3 palaczkot a' bizottságnak átad, mellynél fogva ez mindig világosan tudhatja: a' borokkal hamisítgatás történik e? 'S ez lenne a' Casino pinczéjének kezdete. A' minden havi választottsági ülésben, vagy évnegyedenként megvizsgáltatnék a' pincze és számadások, — 's minden szabad költhetésü pénz,

melly részint a' Casino pénztárában találtatnék, részint a' Casinóban fogyasztott vagy eladott borokbul kerülne, külön meg külön honi borok vásárlására fordíttatnék; minek következésében lassanként Magyarország minden borai egy helyütt lennének concentrálva — 's igy azokat a' külföld rövid idő alatt átszemlélhetné, 's mi is bor-körülti álladalmunkat, e' részben t. i. mit birunk, mit nem, tökéletesen megismernők. —

A' Casinói pincze, melly nagyobb mennyiségben bort nem venne s' nem adna soha, úgy szólván csak minta-pinczéül szolgálna, — 's ekép minden borait kirekesztőleg palaczkban tartaná. Az Egész a 3 tagbul álló biztosság fő ügyelése alá lenne állítva, mellynek legnagyobb figyelme 's szorgalma arra czélozna: 'hogy a' Casino pinczéje mindig legjobb hirben legyen'. Ennek elérésére jó borok vásárlása, azokkal jó bánás 's becsületi felvigyázás kell. A' Casinói pinczének efelett még saját pecsétje lenne, — 's tán olly jeggyel különböztetett palaczkja is, mellynél fogva senki más könnyen e' részben ön borát Casinói bor gyanánt nem adhatná. — A' bornak olly ára szabatnék, melly szerint minden pincze-költségen kivül tiszta nyereség 100^{tól} 10 — 15 maradna fen, melly megint a' tárgy tovább sikereztetésére fordíttatnék. 'S ezek volnának az intézet fő vonásai! Már a' mi a' borok tán czélirányosb vásárlását, jobb pinczét 's több efélét illeti, azt némileg a' választottság 's bizottságnak, melly mindent a' legnagyobb nyilvánnyal vinne, lehetne átengedni, azon megjegyzéssel mindazáltal: 'hogy közhaszon legyen a' fő czél, 's annak minden egyes vagy mellék haszon, azaz nepotismus áldoztassék fel.

Képzeljük most illy példa-pincze fenállását, 's nézzük mi haszna lenne.?

Nyernének először is a' helybeliek, mert

mindennapi használásra sokkal jobb, nagyobb különféleségü 's olcsóbb borok közt választhatnának, mint eddig. Jobb borok közt mondom, mert a' társaság nem csak minden középszerüt kirekesztene pinczéibül, de borai értelmesb 's józanabb bánásmód által szerfelett javulnának is; — nagyobb különféleségüek közt, mert nem csak 10 vagy 20 féle, de szinte minden hazai bor feltaláltatnék az intézetben; olcsóbb borok közt végre, mert most olly borok, mellyek akóját 8—10 pengő forinton könnyen kaphatni, 's iczénként 16—20 pengő krajczáron méretnek, akkor 10—15 pengő krajczáron adathatnának. — Nyerne a' becsületes kereskedő, mert szinte egy helyütt minden magyar borfajokkal megismérkednék, 's utasítást kapna, hol keresse azokat; — utasitást mondom, 's erre vigyázzunk, mert ez szerfelett fontos. Az intézet törvényül tenné: hogy pinczéibül soha igen nagy mennyiségü borokat nem ád el, hanem legfeljebb 50—100 palaczkként, 's ezeket is csak olly borokbul, mellyeknek ép maradásokért 's igy változhatlanságokért, ha tovább vitetnek, jót állhat. Tegyük fel, hogy a' bor, melly mustraként adatott el, Rusti volt, 's a' kereskedő, ki vette 's vitte, az intézetet megkérné hasonló minemüségü, de nagyobb mennyiségü Rustinak átengedésére — — — a' mire az intézet azt válaszolná: "hogy kiterjedtebb borkereskedést nem üz — 's Rusti borát NN.-tül vevé, kinek több hasonló borai vannak, méltóztatnék annál vásárlani; kinek becsületérül azonban — 's ez a' fő dolog — a' Casinói intézet semmi mód nem áll jót." — A' Casinónak olly gyengéd szorgosságu 's olly szigoru pontosságu lélekismérettel kellene viseltetni e' részben, hogy azon borait nem is adná kész pénzért kivitelre, mellyekrül tökéletes bizonyossággal nem tudná: hogy nem romlanak el.

*

'S csak ezt tökéletes világra hozni, milly nagy nyereség lenne! — Most sok — mert vannak nemzeti hiuságok is — azt gondolja: "Tokaji nem romlik el, ha az aequatoron vitetik is keresztül" — — mintha az elemeknek kártékony befolyások nem lehetne szőlőnedvre azért, mert az Hegyalján Magyarországon érett 's ott szüretett! — Ezt tehát, ha külkereskedést akarunk üzni, mindenek előtt tisztán kell a' közönség eleibe tennünk, 's vizsgálatinkat nem jó szándékra, ábrándozásokra, mesékre 's más illy szappan-buboréku alapokra, — — hanem egyenesen factumokra állítni. Erre tudom azt fogják sokan mondani: "Hiszen factum szól a' mellett hogy a' hegyaljait romlatlan elvihetni mindenüvé." A' mire én azt felelem: 'a' factum azt bizonyítja, hogy a' hegyaljait messze földre 's aequatoron keresztül épen 's romlatlan sehogy sem szállíthatni'. 'S mivel e' két vélemény homlokkal áll egymás ellen, 's igen hosszas volna mind azon meséket itt előhozni, mellyekkel a' közönség e' részben örök csalatásban ringattatik, vagy mind azon szomoru eseteket elbeszélni, mellyek csak azt bizonyítják, hogy magyar bor helyett szinte csak eczet, vagy sós viz érkezik a' tengertuli országokba — vétessék fel tehát a' dolog 'via novi', állíttassék legnagyobb nyilványossággal tökéletes világra, 's legyen kifejtve a' Való. Ezt pedig az intézet eképp eszközlendi: Ollyan borokat, mellyekrül nem bizonyos 'el nem romlanak e' kisebb mennyiségben próbaként a' világ minden részeibe küldeni fog, 's e' tárgy körül annyi ismeretet 's tapasztalást szerzend, a' mennyit csak lehet; ezt pedig a' legnagyobb őszinteséggel a' közönség eleibe terjeszti. Ollyan borok árát nem fogja felvenni, mellyeknek épen maradása hihetőleg nem bizonyos — 's a' mennyire csak lehet, ismeretes becsületü emberekkel tévén ös-

szeköttetésbe magát, — mindegyik venni-akaróhoz illy formán fog szólni: "Uram! néhány tudatlan 's néhány csalárd nemcsak borainkat hozta kün rossz hirbe, a' mi legkisebb volna, mert borainkat kiönthetjük, 's jobbat készíthetünk — hanem nemzeti becsületünkre is homályt vont, a' mi kimondhatatlan kin, mert az élet becsület nélkül mi egyéb 'mint hosszu kinos agonia; ezen mi most segítendünk, mert korántsem fogjuk azok pártját, kik Titeket csaltak, hanem midőn kitaszítjuk őket honosink számábul 's megvetést, átkot káromlunk fejökre, ime kis mennyiségben — mert e' tárgyban tágas körben munkálni nem czélunk — átengedünk Nektek próbára az intézet pinczéiben fekvő borainknak akármellyikébül 's azon feltétel alatt: hogy fizetni értök csak akkor fogtok, ha valóban nem változandnak 's nem aljasodnak el, teszem: a' helyre megérkezésig, vagy esztendő leforgás alatt; ezt pedig Általatok ohajtjuk megtudni, becsület 's emberségtökben annyit bizván, a' mennyivel tapasztaljátok minket viseltetni Irántatok'. Illy szó 's cselekvésmód tán jobban illenék hozzánk, egyszersmind józanabb is volna, minthа tovább is úgy szólnánk 's tennénk, — mint számtalanszor hallottam már, hogy sokan e' részben pirulatlan illy módon csaltak meg másokat: — vagy hinni akarom 'magokat' — "Jót állok boromért, nincs abban semmi zagyva 's keverék, el vihetni azt akárhová is a' világon 's a' t." Midőn azonban a' dolog közönségesen igy áll: 'ha egy kicsit rosszabb pinczébe viszik a' bort, 's minden hónapban rendesen nem töltik 's több eféle, minden út nélkül is alábbvalóvá lesz — — — 's aztán vigyék az Oczeánon keresztül! Oh emberi nem! miért irtózol annyira a' Valótul, 's miért akarod mindig csalni tenmagadat, vagy mások által csalatni? — Sok tudom ez ellen számos kifogást teend,

többek közt, hogy minket csalnak majd meg a' külföldiek, és soha borainkat elég jóknak mondani nem fogják 's ekép a' társaság boraival ingyen élendnek; — — — mire azonban bátran felelhetem azt: hogy azoknak, kik igy okoskodnak, legkisebb ideájok sincs a' külföldi nagyobb 's ismeretesb kereskedők becsület 's emberségökrül — kik nem néhány nyomorult palaczk borért, de milliomokért sem lennének képesek a' velök összeköttetésben lévőket megcsalni, — 's ha kivétel gyanánt történhetnék is olly eset — a' veszteség, a' kár nem volna igen nagy 's könnyen kipótoltatnék azon száztul eső 10—15 forint nyereségbül, mellyet többek közt éppen ez okbul vettünk fentebb érintett számadásinkban alapul; 's mind ezek felett axioma: hogy 'csak kissé hosszabb időre sokkal hasznosb megcsalatni mint csalni' a' mit mai borkörülti körülményinkben illy cselekvésmód nélkül bizonyosan elkerülnilehetetlen, — mert ki mer — 's lépjen az elő — becsületével jót állni: hogy bora hosszasb ut, 's kivált tengeri ut után nem romlik, vagy nem aljasodik el? E' részben tehát nagyobb tapasztalást kell szerezni, nehogy ideig-óráiglani csekély haszonért áldoztassék fel azon nagy nyereség, melly borbul minden bizonnyal áradna hazánkra, ha mai ebéli hátramaradásunkat el akarnók ismerni — — —. 'S im ez azon moralis haszon, mellyet illy pincze hajtani okvetetlenül kénytelen volna, 's melly haszon minden mást mód nélkül felhaladna! A' való e' részben tökéletesen elhatározva még nincs; 's mig az homályban lesz, mindaddig nagyobb mennyiségben borokat messze gyarmatokra, tengertuli földre, nyugot-Indiába, Pennsylvaniába, Rio-Janeiróba küldeni legnagyobb képtélenség, 's nem csak vesztett pénz 's vesztett idő, hanem elrontott jövendő is. Ezen állitásomat tanu-

bizonyságos factumok fogják — ha kivántatik — megerősítni, mert több kereskedőt ismérek, kik próbálták tengerháton tengertulra vitelét borainknak, 's nem jó sikerrel. Egyébiránt azt gondoljuk, a' kereskedő nem vinné ki borainkat az említett tengertuli országokba, ha nyerne rajtok? ugyan miért viszi ki hát gyapjunkat? — — — — — — — —. Hogy essentiák, szerfelett jó esztendőkben kádárított borok kis mennyiségben némileg kiállják a' tengeri utat, azt el akarom hinni; de valyon olly ritkaságokat említhetni e kereskedési tárgyképen? Én vagy 10 év előtt vettem Maltában egy hordó Madeira bort, 's midőn azt lakásomhoz akarám szállíttatni, illy jelentést tön a' hajós kapitány felőle: "Mit gondolsz Uram, azt hiszed hordó borodért az egész hajót felbontjuk —? az most teljességgel lehetetlen; — — — vedd inkább vissza pénzedet. Azon hordó, mellyet vettél, mint a' számrul látom, a' hajó fenekén van 's rajta két sor hordó fekszik — — —, most szinte 10 esztendeje, hogy senki sem bolygatá, de hozzája se nyulhatott; két hét alatt elmegyünk Angliába, ott 's akkor ugy is kirakatik a' benne olly sokáig fekvő holmi; minthogy a' hajót már ki kell végre igazítni, mert az többször volt Indiában 's kétszer még Chinában is. Akkor Uram hordód is megint napvilágra jő, 's ha tetszik, elküldjük Triestbe — —" Bezzeg szép bor lesz ez majd ha megérkezik! igy okoskodám magamban; de probáljuk meg, — hisz tapasztalás végett merni 's költeni egy kicsinyt csak lehet; 'küldjétek tehát nem bánom Triestbe' igy válaszolék. 'S néhány hónap alatt el is érkezett a' bor, 's mindjárt Sopronhoz közel fekvő jószágomra küldetett, hol a' megérkezés után egy két nap mulva felnyittatott általunk a' 450 iczés hordó, mellyben csak 420 icze bort 's igy 30 icze ürességet ta-

lálánk, minthogy a' többi annyi esztendő alatt összeszáradott, azaz elpárolgott, elapadt; a' bor azonban kristály-tiszta volt, 's igy általunk tüstént palaczkba vonatott. Próbáltuk később, jó, rossz pincze tesz e változást rajta — sőt még többet tettünk: félpalaczkként dugasz nélkül tartottuk a' legforróbb nap sugárin, 's fagyasztó szeleknek ki téve, nyáron, télen keresztül — 's a' bor soha nem változott. Már kérdem a' részrehajlatlantul, 's kinek esze boros honszeretettül nem ficzamodott: milly nemü magyar borral lehetne mind ezt kárnélkül cselekedni? Tiz esztendeig azt hajó fenekén hagyni, nem csak nem tölteni, de hozzá se nyulhatni 's a' t. Én legalább nem hiszem, hogy azt biztosan eggyel is lehessen tenni; 's ezt mindenek előtt meg kell ismérnünk, mert e' sarkalat körül forog borral való külkereskedésünk léte, vagy nem léte. — — "Hiszen az természetes — hallok most sokat igy kiáltani fel — mert a' magyar bor csak tiszta szőlőnedvbül készül, a' Madeirába pedig pálinkát kevernek" — a' mit nem tagadok, 's rá azt mondom: 'igen is pálinkát kevernek belé, a' minek czélirányos eszközlése azonban korántsem olly könnyü mint sokan képzelik, 's igy okoskodván: "tegyünk mi is pálinkát belé" a' dolgot már elvégzettnek gondolják; hogy e' részben soha előre menni 's boldogulni nem fogunk, mig szerencsétlen vakságunk és szivreható tudatlanságunkban a' borkörülti szükséges tudományt könnyünek hisszük 's hirdetjük; 's végre hogy egy szőlőnedvnek sincs romolhatlansági praerogativája 's privilegiuma, habár király ültette 's kapálta volna is tőkéjét, 's önkezével sajtolta legyen gerezdit, hanem csak az állja ki az elemek viszontagságit, melly bizonyos tudományi elvek szerint van készítve, mellyek Chaptal, Rozier, Parmentier 's mások által hozatván némi vi-

lágra elannyira javíttattak azóta, hogy a' mai borkörül kivántató bánásmód, mint már e' munkámban gondolom többször érintém, bizonyos alapokra van állítva, 's egy olly szövevényes tudomány, hogy a' szőlőtő-ültetéstül kezdve a' bornak tengerre szállittatásáig értekező külön osztályu ágainak tökéletes ismérete egy emberben szinte nem is egyesülhet, hanem minden külön szakaszra külön 's ugyancsak értelmes és szorgalmas ember kell; 's ki ezt máskép látja, arrul azt itélem, hogy a' dologhoz éppen nem ért, 's azt azért tartja olly igen könnyünek, mert nem érti.

Azonban lehet, mind e' mellett is csalatkozom; 's im ez oka, hogy szavaimnak vakhitelt és szolgai elfogadtatást nem kivánok; hanem hogy a' dolog uj, igazi 's tökéletes próbára bocsáttassék; a' mi az előadott mód szerint létesítendő Casinói példány-pincze által minden nehézség nélkül 's biztosan eszközöltethetik; mert annak tapasztalása mind a' költői képzelet hevén, melly hazánkfiainak közönséges hibájok, mind a' szerfelett szoros számolás hidegén — melly tán megint az én hibám — előbb utóbb tökéletesen diadalmaskodni fog; 's minket, 's nagy nyilványosság által az egész közönséget megismértet szőlőink, szüretünk, kádárságunk 's a' t. milly lábon áll a' külföld szőlőihez, szüretihez, kádárságához 's a' t. képest, 's ennél fogva a' nagyobb részt előbb utóbb arra ösztönzendi: hogy vagy a' régi bánásmódnál, ha az jó, utóbb is maradjon meg, vagy az ujhoz fogjon, ha ez jobb.

Mindenek veleje pedig e' részben az: hogy a' Casinói példány-pincze minden pillanati 's eképp igen rövid tekintetet félre tévén, csak a' hosszu jövendőt tekintse, 's magát olly hitel 's hirbe helyezze, mellynél fogva nem csak a' hon, de a' külföld bizodalmát is tökéletesen megnyer-

je, 's minden időben fen is tartsa. Nem fog e szerint az intézet soha maga boraiért jót állni a' nélkül, hogy azok épen maradásokrul elhatárzottan bizonyos is legyen; hanem annál kevesebbé fog kezeskedni azon birtokosak boraiértis, kikhez a' vevőket utasítá; — minek következésében lassanként meg fog szünni azon általányos kellemetlen panasz, mellyet kün az egész Ország ellen annyiszor kell hallani, 's végre arrul lesz meggyőződve a' nagy Európai közönség: hogy honunkban csak kevés a' borral készakarva csaló, 's mind azon csalárdok, kik külföldön hosszu bajusszal 's magyar maskarában helyrül helyre kalandoznak, 's palaczkonként árulgatják hamisított zagyvaboraikat, nemcsak nem képviselőji nemzeti becsületünknek, hanem hogy azokat még honfiainknak sem ismérjük; midőn minden külfölditül egyszersmind azt kérjük: ne adjon vakhitelt minden földön-futó, bitang szerencse-hajhásznak, hanem válassza meg embereit, kikkel valami alkura kiván lépni. Egyébiránt mivel csupa szentekbül álló nemzet nincs, 's igy honunkban is van sok, ki nem igen szent, meg fog történni, hogy ezután is, mint ezelőtt, legszebb nevü honfiainktul is meg fog csalatni a' külföldi, hanem akkor a' nagyobb publicitas által jobban el lesz különítve az egyes a' nagy közönségtül; mi okbul a' kijátszatott nem azt fogja mondani, mint most igen sokszor: "Óvd magad a' Magyartul, mert megcsal"; hanem: "Óvd magad N N-tül mert megcsal." 'S e' kettő közt ugyancsak nagy a' különbség. — A' Casino pinczéje lassanként tökéletes világra fogja hozni: milly nemü boraink állják ki kényesebben vagy derekabban az elemek változásit, az utak hosszát 's a' t. Hanem ez csak egy oldala a' dolognak, mert ha kiállnak is mindent, még azon kérdés van hátra: 'tetszenek e, 's meg is veszik e?

Már e' részben, itéletem szerint még hátrább vagyunk mint a' másikban! 's itt megint mi vakít, azt valóban egészen ki nem találhattam még. 'Maga issza e meg borát drága Uram'? Ezt szeretném tudakozni soktul; mire ha ezt válaszolná "mind magam iszom meg" én viszont igy felelnék 'akkor Uram készítse 's igya sehogy máskép, mint a' mikép szereti, 's éljen mindenkinek izlése'; ha pedig azt mondaná: "részit bizony magam iszom, részit pedig eladom, ha vevője akad" akkor hozzá igy szólnék: 'ha nem veszi rosz néven csekély tanácsomat édes Uram, azt javaslanám, készítse borának azon részét, mellyet maga használ tökéletesen maga izlése szerint; hanem azon részt, mellyet eladni szándékozik, ha kivánja, hogy vevője akadjon, ne maga, hanem annak izlése szerint, ki azt tán megvehetné'; 's kérdem van e ennél józanabb cselekvésmód? — 's még is ugyan hány cselekszik így ország-szerte? szinte újainkon számlálhatnók őket fel; a' minek okát, mint mondám, nem tudom, de gyanítom, hogy semmi egyéb, mint egy mélyen lappangó kis hiuság, mellynél fogva egyes azt kivánja 's tán sejdítlen, hogy az egész világ az ő izléséhez alkalmazkodjék; a' mi Asia egy bizonyos kis népének fejdelmére emlékeztet, ki mint mondják trombita-szóval adat jelt, ha ebédhez ül, hogy aztán a' világ többi fejdelmei is minden tartózkodás nélkül bátran ülhessenek leveseik 's becsináltaikhoz 's a' t. Számosan tudom e' részben nincsenek velem egy véleményen, 's azt gondolják, 'azért nem készítik eladásra szánt boraikat mások izlése szerint, mert sem izlésöket nem ismérik, sem a' borral úgy bánni nem tudnak, a' mint kivántatnék — — — a' mi kereken kimondva semmi egyéb, mint 'tudatlanság'. Én is ezt tartám sokáig egyedüli okának, hogy általá-

nyosan véve, olly igen természetesen, vagy is inkább egyszerűn, vagy még inkább olly igen együgyün bánnak borainkkal; hanem később úgy tapasztalám, hogy rendszerint ezen oknak két harmadát restséggel kevert gőg, 's csak egy harmadát teszi tudatlanság, melly okbul aztán természet szerint sok eczetnek vagy borviznek kell következni bor helyett; — — — ebéli tapasztalásom pedig azon megismért igazságon alapul, hogy a' gőgtelen tudatlanság 's henyétlen fáradozó vágy kételkedik, látni, tanulni ohajt, 's nem bizza magát el; bor dolgában azonban mondjuk ki egyenesen — hisz nem szégyen a' hon termékeit tulbecsülni egy kissé, csak: nem józan— hány van, ki nem bizza magát el az egész magyar földön?

Legnagyobb rész a' borrul igy szól: "De csak jobb úgy, mint az Isten megteremtette", 's "nem kell nekünk a' pants bor 's a' t." a' mi azonban semmit sem jelent, mert Isten szőlőtőkét ugyan — mellyet az ember valamint a' gyümölcsök egyéb fajait is szerfelett nemesíte — de bort tudtomra legalább nem teremtett, hanem nagy hatalmát inkább az által bizonyítá be, hogy az embernek értelmet 's ügyességet adott nem csak a' természetes szőlőtőt javítni, 's magának jó 's tartós borokat készítni, hanem szinte minden szükségeit, 's annyi számtalan kellemet is esze 's tenyerei által kiállítni! — 'S ha a' szőlőnedv kellemes 's ép fentartására a' Chemiának örök törvényeit használni nem volna szabad — a' mit a' tudatlan pantsnak nevez — ugyan miért főzzük meg a' hust, 's miért nem nyelik illy bölcselkedők az ökröt nyersen, mint azt Isten teremté? — — — Csak rövid vizsgálat után nem fejlik e ki tökéletesen: milly nevetséges képtelenségek lappangnak eféle 's annyiszor hallott sententiák alatt,

mellyeket ármány 's ravasz fortélykodás koholt, 's a' kijátszott jámbor sokaság ismétez?

Nekem hegyalján egy szőlő-vesszőm sincs, — 's jószágimban egyetlenegy tőkével sem birok, mellybül külvásári bor készülhetne; hogy pedig uj tőkéket hozassak 's ültessek, arra már éltem igen is előre haladott; azonban tán még is fogok ültetni, ha rá érek; de minden esetre rám nézve, azaz személyes pénzhasznomat tekintvén, se most se jövendőben a' legderekasb magyar borkereskedés sem hozhatna legkisebb nyereséget is, 's igy ha e' részben tán nagyobb indulatossággal fejtegetem a' dolgot mint kellene, azt valóban nem egoismusbul, hanem azon forró kivánatbul cselekszem, hogy hazámfiainak, 's kivált a' felső vidékieknek e' részben tanácsul, segedelmül szolgáljak, kik, ha most nem is, de majd tán egykor azt fogják mondani: "igazam volt, — 's egyenes szólásmódom ha eleinte visszatetszett is, e' tárgyra nézve több valódi hasznot hajtott, mint mind azon költői fellengő magasztalás, mellyel a' Tokaji hírét sokan vakbuzgalmokban fentartani törekednek"; mig azonban az nem ritkán legjobb pinczében is romladoz, 's ha neméhen legjobb is — legalább a' mostani közizlés, 's megvallom még az enyim szerint is, — szerfelett édes nedv, mellyet szomjuság ellen nem ihatni; melly nagyobb mennyiségben bizonyosan gyomrot ront, 's mellynek tán minden becse arra szoríttatik: hogy nagyobb alkalmaknál abbul gyüszü-nagyságu néhány pohárkát ürítsen az ember, vagy hogy abba reconvalescens zsemlyéjét mártsa, kinek mint mondják — 's hinni is akarom — szerfelett hasznos.

Az eladásra szánt bort tehát egészen más principiumok szerint kell késziteni, mellyeknél fogva annak nem csak tartóssága bizonyos, hanem

jutalmas eladhatása is felette hihető leend; 's ámbár ennek eszközlése sem olly könnyü, mint azt szerencsétlen látásában sok hiszi, azért még is százszor könnyebb, mint a' mostani borivó nagy közönség izlésének változtatása. — A' helyett tehát, hogy a' világot hasztalanul oktassák a' magok boraiba olly igen szerelmes gazdák, nekiek azt tanácslom: 'hagyjanak fel illy sikeretlen törekedésikkel, 's a' sok hasztalan szópazarlás helyett cselekedjenek inkább, 's tanulják a' borkészités chemiai elveit 's a' t. — mert igy valóban több hasznot fognak hazájok 's magoknak hajtani, mint szép szavakkal.

A' mennyire én a' dologhoz értek, azt gondolom: hogy Sopronyi, Kárloviczi, tán Badacsonyi is, de kivált Hegyaljai boraink alkalmasok volnának azon bánásmódra, melly szerint Madeira, Oporto, Marsalla 's több eféle borok készíttetnek, mellyekbe, mint tudva van, égettbor kevertetik. — Illyest Somlaival, Érmellékivel, Szerednyeivel 's a' t. tenni nem lehetne, mert igen könnyük, nincs bennök elég czukor-rész, melly szükséges az égettbor-elnyomásra 's a' t. Próbálnák ezt tenni azok, kiknek ott szőlőjök van — de azt eszközleni nem könnyü, a' mit ismételni nem szünöm meg, 's azt hiszem jó sikere volna — 's tegyék le Istenért azon hiábavaló honi hiuságot, melly szerint sokan azt vélik: "oda Nemzetiség, Magyarság, becsület, ha Tokajiba égettbor kevertetik" — mint egykor megint sokan azt gondolák: "az élet türhetetetlen teher" 's magokat vizbe fulaszták, vagy agyban lőtték, mert felsőbb parancs szerint le kellett volna vágniok az embert olly mód nélkül ékesítő hajfürtöt a' "Zopflit" !!! Illy ábrándozások mind egy soron állnak 's azt bizonyitják 'hogy sokban az emberi ész elégtelenebb mint az állati ösztön! Nekem pedig tür-

betetlen érzés, nem tagadhatom, honosomnak a' Magyarnak bármellyikét 's akármiben is — — — illy szomoru soron látni — — —!

Siciliai borokat igen hasonlíthatni a' hegyaljaihoz. Általányosan véve erősek, édesek, hanem se nem tartósak, se nem közizlésü 's divatuak; és igy rendes 's kiterjedt kereskedés tárgyai soha nem is valának, mig Woodhouse nevezetü Angol, ki mint gondolom sokáig Madeira szigetén tartózkodott, hol a' borral bánást tökéletesen megtanulá, Marsallában nem telepedett le. Több év előtt láttam intézetét, melly Malta sziget átellenében egy városhoz hasonló. Siciliának birtokosi kigyót békát kiáltottak a' jövevény ellen: "Elrontja borunkat" 's a' t. 's itéletök szerint a' nemzeti becsület forga kérdésben; — ő azonban számos henyélő kéznek munkát adott, milliomokat forgásba hózott, 's igy midőn maga igen meggazdagodott, az álpatrioták pedig pénzben szükölködtek, Sicilia borkereskedésébe olly életet öntött, mellynél fogva nem csak Marsallai, hanem az uj principium szerint készült egyéb siciliai borokat is, a' világ szinte minden részeiben találhatni már; egyéb siciliai borokat is mondom, mert az ottani termesztők egy része meg kezdé ismérni ezen, úgy látszik 'igen mélyen rejtett (?) igazságot: hogy abban sem becsület, sem becstelenség nincs, ha heterogent kever is a' borkészítő borába, ha az által tartósb lesz az 's javul, — — mint nem szégyen kávéba czukrot tenni, ámbár valódi hazájok sok száz mérföldnyire van egymástul — 's igy annál kevésb 'iszonyuság' homogen nedvet keverni a' borba, — a' mi nem egyéb mint égettbor! 'S ezen igazságot átlátván sok úgy készité borát, 's boldogula, mint öreg Woodhouse — nem tudom él e még, de Isten áldja meg, mert sokra figyelmessé tön, és sokra tanított. Emlékezem,

voltam azon időben egy Aetna tövénél lakó Uraság házánál is ebéden. "Csak természetesen készült honi boraival vendéglett, mellyeket ő mindenek felett dicsért, midőn Woodhouse ellen aristokratiai indulattal kelt ki. Borai nem tetszettek, de sokat ittam belőlök, két igen jó okbul, mert egy napi fárasztó gyalog utazás után felette szomjas valék, — 's más nem volt; 's végre midőn házigazdai megelégedéssel felszólíta: "no mint tetszenek az Urnak ezen borok" dicsértem is azokat, gondolván magamban: 'mit vesződjem e' vén bohóval 's a' t. — — — Ő pedig azóta sokszor emlegeté tudom: "volt nálam egy Magyar, ej be sokat ivott, 's hogy szerette, hogy dicsérte borainkat! conseqnentia: tehát a' világon legjobbak!" Erre tudom sokan azt fogják mondani: "Mindig igazat kell szólni, 's igy nem kellett volna dicsérni." A' mire felelve azt kérdem: 'Ugyan hány szereti az igazságot hallani, 's hány lesz Olvasóim közt, ki rám nem fog neheztelni, hogy azt kereken kimondom, 's bor dolgában ezt merem állítni: hogy ezen siciliai anekdota, melly egyébiránt nem mese, hanem valódi történet, pontiglan megeggyez igen számos hazánkfiainak néhány élet-scenáival! Vallyon a' külföldinek itéletét bora iránt hogy tudja meg a' nagyobb rész? Ebédre híja, jól és szivesen tartja, 's az idegennek tetszik is bora, mert tagadhatatlan, — igen sok jó boraink vannak — hanem a' házi gazda ezzel nem elégszik meg, de kótyavetyére bocsátja a' dolgot — "'S hát nem jobb e ezen bor, mint a' külföld zagyvált, pálinkás Bordeaux, Madeira, Alicante 's a' t. keveréki?" Erre semmi felelet; de továbbíttatik a' zaklatás: "no hát mondja meg az Ur, nem sokkal jobb e 's a' t." 's most kérdem tovább is hallgasson e, vagy mit feleljen erre a' vendég? Azt

a' mit egy plébános felele német herczeg földesurának, ki saját termésével őt megkinálá? "bizony semmi mód nem ihatni meg kegyelmes Uram" vagy mit egyebet? 's igy a' kérdező soha nem tudja meg az igazságot, mert a' vendéget csaknem kínpadra huzván, azt arra kínszeríti, hogy borait vagy minden más elibe tegye, vagy arra fakassza, a' mit én szoktam egyenesen mondani: 'Boraid igen jók Barátom, 's bár csak volna mindig illyen, de én a' Bordeaux-t, Madeirát, Champagneit 's a' t. jobbnak tartom.' 'S azt gondolná az ember: "hiszen hát igy még is megtudja az igazságot;" de korántsem, — mert nem hisz a' szavaknak, 's az állítást külföldiskedésnek, ujítás-kórságnak, Anglo-vagy egyéb maniának, — sőt hazaárulásnak kiáltja.

Kül-udvaroknál lévő Követeink tartanak elég magyar bort, 's azokat a' rendes hivatalosak szerfelett dicsérik is, de mit is tennének egyebet? gyaláznák tán? Tennők e mi? — — — — Elég bizonyság az nekem, hogy nem kedvelik, ha pénzért nem veszik, — mert a' kinek pénze van, 's valamit pénzért szerezhetőt kedvel meg, azt meg is veszi, azon ne kételkedjünk. Küldöttem én többször jó magyar borokat külföldre ajándékul; mi volt a' felelet? "Soha jobb borokat nem ittak, igazi nectár 's a' t." 's napra érkezett el a' válasz. Irtam megint: 'igen olcsó, kell e pénzért'? Akkor a' felelet mi volt? "Semmi"; 's még most is várom a' levelet. Én illyesekben Tamás vagyok, 's csak akkor fogom hinni hogy szeretik a' magyar bort, ha keresik 's veszik is, 's a' helyett hogy az emberek izlésit változtatni törekedjem, inkább arra fordítom e' tárgyra szánt időmet 's fáradozásomat, hogy honunk borát szeressék, keressék, 's jól meg is fizessék, — 's ha ennek eszközléséhez némileg járulandok, reméllem, meg fog az okosb

rész bocsátni, ha egyenesen mondom: hogy sem a' nagy borivó közönség, sem én a' mostani Tokajit igen nagyra nem besüljük.

Már fehér asztali borainkat, úgymint a' könnyü Érmellékit, Lajoshegyit, Somlait, Neszmélyit, Pogányvárit 's a' t. izlésem szerint a' világ minden fehér borai elibe teszem, 's ha Buenos airesben, vagy Rióban laknám, úgy hiszem csak ollyassal élnék; de illy borokat tengeren vinni 's kivált az aequatoron keresztül olly bajos, hogy szinte lehetetlen — 's ha megérkezik, nincs kelete 's nem szeretik — 's valyon miért? Tudja az ég! — 's mi haszna ha tudjuk is. A' Francziák az oda viendő borokat részint alkermessel festik, 's olly fekete mint a' tinta — 's ezt isszák. — A' borkészités nálok egész gyár, 's abban sem készítnek egy szinüt, hanem különfélét, hogy minden okos 's minden bolond találja fel benne saját szinét. 'S a' kalaposok miért nem készítnek többé száz meg száz háromszegü kalapot? Hiszen igen szép, olly tudós ábrázatot képez, 's valóban igen józan is, mert az ember errára árnyékot hány, midőn a' két szem a' napban marad — — —! "Mert a' mai elromlott generatio — nem veszi 's nem viseli többé!" 's igy mindenben. Csak a' magyar bornak 's kivált a' Tokajinak volna e' részben tehát privilegiuma, — mert az mindig az ó methodus szerint készíttetik — — — akár veszi valaki akár nem? Ez csak mellékes kérdés. Ebben is úgy vagyunk, mint számos egyéb törvény 's rendszabásinkban. "Düljön a' dolog dugába, mit tesz az, hiszen salválva van a' principium! — Mindenben szükölködünk, nincs rágni való kenyerünk, de hagyján, hiszen szabadok vagyunk, 's a' mellett a' privilegiált statusnál elocált activ capitalisaink 's egyébiránt virtualitásink is vannak" — — — — 's a' t. a' mi azon An-

golra emlékeztet, ki fogadásbul reggeltül estig nem tudom hány mérföldet nyargalt keresztül, 's megszakadván siránkozó feleségéhez 's gyermekihez Epaminondasi felemelkedéssel igy szólt: "ne busuljatok, megnyertem a' fogadást" — — — 's kimult.

Egy olly rendszerrel felállított pincze, mint a' millyennek itt fővonásit adám, 's mellyrül, ha kivántatik, bővebb 's kimerítőbb tudósítást is kész vagyok adni, minden esetre megismértetne mind azzal, a' mit ma birunk borban, midőn időjártával mind azt lassanként tökéletesen eligazítná, a' mit e' részben tennünk kell. A' Casinói pinczemesterhez akárki elküldhetné emberét, hogy attul a' kész borokkal bánást tanulja meg, az egész ügy 's tárgy iránt jobban ébredező élet pedig a' szőlőnemesítésben, kádárságban 's a' t. okvetetlen előmeneteleket szülne. — — — Lassu lenne a' haladás nem tagadhatni, de ha valahová jól alkalmazhatni e' közmondást: "Lassan járj, tovább érsz" az valóban a' borállapotra igen igen illeszthető. Minél fogva mód nélkül józanabb 's okosb volna ide haza tökéletesen elkészülnünk előbb, 's aztán kereskednünk Amerikába, mint sok szeliden ábrándozó javaslata szerint minden készület nélkül, — a' mibül csak vesztett diadal következhetik — romladozó 's nem kedvelt borainkat mindjárt világ piaczára hurczolni. Azon eleintén elveszettnek látszó idő, ha gazdálkodva 's józanul bánnánk vele, nem hogy hátrítná, hanem minden bizonnyal korítná a' borkereskedés sikernapját, valamint minden egyéb józan előre-munkálódásnak is előbb utóbb bizonyosan megérkezik érdemlett jutalma; a' nemzeti intézet mind az eladóra, mind a' vevőre bizonyos hasznot hozna — 's igy a' bor-zagyválón 's hamisítón kivül az egész közönség nyertes lenne.

*

Nagyobb áldozatokkal tán szaporábban lehetne hasznos fordulást eszközleni e' tárgyban, — megengedem; — de a' mennyire az a' Casinóval áll kapcsolatban, úgy hiszem, legfőbb feltétel az 'hogy nem csak a' részesekre nagyobb teher ne háríttassék, hanem az egyetem pénztára se csorbíttassék legkisebbé is — javaslatom pedig sem a' részvényesre nagyobb tehert nem hárít, sem a' köz pénztárt veszélybe nem hozza, hanem azt koczkáztatás nélkül 100-tul 8—10 sőt 12-ig is kamatoltatni fogja, mert egy olly pinczének borai, melly annyi lélekisméret, szorgalom 's tudománnyal vitetnék, esztendei 50, 100 ezer palaczk eladása végett se külföldre, se szerfelett nagy sikerre nem szorulnának, hanem igen könnyen bel-használás 's úgy szólván ismerősink által fogyasztatnának el, a' mit azért gondolok, mert most is hány szerezne többféle magyar bort, hogy az is meglegyen, 's árára sem igen nézne, ha köztök könnyen válogathatna, 's azokat saját legjobb minemüségökben is sok keresgetés nélkül kisebb mennyiségben megkaphatná.

Franczia, Német 's a' t. országnak illy egyetemes intézete nincs, igaz; nálok azonban a' közösülések sokkal könnyebbek, a' nyilványosság nagy, 's borkereskedésök úgy is virágzik már, 's így illy példány-pinczékre annyira szükségök nincs, ámbár tán nekik is némi hasznot hajtanának mint nekünk, kiknek e' részben vagy nincs hirünk, vagy ha van is, az nem legjobb. Ennél fogva tehát se szorgalomtul, se állhatatos fáradozástul, se hosszas időtül, mellyek boraink jó hirbe hozására, 's annak abban megtartására kivántatnak, visszaijednünk nem szabad — hanem mindent el kell követnünk, hogy nemzeti gazdaságunk ezen ága, melly számos milliókat hozhatna hazánkba, mind jobban virágozzék. És ennek eszközlésére

a' Casinónak említett módon létesítendő pinczéje egy kis kezdetnek, melly senkinek egy fillérébe sem kerülne, 's mellyre uj aláirás nem kivántatnék, tán némileg megfelelne — — —. A' ki pedig kevés tehetséggel, és szinte semmi alkalmatlansággal, 's minden esetre legkisebb veszély nélkül jobb módot tudna elaljasodott borkereskedésünk felelevenítésére, álljon elő 's közölje gondolatit, szivesen 's háladatosan fogadandjuk azokat.

A' vám, igaz, némi részt nyereségünkbül lerovand, — — hanem e' veszteség annál kisebb leend, mennél becsesbre készülnek boraink. Hatvan forintos bor után 5 for. vámot fizetni, teszem például, valóban nem olly felette nagy nyomás; — de ha a' bor csak tizet ér, akkor a' nyomás szinte türhetetlen; — 's igy tulajdonkép nem a' vám olly magas magában, hogy azt viselni nem lehetne, de csak az által lesz türhetetlen sullyá, hogy boraink olly kevés becsüek. E' tárgy iránt azonban elég kimerítőleg szóltam az e' munkában előfordult hiteli szakban, 's e' jelenben is, úgy hogy Olvasóimat, nehogy örök ismétlések által türhetetlenségig untassam, azokra utasítni bátorkodom. —

A' Casinói példány-pinczérül javaslatomat pedig azzal végzem bé: hogy annak felállítása ellen csak két nehézséget tudok; először is, hogy igen bajos lesz külföldrül olly embert hazánkba édesgetni, ki a' pinczedolgát Á-tul Z-ig tudománykép 's practice tökéletesen értse; melly nehézség az által még némileg nevekedik, hogy egy társaság szolgája még inkább van önkénynek kitéve mint egy magányosé, mert annak sok ura van — a' mi e' világon tán legnagyobb baj — midőn ennek csak egy parancsol, 's charactere olly szelid, igaz, és bizodalom-gerjesztő lehet,

— hogy kivétel gyanánt, még szövetséges Amerikai is léphetne egy nagylelkü Török szolgálatjába — — — 's igy a' külföldi pinczemester — — — ha valóban érzi önbecsét, nem kivánand egy Társaság szolgájává lenni. Ezen azonban némiképen az által segíthetni, hogy ő senkitül sem függvén, csupán az intézet három tagu Bistosságátul, ez vele olly egyezésre lépjen, mellynél fogva mind ő kezes legyen 'kötelességi értelmes, hiv és szorgalmas teljesítésirül; mind őt a' bizottság a' társaság nevében olly kötelezéssel nyugtassa meg, hogy ő ne csak személye 's vagyona legnagyobb bátorságát lássa, de a' társaság részérül is minden lehető oltalom 's védelem-adásrul is bizonyossá tétessék, ha teszem, a' neki ismeretlen magyar hazában valaki vagy utjában állni, vagy őt megsérteni 's a' t. akarná — a' mi tökéletesen szükséges, ha az intézet sikerét várjuk, — mert mikép lehetne kivánni becsületes munkát 's jó kedvü szolgálatot emberséges embertül, ha elméje tökéletes nyugalom 's biztosságban nincsen — 's létét csendes megelégedés nem deríti néha néha fel? Csak ne kivánjunk természet-ellenit, — 's valóban meg fogunk — — — 's nem csak ezen iránylag kis fontosságu, de a' legnevezetesb tárgyakban is — bőven jutalmaztatni.

Másik ellenvetés pedig az: hogy ámbár a' Casinónak szép jövedelmi vannak, még is pénztára jobbadán szinte üres, mert a' részvényesek nagyobb része rendetlenül fizet, 's igy borokat nem vehetni, mivel azokat készpénzzel kellene fizetni, a' mi nem csak az intézet jó hirének fentartása végett conditio sine qua non; de a' borok olcsóbb vételére 's minden zavar - elkerülésre is általányosan szükséges. Már ezen még könnyebben segíthetni, mert ez csak magunktul függ.

'Fizessük részvény-dijunkat pontosan, 's jót állok: feláll lassanként hazánk minden borainak példány-pinczéje. Önként irtuk neveinket alá, senki nem kinszeríte, — oldjuk fel tehát szavunkat, 's nem sokára Bakitul kezdve Ménesiig honunk minden szőlőhegyei 's kerteinek terméseit egyesítve látandjuk. E' tárgyban is fognak usurpált reputatiók igazi lépcsőjökre leszállíttatni; elnyomott érdemek felemeltetni; 's részint már most birt kincsünkön fogunk csudálkozni, részint hátramaradásunktul megijedni — — — 's némellykor a' szerelem heveit 's honszeretettül ittas keblünket magyar szőlőnedv okozta meleggel párosítván, azokat fogjuk üdvözleni, nem kik, mint hideg márvány-szobrászok, érdektelen nézhetik a' hazafiság legelszántabb tetteit, 's azon vért, melly szabadság 's nemzetiségért foly, becstelennek kiáltják, midőn saját erökben ugy látszik csak langyos limonáda lézeng — — — hanem azokat, kik érzik azon magyarázhatlan szent gerjedelmet, melly a' nemesbre szültet az élet-fentartási vágynál nagyobb erővel ösztönzi, 'Mindent feláldozni az Anyaföldért.'

A' Casino-intézet fentartására évenként 10 ezer pengő forint kivántatik. E' pillanatban, midőn ezt irom, részvényesi száma fejenként esztendei 50 pengő fr. fizetéssel 370 — — — a' mi 18,500 p. f. jövedelem. Ezenkivül 10,000 p. f. tőkéje van a' Társaságnak már, 's most kérdem: ha eleinte 10,000, 's aztán esztendőnként 8,000, 's ha az intézet jóakaróji 's igy részvényesi szaporodnának 8,000 pengő forintnál több is fordíttatnék illy pincze-állításra 's fentartásra, vallyon öt, tiz, husz esztendő alatt milly terjedésre gyarapodnék ezen intézet!

PESTI LÓVERSENY.

Kik a' bevégzett szakaszt némi figyelemmel futák keresztül, könnyen látják át, milly czél miatt törekedénk a' pesti Lóversenyt tartós lábra állítni; mert annak, a' mit a' Casinórul érintettem, nagy része a' pesti Lóversenyre is illeszthető. Czélunk 'Egyesítés, ennek eszközlésére vezető módok egyike pedig a' Lóverseny vala, 's most is az. 'S mennyire felel meg czéljának ezen intézet, mennyire nem, arrul még most igazságosan itélni nem lehet, — mert eféle intézetek — mint a' tapasztalás mutatja — eleinte az ujság bájai által fel fellobbannak, később szinte egészen elalszanak, 's csak számosb évek lefolyta után jőnek ismét tartósb 's némileg rendes forgásba, ha t. i. nincsenek hibás elvekre alapítva. Ezen eszköz czélirányosságárul tehát csalhatatlanul csak a' jövendő itélhet. Azonban két fontos észrevételnek van itt helye; — ugyan is először: hogy versenyfutás a' lótenyésztés 's nemesítésnek legfőbb eszköze, — másodszor: hogy minden hihetőségek szerint hazánkban az nem csak fenállni, hanem mind jobban terjedni 's iránylag nagy hasznot is hajtani fog'.

E' két állitás helyességét pedig a' már megtörténtek bizonyítják, 's midőn én az elsőbbiket bizonyos elhatárzottsággal, a' másodikat pedig leg-

nagyobb hihetőség kitételivel adom elő, azért magamat se csalhatatlannak, se jóslónak még nem mondom.

Britanniának egész világon legmagasbra, 's iránylag legnagyobb kiterjedésre vitt lótenyésztése egyik és másik állításomnak élő tanúja, 's ugyan az elsőre nézve: mert tagadhatatlan 's régen elismért dolog, hogy semmi nem hozott e' tárgy körül annyi életet, nyilványosságot, szenvedelmet 's állhatatos vetélkedést az angol közönségbe, mint a' lóverseny, és semmi nem oszlatta 's józanította meg annyira a' lókörülti balitéletek seregét, semmi nem öntött, úgy szólván még a' legprofanusabbakba is, olly practica ismereteket 's tudományt e' részben, mint mind az, a' mi a' lóversennyel, 's ekép a' lónak értelmesb, szorgalmasb tenyésztésével 's nevelésével szoros kapcsolatban van, 's igy a' világos factum bizonyolja egyik mondásom helyes létét; a' másikra nézve pedig: mivel korántsem jóslás valaminek jövendőjét hihetőleg és szinte határzólag előre mondani, ha ugyan azon okoknak mindig egyenlő következésit tapasztaltuk, 's azoknak tanúji valánk is, hanem 'az emberi létnek azon előre ható ereje', mellynél fogva mindenki nagyobb kisebb mértékben láthatja a' jövendőt, a' mint t. i. a' jelent, 's az abbul folyó jövendőnek gyökerit élesebben kifejteni képes. Az időjósló csaknem mindig csalatkozik, és semmi egyéb okbul, hanem hogy a' közel 's távul légnek jelen állapotját nem nézi tisztán keresztül; szóval: mert nem képes azon nemző okokat tökéletesen kifejteni, mellyekbül szükségkép ködnek, esőnek, égiháborúnak 's a' t. születni kell; 's ekép ha mai e' tárgybéli értelmünk olly szerfeletti parányisága miatt az időjóslónak nem sokat hiszünk, 's azokat, kik e' részben csalhatatlanoknak hirdetik

magokat, mind addig kaczagjuk, mig légi tudományink némileg bizonyos sarkalatokra nem lesznek alapodva, igazságunk van; nem különben, jól cselekszünk, ha ismeretlen dolgok körül mindenki szavának vak hitelt nem adunk, — mint teszem, ha valaki egy nem ismért kis magot hozna közénk 's mondaná: "ezen magbul három láb vastagságu dinnye, vagy hat láb magasságu saláta fog nőni 's a' t." — hanem ha valaki azt mondaná "nézzétek e' kis gyümölcsöt! — 's az gesztenye vagy dió volna — ha ezt földbe dugjátok, 's baj nem éri, nagy, és több ölnyi magasságu fa leend!" ezt jóslásnak tartanók e 's valyon nem nevetnénk e illy prófétán? 's miért nevetnénk? korántsem azért, hogy balgatagságot mond, hanem hogy olly elismért dolgot, mellyben a' legkisebb gyerkőcze sem egyéb mint próféta, ki sok esztendőre lát előre, annyi prosopopaeával tudá előadni.

'S e' szerint valóban abban sincs legkisebb jóslói praetensio, ki azt bátorkodik előre mondani: hogy Magyarországban minden hihetőség szerint nem csak fenállani, hanem mind jobban terjedni 's iránylag nagy hasznot is fog hajtani a' lóverseny; és semmi egyéb okoskodás után, hanem mivel Angliában is fenállott, terjedett 's ki nem mondható hasznot hajtott.

Az erők egyesítése ellen, tudom, számosan ki fognak kelni, kik nem csak a' fő, hanem minden várost is általjában kárhoztatnak, sőt veszedelmesnek hirdetnek. Van is tagadhatlanul némi fontos kifogás a' felette sok 's kivált az igen roppant városok ellen, — mellyek ha helyes idomzaton tul nőnek, éppen olly bajt hoznak a' hazára, mint ha a' vér a' test valamelly részében, teszem a' szivben, tüdőben, főben igen is összegyül — t. i. eleinte vérakadozást, később

gyuladást 's a' t. De Istenért milly messze vagyunk még ettül, — 's valóban sötétség bajnokinak nevezhetni azokat, kik a' világot lángnak, az életet dühnek, a' fiatalságot nyavalyának, 's az erőt veszedelemnek tartják, — kik mai eldarabolt gyengeségünk közt, városok 's ekép concentratiótul félnek, azt gondolván: olly közel van Magyarországban a' másik tulságnak, azaz a' felette nagy egybecsoportozásbul eredhető veszélynek határa. Illyesek azonban, kik azt vélik: "minden jól megy", ha úgy szólván minden elakad, semmi sem mozog, hanem vesztegel — a' mi nem egyéb mint halál — már a' sokkal kisebb részt teszik, mert a' nagyobb rész többnyire átlátja, milly hasznu volna azon elevenség hazánkra nézve, mellyet több városnak léte, 's kivált Buda-Pestnek szebbítése 's terjesztése okvetetlenül ébresztendene a' közönségben. 'S valyon miért ohajtjuk annyira, 's az Ország Rendeinek legforróbb kivánatai közt miért olvassuk olly sokszor ebéli kérelminket "Lakna Fejdelmünkköztünk" mert testünk minden ereiben érezzük, milly életet 's elevenséget hozna ez közibünk — — —.

Azonban mostoha helyzetünkben ez nem olly kivánat e most még, mellyet legjobb akarattal sem teljesíthet tisztelt Fejdelmünk, kinek olly számos és szövevényes munkálkodási közt okvetetlenül a' köz-kormány fővárosában tartózkodni kell, 's ki most még — mert ki tudja e' részben a' jövendőt — minden esetre csak rövid időszakként mulathatna köztünk.

Ezt sokan átlátják 's legközelebbrül a' nagyobb birtokosokra, kik helyhez csatló hivatalban nincsenek, fordítják figyelmöket "laknának ők a' hazában". A' mibül látszik mennyire kivánják, ha bár sejdítlen is, a' concentratiót — — — 's bár

laknának! E' tárgyrul azonban már annyit beszél-tem, hogy itt csak azt akarom hozzá toldani, vagy inkább ismételni: 'szint azt akarják sokan, de a' czélérés végett — csak a' módokban különbözünk; némellyek úgy szólván lehetetlenségeket, azaz olly áldozatokat kivánnak, mellyekre az emberek általjában véve nem hajlandók; mások pedig — kikhez magamat is számlálom — könnyen teljesíthetőket, 's mellyek csak némi kis alkalmatlanságokkal vannak összekapcsolva. Már ha valakinek jószági közel Bécshez feküsznek, ott házat bir, egész nemzetsége vagy háznépe ott lakik, 's azt hallja: kivánják tőle 'költözzék egyszerre mindenestül Buda-Pestre, ott költse pénzét 's ott lakjék 's a' t. — — — nem fogja e azt olly praetensiónak tartani, melly csak ábrándozói agybul kerekedett, mert az individualis szabadságot csak ugyan semmi tekintet sem kötheti meg az egész világon; 's fel se fog venni illy okoskodást; ha ellenben azt hallja: "tavaszkor két három hétre számos hazafi gyül össze Buda-Pesten; vásár is van, lóverseny is van, 's mind haszonkép, mind kellemkép néhány héti ottan mulatás nyereség, vagy nem nagy kár, mert egy és más, a' mi a' nemzetre tán valaha diszt hozand, felfel áll — — igen igen szivesen 's barátságosan fogadják az embert 's a' t." nem fog e számos — 's nem csak azokat értem, kik közel Bécshez, de honunk egyéb szegletiben is laknak — igy szólni magában: "Biz én is elmegyek, sok régi Barátomat, kit már régóta nem láttam, hihetőleg fellelem ott, 's másokkal ismérkedem meg 's a' t." 'S im ez elég egy kis jobbra fordulásra — egy kis kezdetre. — — — Bendegucz nem készülhet egy nap alatt — —. Csak egy kicsit előre, 's már nagy nyereség! —

Illyesek mozgásba hozásához egyébiránt —

közbevetőleg mondva — egy kevés öntagadás kétségtelenül kell, mert a' legjobb szándéku 's nemesb czéllal a' kebelben — melly ezen intézet egyedüli alkotója — a' nagyobb rész nem csak a' lóversenynek concentratióra vezető hasznát, hanem még azon hasznot sem látja át, mellyet annak elaljasodott lótenyésztésünkre okvetetlenül hajtani kell, 's igy az egész gyeptárgyat hasztalan idővesztésnek 's fitogatásnak, vagy alacsony szenvedelemnek tartja, mellynek czélja 'néhány aranyka nyereség — — 's szaga 'istálló; közhaszoni vággyal 's nemes czéllal pedig a' kebelben, ennenes 's istálló-szagunak tartatni, bizony nem kellemes, kivált ha a' müveltebb rész is úgy itél a' dologrul, mint Te, igen jó szándéku, de valóban felette rövid látásu drága Barátom; a' mi végre, mert sok pénzbe telik 's felette sok alkalmatlansággal van összekötve, sokkal azt fogja mondatni: "Hagyjunk hát megint fel vele — — kerüljük Buda-Pestet — — 's a' t."

Oka pedig ezen elfogultságnak, mellynél fogva a' nagyobb rész illy balul itél, semmi egyéb, mint a' magyar lótárgy jelen mibenlétének nem ismérete, mellybül természet szerint annak kell folyni, hogy számosan a' magyar lovat értékén tul becsülik, és igy se annak javításán, se szaporításán nem aggódnak, 's nem fáradoznak — — sőt mások aggódási 's fáradozási ellen szegülnek tehetségök szerint; 's ez itéletöknél fogva igazság is, mert "minek kell azt javítni a' mi már úgy is olly tökéletes, 's igy azt csak rontani lehetne, a' mit hátráltatni kell 's a' t." 'S ezen okoskodásban minden helyes — — csak az eféle itéletek ellen van kifogásom, 's azokat legalaptalanabbaknak tartom.

Ez azonban saját vélekedésem, 's én e' tárgyban csak rész vagyok. Hanem Te is csak annyi;

's midőn Te, mint volt alkalmam egyszer Tenszavaidat hallanom — okoskodásid támogatása végett Virgiliusra 's más két auctoritásra, mellyet nevezni nem akarok, hivatkozol, én ellenben Britannia századi tapasztalásira 's factumokra állítom véleményemet, köztünk pör foly, mellynek világos eldöntetése minden esetre hazánkra igen igen jóltevő következésü lesz; mert ha Te nyersz, a' nagy nyilványosság által el lesz ismérve: hogy házi vagy hadi szükséginkre külföldrül hozatni lovat balgatagság, 's a' pénz a' honban marad; — ha pedig én leszek nyertes: akkor minden energiával azon módokhoz fogunk nyulni, mellyek következésében lassanként nem csak függetlenek leendünk e' részben a' külföldtül, hanem azt hathatós előmenetelünk által tőlünk némi függésbe is helyzendjük; — ha pedig egy harmadik pörös lenne a' józan Való utján — mert e' tárgy körül annyi a' vélemény 's itélet, mennyi a' fő, vagy mennyi a' ló — vagy ha compromissumra jutna a' dolog: akkor Te is, én is, 's mind egyikünk egy kissé engedvén, az e' részkörülti köz vélemény igazi egyensulyba jutand, mellynél fogva a' lótenyésztés úgy is virágzó ágait nem fogjuk bolygatni, hanem természetes gyarapodásokra hagyni, az életnélkülieket 's hervadozókat ellenben tehetségünk szerint ápolni.

E' sorokbul látod Barátom, nem kivánom vélekedésimet vakon elfogadtatni, hanem a' dolgot igazságos biröszék elibe terjesztetni; itéljen az!

Ön hiusági bálványának feláldozni a' köz jót akármiben is, valóban nem irigylésre méltó lélek jele, 's ha a' lókörülti szenvedelem oka illy cselekvésnek, akkor igazán szánakozási tárgy leend — — mert bármi nagy befolyásu is a' jó sikerü lótenyésztés a' nemzet gazdagságára 's véd erejére, azért bizony még is csak ló marad a' ló, 's

az országos dolgok sorában korántsem olly fontos tárgy, hogy az azon ügyiránti tulcsapongó szenvedelem 's ambitio, kivált ha ellenséges versenygésre fajul, férfiakhoz illő, vagy — mert az soha nem illő — legalább megbocsátható lehetne.

Ló körül sokan köztünk köteleskép dologhoz értőknek hiszik magokat, a' mi dicséretes, mert mennyivel több ismérettel 's ügyességgel bir az ember, annál tökéletesb; a' baj csak az, hogy valamint igen számos azt hiszi "ő született katona" 's igy a' száraz háborui tudományok tanulásával nem is bajlódik — vagy "a' Magyar lóra született" 's igy se lóra nem ül, se lovagolni nem tanul 's a' t. úgy hiszi számos, hogy a' ló tárgykörülti annyi ágra szakadó tudományt is már világra hozta magával; a' mit azon mindennap hallott okoskodások szerint vagyok fentartani bátor, mellyeknél fogva számtalan itélget 's firkál e' dologrul, pedig oktatólag, a' nélkül hogy lovat birt, lovon ült, lóval próbált, lovat tenyésztett, — lórul olvasott 's a' t. volna. —

A' dolog illy fektében — mert tudom, a' most emlitettek nagy száma olly erős meggyőződéssel vagy inkább önhittséggel bir, alapos (?) lótudományi csalhatatlansága felül, hogy azt sem okoskodás, sem azoknak századi tapasztalása, kik számtalan lovat tenyésztettek 's birtak, azzal mindent próbáltak 's a' t. legkisebbé sem gyengítheti — illy körülállások közt mondom legigazságosabb 's józanabb az egész lókörülti tárgyat, olly sokszor ismétlett 's minden oldalu próbákra ereszteni, hogy végre számos factum intézze a' sok felekezet közti vita-kérdést el.

'S ki nem önvélekedését akarja igazságul a' közönségre kínszerítni — a' mi az önkénynek tán legdurvább ivadéka — hanem hogy a' való minden zsibbasztó bilincseibül szabaduljon ki, 's

csak az legyen biró és kalauz, tán nem kivánandja: hogy minden próba nélkül ember legyen e' tárgyban biró, mert az tudta nélkül is vagy egy vagy más részre fog hajlani, 's ekép igazságtalanul itélni — vagy ha nem részrehajló is, semmi esetre nem birhat annyi belátással, bár ki legyen az, hogy legtisztább szándéka 's akaratja mellett is számtalanszor igazságtalan itéletbe ne essék. Ennélfogva, valamint senki nem fogja kivánni, hogy fiját minden examen nélkül első eminensségre emeljék, mert homloka tág öblü, orra görög, ajkai komolyak 's a' t. hanem az osztályozat azon lépcsőjén álljon, mellyre szorgalom 's ipar által kifejlett természet-tulajdoni méltaták őt, — úgy nem kivánhatja józanul 's igazságosan senki, hogy nevelt, vagy pénzért vett lovát valaki tökéletesen czélelégitőnek vagy jónak itélje puszta látásbul minden próba nélkül, 's azért, mert dereka egyenes, csontai erősek, lábcsuklóji rövidek 's a' t. 's igy e' részben az igazságot jobban szerető, mint személyes véleményének győzödelmét, — én legalább ugy hiszem, — szivesen álland rá, hogy a' birálás, kivált ollyas lovakra nézve, mellyek tenyésztésre fordíttatnak, sem egyes személyek itéletinek, sem avult theoriák, poros értekezések, ábrándozó systemák 's népmesék táborának ne legyenek alávetve, hanem hogy az ne illy szerfelett gyenge sarkalatokra, sőt inkább minden oldalu próbatételekre és számos factumokra alapíttassék.

Taglalatod 71[ik] lapján ezt mondod: *Ha-hogy az angoly teli-vér kifutja lovunkat, az csak éppen ollyan, mint mikor a' magosabb, nyulánkabb és szikárabb agár a' rövidebb, kurtább, vaskosabb kopót kifutja, hogy pedig* 5. 6. *napon folytában, hasonló rosz tartás mellett, több strapácziát győzzön egy jó angoly, mint p. o.*

egy jo magyar, vagy jó kozák ló; arról szabad legyen kételkednem. Ez vala legalább Jó'sef Császár' véleménye, ki azomban legjobb 's legszebb angoly lovakon ülhetett és ült is. Melly sorok szerint itélvén azt gondolom, ne vedd rosz néven, hogy sem az angol lórul, sem a' pályáztatásrul általjában legtávulabb ideád sincs, midőn egyszersmind azt bátorkodom állítni: hogy én minden tisztelet mellett, sem Jósef Császárt, sem embereit, kikre mint tudom igen szeretsz provocálgatni, auctoritásnak e' részben éppen nem tartom. E' tárgykörülti hosszas fejtegetésre azonban most időm nincs, 's igy okoskodásomat csak arra szorítom, hogy Téged im ezennel kihíjalak: 'próbáljuk meg a' két nemzetbeli lovakat fogadás szerint sebességre, tartósságra, lépésre, ügetésre, vágtatásra, teherhordozásra, vonásra, ugrásra, kanyarodásra, koplalásra, sanyarságra, vagy akár mi egyéb próbára, legyen az ut 400 öl, vagy Bécstül Kolosvárig nyereg alatt, kocsiban 's a' t. mindenre ráállok, a' mit ló véghez vihet. Mivel azonban nem kivánhatni, hogy az, ki e' részben a' másikat tanítja, 's igy neki tetemes szolgálatot hajt, azért károsodjék, tegyük fogadásunkat jó somma pénzre, úgy, hogy az illyetén próbákkal járó költség legalább, mint teszem Bécstül Kolosvárig való utazás, némileg kipótoltassék. Én azt hiszem én leszek nyertes, Te pedig Magadat hiszed annak, 's igy a' dolog fogadási tárgy, mert bizonyos illyesekben nincs. Ha Neked leszen igazad, méltó hogy próbatételidbül Rád háramló kár az ellenféltül, azaz tőlem pótoltassék; ha nekem, akkor Téged illet a' kár 's engem a' kárpótlás. 'S illy próbákat a' közjóért tegyünk, 's igy minden személyes indulatosság nélkül. Egyikünknek igaza lesz, de azért sem rá felette nagy becsület, sem a' másikra legkisebb szégyen háramlani még nem

fog, mert illy vélemények körül sem a' diadal, sem a' meggyőzetés nem nyom sokat, 's valóban nem olly vallási tárgy, mellynek igazsága öröklétet, hamissága ellenben kárhozatot vonna maga után. Fog azért hazánk 's embertársunk minket érdemink szerint becsülni, ha kitűnik is e' részkörülti járatlanságunk. Akár irják egykor sirkövünkre "itt fekszik egy csalhatatlan lótenyésztő 's lótudós" akár nem, mit bánjuk mi azt Barátom! Czélunk hiszen tán nemesb, 's reményünk ennél tán magasbra ható! —

Minden hiuságot 's fortélykodást félre tévén, a' dolog körül annyi világosságot terjesztendünk, hogy ne a' mi személyes hasznunk, hanem csak a' községé legyen elérve, azaz a' Való. Te fogsz propositiót tenni, 's nem különösségekre, hanem a' lónak olly tehetségire, mellyekkel az külön szolgálatit teljesítni szokta, 's a' mit lótul jozanul kivánni lehet, én mindenre rá állok. Le fogjuk tenni az egyenlő fogadási díjt 25 tül több ezer aranyig egy biztos helyre, a' mint t. i. a' próbatétel több vagy kevésb költséggel páros. Mindegyik adja azon sommát, melly kárpótlásin a' próba után fenmaradand, valami közczélra, 's mindenek felett legyen minden bujósdi hátulsó ajtó bedugva, 's határozza el a' próba, 's nem egy, de száz az igazságot; — hanem Te csupán csak Magyarországon nemzett 's nevelt lovat, mellyben nota bene semmi angol vér nincs, én ellenben csak Britanniában csikózottat 's neveltettet használhassunk.

A' részrehajlatlan Olvasó e' sorokbul látni fogja: nem indulatosság szól belőlem. Én nem kivánok egyebet, mint a' dolognak igazságos és minden oldalu próbákra eresztetését. 'S ezt miért nem akarja az ellenfél? — mert számos év óta nem győzünk mi, én és több mások, eféle próba ajánlásokat tenni, mellyek azonban soha sem fogadtat-

nak el — van e ebben igazság? Mi nem kivánunk, nem practendálunk szavaink 's irásinknak vak hitelt, hanem szóljon az élő factum! 'S miért nem cselekszik az ellenfél is igy, miért nem áll ki próbára? miért csevog, okoskodik 's firkál csak, 's vagy elhallgat 's csak hát mögött suttog, ha próbára szorítást sejt, vagy mindig olly próbákat kohol nyomorult fortélykodási közt, mellyek vagy felette sok idő 's pénzbe kerülnek, vagy kivihetlenek; minthogy a' leghelyesb próbáknak is vannak némi határi — — — 's igy semmit sem cselekve 's próbálva, a' bitorlott reputatio köntösét tovább is akarják viselni, a' mi azonban mai időben lehetetlen, mert olly köntösbül, bármilly ragyogó, a' leghatalmasbat is kivetkezteti az igazságos folyó szellem.

Szóvita helyett tehát tetti vitára hílak ki, 's ez ellen — mert noha a' dolog körül indulatlannak 's hidegvérünek nem, de minden esetre igazságosnak tartalak — reméllem, kifogásod lenni nem fog.

E' részben köztünk a' praxis olly csekély, hogy annak tágítása végett kész vagyok több hónapot feláldozni, bármilly hosszas próbákra is állni, mellyeket Te szabandasz előmbe; a' mit ezennel kikérek. A' factum többet fog tanítni, meggyőzni, 's ideáinkat jobban eligazítni 's józanítni, mint irka-firkálások.

Midőn számos év előtt legelőször viteténck keleti 's arab lovak Britanniába — mellyek a' mostani angol telivérnek nemzőji — akkor ottan a' közönség éppen olly indulatossággal szegült a' keleti ló ellen, mint a' magyar közönség ma szegezkedik az angol telivér ellen; 's valóban mulatságos mind azon scenát 's esetet itt pontiglan ismételve látni, mellyek sok év előtt történtenek ott. Versenyfutás állíttatott rövid körre, 's kifutá

a' keleti vér az akkori angol honi vért. "Lovaink nem olly sebesek, de győzősbek" — — igy okoskodának ezután az akkori előitéletek sáfári, — 's a' kört hosszabbíták; de az angol még rosszabbnak mutatkozott. "A' versenyfutás nem jó próba 's a' t." igy kiáltának megint a' sötétség bajnoki, kik mindent szeretnek ha vén, 's úgy hinnék az emberi nemet boldognak, ha helybül tapodtnyit sem mozdulna, — 's erre idő jártával minden kigondolható próbák tétettek; de a' nemesb vér általányosan mindig győzött a' nemtelenen, úgy annyira, hogy most közönségesen elismért dolog: hogy az Angol telivér — nehéz teher lassu huzáson kivül — mindenben ki tesz a' félvérün vagy nemtelenen. Azon időkben éppen olly emberek is laktak Britanniában mint Te, kik minden tárgy felvilágosítására görög 's latán classicusokat citálgattak, de a' számos factumok elnyomák a' poesist; minek következésében Britannia minden czélra nézve a' világon legjobb lovakat nevel, 's olly mennyiségben, hogy lóval derekas kereskedést üz is. Már hogy nálok a' ló-reformatio lassan ment, az természetes 's megbocsátható, mert előttök józan példa nem volt; — ha csak ábrándozásink közt azt nem akarjuk állitni: hogy Eumenes vagy Alcibiades 's a' t. nekik lótenyésztő például szolgálhatának — hanem ha nálunk lassan, vagy éppen nem menne a' lótenyésztési reformatio, az valóban természetelleni 's meg nem bocsátható lenne, mert előttünk olly kézzel fogható példa áll; 's méltán vethetnék utóink egykor szemünkre, ha azt vak makacsságunknál fogva nem akarnók elfogadni 's hasznunkra fordítni.

Ha teszem az órának nagy haszna volna valamelly hazában, 's ez abban nem csak szükölködnék, hanem benne annak készítése hijányos

is lenne annyira, hogy másunnan kellene ollyasokat drága pénzért hozatni, nem volna e legczélirányosb az óracsinálást ollyanoknál tanulni meg, kik századok tapasztalásit halmozák egymásra, 's nem volna e észnélküli képtelenség, annak csinálását az egykori nürenbergi tojásra visszavezetni, vagy azt magányban minden példa 's tanító nélkül úgy szólván ujra feltalálni akarni? E' részben tehát meg kellene ismérni mindenek előtt, háramlanék e az említett képzeleti honra abbul nagy haszon, ha ott számos 's jó órák lennének, 's osztán hol készülnek legjobb órák, a' mit nem szavakkal 's theoretikai okoskodásokkal, hanem számos és minden oldalu próbákkal kellene kitanulni 's elitélni; mibül végre azon következés folyna, hogy a' Hollandoknál vagy Francziáknál, vagy az Angoloknál 's a' t. hol t. i. legjobb órák találtatnak, kellene keresni az óracsinálási utmutatást, azaz ott meríteni az e' tárgybeli mesterséget, hol ez, bármilly okbul is, legtökéletesbre jutott, mert más tapasztalását a' mennyire lehet magáévá nem tenni vétek; azt ellenben józanon használni a' practicai élettudománynak sarkalatja.

Lótenyésztésben a' dolog némileg éppen igy áll; mivel ámbár az óracsináláshoz a' természet 's véletlen semmi befolyással nincs, 's egy lónak létesítésére nagy befolyással van, azért párosodás, tartás, nevelés 's idomítás által még is annyira változtathatjuk az állatok 's igy a' lovak természetét 's testállását is, hogy azok valóban némikép fabricatumok sorában állnak, mellyeket némileg módosíthatunk, 's azon czélokhoz közelebbre vihetünk, mellyekre a' lovat köz életben általjában használni szoktuk, 's mellyek annál több ágra szakadnak, mennél nagyobb a' cultura, elannyira, hogy teszem Angliában szinte hat, hétféle egészen külön használtatásra tenyésztetik a'

ló, 's az, melly az ő ágán p. o. mint hámos, vadász, vagy katona ló 's a' t. czéljának tökéletesen megfelel, általányosan véve egyébre nem is fordíttatik; midőn olly hazákban, hol a' lótenyésztés nem annyira tudomány szerint gyakoroltatik, mint inkább véletlenre bizatik, — — és hol 'a' paripa csak terem' szinte egy vagy két ágra, azaz nehéz és könnyüekre oszlik a' lovak minemüsége, 's igy csak Mindenesek vannak, mellyek természet szerint, ha legjobbak is, minden czélnak nem felelhetnek olly tökéletesen meg, mintha minden ágon külön külön lófaj állna. Sebesen futó 's társzekeres ló p. o. ha maga neméban mindegyik ér is valamit, ugyan azon egy lóban éppen olly kevessé egyesülhet, mint jó agár sem lehet egyszersmind jó szelindek 's a' t. 's mennél tökéletesb a' lótenyésztés valahol, annyival több osztálju a' ló haszonvétele 's viszont: a' lótenyésztés pedig annál tökéletesebben eszközöltetik, mennél kevésb indulatossággal vitetik; a' lótenyésztési tudomány végre csak úgy helyes, ha az állatpárosítási 's mechanikai tudományra 's tapasztalásra van állítva. Ezek szerint idővel minden bizonnyal még több ágra fog oszlani a' lóhasználás, mert annak tenyésztése korántsem érte még el a' lehető legnagyobb kifejlődését, 's több más oknál fogva, mellyeket itt előadni hosszas volna, azért sem 'mert sem az állat-párosítási tudomány eléggé kifejtve 's elrendezve nincs, sem a' mechanika rendszabásival nincsenek a' lótenyésztők annyira megismérkedve, hogy azokat párosítási 's nevelési eszközlésikre némileg alkalmazhatnák; 's végre: mivel a' lótenyésztés általányosan véve az időtöltések 's szenvedelmek sorában áll 's ekép csak diletantként üzetik is, midőn annak úgy kellene vitetni, mintha gyár volna, melly megint csak úgy boldogulhat, ha tudományon, számon 's józan

combinatiókon alapul. 'S mennél közelébb áll a' lótenyesztés a' most előadott eszközlés-módhoz, annál jobb sikerü, 's viszont; a' mit Britannia, hol a' lótenyésztés virágzik, 's olly országok, mint teszem Magyarország, hol a' lótenyésztés sorvadoz, bizonyítják.

Mind ezek után bármilly 'merész' is — hogy magam ellen többet ne mondjak — a' lótenyésztési tudományt óracsináláshoz hasonlítnom, tegyük fel, hogy azok némi analogiában állnak, 's nézzük mit kellene a' lótenyésztés végett honunkban tenni? 'S ugyan:

"Van e Magyaroszágnak abbul haszna, ha jó és számos lovat bir?" 'Nem csak haszna van belőle, de olly szüksége van rá, hogy akár mechanice, akár politice tekintsük is, számos jó ló nélkül Magyarország nem egészséges, mert azok nélkül sem közösülési, sem védelmi ereje nem lehet nagy!' 'S ezen feleletben úgy hiszem velem szinte mindenki egyet ért, 's kezet fog.

"Bir e Magyarország minden czélnak tökéletesen megfelelő lovakkal elég számban?" 'Szinte egy czélnak tökéletesen megfelelő lovakkal sem bir Magyarország elegendő számban'. Már e' feleletben megint úgy hiszem csak igen kevés honfi fog velem egyet érteni 's kezet fogni; 's igy ezt továbbá kell fejtegetnem 's megmutatnom.

"Milly ország bir minden czélnak némi tökéletességben megfelelő elegendő számú lovakkal?" 'Britannia' 's e' feleletben sem fognak igen sokan velem egyet érteni, 's kezet fogni; 's igy az is további megmutatást kiván; 's im ez, és semmi egyéb, a' mit ohajtok; csakhogy — mint mondám, a' dolog ne theoriai okoskodások, hanem practicai minden oldalu 's oklatos — rationabilis — próbátételek által határoztassék el. A' mi

után ki fog tünni: Britanniát vehetjük e lótenyésztési például vagy nem 's a' t.

Addig is azonban, mig illy próbatétek tökéletesen eldöntendik, kinek van e' részben, nekem 's a' velem egyvéleményüeknek e, vagy az ellenfélnek igaza? Tégedet kérdezlek: mered e azon állításomat, hogy szinte egy czélra tökéletesen megfelelő lovakkal sem bir Magyarország elegendő számban, factummal megczáfolni? Ha egy idegen, becsületedben, jóakaratodban bizván Neked igy irna: "Uram háboruba indulok, hat paripára van szükségem, de nehéz, vagy 180 fontos ember vagyok, 's nem szeretném rossz gebe miatt éltemet vagy szabadságomat koczkáztatni, itt küldök 3000 aranyat, küldj számomra 6 paripát." Valyon mit tennél? Képzeld Magadat elevenen — 's ez könnyen elsül Nálad, mert képzeleti tehetséged igen nagy — e' helyzetbe; nem volnál e illy kérelem által egy kissé meglepve 's nem mellőznéd e a' dolgot inkább el, vagy ha el nem mellőznéd — — nem volnál e, ha a' magyar lóbeli becsület valóban sziveden fekünnék, a' mit nem kétlek — ugyan sokáig keresni 's keresgéltetni kénytelen, mig csak hat illyes, nehézterhet könnyen biró, de egyszersmind sebes hátas lovat tudnál találni? Ne csald meg Magad 's másokat e' részben, kérlek Barátom, mert máskép illy-féle ló helyett, csak illy-féle lónak képzeletével fogunk örökön örökké birni. Lásd én azt hiszem: illy czélnak tökéletesen megfelelő lovat szinte egyetlenegyet sem fogsz találni az egyesült hazában — de ez tulállitás lehet — hanem hogy sokat, vagy csak elegendő számban találni nem fogsz, arrul jót állok. Jő most egy más kérés: "szereznél 6 könnyü paripát, török háborura Török ellen, ugyancsak sebest 's kantárost, de a' mellett jó lépőt, hideg vérüt, szembetünő szép

állásut 's a' t." — — hol találnád azokat? Én azt hiszem, találnál, találnál türhetőst, de korántsem tökéletest, 's mennyi fáradozás 's keresgetés után! Megint más kérés: "szereznél 6 négyes felette szép 's egyenlő testállásu csapatot, nehéz kocsi szolgálatra városba" ugyan hol vennéd megint ezeket? Nem is találod! Egyébiránt ez mind csekélység; de tegyük fel: az ország vagy a' kormány megkérne: "állíts ki tiz ezer lovat nehéz ágyuba 's társzekérbe, tiz ezret nehéz, 's husz ezret könnyü lovasságnak" valyon ki mernéd e állítni magok czéljoknak tökéletesen megfelelőleg? Tudom erre azt válaszolod: "Nem az én dolgom, de kiállítja a' zsidó." A' mire viszont azt modom: kiállítja minden bizonnyal, 's még többet is — — —, 's csak azon egy okbul olly könnyen, — mert nem bánja ha elakad is minden ágyu 's társzekér, ha elcsipik is a' nehéz lovast, elbomlik is a' könnyü ló, szóval: ha elvész is a' csata, — — csak "assentálják lovát, 's pénzét nyereséggel együtt kapja ki" a' mi nála fő czél; de már ez nem lehet fő czélja egy magyar Magnásnak, — 's közülök az, ki mámoros képzeleti 's theoriai ábrándozási közt, Magyarország lótenyésztésének mai álladalmát dicséri, vagy csak mentegeti is, az által lesz hazájának nem barátja, hanem valódi ellensége: hogy a' közönséget, melly jobbat nem lát, 's igy össze nem hasonlíthat, ebéli hátramaradási közt elaltatja, minek következése az, hogy a' honnak mind közösülési mind véd ereje igen csekély, 's igy az, a' helyett hogy l e g a l á b b l ó d o l g á b a n! mint már szarvasmarhában némileg úgy is az, független lenne, a' mi szerfelett könnyen lehetne is, örök függésben 's ekép szolgaságban marad.

"Pedig jó lovakat állítnak a' zsidók — — — a' mit e' most fenforgó állítás alkalmával is lát-

hatni.” Igy fognak sokan szólni tudom; a' mire igen nehéz felelni, mert mindenek előtt abban kellene megegyezni: mindenki mit ért 's tart jó lónak? Ha már az jó ló, melly lépve vagy ügetve jobban halad egy kissé mint gyalog ember, vágy jó utban könnyü szekeret némileg elhurczol 's a' t, akkor nem tagadhatni, ugyancsak jó lovakat állít a' zsidó, 's igy itélnek a' dologrul mind azok, kik sokat soha nem lovagoltak, nem is tudják, mi a' jó ló, — — 's azt már dicsérik ‘ha fiatal, sima szőrü, 's gömbölyü mint a' dinnye — — — De nem úgy azok — 's im ezekre hivatkozom — kik a' dologgal practice vesződnek, 's mind azon zsidó-hozta lovakat átvenni kénytelenek, mellyek a' csiszárkodás számtalan fogásival össze-vissza zavarva, átvételkor ugyan mutatnak lelket és szeszt, de ha azon nemes ‘korbács-okozta tüz’ elhidegül, annál lejebb eresztik fül 's farkot; 's az, ki már jó telivér angol lovon ült, 's tudja milly aczél erő van benne, 's milly könnyen, sebesen 's tartósan halad mély szántóföldeken, homok lapályokon 's a' t. keresztül, az valóban nevetve hallja mind azon theoreticus szoba-tudósok ebéli okoskodásit, kik nem csak soha nem ültek jó angol telivér lovon, de ollyast igazi jóminemüségében nem is láttak, még is tenyésztésök ellen kiáltoznak 's berzenkednek. Már kérdem: okos emberhez illik e olly tárgy ellen buzgani, melly előtte tökéletesen ismeretlen? Azt hiszem, nagy könnyelmüség! — 'S angol ló körül im ez a' Te helyed drága Barátom, mert nem csak gondolom, hanem bizonyos vagyok: ‘jó telivér angol lovon soha nem ültél, 's annak tehetségit soha tökéletesen ki nem próbáltad; a' ki pedig maga nem próbálta, milly ‘döbbentő erő’ van egy angol telivérben, — 's szóljanak azok, kiknek e' részben tapasztalások van — nem ismérheti an-

nak valóban csudálatra méltó tehetségit jobban — — mint vak a' szineket; — — 's az, ki minden tapasztalás nélkül e' tárgyrul oktatólag irkafirkál, nem cselekszik kevésb negéddel 's arrogantiával, mint ha vak a' szintudományra akarná embertársit oktatni — —.

Hogy hidegebb országokba mint a' magyarföld inkább illenek más faju lovak, mint az angol telivér — melly mint már mondám 'semmi egyéb mint javított tiszta arab vér' azt el akarom hinni; de systemánk védő, 's éghajlatunkra nézve itéletem szerint egy lófajtával sem javíthatjuk mostani lovainkat általányosan véve annyira, mint a' tudomány, párosítás, szorgalom 's idő által javított arab lóval, t. i. 'az angol telivérrel.' Éppen igy tartom további birka-nemesítésünkre nem a' született spanyolt, hanem a' szász, silesiai, cseh, morva 's magyar s p a n y o l b i r k á t legczélirányosb 's hasznosbnak.

Britannia, melly minden lehető czélra nézve iránylag legnagyobb számban nevel legtökéletesb lovakat, arab vér által nemesíté 's javítá honi lovai nagy részét. 'S e' szerint sokan nálunk igy okoskodnak: "fogadjuk el a' jó példát, 's tegyünk mint ők; mi is arab vérrel nemesítsük, javítsuk lovainkat" A' mi helyes, ha nem csak méneket, de kanczákat is hozatunk onnan — bizonyosak is vagyunk, hogy tiszta vérüeket találunk, pénzünk is elég van azokat megfizetni, 's időnk azok javítását bevárnunk. Helytelen ellenben vélekedésem szerint, ha magyar kanczáink nemesítésére 's javítására használjuk a' született arab, vagy keleti lovat. Britanniában az eset egészen más vala; az odavaló honi ló felette csontos, testes 's nehéz volt; 's ekép a' keleti ló bármilly finom sugár-testü 's könnyü vala is, azért még is igen illhetett a' pároso-

dásra; mellybül minden elő-látás 's hihetőség szerint jó szüleményt lehete várni, melly tüzesb 's elevenebb, mint a' honi vér, 's csontosb, testesb mint a' keleti. Honunkban egészen ellenkezőleg áll a' dolog: kanczáink általjában véve kicsinyek, vékony-csontuak, testetlenek 's a' t. szesz, tüz, jó akarat elég van bennök, de annál kevésb physikai, vagy is inkább mechanikai tehetség. 'S im ezt igen sokan átláták, 's a' dolgon segítni akarván illy okoskodás szerint eszközlék utóbbi párosításikat: "kanczáim gyengék, testetlenek, vékony-csontuak, inuak 's a' t. 's ekép erős, testes, vastag csontu 's inu ménekkel fogom azokat párosítni, 's igy "t e r m é s z e t s z e r i n t" azoknak productumai annyi szesszel 's tüzzel mint anyjok, 's annyi testtel 's erővel birván mint apjok, tökéletesen jó lovak fognak lenni." De a' régi tapasztalás nyilványossá tevé: hogy a' természet örök törvényei, mellyeket nem ember, de felsőbb hatalom szabott, nem úgy állnak, mint azokat a' tudatlan, 's annál hiubb mennél tudatlanabb ember, magának képzi, theoriázza 's kivánja, hanem hogy annak törvényeit csak azok fedezik némileg fel, kik a' nemző okok nyomozását nem könnyünek, de igen nehéznek tartják, 's kik nem annyira ön eszökben 's combinatióikban, mint inkább mások tapasztalásiban biznak.

Ha teszem valaki nagyon szerelmes volna, szivbálványával házassági összekelését alig türhetné várni, 's neki az tétetnék feltételül "boldogsága akkor kezdődhetik, mikor egy gőz erőmüvet készítni 's kiállítni képes" valyon mit tenne? Én azt hiszem — mert a' szerelem igen nagy intelligentiát ád — egyenesen Amerikába vagy Britanniába menne, 's ott egy practicus erőmüvésznél tanulná meg a' már kész mesterséget 's tudományt, 's nem theoriáz-

gatna és próbálgatna otthon élete fogytáig olly mesterség 's tudomány körül, melly hazájában még nem kész. Lódolog körül az eset éppen ez. Britanniában a' lótenyésztés tudománya már kész, nálunk pedig még nem kész, 's igy a' ki hazájába józanul szerelmes, a' honi lónevelés végett nem fog idehaza theoriázgatni, próbálgatni 's a' t., hanem ezen mesterséget 's tudományt ott tenni sajátjává, hol az századi idő 's ezernyi tapasztalás által meglehetős tökéletességig ki van már fejtve, azaz Angliában. 'S valóban lótárgy körül im ez, egész törekedésem — a' mit ha rossz néven vészesz, valóban csudálom, mert 42-ik lapodon ez állván: *Meg kell vallani, nem ügyetlenül bánik velünk a' Gróf, hanem ugy, mint némelykor szeretőink szoktak; legyaláz, megboszszont, felráz, azután édes bal'samot önt sebeinkre* — minden döfésid, facsarásid, balramagyarázásid, hamisítgatásid 's a' t. mellett is földieim szeretőjének állítsz, a' miért áldjon Isten!!! Én pedig, habár gázoltatom is, honosim örük hive maradandok! — — Midőn csekély intelligentiám bizonyosan semmi egyébbül nem, mint tiszta honszerelembül ered.

A' párosítási tárgy mint mondám nálunk egészen különböző, 's mert kanczáinkban altalányosan több a' szesz mint a' test, 's egészen más fajtáju mének, bármilly szép 's derék testüek is, valóságos természet-szerinti okokbul — mellyeket élő factum bizonyít — rájok nem illenek, mivel a' vér különfélesége végett az ivadék, a' helyett hogy mind a' két nemzőjének jó tulajdonit egyesítné magában, mind a' kettőnek hibáival teljes — minthogy a' rossz többnyire könnyebben terjed mint a' jó — mig végre több generatión keresztül, olly állatok jőnek világra, mint azt számosb ménesink furcsa származéki bizonyítják,

mellyek igazi artefactumi carricaturák — 's igy általányosan csak keleti vér illik kanczáinkra, hanem olly keleti vér, mellynek tisztaságárul lehetőségig bizonyosak lehetünk, 's melly tiszta fajt sok gond, czélirányos nevelés 's párosodás által erősb, testesb, vastagabb csontu, 's inu lett t. i. az angol telivér.

Lótenyésztésben többet kell tekinteni a' fajra, azaz vérre, mint a' testre; mert ha az elsőben tulirányu disparitas van, az ivadék mindig alábbvaló lesz a' nemzőknél, habár ezen utólsók testalkotása egymáshoz igen illőnek látszik is; 's ekép az angol telivér, melly általányosan véve magyar lovainkkal felette homogen vérü, itéletem szerint azon egyedüli lófaj, melly kanczáinkra illik. Nem mondom azonban, hogy a' testállás 's physikai mibenlét a' párosítás mesterségében igen nagy tekintetet nem érdemlene; de csak azt bátorkodom állítni 'legelső a' vér, 's aztán jő a' testalkotás; továbbá hogy egy hitványabb testü telivér általjában sokkal jobb ivadékot nemzend magyar kanczáinkkal, mint a' legszebb 's derekabb testü félvér, vagy német, spanyol, nápolyi, dán s. t. i. korcs vér; végre: hogy mind magyar ménesinkre, mind pedig a' szántóvető kanczáira olly telivérü angol ménlovak leg és legalkalmasbak, mellyek egyszersmind derék testüek, erős csontuak, inuak, mély szügyüek, rövid lábuak 's csuklójuak 's a' t.

Ezen állitásim igazlására Anglia több századi és saját szinte tizenhat esztendei tapasztalásom mellett még számos gyám okoskodásokat hozhatnék elő támaszul, de igy ezen értekezés véget sem érne; legyen azért szabad egyenesen kimondanom: hogy az én, 's velem együtt munkáló nem fele — hanem egész barátimnak teljes meggyőződése szerint, mostani állapotunkban honi lovaink-

ra semmi nagyobb hasznot nem hajtana, mint 'minél számosb angol telivér lónak hazánkba hozatala'.

Eltaláltuk e ezen dolog velejét vagy nem, azt mint mondom itt vítatni most nincs időm; hanem hogy mostani állapotunkban, mint magányos emberek, a' magyar közönségnek ló dolgában nagyobb hasznot nem hajthatunk, — mint ha azt eszközöljük: "hogy számos angol telivér jőjön hazánkba, 's eredeti tisztaságában nálunk is neveltessék lassanként — arrul szavamat adhatom. —

Ezt azonban kimondani — t. i. "jőjenek számos angol telivér ménlovak hazánkba, 's itt is neveltessenek lassanként 's a' t." felette könnyü; de sikeresíteni nehéz. 'S mig mások ábrándoztak, theoriázgattak 's tudja Isten mit javasolgatak; mások megint a' kormányt vádolták; 's megint mások az adófizető erszényére alapíták mély tudományu okoskodásikat — mi saját erőnket fontolgattuk, 's nem azért mintha azt gondolnók, hogy a' kormány e' részben nem tehetne semmit, vagy annak nem kellene semmit tennie; hanem mivel azt tapasztaltuk, egyik a' másik vállára akarja tolni a' munkát — — — 's igy tán legnemesb, 's hozzánk illőbb — mert nemes embereknek hínak, 's igy azoknak is kell lennünk — e' részben is legalább annyi terhet venni vállainkra, a' mennyit elbirunk, ha a' kormány nem tesz is semmi czélirányost, 's mások inkább szeretnek ingyen élni a' haza javaival, mint háladatos visszafizetéssel!

Önerőnket fontolgatván pedig, azt óriásinak tapasztaltuk, ha t. i. önerőnk egész Magyarországra referáltatik; felette parányinak lelők ellenben azt, ha a' nagy és nevezetes tárgyhoz irányozva önerőnk által csak magunkét 's kevés

jóakaróinkét értjük, — 's ekép mivel az egész közönségre csak idővel reméllünk némi béfolyást nyerni, midőn az majd elismérendi szándékunk tisztaságát, azt határoztuk el: "eszközöljünk addig is lótenyésztésben jóra fordulást, a' mennyire azt személyes 's néhány Jóakaróink tehetsége engedi."

A' feladás tehát az volt: néhány száz arannyal évenként, — mert több erőt e' tárgyra nem reméllénk egyesíthetni — a' lótenyésztés előmozdítása végett annyi hasznot tenni, a' mennyit csak lehet. 'S ezen czélérésre, t. i. csekély tehetséggel még is hathatósan megpendítni e' tárgyat, semmit czélirányosbnak nem tartánk, mint a' Lóversenyfutást hazánk közepén alapított díjak által örökre megállapítni.

'S im ezen meggyőződés — hogy akármi másra legyen is fordítva egy egész országra nézve olly felette parányi somma, mint egy két száz évenkénti aranyka, korántsem fog annyi hasznot hajtani, mint a' lóversenyzés — határozott minket el: "Versenyfutási díjakra egyesítni erőnket 's arra szerezni pártfogókat. — 'S némi fáradsággal igaz — — — de még is könnyen — — nyerénk csak rövid idő alatt e' tárgy előmozdítására 12 ezer aranynál nagyobb tőkét — egyéb ajánlásokkal 's a' t. úgy, hogy esztendőrül esztendőre szakadatlanul szinte bizonyos ezer aranyra telő külön pályadíjak örökre alapítva vannak — 's ezentul a' felállított Intézet utóbbi sikerére semmi egyéb nem kivántatik, mint annak fentartása 's nagyobb kiterjedése. Azon idő között pedig, mellyben a' tárgyhoz járulókat aláirás-ivvel a' kézben kerestünk, és sokak 's hihetőleg tán Teáltalad is egészen félre értettünk, kik azt gondoltátok: "minden czélunk néhány lovaink drágább eladhatása, 's több illyes, sokat rágalmaz-

tattunk ugyan, de a' tiszta öröm olly édes pillanatiban is gyönyörködtünk, hogy minden ebéli fáradozásinkért, 's mind azért is, a' mit e' tárgy körül még tenni fogunk, már előre bőven meg vagyunk jutalmazva; mert a' közjót szomjuzó szent hazafiságnak olly erős 's tettel páros tanujeleit tapasztaltuk mindenütt, hogy néha néha aláirt iveinkrül, 's minden lórul a' világon tökéletesen elfeledkezvén, tisztán láttuk ki nem mondható édes gyönyörrel honunk egykori magasb, fényesb állását, s' a' Jelen sokszor igen keserü pillanatit — midőn hazafi hazafi által dobatik sárral — egy szebb jövendő sejdítésében többé nem is érzettük; mert lehetetlen, hogy annyi nemes érzés 's erő, mennyi a' Magyarban van, nem csak honosinknak, de az emberiségnek is legnagyobb diszére szolgálókat ne szüljön egykor, ha azon nemes érzelmek valódi bölcseséggel irányozva, 's azon óriási, de még most csak eldarabolt erők valaha egyesülve leendnek — — — — — — — — — — — — — — — —. Legszámosabban, kik intézetünkhez járultak, nem is tudták valósággal mit akarunk, hasznát pedig éppen nem látták át; 's még is azon puszta kitétel után: "A közjóra megy" tárt volt keblök, tárt volt erszényök. 'S im ezen közjóra törekedő hatás — mellyrül már a' Hitelben szóltam — "annyi elveszett áldozat, 's olly számos elbomlott 's elpusztult kezdet után mindig készséggel 's uj erővel állni elő, — alkotja azon mathesisi hihetőséget, mellynek lépcsőjén a' Magyar mind magasbra fog emelkedni — ha egyesül 's akar!!! — Lesznek is tárgyak, mellyek haszna nagyobb szabásu, az bizonyos, 's mellyekre a' hon erejét egyesítni olly férfiak hihetőleg állandnak fel, kikben jobb akarat mint bennünk tán nem, de több tehetség és szerencse leend, 's im ez legforróbb ohajtásunk. — — — —!

Hogy pedig néhány száz arany egyéb módon, bár mire fordíttassék is, a' lónevelés előmozdításában hathatósb hypomokliont alkotni nem fog, mintha az rendes pályadíjakra osztatik, azt nem magunk találtuk fel, de Britanniában készen leltük 's világosnál világosabban láttuk. Midőn számos évtized előtt az odavaló kormány rendes és mindig fenálló versenyfutási díjakat állapíta, a' legmerészb képzeletü sem jövendőlheté akkor néhány száz font sterlingnek milly varázs következési leendnek egykor; de mi — mert az élő factum szól 's kész következések vannak előttünk — a' versenyfutásnak felette nagy hasznát most már, bármint akarnók is, többé nem tagadhatjuk. —

A' dolog veleje abban látszik feküнni: hogy a' tehetősb részt semmi nem ingerli hathatósabban lótenyésztésre mint a' versenyfutás; mert a' lehető nagy nyereség mellett, melly tán leghatalmasb rugója az emberi tetteknek, annyi egyéb kis szenvedelem is ébred fel, hogy végre olly vetélkedés támad ló dolgában a' tehetősbek közt, mellynek felette nagy haszna előbb utóbb a' közönségre háramlani kénytelen.

Ha milliomok volnának dispositionkra! akkor meglehet, sőt bizonyos, hogy mindenféle egyebet is lehetne 's kellene a' lótenyésztés előmozdítása végett eszközleni, úgy hogy a' lóverseny az egész tárgynak nem boltköve, de csak egy ága lenne; 'mert a' főczél koránt sem a' verseny, de a' honvéd 's közösülési 's ekép valódi erejének nagyobbítása; 's igy a' verseny semmi egyéb mint a' fő czélra vezető eszköz. Ha milliomokat, mint mondom, vagy legalább tetemes sommákat fordíthatnánk a' tárgyra, akkor egészen máskép állna a' dolog; de itt az a' kérdés, — 's ezt örökké szem előtt kell tartani —

'mikép lehet a' roppant tárgy körül néhány száz arannyal eszközleni hathatós jóra fordulást?'

A' lótenyésztési elaljasodást, azaz 'betegséget' csak homoeopathice gyógyíthatjuk; 's nem azért, mintha néhány allopathiai millió, kivált a' kormány részérül, nem enyhítné szerfelett nagyon a' nyavalyát, hanem, mert nyujthatandó dosisunk t. i. 'néhány száz aranyka' egy egész 's elég nagy terjedelmü országra — melly a' legjobb lovak hazája lehetne — valóban homoeopathikai dosis. A' fő feladás tehát mindig az marad: "olly gyógyszert választani, melly a' nyavalyára legjobban illik, 's hihetőleg legjobb következést szülend," 's im ezen gyógyszert én: "rendes és mindig fenálló versenyfutásban látom."

Tán csalatkozom! meg lehet; 's azért szóljanak mások, szólj Te is; 's ha képesek vagytok néhány száz arannyal hathatósb fordulást eszközleni a' tárgy körül, adjátok elő — csak okoskodástok azon alapon nyugodjék: "hogy néhány száz aranynál több nincs"; s' igy felette kevéssel ollyféle csudákat kell mivelnünk, mint Christus, ki néhány hallal 's kenyérrel több ezer embert tartott jól.

A' kormány bőkezüségen 's előmozdításon kivül e' tárgyban valódi jó sikerrel egyebet nem tehet, mert lónevelésre olly gond és szorg kell, mellyel rendszerint csak tulajdonosak 's kik magok ápolgatják 's látják el dolgaikat, viseltetnek; 's nem fizetett béresek, kiknek kezei közt a' nevelendő lónak sorsa nem igen különböző a' bitangétul. Az adófizető ellenben éppen nem tehet a' tárgy körül hathatós jóra fordulást, mert ahoz tehetség 's tudomány kell; ő pedig egy és másban szükölködik. A' tárgy practikai részét általjában eleinte csak tehetősb 's privilegiált rendek eszközölhetik némi sikerrel, mert a' jobb ló czélirá-

nyos neveléséhez, mint mondom, tehetség 's tudomány kell, de még ezek felett: háboríttatlanság is.'

Az e' részkörülti theoretikusok jobbára azt akarnák: "a' szántóvető állítson ki jobb lovat" a' miben tökéletesen kezet fogok; de annak valósítását nagy, vagy legalább elég kiterjedésben lehetetlennek hiszem, minekelőtte a' szántóvetőnek saját ingatlan birtoka nincs, 's ő nagyobb mértékkel nem részesül az emberiség jusaiban 's a' t. "Tartsa a' szántóvető lovait jobban, 's ne fogja be olly korán" igy megy tovább a' számtalanszor hallott bölcselkedés. Egyes esetekben el is fogadható ezen tanács, mert vannak tehetős 's különösen pártolt adófizetők; de általjában a' tárgy sikere miatt azt kivánni, vagy egy egész országra jutalmul ki tenni néhány száz aranykát, hogy azok tartsák lovaikat jól, kik többnyire önmagokat sem tarthatják jól — vagy azoknak jószivüleg azt tanácslani: "ne fogják gyenge csikóikat be," — kik legnagyobb uraktul lefelé a' pajtabiróig mindenkit vontatnak, 's kiknek megint kisbirótul kezdve felfelé mindenki parancsol, azt — egyenesen kimondván — képtelenségnek tartom. De olly nagy sok embernek hiusága, hogy mindenben gáncsot lel, 's a' legrendesebben forgó kipróbált müvekben is első látáskor az egészt más elvekre akarja állítni — — — 's igy lóversenyben is. —

Britanniában a' lótenyésztési erőmű jól forog, 's igy nálunk is jól fog forgani, mert a' mi erőmüvünk éppen azon sarkalatokra van állítva, mellyeken az övék áll, — azon egy különbséggel mindazáltal: hogy nálok a' kormány tette ki az első díj-jutalmakat, nálunk pedig több egyesült hazafi; — — — illy sarkalat azonban nem rossz, sőt tán jobb mint minden egyéb, mert egyenesen a' nemzetiség védangyali pártfogása alatt van, 's egykor tán a' legnagyobb sikernek lesz talpköve,

— mert rendszerint ott fejlődik ki legnagyobb erő, hol idegen segítség nincs! —

Mig mások tehát az e' részbeni segítséget kirekesztőleg a' kormánytul várják, vagy liberalismusokat azon tanácsadással kezdik: "adnának inkább — t. i. mások — paraszt lovakra díjat, mint valami tehetős uraság nevelte lovakra," — én azon fogok törekedni: hogy addig is, mig a' kormány e' részben czélirányost teend, 's ezen tárgy némi gyökeres hazai javítások által nagyobb kört foglalhat el, honunk tehetősb birtokosi neveljenek lovat. Már mi által nyerend a' közönség e' részben többet: "ha néhány tehetetlen adófizető ingereltetik a' tárgy szorgalmasb vitelére vagy a' honnak olly földesurai édesgettetnek ahoz, kik nagy terjedékü uradalmakat birnak? arra valóban felelni nem nehéz. Hogy pedig a' pesti lóverseny, ámbár még bölcsőben van, már számos jó birtokut nem csak lónevelésre, de jobb ló czélirányos nevelésére is birt, nem tagadhatni. Leghathatósb haszna azonban — a' mellett, hogy a' nagyobb nyereség lehetősége fenáll, mert már van példa, hogy két Magyarországon csikózott ló, urának egy egy ezer aranynál többet nyert, 's még többet is nyerhet — abban van helyezve, hogy a' nagyobb rész átlátni kezdi: "Iránylag milly nagyon van hátra a' lótenyésztés tárgya Magyarországban" 's ekép a' dologrul nagyobb megfontolással is fog gondolkozni 's eszmélgetni ezentul, a' mi idővel minden bizonnyal áldott következéseket szülend, mert legyen csak elismérve egyszer tisztán, hogy "Valami hátra van" a' jobb ember természete többé nem türheti azt előmozdítás nélkül; 's igy a' Magyar, kinek nyelvében annyit jelent az "Előre", minden kétségen kivül, lassanként a' lehető legnagyobb tökélyre fogja emelni a' jobb ló-kiállítással szorosan összefüggő hon- egyesülési, hon-

véd 's ekép nemzeti erejét. Ha pedig mi nem is, utóink bizonyosan fognak a' tárgy sikerén örülni, 's nem csak azon okbul, mert a' haza egy nevezetes gazdasági tárgyát jobban kifejteni nem kellemetlen érzés, 's becsületes embernek nem lehet semmi édesb, mint akármiben is, a' mi a' hon előmenetelét illeti, munkás részt venni; hanem azért is némileg, hogy a' sikert semmi egyébnek, és senki másnak nem leszünk kénytelenek köszönni, mint saját fáradozásink, saját áldozatink — — — szóval: minmagunknak.

'S ezen egy két szó a' versenyrül szolgáljon felvilágosításul azoknak, kiknek minden izben illy jegyzés gördül ajkaikrul: "Mi soha nem láthatjuk át a' lóversenynek hasznát" 's kik abban legkisebb hasznot nem látván annak szapora elbomlását 's enyészését — ámbár nekiek semmi károkra sőt alkalmatlanságokra sincs — ohajtva jövendőlgetik. Én pedig e' szakaszt két kéréssel fejezem bé:

'Tekintse az ellenrész azon számos milliókat, mellyek több mint fél század óta fordíttatnak a' kormány 's egyesek által a' lótenyésztés felelevenítésére, 's fontolja igazságos lélekkel: azon roppant sommáknak volt 's van e valódi haszna? — — — 's ha azt felette parányinak, sőt nemlegesnek lelendi, ne kárhoztassa azon néhány száz aranyka versenydijt, melly csak 4 esztendőtül fogva áll fen 's mellyekhez tán úgy sem adott semmit — — — ha nagy csudákat eddig nem mivelt még; és

'Adjon, ha jobb módot tud a' versenynél, javaslatot: mikép lehetne néhány száz, évenkénti aranykával a' lótenyésztés körül több vetélkedést, szorgalmat 's életet gerjesztni, vagy ha tanácsot adni körülményi nem engedik, adjon valamelly józanabb czélra egy derekas tőkécskét sajátjábul —' s éljen!'

TÖREDÉKEK
EGY ANGOL LEVELEIBŰL.

Nem itéltem hasztalannak itt egy Magyarországban volt Angolnak két levelét előhozni, mellyek Hazánk egy nagy érdemü Leányához irattak, 's csak rövid idő előtt fordulának kezeimhez. Vetélkedők közt egy harmadik disinteressált személy legnagyobb világot szokott a' fejtegetés vagy vítatásbeli tárgyra vetni; 's ekép a' részrehajlatlan könnyebben itélhet a' részeknek helyes vagy helytelen állításik felől. Az előhozandó levelek felette szoros analogiában a' mondottakkal ugyan nincsenek; az azokat iró némelly adatokban hibázik is, politikai helyzetünket igazán nem ismeri, 's nem tudja: mit tehetünk, mit nem; azonban némi kis nexust, még is találhatni az idegen 's én látásim 's mondásim közt; a' mit azért gondolok, mert magam is megdöbbentem némileg, midőn legelőször olvasám ezen Idegennek leveleit, kivel soha nem találkoztam, 's kit nem csak személyérül nem, de még nevérül sem ismértem, 's kivel még is olly nagy ideai analogiában találkoztam. Nemzet-kifejtési, gazdasági 's felemelkedési dolgok egyébiránt szinte olly bizonyos alapokon nyugszanak, mint a' szoros tudománybeliek; úgy hogy valamint ezekben egy problemábul akár hány fejtegető is csak mindig azon egy feloldást vonhat ki: úgy mindig egyenlő követ-

kezéseket kénytelen azokbul is kivonni az, ki azokat nem holt diplomák, hanem élő factumok szerint fejtegeti 's fontolgatja.

Novemb. 21-kén 1828.

Csak egy órám üres — 's annak is minden pillanatát Neked, 's testvér-hazámnak Magyarországnak szentelem — — — Nov. 1-söjén hagyám el Helvétiát, ezt a' ti dicső Dunátok kutfejétül nem messze fekvő tartományt — — — Ha gyönyörüségedre szolgált utólsó levelembül értened: hogy még a' Pyrenéeken sem feledém Magyarországot, bő jutalmam.

Mi fáradozásidat illeti: vesd el a' magvat, 's az Isten felneveli azt. Idő 's Türés kell minden nagy munkához; naponként valamit tenni, 's azon egy nagy tárgyat soha szem elől nem bocsátni el, ez azon titok: miért 's miként vitetett annyi véghez Angliában, hol a' kormány semmit sem tesz, néhány egyes mindent. — — — Örvendek a' gellérthegyi Professor felgyógyultán; noha ő olly közel lakik az éghez, még se menjen oda fel, 's ne hagyjon el minket illy korán; nem kímélhetjük eléggé a' Jókat; nekik itt kell maradniok boldogítni a' világot.

Most Veled néhány gondolatimat közlendem Magyarország Ujjászületése iránt. Magyarországrul Angliában semmit sem tudnak. Magyarország, annak Országgyülése, 's E. mind az, a' mi ott egyedül névrül ismeretes. Magyarországot egyéb nemzetek sorában sötétség borítja, 's ki gondol csillaggal, a' legfényesb csillaggal is, világos nappal? még a' mi jó gellérthegyi Professorunk sem. Ne keressétek azért határitokon kivül Magyarország javát 's hirét; magatokban hevernek a' valódi arany 's ezüst bányák (láttulilag szólok) munkálatlan, megnyittatlan, sőt még legjobb Ma-

gyarok előtt is ismeretlenül. Engedj meg kedves Barátném, de azon személy, ki csendesen járja körül a' játszó asztalt, többet láthat mint akármellyike a' játszóknak, kik ön kezeikkel foglalatoskodva, legfelebb szomszédik által gyanítgathatnak valamit. Nincs könyvem Magyarországrul, 's ha volna is, időm nincs olvasni. — — — Kedves Barátném ne fáraszd magad könyvküldéssel; mert inkább megyek Magyarországba, mint sem száraz részleteket (details) olvassak felőle latán nyelven; szemeimmel olly sebesen szoktam olvasni, hogy annyanyelvemen kivül minden egyéb nyelv csak akadály, 's csupa szavak körül tölteti azon időt, mellyet gondolatokra 's dologra kellene fordítni. — Engedj meg, én annyanyelvemet mindenen túl kedvelem, 's beszélem. De hogy ismét Magyarországra térjek: minden népességnek egy harmada ($\frac{1}{3}$) általányosan 14. esztendősnél ifjabb; ezen egyszerü adat (datum) több hasznos következékre vezet.

P. O. Buda 's Pest népét 60,000-re tévén: egy harmada = 20,000, 14 éven alul lévő gyermekszám. — Feltevén hogy 3,000 iskolában neveltetik, csupán Budán 's Pesten 17,000 leszen, ki tudatlanság, vétek 's nyomoruságban nő fel.

1-ször Magyarország népét 9 millióra tévén, 3 millió 14 évü koron alul van. Tegyük fel, hogy 500,000 nevelést kap, a' mi sokkal felmulja a' valót, úgy 2,500,000 szinte a' legszükségesebb ismeretek nélkül marad; 's igy miként jobbulhatna a' lakosok állapotja? miként öregbülhetne a' jólét Magyarországban? Ime egy nemzeti bánya, mellyet munkálni kell, 's nemzeti veszteség mindaddig, mig ezen bánya nem nyittatik meg.

2-szor Két évig haboztam azon: valyon mellyiknek kellene kedves honotok nyelvének lenni? E' kétkedésem bizonyossággá vált — 's most erő-

sen meg vagyok győződve: hogy Magyarnyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének. — Ez nagyobb következésü tárgy Rátok nézve, mint hazátok minden gyapja, minden sója, borai, pusztáji, vagy bányáji. Magyarország ujjászületésének itt kell kezdődnie 's itt kell végződnie! A' munkálás eszközei egyszerük, könnyük 's foganatosak, csak hogy egyszerre nagyobb kiterjedésre nem képesek. Kevés ismeretem van Magyarországrul, de az én tudatlanságom barátiméval egybehasonlítva még tudomány. Ha tehát némelly adatokban tán tévedek, minthogy sem könyv előttem, sem egyéb kútfő; — jóságod kimentend.—

Magyarországot úgy kell tekinteni, mint ásiai gyarmatot Európa szivében. Két millió Tót csekély része egész Magyarországnak. Pest körül tiz mérföldnyire, ha ki szólni akar, magyarul kell szólnia, hogy megértsék a' honiak; — — — 's azt hiszem, minél tovább megyen, annál nagyobb szüksége lesz a' magyar nyelvre. — Most különböző nyelvek "azon nagy határok, mellyek a' nemzeteket egymástul elválasztják, 's meg óják egymiségöket (individualitas) 's létöket, mint Nemzetekét. — Folyók, hegyek, tengerek mind semmi, a' közösülésnek meg annyi hídai; nyelvek az igazi védfalak. A' Magyarnak, hogy valami legyen Európában, egyedül Magyarnak kell lennie, ez dicső 's nemes öröksége. Cseh, Lengyelország, sőt Servia is büszkélkedhetnek abban, hogy nyelvrokonok, a' hatalmas Orosz a' Sláv nyelvet fentartja 's mind inkább terjeszti; — de a' magyar nyelvnek csak Magyar- 's Erdélyország egyedüli kincstára 's képviselője — — — Ime a' feltámadás, az élet."

O beata Ungheria se non si lascia
Piu malmenare 's a' t.

Dante.

A' körülötti népek nyelve semmi rokonságban nincs a' magyarral, 's igy a' nemes magyar Nemzet nem része vagy ága valamely más nemzetnek; ő magában egy önálló nemzet; annak kellene lennie. — — — II-dik József Császár a' magyar nyelvet ki akarta irtani; mi lett következése? a' mély álomba merült nemzetet méltóbb érzelmekre ébreszté ősi nyelve iránt. József természetelleni Rendelései felriaszták szenderébül a' magyar hont, 's csak hamar olly Irókkal dicsekheték, kik méltók egész Európában ismértetni. Gróf Ráday ki 1792-ben holt meg, áll legelől a' sorban; Gróf Teleki.. fordítási által az Iskoláknak sokat használt; az 1771-ben felállított pesti Egyetem segíté az előmenetelt; a' Hirmondó 1780 úgy szólván szinte az eltiprandó nyelvbül fakadott fel. Kazinczy Ferencz fordítási által sok jót tett; olvasd Kölcsey szép Lenkáját, egy balládot 's gyönyörködni fogsz. De Berzsenyi Dániel Magyarország Költője! az ő fellengő 's lelkesült nyelve minden mellben viszhangra találna — csak értenék anyanyelvöket! Döbrentei Gábor huszár dalai sem kevesebbé érdemesek; ezen jó Erdélyi 's valódi Magyar, hazája dícsőségére szentelte magát; hány érdemetlen az ő költeményei olvasására!!! Hidd el kedves Barátném, a' nemzeti dalok hatalmas műszerek (engine) minden felnemserdült nemzetben.

3-szor Magyar Játékszin. — 'S igy 1. Nevelés. 2. Nevelés magyar nyelven. 3. nemzeti magyar Játékszin. Emlékezhetel magyar játékszin-felállításrul az Országgyülés végzést hozott, a' Nemesek ápolgaták azt. Gróf Teleki (kinek neve Angliáig hatott) a' szinészeti társaság elölülőjévé neveztetett. B. Wesselényi a' pénzalapra ügyelt; Kolosvár volt kijegyzett helye. Eképen nyittatott 's támogattatott egy ideig a' magyar Játékszin;

de számosb viszontagság után, mellyek elbeszélése hosszas lenne, elenyészett; 's miért? fövényre volt építve; a' nép nem vala kinevelve, 's nem olvasa közönségesen magyar nyelven.

Mind ezt csupán annak bizonyításául említem, hogy Magyarországrul nem gondolkodtam csak futólag; hanem hogy mind spanyol, mind angol földön éjjel 's nappal eszemben forogván kedves Magyarországom, némi kivánat gerjede bennem jobb-léte iránt, 's nem egy szomoru érzésre késztete mostani elaljasodott, 's iránylag alacsony állapotja egyéb nemzetekéhez képest, mellyek kicsinyek, gyengék, alábbvalók, 's hirök még is messzebb terjed Magyarországénál.

Volna bár csak néhány olly férfitok, kikben tudomány tehetséggel volna egyesülve, 's kiknek hazátok valódi mibenléte igazi világban tünvén fel, azt nemes elszánással 's önfeledéssel szolgálni lennének készek; hidd el Magyarország nem sokára felemelkednék, 's az európai müvelt nemzetek sorába lépne. Hallom a' mult Országgyülésen egy magyar tudós Társaság alapítására nevezetes ajánlások tétettek, 's az egész aláirás mostan már közel 30,000 font sterlingre gyarapodott. Ez már hazafiság, ez kezdet! de mi ez Mátyás plánjához és szándékához képest a' 15-ik században? Nem kezdett e ő Budán egy 40,000 tanulóra szánt intézetet építni, vagy mese az ő historiája? Tán kérdended: mire mind ez? minek ezt említni? Kedves Barátném, a' mi valaha megtörtént, az ismét megtörténhető és sikeresebben; ha arra lesz ügyelet, hogy az alap mélyebbre 's tartósb szerekbül rakassék. — — —

Egyre kérlek, engedj egy ajánlást szivedre kötnöm 's fogadd el, igen egyszerü; okaimat másszor adom elő. Két szót tarts szemed előtt minden igyekezetidben 's hazád boldogságát tárgyazó

törkedésidben "keresztény és nemzeti" "Keresztény és nemzeti nevelés" Könyvet irhatnék e' két szó becse felől Magyarországra nézve, de időm nincs; a' haszon nem is tünik elő mindjárt vetéskor, — azt csak aratás idején láthatni világosan.

4szer Buda 's Pest népességét minden lehető módon öregbíteni kellene. Ha a' Nemesek a' mostani város körül számosabban telepednének meg, az uj várost építnék és szebbítnék: jószágok, egy embernyom leforgása alatt, még egyszer annyit érne. Ez nem csupa eszmélkedés, hanem valóságos történt 's igy tapasztalt dolog. Egy számos, értelmes, iparkodó 's igy gazdag nép kétszerezi 's háromszorozza a' telkek értékét. Ime ismét egy bánya, a' magyar Nemesek előtt ismeretlen bánya, melly többet ér Angliába kimenő minden gyapjoknál.

Fővárostok nevét Budapestre kellene változtatni, melly kevés év, sőt hónap mulva olly megszokottan 's könnyen hangzanék mint Bukarest; 's igy két város egyesülne, melly most nem legjobb szemmel nézi egymást. Milly haszon áradna ezen egyesülésbül, milly virágzó fővárosa lenne Magyarországnak rövid idő mulva! Kivált ha az Országgyülés is nem Pozsonyban, nem a' határszéleken, 's olly távul Erdélytül, hanem az Ország szivében tartatnék. — — — Sok mondanivalóm van, de most nem közölhetem. — — — Van e Magyarországban nemzeti társaság nevelésre, vagy közép-iskola-tanítók készülésére? mert azt is kivánom tudni, mit tettek mások, mit tett az országgyülés, kormány, szóval milly szereitek, 's elemeitek vannak az épitéshez? — A' 'keresztény' szó a' különféle vallások követőit egyesitendi; a' 'nemzeti' szó összesít minden igaz

Magyart, 's többet jelent, mint a' mennyit a' fül hall. — — — —

London Martz. 19-kén 1830.

'S Most kedves Barátném engedj némelly részletekbe bocsátkoznom, mert igen is képzelhetlek kis sajkáddal vitorla, kormány 's magnestű nélkül szállni tengerre, 's úgy tekintlek, mint valakit, ki földkép, kalauz 's minden út nélkül ismeretlen tartományba lép, egyedül az ész világa lévén szemei előtt. Azért ne tarts unalmasnak, ha egy kis utasítást adok, mellynek értékét évek után tapasztalandod, majd midőn barátid 's Te álmélkodva láttok csudákat, nemzeti nagyság csudájit, csekély kezdetbül eredni; fogadd szavamat, 's én jótállok legforróbb kivánatidért Magyarország ujraszületése 's felemelkedése iránt; — a' Te időd becsesb, hogysem részes foglalatosságok közt múljék; minden gondolatid 's törekedésidet a' nemzet egyesitésére kell fordítnod — — — nemes, pap, tudós, birtokos 's minden a' mi jó és nagy bizonyosan fog a' közjóért honszeretet által egyesülni. A' kormány oltalma nélkül semmit sem tehetni 's ollyasrul, mi a' Kormány ellen volna, álmodni sem kell. Iparkodásitok a' Nemzetiség kifejlése, czélotok Magyarország boldogsága legyen; cselekedetitek pedig tiszta keresztény; nem katholikus, protestáns, vagy görög, hanem keresztény, mellyben minden egyesülhet. A' legnagyobb egyesség 's együttmunkálás lelke uralkodjék köztetek; minden abeli különséget, ki legyen első, ki utólsó, a' közjó kedviért fel kell áldozni. Emlékezzél Üdvözitőnknek az Apostolokhoz e' részben adott parancsira, 's nem tévedhetsz. Bocsáss meg, igen aggódom a' kis báb idülése iránt, melly isteni gondviselés és tiszta szándéku egyetértéstek által a' föld óriásává lehet valaha. — — — —

Nekünk Angliában számos egyéb intézetink közt most egy 400,000 gyermekbül álló seregünk van, kik mind egy plán szerént neveltetnek; 's ki törekedése által? — nem a' Kormányé által: mert illyesekben a' Kormány nálunk semmi, és semmit sem tészen ránk nézve; hanem egyesek fáradozási által. Néhány jó szándéku 's lelkes magányos személy volt a' kezdő, kik minden erejök 's idejöket, naprul napra, évrül évre arra fordíták, hogy mindeneket egyesítsenek 's összítsenek e' nemzeti intézetre, e' nagy tárgyra; négy száz ezer szegény gyermek egyszerrei neveltetése lön fáradságok gyümölcse. Oh magyar Nemesek, cselekedjetek hasonlólag Hazátok javára! Ha Nektek tizszer becsesb bort tudnék készítni a' tokajinál, ha juhnyájitokat egy hónap alatt kétszerezhetném, vagy E... Hg—nek aranybányát, a' Királynak czinbányát fedeznék fel: figyelmet 's tán jutalmat is nyernék; mind ennél sokkal felsőbb 's könnyebb munkálatu bánya fekszik az értelmesség-terjesztésben, a' lelki tehetségek kifejtésében. A' tudomány: 'erő 's gazdagság' minden tartományban 's minden körülállások közt, — p. o. nálunk néhány év előtt a' mechanikai tudományoknak iskolák nyittattak — mi lett következése? Anglia gazdagsága nem telkekben áll, mert földünk nem termékeny, éghajlatunk kevéssé kedvező; nem gyapjuban, juhokban, vagy ökrökben, hanem mechanicusokban. Rövid idő mulva hallani fogod, hogy iszonyu nagyságu szekerek 30 tonna teherrel 30 mérföldnyire óránként Anglia egyik városábul a' másikba gördülnek ló nélkül egyedül gőzerő által. Ezer a' példa. Egy másik: a' franczia Kormány mathematikusai figyelmét főkép hajóépitésre fordíttatá, mi következett ebbűl? — hogy ők felmulnak minket hajóépitésben, 's mivel mi nem

tudunk olly jókat készíteni mint ők, övéiket kell keresnünk 's vennünk; legjobb hajóink franczia csinálmány, vagy franczia minta szerint készültek. — Magyarországnak temérdek kincse, mindene van, csak tudománya nincsen; — keletrül a' Török szorította és zsibbasztotta, — nyugoti világtul a' sors zárta el. De vessük le Barátim, a' sötétség nyommasztó terhét, 's öltözzünk világosság fegyverébe; hadd legyen Magyarország a' föld nemzeteinek — már valahára — Egyike. —

Egy más tárgy, mellyre a' Társaság figyelmét, folyvásti figyelmét függeszteni kell: — a' fordítások. — Nekünk egy társaságunk van, melly mindenféle tárgyakrul rövid értekezéseket ír, készít, 's közöl igen olcsó áron. Ezt utánozza Francziaországban egy hasonló tárgyu Társaság, melly mintegy 300 különféle értekezést 300 különféle tárgyrul szándékozik kiadni a' szegények 's minden ember számára. Ajánlanám ezt imént felállított tudós Társaságtoknak, mellynek egy küldöttsége nem eredetit irna, — ez nagyon költséges 's nehéz Magyarországban — hanem, meglepvén egyszerre a' mi aratványunkat, a' legjobb 's leghasznosbakat válogatná ki 's fordítná le (havonként egyet, — nem kell felette sokat kezdeni, hanem inkább többet végzeni —), és pedig magyarra fordítná. Legnagyobb nehézség, 's majd nem egyetlenegy akadály, mellyel Magyarországban küzdenetek kell: a' nyelvek különfélesége; de egy embernyom elég ennek orvoslására. — 40 év előtt Francziaországban a' nép $\frac{3}{4}$ része érthetetlen szólásmódon beszéle; most 30 millió szól francziául. — Bizhatol a' magyar nyelvben! ez azon gazdag bánya, mellyet kell 's könnyü munkálni! Egy más, 3—5 jeles keresztényből álló választottságnak a' 4 evangyéliom kinyomtatására magyar nyelven, és kiosztogatására kellene ügyel-

ni, úgy hogy minden kunyhó, kaliba, viskó és szoba birna az evangeliumnak egy honi nyelven irt példányával. Továbbá szükséges volna folyóirásokat a' kertészségrül 's egyéb köszhasznu tárgyakrul hetenként közleni szinte magyar nyelven. Bár minden Nemesnek volna tulajdon sajtója a' nemzeti fejlődés elősegítésére 's a' serdülő kor oktatására! A' tér mind inkább tágul, a' mint belebb 's belebb hatunk, 's azért a' munkások számát is mindegyre szaporítani kellene ezen nagy szőlőben. Egykor eléggé balgatag valék azt vélni, hogy a' magyar nyelv gát 's akadály Magyarország előmehetésében; de hidd el, akkor még nem tanultam ki a' tárgyat; most erősen hiszem azt, hogy ezen drága de rejtett kinccsel mindent véghez vihettek: nélküle semmit, a' mi Magyarországhoz méltó, vagy egyéb nemzetek közt említésre érdemes volna. Nemeseitek beszélnek francziául, olaszul, németül, sőt annyira mennek, hogy minket is megtisztelnek egy kis angol tanulásával; csak a' szegény magyar nyelvet nem beszélik! Ez által ők külföldis és kellemes társalkodásu urakká lehetnek, igenis: de nem Magyarokká. Bocsáss meg, mélyen érzem Magyarország baját; ha saját fiai ragadják el előle 's vetik ebeknek kenyerét, ki fog róla gondoskodni!!! — — — — Német nyelven beszél a' kereskedő 's azon jövevény, ki hozzátok jő pénzeteket elvinni, 's méhként rablott kincsekkel megrakva tér vissza. Az orvos, törvénykező 's tudós a' latánt beszéli 's irja. — Ezen nyelv jó lehet néhány tudósnak 's olly személyeknek, kik némely ismeretek zárva-tartásában hasznokat lelik; de Magyarországra nézve átok, egyike a' legnagyobb átkoknak. A' sokaság, a' milliók, kik a' nemzet idegeit 's élesztő vérét alkotják, holt nyelvbül egy két szónál többet soha sem fognak tudni; csupa gúny és csufság —!!

Magyarországot álomkórságábul saját honi nyelve zengésével kell felébreszteni; az Országgyülés ne orvosdoctor nyelvén beszéljen: hanem azon nyelven, mellyet minden született Magyar ért, érez, 's melly minden mellben viszhangoznék. Magyarország csak akkor tehet 's addig nem, valamelly bényomást Angliára 's egyéb Európai nemzetekre. — — — — Mi a' latán nyelvet illeti, nem igen várom, hogy számos tudós mindjárt először egyetértsen velem; a' Való többnyire lassú növésü, 's az előitéleteknek ugy kell kihalniok: de bizzál Istenben, Valóban, Időben, és haladj! Mig Magyarország saját nyelvét nem beszéli, 's nem hallja beszéltetni minden lakositul, addig nem egyéb csecsemő háznépnél (infant family) értelmesség, egyesség 's erő nélkül. — Hasonlítólag szólok, 's reméllem: nem adok okot sérelemre, midőn kimondom, a' mit Magyarország javára, jólétére 's felemelkedésére szükségesnek gondolok.

Angliában ezer meg ezer társaságunk van minden külön czélra: egy társaság, melly a' Bibliát közli minden nyelven a' világon, ennek mintegy 80 ezer font sterling — szinte 800 ezer pengó forint — jövedelme van évenként; egy más társaság a' keresztény tanítást mozdítja elő, mintegy 60 ezer font sterling esztendei jövedelemmel; egy harmadik, a' Missionary társaság, keresztény tanítókát küldöz keleti Indiába, 's egyéb idegen nemzetekhez, jövedelme 50 ezer font sterling évenként; és számtalan egyebek. Mind ezt Anglia nem magáért hanem másokért cselekszi; 's az Isten úgy meg áldja ezen kis hazát (Angliát) hogy minél többet adunk jó czélokra, annál több adnivalónk van. De a' kormány, kedves Barátném, mind ezekben legkisebb részt sem vesz, mind ezt egyesek viszik véghez. Egyesség 's együttmunkálás: a' titok. Csekély a'

kezdet, de mindegyre terjed, nevekedik, emelkedik, mig végre, mint a' felkelő nap jótévő sugárival, az egész földet megvilágítja 's melegíti. Magyarországnak vannak szerei, vannak elemei; de bocsáss meg: Magyarország tunya test, mozdításra van szüksége, egy kis élesztő az egészet forrásba indítna. Engedd mindnyájatok szivére kötnöm, hogy tiz vagy száz excentrica kezdet helyett Magyarországnak egy nagy nemzeti egyesületre van szüksége. — Munkálkodjatok rokon szeretettel 's egyetértéssel honotok felemelése végett; ha nem vagytok is eleinte számosan, csak indítsátok meg a' dolgot, 's minden nehézség elszéled. — Bajosabb hidd egy közönséges erőművet felállítni 's fentartani, mint egy elbonczolt, de olly széplelkü népet, mint a' Magyar, egyesítni. — — — — Szép jövendő van előttetek. — — — — — Olly bizodalommal beszélek, hogy semmi említésre méltó nehézséget, vagy akadályt nem sejdítek; mert nem akarom hinni, hogy egy alacsony sorsu Angol, olly alacsony sorsu mint én, inkább aggódhassék Magyarország felől, 's őt jobban érdekhesse (interest) Magyarország boldogsága 's jóléte mint saját fiait, saját nemességét; nem, nem; ez lehetetlen!

Kormánytok atyai, szelíd, 's igy annak segítségével mindnyájan jót tehettek házátoknak; ha pedig a' kormány nem segít, vagy nem segíthet, magatoknak kell kezdenetek 's végeznetek, mint mi Angliában, hol a' kormány nem avatkozik egyesek fáradozásiba, hanem legszámosb közhasznu, 's a' belső virágzást hathatósan előmozdító intézetek eszközlésit egyesületekre hagyja. Temsei Tunnel, hidak, játékszinek, utak, mind nem a' kormány, hanem egyesek által állíttatnak elő; — és miért nem tehetne már Magyarország is ollyast, a' mirül mi is hallanánk vagy olvas-

nánk végre valamit? Eszrevehetéd: én Budapest szóval éltem Buda helyett; okom ez vala: Magyarországban lévén nem kis féltékenységet (jealousy) vettem észre Buda és Pest között; egy fővárosnak kellene ezeknek lenni, nem kettőnek; egy, és nem megoszlott ellenmondó szivnek. Mi lenne Londonbul, ha azt Borough, Westminster 's t. i. 's még számtalan egyéb részei neveivel kellene neveznem. A' két név egybeolvadása Buda és Pest érdekeit 's érzéseit egyesítné, 's igy erősítné. — — — — Irtam e Neked a' dicső Duna kutfejétül? ha nem: — én egy darabka papirost bocsátottam le a' folyón, ott még patakon, és Magyarország jólétére magábul a' forrásbul ittam, valamint minden jó szivű Magyar és Angoléra is — ez történt Donauschingen faluban Fürstenberg herczeg palotája kertiben, hol a' kütfő vagyon, 's egy iszonyu nagy serleg lelánczolva 's őrizve nem sárkányok hanem egy jó szivű Dán kertész által; 's most Isten veled; azzal fejezem bé levelemet, a' mit egy költőtök monda:

"Zabot a' Lengyelnek, sirt az ellenségnek!
Békét 's egyességet magyar Nemességnek."

Irj, hogy legyen mit felelnem azoknak, kik azt kérdik tőlem: mit csinálnak a' Magyarok; 's a' mivel megmutathassam, hogy ti nem mindnyájan alusztok ma 's csak holnap akartok ébredni.

Volna bár szabad e' levelekhez mind azt ragasztanom, a' mit gondolok! — — —;— Azonban addig is, mig tán olly sajtó szabadsági idő viradand fel, mikor — — — — — — — —, azon égő ohajtással akarok venni bucsut a' jó szándéku Angoltul: "Legyen a' hiv hazafi Lengyelnek nem csak zabja vagy inkább b o r s ó j a — a' mivel eleink kinálták — hanem mindene, a' mire csak elszánt hazafiság 's szabadságért ontott vér érdemesíthet!" —

V É G S Z Ó.

Alig kezdék a' munkához, 's im — az idő szüke 's papiros kifogyta miatt — már a' Végszónál vagyok. Azt, a' mit az egész munka vég czéljának állíték II-ik lap. hogy t. i. 'nemzeti közértelmességünk 's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szive megelégedés - 's körülményei szerencseteli' csak mellesleg vagy is inkább alig volt alkalmam érinthetni — 's igy egész munkám csonka. Ennek megmutatása pedig fő feltétel vala; mert mit ér, mondjuk ki őszintén, minden politikai okoskodás, theoria és praxis, mellynek tendentiája végkép nem a' lehető legnagyobb résznek jobb-léte és szerencséje körül forog? Ha azonban azt tökéletesen megmutatni: hogy intelligentia 's nemzeti sajátság a' községnek legnagyobb szerencséje, nem tudtam, vagy annak megerősítését egészen el is hibáztam, valóban csak azon okbul történt leginkább, melly ezen töredékek gyüjtögetése alatt még tisztábban 's csalhatatlanabbul láttatá velem át mint azelőtt: 'hogy a' nagyobb rész még a' szerencse értelmével sincs némi rendben, 's igy 'azt kellene előbb fejtegetni' M i a' s z e r e n c s e? Mert mindaddig, mig többen mint nem — a' nemzeti függetlenséget,

a' kormányhoz járulást, az ön kedv 's akarat-szerinti élhetést, a' nemzeti lélek kifejlődését 's a' t. — a' mi csak szabad 's független nemzetek sajátja — semmibe sem veszik, 's olly életet tartanak irigylésre méltónak 's Elysiumnak, hol minden gondtul menten, idegen kénytül 's kegyelemtül függve az életnek tán néhány jobban kifejlett mechanikájában, mint p. o. egy kissé jobb utakban, kevessé tisztábbra seprett lakhelyekben, némileg türhetőbb szinházakban, rántott csibében, salátában 's t. i. gyönyörködhetnek, mindaddig valóban nincs tisztában még a' szerencse-körülti idea; 's úgy látszik a' 'Lafontainei farkas és lepórázolt eb dialogusának philosophiája nem törhetett még a' sötéten keresztül. Ennek eszközlése azonban egy két szó által nem vitethetik végbe, ahoz minden oldalu 's kimerítő hosszasb értekezések kivántatnak; mert ámbár — legalább itéletem szerint — szerencsésb egy szabad, habár koplaló farkas, egy lelánczolt, habár bőven is tartott ebnél, azért a' farkas léte sem méltó irigylésre. 'S igy ha munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a' rendezetlen ideák azon természetes következése, mellyek minden előmenetelt azért akadályoztatnak olly fertelmesen, mert a' legnagyobb 's örökebb igazságokat is sokszor kétségbe szokta hozni a' sokaság, 's ekép az alaprakás helyett még annak hosszas megmutatásával kell vesződni előbb: hogy teszem $2 \times 2 = 4$, 's annyiszor olly igazságokra térni vissza, mellyeket már régóta elismérteknek gondolt az ember. Sok igy szól: "Csak a' külföldit, az ujat szomjazzák most" De valyon mi a' belföldi, a' jó belföldi — — 's mi az Ó? Csak ennek elrendezésére milly vizsgálat kell! Én teszem: a' törvények egyenlőségét, az ingatlannak birhatását 's t. i. nem egy két száz ezerre

szeretném 's ohajtanám terjesztve látni hazámban, hanem mindnyájokra, kik honom levegőjét szíják, anyanyelvemet beszélik, szóval: kik földieim! Illyest sok "külföldiskedésnek, ujítási szomjnak nevez" 's valyon miért? Mert a' belföld ezt máskép látta eddig — 's a' Corpus Jurisban máskép áll. — Kérdem azonban: mi régibb, a' természet törvényei e — mellyek szerint egy ember sincs kirekesztve némi jusokbul — vagy a' belföldi usus és praxis, 's a' Corpus Juris! — — mellyben sok uj van, és még több ujítás is elfér! — Magyarul ohajtunk végre szólni mi Magyarok — — — hanem ez megint milly irtóztató ujítás sok előtt, kik mély belátások szerint azt jövendőlik: "Megszünik a' Magyar Magyar lenni, ha magyarul beszél 's megszünik deákul szólni." Már itt megint mi az Ó, mi az Új? Tán az az új, ha a' Magyar magyarul szól, 's az a' természet örök törvénye-szerinti Ó, ha a' Magyar latánul perorál? az a' veszedelmes ujítás, ha egy nemzet végre saját nyelvén beszél, 's az tán a' megnyugtató régi természeti rend, ha idegenen cseveg? az a' veszedelem, ha az idővel halad? 's az a' bátorság, ha az áradásnak, szélvésznek, a' hatalmas időnek homlokkal áll ellent? — — — — az a' bölcseség, ha a' multhoz, rothadthoz, halálhoz ragaszkodik, vagy ha az élethez, csak az élethez, semmihez mint az élethez csatlakozik?

Meglehet azonban, hogy ezen töredék munkám még azok előtt is, kik az emberiség előmenetelének 's boldogságának rugóit ott látják a' hol én, mindig egy felette sötét, 's a' tárgyat korántsem kimerítő értekezés maradand — a' mi egyenesen csekély tehetségem okozatja megvallom; 's ekép mentésemre semmi egyéb mondani valóm nincs, mint jóakaró Olvasóm szives haj-

landóságaért esedeznem, ki részrehajlatlan 's igazságos itéletében néhai "egyoldaluságom okát" nem annyira nekem, mint tán körülállásinknak fogja tulajdonítni, és soha sem feledni, hogy illy szapora munka — melly ha továbbra halasztatnék, még azon csekély érdekét is elvesztné tökéletesen, mellyel a' közönség azt tán fogadandja — nem lehet számtalan hijány 's hiba nélkül. Fogom egyébiránt e' hijányokat tehetségem szerint pótolgatni még, 's néhai kétértelmüségimet némileg helyrehozni — — ha időm jutand, 's azt önvédelemre fordítni nem leszek kénytelen, és —.

Ezen munka is mint a' Hitel, tudom sok által arrul fog vádoltatni: "Nem jó világba állítja a' Magyart — — és sok ollyassal ismérteti meg az Idegent, a' mit inkább fedezni, 's rejtve tartani kellene." Én egyébiránt e' részben egészen máskép gondolkozom, 's azt hiszem: mostani időkben, midőn a' világ mind inkább terjed, 's a' legárnyékosb 's rejtettebb sem maradhat sötétben, csak hamar vége szakad minden bitorlott reputatiónak; 's ollyast egyeseknél is fentartani akarni rendszerint hasztalan fáradozás, — mert végre csak kitünik a' — — — — — —; ez mindazáltal lehető, mert egyesnek élte iránylag felette rövid, 's ekép megeshetik ugyan, hogy valamint kis Zaches tündér báj által mindig mások elsőségivel látszatott felruházva lenni: ugy számos üres fő huzamosan 's holtiglan felette teli, — — 's bölcseséggel teli főnek tartassék, de ez nemzeteknél lehetetlen! — nemzeteknél, mellyek nem hervadni, nem halni, hanem élni 's virágzani akarnak! 's mellyek élte olly hosszu, hogy egy napi, egy esztendei, kevés évi reputatió rájok nézve semmi! 'S hidd el Barátom, hijányos

pénzbeli rendezkedésink felette sok gyászos következése, 's azon számos sequestrum, melly honunkat nyomja — a' mit mindenki tud, ki honunkkal csak legkisebb contactusba jő, 's nem képzelet szerint itél felőle, mint számos ujság, vagy is inkább hazugság-koholó — valóban többet ártottak 's ártanak hazánknak, mint a' mennyit az én Hitelem ártott 's árthatott; mert ma már nem a' vélemény 's fellobbanó hir állít valamit valóságosan magasra vagy alacsonyra, hanem a' valódi mibenlét és becs. 'S ha nem akarunk usurpált reputatióban 's hamis fényben ragyogni — a' mi gyávák ismértető jele, kik csak úgy világíthatnak némileg, ha idegen sugárt kölcsönzenek — nem arrul kell annyira aggódnunk: mit tartanak felőlünk, mint inkább 'mik vagyunk.' A' belbecs legelső, 's aztán jő a' jó hir, melly a' belbecsnek habár késő, de bizonyos követője 's következése.

Mind az, a' mit a' Hitelben mondottam 's e' munkában megint ismétlek — ismétlek mondom, mert szinte ujat alig hozok elő, hanem többnyire csak a' régit fejtegetem, világítgatom más szavakkal — vagy helytelen, vagy helyes; ha helytelen: szivesen türöm hazámfiai sorábul még emlékezetem kitörültetését is, bár ez bizonyosan a' lehető legnagyobb kin, mert ha nem volna mind az való, a' mit mondok, 's azon sok a' mit nem mondottam de gondolok, 's magasan ragyogna Hunnia — — — 's csak beteg képzetim szomoru festése volna anyaföldünknek hátramaradt alacsony állása — oh akkor örömmel nyugodnám felejtve, 's még tán megvetve is, a' hazai nagyságtul 's fénytül örökre eltemetve! ha pedig helyes és való, bizonyosan használand — nem nekem tán de honunknak — mert az, átlátván egyszer igazi baját, magán segítni 's fele-

melkedni fog; ez pedig éltemnek legszebb reménye!

Óvakodás 's lelki erő által néhány évvel még egyes emberek is hosszabbíthatják földi éltöket; Nemzetek azonban közértelmesség 's az abbul szükségkép folyó moralitas által lételöket sok századokra terjeszthetik azon határon tul, melly tudatlan, egymást gyülölő 's korcsosuló népeknek kerülhetlen halál árka! De illy közértelmesség — mellyet nem kell összezavarni az álcsinosodással — 's illy közmoralitas, mellynek több vagy kevésb léte, vagy is inkább ha szabad úgy mondani: nagyobb vagy kisebb sulya, határozza el 'a' nemzetek boldogságát', nem a' hijányok bágyadt lelkü palástolása által fejlődik ki, 's nem egy moralis — az ocsmányhoz 's középszerühez makacson ragadó — marasmusbul veszi azon rugósságát, melly csak életbül fakad; hanem kirekesztőleg a' hijányok nagylelkü elismerésének, 's férfias orvoslásának okozatja 's következése! 'S ekép ha állításim helyesek 's igazak, meglehet ugyan hogy kül hirünknek ártottam, de annál többet használtam belső rendezkedésünknek; 's ez mai időben a' fő dolog: mert hir, vélemény, reputatio ollyan mint a' mulékony köd 's lebbenő illat, 's csak realitásnak, valódiságnak van tartós becse; 's nem annyira azon kell munkálkodnunk, ha anyaföldünket igazán szolgálni kivánjuk, hogy annak hátramaradásit leplezgessük, hanem azokon segítsünk; ezt pedig nem eszközölhetni e l ő l j á r ó e l i s m é r é s 's ő s z i n t e v a l l o m á s n é l k ü l.

Hazudtoljanak meg honunknak azon Rendbontói, 's ha nem a' törvény ellen is, de a' törvény mellett Járói, kikre czélzom nyilaimat, nem kivánok egyebet. Ne játszassék ezentul senki, akár szegény akár idegen, természeti jusaibul többé ki; üljük ünnepinket legnagyobb bátorságban;

érje borunk el a' másik hemisphaerát romlatlan; öntsük el a' világot termesztményinkkel: fussa ki lovunk az angol telivért; legyenek jó rendben 's pénzesek földbirtokosink; támadja meg a' felkelő nemesség az ellenséget sasként, 's álljon mint fal, ha megtámadtatik; legyen a' Cassa domestica inviolabilis; mindenütt csak magyar szó zengjen, csudálja mindenki Ecsed 's Hortobágy 's a' t. kies vidékit; tóduljon a' félvilág honunkba ide hozván kincseit; bámuljon az egész emberiség a' magyar nemzeten 's a' t. mind ezt égten ohajtva kivánom; de azt hiszem — 's ez már tiszta vagy nyavalyás vese látása e, az más kérdés, a' mit az idő igazítand el: — hogy ezentul sem lesz a' privilegiumtalannak 's külföldinek elég személyi 's vagyoni bátorsága; 's ezután is csak szerencsés Véletlen fogja ünnepinket 's mindennapi összejövetelinket féketlen betyárkodásoktul menteni, ha t ö r v é n y i n k n e m j a v í t t a t n a k—azaz ha olly fordulások nem történnek belső rendelkezésinkben: hogy a' törvény ne csak papiroson legyen irva, 's a' privilegiáltalant keményen itélje, a' privilegiált pedig alóla kibujhassék; hanem egyik szótörőt, rendbontót, törvényszegőt úgy érje 's úgy sujtsa mint a' másikat, 's e' részben egy soron álljon a' herczeg a' szántóvetővel; azt hiszem továbbá: boraink nem csak a' másik hemisphaerát nem fogják elérni romlatlan, 's ha elérnék is nem fognak kedveltetni 's igy 'el nem kelni', sőt jobb pinczébül egy rosszabba vitetve sem fogják általányosan épen kiállni az áttételt, ha a' borkészitésnek chemiai elveivel jobban nem ismérkedendünk meg; nem csak kivitelre nem lesz elég termésünk, de sokszor a' haza nagy része kinos éhséggel fog küzködni, mig a' politikai gazdaság tudománya ismeretlen tárgy marad előttünk, mig a' parasztnak saját birtoka nem lesz, a' limitatiók

el nem törültetnek 's t. i.; soha jobb lovat nevelni nem fogunk, mig e' részbeni előitéletinken nem diadalmaskodunk 's a' t.; arrul vagyok meggyőződve: naprul napra nevekedni fog a' földbirtokos pénzetlenek és sequestrum- alattiak száma — 's ha igazság van a' világon, az egykor leggazdagabbak koldus botra fognak jutni — ha a' fenálló hiteli zavar tovább is megmaradand; azt hiszem: a' nemesi felkelésnek, vagy is inkább 80 ezer familiának az idegen megtámadás elleni hatása, vagy privilegium-iránti küzdése nem fog nagy sikerrel koronáztatni, ha a' milliónyi familiák egykor nem azon, vagy tán ellenkező czélra fognak felfegyverkezni; 's hogy sem magas állásu, sem boldog mindaddig nem leend Magyarország, mig a' népet nem emeljük a' nemzet sorába, azaz mig Hunnia interessék által eddig örökké elbonczolt privilegiált tartománybul nem lesz interessék által örökre egyesülendő szabad országgá; azt hiszem: szinte minden Megye évrajziban ezentul is fényleni fog a' Domesticának elolvadása 's több eféle feudalis szenny, mig magunk közt a' selejtest 's a' becsület-'s emberség-felejtőt nem csak keményebben nem büntetjük, mint akármilly idegen véres itélőszék tehetné, — hanem nevöket is kitörüljük megvető átokkal a' honosiak sorábul; attul félek: mindinkább el fog nyomni a' külintelligentia, 's a' magyar nyelv csak bágyadtan zengeni, ha belintelligentiánk nem teend óriási előre szökéseket, 's a' törvény, tudomány, müvészet 's mesterségnek egyedüli szózatja nem leend anyanyelvünk, mellynek philosophiai kifejtése, bővítése 's csinosítása legszentebb tisztünk; azt hiszem: senki nem fogja csudálni nem csak Ecsed 's Hortobágy vidékit, de honunknak szinte legnagyobb részét sem, 's nemcsak nem fog ide tódulni kincseivel a' félvilág, hanem a' félhaza ki

fog takarodni pénzével idegenbe, ha a' helyett, hogy vizeinket reguláznók, mocsárinkat szárítnók, utainkat, hidainkat csinálnók, annyi disztelen vidékinket cultura által szépítnők — — pegasusra ülünk 's azt énekeljük: "milly szép ez a' magyar hon" —; azt hiszem végre: nem fogja a' hidegvérü 's jobb ember a' Magyart bámulni, hanem inkább szánni, hogy annyi lélekkel, olly nemes tulajdonokkal makacson ragad a' rothadthoz! — — — 's csak úgy fogunk valaha, ha bámulást nem is, de bizonyosan mély tiszteletet gerjeszteni, ha kivált most, midőn szinte minden tuloz — tulcsapong — a' világon, a' férfiu mérséklet utján járván, az elnyomatott emberiség 's netán veszélyben forgandó törvényes királyszék védei leszünk — - — 's azon időt, mellyet más nemzetek véres rendülések közt átélni kénytelenek, belső jobb rendezkedésinkre fordítjuk; 's ha ábrándozó másokon segítés helyett, inkább magunkon segítünk! — Én legalább mig egyetlenegy jobbágyomat vagy egyetlenegy földimet segítség nélkül leszek kénytelen elbocsátni — 's milly számosan esik az, mert mennyi az ügyefogyott és szükölködő köztünk!! — mindaddig másokon segítni — egyenesen kimondván — semmi egyéb előttem — akárhogy bérmálja is azt az ardor civium — mint — ha nem vétkes fitogatás is — valóban felette fiatal vérü hatás. Saját szülötte, honfitársa helyett idegent menteni ki veszélybül több képzelő mint itélő erőt bizonyít 's a' t. — — — — — — — — — — — — — — —.

Egyébiránt nem hiszem az okos és igazságos ember — 's tán csak illyesek tapsát 's jóváhagyását kellene törekedni megérdemlenünk, ha már megbecsülésért akarunk fáradozni — a' Hitel 's ezen értekezés után rosszabb ideával lenne Magyarország iránt mint azelőtt, mert mibenlé-

tünket vagy ismérte, vagy nem; ha nem ismérte: akkor itélete sem lehetett helyes, mivel csak képzeteken alapulhatott, 's igy bármilly jó volt is az, ránk nézve nem lehete hizelkedő — minthogy usurpált reputatióval mi Magyarok élni nem kivánunk, 's rá szükségünk sincs; — ha pedig ismérte mibenlétünket: akkor állításimat vagy hamisaknak, vagy tulságosaknak vagy igazaknak találta; ha hamisaknak: nem az országot 's annak lakosit, hanem engem kárhoztat; — — ha tulságosaknak: meg fogja bocsátni, sőt talán szeretni is, ha igazi jóakarónk, hogy vannak Hunniában emberek, kik a' középszerüség bilincsei közt, melly az ocsmánynak legközelebb rokona, nem türhetik látni honok sorvadó lételét; — — — — — ha végre igazaknak: akkor, gondolom, nem azokat fogja kárhoztatni, kik hijányikat elismérik 's őszintén megvallják, hanem tán azokat, kik az eféléket el nem ismérik 's tagadni vagy mentegetni akarják; mert amazokban jobbra vágyást, a' mi dicséretet, emezekben pedig rosszban maradó kivánást, a' mi viszont dorgálást érdemel, tapasztaland. 'S Te Barátom midőn 67-ik lapodon Brougham beszédét hozod elő — ki sokkal jobb pénzbeli systemát mint a' mienk t. i. az angolt, 's igy az ő honjabelit legrutabb szinekkel festi, miért nem tartod őt 'nemzet-ócsárlónak?' mert azt gondolod, hogy nem csak nem árt hazájának, sőt annak hihetőleg használhat! 's miért látod ezt az én állításimban máskép? Lásd Barátom éppen úgy mint mi nevetjük — hogy ne mondjam megvetjük — más nemzetbeliek hijányinak gyáva palástolásit 's kis elsőségiknek öndicsérgetésit: úgy nevettetünk, vagy megvet — — — mi is, ha mocskainkat rejtegetjük 's minmagunkat emelgetjük égbe — midőn más részrül annyira becsültetünk meg, ha a' középszerüvel 's ocsmánnyal ro-

kontalan létünket bizonyítjuk be — a' mi csak egyenes őszinte elismerés 's vallomás által eszközöltetik — mint mi becsüljük viszont meg azokat, kik előreható nemes szomjokban erős lélekkel rántják le az undokság-rejtő leplegeket. Tavali utazásomban némi Törököt hallék igy szólni: "nagy számunk, kedvező honunk mellett szinte még is minden nemzetek mögött vagyunk; azok haladának, mi megállánk! — ez nem csak szomoru de türhetetlen szégyen; de most új aera kezdődik 's még tán leszünk 's a' t." A' nagyobb rész pedig igy szóla: "Nincs Törökországnak párja a' világon, a' Török mindenben első, 's ha mindig a' réginél maradt volna, tán egész Európát birná; a' könyv, a' disciplina 's a' t. mind szükségtelen olly vitéz, lelkes néphez mint a' török 's a' t." 'S tudod e mit gondoltam, 's tudod e mit gondolsz Te Magad illy okoskodók felől? "Ha volna sok olly Török mint az itt fentebb szólók, akkor még lehetne valami Törökországbul, hanem minekutána sokkal több olly szinü van, mint az itt lentebb okoskodók, hihetőleg soha semmi sem lesz a' Törökbül, hanem egy hosszas 's véres agonia után, melly a' világnak tán legszebb részét fogja disztelenítni, végre maga magában bomland 's enyészend el örökre." 'S ezt kérem illeszd Magyarországra!

Meg lehet azonban mind e' mellett is, hogy ezen töredékek, valamint Hiteli munkám igen ártottak jó hirünknek, és soknál odakün olly becsben többé nem vagyunk, mint azelőtt valánk — ámbár ezt tagadom — de tegyük fel ennek igy létét, valyon mit fogna ez nyomni arra nézve, hogy inkább hallgatnom, vagy hijányinkat palástolnom kellett volna? Én azt gondolom 'semmit,' mert ámbár a' jó hirnek örömit igen igen nagynak, 's annak létét nemzetekre úgy, mint egyesekre néz-

ve felette hasznosnak sőt szükségesnek itélem; azért még is azt hiszem — 's ebben tán minden becsületes ember kezet fog velem — hogy egyeseket, mint nemzeteket tekintvén, a' belbecsre törekedésnek meg kell előzni a' jó hirutáni szomjat, 's igy önérzéssel mondom — mellyre gyáva megtámodásoknak, megbántott hiuşág-okozta rágalmaknak 's ferdén magyarázó taglalatoknak legkisebb befolyások nincs: — több hasznot mint kárt tettem honomnak, földieimnek! Mert jobb, ha rosszul gondolkoznak is felőlünk odakün, mig mi ideben közintelligentiánk 's nemzetiségünk fejletlenségét elismerjük, férfiasan megvalljuk, 's azt minden módon orvosoljuk: mintha odakün magasztalnának, mig mi ideben hibás rendelkezésinkhez makacson ragadunk, 's helybül sem akarunk mozdulni! Hogy pedig két első rhapsodika munkácskám a' Lovakrul 's a' Hitel némileg járultak közintelligentiánk további fejtésére, azt nem tagadhatni, a' mit én itt, úgy hiszem minden dicsekvés 's a' szerénység minden sérelme nélkül, fentarthatok, mert — 's erre figyelmet kérek — nem azt állítom: mondásim helyesek, tanácsim józanok; sőt megengedem általjában mind helytelenek 's a' t. hanem csak azt bátorkodom nyilatkoztatni: hogy gondolkozásra, elme-surlódásra, idea-cserére 's a' t. nyujtottak alkalmat 's ingereltek, a' mit legrosszabb akaróm sem tagadhat; 's ekép hasznok csupán csak abbul áll, hogy egy 's más tárgyat egy kissé megpendítettek, a' mi után azokat a' köz vélemény lassanként igazi egyensulyba hozandja! 'S ez értekezésnek is az lesz — ha lesz! — egész haszna.

Sokan igy okoskodnak: "Nem ez a' mód a' közönséget előlépésre mozdítni — nem guny, nem keserü dorgálás hat rá, inkább azért is megmarad előitéleteiben 's a' t." Ennek első részét meg-

engedem, kérvén azokat, kik igy szólnak — 's többet nevezhetnék, kik szórul szóra igy szólnak: — 'birálgassanak engem utóbb is, szivesen türöm; de ne üljenek mindig veszteg, hanem válasszanak ők más módot, 's léptessék a' közönséget más módon elő, midőn nem hiszem azért sem akarna kilábolni ártalmas hiedelmibül 's tespesztő tudatlanságibul a' község, mivel az neki tán egy kicsit kíméletlenül 's igen is nyersen lobbantatik szemére. Illy cselekvésmód makacs gyermekekhez illenék 's nem férfiakhoz, kik a' jó tanácsot végre csak elfogadják, ha egy kicsit kedvetlenül, boszonkodva 's a' kellemetlen tanácsadót nem szivelve is!

Hiányinkat, hátramaradásinkat a' külföldrül kaczagni 's ott sybaritaként élni, valóban megvetésre méltó; midőn szabadnak, vagy legalább megbocsáthatónak tartom: porainkat, mocsárinkat, utainkat és számtalan illyeseket egy kissé nevetni — — — kivált mikor határnélküli kellemökben bőven 's hiven osztozunk idehaza!

'S im Barátom Tőled mint Olvasómtul végre el kell válnom. Reményimet egy szebb jövendő felől semmi nem gyengítheti, 's bizom honfitársim telivérü nemes fiatalságában, előnkbe tüntetendi még, vagy sirboltunkra állítandja nemzetünk valahai fényesb 's dicsőbb létét — — — —! Munkád 16-ik lapján azt mondod: *Jobban ösmérte a' kül-földi herczeg De Ligne nemzetünket, mint az utazott magyar Gróf* — 's ebben igazad lehet, ha gyermekkoromra tekintek vissza; — de bizom Istenben: 'most jobban ismérem a' hont mint ő' 's reméllem, neki — bár emlékezetét mély tisztelettel köszöntöm, Magyarországruli ítéletében igaza nincs; mert a' Herczeg munkáiban azt, a' mit Te hozál elő — 's a' mi nem egyéb mint szép szó, mellynek fenekét olly szorosan

vizsgálni nem szokás — ugyan nem találtam, hanem a' 146-ik lapon e' sorokat, mellyeken kivül a' Magyarrul egy szó sincs: "dans un pays ou il y a six partis puissans, qui se d é t e s t e n t : le clergé catholique grec et protestant, les magnats, les gentils hommes, et les paysans — —." Már pedig én azt hiszem — ámbár számos szomoru példa van előttünk, milly vad tüzzel viseltetnek mind ezen felekezetek egymás iránt, 's még a' legszerencsésbek is mint állják nem csak a' más felekezetüek, hanem a' velek egyszületésüeknek is utját, 's milly indulatossággal taglalják őket sokszor, — még is mondom, azt hiszem erősen: hogy g y ü l ö l e t, mint a' Herczeg állítja, a' Magyar közt nem volt, nincs, nem is lesz soha — — — 's mind azon ősi elleneskedésink, mellyek a' hazát annyiszor gyászba boríták — — — 's mai sokszori divergentiáink, mellyek megint most tartanak minden erőnk mellett az asthenia nyomorultsági közt — semmi egyébbül nem eredének 's erednek, mint vezetni vágyásbul, — melly az erőnek, 's egy kis hiuval kevert büszkeségbül, melly a' fiatalságnak jele; 's azért merek élni és halni — mert ha csalatkozom, inkább nem kivánok élni — hogy mind ezen felekezetek nem csak nemes szivök sugalma, de józan belátások tanácsa következésében is, a' valódi szabadság szellemének áldozván, lassanként úgy fognak egyezni, 's a' polgáriság oldhatlan köteléki által elannyira egymáshoz csatlakozni: hogy végre a' köz jó 's honi dicsőség fényében minden egyes tekintet 's magánjáró énség és önség tökéletesen elolvadand — — 's a' hazaszeretet szent zászlója alatt nagy és kicsi rokonérzéssel egyesülni 's a' királyszékkel együtt olly erőt alkotni fog, millyet csak pyramisokban tapasztalunk, hol egy tág 's egyenlő alapon emelkedik az épít-

mény, 's az épület erejét az alap, azaz a' Nemzet — — legfőbb magasságát pedig az egekbe ötlő legfelsőbb ékkő, azaz a' fejdelem alkotja!

Mind ezek után barátságomat ajánlom, 's kérlek: fogj kezet velem 's munkálkodjunk, fáradozzunk rokon egyetértéssel mig a' 'halál ki nem vág'

"Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a' nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!"

A' moly, szú mindenbe esik, mindenütt zöldel a' penész, 's a' rozsda megemészti még az aczélt is. — Ne felejtsük rajtunk is rág az idő

"— — — mert ki tudja
Óra mulva milly sors vár!"

's használjuk a' nekünk tán már igen rövidre mértet inkább honunk szolgálatjára, mint viszon-üldözésinkre. Ne éljünk mi kevesen, kik a' közjóért törekedünk, villongásban, háboruban, mert akkor egész igazsággal itélhetne minket a' közönség hiúknak, 's nem hazaszeretőknek, a' miknek tartatni ohajtunk.

Ha azonban czélirányosbnak tartod külön uton járni, 's úgy hiszed a' közjót sikeresebben előmozdíthatni, ha Te balra vonod midőn én jobbra, számos pártink 's felekezetink pedig hol előre hol hátra, hol fel hol lefelé, 's igy széllyel huzogatják, úgy, hogy nem is mozdulhat kelleteként helyibül — türnöm kell, 's bajnoki elszánással fogadom 's veszem fel a' viadal-keztyüt; 's minthogy én vagyok a' sértett rész, rajtam a' sor elhatározni fegyverinket.

Hallottad tán ezen anekdotát: "két hős, mind a' kettő derék és nemes, egyenlőn lángolt egy maga körül csudálatos bájt lehelő hölgyért; minde-

gyik el akará nyerni a' viszonérzés mennyei ajándékát, 's igy sokszor egyik a' másiknak utjában állott, 's a' két bajnok, kikben sziv 's lélek olly rokon vala, egymás legvéresb ellensége lön. Nem tudák az indulatosak végezni gyászos ellentiségöket, mig majdmajd halálos kettős viadalra kerüle a' dolog. — Szerencséjökre megtámadá az ellenhad a' magát teljes bátorságban hitegető tábort, — 's ime mint villám futja keresztül a' valóban nemesek lelkét 'viszálkodások undok képe' 's mennyei erőre gyulnak, — kezet fognak 's "ki bajtársinak erősb paizsa, ki vitézb! — igy kiáltának fel — az legyen ezentul versenytárgyunk 's az intézze végkép minden sérelminket el." E' dicsőbb módját a' verseny-viadalnak megszeretvén, 's helyre, időre, körülményinkre alkalmaztatván, Téged arra hílak ki: 'Tegyen mindegyikünk a' mennyit tehet honáért, földieiért! 's ki becsületesebben, elszántabban járandja utólsó lehelletéig a' hazafiság pályáját, az legyen győztes — diadalmas!'

MAGYARÁZATOK.

Lovakruli munkámban 204-dik lapon ez áll: "A' lótenyésztésben pedig hiába, 'macadamizált uton előmenni lehetetlen" 's a' t. 's ezen állítás egy különben házai dolgokban igen jártas honfiunkkal ezt mondatá: "annyi uj szó van e' könyvben, hogy az ember alig érti — — azonban nem vagyok én ellenök, csak etymologiájok legyen érthető 's hangjok magyar; de az a' m a c a — Ur Isten honnan származik? — — Én minden könyvemet keresztül néztem, de Mak és Ádámon kivül egyebet sehol sem leltem — — 's aztán az a' d a m i z á l t valyon mit tesz? —— Bizony még felfordít ez a' mai generatio mindent 's a' t."

'S igy midőn a' jámbor honfi "mindennek f e l f o r d u l á s á t jövendőlé" azt árulá el: soha nem hallott egy szót is se Macadamrul, sem útcsinálási methodusárul, a' mit 'macadamizálni hínak, 's a' minek, ha azt utánozni elég tehetségünk volna, köszönhetnők: hogy mi mai generatióbeliek nem akadnánk meg vagy f o r d í t t a t n á n k fel legalább hintóinkkal annyiszor, mint általányosan véve tulmagasztalt eleink.

Ezen eset azonban — melly egy olly honban mint a' miénk, hol iránylag olly kevés Ujság jár, 's igy a' külföldnek mibenléte felette kevés-

sé van ismérve, más és fontosb dolgok körül is adhatja elő magát — határozott engem el, e' töredékekhez némi magyarázatokat ragasztani, mellyek ámbár Olvasóim nagyobb részének tán nem, de még is néhánynak szükségesek lehetnek.

V-ik lap. "Habár Cassandra sorsa várna is rám 's a' t."

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.
Aen. L. II. 246, — 47.

Akkor is jövendölt Cassandra (a' trójai Királyleány) isten parancsábul, — de soha sem hittek neki a' Trójaiak. — — — —

VII-ik lap. "Nebenius ujabb munkája 's a' t."

Über die Natur und die Ursachen des öffentlichen Credits ꝛc. ꝛc. Carlsruhe und Baden 1829.

XXIII-ik lap. "Quand on voit 's a' t."

Midőn valamelly Szerzőnek általányos jó czélját veszi észre az ember, ritkábban fog saját itéletében csalatkozni, ha azon helyeket, mellyek kétértelmüeknek látszanak, általányos jó szándék szerint itéli, mintsem ha neki valamelly egyes rossz szándékot tulajdonít.

XXVIII-ik lap. "Hol több helota jutott 's a' t."

Heloták a' Spártaiak rabszolgái voltak, — földi termésök bizonyos meghatározott részét Uraiknak — a' spártai polgároknak adták, — földet mint tulajdont nem birhattak, — utakat 's vizregulatiókat ingyen csináltak, — háborúban előseregül használtattak, — hogy szolgai sorsokrul emlékezzenek, törvény szerint minden esztendőben megverettek egyszer, — az esztendőnként ujolag választott Ephorusok a' spártai ifjakat kiküldvén vadászni, ha valamelly helotát ezek elértek, azt azonnal meggyilkolták. — A' plátaeai ütközetben a' Persák ellen 10 ezer szabad spártai polgár 's 40 ezer helota hadakozott. — Ha valamelly helota megkövéredett, azt tüstént megölték, 's gazdáját megbüntették, hogy szolgáját sanyargatóbb munkára szorítni nem tudta 's több eféle. — — — —

XXX-ik lap. "kiknek földön élő számokbul 's a' t."
— — — Kisfaludy Károlyt értem, kinek emlékezetét íme itt üdvözlöm! —
Ugyanott: "Beduin" = kóbor arab nemzet.
Ugyanott: "Il faut 's a' t."
Bátorítni kell az ügyességet.
Ugyanott: "Edinburgh, Westminster 's a' t. Reviewk"
— felette keserű attikai sóval írt angol időszakirások.
Attikai sónak hítták az Athéneiek az elmés de szelíden csipő gúnyt.

XXXVI-dik lap. "Comme il est 's a' t."
Minthogy igen nehéz jó munkát írni, 's felette könnyű azt birálgatni, mivel a' Szerzőnek minden oldalra szükséges vala figyelmeznie, a' Kritikus pedig csak egyet (a' leggyengébbiket) támadja meg, ezen utólsónak nem kell csalatkoznia, — 's ha történetbül mindig csalatkoznék, menthetlen lenne.
Egyébiránt: minthogy a' Kritikát másokfeletti önfitogatásnak is tekinthetni 's közönséges sikere az emberi gőgnek némi bájos pillanatokat szerzeni, hivei méltalomra ugyan mindig, engedékenységre ritkán érdemesek.

XXXVIII-ik lap. "Nemesis" = Igazság-szolgáltatás istenasszonya a' régieknél.

53-ik lap. "a peasant 's a' t."
Téged látlak havasok lakója! szerény erényid, — vendégszerető házad, — türő és jámbor, büszke és szabad lelked, — ártatlanságon alapodó önérzeted, — ep napjaid és álmod éjei, — veszély által dicsőitett de vétlen tetteid — reményei vidám öregségnek 's csendes sirnak, mellynek zöld hantján kereszt 's virágfüzér, 's unokáid szerelme lesz sirirásod. Ezt látom én! — —

66-ik lap. "Ich theile 's a' t."
Én a' Németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és ollyanokra, kik azokká szeretnének lenni.

74-ik lap. "Marathon mezein, Phile 's a' t."
Marathon a' Persákat semmivétett diadalrul, Phile Thrasibulusnak a' szabadságért vítt harczairul híres helyek Attikában.

83-ik lap. "Severin bérczei 's a' t."

Azon hegyek mellyek a' fiumei tengeröblöt a' Kulpátul elválasztják, 's mellyeken keresztülmegy a' Ludovica ut. — A' Duna kőszirtei Belgrádnál kezdődnek 's Orsován alul végződnek, melly dunai vaskapuk a' hajózást szinte egészen elakasztják.

85-ik lap. "Bacon, Gibbon, Young, What, Smith" = angol mester-fők.

Mester-főknek azokat hívom, kik munkássági ágaikon az emberiségnek — úgy szólván — uj aerát nyitottak.

106-ik lap. "Union 's a' t."

Egyesség erő, bonczolt-lét gyeng. — Gyeng = gyengeség.

116-ik lap. "laissez nous faire" = engedd csak, majd véghez visszük mi.

127-ik lap. "Chacun a son tour" = mindenik a' maga sorában.

136-ik lap. "La manière 's a' t."

Általányosan a' Kritika azt szokta csak fejtegetni a' mi íratott, itt azonban a' Kritikus az ellen heveskedik, a' mi nem íratott.

168-ik lap. "midőn a' kereskedési viszontorlás — représailles — nagy kárai 's a' t."

Errül Franklin igy szól: Gondoljunk egy Országot X. mellynek posztó, selyem és vas gyárai vannak, 's ebéli készítményivel három országot A. B. C. ellát, — de egyszersmind a' posztócsinálók elősegéllése végett a' posztónak sikeresb eladást ohajt. Ennek következésében megtiltja A. posztóját. — A. viszontorlásbul megtiltja X. selymét. Ebbül a' selyemgyártók panasza következik, 's hogy megnyugtassa őket X. eltiltja a' B-bül jövő selymeket. — B viszontorlásbul eltiltja X. vasát. Ebbül megint a' kereskedés hanyatlása iránt a' vasgyártók panasza támad, — 's most eltiltja X a' C-bül jövő vasat. C. viszontorlásbul végre eltiltja X posztóját.

'S valyon mi következik mind ezen eltiltásokbul?

Felelet: az élet kelleminek 's lakosságinak megcsorbulását tapasztalák mind a' négy Ország lakosi.

179-ik lap. "An honest man 's a' t."

Egy becsületes ember Istennek legremekebb teremtménye.

Ugyanott: "hanem Gyors Pál helyett 's a' t."

A' "Hitelben" Gyors Pál hozatott fel például.

190-ik lap. "Corregioval 's a' t."

Corregio egy képét elvégezvén, melly tán legnagyobb remeke, önmegelégedési gyönyörűségében igy kialta fel: "Én is festő vagyok!"

204-ik lap. "car il n' y a 's a' t."

Mert csak az igazságok szoktak sérteni.

206-ik lap. "Utopia" = ollyan hely, melly sehol sincs a' világon, és igy a' képzeletnek olly tartománya, hol tökéletlenség nincs.

219-ik lap. "Nature and all her works 's a' t."

A' természet minden csudájival sötét éjben feküdt, Isten mondá: Legyen Newton; 's minden felderült.

221-ik lap. "A' Divat. A' Mania"

Az ezekrüli vallomás a' hely szűke miatt kimaradt.

222-ik lap. "Transporter dans des siècles 's a' t."

Az élő századnak minden ideáit a' mult századokba vezetni vissza, a' tévedési források leggazdagabbika. Azokhoz, kik ujakká akarják tenni a' régi századokat ugy szólok, mint az egyiptomi Papok Solonhoz: "Oh Atheneiek ti csak gyermekek vagytok."

223-ik lap. l. "Aristogiton Harmodios."

Azon dicső Hellenek, kik Pyrrhus tyrannismusától megmenték honjokat Attikát.

264-ik lap. "le Magistrat qui 's a' t."

A' Törvényhozó, ki az igazságot tisztábbra fejté, 's a' törvényeket a' hatalmas és erőtlen közt részrehajlatlanabbitá; a' hadi ember, ki a' diadalnak fényesb és mégis kevésb vérbe kerülő mesterségét találá fel — a' nagy mesterséget: inkább ész mint testi erő által győzni; a' Minister, ki a' királyi székhez közel a' nemzet pártját fogta, mintha ettül nyerte volna megbízatasát; a' költő ki a' Szinnek hatalmas 's édes varázslatu szivömledési

közt egy nagy nemzet örömeit annak elmetehetségi 's erkölcsi magasbítására használá; a' Philosoph, kinek lángesze nyomozá fel az Egyetem törvényeit, 's olly rendszereket talált, mellyek az emberi léleknek kalauzul szolgálhatnak utóbbi vizsgálatiban: mind azok, kik bár milly állapotban 's bár milly nemben jelesen szolgálák nemzetöket, 's arra világosodást és fényt derítének — — —.

267-ik lap. "B. — — —"
a' tizenöt utólsó sor nem az én, de B. Urnak tollábul folyt.

305-ik lap. Cartouche egy ismeretes igen ügyes franczia tolvaj, ki számos évek előtt élt.

311-ik lap. "Cherub" "Seraph." Az első a' legfőbb bölcseségnek, a' másik az örök szeretetnek symboluma némelly költők szerint.

344-ik lap. "Spaa, Brigthon, Bath 's a' t."
Hires fürdőhelyek, az első Német-alföldön, a' két másik Angliában.

359-ik lap. "Une loi de Constantin veut 's a' t."
Constantinnak egy bizonyos törvénye azt rendeli, hogy elég legyen egy Püspöknek tanubizonysága, 's más bizonyságokat ne is kelljen kihallgatni. — Ezen fejdelem felette rövid uton járt; ő a' dolgokat a' személyek, a' személyeket pedig tiszteik, hivatalaik szerint itélte.

376-ik lap. "a' legremekebb parosi márvány palotát 's a' t."
Paros Archipelagusnak egy szigete, melly többek közt márványárul hires.

427-ik lap. "melly egy Vaubannak 's a' t."
Vauban XIV. Lajos idejében élt igen hires várépítő.

440-ik lap. "It is to be lamented 's a' t."
Sajnálni lehet, hogy olly keveset tudunk Smith életének azon részérül, mellyet Oxfordon tölte. Mint gondolkozott Ő az ottani tudományos Egyetemrül, annak rendszerérül 's tanítás-tárgyairul, számos évek után a' "Nemzeti gazdaságrul" írt munkájának egy neveze-

tes részében közlötte a' világgal, a' mit soha meg nem bocsátának neki Oxford Magasztalóji 's mind azok, kik hajlandók azt bűnös tettnek tartani, ha valaki a' régi intézetek csorbáit 's hiányit fedezi fel. Valóban furcsának tetszhetik, hogy mindig számosan vannak, kik itéleteikben e' most említett utat tapodják, látván, hogy az elaljasodás és visszaélések, mellyeknek illyes intézetek alá vannak vetve, szintugy mint az állati test nyavalyái természet szerint enyészést vonnak magok után, — 's hogy illy intézeteknek az legjobb barátja, ki mint a' jó orvos legelőször a' nyavalya okát jeleli ki, mert ennek megismerése határozhatja csak meg a' gyógyszer választását. Mindazáltal közönségesebb csalódás ennél a' világon kevés van, 's tán egy sincs, melly a' köz előmenetelt hathatósabban gátolná; t. i. ez azon hiba: "az eszközöket a' czél elébe tenni .... a' csupa eszközöket, a' néha már hibás 's haszonvehetlenné lett eszközöket a' dicső czélok elibe tenni, mellyek elérésére amazoknak szolgálniok kellene."

520-ik lap. "kis Zaches"
Hofmannak egy igen ismeretes költeménye.

526-ik lap. "Brougham."
A' mindenek által ismért angol Minister.

530-ik lap. "dans un pays 's a' t."
Egy olly országban hol hatalmas hat felekezet van, melly egymást g y ü l ö l i : a' catholicus, görög 's protestans papság, magnások, nemesek és parasztok.

JELENTÉS.

Midőn Hitel czimü munkám a' sajtót elhagyá, gondoltam: tán németre fogják fordítni; de ezt nemcsak bizonyosan nem tudtam, sőt felette hihetőnek sem tartám, mert számos annyival jobb magyar munkáink más nyelvre fordítva nincsenek; azonban még is törekedém annak lehető tüstenti németre fordítását gátolni: — 's egynek, ki megkére "fordítni engedném", meg is tagadám, 's korántsem azért, hogy állításim tán kisebb körben vagy titokban maradjanak — mert a' sötétségnek 's titoknak barátja nem vagyok — hanem hogy a' nyomtatónak, kinek átengedém, egy kissé nagyobb haszna legyen; midőn azt kelle mindenünnen hallanom "Nem is tilthatom munkámnak fordíttatását, 's azt akárki bátran eszközölheti." Már ez ugy van e nincs e, igazságos e nem e, azt nem tudom; hanem annyira emlékezem: hogy ezen felvilágosítás után, a' dolgot — egyéb fontosbakra fordítván figyelmemet — egészen Véletlenre bizám. Megjelent az első fordítás, 's bár a' fordítónak neve nem vala kitéve, szaporán köz tudalomra kerüle, hogy azt V. Ur eszközlé.

Én azt hiszem: a' szerzőt csak eredeti szavai 's állítási után itélhetni, mert ő csak azokrul állhat jót, 's felette igazságtalan könnyelmüség jele

az, ha valaki őtet a' fordító szerint birálgatja; s ekép V. Ur fordításán — ki szinte minden lapon 'árulja el nem csak magyar nyelvbeli, hanem más dolgok körülti tudatlanságát is — csak kaczagnom lehetett. Ő teszem nem tudja mi a' Magyarnál a' nemesi Virtualitás — mert Hitelem 105-ik lapján e' szavakat "nem ér annyit nemesi virtualitás, mint kereskedő készpénze" fordítása 93-ik lapján igy adja: "so wie adeliche Virtuosität — 's hogy el ne vétsék a' dolgot, ezt ragasztá parenthesisbe hozzá (Meisterschaft) weniger Werth hat, als das baare Geld des Handelsmannes" 's hogy illyest egy magyar prókátor nem tud, az valóban szégyen; de itt meg akarom neki magyarázni: 'a' Virtualitás semmi egyéb, mint a' magyar nemesember reméllhető successionális jusa.' A' Hitel 87-ik lapján ez áll: "milly kevés mai napi haszon tartja paralyzálva némelly vidékek jövendő bizonyos nagy hasznát, 's óriási előmenetelét 's a' t." Ezt V. Ur 72-ik lapján igy adja "wie wenig heutiger Nutzen dem zukünftigen bestimmten großen Nutzen und riesenmäßigen Fortschritte mancher Gegenden die Parallele hält." 's a' t. 'S illy fordításnak legalább száz példányát adhatnám, ha bajlódni akarnék vele, a' mibül csak az tünik elő: hogy V. Ur, maga tehetségit tul becsülvén, olly munkához kezdett, mellyre korántsem volt elég előkészülete; mert a' ki nem tudja a' Virtualitás (nemesi successionale jus) és Virtuositás közt (a' mit ő maga Meisterschaftnak nevez) 's paralyzálás és paralleléban tartás közt a' különbséget, az valóban jobban cselekednék, ha becses óráit egyébre mint fordításra, vagy is inkább hamisítgatásokra fordítná. Hanem később tapasztalám, milly gyászos következései vannak illy, egészen fonák 's felforgatott fordításoknak a' magyar szerzőkre nézve — — —! A' nagyobb Publicum — melly

nem a' magyar hanem a' német olvasók — nem az eredetinél de a' fordításnál fogva itéli az irót, ámbár ez igazságtalan, de ugy van; 's igy én is számos jó ismerősöm 's jó akaróm által arrul vádoltattam, hogy nem is érthetni ollykor állításimat, 's nincsenek velem egy értelemben. Már csak a' két előhozott fordítási példány, mellyeknél vastagabbak is vannak számnélkül, nem annyira különböző e az én állításimtul mint fekete a' fehértül? kérdem! Ha valaki jobban kedveli a' kész pénzt mint a' nemesi Virtualitást — kivált ha ezen utólsó mocsár — azt ugy hiszem nem hányhatni szemére, sőt igen egyeztethető az igazi 's bölcs nemességgel; de ha valaki a' kész pénzt a' nemesi Virtuositás elibe teszi, a' mit — V. Ur parenthesisi felvilágosítása után, t. i. Meisterschaft — nemesi felsőbbségnek mondhatni, azt ugy hiszem felette dicsérni nem lehet, 's én ollyasnak lelkérül nagyot nem tartanék, mert az igazi nemességnél nagyobb kincs a' világon nincs. A' ki pedig panaszkodik, hogy egy malom parallelába teszi országának nagy részét, méltán eszelősnek hivathatik. 'S illy szinekkel méltóztatott V. Ur engem a' külföldiek előtt festeni. Mind ezek után nem tagadom, boszonkodásomat egyenesen tudtára adtam az e' fordítást kiadó Wigand könyváros Urnak, ki megkért "jelelném a' hibákat ki" a' mit a' mennyire azt egy rövid délelőtt eszközölnöm lehete — mert Törökországba indultom több időt nem engede — teljesítettem is; 's erre kijött Vojdisek Urnak második fordítása, hol neve a' czimlapon ki is van téve. Javult e fordítása? azt nem tudom, mert azt olvasni időt magamnak nem vettem; de hogy Vojdisek Ur az ellen 'hogy fordítását jónak nem találtuk' egy külön nyomtatványban panaszkodott, azt mindenki tudja. Én pedig azt hiszem, inkább en-

gem illethetett volna a' panasz 's őtet a' köszönet; azonban erre nekem időm 's őneki tán kedve nem volt, 's én elszánással türém, hogy midőn hazámfiainak legnagyobb része eredeti munkámért n e h e z t e l t, a' külföld viszont nem csak felette hiányos de szinte egészen felforgatott, 's ekép gyakran éppen ellenkezőt mondó fordítás után k á r h o z t a t o t t.

Egyébiránt illy falsificatiónak most némileg elejét akarom venni, 's azt nyilatkoztatom ki: hogy én mindenkit törvénybe fogok idézni, ki e' mostani munkámat fordítván, mást-mond mint a' mit én állítok. Nem akarok bitorlott hirrel fénylleni; dicsérjen vagy kárhoztasson a' közönség, itélete alá vagyok vetve, 's azon örülni vagy azt türni fogom, de csak saját és nem rám fogott vagy félrefacsart állításim szerint biráljon.

A' sajtói rendszabásrul, röviden kimondva itéletemet, azt hiszem: "Legyen szabad kinyomtatni mindent, de bünhödjék az anarchiát javasló, veszedelmes magot hintő, rágalmazó, vagyonával, személyével, vérével; ugy legyen a' fordítás kinek kinek szabad; de ha *virtualitás* helyett *virtuositást*, *paralysis* helyett *parallelát*, fehér helyett feketét, jobbra helyett balrá-t 's a' t. fonákít, 's ekép a' szerzőt lágy veleju, zavart eszü 's tompa isméretünek festi, essék a' törvény birságába, in poenam damni et dehonestationis.

Van e errül egyébiránt nyilványos törvényünk nincs e, 's mikép fog tán indítandó pöröm eldülni? azt nem tudom; de bizom biráimnak annyi igazságszeretetökben, hogy mindenkinek sajátját, becsületét szentnek tartván, az én munkámat is minden u t á n n y o m t a t á s t u l és f é l r e f o r d í t á s t u l védni fogják — — 's annál inkább, mert velem sok állításimban tán egy értelemben nem lévén, a' legszeplőtelenebb igazság szüzének fog-

nak áldozni; a' részrehajlatlan közönség pedig nem szenvedni: hogy földijök, habár nem akarják is dicsérni szavait, német elcsikarások által a' külföld itéletében ártatlanul bünhödjék.

Mind ezen kellemetlenségek elkerülése végett bátorkodom egyébiránt jelenteni, hogy e' töredékek elkészültökkor Paziazi Ur megkére: "engedném neki meg azokat németre fordítni, 's nézném egy kissé magam át, minekelőtte sajtó alá kerülnek" a' mit meg is igértem, — mert látom a' fordítást nem gátolhatom, 's számos Magyar van, ki jobban tud németül mint magyarul — a' mirül én nem tehetek —; 's ekép senki, a' ki nem igazságtalan, e' részben rám neheztelni nem fog, ha azon vagyok, hogy legalább az mondassék más nyelven — ha már valami mondatik — a' mit én mondottam, 's nem az, a' mit mások elcsikartak 's felforgattak.

Paziazi Ur fordítása tehát, melly már jobbadán kész, rövid idő alatt sajtó alá kerülend, 's csak azt és nem mást ismérem munkám fordításának; ámbár annak millyenségérül is csak annyiban akarok kezeskedni, hogy állításimat hiven adandja 's tükrözendi elő; — mert sem az előadási módrul sem a' német nyelvi hibátlanságrul jót nem állhatok; 's először is azért, mert nem vagyok jó Német, 's aztán, mert inkább gályarab szeretnék lenni, mint télen és tavaszon át egy unalmas munkát irni, 's ugyan azt megint nyáron 's őszön keresztül, egy kis mulatság 's pihenés végett, németre fordítni!